НИКО ЈОВИЋЕВИЋ

ОД ПЕТЕ ОФАНЗИВЕ ДО СЛОБОДЕ

ВОЈНО ДЕЛО

ИЗ РАТНЕ ПРОШЛОСТИ НАШИХ НАРОДА

КЊИГА ДЕВЕТА

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД „ВОЈНО ДЕЛО“
БЕОГРАД 1955

НИКО ЈОВИЋЕВИЋ
ГЕНЕРАЛМАЈОР

ОД ПЕТЕ ОФАНЗИВЕ ДО СЛОБОДЕ

БОРБЕ У ЦРНОЈ ГОРИ ОД ПОЛОВИНЕ 1943 ДО КРАЈА 1944 ГОДИНЕ

Штампарија „Култура“, Београд, Македонска 4

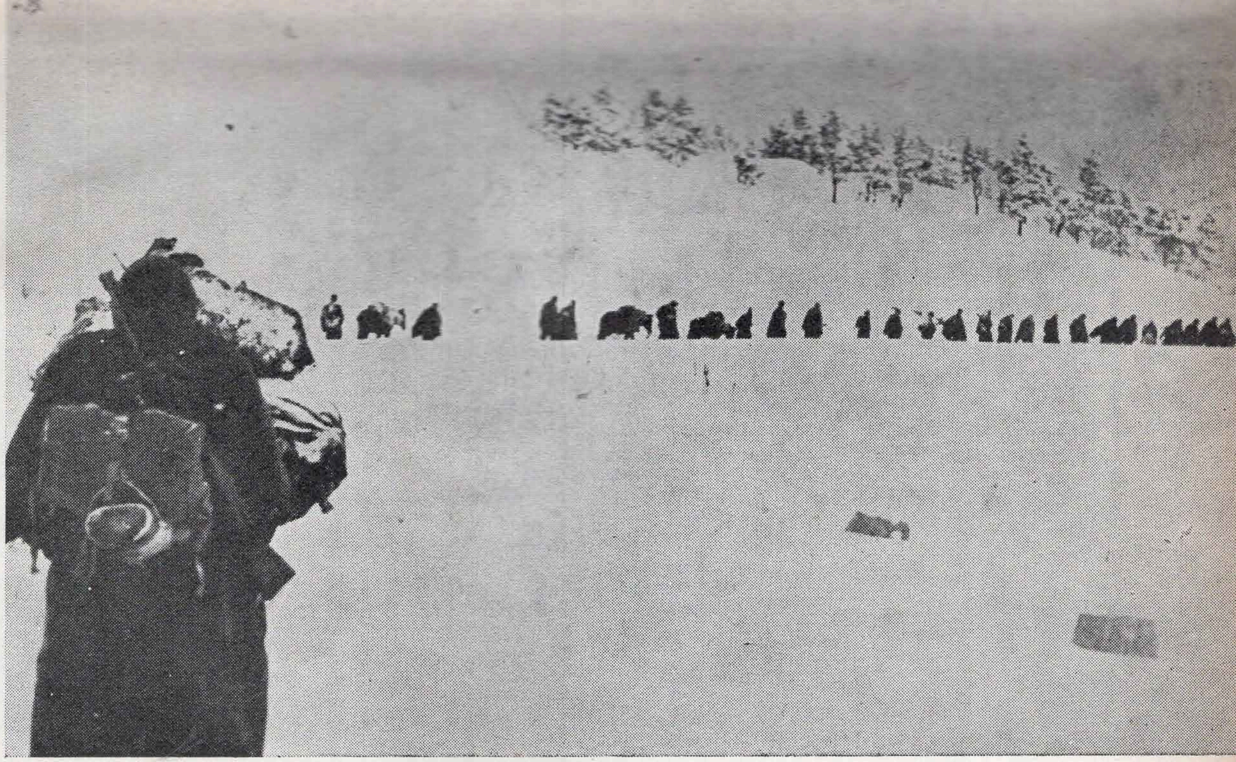

(Војни музеј ЈНА)

Једна колона 2 ударног корпуса на маршу преко црногорских планина зими 1943/1944

ПРЕДГОВОР

Најбоља школа ратне вјештине коју су наше војне старјешине завршиле са одличним успјехом био је сам рат, односно оружани дио наше Револуције. Та сурова и крвава школа научила нас је како треба и како се може тући бројно јачи и наоружанији непријатељ. Кад смо тога и таквог непријатеља тукли у појединим бојевима или биткама, он је говорио да ратујемо против свих правила. То је још један доказ више да је наша ратна школа обогатила војну теорију и праксу новинама у вјештини вођења боја, операције, па и самога рата. Отуда је, иако не само због тога, сасвим оправдано настојање да нашу савремену војну мисао и војно дјело оживимо искуствима из нашега рата или, боље рећи, да у нашу данашњу припрему војног руководећег кадра уткамо дух стваралаштва, иницијативе, одговорности и комунистичке свијести, чиме се одликовало наше командовање у рату.

Ако би се поставило питање: чиме конкретно богатити мирнодопску обуку старјешинског кадра, односно која то наша искуства из рата треба студирати и примјењивати, — одговор би гласио: има тога много, безмало онолико колико смо извели бојева и операција. Међутим, сви ти бојеви и операције нијесу познати свим нашим руководиоцима из рата, јер они, разумије се, нијесу могли ни учествовати у свима. Њима је познато само оно у чему су они учествовали и одлучивали. Али је познавање само тих лично доживљених догађаја недовољно за правилну и свестрану анализу, јер су поједине ситуације гледане из уске перспективе

одређеног командног положаја. Није никаква ријеткост нити ништа чудно ако неко од наших ратних команданата, удубљујући се данас у поједине, чак и своје, одлуке из рата, дође до много јаснијих закључака из процјене ситуације него што је тада дошао, а и да не говоримо о томе да тек данас може сагледати праву вриједност тих одлука и њихов значај и са практичне и са теоретске тачке гледишта. Лична искуства остају и губе се као неискоришћено благо, разбацано и несређено. Она се као таква не могу довољно користити. А ако се и користе, то је несистематизовано и непростудирано, у сваком случају, неистовјетно на разним мјестима и у разним приликама, чиме се разбија јединственост њиховог схватања и примјене. Само, пак, коришћење изводи се тек онолико колико је неки од ратних команданата у стању да то евоцира и примијени у обучавању трупе и старјешинског кадра данас.

Изнијећемо неколико мисли о нашим искуствима из Ослободилачког рата уопште.

Проучавање онога што се већ збило на бојном пољу у циљу извлачења искустава, стварања правила и закона за вођење рата и за побјеђивање, има ту несрећу што никада не може бити довршено и што му велики број већ постигнутих закључака и правила врло брзо демантују нова практична збивања у домену и тактике, и оперативне вјештине и стратегије.

Сваки нови рат доноси своја нова средства и методе за физичко уништавање непријатељеве живе силе и политичко-економску побједу. Новим средствима и методама супротстављају се опет новија средства и методи у циљу одбране и самоодржања, па чак и за извојевање побједе над првима. Могло би се рећи да војна наука прави због тога скокове од рата до рата. Дакле, развија се у скоковима. Међутим, највећи би напредак био када би се успјело закорачити у вријеме испред себе. То је, заправо, оно што се тражи од војне теорије, али то је и оно што је најтеже постићи.

Усавршавајући начин вођења рата са надмоћнијим непријатељем и у условима окупације, ми смо партизанска дејства развили и подигли на досад најљепши примјер партизанског рата који је прерастао у тако-звани регуларни рат. Тај „регуларни" дио рата водили смо регуларном армијом, која је у својој оперативној и

тактичкој вјештини сачувала и користила, као водећа начела, искуства из дана партизанског дејствовања и ратовања. Почели смо са малим групицама, примитивно наоружаним, а завршили и побиједили примјеном тенкова, авијације, артиљерије и великих, снажних формација живе силе. Треба имати у виду једну важну ствар и примити је као крупну поуку. Наиме, ми се никада нијесмо упуштали у оно што би за наш ратни потенцијал на одговарајућим етапама нашег Ослободилачког рата и Народне револуције било недостижно и неостварљиво просторно, временски или идејно.

Велика су наша искуства из рата. И ми смо, као што изгледа, прегли да их извучемо и уопштимо. Међутим, могло би се рећи да смо тек на почетку и да још увијек тражимо прави пут у ту богату ризницу тактичке и оперативне вјештине, а на крају и стратегије. Поред тога, ми истражујемо своје сопствено мјесто у најсвјежијој ратној традицији наших народа. Ми смо протагонисти свега стваралачког у рађању и развоју наше революционарне војне мисли и војнога дјела, а они су у вјештини вођења рата, битке, боја, заједнички дали много новога. Ми сами морамо изучавати своје сопствено дјело и вјештину којом је то дјело стварано на бојном пољу. Међутим, то је један од врло тешких послова, и то баш због такве његове природе. А то значи да га не смијемо увијек мјерити аршином познатих принципа, који шематски тачно одређују шта је „нормално", а шта „није" нормално — односно „регуларно", како не бисмо запали у шематизам примјене тих принципа.

Искуства се не могу извлачити из нечега чега није било. Напримјер, наше снаге у Црној Гори, у времену обухваћеном овим радом, нијесу имале позициону одбрану савременог или класичног типа, те би стога било депласирано говорити о неким искуствима из организације и извођења такве одбране. Исто је тако при проучавању наших искустава из рата неосновано и бесмислено полазити са тенденцијом да се у нашим поступцима на бојном пољу пронађу неке класичне, као једино правилне, форме вођења битке или боја. Ако би се тако радило, ми бисмо, прије свега, негирали једну непобитну истину: да је наш рат дао доста новога. И, друго, кочили бисмо развој наше војне теорије и праксе. Због тога су за нас најважније оне корисне новости које смо дали у

процесу рата, које тражимо и које доста споро проналазимо и уопштавамо.

Ми свакако не изучавамо наша ратна искуства због тога да их се потсјетимо нити зато да их обновимо како би нам била свјежија за један будући партизански рат. Но, смије ли се сасвим отуђити и од партизанског рата? Ја мислим да не смије. Зашто? Зато што, докле год постоје велики агресори, биће и окупатора, макар и ограничено по времену и простору. Савремена збивања у свијету ово потврђују на врло драстичан начин. Због тога нам наша искуства из Ослободилачког рата бивају све ближа и дража.

Поставља се питање: шта ми тражимо у нашим ратним искуствима и шта од њих тражимо?

Прије но што би се одговорило на ово питање, морамо рашчистити с тим да никакав будући рат нећемо отпочети у оним војно-политичким условима у каквим смо започели Ослободилачки рат 1941 године. Неће, дакле, наша Партија морати да у окупираној земљи ствара армију за ослобођење земље и народа.

Према томе, у нашим ратним искуствима треба тражити оно што може да користи нашој Армији онаквој каква је данас и каква ће бити сјутра. А од наших искустава из рата тражимо да нам помогну у вјештини побјеђивања на бојном пољу тј. да нам помогну при стварању тактичких, оперативних и стратегиских начела. Ова начела морамо изграђивати и усавршавати имајући у виду оно што смо већ рекли: не упуштати се никада у оно што би за нас било недостижно просторно, временски или по конкретној моћи.

Но, ми бисмо тапкали у мјесту ако бисмо остали само при томе да проналазимо и уопштавамо наша искуства из рата. Пронађена и примјењивана тактичка и оперативна начела из Ослободилачког рата, као крута и мртва правила, постала би, неоспорно, кочница за развој и напредак наше ратне доктрине ако би се схватила као непремостиви закони у сјутрашњој ратној пракси. Наша мирнодопска војна теорија дужна је да та уопштена и искристалисана начела развија и употпуњује елементима војне моћи, којих нијесмо имали када смо та иста начела стварали. Наша начела из рата треба учинити толико напредним и савременим да она не буду стега за нашу савремену Армију, него њен покретач на

још ефикасније и цјелисходније маневре, ударце по непријатељу и на нове оригиналне поступке на бојном пољу. Потребно је, као што видимо, проналазити и оно што наша ратна искуства, поред себе самих, још пружају. Тада ће она бити правилно и потпуно искоришћена. С друге стране, овим начином обраде наших ратних искустава извући ће се на површину она која имају своју трајну вриједност, било да су још увијек савремена, било да су сигурна основица за проналажење новог. Помислимо само: хоће ли у условима „регуларног рата“ и „стабилизованог фронта“ бити потребе за пробијање у дубину непријатељског распореда; за широка заобилажења, за предузимање напада мањим на веће непријатељске снаге итд.? Неоспорно, све то и много другога биће итекако потребно. Зар притом нијесу увијек савремене ријечи друга Тита, написане 10 априла 1942 године, Штабу Дурмиторског НОП одреда: „Упамтите: онај старјешина који не смије заћи у непријатељску позадину — ту нема старјешине, и треба га одмах смјењивати.“

Колико има таквих начела из нашега рата, искристалисаних кроз мисао друга Тита?

Да наведемо још само три:

„Сва наша наређења схватајте као наше директиве и у духу њиховом радите. Ми не можемо са оволике даљине детаље наређивати. Наше руководеће старјешине морају се разумјети и изићи један другоме у сусрет. Никад ствари не треба постављати круто.“ (Упутство ВШ од 10 априла 1942 године Штабу Дурмиторског НОП одреда.)

„Ми морамо одбацити бирократски начин командовања, који се придржава писмених, крутих шаблона. Одговорност за рад и нерад не може мимоићи ни у ком случају.“ (Упутство ВШ од 17 априла 1942 године делегату ВШ при ГШ за Црну Гору и Боку.)

„Навикните старјешине, а ви сами немојте буквално схватити наша наређења. Ово су директиве за рад. Ви се сами налазите ближе догађајима и морате предузимати хитне мјере за њихово рјешење у своју корист.“ (Упутство ВШ од 28 априла 1942 године Штабу Дурмиторског НОП одреда.)

Вриједност оваквих начела не истиче у временским роковима. Она су сигурна база за проналажење нових и оригиналних форми маневра.

Није, разумије се, питање у томе да ли ћемо своју Армију надахнути и оспособити за партизански начин ратовања, него у томе колико и како можемо своју регуларну Армију надахнути искуствима из рата, не захтјевајући од ње да се разбија у партизанске јединице, већ разбијајући у њеној пракси шаблоне, а уносећи еластичност, духовитост, одлучност.

Што се тиче искустава из борби у Црној Гори од половине 1943 до краја 1944 године, она нити су нешто посебно у свим нашим ратним искуствима нити то могу бити. Ако бисмо, ипак, хтјели да им одредимо мјесто, могло би се рећи да се односе само на искуства из дејстава на планинском земљишту. Самим тим истакнут је и њихов значај за нас.

Из свега горњег, заправо, из овакве стварности, неодољиво избија и расте потреба за обрадом наших искустава из рата и њиховим уопштавањем.

За сваку студију нужна је материја. А за ову студију материја је обилна.

Поставља се само питање: на који начин задовољити ову потребу?

Прије свега, то је изванредно тежак и сложен посао, који се не може обавити ни лако ни брзо, нити све одједном. Наш фронт се протезао свуда широм наше домовине и није имао своје линије као негдје другдје на ратишту у свијету. Наш рат је цјелина, али се у оперативном и стратегиском погледу може растављати на цјелине мањих обима, које је лакше захватити и савладати у срећивању и студији. Тек послије тако обрађених мањих цјелина (по времену, простору, идеји Врховног команданта, стратегиском па и оперативном значају) из општега склопа рата, могуће је приступити изради историје нашега рата у цјелости.

Тим поступним путем обраде историје нашега рата не би била прескочена ниједна вриједност ни наше тактичке вјештине.

Овим би се методом успјело обрадити, простудирати и уопштити све оно што се подразумијева под појмом искуства из нашега рата.

Тим би се методом, а то бива све нужније, могао изваjати изванредно снажан лик и свестрано освијетлити све особине друга Тита као врховног команданта. А то је наш велики дуг пред историјом.

Заступајући горњи метод проучавања нашега рата и истраживања наших искустава из тога рата, узео сам једну засебну цјелину из општега склопа.

Првобитна ми је намјера била да обрадим дејства 3 црногорске ударне дивизије у периоду од Пете непријатељске офанзиве до 1 јануара 1945 године. Истражујући и студирајући архивску грађу, увидио сам да је то немогуће због уске скопчаности дејстава ове дивизије са дејствима 2 ударног корпуса. А дејства овога корпуса у означеном периоду нијесам могао издвојити из склопа оперативно-стратегиских планова Врховног штаба уопште, а посебно за пробој наших снага у Србију и за нашу војно-политичку превласт у Црногорском Приморју. У вези са овим појављује се читав низ других јединица које формациски нијесу припадале ни 2 ударном корпусу. Да бих овоме раду ипак дао јасне границе, одлучио сам да га задржим на дејствима у границама Црне Горе.

Међутим, операције нијесам могао тако строго разграничавати па сам их пратио и на територији ван Црне Горе, али само уколико је то било нужно ради очувања прегледности оперативних цјелина — по замисли и по дејствима. Тако је испало да су додирнута дејства 37 (санџачке) и 29 (херцеговачке) дивизије.

С друге стране, обухваћена су дејства Оперативне групе дивизија за продор у Србију, које нијесу припадале 2 корпусу али су уткане у операције којима је овај корпус, односно његов штаб, руководио.

Дејства 2 ударног корпуса од његовог формирања до краја 1944 године, на просторији Црне Горе, Црногорског Приморја и једног дијела Санџака чине засебну цјелину и по времену и по простору. Она су динамична и пуна врло корисних примјера оперативне вјештине, самоиницијативе, оригиналних тактичких рјешења и свега онога што карактерише наш начин ратовања у прошломе рату. Простудирати све то, почев од појединих директива Врховног команданта до њиховог извршења од стране батаљона, значи обогатити сопствену војну мисао и културу поукама из стварних поступака на бојном пољу.

На страницама које слиједе покушао сам да један дио тога блага, ограниченог постављеним оквирима времена и простора, средим, повежем и дам нашем савре-

меном официру, јер сматрам да ће му бити од великс користи за његово усавршавање у тешкој улози командира или команданта.

Овоме сам раду пришао више из жеље да сва та борбена дејства повежем онако како су произилазила једно из другог, него да их напишем као историска факта. Дакле, више са тежњом да буду подесна за студирање, него као суве историске чињенице. Појмљиво је зашто нијесам могао постићи прво без другога. Али, ма колико да сам се расплинуо баш у низању историских чињеница, ипак сам доста тога и прескочио, но, не ништа од битне важности за постизање циља који сам себи у почетку поставио.

Међутим, морам указати на сљедеће:

1. Рад је заснован на сачуваним документима, ту-и-тамо освјеженим личним сјећањем. Но, ни једно ни друго није увијек најсигурније.

2. Опис појединих ситуација — подаци о непријатељу, одлуке штабова — све је то изнијето онако како се у датом моменту одражавало у свијести наших штабова и команданата, тежећи да се све то схвати и са њиховог тадашњег и нашег садашњег гледишта.

3. Вјеродостојност појединих наших докумената није увијек потпуна, а нарочито ако се ради о документацији рађеној послије рата, као надокнада пропуштеног у току рата. Тиме су условљене (сасвим могуће) нетачности које ће познаваоцима одмах пасти у очи. Молим да се такве грешке и оне које иду на уштрб тачности историских чињеница документовано исправе.

4. Са непријатељском документацијом стоји још горе. Ње има сасвим мало. Поуздани су, и ту, само документи оформљавани за вријеме рата. Посљератни су штури (то су махом изјаве заробљеника), а вјероватно и без настојања да се каже истина па макар се она и знала. Услијед недостатка непријатељских докумената немогуће би било дати однос снага у појединим бојевима и операцијама, што је за правилну оцјену појединих и свих наших успјеха велика празнина, иако знамо да је бројни однос снага, како живе силе тако и технике, био увијек и несразмјерно на страни непријатеља. Ово је условило и немогућност упоређивања наших са непријатељским губицима. Из појединих и општег броја наших губитака произилази да су наши губици редовно

мањи од непријатељских. Ово не треба да буни никога, јер је то била чињеница која се врло чврсто ослањала на начин нашег ратовања, као и јачи морал нашега борца и старјешине. Иначе, губици су дати онако како то стоји у нашој сачуваној документацији из рата.

Због немања непријатељске документације, обрада појединих бојева, па чак и неких операција, изгледа једнострана. Ма колико било нужно изнијети обострану ситуацију, циљеве и планове обје стране, динамику и критичку анализу, недостатак неких докумената ипак не дозвољава другачији поступак у обради. Има и доста наших бојева необрађених онако како би то било нужно. Разлог за ово је недостатак сопствених докумената.

5. Са поставкама и формулацијама које се односе на искуства читалац се не мора сложити. Проучавајући пружену материју, он може доћи до другачијих закључака. Ако се на томе плану развије дискусија — то ће бити најбољи прилог уопштавању наших искустава из рата и методу њихових истраживања. То ми је, заправо, и био циљ.

6. Знам да се читању овако великих књига тешко приступа, али ова се није могла скратити без опасности да се материја исцјепка. Кад се има у виду да се овдје ради о времену од годину и по дана, испуњеном даноноћним борбама на врло широкој просторији, јасно је да би ова књига могла бити чак и много већа. Читаоцу је ту ишао на руку недостатак докумената.

7. Читав овај рад писан је за војника и не може се студирати без помоћи карте. Забаву ће у њему наћи само онај ко тражи и корист, јер сам свјестан да му нијесам успио пружити забавну лектиру, која би заинтересовала стилом и другим лијепим особинама излагања, пошто ово и нијесу мемоари са литерарним претензијама. Крутост сувог војничког излагања нијесам успио да разбијем. Оно има свој одређени рјечник који спутава и леди слободну ријеч — да се не извитопери термин, формулација, смисао и не повриједе постојећи писани и неписани закони војничког изражавања.

Писац

УВОД

Оних дана, половином 1943 године, када је Пета непријатељска офанзива на Народноослободилачку војску Југославије (НОВЈ) умирала, здробљена у комаде, на планинама, клисурама и ријекама тромеђе Босне, Херцеговине и Црне Горе, перспективе наци-фашистичких завојевача за исход рата биле су осјетно затамњене. Њихова ратна машина је већ претрпјела неколико врло тешких удараца, од којих се није могла опоравити (порази код Стаљинграда и у Сјеверној Африци). Послије ових дошао је пораз у Курској бици, која је сасвим материјализовала прелом, започет битком код Стаљинграда.

Послије ликвидације фронта у Сјеверној Африци, Англо-Американци су отворили фронт на Средоземном Мору и до 17 августа 1943 завршили инвазију Сицилије. Ови њихови успјеси угрозили су источне обале Јадранског Мора и Хитлер је стрепио од проширења операција и на Балкан.

Због опасности од другог фронта, којим му се пријетило много прије но што се отворио, Хитлер је у Западној Европи држао око 50 дивизија.

На Југословенском ратишту пропала је Пета непријатељска офанзива на НОВЈ, од које је Хитлер очекивао много више него што је постигао.

Посебну опасност по осовину Рим—Берлин—Токио претстављало је питање фашистичке Италије, чије је даље учешће у рату на страни Осовине било врло несигурно. И још горе од тога, Италија се све више приближавала капитулацији. У Африци је потпуно уништена њена 1 армија, а дјелимично 5 и 9. Осма армија

јој је на Источном фронту изгубила три четвртине људства и скоро сав ратни материјал. Фашистичка Италија је у Африци и на Источном фронту изгубила укупно око 35 дивизија, што је претстављало трећину њених цјелокупних снага.

Почетком 1943 године Италија је на Балкану имала три армије (око 30 дивизија). Ове су армије водиле сталне борбе, првенствено и најтеже са НОВЈ, а затим и са грчким и албанским партизанима. За одбрану италијанског копна од Англо-Американаца, послије њиховог освајања Сицилије, није се са Балкана могла упутити ниједна дивизија. Италија је само у Југославији морала да држи око 20 дивизија.

У Француској се налазила италијанска 4 армија од седам дивизија.

За одбрану Италије могло се имати једва око 20 дивизија.

Са авијацијом и морнарицом се у Италији стајало слабо. Економска моћ земље била је ништавна, а морал трупа и народа изванредно слаб. Сви лијепи изгледи на исход рата били су за преварени италијански народ потпуно замрачени. Још 14 јуна 1943 године Мусолини пише:

> „У садашњој фази рата италијанске оружане снаге немају никаквих могућности за иницијативу. Принуђене су једноставно на дефанзиву. Сувоземна војска нема више услова за иницијативу. Недостаје јој, између осталог, простора. Она може само да изврши противудар на непријатеља који би се искрцао на неку тачку метрополе и да га баци у море. Иницијатива морнарице ограничена је на дејство лаких јединица и подморница. Већ неколико мјесеци њени резултати су скромни. Чак и иницијатива авијације убудуће је сведена на појединачне нападе на непријатељске бродове. Недостаје нам моћна авијација за бомбардовање, а немамо ни ловаца који би је могли штитити. Закључак: ми можемо да бранимо само територију метрополе.“[1]

Мусолини је пао 26 јула.

Два мјесеца послије горње изјаве, ситуација је постала безизлазна. Губљење Сицилије отворило је врата коначном поразу фашистичке Италије. Њено испадање из рата могло се већ јасно сагледати. Такву ситуацију нијесу, разумије се, могле да поправе три

---

[1] Eddy Bauer: La guerre des blindés, Paris — 1947, стр. 225, 226.

дивизије (тенковска „Херман Геринг“ и 15 и 19 моторизована), које је Хитлер, по споразуму са Мусолинијем, упутио као помоћ у Италију.

На Хитлеру је било да тако тешку ситуацију ублажи, да припреми запушач за шупљину коју ће капитулација Италије направити у завојевачком блоку, јер се још увијек надао да ће рат добити. Он је још увијек вјеровао у снагу како својих преосталих дивизија тако и армија сателитских земаља, које су у својим злочинима биле ревносне нарочито у Југославији. С друге стране, Хитлер се надао и у могућност избијања несугласица међу Савезницима. Међутим, вјера у побједу је напустила све његове доглавнике, а војску поготову. Његови савезници су такође изгубили наду. Хитлеров престиж пао је заувијек, иако се он свим силама и са највећом тврдоглавошћу и упорношћу упињао да га очува.

На искрцавање Англо-Американаца и на источну јадранску обалу, послије Сицилије, Хитлер је са пуно права могао гледати као на сигурну посљедицу испадања Италије из рата. Чак су и четници почели свој рад да усклађују са том вјероватноћом и у духу директива својих наредбодаваца из иностранства.

На Балкану, гдје је нарастала и јачала НОВЈ, Хитлер је имао посебну тешкоћу. Он је био принуђен да призна огроман пораст угледа наше војске и да са њом рачуна као са опасним противником који му ангажује велики број дивизија. При рјешавању ситуације на Балкану, Хитлер је о овој чињеници морао да поведе озбиљно рачуна. Поред тога, окупатор је на НОВЈ гледао као на сигуран прихват и ослонац савезничког десанта од којега је страховао.

Уз све ово, компликовала се и тадашња организација њемачког командовања на Југоистоку, а она је изазвала и трзавице између нациста и оружане силе, Нијемаца и Италијана и Италијана и Павелића.

Да би се њемачко командовање на Југоистоку стабилизовало, односно да би се избјегле све рђаве посљедице тадашњих командних односа у томе подручју, Хитлер је одлучио да га реорганизује. „Упутством Фирера број 48“[2] формирана је у Београду

[2] Селмајер Јозеф, пуковник, начелник Оперативног одјељења Штаба Групе армија „Ф“, послијератна изјава, страна 1

Група армија „Ф". Командант ове групе постао је „врховни заповједник Југоистока", коју је функцију дотада имао командант Групе армија „Е". Сједиште Штаба групе „Ф" било је у Београду. Команданту Групе „Ф" (фелдмаршалу фон Вајксу) као врховном заповједнику Југоистока, биле су потчињене Група армија „Е" и Група армија „Ф". Подручје прве групе била је Грчка, а друге: Хрватска, Србија, Албанија и Црна Гора. Поред врховног заповједника Југоистока, нова је организација командовања имала и војног заповједника Југоистока, чије је сједиште било исто у Београду (генерал Фелбер). То је била нека врста команде позадине врховног заповједника Југоистока.

Задаци врховног заповједника Југоистока су били: одбрана Балканског Полуострва од англоамеричког десанта и обједињавање команде над сва три вида оружане силе и, у моменту почетка инвазије, над бугарском војском, док су задаци војног заповједника Југоистока били потпомагање „аутономних" влада Хрватске и Албаније у саобраћају са њемачком оружаном силом; контрола „неаутономних" влада Србије и Грчке, као и вршење егзекутивне власти; извођење полициских задатака у сагласности са „вишим СС и полициским вођама" и уклапање привреде у општи план средњоевропске привреде.

У склопу нових мјера за реорганизацију командовања и за осигурање Балканског Полуострва направљен је план и за поступак у моменту капитулације Италије. Овај је план добио и своју шифру.[3]

*

Како је било код нас? Борило се, гинуло и расло на крвавом путу, баш као што расте свако смјело и праведно прегнуће. Пушила су се стара и нова згаришта; мутиле се ријеке од прилива црвених поточића; освајани бункери и градови; проламани многоструки обручи и добијена је Сутјеска, рана, слава и побједа без премца.

(убудуће ћемо употребљавати само *Селмајер*), каже да је функција нове команде требала да почне 26 августа 1943 године. (Оригинал у архиви Војноисториског института.) По неким другим подацима, реорганизација је извршена 29 августа.

[3] Селмајер, стр. 2.

Двије године борбе, какву раније никада нијесу водили наши народи, иако им је прошлост богата тешким борбама за свој опстанак и слободу, биле су убједљиво свједочанство о снази једне револуције. Али, најљепше у свему томе било је то што је наш човјек-борац, понижаван и прогањан одвајкада, постао свјестан своје вриједности и снаге и што је непоколебљиво пристао уз Комунистичку партију Југославије (КПЈ), као месо уз костур, и недвосмислено везао своју судбину за судбину Партије. И даље. По први пут су сви наши народи постали свјесни да им је њихово братство и јединство најсигурнији ослонац и залог за побједу. Тражити тајну оног стоицизма народа, испољеног у протеклим двјема годинама Револуције, тражити ту тајну ван тих елемената, било би погрешно.

Те прве двије године рата биле су заиста најтеже и најсудбоносније. А када су се завршиле под јулским сунцем, под којим су и почеле, људи и земља нијесу више били оно што су били у почетку. Ни нови дан није више био оно што је био прошли. На нашој плодној земљи израстао је већ снажан, револуционаран човјек, којега никакви вјетрови нијесу могли повијати. Његова га је земља хранила соковима снаге, самоодрицања, пожртвовања и витештва; враћала му крв коју је на њој и за њу прољевао и чувала га да не посрне.

За НОВЈ су перспективе даљег вођења рата биле далеко повољније него за непријатеља. Ако смо губили једну слободну територију, стварали смо нову на другој страни. Давали смо жртве у људству, али смо добијали много већи број нових бораца. Крајњи резултат: огромне политичке и војничке побједе. Међутим, баш због тога што је код непријатеља настао прелом и што су му кола окренула низа страну, морало се очекивати да ће он бити још жешћи и упорнији. Отуда изгледи нијесу били такви да нијесмо имали разлога да рачунамо и даље са тешким борбама. Али, главно је било оно што је друг Тито, још 7 јануара 1943 године, рекао нашим Крајишницима, наиме, да је најтеже прошло.

Стратегија и тактика КПЈ оправдале су себе у току протекле двије године рата. Није се више могло сумњати у нашу коначну побједу.

Од јула 1941 године до завршетка Пете непријатељске офанзиве на НОВЈ, ми смо стекли велика

искуства. Поред осталог, потврђено је наше сазнање да се и надаље морамо ослањати на сопствене снаге, које су доказале да су велике и неисцрпне. Наш Народноослободилачки рат (НОР) постао је јединствен по акцији и циљу. Заслуга КПЈ и друга Тита јесте баш у томе што је нашој борби и Народној револуцији обезбијеђено јединство наших народа, као најмоћније оружје у рукама Револуције, и што су народи Југославије сагледали своју сопствену вриједност и снагу. Развој опште ратне ситуације такав је да од будућности много више можемо очекивати ми него непријатељ. Искуство је даље показало да је стратегиски и оперативно нецјелисходно држати главне снаге НОВЈ на једној ужој просторији, јер се тиме пружа могућност непријатељу да их опкољава бројно надмоћнијим снагама. Основна и најважнија искуства наше тактике Тито је овако формулисао: „Офензивни дух за вријеме непријатељске офензиве испољава се у снажној, смјелој партизанској тактици, тактици продора у непријатељску позадину, у уништавању не само комуникација, него и непријатељских центара снабдијевања, његових база, које су за вријеме непријатељске офензиве војнички ослабљене или су потпуно испражњене. Не треба да се бојимо опкољавања, као што се нисмо бојали ни онда кад смо имали мање јединице. Сваки наш губитак неког територија мора у исто вријеме значити добитак новог, још већег и важнијег територија.“[4]

„...Тактика ратовања наше народне војске апсолутно мора бити комбинирана с нашом досадашњом партизанском тактиком. То значи да се морамо чувати крутих фронтâ, и избјегавати их, да морамо избјегавати да нам непријатељ, својом тактиком, наметне обрану помоћу дугачких и расплинутих фронтâ, зачепљивање рупа итд. Напротив, у нашој народној војсци мора владати искључиво офензивни дух, не само кад смо у офензиви већ и у дефензиви.“[5]

Кад погледамо макар и ово неколико наших искустава, јасно је да будући догађаји не могу изненадити наше партиско и војно руководство.

---

[4] Тито: „Борба за ослобођење Југославије 1941—1945 I“, „Култура“ — Загреб, 1947, стр. 105.

[5] Исто.

ПЕРИОД
АВГУСТ — ДЕЦЕМБАР
1943

1

ОДЛУКА ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА ЗА ДЕКОНЦЕНТРАЦИЈУ ГЛАВНИХ СНАГА ПОСЛИЈЕ ПЕТЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

НАЧЕЛНА ОДЛУКА

Одмах послије Пете непријатељске офанзиве на НОВЈ, Централни комитет Комунистичке партије Југославије (ЦККПЈ) и Врховни штаб (ВШ) НОВЈ предузели су низ политичких и војничких мјера, у којима се, прије свега, огледа тежња да се што боље осигурају тековине наше Народне револуције, које су већ тада биле толико бројне и значајне.

Врховни командант је донио одлуку[1] да се поједине

[1] И овдје, мада не и посљедњи пут, морам зажалити што ми није пошло за руком да пронађем ту одлуку као писани документ. Заправо, нијесам могао установити ни да ли она постоји као таква. Чини ми се да би била велика штета ако стварно не постоји.

У самом почетку рада на овој књизи, трагајући за поменутом одлуком, у чији су прилог говориле све околности, прочитао сам генерал-пуковнику Пеку Дапчевићу њену интерпретацију. Генерал Дапчевић ме у таквој интерпретацији подржао. При завршетку рада на књизи то исто сам прочитао генерал-пуковнику Кости Нађу, који је, такође, потврдио да је то суштина те одлуке. Другови генерали су ми, прије свега, потврдили да је сама одлука постојала (иако се не сјећају да ли и писмено) и тиме ме лишили тешкоћа и опасности претпостављања да је она донесена. И даље, њихово потврђивање да се она састојала у ономе што сам им прочитао учврстило ме у мојој претпоставци и о њеној садржини.

веће јединице НОВЈ упуте из Босне на своје терене у циљу распламсавања устанка у читавој земљи.

Било у каквој форми да је донијета, ова одлука има изванредну важност за схватање наше војне и политичке стратегије у тадашњој етапи, или фази, нашег НОР и Револуције. Но, не само то и за тада. Прије свега, она мијења дотадашњу праксу држања главних снага НОВЈ на једној релативно уској просторији; другим ријечима, она *обиљежава прекретницу у стратегији и тактици нашега рата.* Ова је прекретница наступила баш у оном моменту када је то заиста било најнужније. Одлука је, између осталог, условила оперативно-стратегиску надмоћност НОВЈ 1944 године на просторији приморја Јужне Далмације, Херцеговине и Црне Горе, са којим је непријатељ нарочито рачунао, а затим и читаве просторије Црне Горе, Санџака и Србије.

Поменуту одлуку Врховног команданта не треба гледати само и искључиво као тежњу за распламсавањем устанка у читавој земљи. У њој, прије свега, треба гледати деконцентрацију главних снага, која има свој посебан смисао. Наиме: распоредом главних снага на што широј просторији одузима се непријатељу могућност да их окружује као цјелину на уским просторијама, на којима су се дотле налазиле; широка просторија нуди нашим снагама велике могућности за политички рад и мобилизацију новога људства; долазак регуларних јединица НОВЈ у крајеве гдје је устанак био потиснут, значиће његово поновно буђење и нара-

---

Поменута одлука Врховног команданта је, дакле, постојала. Остаје отворено питање да ли ју је Врховни командант формулисао усмено или писмено и како она текстуелно гласи.

Владимир Дедијер у „Дневнику“, дио II, стр. 334, каже: „... Опет се праве планови за Србију...“; на стр. 376: „... Тито је донео одлуку да се Седма дивизија врати на свој терен...“; на стр. 377: „...Ми идемо са Седмом дивизијом која се после осам месеци враћа кући... С нама је и Прва далматинска, која се такође враћа кући, у Далмацију...“; а на стр. 427: „... Друг Тито, у духу своје одлуке да се поједине дивизије и бригаде врате на свој терен у циљу помагања устанка и онемогућавања непријатељу да изврши стратегиско опкољавање наше главнине, дозволио је Другој дивизији да се врати на терен Црне Горе...“

стање; најзад, потребно је било да се, у моменту наступајуће капитулације Италије, наше снаге нађу на просторијама које су држале италијанске фашистичке јединице.

ОДЛУКА ЗА УПУЋИВАЊЕ ЈАЧИХ СНАГА У ЦРНУ ГОРУ И САНЏАК И ПЛАН ДЕЈСТВА

У вези са горњом одлуком, једна од првих просторија на коју је требало упутити регуларне јединице била је Црна Гора и Санџак. Зашто? Требало се примаћи Србији, како би се у погодном моменту извршио пробој у ову покрајину и узела политичка и војничка ситуација у своје руке. До погодног момента за пробој у Србију, наше снаге у Црној Гори и Санџаку послужиће као наслон и подршка устанку у Србији, Македонији, на Космету и у Албанији. Даље, требало је обезбиједити нашу стратегиску и оперативну надмоћност у Црногорском Приморју и Јужној Далмацији у одлучујућим данима рата; користити посљедице пораза Драже Михаиловића у Четвртој и Петој непријатељској офанзиви баш у Црној Гори, Херцеговини и Санџаку, гдје је он дотада имао најјача упоришта, и развити широку активност на мобилизацији људства и успостављању народне власти у тим областима. Поред тога, требало је имати јаче снаге, што дубље истурене према истоку и југоистоку, како се окупатору не би дозволило несметано извлачење са југа, кад тамо буде приклијештен. Најзад, требало је разоружати италијанске фашистичке снаге у Црној Гори, Херцеговини и Санџаку у моменту капитулације Италије која се ближила.

Као што се види, јединице које ће се упутити у Црну Гору и Санџак имају стратегиско-оперативне задатке, од којих су се очекивали резултати, значајни и важни не само за тај период рата, већ и за његов коначни исход.

У дане доношења ове одлуке, Црну Гору и Санџак држале су италијанске дивизије „Венеција“ и „Тауринензе“.

Од наших снага, у Црној Гори је дејствовало неколико партизанских одреда и два батаљона *5 црногорске ударне бригаде,* који су се вратили са историске Сутјеске.[2] У Санџаку је била *3 санџачка бригада,* која се такође вратила са Сутјеске, али која није дејствовала као цјелина. У Херцеговини се налазила *10 херцеговачка бригада.*

Наше снаге у Црној Гори, Санџаку и Херцеговини развијале су врло живу и широку војно-политичку активност, која је послије Пете непријатељске офанзиве имала нарочиту важност. У ситуацији када су окупатори и четници трубили о нашој тобожњој пропасти на Сутјесци, ове су снаге за народ тих крајева претстављале најувјерљивији доказ да је НОВЈ неуништива. То је, свакако, било од огромног политичког и моралног значаја.

На ове се снаге рачунало као на сигуран ослонац: и војнички, и политички и морални. Друг Тито је, још 23 јула 1943 године, што значи одмах послије завршетка Пете офанзиве и прије доношења коначне одлуке да се тамо упуте крупније јединице, депешом број 231, наредио Штабу 1 пролетерске дивизије да ухвати везу са 10 херцеговачком бригадом и да јој преда радиостаницу, преко које ће се одржавати веза између Црне Горе, Херцеговине и ВШ.

За покрет према Црној Гори и Санџаку, по предлогу Пека Дапчевића, Митра Бакића и Радована Вукановића, одређена је *2 пролетерска дивизија (2 пролетерска бригада, 2 далматинска ударна бригада и 4 пролетерска црногорска бригада)* и *5 црногорска ударна бригада.*

Пеко Дапчевић, Митар Бакић и Радован Вукановић предложили су, 6 августа 1943 године, у 10.30 часова, радиограмом, из села Бријеснице (с—и од Завидовића) ВШ овакав план операције:

1. Прва етапа — Санџак, са задатком: прикупити 3 санџачку бригаду, извршити мобилизацију новога људства и створити базу у том крају.

2. Даљи продор усмјерити ка граници између Санџака и Метохије и према Црној Гори, ликвидирајући поједине непријатељске гарнизоне.

---

[2] Са Сутјеске се, поред осталих, вратио и члан ВШ и Политбироа ЦК КПЈ Иван Милутиновић, који се у ово вријеме још налазио у Црној Гори.

3. Очистити Васојевиће од окупатора и четника и извршити мобилизацију. Онемогућити даље везе црногорских четника за Дражом Михаиловићем.

4. Батаљоне 5 црногорске ударне бригаде у Црној Гори прикључити бригади.

5. Повезати се са Србијом, Метохијом, Македонијом и Албанијом.

6. Искористити наступајућу капитулацију Италије: разоружати њене дивизије на поменутој просторији и наоружати наше јединице, које ће почети нагло да расту послије испадања из строја једне фашистичке армије и доласка наших јединица послије тако тешке офанзиве као што је била Пета.

7. Повезати се са 10 херцеговачком бригадом.

8. Снагама, које полазе, у погодном моменту кренути за Србију.

9. Од групе јединица које су упућују за Црну Гору и Санџак формирати корпус чије би језгро била 2 пролетерска дивизија.

10. Покрет би требало извршити што прије.[3]

На крају приједлога се констатује да се не располаже са сигурним подацима о ситуацији на предложеном правцу, односно у Црној Гори и Санџаку, али да се важност ове операције може оцијенити кроз призму опште ситуације.[4]

ВШ је усвојио овај приједлог.

Команда је повјерена Штабу 2 пролетерске дивизије: командант Пеко Дапчевић, политички комесар Митар Бакић и начелник штаба Рудолф Приморац.

---

[3] Књига депеша Штаба 2 пролетерске дивизије за 1943 годину. — Арх. ВИИ.

[4] Пада у очи да се у приједлогу мисли да јединице стигну на одређену просторију прије капитулације Италије.

2

МАРШМАНЕВАР ЈЕДИНИЦА ОДРЕЂЕНИХ ЗА ЦРНУ ГОРУ И САНЏАК (ИЗБИЈАЊЕ НА ЛИНИЈУ ФОЧА — ГОРАЖДЕ)

(Скица 1 и 10а)

ПРИПРЕМЕ ЗА ПОКРЕТ И ПРИКУПЉАЊЕ У ПОЛАЗНИМ РЕЈОНИМА

Послије Пете офанзиве ове су се јединице налазиле у рејону: долина р. Криваје—Озрен—Завидовићи—Маглај. Вријеме бављења на овом простору било је испуњено непрекидним борбама са Нијемцима, усташама и четницима. Ипак, у односу на борбе у Петој офанзиви и на услове под којима су се ове одвијале, борбе око Озрена биле су знатно лакше.

Припреме за покрет извршене су врло брзо и већ је 9 августа Штаб 2 пролетерске дивизије извијестио ВШ да јединице врше покрет. Ово су били само претходни покрети са циљем да се јединице прикупе у полазним рејонима.

Пета офанзива је била исувише блиска прошлост да би људи могли заборавити све оне тешкоће и искушења који су се у току ње морали поднијети. Борци никако нијесу могли да забораве како су се у тој офанзиви италијанске муле са бацачима и брдским топовима успињале на најнеприступачније врхове Дурмитора и како их је са планине Војника тукао брдски топ.

Међутим, љубав црногорског и србијанског људства, од којега су биле састављене ове јединице, према свом завичају, била је велика. Због тога се осјетило задовољство што се креће према Црној Гори и Санџаку, јер су то борци одмах схватили као покрет и за Србију. Једино се колебао, па и изостајао по путу, један дио новопридошлог људства, које још није било прекаљено у тешким борбама и које није било политички очврсло.

Политичка припрема људства за марш била је свестрана и добра. Дужина и тежина претстојећег марша, као и важност задатака који чекају на њему, захтијевали су беспријекорну дисциплину и јак морал. Интензивним политичким, војничким и културно-просвјетним радом људство је потпуно припремљено за нове задатке и нове тешкоће. Форми рада било је много. Изгледало је као да се јединице такмиче у томе која ће више постићи. „Позориште народног ослобођења" редовно је приређивало претставе. У појединим јединицама, као напримјер, у 2 пролетерској бригади, приређивана су такмичења у гађању, стројевој и борбеној обуци, атлетици па чак и у пливању. Скоро у свим јединицама импровизовани су мали војни курсеви. Тако интезиван рад је, неоспорно, у великој мјери помогао да се борачки састав психички ослободи тешких утисака са Сутјеске и других попришта у Петој офанзиви. Подизању и учвршћивању морала доприносиле су и редовне вијести о побједама Савезника и о претстојећем испадању Италије из рата.

Бројно стање јединица било је доста мало те је била нужна попуна. У вези са тим, у посебној је ситуацији била 5 црногорска ударна бригада, заправо, њен штаб и она два батаљона који су је тада сачињавали. Поред нелагодног осјећања и разумљиве утучености због претрпљених губитака на Сутјесци, борци и руководиоци ове бригаде имали су да издрже још неколико тешких момената, поводом наређења да се бригада расформира. „Ради се о томе да је Штаб II дивизије хтио да сачува језгро V бригаде укључивањем као посебног батаљона у IV бригаду. Међутим, ВШ је

одлучио да се то не чини."[1] Оваквој су одлуци друга Тита борци и руководиоци 5 бригаде остали вјечито захвални, што су испољили и у једном свом дирљивом писму, јер је расформирати 5 бригаду, избрисати је из списка наших бригада, претстављало за њено људство тежи ударац него сви они које је у дотадашњим борбама преживјела. Људи су плакали као дјеца. Молили су да се пише другу Титу како су они у стању да, и са тако половичном бригадом, примају задатке као да је она потпуна и да их извршавају док и посљедњи борац не погине. Вриједно је ово записати. Нашим новим нараштајима војника и овај, између многих других примјера љубави, скоро љубоморе према својој јединици, треба да служи као поука.

Пред полазак, ове су јединице прикупљене на простору гдје се сучељавају огранци планина Коњуха и Озрена, сјеверно од доњег тока ријеке Криваје која се нешто даље према сјеверозападу улива у Босну код Завидовића.

Друга пролетерска бригада се налазила у рејону с. Рибница — с. Предражићи; 2 далматинска у рејону с. Бановића; 4 пролетерска у рејону с. Горња Бријесница — с. Тумаре; 5 црногорска у рејону с. Сеоне.

Јединицама 2 пролетерске бригаде, у долини Криваје, наређено је да руше жељезничку пругу. Овакав задатак су касније добиле и све јединице из ове групе које су се кретале дуж жељезничке комуникације. Поред тога, оне су добиле задатак и да разбијају муслиманску милицију и четнике.[2]

ИЗВРШЕЊЕ МАРШМАНЕВРА

Покрет свих јединица, изузев 4 пролетерске бригаде која је остала у рејону с. Сеоне да преда рањенике 1 босанском корпусу, отпочео је у времену од 19 до 21 августа правцем чија би оса ишла од с. Сеоне јужно на

[1] Примједба генерал-потпуковника Радована Вукановића на маргинама рукописа ове књиге.

[2] Четници су ово користили на свој начин: пришивши петокраке, пљачкали су по долини Криваје, како би изгледало да то врше партизани.

десну обалу р. Криваје (у рејону с. Вуковине), па на југоисток, уз ову ријеку, преко с. Рибнице, с. Јелашке, с. Чуништа и даље до Олова, гдје напушта долину р. Криваје па, уз р. Биоштицу на с. Жунове и Соколац, а одатле на југозапад, преко с. Боговића на Подграб (комуникација Сарајево — Прача) и даље на југоисток ка Горажду, односно на Фочу. Дужина овог правца, рачунајући ваздушном линијом, износи око 120 км.

Ноћу 26/27 августа јединице су прешле друм и жељезничку пругу Вишеград — Сарајево, и то:

— 2 далматинска бригада у рејону Реновице;

— 2 пролетерска бригада између Реновице и Прачe;

— 5 црногорска бригада у рејону Подграба.

На дан 28 августа јединице су биле прикупљене у рејонима:

— 2 пролетерска: Вејзагићи — Зоројевићи — Бошковићи;

— 2 далматинска бригада: Хоџићи — Козаревићи;

— 5 црногорска бригада: Каменица — Хомар.

Јединице 4 пролетерске бригаде стигле су доцније у Сјетлину.

29 августа се са јединицама на маршу повезала једна патрола Романијског партизанског одреда, која је извијестила да Пљевља држе Нијемци, који патролирају до Чајнича и Горажда, док су у Чајничу четници.

Овога дана је упућен један одред из састава 2 пролетерске дивизије да на Зеленгори и Сутјесци пронађе оружје које су наше јединице тамо сакриле у јеку Пете офанзиве.

Другог септембра стигао је из Пиве Душан Чворо, из Миошића, и извијестио Штаб 2 дивизије да је ситуација у Црној Гори добра и да је Пивски партизански одред дочекао групу Нијемаца у Недајну и разбио је. Даље је извијестио да партизани у Санџаку разбијају четнике.[3]

У даљем наступању је 2 пролетерска бригада ушла у Фочу, а 2 далматинска и 5 црногорска оријентисане су на Брод (код Фоче) који је такође ослобођен. Сва ова мјеста бранили су четници доста слабо. Збуњени енер-

[3] Напомињемо да су Англо-Американци и италијански преговарачи, овлашћени за то од маршала Бадоља, потписали 3 септембра примирје и капитулацију Италије.

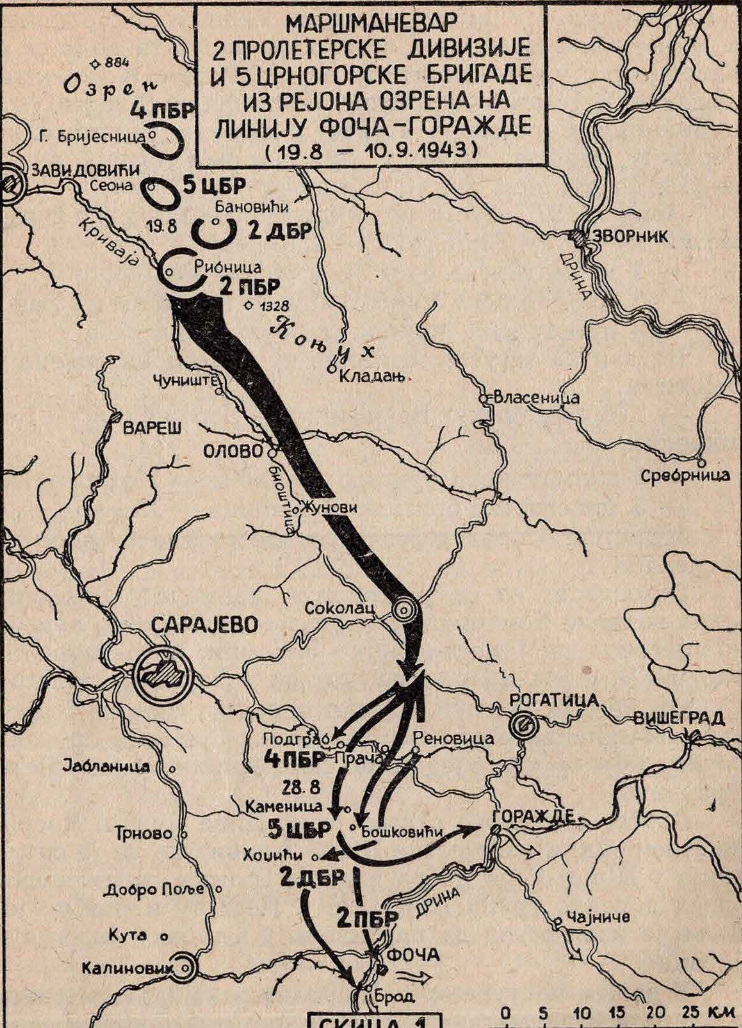
МАРШМАНЕВАР
2 ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ
И 5 ЦРНОГОРСКЕ БРИГАДЕ
ИЗ РЕЈОНА ОЗРЕНА НА
ЛИНИЈУ ФОЧА-ГОРАЖДЕ
(19.8 — 10.9.1943)
884
Озрен
4 ПБР
Г. Бријесница
ЗАВИДОВИЋИ
Сеона
5 ЦБР
Бановићи
19.8
2 ДБР
Криваја
Рибница
2 ПБР
1328
Коњух
Кладањ
ЗВОРНИК
Дрина
Чуниште
Власеница
ВАРЕШ
ОЛОВО
Биоштица
Жунови
Сребрница
Соколац
САРАЈЕВО
РОГАТИЦА
ВИШЕГРАД
Подграб
Реновица
4 ПБР
Прача
Јабланица
28.8
Каменица
5 ЦБР
Бошковићи
ГОРАЖДЕ
Трново
Хоџићи
2 ДБР
Добро Поље
Дрина
2 ПБР
Чајниче
Кута
ФОЧА
Калиновик
Брод
0 5 10 15 20 25 КМ

СКИЦА 1

гичним наступањем наших снага, четници су напустили и Горажде.

Начелник штаба 3 санџачке бригаде, Жарко Видовић, дошао је из Санџака у сусрет јединицама 6 септембра. Он је дао податке о ситуацији у Санџаку и Црној Гори, који се могу сматрати као први тачни подаци које су наше наступајуће снаге добиле са те просторије. Видовић је извијестио да око Пријепоља дејствује један батаљон и једна чета 3 санџачке бригаде; да су Нијемци у пролазу преко Санџака за Црну Гору; да су у санџачким гарнизонима италијански карабињери са мало Нијемаца и да су партизани у Црној Гори врло активни. На основу ових података, Штаб 2 пролетерске дивизије је закључио да је потребно убрзати покрет ка линији Мојковац — Шаховићи — Бијело Поље.

Пеко Дапчевић је 7 септембра доставио ВШ свој приједлог да се једна крајишка бригада, из састава 1 босанског корпуса, упути у рејон Соколац — Фоча — Калиновик. Дапчевић је сматрао да је ово потребно због тога што су четници испољавали велики интерес за поменути рејон, па би та бригада имала задатак да ликвидира четнике, мобилише људство и да буде веза између групе која иде за Црну Гору и Санџак и 1 босанског корпуса. Јединице које иду за Црну Гору и Санџак не могу се задржавати у поменутом рејону, пошто морају журити да зађу што дубље у одређену просторију, још прије зиме, ради мобилизације и стварања базе.

*

Капитулација Италије објављена је већ 8 септембра, због чега група јединица, која је наступала према Црној Гори и Санџаку, није успјела да се у том моменту нађе на одређеној просторији.

Њемачки план интервенције, који смо раније споменули, створен за ову прилику у августу мјесецу, није се могао сасвим остварити, јер њемачке јединице нијесу све биле на оним мјестима гдје их је план предвиђао.

> „Потребне оперативне мјере за случај капитулације биле су већ августа 1943 припремљене. Пошто је добивена, за то уговорена, шифра, оне су се одвијале скоро несметано, јер се разоружању само на мало мјеста пружао отпор (Крф, Родос). Због специјалних прилика ус-

> пјело је, додуше, Енглезима да, прије пристизања њемачких борбених јединица, заузму отоке Кос, Лерос и Самос, а такође и партизанима да узму чврсто у руке јадранска острва Вис, Пељешац, Хвар, Корчулу и Брач. И једно и друго могло је довести до брзих рјешења да су Англо-Американци то одмах искористили. Али се ништа није догодило. Па ни партизани нијесу развили очекивану активност. Зато се само могло успјети, да Врховна команда Југоистока са шаком трупа зароби 300.000 Талијана, да посједне удаљене области и да поврати за неколико недјеља изгубљене отоке сем Виса.“[4]

Овдје ћемо ипак напоменути да је НОВЈ искористила капитулацију Италије и разоружала око 12 италијанских дивизија, што је имало одраза на прилив нових бораца у наше јединице широм Југославије — око 100.000 нових бораца.

Капитулацији фашистичке Италије, разумије се, доста је допринијела НОВЈ која је за себе везала око 20 њених дивизија, поред огромних губитака у људству и материјалу, које смо им нанијели од почетка устанка до 8 септембра 1943 године.

*

У Штаб 2 пролетерске дивизије стигао је 9 септембра командант 10 херцеговачке бригаде, Владо Шегрт, и извијестио да је ситуација у Херцеговини повољна и да се његова бригада налази у рејону Гацког.

Подаци из дубине просторије Црне Горе, Херцеговине и Санџака, које је Штаб 2 пролетерске дивизије, као команда групе, добијао у току марша, помогли су му да добије бар приближну слику о ситуацији на тој просторији. Самим тим олакшано му је доношење одговарајућих одлука.

Присуство 10 херцеговачке бригаде у рејону Гацког инспирисало је Штаб 2 пролетерске дивизије, или га можда само учврстило у евентуалној ранијој одлуци, да се на тај правац упути друга колона. Иако о томе нема података, изгледа, по свему судећи, да је Штаб имао план да, са јединицама које је водио, наступа у двије колоне: десном на Црну Гору, а лијевом на Санџак. Највјероватније је да би десно ишле 4 пролетерска и 5 ударна бригада, а лијево 2 пролетерска дивизија (без 4 пролетерске бригаде). Суштина ове одлуке је сачувана

[4] Селмајер, стр. 2, 3.

и у коначној одлуци, али су детаљи измијењени због новодобивених задатака, као што ће се то касније видјети.

ОСВРТ НА МАРШМАНЕВАР

У рејону Фоче завршен је маршманевар јединица одређених за Црну Гору и Санџак, који је, заједно са временом утрошеним за успутне задатке јединица и одмор, трајао 20 дана. Људство и стока марширали су без редовне и довољне исхране и превалили дуги пут преко планинског земљишта и територијом коју је углавном контролисао непријатељ. Не смије се сметнути с ума да је овај маршманевар водио просторијом којом пролазе важне комуникације оперативног значаја за непријатеља. У току марша јединице су избјегавале јаче непријатељске гарнизоне, јер је тако и постављено у замисли и идеји маршманевра. Међутим, није се ишло ни сасвим мирно. Рушене су комуникације и објекти на њима; уништавани су и други објекти који су били од важности за непријатеља (запаљена је пилана у Подграбу); разбијани су четници и муслиманска милиција и изведен је демонстративан напад на Соколац.

У напад се прелазило буквално из покрета. Иако, истина, то није био напад на организовану одбрану непријатеља, не може се рећи да је он био лак, тим прије што је вршен са прилично малим снагама. Бројни однос снага био је у корист непријатеља, док је однос у моралу и борбености јединица био у нашу корист.

Овај наступни маршманевар пружа лијеп примјер маршманевра већих јединица на планинском земљишту, под специјалним условима, са успутним задацима и територијом која је у рукама непријатеља.

Оно што овдје треба нарочито уочити јесте кршење једног од принципа извођења маршманевра, кршење тајности. Већ од самог почетка маршманевра јединице су, видјели смо, добијале такве задатке, који су их откривали у очима непријатеља. Деконспирација овог маршманевра није никако случајна нити је резултат неумјешности у организовању и извођењу покрета крупних јединица. Ситуација је захтијевала такав поступак. Благодарећи другим мјерама ово се није штетно одразило на извршење маршманевра.

3

О ЦРНОЈ ГОРИ КАО ОПЕРАЦИСКОЈ ПРОСТОРИЈИ

На Црну Гору (као терен за борбена дејства) послије Пете непријатељске офанзиве на НОВЈ, треба гледати другим очима. Врховни командант наше војске, друг Тито, први је истакао чињеницу да је карактер тога земљишта у нашој ратној пракси испољио два лица. Наиме: „...Многи би мислио да теренске тешкоће и природне препреке имају увијек првенствену важност у обранбеним бојевима за нашу Народно-ослободилачку војску. Али то није точно, нарочито то није било случај у Црној Гори...“[1]

Друг Тито је указао на то да се земљиште не смије посматрати једнострано.

Земљиште на коме ће дејствовати наше јединице које продиру ка Црној Гори и Санџаку планинског је карактера, јако испресијецано, пошумљено и једним дијелом голи камен, некомуникативно и највећим дијелом не пружа могућност за употребу ратне технике. Планински гребени имају смјер сјеверозапад — југоисток, а између њих су дубоко урезане долине брзих планинских ријека. У зони дејства ових јединица нема у том смјеру ни најгорих комуникација те се, према општим начелима теорије, не би могла ни планирати једна операција. Комуникације: Билећа — Никшић — Подгорица — Матешево — Андријевица и Горажде —

[1] Тито: „Борба за ослобођење Југославије 1941—1945 I“, „Култура“ — Загреб, 1947, стр. 149.

Чајниче — Пљевља — Беране (данас Иванград) налазе се бочно и на њима су јаки непријатељски гарнизони. Паралелно фронту иду путеви: Никшић — Шавник — Жабљак — Пљевља, Матешево — Колашин — Мојковац — Бијело Поље и Андријевица — Беране — Бијело Поље, који се, као рокадни, могу употријебити за маневровање по фронту и као базе за снабдијевање трупа ратним потребама. Но, и на њима су били јачи непријатељски гарнизони.

Долине Зете, Таре, Лима и Мораче имају своје посебне карактеристике које ће се одразити и на ток дејстава. Долина Зете, по продору у њу од Никшића, дозвољава, иако уско, лепезасто ширење снага које дејствују низводно. Дуж Таре с—з од Мојковца не могу се употријебити ни иоле веће јединице пољске формације, а чак и од брдских само оне најлакше. Од Мојковца узводно до Матешева и даље према Лијевој Ријеци, употреба већих јединица потпуно је ограничена, јер уска долина и стрме падине збијају бокове и свађују их на једну једину комуникацију, чиме се дубина распореда знатно повећава. Долина Лима је нешто друкчија. Дуж цијелог тока ове ријеке иде добра комуникација, а падине које се дижу из долине лијево и десно нијесу онако дивље и стрме као код Таре, те би се овдје могле развити и веће јединице, иако опет доста ограничено. Међутим, долина Мораче не долази у обзир за развој јединица које нијесу сасвим лако наоружане и опремљене за покрет и дејства на планинском земљишту.

Усмјерити наступна дејства на ову просторију са правца доласка наших јединица значи наићи на све ове тешкоће. Међутим, операције супротног смјера имале би много лакше услове.

Који су се, пак, закључци из процјене земљишта са нашег становишта 1943 године могли да извуку? Да наведемо неколико њих.

Наше се јединице могу кретати у свим правцима, јер су веома лако опремљене. Базе за снабдијевање не крећу се за нама него се налазе пред нама, што олакшава дејства наших јединица. У Санџаку су релативно мале непријатељске снаге, а његове јаче снаге на које би се ове наслањале налазе се далеко. Санџак стоји економски добро. Тамо су дијелови Санџачке бригаде.

У Долини Таре има само један непријатељски гарнизон (Колашин) који је далеко од Подгорице, а заузимањем Санџака губи подршку са сјевера. Колашин је један од центара Васојевића, који су економски неисцрпени. Тамо дејствује Васојевићки ударни батаљон. Заузећем Колашина стварају се услови за даље продирање у долину Лима.

У долини Мораче нема непријатеља. Када се уђе у долину Таре и Лима — и ова је наша. Тамо не треба у почетку оријентисати снаге.

Прилазе долини Зете штити Никшић, а у самој долини има неколико непријатељских гарнизона. Непријатељ је јак. На Дурмитору нема непријатеља. Значи, нема потребе верати се по њему. Потребно је, дакле, скренути за моменат десно лакшим тереном, разбити четнике западно од Никшића па упасти у изворни дио Зете, гдје непријатељ своје снаге које се тамо налазе нема одакле у први мах да појача.

Црногорско Приморје је привукло и приковало за себе јаче њемачке снаге. Претворити своје десно у приморско крило било би за наше расположиве снаге сувишно, јер оно није у стању да тражи рјешење на томе сектору. Међутим, освајање просторије у позадини њемачке приморске одбране значи и њено непосредно угрожавање, али не и западање у опасност да се снаге те одбране окрену на лијевокруг и ударе у бок наших јединица, јер би тако занемариле свој главни задатак, што се није могло очекивати. Дакле, и са те стране — повољна ситуација.

На највећем дијелу територије на коју идемо нема непријатеља. Али су на тој територији села и сељаци — наш народ је тамо. А то значи извори људства и економске базе за наше јединице. Муниција и оружје су код непријатеља, нашег старог снабдјевача тим потребама.

Општи закључак: погодан терен.

Значи, колико ће неко земљиште бити погодно за војничка дејства, било којег вида борбе, зависи од тога колико је која војска спремна да разне земљишне непогодности савлада, а погодности искористи, било то у нападу или у одбрани.

Али није у питању само земљиште од више или мање камена или земље; мање или више стрмо или по-

шумљено. У питању је гдје је то земљиште; у каквој се ситуацији бори на томе земљишту и чији је човјек на њему.

Неоспорно, земљиште као што је у Црној Гори, мора забринути сваку војску која се упућује да се на њему бори. Оно обилује и погодностима и снажним препрекама. Успорава покрет, али и омогућава широк маневар. Ми смо на њему — код куће, коју добро познајемо, јер смо је од 1941 године већ неколико пута прешли уздуж и попријеко. И то је један велики плус у односу на непријатеља са којим се тамо можемо срести.

4

ФОРМИРАЊЕ 2 УДАРНОГ КОРПУСА НОВЈ И ПРВЕ ОДЛУКЕ

ФОРМИРАЊЕ КОРПУСА

Врховни штаб је уважио приједлог (од 14 августа) Пека Дапчевића, Митра Бакића и Радована Вукановића, да се, ради обједињавања војничких и политичких задатака на територији Санџака, Црне Горе, Херцеговине и Метохије, формира корпус. Штаб новоформираног корпуса издао је 11 септембра своју наредбу Пов. бр. 1, у с. Ивовићи (око 3 км сјев. од Фоче). Овом је наредбом саопштено формирање и састав 2 ударног корпуса.

Штаб корпуса су сачињавали: командант Пеко Дапчевић, политички комесар Митар Бакић и начелник штаба Рудолф Приморац. То значи, цио дотадашњи Штаб 2 пролетерске дивизије. На њихова дотадашња мјеста дошли су други руководиоци.

У састав *2 ударног корпуса* ушле су: *2 пролетерска дивизија*, коју сада чине: *2 пролетерска, 2 далматинска* и *3 санџачка бригада*, и *3 црногорска ударна дивизија (4 пролетерска, 5 црногорска ударна* и *10 херцеговачка бригада).*

Задаци Штаба 2 ударног корпуса постали су, дакле, много опсежнији него што их је имао Штаб 2 пролетерске дивизије као команда групе. Његова се команда протезала, у оперативном смислу, на читаву просторију Херцеговине, Црне Горе, Санџака па чак и Метохије. На Метохију се рачунало, свакако, у најповољнијим при-

ликама. У вези са оваквим задацима, Штаб корпуса је морао одмах да предузме потребне мјере да читаву ту просторију и стварно стави под команду и усмјери у правцу извршавања његових планова. На читавом овом подручју постојало је много мањих и већих партизанских одреда, чија је дејства требало повезати општом идејом маневра корпуса и припремити их за организовани прихват снага корпуса при његовом даљем наступању. У ту сврху је Штаб 2 корпуса издао, 10 септембра, опширну директиву којом су се тим одредима постављали задаци. С обзиром на значај те директиве, као документа вишеструке вриједности, потребно ју је овдје цитирати. Она гласи:

„Наређењем Врховног команданта друга Тита, за команданта свих јединица Народно-ослободилачке војске на територији: Црне Горе, Боке, Санџака и Херцеговине именован је друг генерал-мајор Пеко Дапчевић!

У вези овог наређења Врховног команданта Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије

НАРЕЂУЈЕМО:

1) Да се одмах сви партизански одреди са именоване територије повежу са Штабом II ударног корпуса НОВЈ.

2) Да поднесу извјештаје о: броју партизана у одреду, имена штаба одреда, акције које су досада извели и просторији на којој дејствују.

3) Да врше мобилизацију на свом терену и припремају борце за бригаде овога корпуса.

4) Да, без обзира на расположење народа (за акције или против акција), одмах приступе: нападима на непријатељске колоне и гарнизоне, комуникације и на све оно што би могло користити непријатељу.

5) Да организују и развију обавјештајну службу како у одреду, тако и на свом рејону, а по могућности и на оближњем рејону.

6) Да организују одреде на тај начин, што ће сваки одред имати сталну чету или батаљон, а остали чланови одреда ће живјети као мобилисани чланови одреда у својим кућама и бити мобилисани с времена на вријеме у циљу извођења акција, одбране села, спречавања извоза љетине (Санџак) итд. Стална чета или батаљон живјеће касарнским животом, а снабдијеваће се од плијена од непријатеља и са свог рејона.

7) Да одреди по покрајинама одржавају стално међусобну везу, садејствују један другоме и бригадама у операцијама, тако да свака покрајина буде обухваћена мрежом партизанских одреда, који ће у сваком моменту бити спремни садејствовати редовним јединицама наше Народно-ослободилачке војске.

8) Да одреди мобилишу борце за бригаде и да их упућују у бригаде. У бригаду упућивати у првом реду омладинце и људе који су способни да издрже напоре и покрете.

9) У одредима завести најстрожију дисциплину и ред.

10) Политички рад у одредима подићи на висину, тако да сваки борац у одреду познаје циљеве наше борбе, наше перспективе и да се сваки борац у политичком погледу подиже, те да се преко војничких и политичких часова стварају потребни војно-политички кадрови.

11) Да одреди шаљу редовне петнаестодневне војно-политичке извјештаје из којих ће се видјети: бројно стање, наоружање, акције, политичка унутарња јачина одреда, као и утицај одреда на његов рејон, начин исхране итд.

12) Да формирају народноослободилачку власт на свом рејону, легално тамо гдје има услова, а илегално тамо гдје нема услова за легално. Сваки наш град мора имати илегални народноослободилачки одбор, а свака општина један или други.

13) Да уништавају истакнуте народне непријатеље — слуге окупатора, гдје год их стигну.

14) Да образују војни суд при сваком штабу одреда, гдје ће бити суђени народни непријатељи и унутарњи непријатељи у нашој војсци. Народним непријатељима судити јавно и стрељати их јавно.

У суд улазе: политички комесар одреда, један командант батаљона или замјеник команданта одреда и један истакнути борац.

15) Сваки штаб одреда мора имати команданта и његовог замјеника, политичког комесара и његовог замјеника, без обзира на јачину одреда.

16) Јачина батаљона у одреду износиће до 150 бораца. Одред може имати неколико батаљона.

17) — ... Пошто је територија којом ће командовати овај Штаб исувише велика, то ће: а) сви партизански одреди Херцеговине стајати под командом Херцеговачке бригаде, док ова буде оперисала на територији Херцеговине, те извјештаје слати преко Херцеговачке бригаде; б) сви партизански одреди на територији Црне Горе, Боке и Санџака спадају под нашу команду, с тим што ће одреди на територији гдје оперише једна од наших бригада бити увијек под командом те бригаде.

18) Детаљнија упутства и инструкције сваки одред добијаће појединачно од овога Штаба. Зато ће сваки штаб одреда редовно јављати своје потребе и тражити инструкције по потребним питањима.

19) Везу са овим Штабом одржавати преко најближег штаба бригаде.

20) Народноослободилачке одборе бира народ на својим зборовима, а потврђују вијећници. Задатак је одбора да потпомогну успостављање власти.

21) Сваки штаб одреда послаће у овај Штаб по два стална курира.

22) При сваком штабу одреда именоваће штаб обавјештајног официра."[1]

ФОРМИРАЊЕ МАНЕВАРСКЕ ГРУПЕ ЗА ДЕЈСТВО ЈУЖНО ОД САРАЈЕВА И ЊЕНИ ЗАДАЦИ

Прије но што су снаге корпуса закорачиле на територију Црне Горе и Санџака, ВШ је наредио да се формира једна маневарска група за дејства на простори јужно од Сарајева. Штаб корпуса је ову групу формирао од 4 пролетерске и 2 далматинске бригаде, а свака је јединица била под непосредном командом Штаба корпуса. Према директиви ВШ, задатак ове маневарске групе био је: брзим примицањем комуникацији Калиновик — Сарајево, са источне стране у двије колоне, и то: десна колона 4 пролетерска бригада, а лијева 2 далматинска бригада, заузети Добро Поље и Трново, а затим се оријентисати према Сарајеву источном страном комуникације, са малим обезбјеђењем са њене западне стране и продирати до Јабланице и Кијева, чиме изразити притисак према Сарајеву са југа; наглим преласком на западну страну комуникације Сарајево — Калиновик, очистити од четника и муслиманске милиције терен све до рејона Кути и Калиновика; у повратку, широким распоредом према сјеверу, ка Сарајеву, садејствовати притиском на јужне положаје овога града јединицама Првог босанског корпуса.[2]

---

[1] Штаб 2 ударног корпуса, Бр. сл. од 10.9.1943. — Арх. ВИИ.

[2] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 4 од 12.9.1943. у 21 ч. Оригинал у архиви ВИИ, бр. рег. 2/1, кут. 391. (Документе који се налазе у Војноисториском институту — ВИИ — означаваћемо убудуће само бројем регистра, уколико су регистровани, и кутије у којој се налазе, — напр. 2/1, 391.)

СИТУАЦИЈА 2 КОРПУСА 13 СЕПТЕМБРА 1943 И ПЛАН ДАЉЕГ ДЕЈСТВА

(Скица 2 и 10а)

У одговору на писмо Ивана Милутиновића (писано 10 септембра) Штаб корпуса је овако објаснио ситуацију и план за даљи рад:

„... Друг Радован[3] са Петом бригадом је отишао преко Изгора и Голије за Бањане, односно Срез никшићки. Ми више тамо не можемо послати у вези најновијих директива Врховног штаба и ситуације на овом сектору, те евентуалне могућности напада на Сарајево. Ми смо чак напустили Фочу и Чајниче, да би разбили четничке банде на просторији Калиновик—Фоча—Требевић и да би мобилисали овај крај, јер овдје четници најбоље стоје од свих крајева и отсуство наших јединица дало би могућности четницима да мобилишу овај крај. Ми ћемо се на овој просторији задржати вјероватно 10 до 15 дана, док не дође једна Костина[4] бригада или дивизија и образујемо одред. Овој просторији четници придају огромну важност, те због тога ми и остајемо са двије бригаде (IV и II. далматинском) на овом сектору. Ми ћемо углавном дејствовати на комуникацији Улог—Калиновик—Трново—Сарајево, шаљући поједине батаљоне у правцу Фоче и Јахорине. Из депеше коју смо добили од друга Старога[5] коју вам преносимо, ми наслућујемо, да би се могло десити да ове двије наше бригаде могу бити узете у обзир, ако се буде нападало Сарајево. Ово тим прије што смо и ми обавијештени да се у Сарајеву налазе доста мале непријатељске снаге. Но, највјероватније је, да ћемо ми, послије доласка Косте, поћи са ове двије бригаде у правцу Санџака, гдје смо јуче упутили II пролетерску бригаду са истим задатком, као и Пету у Црној Гори. Нама је врло жао што нам ситуација не дозвољава да пружимо већу помоћ томе крају, но, ми се надамо да ће Пета бригада, иако мала, моћи урадити доста... Херцеговци вам могу пружити помоћ, јер се они иначе налазе у III дивизији...

... Другу Старом редовно подносимо извјештај о ситуацији код вас, у Санџаку и Херцеговини и вјероватно је, да ће, ако се ствари овдје буду добро развијале, убрзати наш покрет у правцу Лима. Вјероватно је да ће

[3] Радован Вукановић, командант 3 црногорске ударне дивизије.

[4] Коста Нађ, командант 1 босанског корпуса.

[5] Друг Тито.

Стари и веће снаге тамо концентрисати, а ви знате због чега...“[6]

Штаб корпуса је међу првима донио одлуку да се у Санџак упути 2 пролетерска бригада, те је она из свога састава издвојила све људство родом из Санџака, на-

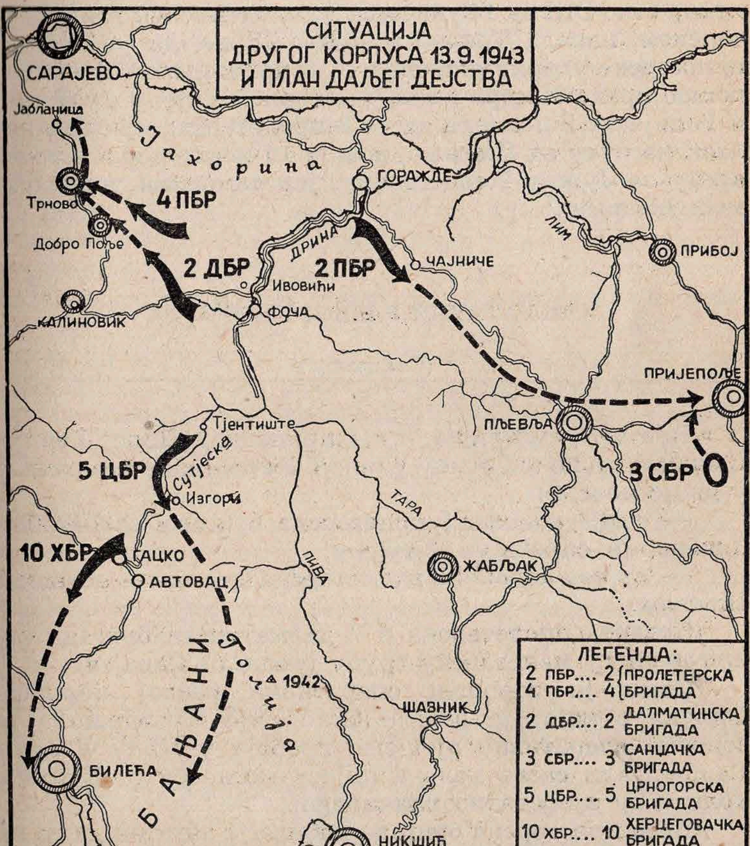

СКИЦА 2

[6] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 6 од 13.9.1943; 3/2—1, 391. Из посљедње реченице овога цитата јасно произилази да је продор наших снага према долини Лима у вези са продором у Србију, што је још увијек у конспирацији.

оружала га са три пушкомитраљеза и три митраљеза и упутила испред себе да се повеже са дијеловима 3 санџачке бригаде, која треба да дејствима из позадине непријатеља садејствује 2 пролетерској при њеном наступању.

Радиограмом од 13 септембра, Штаб корпуса је већ извијестио ВШ да 14 увече, са 2 далматинском и 4 пролетерском, напада Трново и Добро Поље; да је Штаб 3 црногорске ударне дивизије са 5 црногорском бригадом пошао преко Изгора (село у изворном дијелу Сутјеске) и Голије за Бањане, а да се 2 пролетерска бригада налази на путу за Пљевља, док је 10 херцеговачка у покрету за Јужну Херцеговину, јер тамо има услова за мобилизацију.[7]

ОПЕРАТИВНИ РАЗВОЈ 2 КОРПУСА

(Скица 10а)

Као што смо видјели, на прилазима Црној Гори и Санџаку, тј. по избијању у рејон Фоче, корпус се рачвао у двије колоне:

— *десна колона:* 5 црногорска бригада, са Штабом 3 дивизије, скреће уз Сутјеску;

— *лијева колона:* 2 пролетерска бригада — правцем Пљевља.

Четврта пролетерска и 2 далматинска бригада сачињавале су маневарску групу јужно од Сарајева.

Овим је завршен оперативни развој корпуса. Одлука о којој је раније било ријечи, задржала је основно оперативно рјешење пробоја у Црну Гору и Санџак, али снаге колона нијесу могле бити онолике, колике су вјероватно планиране.

Пета црногорска бригада добила је задатак да се на своме правцу кретања повеже са 10 херцеговачком бригадом и да, у садејству са њом, разбије четнике у Бањанима.

Друга пролетерска бригада, скрећући за Санџак, добила је задатак: обновити 3 санџачку бригаду; моби-

[7] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

лисати ново људство; разбијати четнике; нападати окупатора и успостављати народну власт. Под команду Штаба 2 пролетерске бригаде стављени су 3 санџачка бригада и сви партизански одреди у Санџаку, као и Васојевићки партизански одред, односно батаљон.

У вези са досадашњим дејством корпуса треба истаћи двије ствари:

Прво. Начин обавјештавања Партије, партизана и народа у Црној Гори да се према њој крећу јединице 2 корпуса, а нарочито начин повезивања снага корпуса са партизанским одредима, поучан је примјер за координацију рада регуларних јединица са партизанским снагама у дубини непријатељске територије.

Друго. Издвајање двије бригаде, од укупно четири, и њихово враћање са линије на којој је корпус извршио оперативни развој, пружа, такође, једно добро искуство. Маневарска група под командом Штаба корпуса, баш због тога што је са њом остао Штаб корпуса, могла би да наведе на помисао да је дејство према Сарајеву с југа био важнији задатак корпуса него продирање у Црну Гору и Санџак, што уствари није било. Продор у Црну Гору и Санџак остао је и даље основни задатак корпуса. Са Маневарском групом се, с једне стране, обезбјеђивала позадина корпуса, а с друге стране, стварала се могућност за његов оперативни наслон на 1 босански корпус, бар за оно вријеме док се 2-ги не учврсти и бројно не ојача на новој просторији. Истина, задатак поменуте Маневарске групе имао је и демонстративан значај.

*

Шта је значило за наше снаге враћање у Црну Гору и Санџак? Каква је изгледала Црна Гора послије Пете непријатељске офанзиве?

Повратак наших снага у Црну Гору и Санџак није био ни прост ни лак. Вратити се у Црну Гору и Санџак значило је борбом се пробити на ту просторију, којом је Пета офанзива протутњала палећи, робећи и убијајући — чак и оно што јој се није стављало на пут. Преко крша Црне Горе и шумовитог Санџака тек што је прешао крвави ваљак, остављајући иза себе четнике и италијанске фашисте, измијешане по гарнизонима. За тамошњи народ настало је тада још страшније вријеме.

Али, на том истом згаженом, искрвављеном и попаљеном тлу, пулсирала је неуништива снага народног слободарског духа. Партија се није могла ућуткати, а још мање уништити или натјерати да падне на кољена.

Непријатељу су у Црној Гори остали у рукама само гарнизони, а широки брдски и планински терен заграбили су партизански одреди, групе и јединице из бригада које су се са Сутјеске вратиле у Црну Гору и Санџак. Те су снаге одмах прешле у офанзиву оних и онаквих размјера за какве су биле способне. Над судбином устанка на тој просторији није се требало забрињавати. Гледано кроз призму развоја рата уопште и нашега рата посебно, устанак у Црној Гори и Санџаку био је само потиснут, заправо, притиснут силом оружја, и он се морао повући, притајити да прикупи снагу и да сукне још снажнијим пламеном.

У Босни су ВШ и ЦК и даље планирали, али не одбрану, већ офанзиву. И то у разним правцима. Правац према Црној Гори и Санџаку био је дуг и опасан. То му је подизало значај. Тим правцем је ВШ упутио удар у срце окупатора и четника у нашој земљи — у Србију. И на Црногорско Приморје, које је непријатељ уткивао у своје планове.

Овакав потхват наших снага није био ни мали ни прост за око онога ко је гледао прах и пепео Пете офанзиве. За нас то није било ни много ни неостварљиво. Напротив — било је нужно и једино правилно. Устанак и револуција нити знају нити смију да знају ни за какве предахе који би значили узмак или одрицање кретања напријед. Циљеви оружане борбе су исувише велики да би се на путу ка њима смјело кретати умањеним темпом. Темпо мора нарастати. Одлучност се мора пети на највећи степен.

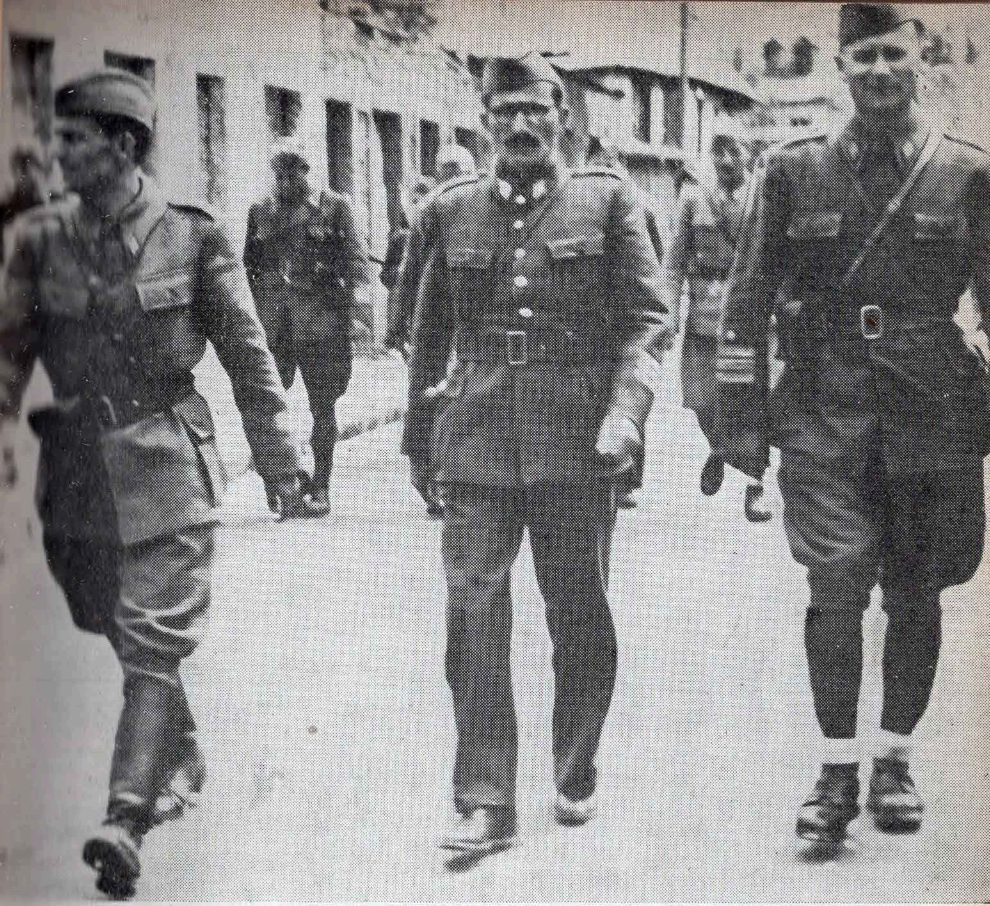

(Снимио Д Гаговић)

Иван Милутиновић (у средини), Пеко Дапчевић (лијево) и Радован Вукановић у Колашину јула 1944

(Војни музеј ЈНА)

Иван Милутиновић говори на збору у Беранама 1943

5

БОРБЕ У ЦРНОЈ ГОРИ ЗАКЉУЧНО СА ЛИКВИДАЦИЈОМ ЧЕТНИЧКОГ ШТАБА У ОСТРОГУ И ИЗБИЈАЊЕМ У ДОЛИНУ ЛИМА

(Скица 10а)

ПОВЕЗИВАЊЕ 5 ЦРНОГОРСКЕ СА 10 ХЕРЦЕГОВАЧКОМ БРИГАДОМ

(Скица 3)

По избијању у рејон Горажда, 5 бригада је скренула правцем Копачи — Доње и Горње Жешће — Ђеђево — Пређел — Попи и, 13 септембра, избила у Тјентиште. У Кућиштима је дала помен палим на Сутјесци јуна 1943 године. Једна мања јединица сахранила је кости народног хероја Саве Ковачевића, првог команданта 5 црногорске ударне бригаде, под чијом се командом прославила и ушла у ред најбољих бригада НОВЈ. Још се, такорећи, није ни смирио тутањ Пете офанзиве нити изгубио задах љешина погинулих другова на Сутјесци, а 5 бригада, која је преживјела ту голготу, опет је долазила старим путем, по коме су разбацани костури њених најбољих бораца и руководилаца.

Бројно стање 5 бригаде, заправо, њена два батаљона, на дан 12 септембра, било је сљедеће:

— бораца у Штабу бригаде и штабовима батаљона 30

— бораца у четама 134
— бораца у интендантурама 26
— бораца — санитетског особља — у болници и по батаљонима 12
— другарица укупно 48
— рањеника и болесника у бригадној болници 12
— другова и другарица у расходу по службеној дужности 19

Свега другова и другарица 281

Наоружање:

— тешких бацача 1
— пушкомитраљеза 7
— пушака југословенских 160
— пушака италијанских 16
— пиштоља 61
— ручних бомби 132
— мина за тешки бацач 23
— метака за пушкомитраљез 1.320
— метака за југословенске пушке . . 7.540
— метака за италијанске пушкомитраљезе 400
— метака за пиштоље 400
— аутоматских пушака . . . . . 2[1]

Толико је, дакле, била јака десна колона корпуса. Ако се њена јачина упореди са задацима које је имала да изврши, долазимо до закључка да је ту постојао велики несразмјер. А ако узмемо у обзир још и чињеницу да је десна колона била удаљена од лијеве толико да су између њих биле планине Дурмитор, Маглић, Голија и Његош и ријеке Ћеотина, Тара и Пива, рекло би се да ће успјех ове колоне од 281 човјека бити врло ограничен. Међутим, не треба изгубити из вида да је Штаб корпуса упутио ову бригаду са Штабом 3 дивизије, у чији је састав ушла и 10 херцеговачка бригада, са планом да се 5 бригада ослони на ову док се не повеже са своја два батаљона у Црној Гори.

У ситуацији када је 2 пролетерска бригада упућена у Санџак, а 2 далматинска и 4 пролетерска назад

[1] Арх. ВИИ.

— према Сарајеву, Штабу корпуса није стајала на расположењу ниједна друга јединица за продор у Црну Гору сем 5 бригаде.

У току 13 и ноћи 13/14 септембра, 5 бригада је прешла пут од Сухе (у кањону Сутјеске) преко с. Изгора и Чемерна и избила на с. Врбу. Тиме се ослободила опасне долине Сутјеске и изашла на колико-толико ширу маневарску и сигурнију просторију, јер је 10 херцеговачка бригада држала Гацко, Југовиће и Автовац.

Штаб 10 бригаде је дао Штабу 3 дивизије податке о ситуацији у Херцеговини. Према тим подацима четници су, путем присилне мобилизације, успјели да створе неке јаче јединице у срезовима Невесиње и Билећа. Овакву мобилизацију у срезу Гацко извршио је поп Перишић, и то у с. Казанцима — свом родном мјесту. Нијемци су били напустили Билећу, а послије њих посјели је четници. Из тих база су четници баш тих дана припремали напад на 10 херцеговачку бригаду. Билећки четници су држали Кобиљу Главу и Кулу Фазлагића, чувено четничко-усташко упориште, западно од Автовца; поп Перишић је са својима држао положаје према Автовцу и с. Равном, углавном на Капић Планини, затварајући правце и од Автовца и са сјевера од с. Равног према Казанцима. А командант херцеговачког четничког корпуса, Милорад Поповић, са својом штабном четом, био је дошао до села Југовића, али је морао да побјегне.

Штаб 3 дивизије је дошао до закључка да би се разбијањем ових четника умногоме олакшао претстојећи рад 10 херцеговачке и 5 црногорске бригаде. Због тога је, у сагласности са Штабом 10 херцеговачке бригаде, донио одлуку да се разбију четници попа Перишића и билећки четници и да се ослободи Билећа, како би се могла извршити што шира и успјешнија мобилизација.[2]

Овога дана, 15 септембра, Штаб 2 корпуса упутио је Ивану Милутиновићу писмо у коме се, између осталога, каже:

„...Врховном команданту другу Титу смо јавили да Ти тражиш помоћ и у вези са ситуацијом у Црној Гори

---

[2] Штаб 3 црногорске ударне дивизије, Бр. сл. од 25. 9. 1943 у 1.30 ч. — Арх. ВИИ.

и Санџаку тражили смо да одмах кренемо са ове двије бригаде[3] у правцу Санџака, Колашина и Васојевића. Данас ћемо вјероватно добити одговор, уколико наше бригаде не буду узете у обзир за неке друге комбинације. Ако кренемо на пут одмах ћемо Вас извијестити.

Друг Тито нам стално наглашава да одржавамо сталну везу са Тобом и да Ти нагласимо да Ти што чешће шаљеш курире до нас и обавјештаваш нас о ситуацији. *Њих нарочито интересује ситуација у Црногорском Приморју и Јужној Далмацији.* (Подвукао Н. Ј.). Зато ћете најмање сваки други дан слати курире до нас...“[4]

Из овога се писма види да се ВШ интересовао нарочито за Црногорско Приморје и Јужну Далмацију. Каснији догађаји ће показати шта је значило умјети, половином 1943 године, правилно предвидјети оно што ће се дешавати крајем 1944 године на томе подручју и, на више од годину дана прије тога, припремити сигурне мјере.

НАПАД НА БИЛЕЋУ И ОСЛОБОЂЕЊЕ ВЕЛИМЉА

(Скица 3)

Напад 5 и 10 бригаде на четнике јужно од Гацког, по раније споменутој одлуци Штаба 3 дивизије, отпочео је 15 септембра изјутра. Пета црногорска је наступала територијом Црне Горе, а 10 херцеговачка бригада територијом Херцеговине. Дан је био ведар и пријатан. Наши борци су ушли у бој са нарочитим еланом и као да уопште нијесу били уморни, а дотле су превалили огроман пут по беспутној врлети. Пред борцима 5 бригаде бјежали су четници попа Перишића, верући се уз камење као дивљач и, са даљине од по 2 и више километара, испаљивали понеки метак из италијанских пушака.

Билећки четници, који су држали Кобиљу Главу, видјећи како је разбијен поп Перишић, затражише хитну помоћ од Нијемаца у Дубровнику. Помоћ им је 16 септембра стигла из Требиња, гдје су Нијемци имали свега једну чету. Јачина ове помоћи износила је 1 ка-

---

[3] Мисли се на Маневарску групу: 4 пролетерску и 2 далматинску бригаду.

[4] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 9 од 15.9.1943; 2/5 I, 391.

мион Нијемаца и 1 мотоцикл. Код с. Степена Херцеговци су уништили и камион и мотоцикл, а убили 12 и заробили 1 њемачког војника. Послије овога је настављено гоњење разбијених четника према Билећи. Убијено је и рањено 34 четника. Наши губици су били: 2 мртва и 2 рањена. Главнина четника је побјегла у Билећу, гдје су већ Нијемци довлачили већа појачања, док се мањи број разбјежао по камењару на све стране.

Правац дејства 5 бригаде ишао је од Врбе на југоисток јужним падинама Лебршника, до Жањевице. Овдје се бригада подијелила у двије колоне.

Десна колона је скренула на југ и југозапад наступајући правцем Жањевица — Вучја Јама — Милинковића Колибе — Стражница — Липник — Самобор — Гарева — Добрељи — Дулићи — Троглав — Кобиља Глава — Ковачи — Трновица, а одатле комуникацијом до Пријевора па, уз Љескову Дубраву, на положаје сјеверно од Билеће.

Лијева колона је од Жањевице продужила на југоисток правцем Жањевица — Равно — Лисина, одакле је скренула на југозапад правцем Леденик — Добрелица — Латично — Казанци — Горње Село — Црквице — Убла — Околиште — Голо Брдо — Чардак — Хаџибегово Брдо (и. од Билеће).

Десета херцеговачка бригада, наступајући планинским тереном западно од друма Гацко — Требиње, избила је такође на положаје изнад Билеће.

Ако се има у виду бројно стање 5 бригаде, лако је видјети колико су биле јаке ове двије њене колоне. О броју четника није било тачних података, али се знало и видјело да су били бројно много јачи него 5 бригада. Поред тога, они су посјели врло подесне положаје за одбрану. Међутим, на четнике је поразно дјеловала координација дејства 5 и 10 бригаде и силина којом су оне нападале. Погођени капитулацијом Италије и изненадном појавом наших бригада, четници су били, још више него обично, неспособни да пруже снажнији отпор.

По избијању на положај изнад Билеће, 5 и 10 бригада су ухватиле и учврстиле тактичку везу, наслањајући се једна на другу и без нарочитих припрема напале варошицу са сјеверне и источне стране, при чему

је лијева колона 5 бригаде заобишла варошицу и са југа. Четници, који су се пред нашим јединицама били повукли у Билећу, запали су у врло незгодну ситуацију. Напад наших јединица на гарнизон, иако је био извршен из покрета, био је врло јак. Вјеровало се да ће се Билећа моћи заузети. Нијемци су били сатјерани у утврђени дио варошице.

Положаји изнад Билеће, са којих су нападали батаљони 5 бригаде, потпуно су доминирали варошицом, те су четници морали вршити противнападе уз откривене падине и уз доста слабу артиљериску подршку Нијемаца из гарнизона. Наши борци, по својој старој пракси, сачекали су док четници не приђу на блиско отстојање, па су их онда обасули убитачном ватром из непосредне близине. Разумије се, четници су морали да отступе уз велике губитке. Међутим, Нијемцима ово није ишло у рачун јер је требало да им четници противнападима створе довољно времена за пристизање појачања из Требиња или Дубровника. Због тога су ватром с леђа приморавали четнике да обнављају противнападе. Прилијепљени за сиву, голу камену страну, у коју су упирали посљедњи зраци јесењег сунца, беспомоћно су лежали четници као непомичне црне мрље, чекајући мрак да их избави. Наше борце нијесу могли зауставити, а газде им нијесу дозвољавале повратак у гарнизон.

У току 17 септембра Нијемци су довукли у Билећу појачање: 3 тенка, 3 противколска топа и 30 до 40 камиона са војницима.[5] Штаб 3 дивизије је, током наредне ноћи, одлучио да се одустане од даљег напада. Одлука је донесена због недостатка снага и што би сваки даљи напад био скопчан са губицима, који су за нас у конкретној ситуацији били непожељни.[6]

Бригадама су постављени нови задаци. Десета херцеговачка је добила правац ка Стоцу, а даље да дејствује према ситуацији, а 5 црногорска је оријентисана према Бањанима. Раздвајањем бригада и упућивањем једне у Херцеговину, а друге у Црну Гору, олакшана је ситуација и код једне и код друге. Нијемцима и четницима

---

[5] Билтен бр. 3 Об. центра 2 корпуса, 30. 9. 1943. — Арх. ВИИ.

[6] Штаб 3 дивизије, Бр. сл. од 25. 9. 1943 у 1.30 ч. — Арх. ВИИ.

онемогућено је да једновремено нападају обје бригаде свим снагама, а оне су, с друге стране, добиле већу слободу и самосталност у дејствима.

Послије одустајања од даљег напада на Билећу, 5 црногорска је ушла, без борбе, у Велимље. Ово мјесто су већ били ослободили партизани из његове околине. У рејону Велимља бригада је остала неколико дана ради успостављања народне власти и мобилизације. Одржан је и један племенски збор који није био најбоље посјећен, јер су четници спријечили долазак сељака.

У Велимљу су добијени извјештаји о ситуацији у Црној Гори. Према тим извјештајима стање је изгледало овако:

— у Катунској Нахији је формиран партизански батаљон од 300 бораца и он је разоружао 150 Италијана;

— у борби код Уздомира, близу Никшића, учествовали су 1 ударни и 2 никшићки батаљон;

— код Колашина су партизани убили и ранили 20 њемачких војника;

— на Цетињу су биле велике манифестације за НОВЈ, поводом чега је окупатор ухапсио 38 људи, а у партизане је дошло 50 нових бораца;

— у Боки Которској такође су биле манифестације за НОВЈ и партизани су били успјели да уђу чак и у Котор;

— из Подгорице[7] је дошло у наше јединице 100 омладинаца;

— Срез никшићки је имао 4 партизанска батаљона;

— четници око Баја Станишића постали су активни, настојећи да прикупе што више људства;

— до 12 септембра је у Црној Гори било врло мало Нијемаца, али су им послије дошле нове снаге. Претпостављало се да је сједиште једне њемачке дивизије у Подгорици. Мање њемачке јединице стално су биле у покрету од гарнизона до гарнизона. У гарнизонима Нијемци нијесу вршили власт директно него преко четника и карабињера, који су им пришли послије капитулације Италије.

По овим подацима који су били тачни, види се да је највећи дио Црне Горе поново запаљен устанком.

---

[7] Сада Титоград.

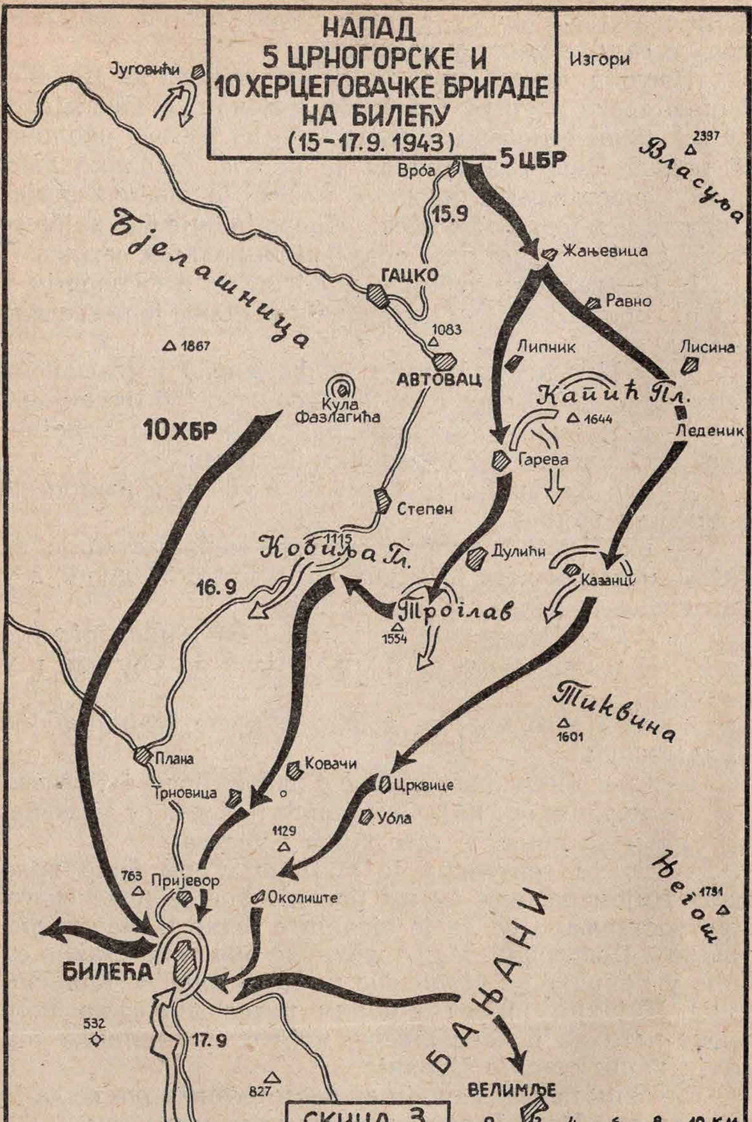
НАПАД
5 ЦРНОГОРСКЕ И
10 ХЕРЦЕГОВАЧКЕ БРИГАДЕ
НА БИЛЕЋУ
(15–17. 9. 1943)
Југовићи
Изгори
5 ЦБР
Врба
2397
Власуља
15.9
Бјелашница
Жањевица
ГАЦКО
Равно
1083
1867
Липник
Лисина
АВТОВАЦ
Кула
Фазлагића
Капић Пл.
1644
Леденик
10 ХБР
Гарева
Степен
1115
Кобиља Гл.
Дулићи
Казанци
16. 9
Троглав
1554
Тиквина
1601
Плана
Ковачи
Црквице
Трновица
Убла
1129
763
Пријевор
Околиште
Његош
1731
БИЛЕЋА
БАЊАНИ
532
17. 9
827
ВЕЛИМЉЕ
СКИЦА 3
0 2 4 6 8 10 К.М.

МАРШ МАНЕВАРСКЕ ГРУПЕ (2 ДАЛМАТИНСКЕ И 4 ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ) ПРЕМА ДОЛИНИ ЛИМА

(Скица 4)

Штаб 2 ударног корпуса је, на основу радиограма ВШ од 18 септембра 1943 године, издао, 19 септембра у 8 часова, наређење Стр. пов. бр. 15 за покрет Маневарске групе у Санџак и у област Берана, ради мобилизације, као и ради разоружања италијанских јединица. Маневарска група се тада налазила западно од Фоче, на комуникацији Фоча—Калиновик. По овом је наређењу марш Маневарске групе планиран у три етапе, са почетком марша 20 септембра у 2 часа, и то:

Прва етапа марша:

— 2 далматинска бригада (десна колона) полази из рејона Оцркавља и маршује на просторију с. Г. и Д. Копилови — с. Челиково Поље (12 км ј. од Фоче). Са овом бригадом маршује и Штаб корпуса;[8]

— 4 пролетерска бригада (лијева колона Маневарске групе) полази из рејона с. Мрежице (15 км с—з од Фоче) и маршује на просторију с. Бунови — с. Драгочава.

Бригаде треба да настоје да се овај марш изврши до 12 часова 20 септембра, што значи, за 10 часова маршовања.

Друга етапа марша (од 2 часа 21 септембра, са тежњом да се изврши до 12 часова истога дана):

— 2 далматинска бригада маршује из рејона Копилови — Челиково Поље, у рејон с. Вјерновићи — с. Уништа — с. Равни;[9]

— 4 пролетерска бригада маршује из рејона Бунови — Драгочава, у рејон Борје — Челебић.

Штаб корпуса се креће са десном колоном.

---

[8] Нема података о раду ових двеју бригада од 13 до 19 септембра, за које су вријеме сачињавале Маневарску групу јужно од Сарајева.

[9] За прву етапу је бригадама остављена слобода избора маршруте, док је за другу етапу Штаб корпуса одредио 4 бригади правац: Бунови—Завајит—Фамиһи (Фалиши)—Вакуф—Штетићи—Борје—Челебић; а 2 далматинској: Копилови—Челиково Поље—Бастаси—Хум—Узлуп—Вјерновићи—Уништа.

Трећа етапа марша (од 4 часа 22 септембра, са тежњом да се изврши до 14 часова истога дана):

— 2 далматинска, из рејона Вјерновићи — Уништа, у рејон с. Бобово (засеоци Подкокот, Јелов Пањ, Морајце), правцем Уништа — Мештровац — Слатина — Стубица — Подкокот — Морајце;

— 4 пролетерска бригада из рејона Борје — Челебић, правцем Челебић — Селиште — Коњско Поље — Колијевка — Јелов Пањ — Морајце — Меки До.

Штаб корпуса се креће са десном колоном.[10]

Са прве етапе марша Маневарске групе Штаб 2 корпуса је дао Штабу 3 дивизије (овај је са 5 бригадом био већ у Бањанима) директиве за рад и казао да се, по наређењу ВШ, 4 пролетерска и 2 далматинска бригада, заједно са штабом корпуса, упућују на правац Санџак — Колашин — Беране.

> „...Наша је основна идеја ликвидирати Бијело Поље и Беране са II пролетерском дивизијом, а Колашин са IV пролетерском бригадом, када би IV упутили, према ситуацији, или у правцу Пипера и Бјелопавлића или за Куче и Братоножиће и даље према Катунској Нахији, бар два ловћенска батаљона. Ово ћемо одлучити на терену Црне Горе...“[11]

Из овако формулисане идеје Штаба корпуса није јасно зашто би се 4 пролетерска, послије ослобођења Колашина, повијала у правцу Куча и Братоножића или Пипера и Бјелопавлића, па чак и даље према Катунској Нахији. Ову нејасноћу истиче нарочито то што се, по досадашњој идеји маневра 2 корпуса, указивало на Васојевиће као на важан објекат читаве операције. А Васојевићи су источно од Колашина и р. Таре. С друге стране, у истом се наређењу 5 црногорској и 10 херцеговачкој бригади ставља у задатак да ликвидирају четнике у Јужној Херцеговини и у срезовима Црне Горе: Никшић, Даниловград и Шавник.

Овога се истог дана Штаб 2 корпуса обратио Ловћенском партизанском одреду с позивом на што ширу мобилизацију и жешћу борбу против окупатора и његових слугу, а политичким комесарима дивизија и бригада упутио је писмо у коме се каже и ово:

---

[10] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 15 од 19. 9. 1943 у 8 ч. — Арх. ВИИ.

[11] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 20 од 20. 9. 1943; 4/1 Ј, 391.

„... Интензиван политички рад у војсци и народу, објашњавајући нашу политичку линију у најширем смислу, избјегавајући притом свака шематизирања која би кочила конкретизацију и плодоносност нашега рада. Наш сваки борац мора бити, у првом реду, свјестан крупних одговорности и дужности, које је дужан да рјешава као борац Народноослободилачке војске. Само онај борац који је свјестан свих задатака које од њега траже Партија и народ, способан је да у свом војничком и политичком практичном раду конкретизује линију Народноослободилачке борбе. Војска, састављена од таквих бораца, у стању је да рјешава задатке, које намеће конкретна унутарња и међународна ситуација. Зато ће политички комесари развити политички рад у својим јединицама, да би наши борци могли да своје знање и увјерење преносе на народ...“[12]

На крају друге етапе марша Маневарске групе, Штаб 2 корпуса је извијестио депешом ВШ да су партизанске јединице у Црној Гори и Боки Которској ослободиле Улцињ и Петровац, а блокирале Бар, као и да се у Боки Которској воде борбе. Том приликом је заробљено 500 Нијемаца, а убијено и рањено 150. Заплијењено је 5 топова и много ратног материјала. У читавој Црној Гори су ницали нови партизански одреди.[13]

У писменом извјештају Штаба Ловћенског партизанског одреда (без броја и датума)[14], на основу којега је Штаб корпуса сачинио овај кратак извјештај о борбама у Боки Которској, каже се да је у њима учествовало 400 бораца и да је, послије борби, у Бококоторском срезу формиран један партизански одред (ПО) од 120 бораца.

У поменутом извјештају Ловћенског одреда каже се да су у току борби око Бара, Улциња и Петровца партизани Среза барског ушли у Петровац (ј. од Будве) и ослободили затворенике, а затим ослободили и затворенике у Будви. Потом је и у том рејону формиран један партизански батаљон од 120 бораца. Улцињски партизански батаљон је имао 100 бораца.

*

Успјешно наступање 2 пролетерске бригаде кроз Санџак и овако повољни извјештаји из Црногорског

[12] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 19 од 20. 9. 1943. — Арх. ВИИ.
[13] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.
[14] Арх. ВИИ.

Приморја створили су Штабу корпуса добре перспективе за даљи развој операције. Због тога је, на завршетку друге етапе марша Маневарске групе, Штаб одлучио да што прије стигне у рејон Никшића, између осталог, и због прихвата италијанске дивизије „Тауринензе“, а затим и због шире мобилизације, формирања

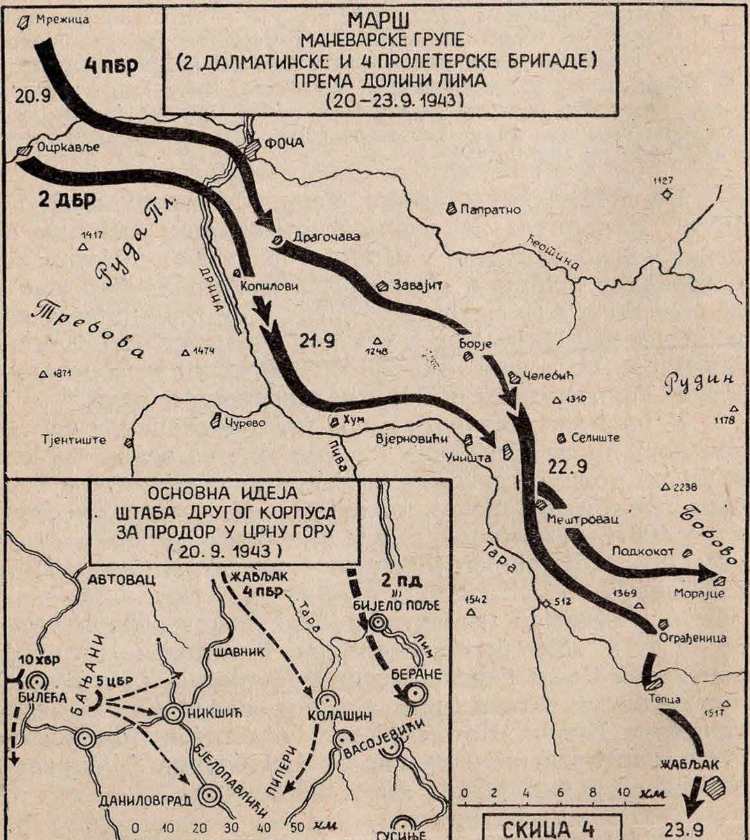

нових јединица и евентуалног напада на градове. У духу ове одлуке, Штаб 2 корпуса је издао наређење да 4 пролетерска настави марш правцем Мештровац — Огра-

ђеница — Тепца — Жабљак, а са њом и Штаб корпуса.[15] Овим се 4 пролетерска издвојила из досадашње Маневарске групе и скренула на југ да би прешла на лијеву обалу Таре, док је 2 далматинска бригада продужила кретање десном обалом у правцу Лима.

И окупатор и четници уочили су колика им опасност пријети од доласка тих јединица па су услијед тога развили најжешћу кампању против НОВЈ и продужили да присилно мобилишу људство за своје јединице.[16]

ДА ЛИ НАПАДАТИ НИКШИЋ?

Штаб 2 корпуса је обавијестио, 23 септембра, Штаб 3 дивизије о своме доласку у Жабљак и дао ове директиве:

„Са IV пролетерском бригадом смо стигли на Жабљак, у вези са ситуацијом у Црној Гори и Боки.

Овдје ћемо се задржати до 25 у 4 часа, када ћемо кренути у правцу Буковице и даље или у правцу Никшића, или у правцу Колашина према потреби. Нама је друг Блажо Јовановић[17] писао да они[18] имају намјеру напасти Никшић и очистити тај крај од Нијемаца. Ми смо му на то одговорили да не напада Никшић до нашег доласка и доласка ваше V бригаде, јер ми сматрамо да на Никшић можемо ићи само онда, ако је успјех сигуран, јер би нас сваки неуспјех скупо коштао.

---

[15] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 24 од 21.9.1943 у 14 ч. — Арх. ВИИ.

[16] Као детаљ који ће показати чега се све четници, у својој немоћи пред нарастањем Устанка, нијесу лаћали, навешћемо овај примјер. За вријеме боравка Штаба 3 дивизије и Штаба 5 црногорске бригаде у Велимљу, доведена је једна њемачко-четничка шпијунка, коју је војни суд, послије истраге, осудио на смрт. Четници су дознали гдје се налази љеш ове шпијунке па су га једне ноћи ископали и однијели. Касније су шпијункино мртво тијело унаказили онако како су то само они знали и умјели: распорили су јој трбух, извадили очи, а руке провукли кроз обје дојке. Ширећи лажне гласове да су то урадили партизани, они су агитовали пред народом против наших бригада и дивизија које су наступале.

[17] Тада секретар ПК КПЈ за Црну Гору, сада претсједник Народне скупштине НР Црне Горе.

[18] Главни штаб за Црну Гору и Боку.

Треба добро процијенити ситуацију и тек у том случају приступити ликвидацији истог са IV и V бригадом и мјештанским јединицама. За нас је данас важније попунити јединице, развити једну широку мобилизациону пропаганду, него узимати градове уз велике жртве.

Ви ћете заједно са другом Блажом процијенити добро ситуацију узимајући у обзир састав наших јединица и наше перспективе, а најбоље је да заједнички доносимо одлуке, јер смо се ми због тога хитно упутили на овај правац, иако смо мислили са II далматинском и IV пролетерском бригадом поћи другим правцем.

Ми мислимо да, у случају да нема услова да ми сада узмемо Никшић, одмах кренемо према Колашину, јер је наше присуство у Васојевићима неопходно. Пребацивати IV бригаду у околину Никшића, ако нема услова да се узме Никшић, ми нећемо из разлога:

1. — Што бисмо тамо нагомилали исувише снага и ту војску довели у тежак положај по питању исхране.

2. — Што је за нас скоро исто тако важан правац Колашин—Васојевићи.

3. — Што ви са тим снагама можете рјешавати ситуацију на територији срезова: Никшићког, Даниловградског и Подгоричког, тим прије, што су Нијемци напустили Жабљак и мање постаје на територији, а вјероватно је да су напустили и Шавник, те тим прије, што су порушили мост на Тари, те не мисле више комуницирати овим правцем. Што имате залеђе читав Срез шавнички.

Ви ћете нам одмах одговорити да ли ми можемо заједнички узети Никшић, јер ако то не можемо, ми ћемо поћи за Колашин..."[19]

ГШ је, из околине Никшића, одговорио Штабу 2 корпуса већ 24 септембра.[20] У своме одговору он сматра да је потребно што прије пребацити 4 пролетерску бригаду у рејон Никшића и заједничким снагама напасти овај гарнизон. Поред 5 бригаде, ГШ је узео у обзир за овај напад још и два добро наоружана батаљона, јачине 180 до 200 бораца (не каже се који су то батаљони), а рачунао је и на Бањско-вучедолски батаљон (80 до 100 бораца).

О њемачким снагама у Никшићу каже се да не прелазе 1.000 војника, а ови су претежно Чеси и Пољаци и да су врло слабог морала. Осим тога, Нијемци у Никшић

---

[19] ГШ је руководио акцијама на тој просторији до доласка 2 корпуса.

[20] ГШ одговара на директиву коју је Штаб 2 корпуса упутио Штабу 3 дивизије, јер се у њој каже да Штаб дивизије процијени ситуацију са ГШ.

нијесу придолазили него су туда само пролазили идући од Жабљака и Шавника, на којем их правцу више није било од Гвозда до Никшића. Важне положаје (Уздомир и прилазе граду од Горњег Поља) држале су партизанске јединице. Непријатељ је био сав у граду у коме није било бункера, јер су их Италијани приликом повлачења порушили.

ГШ је сматрао да би се Никшић могао ослободити и снагама 5 бригаде и партизанских јединица на терену, али би се у том случају вјероватно имало више губитака и био би већи ризик. Но, уз учешће још и 4 пролетерске бригаде, ослобођење Никшића не би, по његовом мишљењу, претстављало никакву тешкоћу. ГШ је био мишљења да би га раније ослободила и сама 5 бригада уз учешће два партизанска батаљона, само да је стигла на вријеме из Бањана, тј. када је ГШ то тражио. Међутим, због тога што су та два партизанска батаљона (1 зетски и 3 никшићки) упућени у Бјелопавлиће и Пипере, да разоружају дијелове (око 2.000 војника) италијанске дивизије „Тауринензе", који су тамо (Гостиље и Радовче, 6 км сјев. и 10 км с—и од Спужа) остали послије повлачења ове дивизије према Боки Которској, потребно је да у нападу на Никшић учествује и 4 пролетерска бригада.[21]

Овог истог дана, 24 септембра, стигао је у ГШ командант 3 дивизије, пуковник Радован Вукановић (а за њим и комесар Јово Капа),[22] који је, већ 25 септембра, по питању напада на Никшић, у своме извјештају Штабу корпуса, био мишљења да је доста рискантно вршити напад, када непријатељ у граду има око 1.000 војника и артиљерију, јер би такве снаге пружиле отпор без обзира на њихово морално стање. Напад би био скопчан

---

[21] ГШ, 24.9.1943. — Арх. ВИИ.

[22] Овај састанак је био од значаја и за 5 црногорску бригаду. На њему је одлучено да у састав бригаде уђу: 1 батаљон Зетског и 1 батаљон Никшићког одреда, као и 3 и 4 батаљон ове бригаде, који су, поред извјесног броја нових, били састављени од старих бораца 5 бригаде. (То су она два батаљона ове бригаде, који су у Петој офанзиви били принуђени да се са Сутјеске врате у Црну Гору, заправо, 4 батаљон је ишао до близу Сјетлине.) Њени 1 и 2 батаљон, који су се тих дана борили у рејону Бањана, примили су ову одлуку са великим одушевљењем. Уласком поменутих батаљона у састав бригаде она је нарасла на 550 бораца.

са губицима, а исход напада неизвјестан; неуспјех би се негативно одразио на околину. Поред тога, нашим снагама је недостајала артиљерија. Пошто је, према неким подацима, непријатељ имао намјеру да напусти Никшић, командант 3 дивизије је сматрао да би било боље напасти га кад је у покрету, на отвореном путу.[23] Но, иако се командант 3 дивизије није слагао са нападом на Никшић, он је, на раније тражење ГШ, наредио 5 бригади да из Бањана крене према Никшићу, али је предвидио да је, ако не дође до напада на Никшић, оријентише ка Бјелопавлићима (лијева обала р. Зете), са намјером да разбије четнике Баја Станишића. Као други задатак, по доласку у Бјелопавлиће, пред 5 бригаду би се поставило да напада на комуникацију Никшић — Подгорица и да мобилише људство у долини Зете. Када се спусти дубље низ долину Зете, предвиђено је да око Никшићког гарнизона остане Никшићки партизански одред.

До овога времена је 10 херцеговачка бригада нарасла на 850 бораца. Њој је, 25 септембра, упућено наређење да своја два батаљона, који су раније били оријентисани према Стоцу, врати у рејон Билеће, са задатком да четницима онемогуће мобилизацију и спрече акције са тога правца у позадину 5 црногорске и 10 херцеговачке бригаде.

*

По питању напада на Никшић, као што смо видјели, појавила су се два супротна схватања, мада је у почетку опште мишљење било да се град нападне. Неслагање је искрсло због два различита закључка из процјене ситуације. Видјели смо да је на једној страни (за напад) био ГШ, а на другој (да се не напада) Штаб 2 корпуса и Штаб 3 дивизије. Размимоилажење у гледиштима није било искључиво у војничкој процјени, него и у оцјени политичког момента. Ослобођење Никшића у оно вријеме имало би велики и војни и политички значај, али и врло неугодне политичке посљедице у случају неуспјеха.

Војнички успјех и политички ефекат, који су постигле јединице 2 корпуса на првом кораку свога про-

[23] Штаб 3 дивизије, Бр. сл. од 25.9.1943. — Арх. ВИИ.

дора у Црну Гору, био је исувише велик да би се смио доводити у питање.

Ослобођење Никшића било је претежно политичко питање, али су чисто војни моменти били такви, да се успјех није могао очекивати, те су ови моменти и преовладали у коначној одлуци о нападу на овај град.

Без обзира на то што Никшић није ослобођен, десна колона (5 бригада са Штабом 3 дивизије) корпуса закорачила је чврсто у Црну Гору.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ПРИЈЕПОЉА И КОЛАШИНА

(Скица 5)

Лијева колона корпуса (2 пролетерска бригада) избила је 26 септембра у рејон Пријепоља и у садејству са 3 санџачком бригадом ослободила ову варош.

Четврта пролетерска је извршила покрет из рејона Жабљака у рејон Боан — Тушиња (9 км и. од Шавника), а одавде, 26 септембра, продужила преко Сињајевине правцем Крња Јела — Катун Потрк — Катун Вратло — Липово, са задатком да крајем овога дана нападне Колашин, гдје су се налазиле четничке и италијанске јединице (2 батаљон 83 пука дивизије „Венеција“).

У току марша је претходница бригаде наишла, у рејону Катуна Потрк, на четнике (даљно обезбјеђење Колашина), и одбацила их па, без застоја, избила на Катун Вратло. Штаб бригаде није имао тачних података о јачини и саставу непријатеља у Колашину, али му је било јасно да ће четници извијестити о наступању бригаде, што је могло утицати на појачање будности одбране тога гарнизона. Због тога је донио одлуку да батаљони наставе покрет уз чело и бочно осигурање, како би за видјела избили на полазне положаје, добили колико-толико тачне податке о непријатељу и извршили најнужније извиђање.

Долина р. Плашнице, у чијем се горњем току налазе села Горње и Доње Липово, има изглед дубоке клисуре, у коју је опасно увести јединице без солидног осигурања. У претходницу је низ ову клисуру упућен 1 батаљон са задатком да је очисти испред бригаде, а пошто

су мјесни четници одлично познавали сав околни терен, постојала је опасност да су се притајили на масиву сјеверно, те се и о овоме морало водити рачуна. Други батаљон је упутио једну своју чету да очисти терен на лијевом боку правцем Јабланов Врх (триг. 2203) — к 1903 — Студенци — к 1623 и да се спусти у састав батаљона у рејону с. Војковића. Претходница и бочна осигурања протјерали су четнике низ Липово, али су ови покушали да бригаду зауставе са линије с. Блатина — к 1126 — с. Војковићи, но без успјеха. Четници су се морали повући у Колашин.

Још у току наступања низ Липово, Штаб бригаде је издао заповијест за напад на Колашин. По овој заповијести: 5 батаљон обилази гарнизон са запада и форсира р. Тару ј. од овога са задатком да пресијече непријатељску отступницу ка Матешеву и онемогући интервенцију са тога правца према Колашину; 2 батаљон напада, преко с. Бабљак, непосредно на варош; 1 батаљон прелази р. Тару сјев. од Колашина са задатком да ликвидира спољну одбрану вароши, наносећи главни удар на Башање Брдо (триг. 1039); 3 батаљон са пратећом четом у бригадној резерви позади 2 батаљона, куда се креће и Штаб бригаде.

Обавијештена од разбијених четника о наступању бригаде низ Липово, одбрана Колашина је отворила артиљериску ватру по рејонима куда је бригада пролазила. На прилазима вароши артиљериска ватра је била најјача.

Чете 2 батаљона су, без борбе, по паду мрака, прешле р. Тару, отворивши ватру само за ликвидацију непријатељске страже на мосту и ушле у град. Тако је 2 батаљон без жртава овладао центром па онда изнутра почео ширити успјех према периферији, нападајући спољну одбрану вароши из позадине. Батаљону је стигла чета, која је била у побочници, тек у току ширења успјеха, што значи да је у град био продро са двије чете. Штаб бригаде му је упутио и једну чету из бригадне резерве, чиме је 2 батаљон био осјетно ојачан. Око 23 часа Колашин је био сав ослобођен, сем Башањег Брда, чију одбрану 1 батаљон још није могао да савлада, и „Барутане“ југоисточно од вароши. Због тешко пролазног земљишта, 5 батаљон није успио да благовремено обиђе гарнизон и изврши задатак.

Организовани су напади на још неосвојене тачке па су и оне ликвидиране. Командант италијанског батаљона, који се налазио на Башањем Брду, видјећи да нема излаза из ситуације, предао се и заједно са батаљоном пришао 4 пролетерској бригади. Предали су се и италијански војници на „Барутани“, а преостали број четника је побјегао према Матешеву. На тај начин је Колашин био потпуно ослобођен.

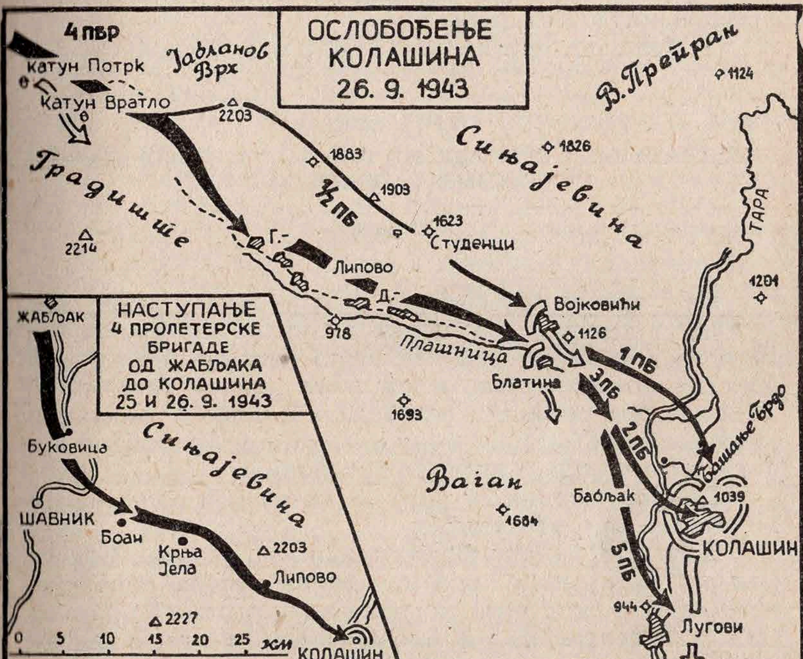

Четници и Италијани су имали 30 мртвих и толико рањених. Наши губици су били: 6 мртвих и 12 рањених.

Јединице 4 пролетерске бригаде заплијениле су: 6 митраљеза „Бреда“, 6 пушкомитраљеза, 6 лаких бацача, 6 пиштоља, 46 пушака, 300 ручних граната, 46.000 пушчаних метака, 157.000 метака за пушкомитраљез, 126.000 метака за митраљез, 13.500 мина за лаки бацач,

3.600 мина за тешки бацач, 1.250 граната и већу количину одјеће и намирница.[24]

Распоред 4 пролетерске бригаде, послије ослобођења Колашина, 28 септембра 1943 године, био је:

— 1 и 3 батаљон у рејону Башањег Брда;

— 2 батаљон у Колашину;

— 5 батаљон у с. Лугови, јужно од Колашина, са задатком да затвара правац од Матешева;

— Штаб бригаде, са приштапским јединицама и установама, у Колашину.

У Колашин је стигао и Штаб 2 ударног корпуса.

ИЗВЛАЧЕЊЕ 5 БРИГАДЕ ИЗ БАЊАНА И ПОГОРШАЊЕ СИТУАЦИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

(Скица 6)

На 5 црногорску бригаду, која је била у рејону Велимља, четници су припремили напад од Грахова и Вилуса, али нијесу успјели да га изврше, јер их је 5 бригада предухитрила, и са свега једним батаљоном, 24 септембра, разбила и ослободила Вилусе. У варошици је нашла већи магацин муниције, који су Италијани послије капитулације предали четницима.

Губици четника су били: 3 мртва и 2 рањена. Ми нијесмо имали губитака.[25]

Ноћу 25/26 септембра четници из Грахова, Вилуса, Бањана, Кривошија, као и четници мајора Баћевића, извршили су припреме за напад на батаљоне 5 бригаде. Они су 26 септембра у 5 часова извршили концентричан напад на 1 батаљон у рејону Вилуса. Овај батаљон је морао да се повуче и четници су поново заузели Вилусе. Сљедећег дана је 1 батаљон извршио противнапад на 800 четника али није успио да поново уђе у Вилусе.

На другој страни, 2 батаљон није успио да разбије четнике на положајима изнад села Трепче. Овај батаљон је водио тешку борбу читав дан и претрпио губитке од

[24] Штаб 4 пролетерске бригаде, Пов. бр. 16 од 28.9.1943 у 17 ч.; 8/4, 391 и „Војни гласник" бр. 12/1951, стр. 80—84.

[25] Билтен бр. 3 Об. центра 2 корпуса од 30.9.1943. — Арх. ВИИ.

5 мртвих, међу којима су били политички комесар батаљона, Веселин Лаловић, и политички комесар чете Милан Гиздић.[26] Губици четника нијесу могли бити установљени.

Четници су уочили бројну слабост батаљона 5 бригаде па су због тога предузели нападе на њих. Процијенивши ситуацију, Штаб бригаде је одлучио да извуче своје батаљоне из борбе и, на основу већ поменутог наређења Штаба дивизије, да их преко планине Његоша, у току 28 септембра, прикупи у рејону с. Тисе. Ово је четницима омогућило да се повежу са својим дијеловима у рејону Требиња, гдје се, према неким обавјештењима, налазио и замјеник Драже Михаиловића, „чика Бранко".

Уочавајући повољне услове за прикупљање четника на простору Бањана, послије извлачења 5 бригаде, заправо њеног 1 и 2 батаљона, и пошто није било услова за напад на Никшић, Штаб 3 дивизије је одлучио да 5 бригаду појача са њеним 3 и 4 батаљоном и поново упути у напад на четнике у рејону Бањана, са циљем да их разбије и онемогући њихово учвршћивање на тој просторији.

*

У међувремену се ситуација у Црној Гори мало компликовала. Погођени нашим ослобођењем Колашина, четници су почели прикупљати снаге са намјером да одбаце наше јединице из долине Таре. Због овога је Штаб 2 корпуса наредио Штабу 2 пролетерске дивизије да 2 далматинску бригаду упути из Санџака у рејон Мојковца,[27] а 3 дивизији, 28 септембра, писменим наређењем, да један батаљон 5 бригаде упути одмах на Биоче (10 км с—и од Подгорице), са задатком да посједне мост на Морачи, али да га не руши сем у случају потребе.[28] Штаб корпуса је хтио да са овим батаљоном 5 бригаде осујети интервенцију Нијемаца од Подгорице према Колашину у моменту кад четници из Васојевића предузму напад према Колашину. (Наређење Штаба корпуса Штабу 3 дивизије, да упути батаљон 5 бригаде на Биоче, писано је, као што видимо, онога дана када је

[26] Штаб 3 дивизије. Бр. 14 од 29.9.1943 у 20 ч.; 12/1, 752.
[27] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 42 од 27.9.1943 у 13 ч.; 13/1, 391.
[28] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 43 од 28.9.1943; 14/1, 391.

5 бригада са 1 и 2 батаљоном дошла у рејон с. Тисе, а у Штаб дивизије је дошло много касније.) Други задатак 5 бригаде је био разбијање и уништење четника Баја Станишића у долини Зете.[29]

Због важности задатка батаљона који је требало упутити у рејон Биоча, Штаб 3 дивизије и ГШ за Црну Гору и Боку споразумјели су се да се у рејон Биоча упути Зетски ударни батаљон, који ће држати Биоче до доласка батаљона 5 бригаде[30] и порушити мостове у Биочу и Смоковцу (ј—и од Вежешника). Али овом батаљону то није успјело.[31] (Штаб 4 пролетерске бригаде је извијестио Штаб корпуса, 12 октобра, да се на Биочу налазе јединице Зетског одреда.)[32]

Други задатак који је био постављен пред Штаб 3 дивизије — уништење четника Баја Станишића — исто тако није могао да буде извршен у оно вријеме и онако, како је то Штаб корпуса наредио, јер је за то долазила у обзир једино 5 бригада.

Према извјештају ГШ за Црну Гору и Боку Штабу 2 корпуса, од 29 септембра, у свим крајевима Црне Горе осјећала се појачана активност четничких вођа. Бајо Станишић, по повратку из Даниловграда, стигао је са 200 четника у Никшић. Непријатељске снаге у Никшићу цијениле су се на 400 до 500 војника разних народности, са 5 брдских топова и више минобацача. Расположење становништва у граду било је за НОВЈ. ГШ је био мишљења да би се са дијеловима дивизије „Тауринензе“[33], 5 бригадом и два батаљона Никшићког

---

[29] Штаб 2 корпуса у својој депеши ВШ, 28 септембра, каже: „... четници су упрли све снаге да мобилишу Санџак, Црну Гору и Херцеговину да би прихватили искрцавање Енглеза. Агитују код народа и Италијана да ће се на Црногорском Приморју искрцати Енглези за који дан“.

Иако профашистичка организација, четници су се надали да би искрцавање Савезника било у њихову корист, јер се њихова противнародна влада налазила у Лондону.

[30] ГШ, 12. 10. 1943. — Арх. ВИИ.

[31] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 41 од 19.10.1943 у 21 ч. — Арх. ВИИ.

[32] Штаб 4 пролетерске бригаде, Бр. 20 од 12. 10. 1943 у 9 ч. — Арх. ВИИ.

[33] На основу преговора који су раније вођени са дивизијом „Тауринензе“, ГШ је мислио да ће она одмах прићи нашим снагама па би њено наоружање употријебио у нападу на Никшић. Из даљег излагања ће се видјети шта је било са њом.

одреда, могао ослободити Никшић, и то се намјеравало чим се прикупе снаге.

У истом извјештају се каже да је ситуација на територији Зетског одреда повољна. Мобилисан је један мјештански батаљон од 80 до 100 бораца који је био на лијевој обали р. Зете, док је око 30 бораца упућено за

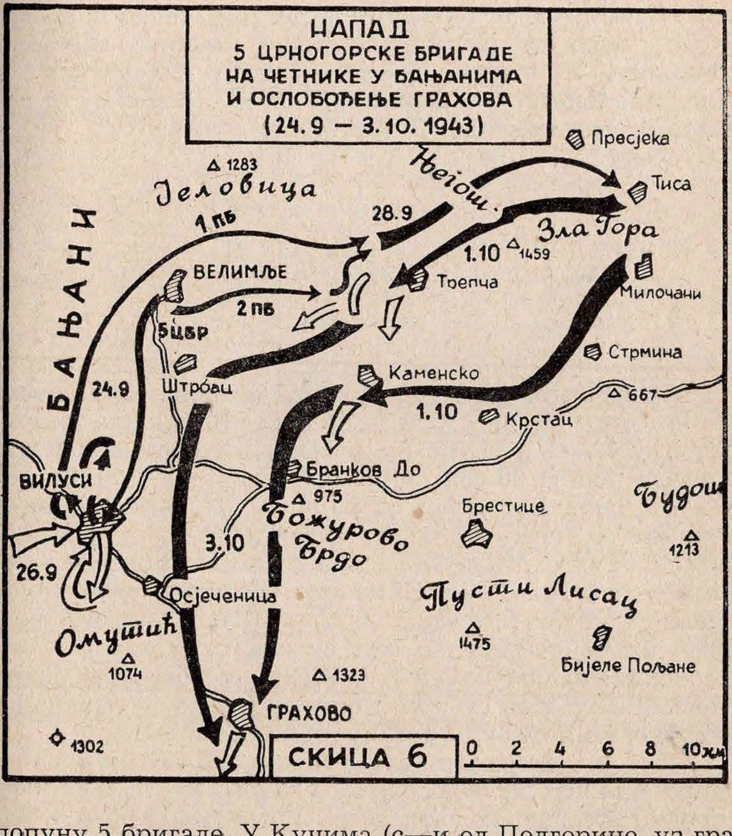

попуну 5 бригаде. У Кучима (с—и од Подгорице, уз границу према Албанији) формирана је једна чета од 52 борца; у Пиперима (сјев. од Подгорице) једна чета од 45 и у Бјелопавлићима једна од 30 бораца.

Ситуација код четника на територији Зетског одреда је, према поменутом извјештају, изгледала овако. У с. Мартинићима, на лијевој обали Зете, било је 300 чет-

ника под командом Јакова Јововића; у Церовицама (Пипери) око 30 четника; у Кучима се прибирају четници, испод Горице су, у правцу Куча, отишли Зарија Вуксановић, Никола П. Поповић и друге четничке старјешине. Четници из Горњих Куча повезани су, преко Брскута, са четницима у Васојевићима. У Братоножићима има свега око 20 мобилисаних четника. На територији Дурмиторског одреда нема ни једне веће четничке групе. Тамо су формиране наше команде мјеста у Шавнику, Жабљаку, Боану, Пивском Манастиру и Планини Пивској, а формирају се и посадне чете код сваке од тих команди. Дурмиторски ударни батаљон је на терену.[34]

ИЗНЕНАДНИ НАПАД 5 БРИГАДЕ НА ЧЕТНИКЕ У БАЊАНИМА И ОСЛОБОЂЕЊЕ ГРАХОВА

(Скица 6)

Првог октобра изјутра 5 бригада је извршила напад на четнике на просторији Трепча—Каменско и до 3 октобра увече потпуно их разбила. У овај напад је 5 бригада пошла 30 септембра увече са линије с. Тиса—с. Милочани. Батаљони из рејона с. Тисе нападали су правцем с. Тиса — Зла Гора (триг. 1459) — Трепча, а батаљони из с. Милочана правцем Милочани — с. Стрмина — с. Крстац — с. Каменско. Четници нијесу очекивали тако брз повратак 5 бригаде. Њено раније извлачење из рејона Трепче они су схватили као слабост. Неочекивано брз напад 5 бригаде, са два пута јачим снагама него што су прије биле, потпуно је изненадио четнике, који су били разбијени на оба правца.

У току експлоатације успјеха, Штаб бригаде је донио одлуку да ослободи и Грахово па је због тога скренуо нападне колоне: десну правцем Штрбац — Вилусе — Осјеченица — Грахово, а лијеву правцем Бранков До — Божурово Брдо — Грахово. И овога пута су четници били разбијени, а Грахово ослобођено.

Ова борба није нашима донијела нарочите користи (четници су имали свега неких 12 рањених), али је

[34] ГШ, Бр. сл. од 29. 9. 1943. — Арх. ВИИ.

прикупљање четника на овој просторији било за извјесно вријеме онемогућено. Поред тога, велики дио присилно мобилисаних сељака напустио је четничке вође и вратио се својим кућама.[35]

ПРИХВАТ ИТАЛИЈАНСКЕ ДИВИЗИЈЕ „ТАУРИНЕНЗЕ"

(Скица 7)

Послије капитулације Италије, италијанска дивизија „Тауринензе" извукла је своје јединице из Црне Горе и довела у рејон Боке Которске. Оних дана када је 4 пролетерска водила борбе око Колашина, а 5 црногорска у рејону Бањана, ова је дивизија била принуђена да води борбу са њемачким јединицама, које су на њу насртале да би је разоружале. Због ове је дивизије, као што смо раније видјели, Штаб 2 корпуса донио одлуку да 4 пролетерску доведе у рејон Никшића.

Половином септембра је Штаб дивизије „Тауринензе" упутио, из рејона Боке Которске, преко команданта Ловћенског одреда, Николе Поповића, приједлог нашим снагама у Црној Гори за заједничку борбу против Нијемаца. Овај је приједлог од наше стране прихваћен. ГШ је упутио Штабу дивизије „Тауринензе", 19 септембра, одговор у коме му даје упутство за покрет јединица дивизије у правцу наших снага. Предложени су јој правци: Чево — Убли — Бијеле Пољане — Броћанац — Улица (з. од Никшића), и Бата — Извор — Кобиљи До — Брестице — Трубјела — Милочани.[36] Било једним било другим правцем, дивизија је требала да дође у Горње Поље, сјев. од Никшића. Међутим, неколико дана касније, Штаб Ловћенског одреда извијестио је ГШ:

> „Италијанска дивизија „Тауринензе" промијенила је правац кретања и умјесто да пође у Горње Поље пошла је за Црквице. Њима је стало до тога да своје снаге извуку из борбе и прихватили би је једино ако би им била наметнута."[37]

---

[35] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 28 од 12. 10. 1943 у 3 ч. — Арх. ВИИ.

[36] ГШ, Бр. сл. од 19. 9. 1943. — Арх. ВИИ.

[37] Штаб Ловћенског одреда, без датума и броја. — Арх. ВИИ.

ГШ је понова писао Штабу дивизије „Тауриензе", 24 септембра, и упозорио га да ће наше снаге водити са њом борбу као са непријатељем, ако не остане при својој ранијој одлуци да им се прикључи.[38] Послије овога је ГШ извијестио Штаб 2 корпуса да је дивизија „Тауриензе" заузела положај Црквице — Грковац, сјев. од Рисна, гдје већ неколико дана води борбу са њемачким јединицама, које су је у почетку нападале са малим снагама, а касније су довели јаче јединице и авијацију.[39]

Штаб италијанске дивизије „Тауриензе" по други пут је упутио делегате у ГШ 29 септембра. У ГШ се тада налазио и Штаб 3 дивизије. По истим делегатима су ова два наша штаба упутила Штабу дивизије „Тауриензе" позив да без одлагања крене раније одређеним правцем. Штаб дивизије „Тауриензе" је једно вријеме оклијевао, тражећи да га наше снаге, преко ВШ, повежу са Бадољовом владом у Италији. Међутим, истога дана предвече, Штаб дивизије „Тауриензе" је и по трећи пут послао делегата, који је овога пута обавијестио наше штабове да је њен батаљон већ кренуо у правцу Никшића. ГШ и Штаб 3 дивизије хтјели су да у сусрет дивизији „Тауриензе" упуте 5 бригаду, али је она била предвиђена за разбијање четника у рејону Трепча — Бањани — Рудине.

На дан ослобођења Грахова од стране јединица 5 црногорске бригаде, дивизија „Тауриензе" је била углавном разбијена. Нијемци су продрли од Рисна у правцу Црквице и Драгаљског Поља и два италијанска батаљона набацили на Бијелу Гору, док су остале јединице дивизије „Тауриензе" биле у повлачењу ка Горњем Пољу. У Грахово је стигао батаљон „Иврея"; један батаљон је стигао у с. Брестице, као и инжињерски батаљон, са којим се кретао Штаб дивизије. У току 5 октобра су све ове јединице биле прикупљене у рејону Огорело Ждријело. Неке јединице дивизије „Тауриензе" ступиле су у везу са нашим јединицама још раније.

Видјећи да им италијанска дивизија измиче из руку, Нијемци су, 5 октобра, брзо продрли комуникацијом Никшић — Трубјела — Подбожур — Осјеченица

---

[38] ГШ, Бр. сл. од 24. 9. 1943. — Арх. ВИИ.

[39] ГШ, Бр. сл. од 29. 9. 1943. — Арх. ВИИ.

—Грахово, гдје су се спојили са онима који су надирали правцем Црквице — Грахово. На тај начин је 5 бригада, заједно са јединицама дивизије „Тауринензе", била скоро окружена. Комуникација Никшић — Осјеченица, преко које се требало пребацити за Горње Поље, била је посједнута. Штаб 3 дивизије је наредио прелаз комуникације за 6 октобар у први мрак. Али, овдје се десио један неспоразум. У заповијести Штаба 5 бригаде стајало је да се јединице за прелаз комуникације прикупе у Бајовом Долу, поред саме комуникације. Међутим, Штаб дивизије је за зборно мјесто одредио с. Јабуке, 3 км јужније. Правац према Грахову од Огорелог Ждријела остао је на тај начин потпуно отворен, јер су 2 и 3 батаљон 5 бригаде отишли са тога правца за Бајов До. Тако су Нијемци, око 5.15 часова, потпуно изненадили 5 бригаду и дијелове дивизије „Тауринензе" на Огорелом Ждријелу. Италијани нијесу давали никакав отпор. Падом мрака извршен је покрет према комуникацији Никшић — Осјеченица. Међутим, једна друга колона Нијемаца појавила се правцем Никшић — Брестице — Огорело Ждријело. На том правцу је био 4 батаљон 5 бригаде и инжињериски батаљон дивизије „Тауринензе". Један дио 4 батаљона и читав инжињериски батаљон дивизије „Тауринензе" били су принуђени да се повуку према Пустом Лисцу, и одатле у правцу Горњег Поља. Други дио 4 батаљона повукао се према мјесту одређеном за прелаз комуникације.

У први мрак је формирана колона за прелаз преко комуникације од дијела 4 батаљона, једне чете 1 батаљона 5 бригаде и батаљона „Ивреа" дивизије „Тауринензе". Батаљони (2 и 3) 5 бригаде тада су већ избили на комуникацију и то на отсјек Подбожур — Лоза и обавијестили о најзгоднијем мјесту за прелаз комуникације. Покрет наше колоне осјетили су Нијемци који су били на овој комуникацији, јер је у колони био велики број мазги, чији се топот по камењару одлично чуо. Чим су осјетили наш покрет, Нијемци су отворили ватру, а Италијани се разбјегли и остали скоро сви непреведени преко комуникације, иако су батаљони 5 бригаде читаву ноћ обезбјеђивали прелаз на друму само да би Италијани прешли. Прешло их је свега око 100 војника. Идућег дана, 7 октобра, батаљони 5 бригаде су остали поред комуникације као прихват људству дивизије

„Тауринензе“. У току тога дана, сљедеће ноћи и 8 октобра, пробиле су се поједине групе војника и скоро сви официри штаба ове дивизије, сем команданта који је исцрпен остао у једном шкрипу. У току 7 октобра

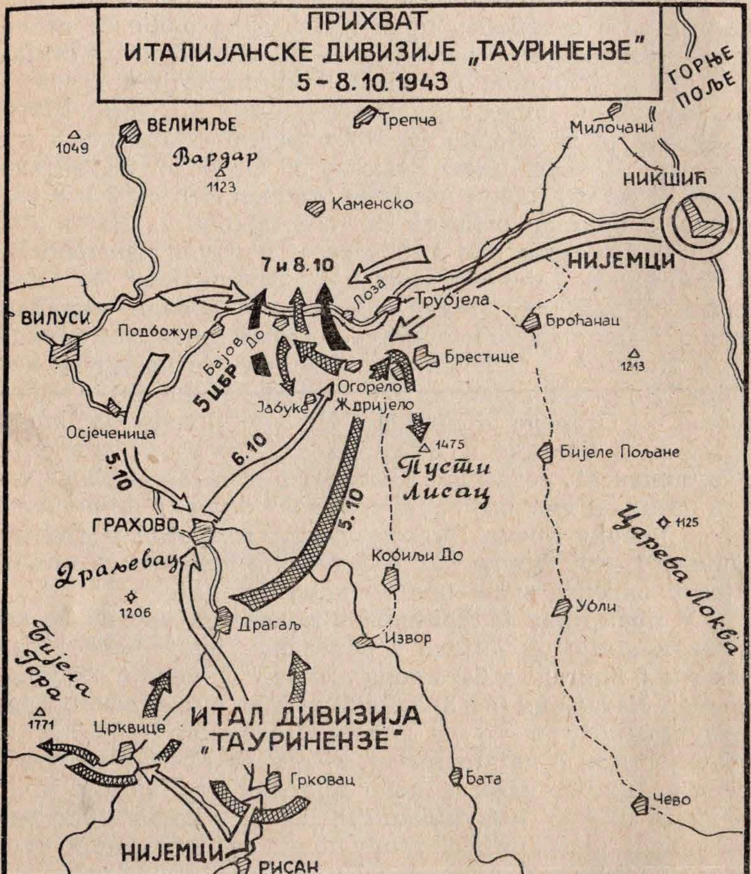

Нијемци су претражили читаву просторију око Огорјелог Ждријела и заробили италијанску комору и велики број њихових војника. И у овој су акцији Ни-

јемцима велику услугу направили четници, који су их тачно обавијестили о мјесту гдје се налазила 5 бригада са дијеловима дивизије „Тауринензе".

На тај начин замало што италијанска дивизија „Тауринензе" није коштала 5 бригаду много жртава. Захваљујући искуству и пожртвовању људства ове бригаде прошло се без жртава — имали смо свега 1 мртвог.[40] Касније је од дивизије „Тауринензе" формирана италијанска партизанска бригада „Аоста" и стављена под команду Штаба 3 дивизије.

Штаб 2 корпуса, у једном свом наређењу, каже о италијанским партизанским јединицама, између осталог, и ово:

> „Међутим, у досадашњим борбама се показало да гломазни организациони апарат италијанских јединица не може да се прилагоди условима под којима наше јединице воде борбу. Поред тога, уочено је да је код многих италијанских војника и официра, услијед дугогодишњег ратовања, политичке дезоријентације као посљедице нагло измијењених политичких прилика у земљи и осталих околности, знатно опао морал и њихова борбена способност, као и да многи италијански војници и официри нијесу у стању да издрже све физичке напоре у тешкој борби коју јединице наше Народноослободилачке војске већ пуне двије и по године издржавају у борби противу окупатора. У циљу подизања борбене способности италијанских војника и официра и прилагођавања њихових јединица условима и потребама наше борбе, овај штаб, сходно добијеним инструкцијама Врховног штаба НОВ и ПОЈ приступио је реорганизацији италијанских дивизија „Тауринензе" и „Венеција".[41]

Поменутим наређењем су италијанске партизанске јединице изједначене организационо и дисциплински са нашим јединицама. Заведено је међусобно поздрављање и правилан војнички однос.

С обзиром на чињенице које је Штаб корпуса у горњем наређењу подвукао, италијанске партизанске јединице нијесу биле морално, политички и војнички дорасле за тешке услове под којима су водиле борбу наше јединице, па нијесу могле ни рјешавати борбене задатке са оним резултатима са којима су их рјешавале јединице НОВЈ. Због тога њима нијесу ни повјеравани

---

[40] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 28 од 12. 10. 1943 у 3 ч. — Арх. ВИИ.

[41] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 248 од 3.10.1943; 34/3, 391.

тешки задаци. Било је појединаца и неких мањих јединица који су се понегдје истицали и који су за то награђивани похвалама и од друга Тита, али су то били ријетки случајеви.[42]

БОРБЕ ЗА ОДРЖАЊЕ КОЛАШИНА

(Скица 8)

Досадашњи успјеси 2 ударног корпуса били су толики да су условљавали неминовна противдејства непријатеља.

Лијева колона (2 пролетерска бригада) је, заузимањем Пријепоља, избила на Лим и тиме извршила задатак, бар што се тиче дубине пробијања у првој етапи запланиране операције корпуса.

Четврта пролетерска бригада је, брзим продором у долину Таре, ослободила Колашин, важно четничко упориште, и тиме угрозила даљу стабилност четника и окупатора у Васојевићима. Успостављена је оперативна веза између лијеве колоне, коју је ојачала 2 далматинска бригада, и 4 пролетерске бригаде. Попуњена 5 црногорска бригада, послије успјеха у Бањанима, оријентисала се према долини Зете. Веза између ње и 4 пролетерске није била остварена толико да би се могло рећи да је постигнуто тјешње садејство, сем у општем плану операције корпуса.

Међутим, снаге корпуса, и овако како стоје, биле су стабилне, јер непријатељ није на овој просторији имао онолико снага колико би му било потребно да ту стабилност поремети. То ипак не значи да непријатељ није ништа предузимао.

Послије ослобођења Колашина, Штаб корпуса је издао Штабу 4 бригаде наређење да, 29 септембра, изврши покрет са три батаљона и четом пратећих оруђа у правцу Матешева са задатком да га ослободи, а послије да остави један батаљон ту; један између Ма-

[42] Пошто дејства италијанских партизанских јединица нијесу имала одлучујућег утицаја на исход појединих бојева или операција јединица 2 корпуса уопште, то ћемо их убудуће само понегдје споменути.

тешева и с. Баре а један између Матешева и Пајковог Вира.[43] Тих дана су у току били преговори између Штаба корпуса и Штаба италијанске дивизије „Венеција“ у Беранама.

Међутим, четници су припремили напад на Колашин и, у јачини од 1.200 војника, пошли 30 септембра у напад од Матешева у двије колоне, лијево и десно од комуникације Матешево — Колашин. Четврта пролетерска бригада је била баш у покрету од Колашина за Матешево, према наређењу од прошлог дана. Развио се жесток бој у сусрету, који је трајао читав дан. Четници су имали 70 мртвих и 120 рањених.[44]

Због овакве ситуације и због тога што је одржавање Колашина у нашим рукама значило војнички и политички престиж, Штаб корпуса је наредио поново Штабу 2 пролетерске дивизије да 2 далматинску и дијелове 2 пролетерске бригаде упути хитно на положај Требаљево — Колашин. Идућег дана, 1 октобра, четници су наставили напад на 4 пролетерску бригаду и успјели да овладају доминирајућим положајем Кључ (триг. 1926). Одавде су четници жестоко нападали према Кобиљој Глави и Шљивовици.

Поред поменутог наређења 2 пролетерској дивизији, Штаб корпуса је наредио Штабу Васојевићког ударног батаљона — који је према једном наређењу од 30 септембра[45] требало да из долине Лима дође у Колашин, па је 1 октобра избио у рејон Троглава (к 2075) — да најхитније крене правцем Кордељ — Струт — Кључ и да нападне четнике из позадине, тј. са сјевероистока.[46]

---

[43] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 45 од 29. 9. 1943 у 11.30 ч.; 15/1, 391.

[44] Недостају потребни подаци за обраду овога боја.

[45] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 47 од 30. 9. 1943 у 7 ч.; 17/I, 391.

[46] У историји Народноослободилачког рата у Црној Гори, Васојевићки партизански батаљон заузима истакнуто мјесто. Он је похваљен од стране Врховног команданта НОВЈ и назван мученичким. Формиран је марта 1942 године и стално је дејствовао на територији Васојевића, и поред свих офанзива непријатеља па чак и послије Пете офанзиве. Васојевићи су сматрани као највеће четничко упориште у Црној Гори за све вријеме отсуства наших бригада. Међутим, баш у том упоришту дејствовао је Васојевићки батаљон и одиграо значајну улогу. По доласку наших снага у Црну Гору и ослобођењу Васојевића у јесен 1943 године, овај је батаљон ушао у 4 пролетерску бригаду, као њен 4 батаљон са 300 бораца.

Међутим, Штабу батаљона се додаје: „Ако ви, познавајући терен и на основу података, мислите да је згодније напасти ове банде правцем Раскрсница — Паљевине — Кључ, онда то урадите“.[47] Овај је правац нешто мало јужније од првог, али и он изводи у позадину непријатеља.

Намјера је Штаба корпуса била да одржи Колашин, што је од значаја за даље разбијање четника у Васојевићима, а ово је с правом процијењено као најважнији задатак на овој просторији. Због тога је Штаб корпуса допунио, 1 октобра, наређење 2 пролетерској дивизији, да и 2 пролетерску и 2 далматинску бригаду најхитније упути у правцу Требаљева. У току дана је стигао 2 батаљон 2 далматинске ударне бригаде и одмах је уведен у бој.

Овога су дана јединице 2 пролетерске бригаде ослободиле Бијело Поље и оријентисале се уз Лим.

Штаб 2 корпуса је наредио, 2 октобра, Васојевићком ударном батаљону да се пребаци у рејон Ровачког Требаљева и да собом понесе све оружје и муницију, користећи за то заробљене Италијане.[48]

Васојевићки батаљон је одиграо врло важну улогу у борбама за Колашин. Да би се јасније видјело шта је и колико допринио овај батаљон у поменутим борбама, наводимо његов извјештај на основу кога је Штаб корпуса издао своје наређење од 2 октобра:

> „На основу наређења Бр. сл. од 1 октобра 1943 године, урадили смо сљедеће: једну јединицу смо послали у правцу Раскрснице—Кључа, да нападне непријатеља са леђа, у јачини од 30 бораца са 7 пушкомитраљеза.
>
> Главнина остаје на положајима Зекова Глава, Троглав, Кордељ — са 15 пушкомитраљеза, 3 тешка митраљеза и 2 бацача мина, како би непријатеља напала бочном ватром. Потребно је да нам пошаљете што више југословенске муниције као и муниције од италијанског митраљеза „Бреда“. Ово муниције што сада имамо је врло мало. Исто тако правцем што пречим пошаљите појачање у људству. То би све требало урадити хитно како би они у току дана добили помоћ у људству и муницији.
>
> Јутрос у 5 часова наш батаљон водио је борбу на положајима Зекова Глава—Троглав са комбинованом јединицом од Италијана и четничких банди; првих је било 132, са 2 тешка бацача и 26 пушкомитраљеза, а дру-

[47] Штаб 2 корпуса, Бр. сл. од 1. 10. 1943 у 9.50 ч.; 18/1, 391.
[48] Штаб 2 корпуса, Бр. сл. од 2. 10. 1943 у 9 ч.; 20/1, 391.

гих 90. Послије трочасовне борбе наша јединица успјела је да их разбије.

Том приликом заробили смо 115 Италијана и 10 четника. Заплијенили 20 пушкомитраљеза, 2 бацача тешка, 120 италијанских пушака, 26 југословенских, једну радиостаницу, већу количину италијанске муниције, 22 сандука муниције за пушкомитраљезе и др. ратног материјала. Непријатељ је имао губитака, и то: 9 мртвих и 8 рањених Италијана од којих су 2 погинула официра. Од четника 4 мртва и више рањених. Наши губици су 1 мртав и пет лакше рањених. Јединица се брзо снашла. Борци били храбри и прилично дисциплиновани.

Ми смо у току дана извидјели положаје које држи непријатељ. Снаге непријатеља налазе се на положајима Бачко Брдо—Кључ—Шкала. С обзиром на наше снаге овамо, нама је немогуће нападати директно на Кључ, изненадити га не можемо, пошто држи положаје око Кључа, зато ће наша главнина нападати десно од Кључа на Шкалу, како би се омогућио пут главном положају Кључу.

Бројно стање батаљона 115. Наоружање: 3 тешка митраљеза „Бреда", 26 пушкомитраљеза, 2 тешка бацача и преко 200 пушака рачунајући данас заплијењено оружје. . ."[49]

Четници су 2 октобра наставили напад уз подршку италијанске артиљерије из рејона Планинице (сјев. од Матешева) и успјели, око 12 часова, да овладају к 1046 (1 км ј—и од Колашина), у близини „Барутане". Противнападом јединица 4 пролетерске бригаде и, дан раније пристиглог, батаљона 2 далматинске бригаде, ова је кота повраћена.

Због бројне надмоћности четника и њихових доминирајућих положаја, није било изгледа да би се они могли даље одбацити снагама само 4 пролетерске бригаде, па је Штаб корпуса одлучио да се продуже одбранбене акције до доласка 2 пролетерске и 2 далматинске бригаде, а Штабу Васојевићког партизанског батаљона поново је наређено да се хитно пребаци у долину Таре у рејон Ровачког Требаљева, сјев. од Колашина.

У 8.15 часова, 3 октобра, пошто су пристигли дијелови 2 пролетерске и 2 далматинске бригаде, Штаб корпуса је издао заповијест за општи напад. По овој заповијести 2 батаљон 2 далматинске бригаде, 2 батаљон 2 пролетерске бригаде и Бјелопољски батаљон 3 санџачке бригаде формирају ударну групу под командом

[49] Штаб Васојевићког батаљона, Бр. сл. 1. 10. 1943 у 10.30 ч.; 13/4, 391.

замјеника команданта 2 далматинске бригаде, са задатком да са линије Бојиште — Струг — Паљевине, на којој се имала прикупити до 15 часова, 3 октобра, подиђе Кључу и заузме погодан полазни положај, са којега ће у 16 часова поћи у напад. Требало је тежити да се са свим снагама избије што прије на Кључ (триг. 1926), а, по овлађивању овим, да се један батаљон упути према Шљивовици са задатком да је заузме, а два општим правцем Мујића Речине — Јабланово Брдо (триг. 1543). По избијању на Кључ група је имала да испали три црвене ракете и да на триг. 1926 истакне црвену заставу. 4 пролетерска, са ватрених положаја из рејона Колашина, имала је да изврши бацачку припрему из свих расположивих бацача, (почетак у 15 часова, а траје док снаге ударне групе не избију на Кључ) с тим да ватру концентрише на Кључ (триг. 1926, к 1948, к 1972). По избијању ударне групе на Кључ и њеном спуштању у правцу Шљивовице и Јаблановог Брда, 4 пролетерска бригада требала је да предузме општи напад правцем Шљивовица — Планиница, са задатком да овлада Планиницом и садејствује ударној групи. Заповијешћу је предвиђено најуже садејство између 4 бригаде и ударне групе. Васојевићки ударни батаљон, уколико се у почетку напада буде налазио на просторији Троглав — Раскрсница, ставља се под команду ударне групе, која ће га употријебити на правцу Раскрсница — Мујића Речине — Јабланово Брдо.[50]

Док је ударна група хитала ка одређеној линији, четници су вршили жестоке нападе према Колашину. Јединице 4 пролетерске бригаде одбијале су ове нападе противнападима и имале успјеха. Један њен батаљон заузео је Дурутовац (дио положаја у с. Шљивовици).

Резултат планираног напада дат је сажето у Операциском дневнику Штаба корпуса:

> „Ова акција није у потпуности изведена, јер су јединице ударне групе, због тешког терена, закасниле и тек око 20 часова избиле на Кључ, а да њихово присуство јединице IV прол. бригаде нису могле осјетити.“[51]

---

[50] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 61 од 3.10.1943 у 8.15 ч.; 22/1, 391.

[51] Операциски дневник Штаба 2 корпуса; 52/1—6, 391 А.

Штаб корпуса се, изгледа, преварио у процјени и поређењу времена, датог јединицама, са земљиштем које те јединице треба да савладају. Тај терен је заиста један од најтежих који смо у овом рату савлађивали. Изаћи под ратном спремом из долине Таре у рејон Струга и одатле прећи на полазне положаје преко Мушовића Ријеке, претстављало је тешке напоре и захтијевало много више времена. То смо видјели и у познатом нападу на Колашин 1942 године. То су високе стрме стране, беспутне и обрасле шумом. Одређени пут ударне групе тешко би, за тако кратко вријеме, могли да превале и обични путници, који би имали слободу кретања евентуалним путељцима. У вези са овим искрсава још једно питање: колико су послије таквог пута јединице физички способне за један тако важан напад?

Тако је прошао и 3 октобар 1943 године у борби за одбрану Колашина. Овога дана су четници, у јачини од око 800 људи, напали на Пријепоље, али су били разбијени и одбачени према Новој Вароши.

*

Поред свега, план за напад на Кључ заслужује подробнију анализу.

Из плана се јасно види замисао Штаба корпуса и идеја маневра: обухватити десно крило непријатеља, пробити му се непримијећено у позадину, напасти га, разбити на кључним тачкама његових позиција и створити услове за прелаз у напад снага из рејона Колашина, а послије га заједничким дејством гонити.

Један од најважнијих елемената који је Штаб корпуса при планирању напада узео у обзир, свакако је значај земљишног комплекса на коме су се налазиле непријатељске снаге, као и цијеле вододелнице изворног дијела Лима и Таре. Кључ није само истакнута кота, већ низ кота (1686, триг. 1926, 1948 и 1972) које чине компактан гребен са врло стрмим падом ка Мушовића Ријеци, на чијој се десној страни прикупљала ударна група. Овај гребен се протеже према ј—и до Отмичевца гдје се везује са вододелницом изворног дијела Таре и Лима, чији су главни масиви сјеверно — Бјеласица, а јужно — Комови. За дејство из долине Таре према долини Лима ова вододелница претставља тешко савлад-

љиву препреку. Јужни дио је ипак лакше савладати и преко њега је краћи пут до Лима у области Андријевице.

Због доминантног непријатељског положаја, наше снаге из рејона Колашина нијесу могле успјешно извести фронтални пробој, без нарочите надмоћности у живој сили, коју нијесу имале. Отуда се пришло оваквом маневру: обухват десног непријатељског крила и бока, забацивање у његову позадину и отуда напад на његове кључне положаје.

По поменутој заповијести, јединице ударне групе су у ближем задатку имале најважнију улогу, јер је од њиховог успјеха зависило остварење читаве замисли Штаба корпуса. Када се дубље загледа у ову одлуку, види се да је главни удар наносила ударна-маневарска група, што је карактеристичан и поучан примјер, једно због тога што се јединице које ће изводити главни удар прво забацују у позадину непријатеља и отуда дејствују и, друго, што овај удар наносе мање снаге. Даље, овдје је врло карактеристично и поучно и то што се бацачка припрема, за рачун ударне групе, изводи с бока, и што снаге 4 пролетерске бригаде треба да пређу у напад тек за проширивање успјеха.

*

Напад на Колашин су четници наставили 4 октобра.[52] Но, у току пријеподнева су стигла још два батаљона 2 далматинске бригаде те је Штаб корпуса формирао другу ударну групу у коју су ушли: ова два батаљона 2 далматинске, један батаљон 4 пролетерске и Васојевићки батаљон, који је у међувремену стигао. Задатак ове групе је био да четнике напада правцем Шљивовица — Планиница у садејству са првом ударном групом, која 3 октобра није успјела да овлада Кључем, већ му је само подишла. Напад је био предвиђен за 18 часова.

---

[52] Овога дана је Штабу 2 корпуса доставио Штаб Дурмиторског одреда извјештај да је формиран штаб одреда, у који улазе: командант Обрад Цицмил, политички комесар Мићун Јауковић. На територији одреда постоји пет команди мјеста: Жабљак, Шавник, Боан, Пишће, Пивски Манастир. Све команде имају по једну посадну чету. (Штаб Дурмиторског одреда, Пов. бр. 1 од 4. 10. 1943 у 7 ч.; 16/4, 391.)

Ударна група, која је 3 октобра закаснила, имала је задатак да, најдаље до 17 часова, избије на Кључ, а даље да дејствује по ранијем наређењу, уз напомену да се Кључ, послије освајања, обезбиједи потребним бројем

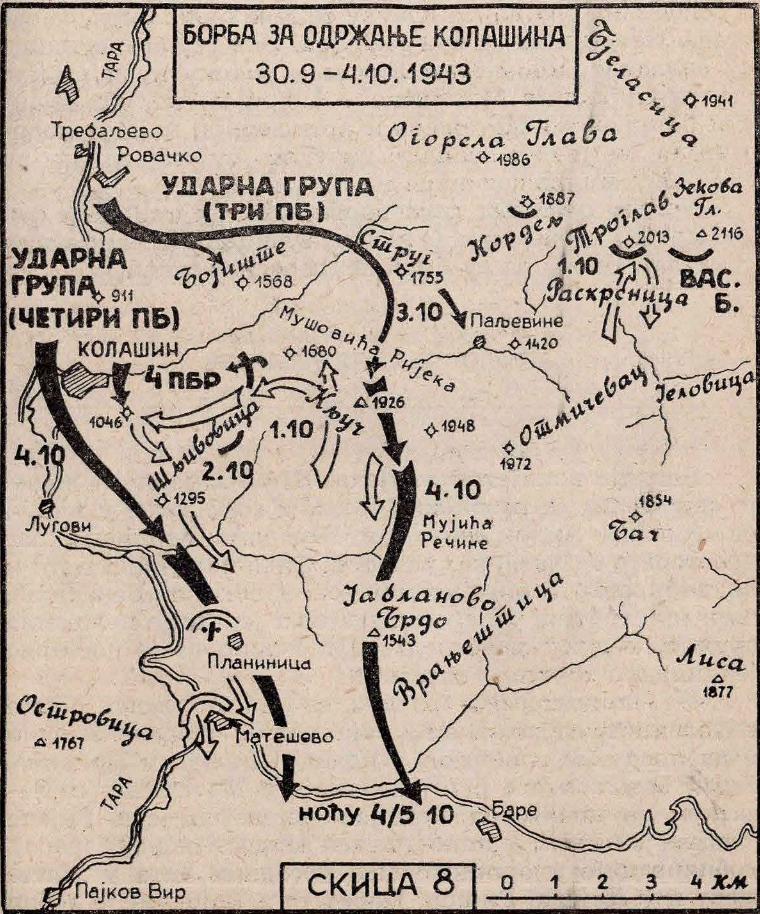

аутоматских оруђа, која ће на њему остати док се друкчије не нареди.

Овај напад почео је тачно у одређено вријеме. Прохладно октобарско предвечерје, када оштри пла-

нински пејзаж Васојевића ублажава црвено-жута боја лишћа у опадању, проломише команде, повици, рафали, гранате. Борци, свјесни, до посљедњег, значаја овога напада, савладавши умор од дугог и, такорећи, још незавршеног марша од Озрена, разиграше своју борбеност и пођоше на јуриш. На Кључу се завихорила црвена застава. Непријатељ је био разбијен. Око 22 часа јединице су овладале Јаблановим Брдом, а у току ноћи избиле на комуникацију Матешево — Андријевица. Италијански батаљон из Матешева и артиљерија, која је подржавала четнички напад, повукли су се одмах по избијању наших јединица на Кључ.

У току ових пет дана борби четници су имали око 200 мртвих и рањених. О нашим губицима немамо података, али се зна да су били неупоредиво мањи.

ПРОДОР У ДОЛИНУ ЛИМА

(Скица 9)

Послије изнијетих успјеха, Штаб 2 корпуса донио је одлуку да се разбијени четници гоне даље у циљу: овлађивања Андријевицом и Беранама; чишћења ове просторије од четника; успостављања народне власти и ликвидирања питања италијанске дивизије „Венеција", чији је штаб био у Беранама, а која још није положила оружје. У духу ове одлуке Штаб корпуса је поставио јединицама сљедеће задатке:

— *4 пролетерска бригада,* са два батаљона, остаје у Колашину са задатком да организује одбрану вароши и да предузме извиђање у правцу Липова и Црквине. Један батаљон ове бригаде остаје у Матешеву, са задатком чишћења од четника рејона Лијеве Ријеке (одакле је нашим јединицама већ пришло око 80 бораца), мобилизације и организовања посадних чета у Матешеву и у Лијевој Ријеци. Поред тога, батаљон је добио и задатак да руши комуникацију Матешево — Подгорица и да се повеже са нашим снагама у рејону Биоча.[53] На тај начин је донекле био обезбјеђен десни бок наших

[53] Мисли се на батаљон 5 бригаде, умјесто кога су тамо биле јединице Зетског одреда.

јединица које су своја дејства преносиле из долине Таре у долину Лима.

— *2 далматинска бригада* прикупља се, у току 6 октобра, с—и од Врањештице, одакле треба, 7 октобра у 5 часова, да предузме покрет долином рјечице Јеловице ка с. Лубнице (правац Беране). При покрету истура бочно обезбјеђење у јачини једног батаљона, који ће се кретати правцем Троглав — Појатиште — с. Главац, повезати се са позадинцима и прикупити податке о четничким и италијанским снагама у Беранама и околини.

Први батаљон 4 пролетерске бригаде, 3 батаљон 2 пролетерске бригаде, 3 батаљон 3 санџачке бригаде и Васојевићки батаљон, формирају *ударну групу*, која треба да се у току 6 октобра, прикупи у рејону с. Сува Гора и да 7 октобра у 5 часова предузме покрет правцем Патковица — Околишта — Коњско Брдо, са истим задатком као и 2 далматинска бригада, са којом група треба да се са назначене просторије повеже.[54]

Из овако постављених задатака јединицама види се одлука Штаба корпуса за напад на Беране.

Послије пораза код Колашина четници су се распрштали на све стране те овај покрет јединица ка Беранама био донекле и олакшан.

Јединице су 7 октобра избиле на линију к 1359 — Мека (к 1652) — Соко (к 1422) — Шестаревац (триг. 1473), што значи у непосредну близину Берана. Са ове линије збачени су четници, који су 8 октобра, уз подршку италијанске артиљерије из Берана, предузели озбиљније противнападе. Артиљерија је тукла наше положаје, нарочито Соко и Шестаревац, и тако четницима омогућила да поврате ове двије коте, али их је 2 далматинска бригада поново збацила. Јединице ударне групе спустиле су своје мање дијелове у с. Буче и преко њих упутиле Штабу италијанске дивизије „Венеција" позив да обустави даљу подршку четницима.

Прикупивши нешто људства у Срезу андријевичком, четници су 8 октобра заузели Лису (триг. 1877), на којој је било наших снага.[55] Четници су држали и положаје Трешњевик (превој на путу Андријевица — Матешево) и Рудо Брдо. Штаб 4 пролетерске је упутио 5

---

[54] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 63 од 5.10.1943; 23/1, 391.

[55] Штаб 4 пролетерске бригаде, Бр. 20 од 12. 10. 1943 у 9 ч. — Арх. ВИИ.

батаљон на Врањештицу и Суву Гору, а 3 батаљон на косе изнад Матешева са задатком да не дозволе даље напредовање четника. У току 9 октобра четници су са Трешњевика упутили око 200 својих људи у Лијеву Ријеку ради мобилизације, али су морали да се врате без успјеха.

До директних преговора између Штаба корпуса и Штаба италијанске дивизије „Венеција" дошло је 9 октобра. Том приликом је постигнут споразум да се наше јединице, 10 октобра у 9 часова, пребаце на десну обалу Лима, а питање уласка наших снага у Беране да се ријеши 11 октобра.[56]

Наше јединице су прешле на десну обалу Лима 10 октобра у одређено вријеме, и то: два батаљона ј. од Берана која су избила у рејон Загорје — Петник, а два батаљона 2 далматинске сјев. од града која су избила на линију Будимље — Маште — Бабино. Четници су се повукли испред наших снага у правцу Шекулара. А у 13 часова су, по споразуму са Штабом дивизије „Венеција", два наша батаљона ушла у Беране.

На сектору 4 пролетерске, Штаб бригаде је, 10 октобра, наредио 5 батаљону да увече изврши напад на Лису (триг. 1877) како би се осујетила евентуална намјера четника да нападну Матешево. Напад је извршен у 23 часа и, послије краће борбе, четници су били одбачени, а на положају је остао мртав њихов командир Павле Стијовић. Четници су имали и неколико рањених, које су успјели да извуку, а наши су имали једног лакше рањеног.

Друга далматинска бригада добила је, 11 октобра, задатак да изврши покрет према Андријевици, гдје су се налазила два батаљона дивизије „Венеција", а да са три батаљона избије на линију Трешњевик — Рудо Брдо, разбије четнике на тој просторији и тако обезбиједи комуникацију Матешево — Андријевица. Истовремено је наређено Штабу 4 пролетерске да садејствује 2 далматинској. Штаб 4 бригаде је наредио 5 батаљону да, 11 октобра послије подне, продужи покрет са Лисе према Рудом Брду и да га нападне када батаљони 2 далматинске буду отпочели напад на Трешњевик.

---

[56] Док су ови преговори текли, један њемачки авион је бацао Италијанима летке са позивом да предају оружје Нијемцима иначе ће бити уништени.

Трећем батаљону је наређено да једну своју чету упути комуникацијом Матешево — Трешњевик, ради демонстрације у правцу Трешњевика. Дан касније, 12 октобра у 10 часова, јединице 2 далматинске бригаде ушле су у Андријевицу, пошто су италијанске јединице престале са отпором.[57] Истога дана су батаљони 2 далматинске и 4 пролетерске разбили четнике на Трешњевику и Рудом Брду. На тај начин су наше снаге овладале долином Лима до близу Мурине (у долини Лима гдје се одваја пут за Пећ). Успјех наших јединица у борби за Колашин потпуно је обезглавио четнике.

Послије ових успјеха, намјере Штаба 2 корпуса су биле: учврстити ослобођену територију Санџака и Васојевића и ангажовати италијанску дивизију „Венеција" у борби противу Нијемаца. У том циљу он је распоредио снаге овако: 2 далматинска бригада прикупљена је на просторији око Андријевице, са задатком евентуалног дејства противу Нијемаца у правцу Пећи; ударна група на просторији око Берана, са задатком одбране вароши и разбијања преосталих четника.[58]

У Беранама је, 14 октобра, одржан збор коме је присуствовало око 1.500 људи и жена. За политички рад створени су, војничким побједама, добри услови. Иако су четници били у потпуности разбијени, нужан је био широк политички рад, јер су они у Васојевићима развили највећу пропаганду против НОВЈ и ту највише народа завели.

Члан ВШ, Иван Милутиновић, упутио је, из близине Берана, 15 октобра 1943 године, сљедећу депешу Врховном штабу:

> „Послије ослобођења Васојевића постоје сви услови за формирање Земаљског антифашистичког вијећа за Црну Гору и Боку и ја мислим да би га могли одржати половином мјесеца новембра. Одговорите да ли се слажете да га одржимо."[59]

---

[57] За италијанску дивизију „Венеција" у Беранама заинтересовали су се и Нијемци и Енглези. Око 15 часова, 12 октобра, два њемачка ловачка авиона тражила су италијанске положаје у долини Лима, а пола часа касније налетио је један италијански авион са енглеском ознаком и „Венецији" бацио шифру за везу са енглеском командом у Италији.

[58] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 81 од 13. 10. 1943. — Арх. ВИИ.

[59] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 5/9, 391 А.

Из ове кратке депеше види се од коликог су значаја били досадашњи успјеси снага 2 корпуса. То су, заправо, били почетни успјеси. Али, они ће остати као чврст темељ за одржавање, нарастање и извршавање сљедећих задатака овога корпуса, који нијесу били ни мали ни лаки.

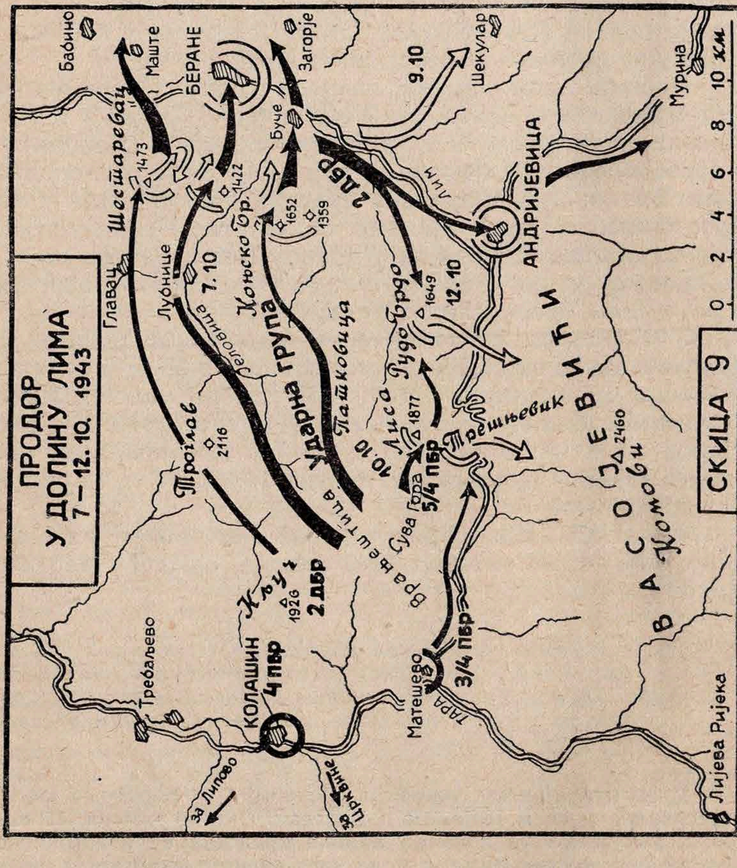

ЛИКВИДАЦИЈА ЧЕТНИЧКОГ ШТАБА У ОСТРОГУ

(Скица 10)

Дејства 5 црногорске бригаде од Сутјеске до Никшића принудила су окупатора да ојача гарнизон у Никшићу.

Из рејона Грахова је 5 бригада продужила правцем Горње Поље — Границе — Луково — Драговољићи — Бршно.

Штаб 3 дивизије издао је 12 октобра заповијест за уништење четника Баја Станишића у рејону Манастира Острога.[60] План даљих дејстава Штаба 3 дивизије са 5 бригадом био је: ликвидирати четничко упориште у Острогу, а затим напасти комуникацију Никшић — Даниловград, коју порушити на отсјеку Царев Мост — Богетићи, послије чега наставити наступање лијевом обалом р. Зете низ Бјелопавлиће и Пипере па прећи р. Морачу, са циљем да се Братоножићи и Кучи очисте од четника, успостави народна власт у тим крајевима, стабилизује и успостави оперативна и тактичка веза са 4 пролетерском бригадом у долини Таре.[61]

Када су четничке главешине осјетиле да наше снаге не долазе у Црну Гору као остаци разбијених јединица, ваљало им се посавјетовати како да сачувају своје продане главе, пошто им се образу ионако ништа више није могло десити. Направили су конференцију у Острогу и на њој распредали надуго и нашироко. Али, 5 бригада није чекала. Она је, 13 октобра у 3 часа,

---

[60] Под именом Острог (13 км ј-и од Никшића), подразумијевају се два манастира: Горњи и Доњи. Доњи је на мањој заравни с-и од извора р. Зете, а изнад њега се диже потпуно вертикално чувена Острошка Греда, која претставља дугу и високу литицу. У средини литице уклесан је Горњи Манастир, у којему се, по народном предању, налазе мошти Св. Василија. По традицији ово је једна од највећих светиња у Црној Гори, али је у дугој борби црногорског народа за слободу овај манастир имао и велики световни значај. У њега су се, у дугој борби са Турцима, затварали црногорски јунаци и бранили се од надмоћније турске војске. Због тога је била за Црногорце велика увреда када је њихов изрод, „војвода" Павле Ђуришић, четнички командант, дочекујући италијанског гувернера Црне Горе Пирција Биролија, рекао да је то највећи празник за Острог.

[61] Арх. ВИИ.

избила на просторију Бршно — Мећеђе. Истога дана примила је заповијест Штаба 3 дивизије, на основу које је Штаб бригаде саставио план за напад и издао своју заповијест.

План за напад предвиђа непосредно окружење Острога са два батаљона. Око овога обруча образује се други, не сасвим затворен, у циљу одбијања непријатељских покушаја за деблокирање, у шта се морало вјеровати, с обзиром на то да су се у Острогу налазиле највише четничке старјешине Црне Горе и да су окупаторски гарнизони били близу.[62] Остварење овога плана зависило је од изненађења, па је Штаб бригаде одлучио да батаљони крену одмах по паду мрака, како би непримјетно посјели полазне положаје за напад, односно затворили обруч око манастира.

За образовање првог обруча и уништење непријатеља одређени су 1 и 3 батаљон, стим да 1 батаљон, брзим ноћним кретањем, наступа од Бршна правцем Кунак — Башине Воде — Повија (испод саме Острошке Греде) и обухвати Доњи Манастир с југа, да би тако прво ликвидирао непријатеља у њему, а 3 батаљон да пође из Мећеђа и наступа основним правцем на Острог, да би га обухватио са истока и југа и повезао се са 1 батаљоном.

За онемогућавање, односно одбијање, покушаја непријатеља из оближњих гарнизона да деблокира четнички штаб, одређени су 2 и 4 батаљон. Други батаљон је имао да крене из Бршна истовремено кад и 1 батаљон, са задатком да поруши комуникацију Никшић — Даниловград на отсјеку Царев Мост — Богетићи, и да са једном четом затвори правце од с. Кунка и Никшића, а са двије чете да посједне положаје за одбрану код Стубице, сјев. од раскрснице гдје од комуникације Никшић — Даниловград скреће пут за Острог. Тако постављен, батаљон је имао задатак да спријечи продор непријатеља према Острогу. Четврти батаљон је имао да наступа од Мећеђа у три колоне: Мећеђе — с. Купиново; Мећеђе — с. Подвраће и Мећеђе — Сврачине (триг. 1084). Општи задатак батаљона је био да очисти тај терен од четника и настави њихово гоњење према Даниловграду

---

[62] Штаб 5 бригаде је добио податке да ће четнички штаб у Острогу заноћити.

у циљу потпуног изоловања Острога и олакшања извршења задатка 1 и 3 батаљону. Пети батаљон остаје у резерви, у рејону Мећеђа.

Одмах по паду мрака, 13 октобра, батаљони су пошли на извршење задатака. 14 октобра у свануће непријатељ је био потпуно изненађен.[63]

Први батаљон је наишао на мање дијелове четника на положајима код Башиних Вода и Повије, одбацио их без задржавања и гонио тако брзо да ови нијесу имали времена да обавијесте оне у Доњем Манастиру. Батаљон је обухватио Доњи Манастир са југа и напао га. Четници, на челу са Бајом Станишићем и генералом бивше југословенске војске, Блажом Ђукановићем, морали су да бјеже према Горњем Манастиру, остављајући извјестан број мртвих.

У међувремену је избио и 3 батаљон, спречавајући отступницу четника на југ. Први батаљон је потпуно окружио Горњи Манастир, а 3 батаљон је оријентисао главнину у правцу с. Шобајића и даље и, у садејству са 4 батаљоном, овладао је у току дана свим селима дуж лијеве обале Зете према Даниловграду, укључивши и с. Виниће.

На положаје 2 батаљона је, око 7 часова 14 октобра, наишла једна њемачка колона од три камиона са једним топом. Друга чета овога батаљона уништила је Нијемце и заплијенила топ и камионе. Нешто касније наишло је

---

[63] Овога дана је Штаб 2 корпуса изложио Главном штабу за Космет ситуацију овако: „Код нас ситуација изгледа овако: Ми смо разбили најјаче четничко упориште Васојевиће, узели Колашин, Матешево, Лијеву Ријеку, Биоче, Андријевицу, Беране, Бијело Поље, Пљевља, Пријепоље, Жабљак, Шавник и данас све то чврсто држимо у нашим рукама. Наше јединице оперишу око Никшића, око Боке и у Херцеговини. На овој територији ми смо господари ситуације, гдје вршимо мобилизацију на добровољачкој бази и припремамо ширу мобилизацију. Народ ових крајева све више прилази нама и ми вјерујемо да ће послије правилног и упорног политичког рада бити могућности за ширу мобилизацију. Мобилизацији још засад нам сметају мање четничке банде, које су побјегле у шуму, но, број оних који су побјегли у шуму, сваким даном је мањи, јер народ увиђа да су четничке приче обичне лажи. У осталом дијелу Црне Горе ситуација се повољно развија по нас, тако да смо формирали пет партизанских батаљона, који броје око 2.500 бораца, а који број сваким даном расте...“ (Штаб 2 корпуса, Бр. 92 од 14. 10. 1943; 7/5 I, 391.)

једно одјељење пјешадије са двоја кола. И то је све уништено. Ове снаге нијесу биле упућене у циљу интервенције против 5 бригаде, већ су извршавале неке своје друге задатке. Интервенција противу 5 бригаде је услиједила тек послије подне, када је окупатор у Никшићу и Подгорици схватио ситуацију.

Од Даниловграда Нијемци су довукли двије батерије са двије чете пјешадије у рејон с. Загорак (на комуникацији Даниловград — Никшић). Под заштитом и уз подршку артиљерије, пошле су у напад двије чете Нијемаца и четници vз лијеву обалу р. Зете у правцу 3 и 4 батаљона.

Од Никшића су интервенисали Нијемци и око 300 четника.

Интервенција непријатеља на свим правцима није успјела ни за стопу да одбаци батаљоне 5 бригаде, али ни 1 батаљон ове бригаде није успио да ликвидира окружене четнике.

Сљедећи дан је донио интервенцију непријатеља и из Никшића и од Даниловграда са много више пјешадије и артиљерије и уз подршку тенкова и авијације. Покушај деблокирања четничког штаба био је врло озбиљан. Главни напад је био сконцентрисан на положаје 2 батаљона, који их је држао са највећом одлучношћу и упорношћу све док Штаб бригаде, увиђајући тешку ситуацију овога батаљона, није наредио да се његове чете повуку на прихватне положаје, на линији Башине Воде — Доњи Манастир, непосредно уз комуникацију, затварајући је са бока. За појачање 2 батаљона Штаб је упутио једну чету 1 батаљона. Непријатељ се од Даниловграда и Никшића спојио у рејону раскрснице и уједињеним снагама усмјерио напад на нове положаје 2 батаљона.

Услијед тешког приступа Горњем Манастиру, 1 батаљон није ни овога дана успио да ликвидира окруженог непријатеља. Тамо је био окружен Бајо Станишић са преко 40 четника, махом њихових главешина.

Трећи дан, 16 октобра, непријатељ је појачаном жестином наваљивао на 2 батаљон. Кључ ситуације био је на том правцу, јер је правац 3 и 4 батаљона био осигуран дубоким продором ова два батаљона низ лијеву обалу р. Зете. Надмоћност непријатеља, по броју и наоружању, на правцу главног напада није могла да

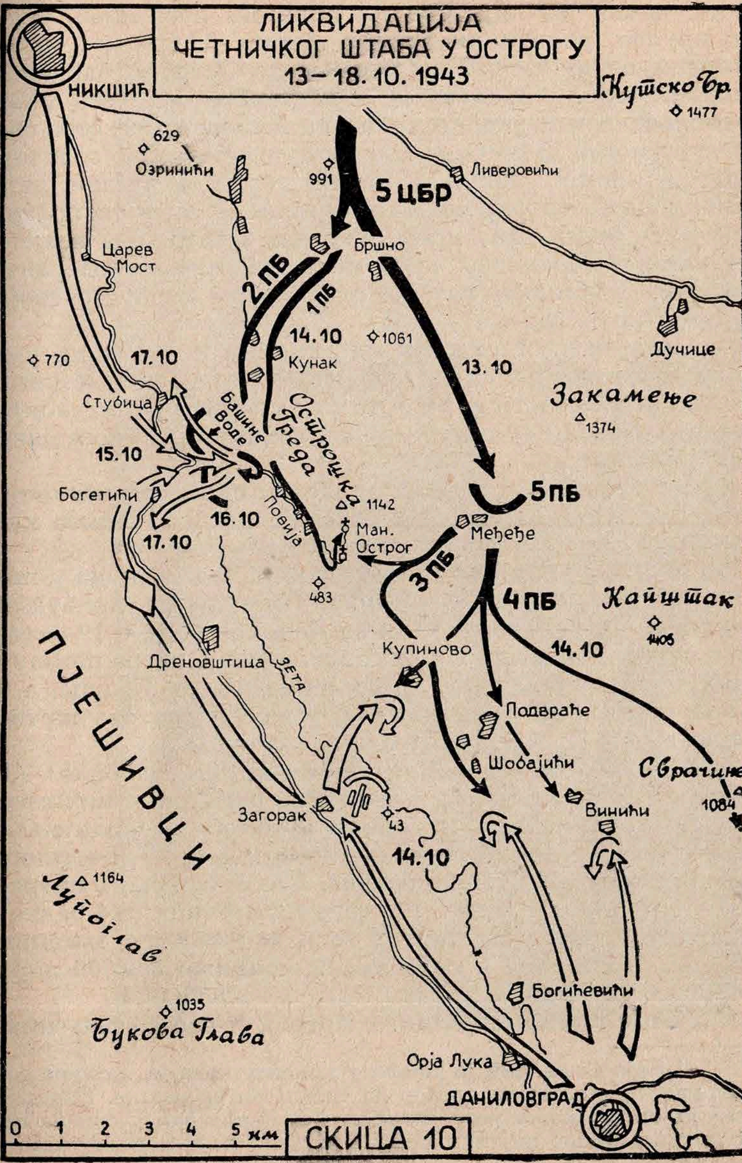
ЛИКВИДАЦИЈА
ЧЕТНИЧКОГ ШТАБА У ОСТРОГУ
13—18. 10. 1943
НИКШИЋ
Кутско Бр.
1477
629
Озринићи
991
5 ЦБР
Ливеровићи
Бршно
Царев Мост
2 ПБ
1 ПБ
14.10
1061
Дучице
770
17.10
Кунак
13.10
Закамење
Стубица
Башине Воде
Острошка Греда
1374
15.10
Богетићи
1142
5 ПБ
16.10
Повија
Ман. Острог
Мемеће
17.10
3 ПБ
483
4 ПБ
Кайштак
1405
Купиново
14.10
ПЈЕШИВЦИ
Дреновштица
ЗЕТА
Подвраће
Шобајићи
Сврачине
Загорак
43
Винићи
1084
14.10
1164
Лупоглав
Богићевићи
1035
Букова Глава
Орја Лука
ДАНИЛОВГРАД
0 1 2 3 4 5 км
СКИЦА 10

ријеши бој. Знајући да од њих зависи не само исход боја, какав им није био ни први ни посљедњи, него и крупан политички успјех, борци 5 бригаде, преморени од дуга пута од Озрена до Острога, од даноноћних борби у времену од 15 септембра — мјесец дана, неиспавани и неуредно храњени, давали су од себе све што су могли дати. О њихову одлучност разбио се и тај, најкритичнији, покушај непријатеља да избави четнички штаб из окружења. Нијемци и четници претрпјели су овога дана пред фронтом 2 батаљона велике губитке и морали су, пред мрак, да пређу у одбрану, коју је 2 батаљон разбио, одбацио их и заузео своје првобитне положаје.

Седамнаестог октобра ни Нијемци ни четници нијесу обновили напад на обруч 5 бригаде око Острога. Четници у манастиру увидјели су у каквој се ситуацији налазе. Повели су преговоре за предају, али овога дана без резултата.

Петог дана, 18 октобра, предали су се сви четници, сем Баја Станишића са 2—3 своја рођака. Нешто касније убијен је и он на прозору манастира.[64]

Пошто су видјели да немају никаквог успјеха у покушајима ослобођења четника, Нијемци су привукли артиљерију комуникацијом од Даниловграда и 19 октобра тукли манастир. Од ове артиљериске ватре погинуо је командант бригаде, Бошко Јанковић, са 3 борца, а 6 бораца је рањено, од којих 4 теже — све ове жртве биле су од једног зрна њемачког топа.

У овим су борбама губици Нијемаца били: 48 мртвих, 18 заробљених и већи број рањених; уништено им је: 3 камиона, 1 путнички аутомобил; заплијењен је 1 топ са једним камионом граната и друго. Од четника је заплијењено: 2 тешка бацача, 2 лака бацача, 1 митраљез, 1 пушкомитраљез, 100 сандука муниције, 4 радиоапарата, 2 радио-станице, 2 четничке заставе, магацин разних намирница и војничке спреме, око 300.000 лира и четничка архива.

Наши губици су били: 9 мртвих и око 26 рањених.

---

[64] Бајо Станишић је убијен у моменту када је, потпуно деморалисан, изашао на прозор да тражи литар ракије. Народни издајници се тешко могу погледати са смрћу очи у очи па им је, ваљда, лакше пијаним поднијети заслужену народну казну.

*

(Војни музеј ЈНА)

Јединице 2 пролетерске дивизије прелазе Пиву и ...

... Лим 1943

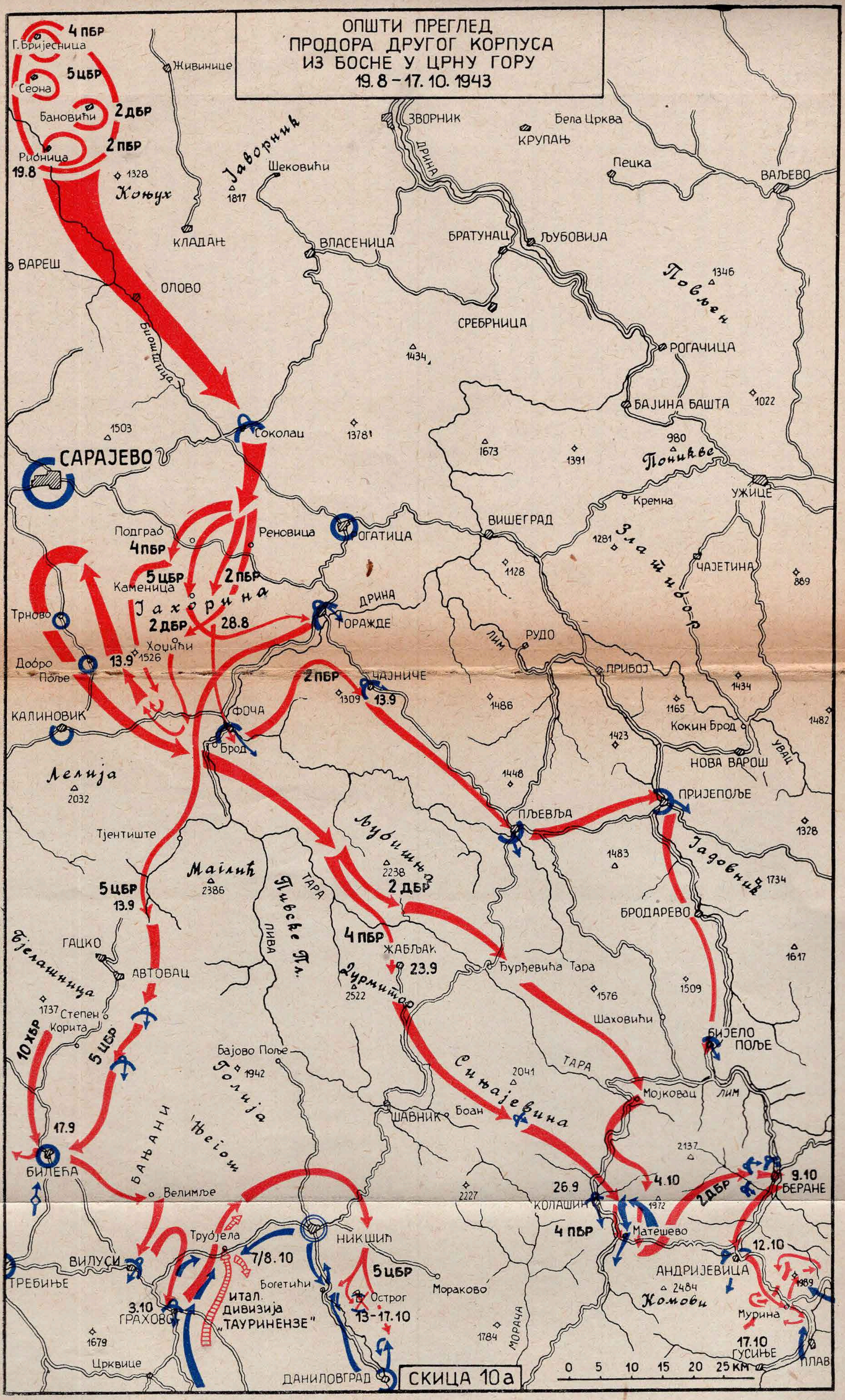

ОПШТИ ПРЕГЛЕД ПРОДОРА ДРУГОГ КОРПУСА ИЗ БОСНЕ У ЦРНУ ГОРУ 19. 8 – 17. 10. 1943

СКИЦА 10а

Из изложеног плана за окружење и исхода борбе пада у очи неколико момената, на којима се треба задржати.

Прво. Суштина плана се састојала у једновременом затварању обруча око оба манастира и изоловању зоне боја од интервенције непријатеља споља.

Овај метод напада на слична непријатељска упоришта није у нашој ратној пракси остао само у границама вјештине тактике, већ се примјењивао и у оперативној вјештини. Ако погледамо куда су се пробијале десна и лијева колона 2 корпуса, видјећемо да им је сврха била изоловање просторије на којој су се изводила дејства (Пљевља, Жабљак, Шавник, Колашин, Мојковац, Матешево, Андријевица, Беране, Бијело Поље) од интервенције непријатеља са југа и сјевера. У центар те просторије, без опасности за своје бокове, продрла је 4 пролетерска бригада према тежишту операције — Васојевићима. Међутим, ова операција није била обезбијеђена у оперативном смислу онолико и онако као што је то случај, у размјерама тактике, са бојем у Острогу. Наиме, ова је операција била незаштићена од дејства правцима: Пећ — Андријевица и Рожај — Беране. А то су били врло осјетљиви правци.

Друго. Окружавање Острога није се вршило живом силом на свих 360^0 обруча, јер добар дио терена чини непрелазна Острошка Греда, која својим положајем и створом испуњује безмало 180^0 тога круга. Ово је лијеп примјер гдје се земљиште својим особинама нуди у помоћ нападачу.

Треће. Окружавање непријатеља се вршило само 1/5 укупних снага бригаде; друга петина је била у резерви, а 3/5 су вршиле изоловање зоне боја од интервенције споља. Ово је овдје могуће, баш због земљишних услова и сасвим ништавних могућности маневра окруженог непријатеља, који се, заправо, налази у положају окруженог у утврђењу.

Четврто. Снаге за изоловање зоне боја ангажоване су само за затварање два правца: онога који од комуникације Никшић — Даниловград води ка Острогу и правца који од Даниловграда води уз лијеву обалу Зете, јер је стварно само тим правцима и постојала вјероватноћа интервенције непријатеља. Са сјевера, преко

Острошке Греде, није било вјероватноће због самог створа Острошке Греде и непостојања непријатељских гарнизона позади ње. Али, за сваки случај, тамо је била резерва. Штаб 5 бригаде је поставио свој 2 батаљон на положаје који затварају крак пута ка Острогу, јер су се на њ морале слити како непријатељске снаге које су долазиле комуникацијом од Никшића тако и оне од Даниловграда. За обезбјеђење правца на лијеву обалу Зете, а с обзиром на велику бројност непријатеља, могућности широког маневра овим правцем и познавање земљишта, овамо су упућена два батаљона. Непосредно од извора р. Зете напад није очекиван нити је касније услиједио. Земљиште је овдје такво да би он био бесциљан, као што је то показао и покушај оне двије чете Нијемаца.

Пето. И овдје се потврдила слабост непријатеља који је своја дејства ослањао једино на технику. Наиме, Нијемци су интервенисали од Никшића и Даниловграда артиљеријом и тенковима, разумије се, само комуникацијом и тиме ограничили могућности свог успјеха, јер су тако скучили себи маневар правцем који је 5 бригада отсудно бранила.

Међутим, не треба изгубити из вида да су њемачке снаге у Црној Гори, због свога општег оперативног положаја, послије незадрживог продора 2 корпуса и малог броја, морале да се задовоље врло скромном интервенцијом за спасавање цјелокупне команде четничког покрета у Црној Гори, за коју би, у сваком другом случају, ангажовале много јаче формације.

Ликвидација групе четничких главара у Острогу одјекнула је муњевитом брзином у Црној Гори, Херцеговини и Санџаку, а свакако и даље, јер је овиме четнички покрет у Црној Гори (па и читав њихов покрет у нашој земљи) претрпио изванредно тежак ударац, нарочито кад се имају у виду тенденције четника да се нађу прикупљени на Црногорском Приморју и у Јужној Далмацији у моменту тог многоочекиваног искрцавања англоамеричких снага. Четници у Црној Гори, поразом у Острогу, тучени су с главе. Може се слободно рећи да је уништење четничког штаба у Острогу била једна од одлучујућих чињеница за повратак заведеног дијела црногорског народа На-

родном устанку и Револуцији. Разумије се, ово је неоцјењиво помогло да се снаге НОВЈ брзо и трајно учврсте у Црној Гори.

*

Други важан успјех је ослобођење Колашина и разбијање четника у Васојевићима. Ликвидација тог упоришта увећала је политички и војнички успјех у Острогу и обратно.

Борбе у Црној Гори, послије ова два велика успјеха, неће, све до коначног ослобођења, изгубити од своје жестине и одвијаће се у знаку изразите оперативне и стратегиске надмоћности наших снага. А овоме ће опет допринијети народна власт, која је одмах почела да узима широки замах и да се врло брзо учвршћује и постаје снажна залога војске, народа и, коначно, крајњег исхода рата у овоме дијелу наше земље. Касније ћемо видјети да је овлађивање снага 2 ударног корпуса територијом Црне Горе, Санџака и Херцеговине, а особито Црногорским Приморјем, имало одлучујућег значаја за крајњи резултат нашег рата уопште.

6

НЕПРИЈАТЕЉСКА ПРОТИВОФАНЗИВА

ЊЕМАЧКЕ СНАГЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

(Скица 11)

Због опште кризе окупатора на Балкану, покренута је из Норвешке 181 њемачка дивизија, која је искрцана (од 12 до 25 октобра) у Урошевцу. Доласком у Урошевац она је потпала под команду 21 брдског армиског корпуса, који је у Албанију стигао послије капитулације Италије. У саставу корпуса су биле: 297, 181 и 21 СС „Скендербег" дивизија. Дивизија је из Урошевца упућена преко Албаније у Црну Гору и Црногорско Приморје (главнином преко Подгорице, а мањим снагама према Бару), гдје је стигла у другој половини октобра 1943 године. Штаб дивизије смјештен је, 18 октобра, на Цетињу, а већ је 28 октобра био премјештен у Котор. У рејону Дубровника су јединице ове дивизије смијениле дијелове дивизије „Принц Еуген", а у рејону Котор — Будва — Бар дијелове 118 ловачке дивизије. Смјењивањем јединица 118 и „Принц Еуген" дивизије, 181 дивизија је потпала привремено под команду 5 брдског армиског корпуса, чији је штаб био у Мостару.[1]

[1] Испод команде овог корпуса 181 дивизија је изашла 22 фебруара 1944 године, када је опет стављена под команду 21 армиског корпуса.

Задатак дивизије био је: одбрана обале од евентуалног искрцавања Савезника и обезбјеђивање комуникација у позадини. Пошто првих дана боравка ове дивизије на нашој територији нијесмо имали јачих снага на Приморју, тежиште њенога рада је било на организовању обале за одбрану, док су слабије јединице обезбјеђивале комуникације у позадини.

У Црној Гори и на Црногорском Приморју налазиле су се и италијанске фашистичке јединице, које су биле пришле Нијемцима послије капитулације Италије. Оне су биле распоређене: по један батаљон: у Будви, на Цетињу, у Ријеци Црнојевића, у Брчелима (Црмница), Бару, Подгорици, Рогамима (код Подгорице), Даниловграду, Никшићу, а штабови двају пукова били су у Бару и Подгорици.

На Цетињу је била фелдкомандантура. У рејону Которског Залива и у Бару налазили су се дијелови њемачке морнарице. Авијација је била у Подгорици.

Поред окупаторских снага, на овој истој просторији налазиле су се и четничке формације.

При доласку у Југославију, 181 дивизија је имала два пјешадиска пука (334 и 359), 222 артиљериски пук, један допунски батаљон, један физилирски батаљон, као и јединице за везу и инжињериске јединице. Послије извршене смјене јединица 118 и „Принц Еуген" дивизије, 181 дивизија је заузела сљедећи распоред:

— 334 пук: штаб пука и 13 чета — Прчањ (Бока Которска); 1 батаљон у рејону Будва — Цетиње; 2 батаљон у рејону Бара; 3 батаљон у Боки Которској. Штабу овога пука биле су потчињене италијанске фашистичке јединице у Будви, Бару, Ријеци Црнојевића и Брчелима.

— По један вод 222 противтенковског ловачког батаљона придат је јединицама у Бару и Будви, а 1 и 3 дивизион 222 артиљериског пука придати су као ојачање јединицама у Бару и Тивту.

— 359 пук: штаб пука у Дубровнику; 1 батаљон (без 1 чете) у Дубровнику, 1 чета овог батаљона у Сланом, а придата му 9 чета 3 батаљона у Цавтату; 2 батаљон у Никшићу; 3 батаљон (без 9 чете) у Требињу.[2]

---

[2] Према историјату 181 њемачке дивизије. — Арх. ВИИ.

Због ширине простора који је 181 дивизија добила за обезбјеђење и одбрану, њене јединице су биле раштркане по разним мањим гарнизонима, чија је јачина зависила од важности рејона или правца на коме су се ти гарнизони налазили. Због овакве растреситости диви-

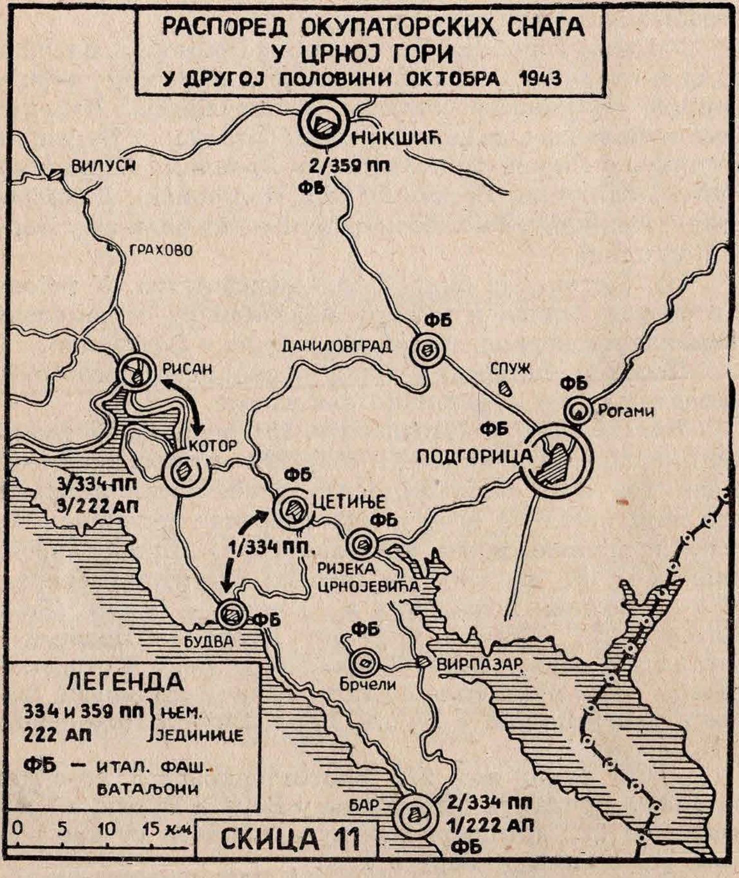

зија није била у стању да предузме никакву озбиљну акцију у којој би учествовале њене јаче снаге. За евентуалну акцију морале су се прикупљати снаге из разних гарнизона и разних јединица које су скидане са мање важних положаја. Акције са тако прикупљеним

снагама изводили су или команданти пукова или, за конкретну акцију, специјално одређени команданти.

При доласку у Југославију, 181 дивизија је имала 12.000 људи, а послије истјеривања из Црне Горе, крајем 1944 године, била је толико ослабљена да су њени пукови морали бити преформирани.

СИТУАЦИЈА КОД 3 ДИВИЗИЈЕ

Штаб 3 дивизије, који се кретао и даље са 5 бригадом, располагао је 19 октобра са сљедећим подацима о непријатељу:

— У Подгорици се налази око 1.500 Нијемаца распоређених по рејонима: Горица, Љубовић, Кокарицка Гора,* Крушевац, Златица и Ћемовско Поље. Поред Нијемаца, у рејону Подгорице налази се и један италијански фашистички батаљон. Ту непријатељ располаже са 56 артиљериских оруђа, од којих су 24 противавионска.[3]

— У Никшићу има око 500 Нијемаца са око 400 италијанских фашиста и 300 до 400 четника. Непријатељ у том рејону располаже и са мањим бројем тенкова и артиљерије.

— У Кучима се искупило око 300 четника из Васојевића, Бркута, Братоножића, Куча и Подгорице, док је око Никшића неколико мањих група.

Послије значајних побједа у долинама Зете, Лима и Таре, наше јединице које су оперисале у Црној Гори избиле су једним дијелом до крајње тачке на њеној југоисточној граници, а десно крило се приближило

---

[3] Кад се има у виду да је 20 октобра стигао на Цетиње штаб 181 њемачке дивизије, може се вјеровати да су ови подаци били доста тачни, јер су, вјероватно, јединице 181 дивизије биле у покрету преко Црне Горе ка Приморју.

* Мештани је зову *Какарицка Гора*. Мештански називи понеких места и географско-топографских објеката донекле се разликују од назива на карти. У документима има и једних и других. Редакцији је практично немогуће да то све провери и да на таква места упозори читаоце. С друге стране, сви су догађаји реконструисани по карти 1:100.000, која је била у употреби у току НОР-а, па су ти називи начелно задржани и у тексту. — Прим. Ред.

самој Подгорици. Међупростор су контролисале партизанске јединице, поред којих су могле да се ту-и-тамо одржавају четничке групице. Најважнији задатак 5 бригаде је и даље био да што прије избије у рејон Биоча и да поруши мост на Морачи, како би десни бок наших јединица у долинама Таре и Лима био сасвим обезбијеђен од напада непријатељских снага из Подгорице. Због свога је и замишљен дубински распоред на комуникацији Подгорица — Матешево, почев од Биоча (у Биоче је требало да дође један батаљон 5 бригаде, а од Колашина према Вјетарнику дијелови 4 пролетерске бригаде).

Штаб корпуса је, још 17 октобра, наредио Штабу 3 дивизије да, по уништењу групе четника Баја Станишића, оријентише два батаљона 5 бригаде на правац Зета — Биоче — Кучи и да поруши мост на Морачи у Биочу. У међувремену је потреба за присуством ових батаљона 5 бригаде у рејону Биоча постепено нарастала. Комуникацијом Подгорица — Матешево Нијемци су стално вршили покрете, а да их у томе нијесу успјеле спријечити јединице Зетског одреда, које су тамо биле још раније послате умјесто батаљона 5 бригаде (када је 5 бригада била ангажована у разбијању четника у Бањанима).

ПРОДОР 2 ДАЛМАТИНСКЕ БРИГАДЕ У ИЗВОРНИ ДИО ЛИМА

(Скица 12)

Ситуација у долини Лима се измијенила, што је и сасвим разумљиво. Толико дубок продор снага 2 корпуса према Космету и Србији, окупатор и четници нијесу могли хладнокрвно посматрати, јер су могли претпоставити да се наше снаге неће задржати на дотада постигнутим успјесима. Ту, пред вратима Србије, 2 корпус је претстављао велику опасност за окупатора. Приближавање наших снага Србији значило је приношење варнице која је могла лако да поново распали народни устанак и у њој. Окупатор је стога почео да се прибира и предузима мјере да снаге корпуса удаљи испред врата Србије и Космета.

Одмах по доласку у Андријевицу, 2 далматинска бригада је морала да упути једну извиђачку чету уз р. Лим, према Мурини, јер је тамо примијећено око 20 непријатељских камиона са војницима. Касније је утврђено да су ово били Шиптари из Метохије, које су Нијемци преобукли у своје униформе и, под командом својих старјешина, довели из рејона Пећи. Предузете су мјере и за извиђање правца Беране — Рожај.

Због важности правца Пећ — Андријевица, командант корпуса је наредио 2 далматинској бригади да јачим снагама извиди и обезбиједи тај правац. У вези са тим задатком, 2 далматинска је пошла, 14 октобра, од Андријевице уз Лим да очисти од непријатеља рејон с. Мурина — с. Ржаница — с. Велика и да изврши рушење комуникације на Чакору, како би се отежао евентуални изненадни напад непријатељске моторизације од Пећи. На овај задатак је 2 далматинска бригада пошла са два своја батаљона и четом Италијана из дивизије „Венеција“ наоружаних са два топа, 2 минобацача и 2 митраљеза. У том моменту се у рејону Мурина — Ржаница налазило око 150 Нијемаца и извјестан број Шиптара. Када су борци 2 далматинске бригаде ступили са Шиптарима у везу, ови су им одговорили да су Нијемци за њих господари, да их морају слушати и да није још вријеме за борбу противу њих. Ова издајничка парола била је одавно позната нашим борцима и они се на њу ни овога пута нијесу осврталu. Припремајући напад, Штаб бригаде је, ноћу 14/15 октобра, упутио позадинске политичке раднике са тога терена да се пробију у Плав и Гусиње (у позадину непријатеља) и објасне народу да НОВЈ не ратује против њега. Ово је стара и добро испробана мјера, али овога пута није имала жељеног ефекта, јер је народ био заведен непријатељском пропагандом и уплашен од њемачке силе.

Идућег дана, 15 октобра, јединице 2 далматинске бригаде, у садејству са мјештанским партизанским четама и неким италијанским јединицама из састава дивизије „Венеција“, које су раније стационирале у Андријевици, пошле су у напад. Из једног извјештаја Штаба 2 далматинске бригаде о овим борбама не види се нумерација наших јединица. У њему је изнијет план по коме је напад изведен. По томе плану, десна колона,

састављена од мјештанских партизана и италијанских јединица, имала је задатак да овлада: Џамијом (к 1300), с. Пепићима, к 1174 и да извјесне дијелове пребаци на к 1089. Средња колона, један батаљон 2 далматинске бригаде и једна мјештанска чета, имала је да напада правцем Жарски Крш — Ржаница — Велика — Чакор. Лијева колона, један батаљон 2 далматинске бригаде и једна мјештанска чета, нападала је правцем Сјекирица — Приједдолска Глава — Чакор.

Циљ напада је, као што се из плана види, био Чакор (развође између р. Лима и Пећке Бистрице).

Десна колона је успјела да заузме Џамију, а лијева је очистила свој правац до Ваганице (к 2110).

Међутим, током наредне ноћи, Нијемци и Шиптари су избили из с. Велике на Сјекирицу, што значи у позадину јединица лијеве колоне, која се због тога морала окренути на лијевокруг. Муслимани из Плава и Гусиња, под командом њемачких официра, вршили су напад преко пл. Визитора на јединице десне и средње колоне у рејону Џамија — Мурина. Овим је напад 2 далматинске бригаде био не само заустављен већ и доведен у питање. Лијева колона се повратила од Ваганице и разбила Нијемце на Сјекирици, претрпјевши губитке од 9 мртвих и више рањених, али није више имала снаге да продире поново према Ваганици, већ је прешла у одбрану. Средња и десна колона напустиле су достигнуту линију и повукле се такође у одбрану.

Борба се пренијела и на трећи дан. Преморени борци 2 далматинске бригаде, на планинској октобарској хладноћи, без неке нарочите помоћи од мјештанских јединица и Италијана, задржавали су непријатеља јачине око 3.000 добро наоружаних војника.

Штаб 2 далматинске (командант Саво Бурић, а политички комесар Мате Ујевић) извео је 17 октобра из процјене ситуације сљедеће закључке: а) избијање наших снага на Чакор било би од великог и војничког и политичког значаја те се због тога положаји не смију напустити; б) непријатељ је надмоћнији и има услова да доведе свјежа појачања; в) с обзиром на мало бројно стање бригаде, умор и недостатак муниције, фронт је исувише широк; г) у оваквој ситуацији не може се избити на Чакор нити успјешно држати овако широк

фронт. Постоји још само могућност за одбрану ужег рејона Андријевице.

На основу оваквих закључака Штаб бригаде је донио одлуку да упорно држи посједнуте положаје, а да од Штаба корпуса тражи појачање и да један члан Штаба корпуса дође у Андријевицу, како би цио Штаб стекао јаснију слику о ситуацији.[4]

По пријему овога извјештаја, Штаб корпуса је наредио ударној групи (формирана по одлуци за пробој у долину Лима) да, у циљу затварања правца Рожај — Беране, упути у с. Врбицу један батаљон, а са два батаљона да очисти рејон око Полица. На сектор Андријевице упућен је начелник Штаба корпуса.

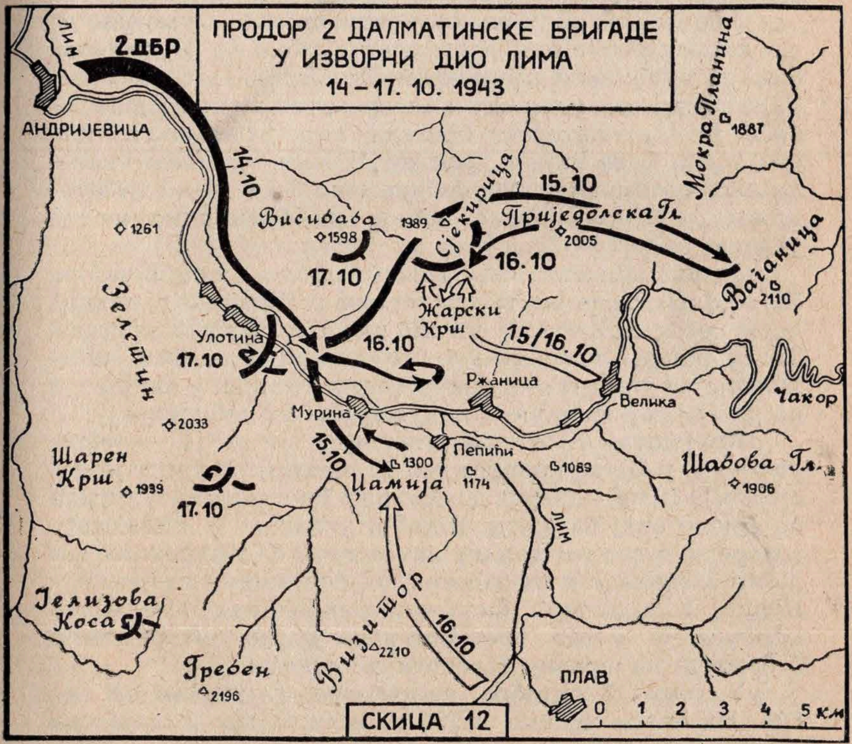

[4] Штаб 2 далматинске бригаде, 17. 10. 1943, 39/4, 391.

(Скица 13)

У 9 часова, 16 октобра, стигао је у Штаб 2 ударног корпуса извјештај да су Нијемци извршили продор од Подгорице према Матешеву и са претходницом већ избили у с. Јаблан (на комуникацији Биоче — Матешево), а са главнином у с. Клопот.

Непријатељ је изабрао погодан моменат за овај продор. Код Биоча није било наших јачих снага које би га могле зауставити. Овај продор је у очигледној оперативној вези са непријатељским дејствима на фронту 2 далматинске бригаде у изворном дијелу Лима.

Једино што је, у оваквој ситуацији, било могуће да се уради против непријатељске колоне од Подгорице, било је упућивање расположивих снага из долине Таре. Задатак да ову њемачку колону заустави и одбаци добила је 4 пролетерска бригада, која је тамо упутила своја два батаљона и, већ су 17 октобра њени мањи дијелови уништили код Јабуке (око 3 км ј—з од Матешева) два италијанска тенка, од 5, колико их је укупно било.[5]

Једновремено са наређењем 4 пролетерској бригади, Штаб корпуса је упутио наређење и Штабу 3 дивизије, да у рејон с. Клопота упути два батаљона 5 бригаде. Тога дана је 5 бригада, као што смо видјели, била ангажована на уништавању окружених четника у Острогу и на разбијању њемачких покушаја да их деблокирају.

Извјештај Штаба 3 дивизије, писан 12 октобра, стигао је у Штаб корпуса тек 17 октобра. Из овог је извјештаја Штаб корпуса дознао да 5 бригада није упутила на Биоче онај батаљон. Штаб 3 дивизије у извјештају говори и о својим даљим намјерама. С обзиром на даљину 5 бригаде и на задатак који је, према извјештају Штаба 3 дивизије, био непосредно пред њом, Штаб корпуса је могао претпоставити да ће интервенција 5 бригаде на правцу Клопота закаснити.

У току 18 октобра, непријатељ, у јачини од око 800 Нијемаца и око 1.500 Шиптара, као и дијелова

[5] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 101 од 17.10. 1943 у 24 ч.; 21/1, 752.

албанске фашистичке војске, напао је положај 2 далматинске бригаде. Послије тешке борбе, у којој су имали око 70 мртвих и велики број рањених, Нијемци су успјели да овладају линијом Јелизова Коса — с. Улотина — Висибаба (к 1598) — Сјекирица, што значи свим важнијим положајима 2 далматинске бригаде. Ударна група је водила жестоке борбе око Полица (с—и од Берана).

Идућег дана око подне, јединице 2 далматинске бригаде држале су Вели Крш, Зелетин (к 2033), Луке и Пишево. Са тих положаја брањена је Андријевица, а за то су ангажоване и италијанске јединице дивизије „Венеција", које су се налазиле у Андријевици са свим својим наоружањем. Међу овима је била и једна брдска батерија. Порушена је цеста од Суђеске до Луке (комуникација Андријевица — Мурина). Италијанске јединице приступиле су укопавању аутоматских оруђа и артиљерије. У рејону Полица непријатељ (Шиптари у њемачким униформама и под командом њемачких официра) је био одбачен. Ситуацију је отежавало присуство 600 до 700 четника у Шекулару, под командом Новице Поповића, пошто би они, свакако, пропустили Нијемце преко своје територије и тако им омогућили да несметано из Шекулара избију на комуникацију Андријевица — Беране, а на томе правцу није било наших снага. Поред овога, у рејонима села: Кути (око 12 км ј. од Андријевице), Коњухе и Краље (ј—з и з. од Андријевице), почеле су четничке групице да припуцавају на наше јединице или одјељења бораца, који су се кретали тим рејонима. У читавом Полимљу (дио долине Лима узводно од Андријевице) непријатељ је палио све пред собом и иза себе, што је изазвало велики страх код становништва.

Пошто је требало затворити правац од Шекулара, а 2 далматинска бригада је бројала свега око 400 бораца, начелник Штаба корпуса је наредио ударној групи да из рејона Полица упути једну чету у с. Ријека Марсенића (ј. од Берана на десној обали Лима), а Италијанима у Беранама да тамо упуте један свој батаљон.

Командант италијанских снага у Андријевици, пуковник Клементи, држао се за читаво вријеме резервисано у погледу садејства његових јединица са 2 далматинском бригадом и саботирао наређења која је у

том погледу примао. Штаб дивизије „Венеција“ смијенио га је са положаја.

Јединице Андријевичког партизанског батаљона биле су развучене на просторији Андријевица — Плав — Гусиње те нијесу могле пружити неку већу помоћ бригади.

Начелник Штаба корпуса је имао намјеру да положаје око Андријевице брани по сваку цијену, како би добио у времену за придолазак појачања, послије чега би прешао у противнапад. Он је вјеровао да би тај противнапад имао успјеха, а тиме и великог одјека код народа у Полимљу, који је грцао у диму њемачких паљевина.

Око 12 часова, 19 октобра, Нијемци су извршили жесток напад на Зелетин.[6]

Занимљиво је упоредити акције Нијемаца од Подгорице према Матешеву са њиховом интервенцијом у циљу деблокирања окружених четничких главешина у Острогу. Вјероватно је да су Нијемци онако мале снаге упутили на Острог због тога што су им веће требале у долини Таре, а овамо су им биле потребне веће, очигледно, због тога што је група бригада у долини Лима била у оперативном смислу далеко опаснија него губљење неколико четничких главешина.

ОПШТИ НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА И ЊЕГОВ ПРОДОР У РЕЈОН МАТЕШЕВА

(Скица 13)

До 19 октобра, у рејону Лијеве Ријеке, на комуникацији Биоче — Матешево, батаљони 4 пролетерске бригаде водили су тешке борбе. О тим борбама немамо података. Ситуација је 19 октобра постала врло озбиљна. Непријатељ је у долинама Таре и Лима кренуо у општи напад на наше снаге са три правца:

1. Вјетарник — Лијева Ријека — Матешево (овим правцем је непријатељ наносио свој главни удар).

---

[6] Извјештај нач. Штаба 2 корпуса од 9.10. 1943 у 11.30 ч.; 31/4, 391.

2. Плав — Мурина — Андријевица (помоћни удар).
3. Рожај — Врбица — Полице — Беране (помоћни удар).

На главном правцу непријатељ је успио да овлада положајем Вељи Ивани (к 1432) — Хан Гаранчића — лијева обала р. Опасанице, што значи да се приближио Матешеву до на неких 12 км. Нијемци су имали јаку артиљерију и држали су се углавном комуникације, али су се и бочно обезбјеђивали доста широко.

На друга два правца непријатељ је био задржан, а мјестимично и одбачен.

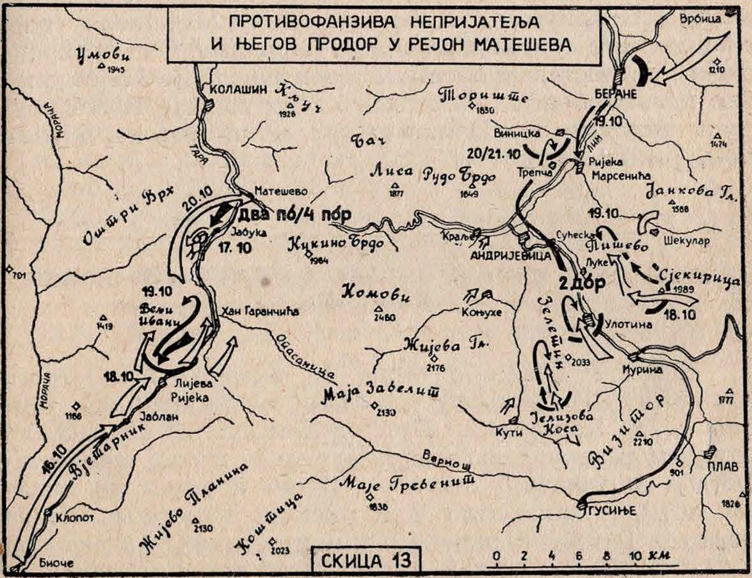

СКИЦА 13

Према процјени Штаба корпуса, непријатељ је имао намјеру да што прије овлада Матешевом и да концентрично нападне Беране, као центар дивизије „Венеција", а мањим снагама да се упути према Колашину.

Током 20 октобра непријатељ је свом жестином нападао нарочито комуникацијом Биоче — Матешево, куда је успио да се пробије у само Матешево.[7]

[7] Штаб Зетског одреда извјештава овога дана да је један његов батаљон стигао на Биоче и да има задатак да сруши

У духу телефонског наређења Штаба корпуса, 2 далматинска бригада је прекинула, 20 октобра у мрак, борбу са непријатељем на положајима око Андријевице и повукла се у рејон Трепча — Виницка.

Једновремено са нападима од Подгорице и Чакора активирао се и сектор Санџака. Јединице 2 пролетерске дивизије разбиле су једну њемачку групу код Прибоја, а другу код Нове Вароши.

Непријатељска авијација развијала је врло живу активност.

Најтеже борбе водиле су јединице 4 пролетерске бригаде у долини Таре, за чију обраду нема докумената. Непријатељ је, по заузимању Матешева, своје главне снаге оријентисао према Беранама. Ово поткрепљује претпоставку Штаба 2 корпуса, да је Нијемцима био циљ дивизија „Венеција". Због тога је Штаб корпуса наредио овој дивизији да се из рејона Берана помјери на сјевер.

СЛАБА ВЕЗА ИЗМЕЂУ ШТАБА 2 КОРПУСА И ШТАБА 3 ДИВИЗИЈЕ

Штаб 3 дивизије пише 19 октобра из Острога извјештај Штабу корпуса о стању непријатељског гарнизона у Подгорици. Пут од Острога до Берана, по онаквом терену, био је врло дуг те је и овај извјештај Штаба 3 дивизије стигао у Штаб корпуса са закашњењем. А закаснило је и писмено наређење Штаба корпуса Штабу 3 дивизије, писано такође 19 октобра у 21 час, у коме се каже да је Штаб корпуса сазнао да се 5 црногорска бригада налази у рејону Роваца (око 19 км ј—з од Колашина) и да с мјеста, гдје је затекне ово наређење, најкраћим правцем крене ка Лијевој Ријеци и нападне непријатеља у лијеви бок, садејствујући јединицама 4 пролетерске бригаде. У наређењу Штаба корпуса се, између осталог, каже: „Ваш задатак

мост. Даље каже да је јачина непријатеља који је прошао према Колашину око 1.500 војника са двије батерије топова и око 20 тенкова. (Штаб Зетског одреда, 20.10. 1943 у 14 ч.; 34/4, 391.)

је од велике важности и одлучиће да ли ћемо одржати раскрсницу Матешево и да ли ћемо уништити непријатеља на његовом најважнијем правцу". Штаб 3 дивизије сазнао је за ово наређење тек много касније. С друге стране, 5 бригада није била у Ровцима, него у Бјелопавлићима.

Штаб 3 дивизије је тога дана знао приближно ситуацију према долини Таре и самоиницијативно наредио Штабу 5 бригаде да одмах упути два своја батаљона правцем Гостиље — Радовче — Ријека Пиперска — Братоножићи у рејон с. Клопот — с. Пелев Бријег са задатком да нападају непријатељске колоне које се крећу од Биоча према Матешеву.[8]

Овога истога дана је Штаб корпуса издао још једно наређење Штабу 3 дивизије да са 5 бригадом крене правцем Пипери — Вјетарник.[9] То је онај исти правац на који је 5 бригада требала да упути своја два батаљона по наређењу Штаба дивизије. Међутим, тешко је утврдити које је од ова два наређења Штаб корпуса прије издао. Постоји вјероватноћа да је најприје било издато ово друго.

Слаба веза између Штаба корпуса и Штаба 3 дивизије тих дана била је врло опасан непријатељ. Веза се одржавала једино куририма, те није несхватљиво што је, по каменитом и тешко проходном земљишту, била тако спора.

ОДЛУКА ШТАБА 2 КОРПУСА ЗА ИЗВЛАЧЕЊЕ СНАГА

У оваквој ситуацији је Штаб корпуса, 21 октобра,[10] донио одлуку и издао заповијест за извлачење снага корпуса испод удара непријатеља. У духу те одлуке јединице су добиле сљедеће задатке:

---

[8] Штаб 3 дивизије, О. бр. 16 од 19.10. 1943; 4/1, 751.

[9] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. (без броја) од 19.10. 1943; 5/1, 751.

[10] Тек овог дана је Штаб 2 корпуса дознао за успјех 5 бригаде у Острогу, и то преко телефона и доста нејасно, тако да није сасвим ни повјеровао (депеша Врховном штабу од 21. 10. Књига депеша 2 корпуса; 1/9, 391).

1. *Трећа црногорска ударна дивизија:*

а) *Штаб дивизије* да прими под своју команду 4 пролетерску и 5 бригаду с тим да се одмах повеже са херцеговачким јединицама и отуда доведе у свој састав једну од три постојеће групе.[11] Командно мјесто Штаба дивизије да буде у Боану, 10 км и. од Шавника.

б) *Пета црногорска ударна бригада* да дејствује у Горњој и Доњој Морачи и у рејону Липова, са задатком да уништава четничке групе и на герилски начин напада окупаторске снаге у евентуалним мањим гарнизонима и у покрету ка означеној просторији.

в) *Четврта пролетерска бригада* да остане у долини Таре са задатком да затвори правац од Матешева и Колашина низводно према Мојковцу, бранећи се упорно на појединим положајима и темељито рушећи комуникацију на томе правцу. Бригада и даље да остане под непосредном командом Штаба корпуса, док не ухвати везу са Штабом 3 дивизије.

2. *Италијанска дивизија „Венеција"* да одмах предузме покрет низ Лим правцем Бијело Поље — Бродарево — Пријепоље — Прибој, с тим да своју моторизацију и материјал упути правцем Шаховићи—Пљевља.

3. *Друга бригада бивше дивизије „Тауринензе"* да се упути у рејон Слепац Мост — Шаховићи, з. од Бијелог Поља.

4. *Друга далматинска бригада* да крене правцем за дивизијом „Венеција", према Пријепољу, с тим да успут очисти од четника рејон Бродарево — Комарани.

5. Дијелови *2 пролетерске бригаде* који су се налазили у рејону Берана да захвате правац Беране — Бијело Поље на исти начин како то треба да чини 4 пролетерска низ долину Таре, а везу са 4 пролетерском да успоставе преко с. Лубнице.

6. Берански партизански батаљон, команде мјеста и мјештански партизански одреди да се прикључе 4 пролетерској бригади, а батаљон *3 санџачке бригаде*, који се налазио у рејону Берана, као и дијелови Бјелопољског партизанског одреда, 2 пролетерској бригади.

---

[11] Десета херцеговачка бригада је већ толико нарасла да је формирала три групе батаљона. То су биле припреме за формирање 29 дивизије. Поменуту групу је Штаб 3 дивизије требало да ангажује у рејону Никшић—Билећа са задатком да уништава четнике и напада окупаторске снаге у том рејону.

7. Највећи дио позадинских јединица и установа да се упути на правац Пљеваља.

8. *2 пролетерска дивизија* да се прикупи на правцу Прибоја, гдје се налази *5 крајишка дивизија.*

9. *Штаб корпуса* да се премјести у Шаховиће.[12]

Овиме је Штаб корпуса поставио најближе, конкретне, задатке јединицама, а, с друге стране, одредио и линију тактике за даља дејства. Из заповијести се види да је Штаб корпуса оцијенио новонасталу ситуацију као врло озбиљну.

Општа замисао Штаба корпуса је била: извлачење снага из долина Мораче, Таре и Лима према сјеверу уз обезбјеђење јачим заштитницама. Другим ријечима: извести јединице испод удара непријатеља и довести их у погоднији положај за дејства према ситуацији која буде настала.

Из оваквог распореда снага (на италијанске јединице не рачунамо, јер је њихово морално-политичко стање било такво да се на њих могло врло мало рачунати) избија тежња Штаба корпуса да затвори комуникације низ Тару и Лим, као и правце од ових ријека за Санџак, да открије правац наступања главних непријатељских снага па онда да изврши прегруписавање и удар на њих. За обезбјеђење деснога бока и позадине, Штабу 3 дивизије је стављено у задатак да у рејон Никшића доведе једну херцеговачку групу. На тај начин се непријатељу затварала комуникација Никшић — Шавник — Пљевља.

Одлука Штаба корпуса за извлачење свих снага једновремено и испуштање иницијативе из руку изгледају нешто преурањени. Видјели смо раније да је Штаб корпуса, процјењујући ситуацију, дошао до закључка да је циљ непријатељске офанзиве италијанска дивизија „Венеција", што значи сасвим ограничен циљ. Из досадашњег развоја догађаја на правцу Берана види се да је тај закључак био правилан. Међутим, не би се могло рећи да је поменута одлука била у складу са наведеним закључком. Било би много прихватљивије да је донијета одлука за привидно извлачење снага, а стварно их прикупити негдје на боковима непријатељских нападних колона, које су се све изразитије оријентисале на Бе-

[12] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 120 од 21.10.1943 у 10 ч. — Арх. ВИИ.

ране, па их отуда напасти у погодном тренутку. На овакав корак би се могло одлучити још и због тога што Штаб корпуса није располагао ни са каквим подацима који би говорили о придолажењу свјежих непријатељских снага ни од Подгорице нити низ Лим. Горњом одлуком су снаге биле упућене сасвим обратно: главне снаге су се извлачиле низ Тару и Лим, куда су наступале и главне непријатељске снаге.

Оваква одлука ће се поновити још неколико пута у сличним ситуацијама и на истом земљишту. Тек послије сумирања њихових резултата моћи ћемо са више аргумената дати извјесне закључке, који неће говорити ни против оваквих одлука.

ТОК ИЗВЛАЧЕЊА

(Скица 14)

Ударна група из рејона Берана пребацила је, у току 21 октобра, већи дио својих снага на лијеву обалу Лима. На десној обали је остао само један батаљон.

Друга далматинска бригада, са једним италијанским батаљоном из Андријевице и једном брдском батеријом, пребацила се, у току 21 октобра, на просторију око с. Лубница, западно од Берана, и извршила распоред својих снага на положајима према комуникацији за Беране, обезбиједивши се и затворивши правце ка Матешеву и Колашину. Дан раније пребачени су на правац Берана један италијански батаљон из Андријевице и једна брдска батерија.

Заповијест Штаба корпуса примио је 21 октобра у 22 ч. његов начелник који је био на сектору Андријевице. На основу ове заповијести су 2 далматинска бригада, један италијански батаљон и једна брдска батерија извршили покрет у току 22 октобра и у 2 часа 23 октобра стигли у Бијело Поље. Пошто су јединице 2 далматинске бригаде биле уморне и исцрпене у борбама на сектору Андријевице, дат им је 23 октобра одмор у Бијелом Пољу.

Ова бригада је у току борби око Андријевице имала 18 мртвих и 14 рањених. Непријатељу је нанијела гу-

битке: 100 мртвих и већи број рањених, а заплијенила 1 лаки минобацач, 2 митраљеза, 1 брзометну пушку, неколико пушака, пиштоља и друге опреме. При доласку у Бијело Поље ова је бригада имала око 350 бораца.[13]

Све јединице у долини Лима извршиле су покрет према поменутој заповијести Штаба корпуса.

ДЕЈСТВА 5 БРИГАДЕ НА КОМУНИКАЦИЈИ ПОДГОРИЦА—МАТЕШЕВО

(Скица 14)

Штаб 3 дивизије је, тек 21 октобра, добио оно наређење Штаба 2 корпуса, по коме је требало да 5 бригаду упути на комуникацију Биоче — Матешево. Пета бригада је овога дана и упутила она два батаљона по наређењу Штаба 3 дивизије од 19 октобра. Истог дана су јединице 3 батаљона Зетског одреда успјеле да нападом из засједе у рејону Биоча принуде једну њемачку колону од 10 камиона са војницима и 2 тенка да се врати за Подгорицу, прије него што је ушла у Биоче. Нијемци су том приликом имали 7 мртвих. Ова њемачка колона се касније пребацила преко Рогама и Вуковића у подножје Вежешника који је заузела захваљујући подршци јаке артиљериске ватре. Тај вис, својим природним положајем, доминира комуникацијом Подгорица — Биоче. Дијелови 3 батаљона Зетског одреда извршили су противнапад, али су Нијемци остали на Вежешнику, уз губитке од 10 мртвих, међу којима је био и један официр. Ми смо имали 3 лакше рањена.[14]

Батаљони 5 црногорске бригаде су, послије усиљеног и тешког марша из долине Зете, избили у рејон с. Клопота, на комуникацију Биоче — Матешево, 22 октобра, и читав дан су водили тешку борбу са њемачком колоном која је дошла од Подгорице. Ноћу 22/23 октобра ови су батаљони (3 и 4) напали Нијемце у самом Клопоту и заузели га. Непријатељски губици у људству нијесу познати. У овој је борби погинуо Ми-

[13] По извјештају начелника Штаба 2 корпуса од 23. 10. 1943 у 13 ч.; 37/4, 391.

[14] Штаб 5 бригаде, Бр. 31 од 23.10.1943 у 6.30 ч.; 26/1, 752.

лутин Гроздани́ћ, командир чете 4 батаљона, док су двојица била лакше и један теже рањен. Овај је доцније и подлегао.[15]

Непријатељ је 22 октобра несмањеном жестином нападао Беране и Колашин, који је овога дана био два пута бомбардован из ваздуха. У борбама око Андријевице Нијемци и Шиптари су имали 300 мртвих и око 350 рањених. На правцу Берана непријатељ је имао око 90 мртвих, а уништени су му 2 тенка и 2 оклопна аутомобила.

Непријатељске снаге, у јачини од 15 тенкова, око 30 камиона са војницима и пјешадиске јединице са великом коњском комором ушле су у Колашин 22 октобра у 13 часова. Предвече је једна њемачка чета продужила према Липову, а други дијелови Нијемаца појавили су се у рејону с. Баковића испод Маркова Брда[16] (сјев. од Колашина). У Андријевицу и Беране непријатељ је ушао 23 октобра.

Штаб 3 дивизије, у извјештају од 23 октобра Штабу корпуса каже, између осталога, да он схвата важност правца према Колашину и да је због тога наредио још једном батаљону 5 бригаде и батаљону Зетског одреда да се хитно пребаце на Вјетарник.[17] Тако би у том рејону дејствовала четири батаљона, који су имали задатак да нападају непријатељску колону од Подгорице, на отсјеку комуникације Пелев Бријег — Лијева Ријека.

Три батаљона 5 бригаде и један батаљон Зетског одреда били су упућени да онемогуће придолазак свјежих њемачких снага из Подгорице према Матешеву и тако олакшају ситуацију 4 пролетерској бригади у долини Таре. Ако бисмо овладали комуникацијом на Вјетарнику, који доминира на овоме правцу, Нијемци би се, од Вјетарника до Матешева, нашли између удара 4 и 5 бригаде. Међутим, као што смо видјели, Нијемци су заузели Колашин баш онога дана када су батаљони 5 бригаде избили у рејон Клопота.

Остале снаге 5 бригаде биле су 23 октобра: један батаљон у покрету из Бјелопавлића за Гостиље (то је

[15] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 23.10.1943 у 15.50 ч.; 27/1, 752.
[16] Штаб 2 корпуса, Бр. сл. од 23. 10. 1943 у 20 ч.; 38/4, 391.
[17] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 48 од 23. 10. 1943 у 4 ч.; 31/1, 752.

онај батаљон који Штаб дивизије спомиње у свом извјештају од 23 октобра Штабу корпуса и који је добио наређење да што прије избије на комуникацију Биоче

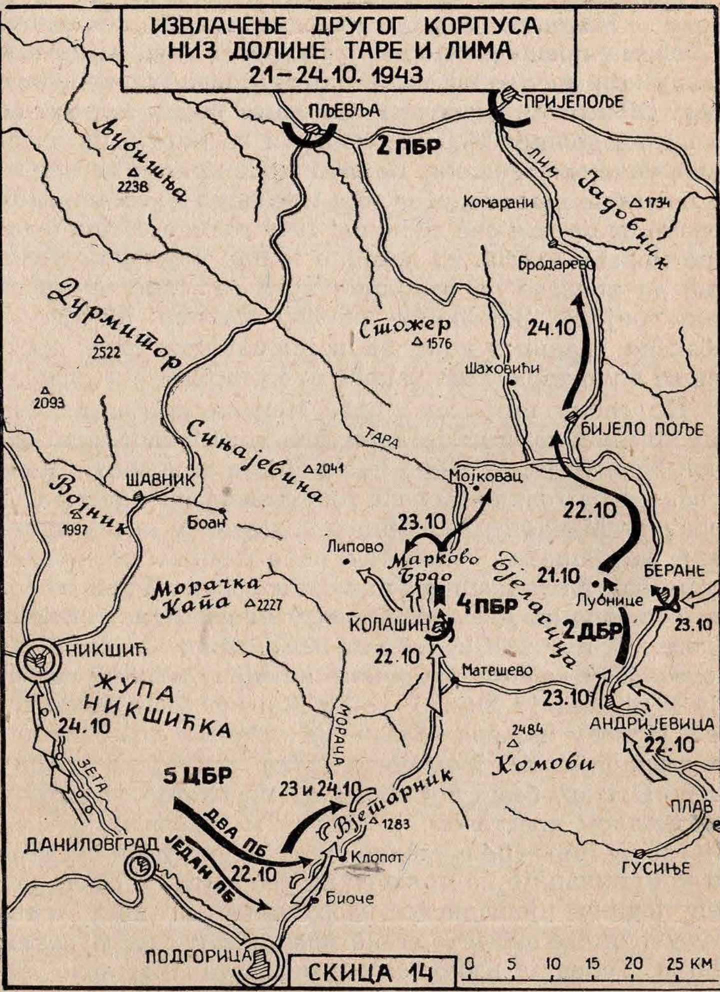

— Матешево), а два батаљона (5 бригада је имала привремено и 5 батаљон) на просторији Бјелопавлићи — Пипери.

Штаб 3 дивизије, у моменту писања извјештаја од 23 октобра, није имао јасан преглед ситуације у долинама Таре и Лима.

Одређени батаљони за акције на комуникацији Биоче — Матешево морали су да преко кањона Мораче на леђима пренесу тешка оруђа, јер се на најкраћем правцу којим су се кретали, нијесу могли употријебити коњи. Уосталом, довољан је само један летимичан поглед на долину Мораче, макар и по карти, па да се одмах уоче ове тешкоће. Бацити један кратак поглед на њу потребно нам је и због тога што ћемо се са кањоном Мораче сријетати све до конца 1944 године. Наше јединице мораће за све то вријеме и под најтежим условима да прелазе по неколико пута са једне на другу обалу ријеке. Земљиште између долине Мораче и албанске границе, које, за војничке потхвате, претставља врло тврд орах, такође је од интереса за нас.

На своме путу до ушћа, Морача прима велики број притока тако да је количина воде у њој врло велика. Корито јој је стрмо па је брза и силовита. Скоро у свако доба године Морача претставља препреку, а од Морачког Манастира до Биоча потпуно је несавладива чак и за пјешаке. Горњи ток, иако планински, врло је питом, богат пашњацима, шумом и воћем. Доњи ток је сав у литицама. Десном обалом у непрекидној стијени уклесан је пут за Биоче, али њиме многи не смију да пролазе, сем да се држе руком о стијену и да не погледају у провалију лијево, којом Морача ваља своје таласе. Између кањона Мораче и албанске границе иде комуникација за Матешево, која просијеца тешку врлет. Оштар, беспутан камењар прорастао је ситном закржљалом храстовом, јасеновом и грабовом шумом. Ријетко да има гушће и више шуме. О употреби технике ван комуникације не може се ни говорити. У обзир долази једино пјешадиско наоружање из кога треба искључити све оно што се не може носити на људским леђима. Терен је избушен разним вртачама, врло дубоким, уским и сувим. Поред комуникације, терен обилује одличним заклонима за засједе, из којих се могу истурити цијеви пушака над сам друм.

Промјена ситуације у долини Таре и Лима наступила је 24 октобра, када је непријатељска активност опала. Може се претпоставити да је то посљедица његове исцрпености услијед тешких бојева и губитака које је у њима имао. Поред тога, вјероватно је да се непријатељ у долини Таре осјетио несигурним када су батаљони 5 бригаде напали његове колоне на Вјетарнику.

Јединице 2 корпуса имале су 24 октобра сљедећи распоред (види скицу 14):

— 4 пролетерска бригада: два батаљона у рејону Марковог Брда (на комуникацији Колашин — Мојковац), а два батаљона у рејону Мојковца;

— 2 далматинска бригада: низ Лим према Бродареву;

— 2 пролетерска бригада: у рејону Пљевља — Пријепоље, а са једним батаљоном на правцу Берана;

— 5 бригада: три батаљона и двије чете из Зетског одреда на комуникацији Подгорица — Матешево; два батаљона и једна чета из Зетског одреда на просторији Бјелопавлићи — Пипери;

— 10 херцеговачка бригада у рејону Гацко — Билећа.

Штаб 3 дивизије је, 24 октобра у 17.30 часова, добио наређење Штаба корпуса, писано 21 октобра, којим се 5 бригади даје просторија Доња и Горња Морача и Липово. По овом наређењу требало је одмах поступити. Међутим, како Штаб дивизије још увијек није имао јасну претставу о ономе што се збивало у долини Таре и Лима, а ситуација се на правцу Подгорица — Матешево развијала доста повољно (заузеће Клопота ноћу 22/23 октобра), то му овакво наређење није било потпуно разумљиво. Али се свестранијим разматрањем опште ситуације назирао успјех Нијемаца у долини Таре (пад Колашина, о чему је Штаб дивизије доцније сазнао), као и опасност која услијед тога пријети нашим јединицама, па се дошло до закључка да Штаб корпуса тежи да све своје снаге благовремено извуче и постави их у повољнији положај. Штаб дивизије је претпоставио да се због тога напуштају и положаји на Вјетарнику, у Пиперима и Бјелопавлићима. С друге стране, Нијемци су током 24 октобра, дакле, на дан пријема

наређења Штаба корпуса, пребацили од Подгорице за Никшић 100 камиона са војницима и 8 тенкова, под заштитом 10 авиона типа „Месершмит". Штаб 3 дивизије је открио овај покрет у самом његовом почетку те и њега повезао са наређењем Штаба корпуса. Наиме, у овом је покрету Штаб дивизије видио угрожавање комуникације Подгорица — Никшић — Жабљак — Пљевља, која је током читавог рата у Црној Гори била наша велика брига, јер нам је дијелила Сињајевину од Дурмитора, цијепала нам једну солидну маневарску земљишну цјелину и принуђавала неколико пута на повратак из долина Мораче, Таре и Лима. У Штабу се закључило и то да одбрана просторије коју држе наше снаге захтијева веома широк фронт, а наше снаге, по своме броју, нијесу у стању да, у случају организованог напада Нијемаца, тај фронт одрже нити да се из напада брзо извуку.

Тако је цијењена ситуација 24 октобра у Штабу 3 дивизије поводом наређења за извлачење батаљона 5 бригаде са комуникације Биоче — Матешево. Данас, кад знамо да је баш тога дана наступила промјена ситуације у долини Таре и Лима, можемо уочити нецјелисходност тога извлачења, али се онда то није знало.

Нијемци су, 24 октобра, у рејону Подгорице и на правцу Вјетарника држали: Врањићке Њиве, Доње Рогаме, Смоковац, Вежешник, Биоче, Клопот, Вјетарник и Лијеву Ријеку. Као што се види, сви су ови објекти били посједнути да би се чврсто држала комуникација Подгорица — Колашин.

На основу поменутог наређења Штаба 2 корпуса, Штаб 3 дивизије је наредио 5 бригади да изврши покрет са просторије на којој се затекла, и то: три батаљона из Братоножића (комуникација Матешево — Биоче) правцем Доња Морача — Горња Морача — Липово, са задатком да се повежу са 4 пролетерском бригадом; два батаљона из Пипера и Бјелопавлића правцем Гостиље — Жупа Никшићка — Боан.[18] Предвиђено је да на терену Пипера остане само једна чета Зетског одреда. Остале чете одреда биле су са батаљонима 5 бригаде на Вјетарнику. Никшићки партизански одред остао је према Никшићу, због повећане вјероватноће да би

---

[18] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 52 од 26. 10. 1943; 32/1, 752.

Нијемци из тога гарнизона могли предузети продор комуникацијом за Жабљак и даље.

Са ситуацијом у долинама Таре и Лима Штаб 2 корпуса је упознао Штаб 3 дивизије тек писменим наређењем од 25 октобра у коме се, између осталог, каже.

„1. — Њемачке снаге у јачини од 1.500 са правца Подгорица, 1.500 са правца Пећ, помогнуте са око 3.000 Арбанаса и са правца Рожај 1.000, потпомогнуте Арбанасима и муслиманима, напале су нас и успјеле узети од нас Колашин, Андријевицу и Беране, послије тешких и упорних бојева, у којима смо непријатељу нанијели губитке више од 800 мртвих и рањених. Наше јединице се сада налазе на Марково Брдо—Мојковац и између моста на Рибаревини[19] и Берана, гдје организујемо нови отпор. Ми још не знамо намјере тих њемачких снага, но, ми ћемо предузети, ако то будемо у могућности и ако Нијемци дјелимично растерете те гарнизоне, поновно чишћење тих гарнизона. Дивизија „Венеција" се повукла са нама.

2. — Ми смо Вам раније наредили да са V бригадом кренете у правцу Биоча и даље према Лијевој Ријеци, да би дошли непријатељу у леђа те да предузмете чишћење Роваца и Мораче. То је данас неопходно да би подијелили њемачке снаге и да би оне осјетиле да је овај правац несигуран за њих и далек. Ваша појава у леђа непријатељу могла би измијенити читаву ситуацију на нашем сектору."[20]

Овим је наређењем Штаб корпуса одустао од извршења наређења од 21 октобра, (или бар није више инсистирао на њему) већ је само подвукао оно раније наређење (од 19 октобра) да је дејство 5 бригаде нужно на комуникацији Подгорица — Матешево. Сада се са више сигурности може рећи да је одлука за оријентисање 5 бригаде уз Морачу била преурањена, јер се већ назире вјероватноћа да је непријатељ имао ограничен циљ.

У долинама Таре и Лима непријатељ до 26 октобра није обнављао напад.

---

[19] Рејон око моста 6 км сјев. од Берана.

[20] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 130 од 25. 10. 1943; 15/1 I, 391.

ОДЛУКА ШТАБА 2 КОРПУСА ЗА ПРОТИВУДАР

(Скица 15)

Послије прелома у непријатељском нападу оцијењено је као највјероватније да су Нијемци имали задатак да разоружају италијанску дивизију „Венеција" па, пошто је нијесу нашли у Беранама, застали су, јер нијесу имали толико снага да држе долине Таре и Лима и сав овај терен источно и западно од ових ријека и да, поред тога, продуже напредовање. Иначе, ову су акцију смислили и извели онако како су то увијек предузимали кад су били слаби: напабирчили су нешто снага и предузели концентричан напад, у коме су најважније задатке имале чисто њемачке јединице, и то редовно дуж комуникација. На споредним правцима дејствовали су четници или, конкретно у овој области, шиптарске фашистичке банде.

Пошто два дана непријатељ није ништа предузимао, а није било ни извјештаја о придоласку његових свјежих снага, Штаб корпуса је одлучио 26 октобра да се пређе у противудар за повратак Колашина и Берана. За овај је задатак одређена 4 пролетерска бригада, којој су постављени сљедећи задаци:

— активно затварање правца Колашин — Мојковац снагама два батаљона;

— активно затварање правца Беране — Бијело Поље снагама два батаљона;

— уништење четничких банди и ометање њиховог груписања и покушаја мобилизације у рејону Колашина и Берана;

— у бригаду укључити Берански партизански батаљон, а од Бјелопољског партизанског одреда примити попуну од 100 бораца (поред ове попуне, у бригаду је, приликом напуштања Андријевице, дошло око 550 бораца, од којих је формиран и један посебан батаљон од 150 бораца)[21];

— у погодној ситуацији ослободити Колашин и Беране, при чему се својим десним крилом најхитније везати са дијеловима 5 црногорске бригаде, који се налазе на правцу Лијеве Ријеке.

---

[21] Штаб 4 пролетерске бригаде, 26. 10. 1943; 43/4, 391.

Карактеристично је у овој одлуци да противудар врши само 4 пролетерска бригада, и то према Колашину и Беранама, а раније смо видјели да је она сва у рејону Колашин — Мојковац. Но, према наређењу Штаба корпуса, њен ближи задатак је био да активном одбраном затвори правац Колашин — Мојковац (свакако батаљонима из рејона Марковог Брда) и правац Беране — Бијело Поље (батаљонима из рејона Мојковца). Из овога произилази да је Штаб корпуса хтио да, ангажовањем читаве 4 пролетерске у заштитници, омогући 2 пролетерској и 2 далматинској да се одморе и среде. Сљедећи задатак 4 црногорске био је противнапад и ослобођење Колашина и Берана, када то ситуација дозволи. У ту погодну ситуацију Штаб корпуса још није био сигуран. Четврта пролетерска је, поред осталих, имала и задатак да уочи погодан моменат и донесе одлуку за прелазак у противнапад.

На 5 бригаду се опет рачунало као да је она на правцу Лијеве Ријеке. Међутим, она је вршила покрет ка Д. и Г. Морачи и Липову у вези наређења Штаба корпуса од 21 октобра. И никако да се ускладе дејства 4 пролетерске и 5 бригаде. Основни разлози су били слаба и спора веза између Штаба корпуса и Штаба 3 дивизије, који се кретао са Штабом 5 бригаде, као и чињеница да је 4 пролетерска била формално под командом Штаба ове дивизије, а уствари је била под непосредном командом Штаба 2 корпуса.

Овакав раскорак у оперативном и тактичком садејству 4 и 5 бригаде свакако је повољно утицао на успјех концентричног напада непријатеља на Беране. Може се с правом претпоставити да непријатељ од Подгорице не би могао онако брзо остварити свој пробој да су му с бока дејствовали батаљони 5 бригаде, у исто вријеме када су батаљони 4 пролетерске крварили комуникацијом од Матешева. Даље, свакако би дошло до садејства ове двије бригаде да је веза омогућавала Штабу 3 дивизије да благовремено дознаје стварну ситуацију у долини Таре и Лима, другим ријечима, да је благовремено добијао наређења од Штаба корпуса, у којима су Штабу дивизије постављени задаци баш у вези са том ситуацијом. Акција у Острогу дозволила би да се, бар 19 октобра, ако не и раније, одвоје и хитно упуте два батаљона 5 бригаде ка Вјетарнику, гдје су

своје дејство могли испољити не 22 октобра, када су они заправо тамо избили, већ можда и 19 октобра, што би свакако било од великог значаја и што би умногоме ситуацију на правцу Матешева поправило у нашу корист.

Несклад између дејства 4 пролетерске и 5 бригаде наставио се и даље. Пета бригада је 26 октобра, тј. онога дана када је Штаб корпуса издао задатак 4 пролетерској, маршовала по старом задатку и 27 октобра избила са три батаљона на просторију Веље Дубоко, а са два батаљона у рејон Боана, док су батаљони 4 пролетерске 26 октобра водили читав дан борбу за Колашин. Нијемци, који су били ушли у Колашин, покушали су неколико пута да се пробију низ Тару према Мојковцу, али су их батаљони 4 бригаде одбили. Кад је наступио прелом у држању непријатеља и кад је Штаб корпуса издао поменуто наређење 4 пролетерској бригади, она је, 26 октобра, са два батаљона пошла у напад на Колашин. У 13 часова тога дана Колашин је ослобођен, без икаквог садејства 5 бригаде, која на толикој удаљености није могла чак ни да чује борбу. Нијемци су се благовремено извукли и Колашин тукли артиљеријом чиме су изазвали неколико пожара. Један батаљон 4 пролетерске је продужио напад ка Шљивовици (ј—з од Колашина) и до мрака је заузео.[22]

За вријеме борби са Нијемцима, од њиховог покрета од Подгорице до поновног ослобођења Колашина, батаљони 4 пролетерске бригаде нанијели су им ове губитке: 130 мртвих и 200 рањених; уништена су 2 тенка, 1 тенк оштећен, 2 камиона запаљена; заплијењено је 4 митраљеза са 12.000 метака, 4 пиштоља, 15 пушака и друго. Четници су имали 25 мртвих, међу којима и 2 официра. Батаљони 4 пролетерске бригаде имали су 21 мртвог и 66 рањених. Интересантно је напоменути да је исхрана људства ове бригаде за све вријеме ових борби текла нормално.[23]

Батаљони 4 пролетерске ослободили су Матешево 28 октобра. И на правцу Берана њени батаљони су наступали успјешно.

Штаб корпуса је наредио, 29 октобра у 9.15 часова, Штабу 3 дивизије:

---

[22] Недостају подаци и о овом боју 4 пролетерске.

[23] Штаб 4 пролетерске бригаде, 27. 10. 1943; 44/4; 391.

— да очисти од четника Морачу, Ровца и Прекобрђе снагама које су упућене за Морачу, а са батаљонима из Боана и једним батаљоном Дурмиторског ПО да очисти Катун Потрк, Катун Вратло и Горње Липово, што значи источни дио Сињајевине (ови се задаци односе на батаљоне 5 бригаде, која је распоређена у двије групе);

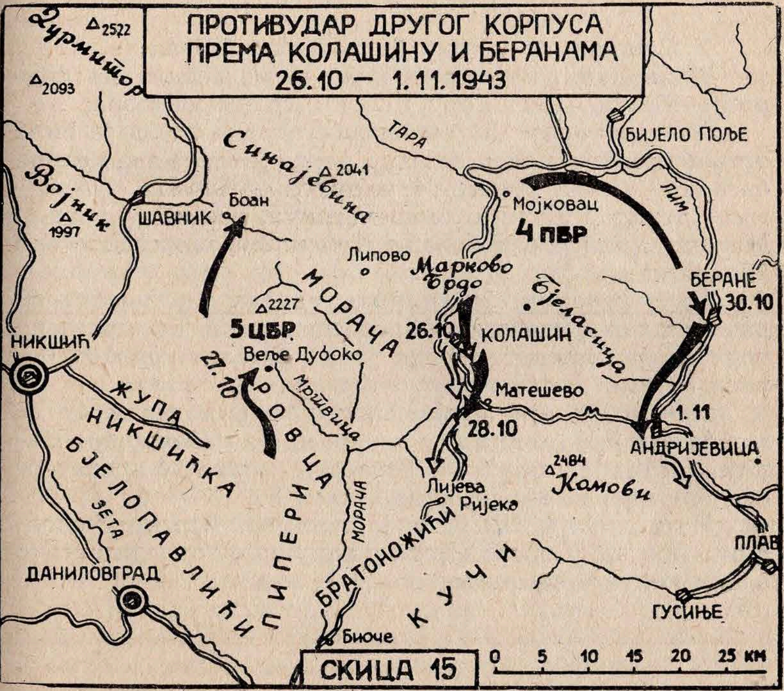

— послије извршења ових задатака да предузме чишћење Лијеве Ријеке, Брскута и Братоножића, затим са два батаљона да очисти Куче, а два батаљона да оријентише у Пипере и Бјелопавлиће. У Кучима да се не задржава, већ, по извршењу задатка, један од батаљона упутити за онима двама у Пипере и Бјелопавлиће, како би се један од та три могао ангажовати у рејону Никшића, а један задржати у рејону Биоча.

Беране су ослободила два батаљона 4 пролетерске бригаде, 30 октобра, а Андријевицу два дана касније, али о детаљима борби немамо података.

Завршене су тешке дванаестодневне борбе, а још увијек није било остварено корисно тактичко садејство између 4 и 5 бригаде, односно између наших снага у долинама Мораче, Таре и Лима.

*

У Санџаку су у току били тешки бојеви.

Изнијећемо ситуацију како је изгледала на подручју ГШ за Црну Гору и Боку крајем октобра.

На територији Дурмиторског одреда свуда је била организована народна власт, а одред је имао два ударна батаљона (један јачине 56, а други 47 бораца). На његовој територији није било четника, док се у Горњој Морачи, послије ослобођења Колашина, прикупило око 200 четника.

На територији Никшићког одреда дејствовала су два батаљона, један од 90, а један од 56 бораца, а на територији Зетског одреда један батаљон од 100 бораца и једна чета.

На територији Ловћенског одреда четници су се груписали у Црмници и у доњем дијелу Љешанске Нахије. Одред је упутио 300 бораца за попуну 4 пролетерске бригаде, те му је остало свега 50.[24]

На подручју ГШ било је свега 430 бораца у одредима, при чему треба имати у виду да су одреди стално слали попуну бригадама.

---

[24] ГШ, Бр. 65 од 28. 10. 1943. — Арх. ВИИ.

7

ПРЕЛАЗАК СНАГА 2 КОРПУСА У ОФАНЗИВУ

Послије успјешног разбијања непријатељских снага на свим правцима његовог наступања, створени су услови за прелазак снага 2 корпуса у Црној Гори у офанзиву. Ова је офанзива имала и војни и политички карактер.

Основна идеја плана офанзиве је била: разбити четнике у њиховим још недирнутим упориштима, а то су били Кучи и Црмница (јужни дио Црногорског Приморја); запалити устанак и у Старој Црној Гори; попунити регуларне јединице и партизанске одреде и натјерати окупатора на одбрану утврђених гарнизона и онемогућити му офанзивна дејства.

Какви су били њемачки планови у то вријеме?

Крајем октобра 1943 године Нијемци су оцијенили да Англо-Американци немају у Средоземљу снага више но што им треба за продужење операција у Италији, те им је, према томе, смањена могућност њиховог десанта на Балкан. Међутим, може се претпоставити да би они, по заузимању Фође, могли предузети ваздушни десант. Али је наступање зиме отклањало и ту могућност. Зима је за Нијемце дошла као поручена да би неколико мјесеци могли посветити уређивању обалске одбране. Зими ће се, по њемачкој оцјени, извјесне снаге моћи извући са обале да би се обезбиједила сигурност у позадини, јер су „снаге под Титом добиле постепено оперативну важност“. Партизани су заплије-

нили велике количине оружја и опреме од Италијана, ометали саобраћај у позадини, „а прије свега претстављају сталну опасност за њемачку обалску одбрану, пошто би, у случају инвазије, пресјекле њемачке комуникације за снабдијевање и напале њемачке трупе са копна. Они претстављају једну искрцану енглеску армију коју треба тући док је још изолована.“[1]

Процјењујући ситуацију и извлачећи закључке, Нијемци су, послије упоређења нашег и свог војника, признали да наш војник има преимућства над њиховим. Ово се преимућство огледа у томе што је њемачки војник везан за сталне објекте, које мора да брани, док наш војник има слободу избора мјеста и времена за своје нападе. Да би се ово партизанско преимућство парирало, закључују Нијемци, потребно је бити у офанзиви ако је то икако могуће.

Најопаснијом групом наших снага Нијемци су сматрали ону у Југоисточној Босни, па је на њу запланирана акција „Кугелблиц“ (Шеста непријатељска офанзива).

За просторију Хрватске, Црне Горе и Албаније биле су предвиђене мање офанзивне акције ради обезбјеђења њемачке власти у тим крајевима, што Нијемци, као што сами признају, нијесу могли постићи пасивном одбраном.

Нашим снагама у Црној Гори умногоме је недостајало познавање овакве стварности код непријатеља. Зашто то нијесмо успјели да сазнамо? У даљем излагању покушаћемо да нађемо одговор.

Извођење мањих акција Нијемци су регулисали овако:

— акције у којима би учествовале снаге до једне дивизије имале су право да нареде штабови Групе армија „Е“ и Друге тенковске армије;

— штабови корпуса су имали право да нареде и организују акције у којима би учествовале снаге јачине до пука;

— акције батаљона имали су право да одобре штабови дивизија.

---

[1] Селмајер, стр. 3.

За случај потребе одбране обале били су утврђени уговорени знаци, на које су све јединице биле дужне да хитају према њој, а осигурање позадине ставило би се у задатак јединицама позадинске и осигуравајуће службе.

Једновремено са акцијом „Кугелблиц" на НОВЈ отпочела је и офанзива против грчких партизана. И једна и друга офанзива предузете су заправо зато да би се пребродила криза, коју је њемачка Врховна команда ујесен 1943 године осјећала на Балкану.

ЧИШЋЕЊЕ ПРЕКОБРЂА

Концем октобра је стање непријатељских гарнизона у Црној Гори остало непромијењено.

У долинама Таре и Лима наступило је затишје.

Пета црногорска ударна бригада, са свим својим батаљонима, упала је са сјевера и запада у Горњу Морачу, али су четници успјели да се на вријеме извуку. Иако су два батаљона ове бригаде продужила према Доњој Морачи не наилазећи на четнички отпор, ипак се према Прекобрђу ишло опрезно. То је скоро беспутан терен између долина Мораче и Таре, јужно од нешто бољег пута који из долине Мораче изводи на Црквине и даље за Колашин. Земљиште је покривено високом шумом и испресијецано дубоко улоканим потоцима. Читав овај простор од поменутог пута до комуникације Подгорица — Матешево, на југ, био је четничко упориште. Ту су они правили земунице и скривали се у њима, снабдјевени благовремено месом, масноћом, брашном и другим намирницама. Чак су и за стоку правили земунице, јер су овај терен сматрали потпуно сигурним. У чишћење Прекобрђа су јединице 5 бригаде полазиле са највећом будношћу због могућности засједа, али су тим тереном прошле, 3 новембра, без икаквог отпора.[2]

---

[2] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 69 од 4. 11. 1943; 34/1, 752.

НАПАД 5 ЦРНОГОРСКЕ УДАРНЕ БРИГАДЕ НА ЧЕТНИЧКО УПОРИШТЕ У КУЧИМА

(Скица 16)

Послије ликвидације Баја Станишића са осталим четничким главарима и чишћења Васојевића, четници су се сконцентрисали у Кучима, каменитој области с—и од Биоча, уз албанску границу. Постојало је још једно њихово упориште, у Црмници, јужно од Цетиња.

Пета бригада је, 6 новембра пред сам мрак, по киши и магли, извршујући наређење да припреми напад на Куче, избила на линију Јаблан — Лијева Ријека — Веруша.[3] Неколико часова прије доласка батаљона 5 бригаде, у Лијевој Ријеци је било око 40 четника, који су знали за наступање бригаде па им није било тешко погодити ни њене даље намјере, пошто су још само Кучи били изван наше контроле. У међувремену су, од бјекства ове четничке групице до доласка бригаде, мјештански партизани формирали команду мјеста, која је нашим јединицама дала податке да у Кучима има преко 800 четника, готових за одлучан отпор. Од четничких главара тамо су се налазили Лазић и Јововић.

Пошто су четници већ знали за намјере 5 бригаде, Штаб бригаде је одлучио да им не пружи временску могућност да се организују и среде, па је у том духу исте вечери донио одлуку и план за напад сљедећег јутра.[4] Напад на Куче је дошао непун мјесец дана послије ликвидације Баја Станишића и послије ослобођења Колашина и читавих Васојевића. Куче су напале наше јединице први пут послије нашег повлачења из Црне Горе за Босну 1942 године. Сада се нападало не само на четнике из Куча него и на све оне четнике који су се прикупили у том рејону и који су очекивали да им Нијемци из Подгорице пруже непосредну подршку. Морало се рачунати са њиховим очајничким отпором, а посебно се морало водити рачуна о вичности кучких четника на свом терену. Тај терен је претстављао за Штаб 5 бригаде, при процјени ситуације, најтежи еле-

---

[3] Штаб 5 бригаде, К. О. бр. 25 од 7.11.1943 у 13 ч.; 40/1, 752.

[4] Команду је послије погибије команданта бригаде, Бошка Јанковића, у Острогу, преузео Нико Јовићевић; политички комесар Драгиша Ивановић, замјеник комесара Јагош Ускоковић.

менат. Поред тога, бокови бригаде у претстојећем задатку били су врло дубоки и откривени. Десни бок је угрожаван са комуникације Биоче — Лијева Ријека, а лијеви са границе Албаније. Овај бок је задавао мање бриге, јер су Албанци обећали да ће остати неутрални.

Земљиште је на страни непријатеља било врло погодно за одбрану. Четници су имали све услове да организују јаку фланкирну ватру, на коју је Штаб 5 бригаде морао безусловно рачунати још и због тога што постоји вјеровање да су људи из Куча врло добри стријелци.

Јужне падине Краљевца врло стрмо падају у Брскут, одакле се земљиште опет нагло пење ка Кучима, који се, као узан и једино проходан појас на овом сектору, пружају ј—и од Брскута. Са западне стране граниче се кањоном Мале Ријеке (Момачке Стране и Тврде Стијене), који је потпуно непроходан, а источно је масив који достиже висину 2182 м (Сурдуп на Жијево Пл.).

Напад је био могућ једино преко Брскута, али је тај правац био и врло тежак. Постављало се питање могућности избијања из Брскута према Кучима, стрмим и за одбрану веома погодним тереном. Претпостављало се да ће четници организовати за одбрану баш тај терен (лијеву обалу потока Брскут), а Краљевац да ће бранити само док нас не развију. Због тога је требало изманевровати положај на лијевој обали Брскута.

Одлучено је да се један батаљон упути из Веруше уз долину Таре са задатком да током ноћи избије до Мокрог па одатле уз стијене да се попне на масив Сурдупа и Жијево Планину. Овај батаљон није био поштеђен ризика да може бити извргнут изненадном нападу четника у изворном дијелу Таре, гдје су за то постојали сви услови. Друго, пут од с. Мокрог ка Жијево Планини је дуг и изванредно напоран, скоро несавладив. Постоји само слаба пјешачка стаза, и то не до врха Сурдупа, већ доста западније од њега. Но, баш је у тој непролазности терена и лежала права драж изненађења, за онога ко то изненађење припрема. Одређени батаљон за извршење задатка морао је сав пут превалити непримијећено од непријатеља и мјештана. Четници, свакако, нијесу очекивали овакав маневар. Дејство батаљона, по замисли Штаба бригаде, требало

је да се испољи тек онда када остале снаге 5 бригаде пођу из Брскута према Стравчу.

По плану за напад на Куче 2 батаљон је имао, 7 новембра у 5 часова, да изврши покрет правцем Јаблан — Вјетарник — Бољесестра — Пелев Бријег — Биоче, са задатком да тај правац очисти од четника и успут мобилише људство за рушење друма. У Биоче је требало избити сљедећег дана, повезати се са јединицама Зетског одреда и помоћи им при рушењу моста. Дакле, суштина задатка овог батаљона је била затварање правца од Подгорице, односно обезбјеђење десног бока бригаде. Четврти батаљон је имао да изврши маневар правцем Веруша — с. Мокро — Бљуштурни Катуни (нема их на карти). Час поласка, 6 новембра послије подне, имао је Штаб батаљона да подеси тако да у току ноћи батаљон избије на Бљуштурне Катуне. Задатак батаљона је био да, до сванућа, 8 новембра, избије у висину Кастрата и очисти од четника сав терен којим ће се кретати. На правцу Бљуштурни Катуни — Кастрат, од Крушева Дола па даље, требало је оставити потребан број засједа које ће онемогућити бјежање четника навише према планини. У случају да батаљон не наиђе на четнике, покрет је требало продужити до у висину Брезовице. Тачку до које најдаље доспије имао је да означи паљењем ватре. Трећи батаљон је имао да пође у напад 7 новембра у 5 часова основним правцем Лијева Ријека — Грби До — Губеринићи — Краљевац — сјевероисточни дио Брскута — Присоја, гдје да се задржи до даљег наређења. Први батаљон креће у напад по овом плану 7 новембра у 5 часова, основним правцем Ножица — Коријен — Брадашица — школа у Брскуту — Крушеви До.[5]

Напад је отпочео у одређено вријеме. Густа магла је омогућила батаљонима неопажено подилажење. Тајност је била добро заступљена. Под ногама бораца пуцкетале су само суве грančице. Ниједна се команда није чула. Веза се одржавала шапатом.

Четници су прве положаје изнад Лијеве Ријеке напустили послије слабијег отпора тако да 1 и 3 батаљон нијесу имали већих тешкоћа у разбијању њихове одбране. Послије раних јутарњих часова нестало је

---

[5] Штаб 5 бригаде, К. О. бр. 25 од 6. 11. 1943; 13/1, 751.

магле. Ведар, сунчан дан, иако новембарски, био је доста топао. Видљивост одлична, али узалуд: четници се нијесу могли напипати погледом. На вријеме су се извукли из опасне зоне и посакривали се у далеком красу, на путу за Стравче. У 15.30 часова, 7 новембра, када је Штаб бригаде издао заповијест за продужење напада, ситуација је била оваква:

— 1 батаљон је овладао линијом Дубаје — Шкуљка (к 1504) — Горње Стравче;

— 3 батаљон је очистио Присоје и сјевероисточни дио Бркута;

— 2 батаљон је наступао кроз Братоножиће;

— 4 батаљон је био у покрету преко Жијево Планине, али није наилазио на отпор четника.[6]

По заповијести за продужење напада:

— 2 и 4 батаљон продужавају рад по основној заповијести;

— 1 батаљон продужава напад правцем Шкуљка — Круоса — Церовац — Кржања — Цвилин. Десно крило батаљона се креће источном ивицом Тврдих Стијена (к 1202, к 1190), колиба с—и од Бијелоња, преко Бијелоња и даље на југ до у висину Цвилина, гдје треба да застане до даљег наређења;

— 3 батаљон (без једне чете, коју је узео Штаб бригаде за специјални задатак) са четом пратећих оруђа, продужује напад правцем Шкуљка — Горње Стравче — Брезовица — Веоча — Птикаљ. Граница ширења лијево — што шире, ради сигурнијег обезбјеђења лијевог бока бригаде.

Напад је имао да почне 8 новембра у 1 час.

У току 8 новембра је 1 батаљон избио на линију Баба — Цвилин, сломивши јачи отпор четника у рејону Горња Кржања — Цвилин. Батаљон је имао једног мртвог. Трећи батаљон је без теже борбе избио на одређене положаје, а 4 батаљон је прије сванућа избио преко Бљуштурних Катуна у Стравче и увече доспио у Горњу Кржању.

Штаб бригаде је издао, 8 новембра у 19.30 часова, заповијест за гоњење. По овој заповијести:

---

[6] Штаб 5 бригаде, К. О. бр. 25 од 7. 11. 1943 у 15.30 ч.; 13/1, 751.

— 1 батаљон наставља наступање правцем Косор — Купусци са тежњом да десним крилом обухвати Косор и успостави везу са 2 батаљоном на правцу Биоча;

— 4 батаљон продужава наступање правцем Цвилин — Убли — Горњи Медун, наслањајући своје десно на лијево крило 1 батаљона, и главни напад концентрише на с. Убли и Лијешта, а затим на Медун, са циљем да овлада котама 603 и 605;

— 3 батаљон, без једне чете, продужава напад правцем Птикаљ — Безијово — Дучићи, обухватајући лијевим крилом села: Лазорце, Берову и Подград, а десним се крилом повезује са 4 батаљоном. Он има задатак и да обезбјеђује лијеви бок бригаде са правца с. Коћи (албанско село).

Почетак гоњења предвиђен је за 9 новембар у 4 часа.[7]

У току 9 новембра четници су пружили јачи и организованији отпор него прошлих дана. Нијемци су их подржавали са два топа, са ватрених положаја на Медуну. Четници су имали доста аутоматских оруђа, 2 тешка и неколико лаких минобацача. Батаљони 5 бригаде нијесу успјели да овладају линијом предвиђеном заповијешћу од 8 новембра. До мрака 9 новембра они су избили на линију Виње Брдо — Лијешта — Дучићи. Дијелови батаљона Зетског одреда и једна чета 2 батаљона 5 бригаде дејствовали су од Биоча у лијеви бок четника. То је доста олакшало наступање главних снага бригаде.

У извјештају Штабу 3 дивизије, Штаб 5 бригаде каже:

> „Рад по нашој јучерашњој заповијести, коју смо вам доставили, почео је тачно у одређено вријеме. Непријатељ је данас био много упорнији него прошлих дана. Четничке банде биле су много организованије за отпор, бројно јаче него што смо претпостављали и добро наоружане аутоматским оруђима, тешким и лаким бацачима. Поред тога, окупатор их је потпомагао са два топа који су дејствовали са Дучића и Медуна. Благодарећи таквој ситуацији наши батаљони имали су пуне руке посла и показали су сјајан борбени елан, пуно иницијативе, продорности и одлучности. Положај Личник, који је бранило

---

[7] Штаб 5 бригаде, К. О. бр. 25 од 8. 11. 1943 у 19.30 ч.; 13/1, 751.

око 120 четника, на јуриш је заузела једна чета трећег батаљона...“[8]

Губици непријатеља овога дана били су 15 мртвих и више од толико рањених, а наши: 3 мртва и један теже рањен. Међу мртвима је био и Богдан Миљанић, стари пушкомитраљезац, један од најхрабријих бораца у бригади.

Процјењујући ситуацију, Штаб 5 бригаде је дошао до закључка да је линија, достигнута током дана, врло незгодна и да се не смије дозволити четницима да сљедећег јутра освану на положајима које су успјели одржати испред бригаде. На основу тога је Штаб бригаде донио одлуку да, и поред замора људства, продужи наступање ноћу у циљу освајања бољих положаја. Та одлука је била и смјела и корисна.

Према плану за продужење напада ноћу, 1 батаљон је имао да напада, одмах по пријему заповијести, основним правцем Виње Брдо — Болек — Сјенице, са задатком да овлада Вијетрошом и Завором. Штаб овог батаљона узима под команду и чету 2 батаљона на своме десном крилу са задатком да је употријеби за напад у лијеви бок непријатеља. Остали батаљони су добили задатке: 2, — да упорно брани Биоче, у коју сврху је имао да поруши мост и пут; 3, — да напада основним правцем Дучићи — Рашовићи, да лијевим крилом очисти Крсник (к 825), Кодру Гијат (к 942) и Хум Премићски (триг. 986), а 4 батаљон да напада правцем Убли — Врбица оријентишући по једну чету са обје стране пута у циљу потпомагања дејстава 1 и 3 батаљона. Почетак општег напада за 2, 3 и 4 батаљон био је предвиђен за 10 новембар у 1 час.[9]

Напад је почео у одређено вријеме и успјешно се развијао. Међутим, Нијемци су ноћу 9/10 новембра извршили испад из Подгорице према Медуну, са једном колоном тенкова и камиона са војницима. Јединице 5 бригаде су дочекале ову колону са положаја јужније од линије достигнуте у току претходног дана. Нијемци су двапут вршили јуриш на јединице бригаде, али су морали да се повуку без икаквог успјеха.[10] Сљедећег

[8] Штаб 5 бригаде, К. О. бр. 25 од 9.11.1943 у 21 ч.; 42/1, 752.
[9] Штаб 5 бригаде, 9. 11. 1943 у 21.30 ч.; 13/1, 751.
[10] Штаб 5 бригаде, К. О. бр. 25 од 10. 11. 1943 у 14.30 ч.; 46/1, 752.

дана бригада је продужила напад и успјела да потпуно разбије четнике.

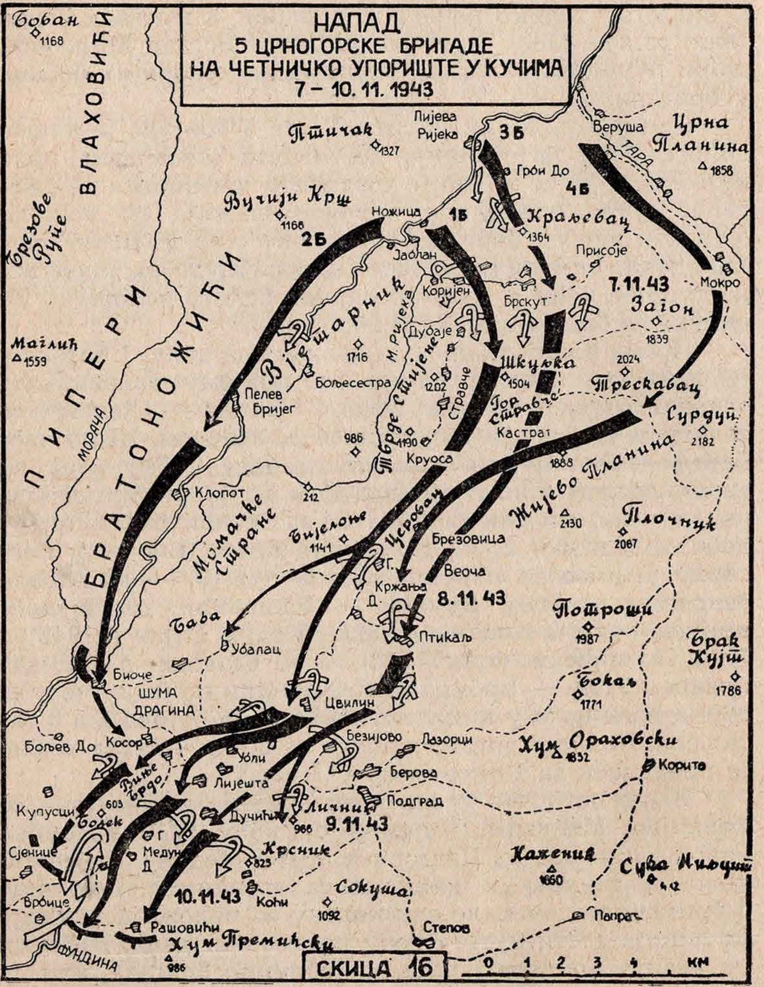

На крају овога дана бригада је била у сљедећем распореду: један батаљон у рејону Биоча, а три батаљона на линији Врбица — Рашовићи.

У овом силовитом нападу 5 бригаде, који је био врло умјешно организован, четници су у Кучима разбијени. Заповијест за сваки сљедећи дан била је готова претходног дана увече и достављена Штабу дивизије на увид и штабовима батаљона на извршење.

Чишћење Куча претставља добро замишљену и војнички правилно изведену акцију, коју је Штаб бригаде држао од почетка до краја у својим рукама. За људство је она била врло напорна, јер је, без икаквог одмора, за 3 дана и 3 ноћи, превалило под борбом око 30 км најнепроходнијег терена.

Пета црногорска је имала намјеру да се послије чишћења Куча задржи неколико дана у томе рејону ради одмора, успостављања народне власти и мобилизације људства. У том циљу је формирана команда мјеста са сједиштем у селу Убли. Формирани су и општински и сеоски народноослободилачки одбори, али одмор бригаде није дуго трајао. Нијемци и четници су 13 новембра напали батаљоне 5 бригаде у Кучима снагом од око 600 војника и неколико тенкова.[11]

Напад је извршен у три колоне. Десна колона се ослањала на Фундину, гдје су настањени Албанци. Они су четницима били дозволили прелаз преко своје територије, иако су се раније обавезали нашим јединицама да то неће учинити јер би тако омогућили четницима да јединице 5 бригаде нападну с бока и из позадине. На том се правцу развила огорчена борба у којој су 3 батаљон и једна чета 4 батаљона разбили четнике и Албанце, који су са њима учествовали у борби, и прешли на албанску територију. Борба се послије овога продужила и трајала два дана.

У овим су борбама учествовали 3 и 4 батаљон. Губици непријатеља нијесу познати.[12]

У току два дана борби ми смо имали 5 мртвих и 14 рањених. Погинуо је Владо Милачић, командир 3 чете 3 батаљона.[13] За све вријеме борбе у Кучима ми смо имали 12 мртвих и 24 рањена.[14]

---

[11] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 87 од 17. 11. 1943 у 9 ч.; 52/1, 752.

[12] Штаб 5 бригаде, Пов. бр. 32 од 15. 11. 1943 у 9 ч.; 51/1, 752.

[13] Штаб 5 бригаде, 14. 11. 1943; 50/1, 752.

[14] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 87 од 18. 11. 1943 у 9 ч. — Арх. ВИИ.

За вријеме док је 5 бригада чистила Куче, 4 пролетерска је задржала овај распоред: два батаљона у Беранама, а по један у Андријевици, Матешеву и Колашину.

14 новембра, у присуству члана ВШ Ивана Милутиновића, Штаба 2 ударног корпуса и многобројног народа, положила је заклетву новоформирана *6 црногорска ударна бригада* у Беранама.

ВЕЗА СА ГЛАВНИМ ШТАБОМ МАКЕДОНИЈЕ

На почетку излагања видјели смо да је један од задатака 2 корпуса био и тај да се повеже са Македонијом. Док је 5 бригада надирала низ Куче, 9 новембра, Штаб корпуса је упутио Главном штабу Македоније једно братско и топло писмо, које овдје цитирамо као документ вишеструке вриједности.

> „Драги другови,
>
> Сматрамо за дужност да вас обавијестимо како о ситуацији код нас, тако и о ситуацији у осталим крајевима Југославије, те да вам пренесемо извјесна наша искуства, која ће вам, ми вјерујемо, користити у вашем даљем раду.
>
> 1. — Наш корпус и партизански одреди: Црне Горе, Боке, Санџака и Херцеговине који се налазе под нашом командом, држе територију од 13.000 кв. километара са градовима: Пљевља, Рудо, Пријепоље, Прибој, Нова Варош, Бијело Поље, Беране, Андријевица, Колашин, Гацко, Шавник, Жабљак, Мојковац и Билећа. На овој територији вршимо сада мобилизацију стварајући нове бригаде и попуњујући наше старе бригаде. Расположење народа је доста добро. Четнике смо разбили, но их још нијесмо потпуно дотукли. Наши одреди ван ове територије и на овој територији, уз припомоћ наших бригада и дивизија које изводе крупне акције, чисте терен око њемачких гарнизона од четничких банди, нападају њемачке колоне и пресијецају им комуникације. Јединице II пролетерске дивизије су пријешле Увац и угазиле на тле Србије.
>
> 2. — У Словеначкој, Хрватском Приморју, Лики, Банији, Кордуну, Далмацији, Босни, Славонији, Сријему и дијелу Хрватске ситуација је врло добра. У извјесним од ових крајева изведена је стопостотна мобилизација. У Херцеговини формирамо нову дивизију, но наш утицај, и поред тога, тамо још није сасвим јак, али он се јача из дана у дан. На границама Србије народ нас прима добро.

О свему овоме усмено ће Вам још подробније говорити другови који долазе од нас.

3. — Досад је формирано без Србије и вас 30 дивизија Народноослободилачке војске.

Друг Тито нам је јавио да се формира привремена влада у земљи, на чијем се челу налази сам друг Тито.

Наша војска је нарасла у модерну армију, о чему ће вам опет говорити другови који долазе од нас.

4. — Ми постављамо ствари по питању организације наше војске овако:

а) У свим срезовима организујемо партизанске одреде, с тим што при сваком одреду организујемо по један ударни покретни батаљон, који живи касарнским животом, но, тамо гдје има услова, тих батаљона у одреду може бити и неколико, а остало људство које припада одреду, а због старости или других разлога не можемо одвојити од терена, ми држимо мобилисаним и употребљавамо с времена на вријеме у акцијама. Ову форму смо узели, а иста се показала врло правилном, да бисмо мобилисали што више људства и да би то људство, пролазећи кроз одред, ударни батаљон, а што је најважније, кроз акције, формирали у бригаде. Тако смо досада формирали двије бригаде, а припремамо формирање још двије бригаде на територији, коју држимо. Наша тежња је формирати што више бригада и то радимо, но увијек остављајући на терену мање партизанске одреде и извјесне ударне батаљоне, чији је задатак: борба противу четника, прекидање комуникација итд. Један од разлога је био и тај, што људство теже иде у бригаде и што га је потребно провући кроз акције, војнички и политички обрадити, а онда формирати у бригаду. Истина, код нас су прилике мало друкчије него код вас, јер ми имамо овдје 10 бригада од којих 6 старих, но ми вам предлажемо да ви овај процес скратите тиме што ћете, ако имате људства, формирати одмах једну ударну македонску бригаду у јачини 7 до 800 бораца. Тиме ћете постићи то, да ће остало људство лакше ићи у нове бригаде. Ваша тежња треба да буде да формирате што више чврстих јединица-бригада, јер се показало да више вриједи једна чврста бригада од 800 до 1.000 бораца него два пута толико бораца у одредима. Наш је циљ створити што више Народноослободилачке војске, а партизанске одреде учинити више помоћним и диверзантским јединицама. Бригадама је много лакше командовати, у њима се много лакше подижу политички и војнички кадрови и оне претстављају много већи ауторитет за народ. Необично је важно да ви у Македонији створите Народноослободилачку војску.

б) Формираним бригадама треба да командује Главни штаб за Македонију, а командни кадар тих бригада мора бити врло енергичан. Другови, ми не знамо како је код

вас, но вам можемо рећи да само енергични командни кадар може бити на челу јединица наше Народноослободилачке војске и зато у првом реду ви, као Главни штаб за Македонију, морате бити енергични. Искуство је показало у нашој војсци, да су највише страдале оне јединице, иако су то ријетки случајеви, гдје командни кадар није био довољно енергичан.

в) Дисциплина у нашим јединицама је данас на завидној висини, но ми, и поред тога, уводимо сваки дан све чвршћу дисциплину, логично, уз живи политички рад. Не смије се дозволити никаква лабавост у том погледу у нашим јединицама јер се та лабавост скупо плаћа. Данас када у нашу војску ступају људи који су до јуче, или из убјеђења или као заведени, били противу нас, мора се појачати политички рад, но, једновремено се мора уложити максимум труда у циљу војничког подизања како командног кадра тако и бораца.

г) Јединице треба направити што покретнијим, послије сваког и најмањег пораза тражити мјесто гдје ће се постићи нови успјеси, а мобилизацију за попуну јединица не базирати само на добровољној бази, већ дјелимично и мобилисати...

д) Наш је принцип: водити борбу свугдје тамо гдје стигнемо окупатора...

ђ) Ауторитет командног кадра треба подизати до највеће висине, но тај ауторитет мора командни кадар стицати и сам у борби, јер ауторитет, стечен у борби, најбољи је ауторитет.

е) Наше бригаде броје по четири батаљона — углавном — батаљони броје 200 до 250 бораца, а свака бригада има пратећу чету од неколико бацача, два до три тешка митраљеза и један противколски топ. Врло је важно одмах у почетку чврсто имати у рукама новоформиране бригаде и не допустити колебања. Показало се као штетно такозвано мирно политичко учвршћење бригада (случај VI и Мајевичке бригаде). Бригаде се најбоље учвршћују кроз тешке бојеве и успјехе (случај са пролетерским, крајишким, личким итд. бригадама). Бригаде морају бити одгајиване нарочито у духу велике мржње према четницима и Нијемцима, а за сваког борца мора бити част припадност бригади...

Ето, то би били, другови, наши другарски савјети вама. Ми знамо да ово није доста, но ми вјерујемо да ће наш друг Тито и вама пружити војничку помоћ и да ће и Македонијом проћи наше славне бригаде и помоћи вам као и осталим покрајинама, да створите дивизије наше Народноослободилачке војске. Што се нас лично тиче, ми бисмо врло радо ратовали у Македонији, али наши покрети ће зависити како од међународне тако и од ситуације у нашој земљи.

Пренесите другу Темпу да шаље краће депеше јер је наша радио-служба веома оптерећена. Одржавајте и даље везу са нама послије успостављања везе са Врховним."[15]

Ово писмо Штаба корпуса руководиоцима у Македонији није само драгоцјен докуменат о томе како смо у нашем Народноослободилачком рату и Револуцији ковали братство и јединство, него је и врло интересантан докуменат који показује како су наши руководиоци брзо и без шаблона извлачили искуства из наше ратне праксе и како су их несебично преносили на друге, којима су та искуства требала.

ФОРМИРАЊЕ УДАРНЕ ГРУПЕ БАТАЉОНА ЗА ДЕЈСТВО У СТАРОЈ ЦРНОЈ ГОРИ

Штаб 2 корпуса издао је, 13 новембра, наређење за формирање *Ударне групе батаљона* за операције[16] у Старој Црној Гори. По том наређењу у састав Групе улазе 1 и 2 батаљон 4 пролетерске и један батаљон 5 црногорске бригаде, а придаје јој се и Ловћенски партизански одред.

Групи су постављени ови задаци:

— чишћење Љешкопоља, Рваша, Бокова, Косијера и Угања од четничких банди и разбијање четничког упоришта у Црмници;

— мобилизација људства на територији Ловћенског и Зетског партизанског одреда;

— мобилизација људства за Ловћенски партизански одред и учвршћивање овога одреда, као и успостављање народне власти на његовој територији;

— пресијецање непријатељских комуникација Подгорица — Цетиње и Цетиње — Будва, као и стални напади на непријатељске колоне које се тим комуникацијама буду кретале.

---

[15] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 194 од 9. 11. 1943; 15/5 I, 391.

[16] Овај израз не смије да нас буни нити га можемо упоредити са појмом операције у оном његовом значењу које је познато у савременој војној теорији и пракси. За наше ондашње услове то је била операција своје врсте, са пуном садржином и јасним циљем.

У истом наређењу изнијета је и директива са упутствима за рад Групе при извршавању постављених задатака.

По овој директиви:

— Група се прикупља у рејону Пипера, а одавде се, поред Вељег Брда, пребацује преко р. Зете и Љешкопоља и упада у Љешанску и Ријечку Нахију ради разбијања четника, чишћења тих рејона и пресијецања комуникације Цетиње—Подгорица. Од Рваша (на комуникацији Подгорица—Ријека Црнојевића) има да крене ка с. Жупа Добрска, а затим преко Улића или Ријеке Црнојевића, дејствује правцем с. Цеклин—с. Трново—с. Комарно—с. Дупило—с. Сотонићи, у циљу чишћења Црмнице. Ловћенски партизански одред, коме ће бити придата једна чета 1 батаљона 4 пролетерске бригаде, садејствоваће са правца с. Љуботин—Горња Црмница.

— Када Ударна група буде очистила Рваше, Ловћенски партизански одред треба да буде прикупљен у горњем дијелу Љешанске Нахије, гдје ће му се прикључити чета 1 батаљона 4 пролетерске бригаде. Послије овога одред креће правцем с. Цеклин—с. Љуботин—с. Прекорница—с. Грађани за горњу Црмницу, чистећи овај правац од четника и садејствујући Ударној групи.

— Послије чишћења Црмнице, 2 батаљон 4 пролетерске бригаде пребацује се у Паштровиће, а читав Ловћенски одред, преко Љуботина и Угања, упућује се за Буково (4 км и. од Цетиња) и Косијере ради чишћења ова два села од четника.

— По извршењу ових задатака Група предузима напад правцем с. Штитари—с.Загарач—с.Косови Луг (ноћном акцијом очистити Косови Луг) и избија у с. Мартиниће, одакле батаљони 4 пролетерске, преко Пипера, Братоножића и Лијеве Ријеке, долазе у Колашин у састав своје бригаде.

— За овај задатак Групи се даје мјесец дана, „но у сваком случају тачно 30 дана од дана пријема овога наређења, јединице 4 пролетерске бригаде и новомобилисано људство вратиће се у Колашин, а батаљон 5 црногорске ударне бригаде у састав своје бригаде".

— Батаљон Ловћенског одреда остаје на свом терену да врши мобилизацију и учвршћује народну власт.

— Група може да понесе са собом само 2 тешка бацача и 4 митраљеза.

Ово је била општа директива, које се углавном требало придржавати. Задатак Групе је био да у одређеном року ликвидира сва четничка упоришта у Старој Црној Гори. Штаб групе (командант Нико Стругар и политички комесар Војо Николић) је имао да усклађује

дејства својих јединица са овом директивом и политичким приликама на терену.[17]

С обзиром на то да је у Старој Црној Гори и Црмница, гдје је једино четничко упориште на овој просторији, лако нам је оцијенити да је ова Група усмјерена углавном на њу. Поставља се питање: са каквим изгледима Група одлази на задатак? Ово је питање оправдано због тога што знамо да се у Стару Црну Гору нијесу раније пробијале регуларне јединице НОВЈ; што је то приморски сектор, на коме се налази њемачка 181 дивизија и што је то подручје исувише удаљено од главних снага 2 корпуса те са Ударном групом не могу имати тактичку везу, а тешко и оперативну.

ПРЕГРУПИСАВАЊА 4, 5 и 6 БРИГАДЕ

Послије успјеха 5 црногорске ударне бригаде у Кучима, Штаб 3 дивизије донио је одлуку да ову бригаду упути у рејон Пипера ради одмора. У Куче, ако се за то укаже потреба, била би упућена 4 пролетерска бригада. У духу ове одлуке, Штаб 5 бригаде је извршио сљедећи распоред потчињених батаљона:

— 1 батаљон оставља двије чете у рејону Куча: једну на положајима око с. Лијешта, а другу на положају Болек — Медун. Трећа чета прелази у Пипере (Горње Мрке);
— 2 батаљон остаје у рејону Биоча;
— 3 батаљон прелази у с. Ожези (Пипери);
— 4 батаљон прелази у с. Сеоца (Пипери);
— бригадна болница — Копиље;
— Штаб бригаде у с. Ожези;
— интендантура и бојна комора — Копиље.[18]

Међутим, већ 16 новембра је Штаб 3 дивизије наредио да 5 бригада заузме нов распоред.[19] У вези тога Штаб бригаде је наредио:[20]

---

[17] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 207 од 13. 11. 1943 у 18.15 ч.; 14/1, 751.
[18] Штаб 5 бригаде, 14. 11. 1943 у 20.30 ч.; 15/1, 751.
[19] Штаб 3 дивизије, О. бр. 34 од 16. 11. 1943 у 12 ч.; 16/1, 751.
[20] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 16. 11. 1943 у 24 ч.; 17/1, 751.

— 1 и 2 батаљон остају у истом распореду;

— 3 батаљон прелази у рејон Горњих Мартинића, с тим да једну чету упути у Колашиновиће (6 км с—и од Даниловграда);

— 4 батаљон се упућује у Бјелопавлиће, у рејон Слатина — Сретња (6 км с—и од Даниловграда).

Штаб корпуса је наредио 4 пролетерској бригади, која је још увијек била под његовом непосредном командом, да са два своја батаљона изврши притисак на непријатеља у правцу Сјенице (Санџак). По овом наређењу Штаб бригаде је на тај правац упутио 3 и 5 батаљон који су у току 17 новембра заузели с. Требиње (8 км ј—з од Сјенице). Борба се даље пренијела на 18, 19 и 20 новембар. Непријатељ је привукао појачање (око 30 камиона људства и материјала и неколико тенкова) те су се батаљони 4 пролетерске морали повући.

У овој је борби непријатељ имао 60 мртвих и преко 100 рањених, док су наши губици били 6 мртвих и 26 рањених.[21]

Пета црногорска ударна бригада је била, 18 новембра, у оваквом распореду:

— 3 батаљон — Горњи Мартинићи — Колашиновићи;

— 4 батаљон — Слатина — Сретња;

— 1 и 2 батаљон — Братоножићи — Пипери;

— Штаб бригаде — Црнци.[22]

Овога дана су три батаљона 4 пролетерске бригаде, који нијесу били упућени према Сјеници, имали овакав распоред:

— 1 батаљон — Матешево;

— 2 батаљон — Андријевица;

— 4 батаљон — Беране.[23]

Новоформирана 6 црногорска ударна бригада налазила се, 19 новембра, у рејону Дријенак — Бабљак — Колашин — Лијева Ријека. Она је била постављена тако да се могла употријебити у циљу садејства било 4 пролетерској било 5 бригади.

По подацима којима је располагао Штаб 3 дивизије, 19 новембра, на територији Црне Горе и Боке налазили

---

[21] Штаб 4 пролетерске бригаде, Бр. 41 од 25. 11. 1943; 1/7, 391.

[22] Штаб 5 бригаде, О. бр. 34 од 18. 11. 1943 у 9 ч.; 53/1, 752.

[23] Штаб 4 бригаде, 18. 11. 1943; 21/5, 391.

су се: једна комплетна њемачка дивизија, један пук италијанских фашиста, један италијански батаљон лаких тенкова и противтенковска артиљерија по гарнизонима.

Њемачке снаге су биле углавном распоређене: у Подгорици око 1.500, у Даниловграду око 300, у Никшићу око 1.200, у Ријеци Црнојевића око 300, на Цетињу око 1.500, а у Улцињу, Бару и Будви око 2.000 војника. Остале непријатељске снаге биле су распоређене у Боки Которској. Нијемци су с времена на вријеме предузимали покрете од гарнизона до гарнизона.[24]

Штаб 3 дивизије је наредио, 20 новембра, 6 црногорској бригади да се пребаци на просторију Братоножићи — Кучи и да заузме сљедећи распоред: један батаљон у Лијевој Ријеци, два батаљона у рејону Стравче — Кржања, а један батаљон у Братоножићима. Штаб 6 бригаде је приступио извршењу овог наређења и дао потчињеним батаљонима упутства за покрет, али с тим да један батаљон остане у Колашину. У међувремену је Штаб 6 бригаде добио препис радиограма[25] Штаба корпуса, који је био намијењен Штабу 3 дивизије, али који није отпремљен, јер Штаб корпуса није могао да ухвати радиовезу са Штабом дивизије. Радиограм се односио на 6 бригаду и њен Штаб је извршио наређење, из преписа тога радиограма, и бригаду распоредио овако:

— 1 батаљон — Колашин;

— 3 батаљон — Бабљак, с тим да смијени 1 батаљон 4 пролетерске у Матешеву чим овај добије наређење за покрет;

— 4 батаљон у Лијевој Ријеци;

— 2 батаљон у рејону Пелев Бријег — Кисјелица.

О овоме је Штаб 6 бригаде извијестио Штаб 3 дивизије, 23 новембра, што значи три дана послије наређења Штаба дивизије, о новом распореду 6 бригаде.

Штаб 6 бригаде је оставио на своју руку један батаљон у Колашину. Поставља се питање: да ли је ово било правилно? Доцнија ситуација оправдаће овај поступак, али се увијек треба бојати да то не буде ису-

---

[24] Ови су подаци углавном одговарали стварности. Радило се, наиме, о 181 њемачкој дивизији.

[25] Штаб 6 бригаде, Пов. бр. 19 од 23. 11. 1943 у 23.15 ч.; 55/1, 752.

више касно. У отсудним моментима добра је самоиницијатива која долази на основу конкретних услова, али у овом случају Штаб 6 бригаде није имао пред собом онолико широк видик колики је имао Штаб 3 дивизије.

Баш на неколико дана прије овога случаја, Штаб 5 бригаде је писмено интервенисао код Штаба 3 дивизије и молио га да обавјештава Штаб бригаде увијек кад директно изда задатак неком батаљону.

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА НА БЈЕЛОПАВЛИЋЕ

Нијемци (дијелови 359 пука 181 дивизије), четници и италијански фашисти напали су 22 новембра батаљон 5 црногорске бригаде и дијелове Зетског одреда у Бјелопавлићима. Јачина непријатеља била је око 800 људи, артиљерија и 6 тенкова. Непријатељ је напао са три правца. Први је био од Спужа, са свега 50 војника, у правцу Црнаца. Ову колоницу дочекале су јединице Зетског одреда и брзо је разбиле. Непријатељ је имао 12 мртвих које је успио да извуче. Друга колоница, исте јачине, напала је 3 батаљон 5 бригаде на линији Горњи Мартинићи — Колашиновићи, али тако млако да је батаљон не само разбио овај напад већ је двије своје чете рокирао удесно као помоћ 4 батаљону.

Обје су ове колоне биле упућене да привуку пажњу наших јединица на себе док трећа, главна, колона врши свој задатак.

Трећа, главна колона, јачине око 700 људи, са артиљеријом и 6 тенкова, напала је 4 батаљон на линији: Лубово (к 310) — Слатина — Осојник — Лаће. Непријатељ је успио да се провуче на споју између 3 и 4 батаљона и зађе иза 4 батаљона тако да се овај морао повући на нове положаје. Батаљон се ипак брзо снашао, средио и извршио противнапад у садејству са десним крилом 3 батаљона. Непријатељ је био разбијен. На бојишту је оставио 17 мртвих, међу којима је био и један њемачки официр. При отступању непријатељ је запалио једну кућу и оштетио 6 воденица. Ми смо имали и плијена. Наши су губици били: 4 мртва и 1 рањен код 5 бригаде и 4 мртва и 4 рањена код јединица Зетског одреда.

У овој борби поновио се онај типичан примјер херојства наших бораца.

Борац чете пратећих оруђа 4 батаљона 5 бригаде, Рашко Вујошевић, „са откинутом ногом, продужујући и даље борбу са митраљезом, показао је херојство какво се ријетко сријета, пјевајући све до издахнућа".

Мићо Кадовић, дјечак од 13 година, иначе борац од 1941 године, једном бомбом убио је три италијанска фашиста и заробио митраљез.

Новомобилисани борац Алекса Калезић, увиђајући да једном Нијемцу не може да доскочи, тј. да не може да га убије, јер се овај сакрио иза једног камена у води, оставио је пушкомитраљез, скочио у воду и извукао живог Нијемца.[26]

У току наше четворогодишње ратне праксе ми смо оваквих и сличних примјера имали толико да се не могу избројати. Они су за нас били већ толико обични да нијесмо могли заправо разликовати који је од којега херојскији. Али искрена, другарска, комунистичка љубав старјешина према својим борцима није могла дозволити да се ови подвизи не саопште вишем штабу. Да се ово практиковало још више и још савјесније, за нас би то био драгоцјен материјал, на коме би се могле васпитавати новије генерације наших војника.

То што ћемо у току овог излагања наићи на спомен малог броја оваквих примјера, не значи никакву дискриминацију према онима које не спомињемо, него само свједочи о недостатку података.

СИТУАЦИЈА КРАЈЕМ НОВЕМБРА И ПОЧЕТКОМ ДЕЦЕМБРА

Штаб 3 дивизије је примио, 24 новембра, радиограм од Штаба корпуса да два батаљона 5 бригаде распореди у Бјелопавлићима, а један у Биочу; два батаљона 6 бригаде да буду у Колашину и Матешеву, а два у Биочу и Братоножићима.

Овим је распоредом блокирана Подгорица са источне стране и посједнута комуникација Подгорица — Ник-

[26] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 22. 11. 1943 у 14 ч.; 13/2, 753.

шић. Распоред је диктирала општа ситуација на територији Црне Горе.

Формирање 6 бригаде и досадашњи успјеси у разбијању окупатора и четника пружили су могућност Ударној групи батаљона да пође на свој задатак у Стару Црну Гору. Два батаљона 4 пролетерске бригаде, која су ушла у ову Групу, стигла су 25 новембра у Братоножиће, а 26 новембра Група је била на путу за Бјелопавлиће. Штаб 3 дивизије одржао је са Штабом Групе кратко савјетовање на коме је, поред осталих смјерница за рад, утаначено да се Зета пређе у рејону Слапа, што је Група и учинила 28 новембра увече.

На територији Ловћенског одреда повећао се број бораца у батаљонима, којих је било два: један у Катунској Нахији од 100, а други у околини Бара од 60 бораца. Постојала је тежња да се формира један батаљон у Ријечкој и Љешанској Нахији, као и да се онај у околини Бара попуни до 150 бораца. Услове за даљу мобилизацију створиће, свакако, Ударна група батаљона која је добила задатак да оперише у Старој Црној Гори.

На територији Зетског одреда[27] дејствовао је један ударни батаљон од 140 бораца и неколико теренских чета, па је ГШ наредио да се од тога људства формирају два батаљона.

Нешто слабије стање, у погледу броја бораца у партизанским јединицама, било је код Никшићког одреда, јер ове јединице нијесу успјеле да се попуне послије одашиљања људства за 6 бригаду. Ова малобројност људства охрабрила је четнике који су се почели прикупљати у рејону Трепча — Бањани.[28]

По подацима којима је располагао ГШ за Црну Гору и Боку, 26 новембра (ови су подаци били приближно тачни), у Никшићу је било око 320 италијанских фашиста, око 500 Нијемаца, 100 жандарма и око 300 четника; у Подгорици: 1.260 Нијемаца, 340 италијанских фашиста, 3 чете тенкиста од по 80 војника, Штаб фашистичког пука (120 људи), 120 разоружаних италијанских војника и један батаљон руских заробљеника и радника из Босне (око 380 људи). Укупно је било војника

[27] За команданта одреда постављен је Владо Раичевић, а дужност комесара одреда, поред своје редовне дужности, вршио је Спасо Дракић.

[28] ГШ, Бр. 48 од 24. 11. 1943. — Арх. ВИИ.

којима се издавала храна 2.460. Четника је било око 230, са командантом Заријом Вуксановићем и мајором Лашићем. Четници су положили заклетву да ће служити као њемачки војници. Кад су учествовали у борбама носили су униформе. У Даниловграду су биле двије чете италијанских фашиста — око 230 војника и вод Нијемаца од 60 војника.

Четврта пролетерска је 28 новембра имала: један батаљон у Андријевици, са задатком затварања правца од Плава и Гусиња и чишћења Среза од преосталих четничких групица; један батаљон у Беранама, са задатком затварање правца од Рожаја и чишћења тога правца од четника; један батаљон се већ дуже времена налазио у рејону Бијело Поље — Бродарево под непосредном командом Штаба корпуса.

Пета бригада је остала у распореду који је заузела по наређењу Штаба дивизије.

Четници из Подгорице искористили су прилику кад у Кучима није било наших снага и 28 новембра је њих 200 избило у рејон села Косор. Истовремено са овим, у Прекобрђу се прикупило око 150 до 200 четника. Због овога је Штаб 3 дивизије наредио 5 и 6 бригади да разбију четнике и у Кучима и у Прекобрђу.[29]

До 5 децембра су батаљони 5 и 6 бригаде без великих тешкоћа извршавали постављене задатке и вратили се на своје старе положаје. Четници су се разбјегли и, највећим дијелом, склонили се код окупатора у Подгорици.

Штаб 3 дивизије добио је 1 децембра извјештај о живом саобраћају на комуникацији Никшић — Билећа, као и да је окупатор из Подгорице упао у Пипере, попалио неколико кућа и побио неколицину људи.

Тежиште акције 3 дивизије у то вријеме било је на сектору Подгорица — Колашин. Међутим, није била заборављена ни комуникација Подгорица — Никшић. Батаљон 5 бригаде из Бјелопавлића редовно је постављао засједе на тој комуникацији у рејону с. Богетићи — с. Стубица. Тако је и 3 децембра напао једну њемачку моторизовану колону и нанио јој губитке од преко 60 мртвих и рањених. Том приликом је овај батаљон заплијенио 4 камиона, а 7 уништио. Заробљен је четничко-

[29] Штаб 3 дивизије, О. бр. 36 од 30. 11. 1943 у 12 ч.; 20/1, 751.

њемачки срески начелник из Никшића. Батаљон је имао 4 мртва и 5 рањених.

Почетком децембра је Штаб 10 херцеговачке бригаде обавијестио ГШ, јер му је овај био ближи него Штаб 2 корпуса, да њемачке снаге стално врше покрете у правцу Столац — Невесиње и Невесиње — Калиновик, као и Билећа — Гацко. Међутим, Штаб Херцеговачке бригаде није знао циљ даљих непријатељских покрета. Ових дана није примијећена никаква нарочита промјена у Подгоричком гарнизону, док је у Никшић пристигло неко мање појачање.

За читаво ово вријеме борбе у Санџаку нијесу престајале и бивале су све жешће. Због догађаја који слиједе и који ће имати утицаја на рад јединица у Црној Гори, мораћемо се, макар и у грубим цртама, у даљем излагању позабавити борбама у Јужном Санџаку.

8

ПОЧЕТАК ШЕСТЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ. ПРОДОР УДАРНЕ ГРУПЕ БАТАЉОНА У ЦРМНИЦУ. ФОРМИРАЊЕ ЈОШ ЈЕДНЕ БРИГАДЕ

ИЗНЕНАДНИ ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА ПРЕКО ПРИЈЕПОЉА У ПЉЕВЉА

(Скица 17)

Непријатељ је од 1 децембра 1943 године живо извиђао из ваздуха комуникацију Сјеница — Пријепоље — Пљевља — Чајниче — Фоча. У исто вријеме добијена су обавјештења да је прикупио јаче снаге у рејону Сјеница — Пријепоље. Распоред јединица под командом Штаба 2 корпуса на просторији Црне Горе и Санџака изгледао је у то вријеме (3 децембра) овако:

— *2 пролетерска бригада* у рејону Кошевина (2 км ј. од Пријепоља) — Пријепоље и сјев. и ј. од комуникације Пријепоље — Сељашница;

— *1 шумадиска бригада*[1] на комуникацији Пријепоље— Сељашница;

---

[1] Прва шумадиска је формирана 25 септембра 1943. Почетком новембра ВШ је наредио бригади да се повеже са 2 корпусом. Она је тада била у рејонима: Крагујевца, Авале и Аранђеловца. Одатле је кренула и крајем новембра успоставила везу са 5 дивизијом у рејону Шаргана, а одавде се пребацила у рејон Пријепоља.

— *3 санџачка бригада* у рејону Бродарево — Жупа (7 км ј. од Пријепоља);

— *2 далматинска бригада* на комуникацији Пљевља — Чајниче;

— артиљерија 2 дивизије на положајима код Сељашнице;

— тенкови у Пријепољу;

— деснокрилне јединице 5 крајишке дивизије у рејону Нове Вароши;

— јединице *3 дивизије* у Васојевићима, Колашину, Биочу и Бјелопавлићима;

— *Ударна група батаљона* у Старој Црној Гори.

Њемачке снаге из рејона Сјеница — Пријепоље изненадиле су, 4 децембра, 2 пролетерску у Пријепољу. Нијемци су моторизованом колоном са 12 тенкова продужили комуникацијом Пријепоље — Сељашница — Јабука и у току дана овладали свим доминантним положајима на томе правцу. Непријатељска авијација била је врло активна на правцима: Пријепоље — Пљевља — Чајниче и Пљевља — Жабљак. Идућег дана Нијемци су наставили продор и у 13.30 часова ушли у Пљевља.

ПРОТИВДЕЈСТВА НАШИХ СНАГА

(Скица 17)

По подацима са којима је Штаб 2 корпуса располагао 5 децембра изјутра, у Пријепоље је ушао непријатељ јачине 3.000 војника са 11 тенкова и образовао мостобран на лијевој обали Лима, гдје је овладао Градином. Друга непријатељска колона, непознате јачине, заузела је Бродарево, образовала мостобран и довлачила појачање од Сјенице. Укупна јачина непријатеља у овим колонама рачунала се на једну њемачку дивизију, 3.000 Шиптара и 1.500 четника.[2]

Штаб корпуса је закључио да је циљ непријатеља: овладати Пљевљима и читавом нашом слободном територијом у Црној Гори и Санџаку.

Ситуација се погоршала и у Херцеговини. Према извјештајима Штаба 29 херцеговачке дивизије, која је

[2] Ово је, највјероватније, била њемачка 1 брдска дивизија.

формирана непосредно прије тога, једна њемачка колона, јачине 1.600 војника, пробила се у Гацко и Автовац; друга (моторизована) колона је пошла од Невесиња у правцу Калиновика, а трећа је дејствовала са правца Требиња. Двадесет девета дивизија, са двије бригаде, налазила се у Бањанима, а са једном у рејону Стабна — Равно (8 км с—и од Автовца).

У вези са оваквом ситуацијом Штаб 2 корпуса, претпостављајући да ће се 2 пролетерска дивизија морати повући дубље према Дрини, када би се и сам Штаб корпуса премјестио у правцу Фоче, издао је Штабу 3 дивизије општу директиву, са овим задацима:

а) очувати слободну територију на просторији Беране — Андријевица — Колашин — Шавник, одакле развити дејства у другим правцима Црне Горе;

б) у случају да непријатељ овлада појединим рејонима слободне територије у Црној Гори, дивизија треба да дејствује на партизански начин с тим што би 4 пролетерску бригаду оставила у рејону Васојевића, а остале двије распоредила на просторији Кучи —Бјелопавлићи — Пипери — Бањани — Грахово;

в) слободну територију упорно бранити[3], а у случају да се мора напустити, тражити погодан моменат да се опет успостави;

г) до одређеног рока формирати нову (7) црногорску бригаду и ставити је под своју команду умјесто 4 пролетерске, која је привремено у саставу 3 дивизије.[4]

Касније је Штаб корпуса наредио 3 дивизији да упути јаче снаге на просторију Бијело Поље — Шаховићи, чиме је измијенио првобитну одлуку. Ово је урађено стога да би се олакшала ситуација нашим јединицама у Санџаку, које нијесу успјеле да успоре њемачко надирање.

---

[3] У свим досадашњим одлукама од оперативног значаја провијава упорност којом Штаб корпуса настоји да одржи слободну територију у Црној Гори и Санџаку, па макар се десило и да се његове јединице морају понекад мање или више повући. Ова упорност је разумљива кад се зна шта је био задатак корпуса на овој просторији. Али не треба схватити да ово горње „упорно бранити" значи организовати упорну, позициону, одбрану. Овдје се мисли на упорну одбрану базирану на маневру.

[4] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 253 од 5. 12. 1943 у 8 ч.; 21/1, 751.

Но, прије овога другог наређења Штаба корпуса, Штаб 1 батаљона 6 бригаде је извијестио, 6 децембра, да је из телефонског разговора са командантом 3 батаљона 4 пролетерске, који се налазио у Бијелом Пољу, сазнао да су Нијемци напали Пријепоље и Бродарево, и то са два правца: од Сјенице и Прибоја. Одбачени су дијелови 4 пролетерске и Нијемци су продрли до Пљеваља и заузели варош, па се одатле упутили преко Подпећа и Маоча у правцу Косанице (пут Пљевља — Шавник).[5]

Телефонска веза између Колашина, Бијелог Поља, Шаховића и Лековине (око 3 км сјев. од Мојковца) функционисала је нормално, што ће имати велики значај за наступајуће догађаје. Ова је веза била успостављена врло брзо и командовање ју је добро користило.

Чим је Штаб 3 дивизије добио горњи извјештај од Штаба 1 батаљона 6 бригаде, наредио је томе батаљону, који је иначе био у Колашину, да стално извиђа у правцу Мојковца, а 3 батаљону ове бригаде, који је био у Матешеву, да чврсто одржава везу са 1 батаљоном у Колашину и са батаљоном 4 пролетерске у Андријевици.[6]

Процијенивши, на основу горњих података, ситуацију, Штаб 3 дивизије је закључио да непријатељ спрема офанзиву и оцијенио правац преко Мојковца као најопаснији, јер је водио у позадину наших снага које су биле распоређене углавном на великом луку: Бјелопавлићи — Пипери — комуникација (Биоче — Матешево) — Андријевица — Беране. Због тога је, већ идућег јутра, 7 децембра, издато наређење 1 батаљону 6 бригаде да одмах крене у правцу Мојковца и Слепац Моста, како би се нашао што дубље на том правцу и затворио га.

Истога дана је Штаб 2 корпуса обавијестио Штаб 3 дивизије, да је 5 децембра у 13 часова један њемачки пук са 12 тенкова и 300 камиона ушао у Пљевља. Друга њемачка колона пошла је од Пријепоља за Бродарево. Штаб корпуса је наредио Штабу 3 дивизије да са јачим снагама затвори правац према Мојковцу и да на том

---

[5] Штаб 1 батаљона 6 бригаде, Пов. бр. 10 од 6. 12. 1943; 9/2, 752.

[6] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 108 од 6. 12. 1943 у 17 ч.: 22/1, 751.

правцу руши све мостове. Напомијенуто је да Нијемци имају скијашке јединице.

Да видимо сада још неке извјештаје које је Штаб 3 дивизије примио 7 децембра.

Штаб 3 батаљона 4 пролетерске бригаде извијестио је депешом да нема везе ни са једном нашом јединицом па ни са Бијелим Пољем, које је напустио. У извјештају је, даље, речено: да је непријатељ у Павином Пољу и да је пресјекао везу са Шаховићима; да долину Лима, у правцу Берана, не контролишу наше снаге и да ће се батаљон у току ноћи пребацити у рејон Слепац Моста. Десно од њега није било наших снага.

На сектору 5 бригаде није било никаквих промјена.

Када су се сви ови извјештаји сабрали, видјело се да непријатељ са сјевера остварује неку своју замисао. Претпоставило се да Нијемци предузимају офанзиву на нашу слободну територију. Али су ове офанзиве послије Пете, и послије прелома уопште у рату, нашим људима изгледале безначајне и прекасне. Но, нико није сумњао у њихову оштрину, иако се већ видјело да нас непријатељ не може више окруживати као досада. С друге стране, задатак наших јединица у Црној Гори и Санџаку био је такав да ову просторију нити су могле нити смјеле да напусте. Тим прије што су Црна Гора и Санџак претстављали врло важну стратегиску просторију за непријатељске снаге у Грчкој и Македонији.[7] Црна Гора је била сва, сем Цетиња, Подгорице, Даниловграда и Никшића, под нашом контролом, не узимајући у обзир Црногорско Приморје.

Од Ударне групе батаљона, која је упућена према Црмници, очекивало се да разбије и посљедње четничко упориште у Црној Гори.

У вези са ситуацијом у Санџаку, Штаб 3 дивизије предузео је 7 децембра мјере за одбрану са тога правца и извршио сљедећи распоред потчињених јединица:

— 4 пролетерска бригада је појачала сектор Бијело Поље — Слепац Мост, са батаљоном из Берана, а батаљон из Андријевице привукао се у Беране;

---

[7] Тако су, наиме, наши штабови покушавали да протумаче изненадна дејства непријатеља у Санџаку, не знајући да се ради о Шестој офанзиви.

— 6 бригада је добила задатак да са два батаљона затвори правац Слепац Мост — Мојковац, а два батаљона да остави у рејону Лијева Ријека — Матешево;

— 5 бригада је оставила један батаљон у Бјелопавлићима, један у рејону Биоча, а један у Братожићима;

— Комски партизански одред је примио контролу Андријевичког сектора, а батаљон овог одреда из рејона Колашина прешао је хитно у рејон Мојковца и ставио се под команду Штаба 6 црногорске бригаде;

— дивизиска болница је била упућена у Манастир Морачу;

— Штаб дивизије се налазио у с. Јабуци у долини Таре, близу Матешева.[8]

У току овога дана непријатељ је у долини Лима, наступајући од Пријепоља, ушао у Бродарево и Бијело Поље.

На правцу Пљевља — Шавник — Никшић непријатељ је, 9 децембра, пребацио мања одјељења на лијеву обалу Таре у рејон Ђурђевића Таре. На овом правцу налазио се Дурмиторски партизански одред.

На правцу Пљевља — Шаховићи један непријатељски батаљон избио је на линију Павловина — Драшковина. На истом правцу су јединице 6 бригаде, по изласку из долине Таре, посјеле линију Бабајићи — Жубер — Коврен.

Трећи батаљон 4 пролетерске налазио се на линији Мајстеровине — Ракита (око 8 км ј—з од Бијелог Поља), а 5 батаљон ове бригаде са командантом бригаде стигао је у Крш Фемића на путу из Берана.

У току 10 децембра, јужно од комуникације Пријепоље — Пљевља, непријатељ је био углавном неактиван, а примијећени су и знаци његовог повлачења са достигнуте линије. Нијемци су напустили чак и Бијело Поље, а у вароши су оставили четнике и муслиманску милицију. Батаљони 4 пролетерске бригаде разбили су ове банде истога дана и заузели Бијело Поље.

Батаљони 6 бригаде, заједно са Бјелопољским одредом и у садејству са 2 батаљоном 4 пролетерске, разбили су Нијемце на сектору Павино Поље — Коврен

---

[8] Штаб 3 дивизије, О. бр. 41 од 7. 12. 1943 у 20 ч.; 24/1, 751.

и одбацили их према Грабу. Ово је уједно и први, али врло тежак бој 6 бригаде са Нијемцима. Из тога првог ватреног крштења борци младе 6 бригаде изишли су као побједници, нанијевши непријатељу губитке у људству и уништивши један тенк. Идућег дана су батаљони 6 бригаде напали непријатеља и на Грабу па га и ту разбили.

У бојевима од 10—13 децембра батаљони 6 бригаде нанијели су непријатељу губитке: 62 мртва и 12 заробљених Нијемаца, док је 8 четника и 13 припадника муслиманске милиције било заробљено. Заплијењено је: 1 радио станица, 45 пушака, 3.000 метака, 4 сандука бомби за бацач, 26 коња, 600 кг. брашна, 200 кг. сувог меса, 46 ћебади, 52 шаторска крила, а уништена једна танкета.[9] Губици 6 бригаде су били: 12 мртвих и 18 рањених.[10]

*

Догађаји у Јужном Санџаку изнијети су онако како су о њима обавијештени и како су на њих гледали наши штабови, који су много касније дознали да се овдје радило о Шестој непријатељској офанзиви на наше главне снаге у Босни. Података о нумерацији њемачких јединица није било.

На извјештај 10 херцеговачке бригаде о појави јачих њемачких снага и њиховом пребацивању према Гацком, и извјештај о продору њемачке моторизоване колоне од Сјенице, Штаб 2 корпуса и Штаб 3 дивизије предузели су хитне мјере и постепено их употпуњавали.

Најосјетљивији правци у оваквој ситуацији били су: Пљевља — Шаховићи — Колашин и долина Лима (према Беранама). С обзиром на међусобно растојање ових праваца и карактер земљишта које их раздваја, сјеверније од линије Бијело Поље — Мојковац, маневар по фронту наших снага, у случају једновременог надирања непријатеља на оба правца, био би веома отежан на томе дијелу, што би нас лишило сваке могућности за трајнији отпор. Стога је линија Бијело Поље — Мојковац играла пресудну улогу и као такву требало ју је што брже посјести. И, заиста, батаљони 4 пролетерске и 6

---

[9] Батаљони 6 бригаде (2 и 4) на просторији Матешево—Лијева Ријека—Прекобрђе, у времену од 22 новембра до 16 децембра, убили су 25, а заробили 120 четника.

[10] Преглед борби 6 бригаде у 1943 г. — Арх. ВИИ.

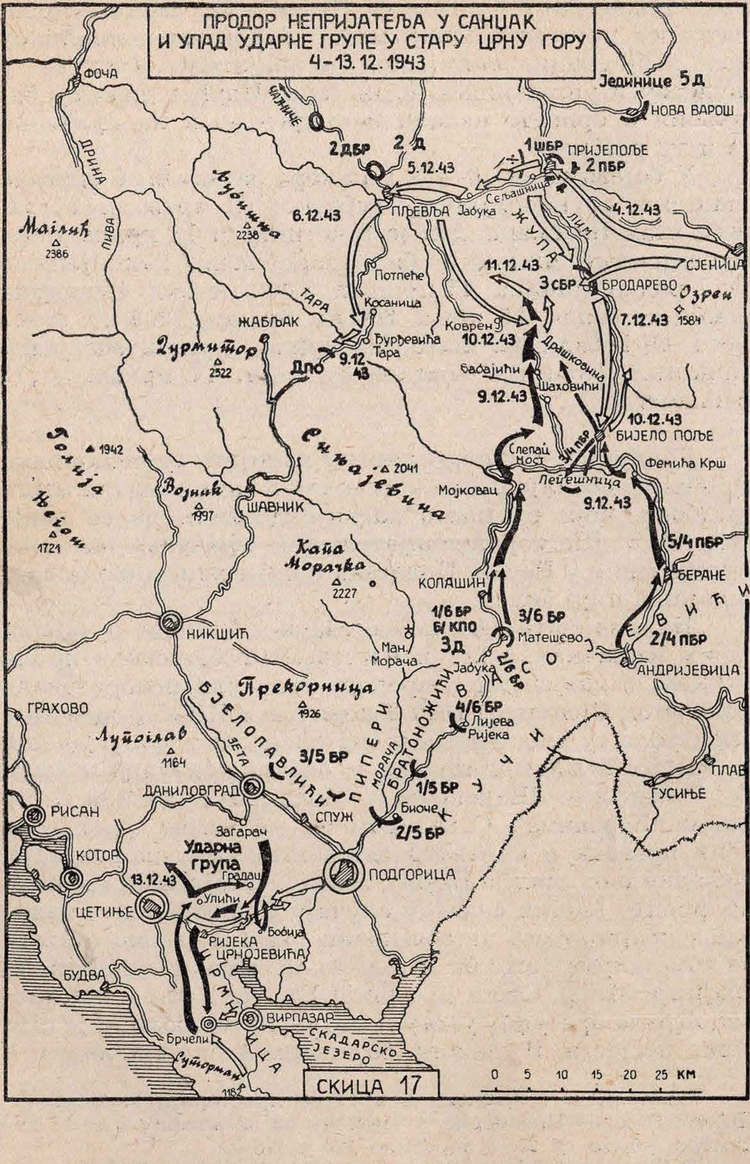
ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА У САНЏАК
И УПАД УДАРНЕ ГРУПЕ У СТАРУ ЦРНУ ГОРУ
4–13. 12. 1943
ФОЧА
Јединице 5 д
НОВА ВАРОШ
2 дбр
2 д
5.12.43
1 шбр
ПРИЈЕПОЉЕ
2 пбр
Дрина
Љубишња
2238
6.12.43
ПЉЕВЉА
Јабука
Сељашница
4.12.43
Маглић
2386
Пива
Потпеће
Лим
Жупа
СЈЕНИЦА
11.12.43
3 сбр
БРОДАРЕВО
Озрен
1584
Тара
Косаница
7.12.43
ЖАБЉАК
Коврен
10.12.43
Ђурђевића Тара
Дурмитор
2522
Дпо
9.12.43
Бабајићи
Шаховићи
Драшковина
9.12.43
10.12.43
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Голија
1942
Синајевина
2041
Слепач Мост
Фемића Крш
Мојковац
Лепешница
9.12.43
Војник
1997
ШАВНИК
Његош
1721
Капа Морачка
2227
5/4 пбр
БЕРАНЕ
КОЛАШИН
НИКШИЋ
1/6 бр
Б/ КПО
3 д
3/6 бр
Матешево
2/4 пбр
Ман. Морача
Јабука
АНДРИЈЕВИЦА
Васојевићи
Превкорница
1926
ГРАХОВО
Бјелопавлићи
Пипери
Братоножићи
4/6 бр
Лијева Ријека
Лукавица
1164
Зета
Морача
3/5 бр
1/5 бр
ПЛАВ
ГУСИЊЕ
ДАНИЛОВГРАД
РИСАН
СПУЖ
Биоче
2/5 бр
Кучи
Загарач
КОТОР
Ударна група
13.12.43
Градац
ПОДГОРИЦА
Улићи
ЦЕТИЊЕ
Бобија
РИЈЕКА ЦРНОЈЕВИЋА
БУДВА
Црмница
ВИРПАЗАР
Брчели
Скадарско језеро
Сутроман
1182
0 5 10 15 20 25 км
СКИЦА 17

бригаде били су тамо упућени без дугог размишљања. Са те линије су се једновремено затварала оба правца. Јужна обала Лепешнице, Равне Ријеке, а на том дијелу и Лима, пружа одличне положаје за одбрану чак и од врло јаких непријатељских снага. Поред тога, нападач са сјевера, нарочито ако се ради о моторизованим јединицама, може ову линију да напада једино фронтално, комуникацијама од Бијелог Поља и Пљеваља. Западно је дубока долина Таре, непремостива за моторизоване јединице, сем у рејону Ђурђевића Таре, али је и тамо мост био порушен, те су прелаз могле да бране и мање снаге. Дакле, са поменуте линије могли су се одбити сви напади мањих снага, а велике снаге су се могле задржавати онолико колико је било потребно или бар до консолидовања наших снага јужно од ове линије.

Овдје је интересантан још један детаљ. Болница из Колашина пребачена је у долину Мораче, што је наговијештавало да би се у једном тешком моменту наше снаге морале пригрлити уз нашег старог пријатеља — Сињајевину.

На основу доста оскудних података о непријатељу и његовим намјерама, наши штабови су оцијенили да се ради о јачој офанзиви. Они још нијесу знали којих је размјера та офанзива, али су јој мјере, које су предузели према Санџаку, одговарале. Интересантно је, можда, упоредити поменуто наређење Штаба корпуса Штабу 3 дивизије, из кога провијава мишљење да би могло доћи до повлачења наших главних снага из Црне Горе и Санџака, са стварним развојем ситуације одмах послије издавања тог наређења.

У раду непријатеља карактеристична је неактивност његових снага у Подгорици и Никшићу, као и његово отсуство на правцу од Пећи, што је олакшало офанзивна дејства дијелова 3 дивизије у Јужном Санџаку.

Треба истаћи да наши батаљони, конкретно батаљони 4 пролетерске и 6 бригаде, упућени у Јужни Санџак, нијесу остали пасивни на одређеној линији. Они су прешли у напад одмах, не чекајући да их непријатељ први нападне. Благодарећи њиховој иницијативи непријатељ је био одбачен низ Лим до Бродарева, а на правцу Пљеваља збачен је чак и са Грабског Брда.

ДЕЈСТВА ГРУПЕ БАТАЉОНА У СТАРОЈ ЦРНОЈ ГОРИ

(Скица 17)

Ударна група батаљона 4 пролетерске и 5 ударне бригаде, која је дејствовала у Старој Црној Гори, наставила је продирање послије форсирања р. Зете и у времену од 28 новембра до 10 децембра очистила села: Богмиловиће (10 км од Даниловграда на путу за Никшић), До Пјешивачки, Бандиће, Комане и Загарач (све з. од р. Зете), и напредовала до с. Метеризи, а то је до на око 2 км и. од Ријеке Црнојевића. Али, прије избијања у рејон Метериза, Група је пресјекла комуникацију Подгорица — Ријека Црнојевића у рејону с. Бобије (8 км и. од Ријеке Црнојевића).

Нијемци су били изненађени брзим и смјелим продором Групе тако дубоко у њихов распоред, те су одмах предузели мјере да је избаце или униште, пошто је комуникација Подгорица — Ријека Црнојевића — Цетиње за њих била врло важна. Акцију против Ударне групе непријатељ је планирао тек када је ова избила на комуникацију, а отпочео ју је баш у тренутку када је већ пола Групе прешло у Бобију. Команда је била повјерена команданту 334 пука 181 њемачке дивизије. Његове су снаге напале Групу са два правца: од Цетиња и Подгорице. У нападу од Подгорице учествовали су: 222 дивизиски физилирски батаљон, 1 батерија 2 дивизиона 222 артиљериског пука и дијелови ваздухопловних јединица са аеродрома код Подгорице. Од Цетиња су нападали: 1 батаљон 334 пука, један вод 13 чете 334 пука, италијанске јединице црних кошуља и дијелови 222 допунског батаљона 181 њемачке дивизије. Поред ових снага, и на једном и на другом правцу учествовали су и четници. Послије тешке борбе, о којој немамо детаљних података, непријатељске су колоне успјеле да се споје у рејону Лeперића (7 км с—и од Ријеке Црнојевића), али нијесу успјеле да разбију Групу, која се послије борбе прикупила сјеверно од комуникације. Непријатељ је имао око 100 мртвих и много рањених, највећим дијелом из 1 батаљона 334 пука и 222 физилирског батаљона 181 њемачке дивизије, и 30 четника.[11]

[11] У Фармацима, близу Подгорице, Нијемци су 20 децембра стријељали 50 затвореника у знак одмазде за њемачке жртве

Наши губици су били око 10 мртвих и рањених. Овако велика разлика између броја наших и непријатељских губитака потпуно је схватљива кад се има у виду да је непријатељ наступао комуникацијом и да је тако упао међу наше засједе, којима је каменит терен омогућавао сигурне заклоне и ефикасну блиску ватру.

Послије ове борбе непријатељ је на комуникацији, у рејону Лепериће, оставио јачу посаду.

Штаб групе је, послије борбе, извијестио Штаб 3 дивизије да су Нијемци посјели комуникацију Подгорица — Цетиње. Поводом тога је Штаб дивизије дао Штабу групе директиву у којој се каже да је ово запосиједање и појачање гарнизона у Даниловграду уперено вјероватно против Групе, па је потребно да она буде врло опрезна и будна и да избјегава фронталне бојеве, користећи се маневарском просторијом између комуникације Подгорица — Цетиње и Подгорица — Даниловград — Никшић. Групи се препоручује да у случају јачег непријатељског притиска користи назначену просторију и да се брзо и вјешто пребацује са једног мјеста на друго, не залазећи дубоко преко комуникације

на комуникацији Подгорица—Ријека Црнојевића. О томе је непознати аутор написао „Успомене", вјероватно за неке зидне новине. У том запису се каже да је ово стријељање посљедица напада партизана на једну њемачку колону у рејону с. Кокота (комуникација Подгорица—Ријека Црнојевића). У том запису се, између осталога, каже: „...Прије доласка камиона на неколико минута ови честити момци и дјевојке, сви ухваћени у Црногорско народно коло, изашли су у двориште затвора и наставили са пјесмом. Коло је водила дична Црногорка другарица Видна Мијановић... Била је члан КПЈ и свуда се истицала гдје је то требало... Над ракама су стајали уздигнута чела, са стиснутим шакама, очекујући сваког часа да умру, ови поносни синови и кћери, напаћене, али славне Црне Горе. Међу њима био је и друг Мирко Лучић, члан наше славне авангарде, инвалид без лијеве ноге, коју је оставио у познатој бици на Пљевљима... Док је њемачки шарац уперен у груди овог народног мученика-јунака друга Мирка Лучића и осталих око њега, он је одбацио обадвије штаке на које је мјесецима опирао своје мученичко тијело и дигао паролу нашој херојској Партији и војсци, нашем великом вођи и тако у том ставу, на једној нози, са стиснутом песницом на челу пада часно и витешки на бојном пољу са осталих четрдесетдевет другова и другарица, који су се исто тако часно и јуначки држали, баш тамо гдје се најбоље полаже испит чојства и јунаштва..." („Успомена на педесет другова и другарица..." — Арх. ВИИ).

Ријека Црнојевића — Цетиње, ако то ситуација не дозвољава. У сваком случају треба имати у виду да комуникација Никшић — Билећа није посједнута од непријатеља.

*

У једном силовитом налету Група је прешла комуникацију Цетиње — Ријека Црнојевића, очистила с. Цеклин и с. Зачир и преко с. Љуботина продрла у Црмницу разбијајући свуда четнике. Народ Црмнице дочекао ју је са одушевљењем. На први организован и јак отпор, Група је наишла тек у с. Брчели, које се налази у висини Вирпазара. Село је било утврђено бункерима, а бранило га је 80 италијанских фашиста и 200 четника. Ово је упориште окупатор утврђивао вјероватно у склопу опште одбране обале.

Када је Ударна група батаљона прешла комуникацију Цетиње — Ријека Црнојевића па се преко Цеклина и Љуботина упутила према Црмници, Нијемци су предузели мјере да одрже с. Брчели, а правили су и план да Групу униште. Они су довукли снаге у Љуботин, Прекорницу и Вирпазар, са намјером да Групи пресијеку отступницу. Но, Група је била састављена од бораца двије прослављене бригаде (4 пролетерске и 5 ударне), те их оваква окружења нијесу могла збунити.

Командант 334 пука 181 њемачке дивизије формирао је моторизовану групу од дијелова 1 батаљона 334 пука, једног вода лаких пјешадиских топова и једног вода 5 чете 222 артиљериског пука и упутио је у Вирпазар, са задатком да са тога правца нападне наше батаљоне у рејону с. Брчели. Планину Сутормаи осигуравао је 2 батаљон 334 пука 181 њемачке дивизије, који је ка Брчелима упутио једну мању групу. Међутим, њемачка интервенција је закаснила. Ударна група батаљона ликвидирала је непријатељско упориште у Брчелима.[12]

Ударна група батаљона је вјешто изманеврovала непријатеља и повукла се преко комуникације Цетиње — Ријека Црнојевића у рејон с. Улићи (5 км и. од Це-

[12] Свих 80 италијанских фашиста је убијено, а четници су разбијени. Заплијењено је: 300 пари ципела, 500 пари веша, 500 пари чарапа, 10 буради муниције и цјелокупно наоружање посаде.

тиња). Одавде су два батаљона оријентисана сјеверозападно — у Катунску Нахију, а два су, 13 децембра, избила на просторију Жупа Добрска — Буроње (10 км с—и од Ријеке Црнојевића) — Градац. Тако је Група заузела врло широк распоред, вјероватно са циљем да непријатељу не дозволи да је окружи на малој просторији.

Неколико дана касније Штаб групе је донио одлуку да понова и изненада продре у Црмницу, и то баш у с. Брчели, што је и остварено. Нијемци су и овога пута ријешили да је у том рејону окруже. За ово су одредили: 1 батаљон 334 пука (1, 2 и дијелове 4 чете), вод 222 артиљериског пука, вод пјешадиских топова, италијанске фашистичке пјешадиске јединице и четнике. Ове снаге су имале задатак да Групи батаљона затворе отступницу на сјевер, а 2 батаљон 334 пука (исто из 181 њемачке дивизије), са једним водом лаких пјешадиских топова да се појави од планине Сутормана.

Ударна група батаљона је на вријеме осјетила непријатељске припреме па се благовремено повукла преко комуникације Цетиње — Ријека Црнојевића. Нијемци су и овога пута ударали у празно.

Ова група је имала тежак војнички и политички задатак. Поред тога, она је морала да савлада врло тежак карстни терен од р. Зете до Црмнице и да зађе дубоко у непријатељску позадину, да избије, такорећи, на море. Читава та територија била је под чврстом контролом окупатора, а послије разбијања четника у Васојевићима и Кучима постала је и њихово једино упориште. Треба додати још и то да, од нашег повлачења из Црне Горе за Босну 1942 године, у Црмници нијесу извођене никакве значајније акције, јер је непријатељ помоћу својих јединица у Подгорици и на Цетињу успио да изолује ову територију од дејстава наших снага.

ПОБОЉШАЊЕ СИТУАЦИЈЕ У САНЏАКУ

Окупатор са просторије Пријепоља није, сем онога што је изнијето, ништа покушавао према југу. По подацима, са којима се располагало, њемачке снаге на том

правцу биле су ослабиле. Изненадни напад почетком децембра и ширење уз комуникацију извршени су само ради тога да се њемачким снагама, које су ишле у Босну, обезбиједи лијеви бок.

Штаб 2 корпуса је, 11 децембра, примио од ВШ сљедећи радиограм:

> *„Пета дивизија се повукла из Вишеграда у Босну, с њом и 160 бораца II дивизије. Њемачка војска започела највећу офанзиву у току овог рата. Она је почела од: Карловца, Сјенице, Тузле, Сарајева, Зворника и Дрињаче, од Имотског, Книна и Грахова. Најжешћа је сада у Источној Босни, гдје наше јединице дају жесток отпор. У Фочи и Калиновику све снаге дивизије „Принц Еуген“. Не стварајте фронт већ примјењујте мобилну тактику. Забацујте Ваше снаге опет у позадину непријатеља. Држите Ваше снаге деконцентрисане“.*[13]

Рачунало се да је санџачком комуникацијом прошло за Босну више од три њемачке дивизије (изгледа да је ово нетачно). Изненађење које је непријатељ постигао у Пријепољу, а још више наша слаба обавјештајна служба, омогућили су Нијемцима много бржи продор кроз Санџак него што би то било да су се снаге 2 корпуса надале том продору. Растресит распоред наших јединица, висок снијег у Санџаку, хладноћа и земљиште, допринијели су са своје стране да се Нијемцима пружи мањи отпор. Непријатељу је овдје, свакако, највише ишло на руку то што Штаб корпуса, због недостатка података, није могао да благовремено донесе цјелисходнију одлуку.

Истина, постојали су извјесни подаци о прикупљању Нијемаца у рејону Сјенице, али је њихов продор услиједио много прије и много брже него што се то очекивало. Иначе, њемачки генерал Кајпер имао је још увијек право када је тих дана, позивајући четнике у Црној Гори да издрже до 20 децембра па да им се послије не треба плашити никога, рекао да Нијемци могу очистити терен ту-и-тамо, но не могу га одржати, али ако желе некуда да продру, то могу да ураде.

---

[13] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/2, 394. — Све цитате у документима ВШ подвукао Н. Ј.

У шестој непријатељској офанзиви на НОВЈ Нијемци и четници нијесу ништа нарочито постигли. Напротив, у Старој Црној Гори су у офанзиви биле наше снаге, које су за себе везале све окупаторске гарнизоне на тој просторији. Није искључено да би у противном ти гарнизони упутили своје снаге према долини Таре.

Штаб 2 корпуса дошао је у Колашин, одакле је руководио даљим дејствима.

Главном штабу за Црну Гору и Боку дао је Штаб корпуса, 12 децембра, директиву за рад у условима новонастале ситуације. У њој се каже да треба активирати све партизанске одреде, нападати комуникације и предузети све да се четницима не дозволи дизање главе, како се то у неким крајевима, гдје су користили присуство њемачких снага, већ осјећа. Главном штабу се стављало у задатак да и даље врши што ширу мобилизацију људства, како би се на вријеме могла формирати 7 црногорска бригада. Поводом формирања ове бригаде Штаб корпуса упозорава да су нам потребне мале, лаке, мобилне бригаде за вријеме ове офанзиве, јер ће оне послије ње нарастати.

> „... Ви знате да смо ми из сваке непријатељске офанзиве изашли ојачани, да се наша војска очеличила кроз сваку непријатељску офанзиву, те зато и данас, стојећи пред највећом офанзивом коју је непријатељ предузео у току овога рата против нас, морамо предузети све да се наша војска, како у току тако и послије ове офанзиве, морално и политички ојача, војнички уздигне и да народ у њој види свој једини спас и своје једино мјесто...“[14]

Сличну директиву добио је и Штаб 3 дивизије, који је својим бригадама одмах наредио да буду будне, спремне за борбу и да руше комуникације.

ПРОДОР 2 ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ У СРБИЈУ

Реагујући на Шесту непријатељску офанзиву, Врховни командант НОВЈ донио је, као једну од првих, одлуку да се према Србији упути 2 пролетерска диви-

[14] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 264 од 12. 12. 1943 у 9 ч.; 4/6, 391.

зија. За њом је упућена и 5 крајишка дивизија. О томе је Штаб корпуса добио од друга Тита сљедећу депешу:

> *„Дали смо одобрење II дивизији да се пребаци преко Увца у Србију и да дејствује на сектору: Ивањица — Ибарска долина. Она се не би смјела упуштати у одбранбене бојеве“.*[15]

На основу ове депеше ВШ, Штаб корпуса је поставио, 14 децембра, 2 пролетерској дивизији задатке: а) хватање везе и активирање наших одреда у Србији; б) разбијање четничких банди, нападање њемачких колона и уништавање свих непријатељских средстава; в) попуна старих јединица и формирање нових; г) остати у Србији и тамо дејствовати офанзивно у циљу подизања широких народних маса у борбу против окупатора и домаћих издајника.

Упућивањем 2 пролетерске дивизије у Србију требало је да почне друга етапа операције 2 ударног корпуса, према плану који је овај корпус имао на поласку из Босне. Међутим, ово је било прерано. Због тога се на упућивање ове дивизије у Србију може гледати као на противманевар Шестој офанзиви, коју је окупатор изводио. Друг Тито, у већ цитираној депеши Штабу 2 корпуса, каже и да не треба држати круте фронтове него забацивати јединице у позадину непријатеља.

Са 2 дивизијом је требало да пође и 3 санџачка бригада, која је и иначе у њеном саставу, али је Штаб корпуса стао на гледиште да је она, послије недавне обнове, била још неспремна за тај пут.[16]

СИТУАЦИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ КРАЈЕМ 1943 ГОДИНЕ

У Штаб 3 дивизије дошао је, 15 децембра, извјештај од Штаба Комског одреда да Нијемци мобилишу Шиптаре и да пребацују оружје из Метохије у Плав и Гусиње, а 17 децембра је стигао други извјештај да се у

---

[15] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 277 од 14. 12. 1943 у 9.30 ч.; 19/3, 391.

[16] Штаб 2 корпуса, Бр. 284 од 15. 12. 1943; 22/3, 391.

Пећи концентрише једна њемачка дивизија и да су Шиптари већ напали дијелове Комског партизанског одреда у рејону Мурине. Из Санџака се, 18 децембра, потврђују извјештаји да њемачке снаге још увијек пролазе преко Пљеваља на сјевер и да у околини Пљеваља мобилишу четнике.

Јединице Комског одреда биле су на својој територији на положајима према Чакору и Гусињу. У Срезу андријевичком, 14 децембра, једна патрола овога одреда ухватила је команданта четничког Комског корпуса, мајора Величка Бојовића, код кога је нађена четничка архива и у њој писмо четничког команданта Лашића, из којег се види тешко стање код четника.

На територији Зетског партизанског одреда формиран је један ударни батаљон од 70 бораца, као и неколико команди мјеста. Са јединицама овога одреда дејствовао је и новоформирани Приморски партизански ударни батаљон и једна партизанска чета из рејона Бара.

Јединице Никшићког партизанског одреда биле су у вези са 29 херцеговачком дивизијом и стално изводиле акције.

Један дио Дурмиторског одреда налазио се на сектору Таре са задатком затварања тога правца, а други дио у рејону Крново — Бијела — Ускоци (ј. и и. од Шавника).[17]

Ударна група батаљона 4 пролетерске и 5 ударне бригаде и даље је била у Старој Црној Гори. Њој је Штаб 3 дивизије, у сагласности са Штабом 2 корпуса, наредио да и даље остане на тој просторији са задатком да дејствује на комуникације: Даниловград — Никшић; Подгорица — Ријека Црнојевића — Цетиње; Цетиње — Будва; Цетиње — Котор и на просторију између поменутих комуникација. Даље, да према ситуацији, упућује поједине батаљоне у заједници са теренским батаљонима у рејон Среза барског у циљу разбијања четника и мобилизације људства; да на читавој просторији врши мобилизацију људства за бригаде и учвршћује теренске јединице; и најзад, да успостави народну власт.[18]

---

[17] ГШ, Бр. 6 од 17. 11. 1943. — Арх. ВИИ.

[18] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 118 од 17. 12. 1943 у 14 ч.; 26/1, 751.

До краја 1943 године ситуација се у Црној Гори није много измијенила. У Санџаку је стање остало онакво какво је било послије противнапада наших јединица. Нијемци су остали на истим положајима. Од Пећи није било покрета јачих непријатељевих снага, али је он минирао мост на Лиму у рејону Мурине, што је значило да обезбјеђује тај правац и да вјероватно прелази у одбрану.

Четницима у Црној Гори изјаловила се нада на успјех Шесте непријатељске офанзиве на НОВЈ, која је, на крају крајева, пропала као и све оне прије ње.

Ударна група батаљона у Старој Црној Гори продужила је дејства по већ изложеним директивама и успоставила везу са 29 херцеговачком дивизијом у рејону Билеће.

Крајем године имали смо један лијеп датум за нашу револуционарну војску. Саопштена је одлука о формирању 7 *црногорске ударне бригаде* која улази у састав 3 црногорске ударне дивизије.[19]

У Штаб бригаде су ушли: командант, мајор Нико Стругар, политички комесар Никола Ђаконовић.

Истога дана је Штаб корпуса издао наређење за прегрупацију снага 3 дивизије:

— 7 црногорска ударна бригада да се пребаци у рејон источно од линије Беране — Бијело Поље, са задатком да затвори правце од Пећи, Рожаја и Сјенице;

— два батаљона 4 пролетерске и Бјелопољски партизански одред да се оријентишу на правац Бродарева са задатком да га заузму, а један батаљон ове бригаде да се упути у Колашин;

— 6 бригада, са два батаљона, да се упути у рејон Шаховићи — Слепац Мост са задатком да очисти поменути рејон од четника и обезбиједи комуникацију Бијело Поље — Слепац Мост — Мојковац;

— 5 бригада да остане у старом распореду;

— два батаљона Комског партизанског одреда да остану у рејону Андријевица — Мурина са задатком да затварају правце од Пећи.[20]

---

[19] Наредба Пов. бр. 320 Штаба 2 корпуса за 30. 12. 1943; 30/3, 391.

[20] Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 321 од 30. 12. 1943 у 17.15 ч.; 27/1, 751.

У духу овог наређења Штаб 3 дивизије прецизирао је бригадама задатке:

— 4 пролетерска бригада, са два батаљона из рејона Бијело Поље — Бродарево и Бјелопољским партизанским одредом, заузима Бродарево. По извршењу овог задатка батаљони ће се вратити у рејон Бијелог Поља, а у рејону Бродарева остаје Бјелопољски одред. Батаљони 4 пролетерске одржавају сталну везу са батаљонима 6 бригаде у рејону Шаховићи — Слепац Мост и јединицама Бјелопољског одреда и контролишу просторију на десној обали Лима, гдје треба да стигне 7 бригада. Батаљон 4 пролетерске, који се налази у Беранама, остаје и даље тамо. Општи задатак бригада: затварање праваца од Пећи, Рожаја, Сјенице и Пријепоља.

— 5 бригада остаје у старом распореду (Бјелопавлићи, Пипери, Братоножићи), затварајући правце од Даниловграда и Подгорице.

— 6 бригада са два батаљона остаје у рејону Шаховићи — Слепац Мост са задатком да затвара правац од сјевера ка Мојковцу. Остали батаљони остају у својим ранијим рејонима са задатком да разбијају четнике у рејону Лијева Ријека — Прекобрђе.

— 7 бригада полази са своје садашње просторије правцем Мојковац — Слепац Мост — Бијело Поље и прелази на десну обалу Лима да заузме распоред на просторији између линије Ракље (7 км ј—и од Бијелог Поља) — Ивање (4 км с—и од с. Ракље) и р. Бистрице. Задатак: затварање праваца од Бродарева, Сјенице, Пештера и разбијање четника и муслиманске милиције.

— Ударна група батаљона у Старој Црној Гори остаје и даље на тој просторији, но с тим да одмах по пријему наређења упути један батаљон 4 пролетерске бригаде у Колашин.

— Команду над јединицама на просторији Беране — Бијело Поље — Бродарево обједињава командант 4 пролетерске бригаде, потпуковник Саво Бурић.[21]

Као што се из горњег распореда јединица види, тежиште снага 2 корпуса је на затварању праваца са истока и сјевера, због још нерашчишћене ситуације у вези са развојем Шесте непријатељске офанзиве. План је потпуно дефанзиван.

[21] Штаб 3 дивизије, О. бр. 48 од 31. 12. 1943; 29/1, 751.

9

РЕЗУЛТАТИ БОРБИ И ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ДЕЈСТВА 2 КОРПУСА

На резултате борби у Црној Гори у периоду од половине септембра до краја 1943 године, јединице 2 корпуса и партизански одреди могу бити поносни.

Ево неколико најважнијих резултата:

1. 5 новембра 1943 године основано је у Колашину Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке, као највиши политички израз чврстог јединства народа и његове несаломљиве воље за побједом над окупатором и издајницима.

2. Четници су разбијени с главе и више нијесу претстављали организовану војничку цјелину у Црној Гори.

3. Окупатор је збијен у неколико гарнизона у Старој Црној Гори и Приморју и, снагама које је тада имао, није могао да предузме крупније акције против наших снага у Црној Гори.

4. Извршена је широка мобилизација људства и формиране су двије нове бригаде: 6 и 7, са по преко 600 бораца.[1]

---

[1] Показало се да овако мале јединице треба формирати чим за то има услова, јер су врло покретљиве и лаке, а на терену се брзо попуњавају. С друге стране, већи број јединица доприносио је ауторитету НОВЈ, поготову када је њихово људство одличних борачких квалитета и политички добро васпитано.

5. Учвршћена је наша војна и политичка надмоћност у Црној Гори, а тиме и наша коначна побједа у њој.

6. 25 новембра је одржан Први конгрес антифашистичке омладине Црне Горе и Боке, који је дао иницијативу за формирање једне искључиво омладинске бригаде у Црној Гори. Тако је 7 бригада, уствари, омладинска бригада.

7. У Црној Гори је у овом периоду мобилисано преко 4.000 нових бораца.

Исход борби 2 корпуса, у времену од његовог доласка у Црну Гору до конца 1943 године, свестрано је оправдао одлуку Врховног команданта НОВЈ да се послије Пете непријатељске офанзиве упуте на ову просторију јаче снаге. Те снаге су на просторији Црне Горе, Херцеговине и Санџака нарасле и учврстиле се тако да их са ње непријатељ није могао одбацити, нити ће их одбацити све до коначног ослобођења. Сви ови велики успјеси, разумије се, нијесу постигнути само путем војничких дејстава. Све ове, као и све друге наше побједе, раније и касније, омогућила је наша Партија. Она је од Пете непријатељске офанзиве имала у Црној Гори велике и тешке задатке чијем је извршењу пришла са изванредним еланом, упорношћу и разумијевањем. Партија, потпомогнута високом политичком свијешћу јединица 2 корпуса, разбила је непријатељску пропаганду на овоме подручју, отргла народ из канџи окупатора и четника, који су га били преварили и привремено завели, и тако створила услове за поновно распламсавање Устанка. Најтјешња сарадња војске са Партијом на терену обезбиједила је Устанку широк замах.[2]

Послије Шесте непријатељске офанзиве на НОВЈ (са којом је једновремено и Група армија „Е“ предузела офанзиву против партизана у Сјеверној Грчкој и по-

[2] У овом раду није било могуће изнијети рад Партије у захваћеном периоду онако како се износе војничка дејства, јер је то ионако предмет за посебан рад. Исто тако, у току излагања војничких дејстава јединица 2 корпуса није поклоњено доста пажње, дужне пажње, изванредним напорима њиховога људства, али то не значи, нити то смије да значи, да запостављамо све оне одлике нашег борца које су му омогућавале да издржава глад, голотињу, босотињу, умор и несаницу и да, савлађујући све то, разбија и уништава наоружанијег и бројнијег непријатеља.

стигла свој циљ) врховни заповједник Југоистока је јесењу кризу 1943 године сматрао преброђеном.[3] Он је извијестио њемачку Врховну команду да је са расположивим снагама под његовом командом могуће у свако доба и без већих тешкоћа потискивати устанички покрет од оперативно важних теренских отсјека и привредних центара све док њемачке снаге не буду принуђене да ступе у борбу са спољним непријатељем. Но „унутрашњи непријатељ" (тако су нас Нијемци звали у нашој рођеној земљи) не може се одлучно тући, јер он то вјешто избјегава.

Пошто врховни заповједник Југоистока није тражио појачање ради борбе са нама, врховни командант њемачке оружане силе обећао му је помоћ само у случају савезничког искрцавања, које се предвиђало као могуће у рејонима: Солунског Залива, Сјеверног Епира, ушћа Неретве и Ријеке.

Судећи по оваквом извјештају њемачког врховног заповједника Југоистока дало би се закључити да је он врло мало научио у овоме рату, јер није уочио чињеницу о нарастању наше војничке и политичке снаге, баш на томе Балкану који он хоће да брани од њиховог „спољњег непријатеља".

Ако се упореде резултати дејства 2 ударног корпуса у Црној Гори и Санџаку са задацима који су му постављени планом операције прије покрета из Босне, може се констатовати да је највећи број тих задатака извршен. Од девет тачака плана те операције остварено је седам. Остале су свега двије, а то су оне које предвиђају повезивање са Србијом, Метохијом, Македонијом и Албанијом и „у погодном моменту кренути за Србију". Но, ни ова два задатка нијесу остала недирнута. Штаб корпуса је још у току маршманевра предузео мјере да успостави поменуте везе. А што се тиче „погодног момента", самим избијањем јединица корпуса у долину Лима, он се већ почео припремати, али је то морало трајати дуже времена.

На тај начин је 2 корпус извршио први дио задатка. Но, због важности Приморског сектора за Нијемце, у ситуацији када су Савезници били врло близу, није се смјело очекивати да ће 2 корпус бити у могућности да

[3] Селмајер.

у миру припреми онај „погодан моменат" који, уосталом, није ни зависио само од њега. Логично је било очекивати још много покушаја непријатеља да одбаци наше снаге испред прага Србије.

*

Марш снага 2 корпуса од Озрена до Сутјеске назвали смо наступним маршманевром. У току Народноослободилачког рата ми овај термин нијесмо употребљавали, као што нијесмо употребљавали ни још неке које употребљавамо данас. Међутим, наше посљератно студирање савремене теорије ратне вјештине омогућује нам да сопствену ратну праксу темељније сагледамо, те је потпуно разумљиво што и терминологију саображавамо тој теорији и богатимо је резултатима научног истраживања у области нашег искуства.

Вођење јединица 2 ударног корпуса од Озрена до Фоче није, по нашем мишљењу, погрешно назвати маршманевром, иако савремена дефиниција те војничке радње не налази у њему све своје елементе. Ово је био маршманевар, и не само наступни. Кад су јединице вођене поред и између непријатељских гарнизона, то је био бочни маршманевар, а када су те гарнизоне остављале иза себе — био је отступни. А за све вријеме наступни, јер су се јединице кретале ка непријатељу. С обзиром на услове у којима је изведен и чињеницу да је изведен потпуно и по плану, овај маршманевар претставља лијеп примјер те врсте у оперативној вјештини уопште, а посебно у искуствима нашег Народноослободилачког рата.

Овај примјер показује да корпус[4] може изводити маршманевар, нарочито брдским и планинским правцима, на територији коју непријатељ држи растреситом мрежом посједнутих гарнизона. Он, притом, без обзира на принцип тајности, може да извршава и важније борбене задатке (као што су они који су постављени маневарској групи бригада — 4 пролетерској и 2 далматинској) — и то са повратком уназад, поред успутних борбених дејстава (рушење комуникација, разбијање

[4] Истина, формациски састав ондашњег нашег 2 корпуса био је још доста далеко од формациског састава савременог корпуса.

слабијих непријатељских снага, демонстративни напади итд).

Гдје је граница могућности извођења оваквих маршманевара у савременом, „регуларном“ рату, тешко је рећи. Међутим, то питање није једино на које наводе слични примјери из нашег ратовања.

Посебну пажњу заслужује маневар снага 2 корпуса, којим су оне оствариле свој брзи продор у Црну Гору и Санџак.

Не мању пажњу заслужују маневри којима су снаге овога корпуса успјеле да се, и поред свих непријатељских офанзива на њих, одрже на просторији Црне Горе, Санџака и Херцеговине, а поред тога и да нарасту.

*

О Ударној групи батаљона „за операције у Старој Црној Гори“ рекли смо већ неколико ријечи, али је, ради правилнијег гледања на те „операције“, нужно извући их из оквира правилских одредаба о операцијама, уопштених и примљених на бази искустава из операција прије Другог свјетског рата и у току њега.

Ово је један од оних термина које смо употребљавали у току рата. Задаци које је добила и извршила ова ударна група батаљона на одређеној просторији, у одређеном времену, у низу офанзивних акција, повезаних јединственом командом, идејом и циљем, не само што дозвољавају да се дејства Групе назову операцијом, већ и искључују сваки други термин. Но, ипак, операцијом своје врсте и у специјалним условима.

*

Ми смо се срели са двије оперативне групе — групом бригада и групом батаљона — које су биле упућене да продиру у већу или мању дубину непријатељског распореда. Оне имају доста заједничког по форми и суштини, али се и разликују. Прије свега, група бригада је створила групу батаљона.

Из дејстава ове двије самосталне оперативне групе може се извући много поучног.

У моменту доношења одлуке Врховног команданта да се група бригада упути из Босне у Црну Гору и Санџак, ту су просторију, као и Херцеговину, држале њемачке и италијанске снаге, као и четници, посиједајући

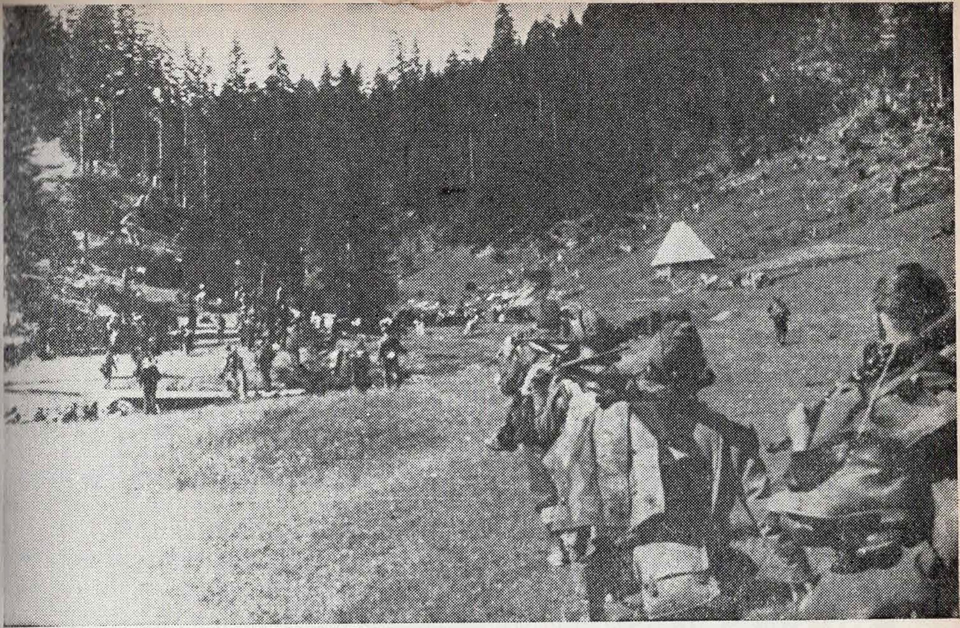

(Војни музеј ЈНА)

5 крајишка дивизија у Црној Гори 1943

Прослава Октобарске револуције у Пљевљима 1943

(Војни музеј ЈНА)

насељена мјеста и друге важније тачке оперативног или тактичког значаја (све ове тачке окупатор је утврдио), јер нијесу имали снага за други начин одбране, чему је допринијела и чињеница што је главна пажња непријатеља била сасриједђена на одбрану јадранске обале од десанта. Ово је била дефанзива у оперативном смислу, иако је ту-и-тамо непријатељ могао предузимати мање комбиноване или изоловане локалне нападе.

Оваква се ситуација, свакако, не може поновити са свим својим особинама, али се одбрана непријатеља по овом систему (утврђених тачака) ипак може поновити нарочито на планинском земљишту, — оном какво покрива велики дио наше територије. Стога сматрамо да је корисно изнијети неколико уопштених искустава која се, у вези овог питања, могу извући из дејстава наших оперативних група које смо напријед споменули.

При оваквој одбрани непријатеља у сличним условима могуће је извршити продор одређеним формациским саставом у дубину непријатељске територије, наравно, уз одговарајуће мјере припреме и подршке.

Овакви су продори могући на планинском земљишту чак и онда кад је непријатељ извршио групно посиједање, јер су и тада браниочеве снаге развучене и раздвојене, а тактичка веза релативно слаба. Слични продори су могући и кад је општи однос снага у корист непријатеља, јер простор умањује ефекат бројне надмоћности.

При процјени погодности за планирање и извођење оваквих операција нужно је установити стварно стање у коме се непријатељ налази: његов положај у међународној политичкој констелацији, унутрашњу политичку ситуацију, развој његових општих дејстава на читавом ратишту, на којем је дијелу фронта најангажованији; гдје су му главне снаге и специјално снаге пред нама; гдје је на нашем фронту најосјетљивији и гдје му је тежиште одбране у оперативном смислу итд.

Одбрана на планинском земљишту, на широком фронту, по систему утврђених тачака (насељена мјеста, важне раскрснице, мостови и тако даље), каква је била непријатељска одбрана коју је имао да савлађује 2 ударни корпус у Црној Гори, има сљедеће слабости:

— велике празне просторе између утврђених тачака;

— распарчаност снага;

— отсуство компактности одбранбене моћи у оквиру дивизије или корпуса;

— тешкоће у снабдијевању;

— тешкоће у извиђању и одржавању контакта са нападачем, нарочито оперативног.

Поред уочавања ових слабости важно је имати податке и о расположењу становништва на одређеном правцу и о томе да ли тамо постоје какве партизанске формације.

Када се нема довољно, или довољно тачних, података о непријатељу: о његовим снагама, распореду, морално-политичком стању, борбености, вичности за борбу на планинском земљишту и тако даље, онда припремама одређене групе за дејство треба посветити нарочиту пажњу.

Морамо додати и то да савремено наоружање и модерна техничка средства уопште, омогућавају данас регуларним армијама истурање јачих или слабијих снага у дубину непријатељског распореда, било са ограниченим задатком у разним фазама једне операције, било у специјалним моментима и са специјалним задацима — оперативног или тактичког значаја. То је, заправо, онај моменат у коме једна регуларна армија чини квалитативан скок у методу дејстава, који се у теорији одомаћио као партизански начин ратовања. Но, треба разумјети да је једно партизански начин ратовања, друго партизански начин дејства, а треће еластичност једне регуларне армије и способност њенога командовања да и у условима крутог фронта зна и може да га оживљава и пробија.

Упућивање већих оперативних група у дубоку позадину непријатеља треба ускладити и са доба године. Наиме, одређене снаге треба да се пробију и учврсте на новој просторији прије пада снијега, како би организовале исхрану и снабдијевање уопште, што на планинском земљишту има одлучујући значај.

Приликом предлога Врховном штабу да се креће што прије, Штаб 2 корпуса је, као један важан разлог за то, навео да јединице треба да стигну у Црну Гору и Санџак прије пада снијега. То значи да се морају

спремити благовремено, ако не цијела зимница, онда бар услови за нормалну исхрану једне јаче групе на терену, који може да буде економски сасвим исцрпен од стране непријатеља, поред осталог и непријатељским пустошењима.

Оперативне групе о којима говоримо имају пресудан значај приликом борби мањих армија на широким фронтовима на планинском терену. При дејствима на пространим планинским секторима оперативне групе играју одлучујућу улогу, а нарочито самосталне оперативне групе на одвојеним правцима и са посебним задацима. Међутим, оперативне групе типа 2 корпуса имају, за један савремени покретни рат, виши смисао, одређенију садржину и потпуно прихватљиву важност.

Посебно важан задатак за командовање претставља организација и извршење маршманевра групе ка одређеној просторији у дубини непријатељске територије. По искуствима 2 ударног корпуса потребно је да група благовремено створи себи упоришта, па тек у погодном моменту да брзо и силовито пробије непријатељску одбрану, уклињавајући се што је могуће бржим темпом у дубину непријатељске територије и уништавајући на своме правцу све непријатељске комуникације, важне објекте, магацине, живу силу и др.

Командовање које доноси одлуку и план за овакве операције дужно је да групу обезбиједи свим потребним средствима, а посебно и од оперативног изненађења. Ово посљедње постиже се тиме што виши штаб држи непрестано групу у курсу свих новости, које су за њен рад важне. Обавјештајна служба вишег командовања мора да прибави све оне податке који су групи нужни.

У пракси се снаге оперативне групе могу употребљавати и за успутне задатке. Четврта пролетерска и 2 далматинска бригада најбоље илуструју те задатке у последњој етапи маршманевра 2 корпуса септембра 1943 године. Ту видимо да се из састава групе издваја половина снага и враћа уназад за извршење важних диверзија.

Оперативне групе, биле оне мање или веће, морају имати чврсто војно и политичко руководство, и то утолико чвршће уколико су им задаци тежи.

Наше искуство говори да се при упућивању мањих група (два до три батаљона) на опасне правце мора

прецизирати датум њиховог поласка и дан до када се морају вратити. Овакве се групе обично шаљу на мање дубине и са ограниченим задацима, с тим да се по извршењу задатка врате у састав своје главнине. Ако се у току њиховог дејства покаже да су успјеле војнички и политички, може им се продужити вријеме дејства. Међутим, оне тада треба да буду ближе главним снагама, како би имале сигуран наслон, јер ће непријатељ редовно тежити да их уништи. Продужење времена за дејства ових група долази као друга фаза њиховог рада. Тако се оне упућују на широк маневар по одређеној просторији гдје, између осталог, имају задатак да се попуне људством и да учвршћују партизанске јединице на том терену. И у томе се огледа један од начина сарадње регуларних јединица са партизанским, у условима када ове друге постоје.

Правци дејства треба, поред осталог, да су и такви да непријатељ на њима не може групи супротставити јаче снаге које би биле у стању да јој укоче темпо наступања или да јој ремете план.

Упад на одређену просторију мора да буде брз и силовит и мора се брзо претварати у стваран војнички успјех, који собом одмах доноси и политички. С друге стране, почетни успјех мора одмах добити значај оперативног успјеха. Штабу групе треба оставити одријешене руке да на лицу мјеста може доносити онакве одлуке какве ситуација захтијева, а, у сваком случају, не удаљавајући се од коначног циља.

Оперативне групе јачег састава треба да добију шире просторије за размах својих оперативних дејстава по избијању на основну линију. Зато се њима задаци дају раније и директивно, указује им се на основни задатак и шта се од њих очекује, али то не значи да оне постају потпуно аутономне у својим даљим дејствима. Њима ће руководити онај виши штаб који их је упутио, а то може да буде штаб фронта или врховна команда, а некада и армија или корпус. Савремена средства за везу омогућавају да се дејства таквих група усклађују са општим дејствима главних снага једног фронта или, пак, снага на појединим важним операциским правцима.

Марш, односно маршманевар, мора се изводити са тактичком и оперативном опрезом и будношћу, а снаге

морају бити прикупљене мање или више онако како то захтијева конкретна ситуација.

Из рада 2 корпуса видимо да је он са полазног реjона кренуо такорећи у једној колони, ускупно, да се по избијању на линију оперативног развоја раздвојио у двије групе, од којих се једна вратила ка Сарајеву, као маневарска група са ограниченим циљем, а друга се опет раздвојила у два крака да обухвати просторију Црне Горе и Санџака.

Враћајући половину својих снага са линије оперативног развоја назад, а другу половину упућујући на извршење продора у непријатељску територију, 2 корпус се уствари постројавао у два ешелона. На облик маневра првог ешелона земљиште није изразило онолики утицај колики су изразили други фактори, од којих је најизразитији општа политичка и војничка ситуација у Црној Гори и Санџаку послије капитулације Италије, док њемачке снаге још нијесу биле успјеле да загосподаре том просторијом.

Што се, пак, тиче облика маневра за пробој у дубину непријатељске територије, то није произвољна ствар. Начин дејства треба планирати тако да се још у самом почетку изобри успјех, да се тај успјех нагло прошири и група што прије ухвати за нову просторију. Почетни неуспјех, макар он био и мали, може да има рђавих посљедица. Због тога се и одустало од даљег напада на Билећу и Никшић и због тога се упорно борило за Колашин.

Ако се иде на разбијање главних непријатељских снага, које се налазе у дубини, онда се мора обезбиједити шира слобода дејства сопствених снага за прво вријеме наступања ка новој просторији. Кад се дејствује мањим снагама треба тежити да се непријатељ заобиђе али да се не напада док се снаге групе не прикупе и не среде за одлучан ударац. Но, што се прије он изведе, то ће и резултат бити већи, јер се неће непријатељу створити временска могућност да привуче нове снаге. Ако се долази на просторију гдје већ има партизанских јединица, онда је потребно дејства координирати. Када оперативна група напада фронтално, најцјелисходније је да се партизанске јединице употријебе за напад из позадине непријатеља, и то или да га нападну прије напада наших главних снага и тако

му скрену пажњу на себе, или послије, како би га дезоријентисале.

Пробијање на одређену просторију у виду клијешта или два или три клина има многе предности. Тиме се непријатељске снаге разбијају самим тим што се приморавају на ангажовање око свих клинова или око оба крака клијешта, а то опет олакшава групи да га почесно туче. Међутим, ако се иде у једном клину, непријатељу се пружа могућност да се неометано са других страна концентрише за удар на нашу главну групацију, што није никако пожељно.

Примјер клијешта 2 корпуса око тако велике просторије као што је ова на којој је он дејствовао, може се поновити и у условима регуларног рата. Појава оваквих клијешта уз бокове приморава непријатеља да дијели снаге из окружења које му пријети и да их упућује и према једном и према другом краку наших клијешта. Разумије се, овим се разређују снаге у центру непријатељског распореда и тиме ствара повољна ситуација за увођење у бој другог ешелона оперативне групе, који ће наићи на мањи отпор, реметити конструкцију читаве непријатељске одбране, издробити његове снаге и овладати одређеном просторијом.

Ова могућност истиче то да оперативна група мора имати јак други ешелон.

Када се санџачки крак клијешта 2 корпуса повио према Колашину, наишао је на јачи отпор. Непријатељ се прибрао. У томе моменту је улетио, скоро по средини, други ешелон и потпомогао тучење главних снага непријатеља, тако да су наше снаге избиле у долину Лима и у рејон Беране — Андријевица. Ово је још један примјер који говори како се може употријебити други ешелон. У операцији 2 корпуса тај ешелон није био онај други ешелон који се креће позади првог на већ познатом отстојању. Он је овдје посредно створен и имао је посебан задатак због кога је изостао и просторно и временски врло далеко. Као што смо у почетку напомијенули, овај други ешелон је чинио маневарску групу за диверзију према Сарајеву.

При дубоком пробијању група треба да одржава оперативну па чак и тактичку везу са главним снагама. У случају 2 корпуса видимо како се он сам стара о томе, чувајући терен у својој позадини све док нијесу

наишле друге наше снаге. Наслони су апсолутно потребни, ако не дуже, а оно бар док се група не снађе на одређеној просторији; док се ситуација сасвим не разбистри и док ствари не стану тећи тако да више не могу уродити негативним обртом нити могу донијети изненађење. Послије учвршћивања на новој просторији и ширења систематског рада на њој, група постаје самосталнија; има свој режим акција; постепено се привикава на земљиште и прилике, — једном ријечју, постаје стабилнија. После тога она узима иницијативу у руке и не смета јој скоро ништа то што нема директан оперативни наслон на сопствене главне снаге. Непријатељ тада бива принуђен да за њу веже јаче снаге, које ће му све више недостајати уколико група шире развија рад и проналази нове резерве људства за своје јединице. Од тог момента група већ постаје важно оперативно и стратегиско тијело, које врховна команда може да користи врло разнолико и ефикасно.

Нарастање јединица оперативне групе на бази попуне из мјесних људских извора претставља, свакако, специфичност коју пружа ослободилачки рат против окупатора.

У нарочито повољним условима, крупне истурене оперативне групе могу се претворити чак и у фронтове, који у одлучујућим данима рата добијају свој пун смисао.

Борба за одржавање просторије на коју је избила једна оперативна група врло је тешка. Она постаје још тежа ако група има задатак да је одржи. Непријатељ предузима разне мјере за онемогућавање дејства таквој групи или бар за њено одбацивање. У таквим ситуацијама група мора широко примијенити маневар и предузети одбранбене акције да би се одржала, па макар дозволила да понеки дио територије, односно земљишта, падне привремено непријатељу у руке, како би га, у даљем току борбе, поново освојила, наравно, наносећи непријатељу што је могуће веће губитке. Одбрана операциске просторије има одлике одбране слободне територије и карактеристике позиционе и маневарске одбране.[5]

---

[5] О одбрани слободне територије моћи ћемо да кажемо нешто опширније тек на крају излагања, јер ћемо тада за ту тему имати више елемената.

ГОДИНА
1944

1

ДОГАЂАЈИ У ПЕРИОДУ ЈАНУАР — МАРТ. ФОРМИРАЊЕ ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

РАСПОРЕД НАШИХ СНАГА У ЦРНОЈ ГОРИ ПОЧЕТКОМ ЈАНУАРА 1944

(Скица 18)

Не може се, можда, рећи да је 1944 одлучујућа година нашег Ослободилачког рата, али за његов исход у Црној Гори не би било претјерано и то тврдити.

Она депеша Врховног команданта НОВЈ о почетку Шесте непријатељске офанзиве подигла је у очима Штаба 2 ударног корпуса вео са тајне непријатељског продора кроз Санџак. Штабу корпуса је сада било јасно да је тај изненадни продор значио стварно напад на снаге НОВЈ у Источној Босни, а привидно и на снаге 2 корпуса у Санџаку. Када су непријатељске снаге већ прошле, на положајима пред фронтом јединица корпуса стајала су у одбрани бочна осигурања комуникације Пријепоље — Пљевља, сакупљена из постојећих гарнизона окупатора, муслиманске милиције и четника у Санџаку. Међутим, изгледа да Штаб корпуса није могао имати сасвим јасну слику даљих намјера непријатеља на овоме сектору. Поменута депеша Врховног команданта помогла му је да схвати ситуацију у односу на Шесту непријатељску офанзиву, али му је недостајало података на основу којих би могао са сигурношћу разјаснити конкретну ситуацију у Санџаку. Због тога је распоред његових јединица на томе сектору био и де-

фанзивног и ишчекујућег карактера. У таквој неизвјесности није било нелогично поставити одбрану праваца Пријепоље — Бијело Поље — Мојковац и Пљевља — Мојковац по дубини.

Но, и поред свега тога, Штаб корпуса није рачунао са дугом одбраном. Он је, послије депеше Врховног команданта, одустао од премјештања командног мјеста негдје у правцу Фоче и дошао у Колашин. То је био најбољи знак његове ријешености да припрема офанзивна дејства.

Ако упоредимо активност дејства непријатеља у Старој Црној Гори са овим у Санџаку, видјећемо карактеристичну разлику. Непријатељске снаге у Подгорици, Даниловграду и Никшићу и све оне западно од ове линије, нијесу доводиле у склад своје акције са онима у Санџаку, нити су им садејствовале, што је противно досадашњем искуству, већ су остале потпуно неповезане са њима, како по циљевима тако и по времену. Највјероватније је било да је непријатељ, западно од споменуте линије, с обзиром на величину његових снага тамо, имао посебну и ограничену улогу у Шестој офанзиви. Да је и добио неку већу улогу офанзивног карактера према Санџаку, он је не би могао извршити, јер му је Ударна група батаљона 4 пролетерске и 5 бригаде задавала доста посла и бриге својим смјелим дејствима. Она му је ангажовала све расположиве снаге које је смио извести из појединих гарнизона, а да не ризикује њихову непосредну одбрану. Ово је једна од многих користи присуства и дејства ове Групе на тој просторији и један од начина садејства наших јединица које су биле просторно знатно удаљене. Ударна група батаљона изводила је и тако опасне продоре као што је онај из долине р. Зете до с. Брчели.

Први јануар 1944 затекао је 3 црногорску дивизију са сљедећим саставом: 4 пролетерска и 5, 6 и 7 црногорска ударна бригада. Поред 3 дивизије, на територији Црне Горе дејствовало је и пет партизанских одреда са тринаест батаљона и неколико теренских чета. Укупна јачина одреда и теренских чета била је преко 2.000 бораца. Одреди су били: Ловћенски, Зетски, Никшићки, Дурмиторски и Комски.

Главне снаге *3 дивизије* биле су у долинама Таре и Лима и то:

— Штаб дивизије у Колашину;

— *4 пролетерска бригада* на линији Беране — Бијело Поље;

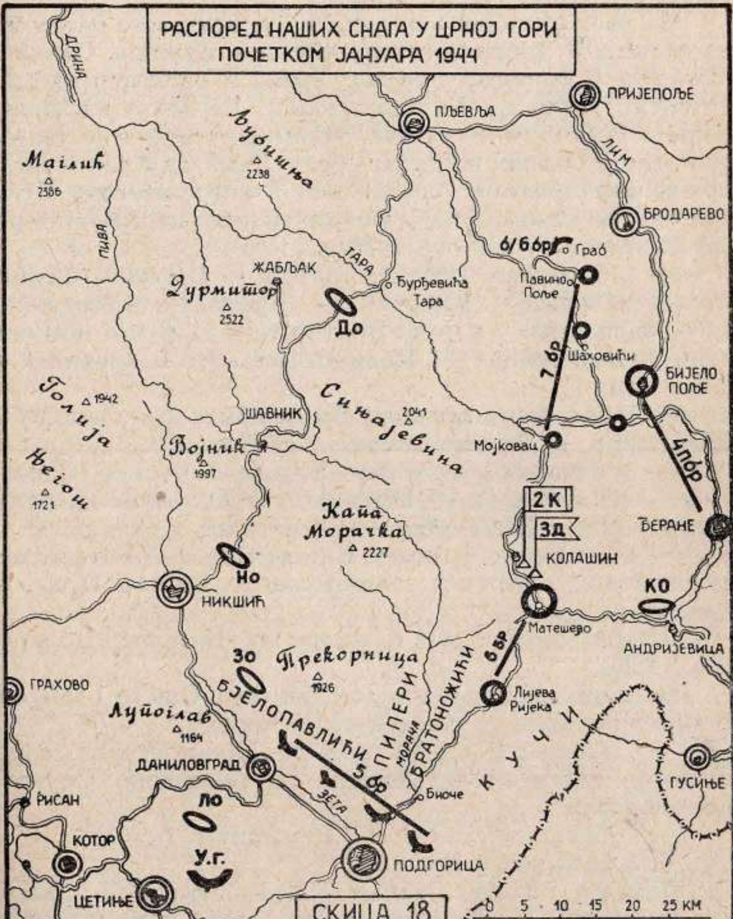

СКИЦА 18

— *5 црногорска ударна бригада:* Бјелопавлићи, Биоче, Братоножићи;

— *6 црногорска ударна бригада* на комуникацији Лијева Ријека — Матешево, а један батаљон у рејону Граба (ј—з од Бродарева);

— *7 црногорска ударна бригада* у рејону Колашина, гдје је и формирана;

— *Ударна група батаљона* 4 пролетерске и 5 ударне бригаде у Старој Црној Гори.

Из овог распореда се види да је неколико батаљона из састава 3 дивизије распоређено у Јужном Санџаку (батаљон 6 бригаде у рејону Граба и батаљони 4 пролетерске у рејону Бијелог Поља). По оном наређењу с краја 1943 године, читава 7 бригада требала је такође да пређе у Санџак на десну обалу Лима, гдје је и стигла првих дана јануара, али је већ 8 истог мјесеца Штаб бригаде, на основу добијених директива, наредио покрет батаљона на лијеву обалу Лима, и то:

— 1 батаљону правцем Затон — Обров — Бијело Поље — Окладе — Шаховићи — Вратиште, са задатком да се распореди у рејону Вратишта и да руши комуникацију Шаховићи — Павино Поље и Шаховићи — Мојковац;

— 3 батаљону правцем Бијело Поље — Окладе — Шаховићи — Павино Поље — с. Крстаћи;

— 2 батаљону правцем Бијело Поље — Слепац Мост — с. Лепенац — Мојковац са задатком да руши комуникацију Шаховићи — Мојковац;

— 4 батаљону правцем Бијело Поље — Равна Река са задатком да руши комуникацију Бијело Поље — Мојковац;

Штаб бригаде је прешао из Бијелог Поља у Шаховиће.[1]

Најшири фронт је имала 5 бригада. Она је 1 јануара 1944 године била у сљедећем распореду:

— 1 батаљон: од Пипера до Даниловграда, спречавао је непријатељу дејства из гарнизона Спуж и Даниловград;[2]

— 2 батаљон: Биоче — Вежешник (к 610);

— 3 батаљон у Кучима.[3]

Одмах у почетку јануара, Штаб 2 корпуса је наредио припрему за формирање још једне нове (8) црно-

[1] Штаб 7 бригаде, О. бр. 3 од 8. 1. 1944; 1/1, 759.

[2] Овај батаљон је 26 јануара 1944 године прешао из Бјелопавлића у Биоче.

[3] Овај батаљон је 9 јануара 1944 године тешким бацачем гађао четнички збор у с. Буруму и растурио га, нанијевши четницима губитке од 10 мртвих и рањених. Релације 5 бригаде; 16/3, 758.

горске ударне бригаде. Једновремено с тим, Штаб корпуса је наредио[4] да се 6 бригада што прије прикупи у рејону Матешево — Биоче, одакле ће, по накнадном наређењу, кренути у рејон Никшић — Вилуси — Грахово, гдје би имала задатак разбијања четника; мобилизације и попуне бригаде; учвршћења и јачања Никшићког партизанског одреда; утицаја на Ловћенски партизански одред и повезивања са 29 херцеговачком дивизијом, која се са неким својим дијеловима налазила у рејону Билеће.[5]

У рејону, на који ће се упутити 6 бригада, сакупило се око 1.000 четника, јер је та просторија, захваљујући отсуству 29 херцеговачке дивизије због дејства дубље у Херцеговини, а 3 дивизије у долинама Зете, Таре и Лима, остала без наше јаче контроле. То је била и једина просторија која је остала празна послије проширења дејстава јединица 2 корпуса и на просторију Старе Црне Горе.

Одлука да се формира још једна нова црногорска бригада и слање 6 бригаде на поменуту просторију спада у почетак припрема јединица корпуса за покрет са досадашњег терена по директиви друга Тита, коју је Штаб корпуса примио депешом 5 јануара и у којој, између осталога, стоји:

„... *Ви постајете покретни корпус састава двије дивизије. Ускоро ћете добити задатак даљег покрета.*"[6]

Овај ће „даљи покрет" бити вјероватно за Србију. Други корпус је био најистуренија група НОВЈ према истоку и југоистоку, са јасно израженим стратегиским карактером. Просторија Црне Горе и Санџака већ и по самом свом положају претставља погодну основицу за све операциске правце нашег ратишта, а нарочито за Србију, која је још у септембру 1943 године предвиђена као друга етапа дејства 2 корпуса према истоку. Почетак ове друге етапе није био временски прецизиран већ је зависио од брзине сазријевања услова за то. Почетком 1944 године 2 пролетерска дивизија је закорачила на

---

[4] Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 11 од 7. 1. 1944 у 18 ч.; 4/1, 392.
[5] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 2 од 20. 1. 1944; 2/1, 759.
[6] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

територију Србије[7], у коју се била привукла реакција послије претрпљеног пораза у свим осталим покрајинама.[8]

Штаб корпуса је, одмах по пријему поменуте директиве Врховног команданта, приступио одговарајућим припремама. Он је својим предлозима, на основу новијих података о ситуацији, допринио да директива Врховног команданта добије јасније и прецизније црте. Но, због новонастале ситуације, ова директива се, мало касније, измијенила.

Прва половина јануара протекла је углавном без неких промјена. Дијелови 3 дивизије, ангажовани у Јужном Санџаку, били су стално у контакту са непријатељем чије су колоне још увијек пролазиле комуникацијом Пријепоље — Чајниче. Дијелови 7 бригаде су, 11 јануара, освојили Зечију Главу (око 8 км с—з од Бродарева), али пошто је клин био сувише дубок, повукли су се јужно — на Бијелу Трлу. Нијемци су их 12 јануара напали од Бродарева и успјели да овладају Црним Врхом, са којега су их збацили батаљони 4 пролетерске бригаде.

*

Ударна група батаљона у Старој Црној Гори развијала је постигнути успјех. Из ње се један батаљон 4 пролетерске већ вратио у Колашин. Група је, од 21 децембра 1943 до 7 јануара 1944 године, убила 119 Нијемаца и 27 четника, а заплијенила доста ратног материјала, између осталог и двије хаубице 105 мм и један противколски топ, као и доста артиљериске муниције. Ноћу 9/10 јануара Група је очистила села: Орашје, Сладојево Копито, Ђурилац, Грлић, Ново Село, Кли-

---

[7] Присуство 2 корпуса на просторији Црне Горе и Санџака, а нарочито покрет 2 пролетерске дивизије према Србији, врло брзо су се одразили на рад партизанских одреда у Србији; то је дало потстрека Народноослободилачкој борби на Космету, у Македонији и Албанији, што се већ јасно уочавало, а касније ће се то још јаче уочити. Одлука Врховног команданта НОВЈ за долазак наших снага на ову просторију добијала је све више пун смисао, а касније ће се видјети да је имала и пресудан значај за даљи развој догађаја, прво на овом сектору, а затим и на општи исход нашег Народноослободилачког рата и Народне револуције.

[8] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

коваче и Веље Брдо (све на десној обали Зете). Четницима су те ноћи нанијети губици: 10 мртвих, 10 заробљених и већи број рањених. Наши губици су били: 1 мртав и 1 рањен.

Ноћу 10/11 јануара Група је упала у Његуше, гдје је убила 1, ранила 1 и заробила 10 четника. Она није имала губитака.[9] Прећи из долине Зете, гдје је ноћу 9/10 очистила девет села, у рејон Његуша и тамо сљедеће ноћи извести другу акцију, претстављало је за Групу изванредан напор, јер је морала да савлада врло тешко земљиште.

Све што су Нијемци и четници могли да предузму против Ударне групе батаљона, било је вјешање мирног становништва. Само на телефонским стубовима од Подгорице до Ријеке Црнојевића висило је, у првој половини јануара, 76 људи.

НАРЕЂЕЊЕ ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА ЗА ФОРМИРАЊЕ ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

На почетку друге половине јануара Штаб корпуса је примио сљедећу депешу од ВШ:

„Према вјероватном развоју догађаја Ваше присуство у Црној Гори неопходно је. Одлуку о одласку Вашег корпуса мијењамо. Поступите овако. Црногорско Приморје добија важност, поготову кад тамо нису сређене прилике. Тамо морате створити оперативну групу распоређену овако: једна јединица Конавље—Грахово—Рисан; друга јединица: Чево—Котор—Црмница—Ставор; трећа јединица: Тиват—Паштровићи—Улцињ. Штаб групе на Грахову или на Ставору. Четничке банде на овом сектору по сваку цијену морају се разбити. Треба да учествују и снаге XXIX дивизије. Настојте да се све ово заврши до почетка фебруара. Стварањем базе у Грахову или Црквици могла би се ова група материјално помагати. Радио везу мора имати. XXIX дивизија због измјењене ситуације потпада под Вашу команду[10] *и тијесно мора сарађивати с црногорским јединицама,*

[9] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 16 од 20. 1. 1944; 2/4, 392.

[10] Ова дивизија није била стално под командом Штаба 2 корпуса.

нарочито у Приморју. Нека остане Главни штаб за Санџак под Вашом командом, али више као мобилизациона позадинска команда. Главни штаб за Црну Гору није потребан. Штаб корпуса непосредно командује. Штаб ојачајте за правилан рад. Дакле, непосредно командујте са XXIX дивизијом, III дивизијом, Приморском оперативном групом, одредима и Главним штабом за Санџак. Настојте да се у Црној Гори оформе двије лаке дивизије: једна у Приморју — приморска оперативна група — и једна у сјеверним предјелима. Сектору Никшић—Подгорица посветити већу пажњу. Ви сте у Санџаку груписали исувише снага. IV црногорску бригаду упутите одмах у састав II дивизије. Ово извршити без одлагања. До поласка та ће дивизија бити под Вашом командом".[11]

Послије оног наглашавања генерала Дапчевића, у писму, упућеном Ивану Милутиновићу још у току извођења маршманевра 2 корпуса, да Врховног команданта нарочито интересују Црногорско Приморје и Јужна Далмација, ово је први пут да друг Тито, у виду оперативне директиве, упућује 2 корпус на који начин да узме ситуацију на приморском сектору у своје руке. И не само то. Врховни командант подвлачи да је „према вјероватном развоју догађаја" неопходно и даље присуство снага корпуса у Црној Гори, што се односи, можда још и више, и на Црногорско Приморје. „Несређене прилике" на Црногорском Приморју у том моменту су значиле недостатак наших јачих снага у тој области, те је четницима[12] и окупатору пружена слобода за свакојаке планове.

На цитирану депешу је Штаб корпуса одговорио 18 јануара, да у потпуности схвата војничку и поли-

[11] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/2, 394.

[12] Црногорско Приморје су већ четници фиксирали као просторију на којој треба да се прикупе и дочекају Англо-Американце — као своје савезнике. У томе су их подржавале разне илегалне групе и групице иностранаца и четничких избјеглица, које су, под маскама разних мисија, почеле да се на разне начине искрцавају у Приморју. Та гравитација четника на Приморје протезаће се за читаво вријеме до наше коначне побједе. Овдје смо је морали споменути због тога да би се унапријед скренула пажња и на још један војно-политички проблем, и то крупан, који је пао у задатак корпусу да га он ријеши.

тичку важност постављеног му задатка и да зна да Црногорско Приморје и Јужну Далмацију не смијемо препустити четницима „иако ми нећемо успјети и са јачим снагама да ликвидирамо у потпуности те банде, јер оне послије сваког нашег притиска бјеже у градове код Нијемаца, а главне су им базе Бока и Црногорско Приморје, гдје се држе у њемачке гарнизоне". Штаб корпуса даље каже да се једна наша бригада мора стално држати у Васојевићима због шиптарских и албанских фашистичких банди, које су образовале фронт према нашим јединицама и код којих се налази и извјестан број четника; једну према Сјеници и Бродареву због муслиманске милиције и четника на десној обали Лима, које помажу Нијемци, а једну према Пљевљима. На свим овим секторима непријатељ је био активан и са њиме су се водиле свакодневне борбе. Једна бригада се морала држати према Подгорици и Даниловграду, јер, поред њемачких гарнизона, у ова два града и њиховој околини било је више од 1.500 четника[13].

Штаб корпуса је, у вези с тим, предложио сљедећи распоред својих јединица:

— *2 далматинска бригада* на просторији Конавље—Требиње—Дубровник;

— *6 црногорска ударна бригада* на просторији Вилуси—Грахово—Црквице;

— *5 црногорска ударна бригада:* Бјелопавлићи—Подгорица—Ријека Црнојевића;

— *4 пролетерска бригада* — три батаљона: Ставор—Његуши—Ријечка Нахија, а два батаљона: Црмница—Бар—Грбаљ;

— *7 црногорска ударна бригада:* Биоче—Кучи и један батаљон у Морачи за обезбјеђење болнице;

— *2 пролетерска бригада:* Бијело Поље—Беране—Андријевица, гдје би се и попунила;

— *3 санџачка бригада:* Западни и Јужни Санџак, са задатком да напада комуникације и да разбија четнике у том дијелу Санџака;

— једна *херцеговачка бригада:* Требиње—Билећа;

— друга *херцеговачка бригада* у рејону Гацког.[14]

---

[13] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

[14] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

У план Штаба корпуса долазило је у обзир и ослобођење Никшића.

Послије овог предлога, ВШ је наредио депешом:

„Формирајте Штаб Приморске оперативне групе у чији састав да уђу: VI црногорска бригада, II далматинска и једна новоформирана јединица на сектору Црмнице и Паштровића. Доласком у Конавље, у састав II далматинске бригаде ући ће Орјенски и II далматински батаљон који се сада налази на Херцеговачком Приморју. Наредићемо попуну и из Далмације, па ће бити јака бригада. И политички је исправно да она дејствује у захвату Боке.

Предложите лица за Приморски штаб.

У саставу III дивизије остају V и VII црногорска и III санџачка бригада као и одреди на сектору Никшића. Штаб треба да буде на сектору Подгорице.

II дивизију доведите у Лимску долину. У њен састав остају II и IV пролетерска и Моравска бригада.“[15]

ВШ се сложио са намјерама Штаба 2 корпуса и нагласио да се установи у којој мјери Нијемце интересује комуникација Подгорица—Никшић—Требиње.

За ових неколико дана док се оформљавала одлука ВШ, јединице су изводиле мање акције. Непријатељ није предузимао ништа озбиљније.

Батаљони 5 бригаде су вршили притисак на комуникацију Никшић—Подгорица, а њихова су потјерна одјељења контролисала рејоне Бјелопавлића, Пипера и Братоножића.

*

Приморска оперативна група је још једна варијанта наших оперативних група. Она је, исто као и Група батаљона за дејства у Старој Црној Гори, израсла из основне оперативне групе — 2 ударног корпуса.

Када имамо још и овај примјер, можемо нашем ранијем разматрању о оперативним групама додати још један закључак.

Пошто основна оперативна група загосподари одређеном просторијом, дужна је да сама формира мање групе са којима ће ширити своју слободну територију, како због сопствене сигурности тако и због општих ин-

---

[15] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/2, 394.

тереса — везивања за себе што већих непријатељских снага и олакшања положаја сопственим главним снагама. Те мање групе могу да имају карактер брзих, покретних, лаких формација које ће дејствовати на чисто партизански начин по специјалним задацима.

При нарастању снага из мјесних људских извора основна оперативна група мора формирати и групе оперативног значаја, које се могу удаљавати од главне групе или са њом координирати дејства.

ЈАЧИНА ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ПОЛОВИНОМ ЈАНУАРА

На подручју ГШ за Црну Гору и Боку на дан 14 јануара, поред пет партизанских одреда, постојао је и један пратећи батаљон (при ГШ) јачине 105 бораца.

Ловћенски партизански одред имао је два ударна батаљона: 1 ударни батаљон (Катунски), јачине 85 бораца и 2 ударни батаљон (Комско-загарачки, који је иначе припадао Зетском одреду, али је прекомандован Ловћенском), јачине 78 бораца. Поред ових јединица, на територији Ловћенског одреда формиране су и двије теренске чете: Цеклинска (20 бораца) и Љешанска (30 бораца), а одраније постојала је Барска чета од 45 бораца.

Зетски партизански одред имао је два ударна батаљона од по 55 бораца, а поред њих и пет посадних чета од по 20—30 бораца.

Никшићки партизански одред имао је два ударна батаљона: Бањско-вучедолски (100 бораца) и Рудињско-трепачки (70 бораца), једну постају партизанске страже (50 бораца) и три посадне чете од по 30 бораца.

Дурмиторски партизански одред имао је два ударна батаљона: 1 ударни батаљон (110 бораца), 2 ударни батаљон (76 бораца) и теренски батаљон (120 бораца). Поред ових јединица, постојале су четири посадне чете (око 200 бораца) и три партизанске страже (око 45 бораца).

Комски партизански одред имао је три ударна батаљона: 1 ударни батаљон (170 бораца), 2 ударни батаљон (86 бораца) и 3 ударни батаљон (100 бораца). Поред

батаљона, постојала је пратећа чета штаба (50 бораца) и седам посадних чета од по 30 бораца.

Присуство и акције Ударне групе батаљона у Старој Црној Гори побољшали су политичку ситуацију. Код четника је настала паника. Код „сепаратиста“ Крста Поповића исто тако[16].

Као што се из прегледа види, број људства у партизанским одредима био је прилично велик. На основу таквог стања, Штаб корпуса је 14 јануара, преко ГШ, направио разрез по коме ће одреди припремати људство за нову (8) црногорску бригаду, и то:

— Дурмиторски одред . . . . 150 бораца,
— Ловћенски одред . . . . . 180 бораца,
— Комски одред . . . . . . 220 бораца,
— Зетски одред . . . . 140 бораца,
— Никшићки одред . . . . . 100 бораца.[17]

БОРБЕ У ДОЛИНИ ЛИМА

Из Скадра је 15 јануара дошла у Подгорицу једна њемачка моторизована колона од 70 камиона, а у Санџаку се почела осјећати већа живост и придолазак нових непријатељских снага. Од Пећи, преко Рожаја и Чакора, избиле су јаче непријатељске снаге на десну обалу Лима у висини линије Мурина—источно од Берана. Обавјештајна служба је открила да се уз Чакор креће већа непријатељска колона, за коју се није могло установити каквог је састава. Касније се утврдило да су све ове непријатељске снаге биле мјешавина Нијемаца и Шиптара. Непријатељска авијација је појачала своју активност.

У циљу ојачања овог сектора упућен је хитно из Колашина батаљон 4 пролетерске бригаде, који је на неколико дана прије тога стигао из састава Ударне групе батаљона са просторије Старе Црне Горе. Значај овог сектора повећавао је и наш аеродром, који се на-

[16] ГШ, Бр. 30 од 14. 1. 1944. — Арх. ВИИ.

[17] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 10, од 6. 1. 1944 у 8 ч.; 2/1, 392.

лазио у непосредној близини Берана, са кога смо упућивали рањенике у Италију и преко кога смо се снабдијевали.

Непријатељ од Рожаја избио је, током 22 јануара, сјевероисточно од Берана у рејон Петница (9 км с — и од Берана)—Годочеље—Туцање—Лагатори—Трпези у јачини око 2.000 војника. Састав непријатеља, по подацима обавјештајне службе, био је углавном од Шиптара са Космета, под командом њемачких официра, а био је наоружан са 35 пушкомитраљеза, 10 митраљеза и 4 „шарца". Њихова је намјера била да 23 јануара изјутра изврше напад на јединице 4 пролетерске на десној обали Лима.

Штаб 4 бригаде је одлучио 22 јануара[18] да непријатељски напад предухитри својим нападом, и то у току ноћи 22/23, како би се постигло изненађење и лакше разбио и одбацио непријатељ. Тачно у 4 часа, 23 јануара, јединице су пошле у напад, и то:

— двије чете 1 батаљона нападале су правцем Врбица—Аговица—Тарханеш—Калица—Трпези са задатком да разбију непријатеља јужно од комуникације; да му пресијеку отступницу у рејону с. Калице и нападну га из позадине;

— једна чета 4 батаљона је упућена правцем Врбица—Лагатори—Трпези са задатком да напад изврши тек када се испољи напад десног крила, тј. поменуте двије чете 1 батаљона;

— двије чете 4 батаљона нападале су правцем Бабино—Љешница—Баре—Туцање.

Напад је почео и развијао се по плану. Десна и лијева колона брзо су протјерале непријатеља на својим правцима, а средња је закаснила са нападом и тако омогућила непријатељу да се снађе и да јој пружи снажан отпор са доминирајућих положаја изнад с. Лагатора. Густа јутарња магла помогла је непријатељу да се извуче према Турјаку, ј-и од с. Трпези. У шуми на Турјаку непријатељ се прикупио, средио и извршио противнапад на јединице 4 пролетерске бригаде, и то у њихов десни бок и позадину. Непријатељски против-

---

[18] Овога дана је Штаб 2 корпуса саопштио да се укида ГШ за Црну Гору и Боку, а команду над партизанским одредима преузима Штаб 2 корпуса. (Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 43, 21. 1. 1944 у 15 ч. — Арх. ВИИ.)

напад је извршен у 11 часова 23 јануара. Прва чета 1 батаљона, која је била оријентисана према Турјаку, изненађена је непријатељским противнападом, чему је доста допринијела погибија командира и комесара те чете (погинуо је још један водник). Ситуација се за наше јединице погоршала још више и због тога што је ова чета отступала не обавјештавајући о томе своје сусједе. Тако се непријатељ нашао иза леђа осталом дијелу десне и средње колоне. Нашима је тако преостало да се повлаче под условима врло тешке борбе, при чему су били изложени јакој непријатељској ватри са свих страна, укључивши ту и ватру са кућних прозора у селима.

У овој акцији (у току ноћи и изјутра) непријатељ је имао 75 мртвих и 90 рањених. Он је био изненађен ноћним нападом, због чега је и имао оволике губитке. Наши губици су били: 14 мртвих и 37 рањених (ови губици су у почетку изгледали још већи, јер је јављено да је нестало 11 бораца). Од команди чета из десне колоне остао је здрав само један замјеник комесара чете.[19] Број наших жртава прешао је овдје онај проценат који смо могли имати у оваквим и тежим бојевима, иако су оне, у поређењу са непријатељским, доста мале. Ове су губитке наше јединице претрпјеле изјутра када се непријатељ прибрао.

Штаб бригаде је, послије претрпљеног неуспјеха, извршио анализу овога напада и дошао до закључка да је план за напад био добар, а сам почетак напада правилно одређен. Непријатељ је у почетку пружио слаб отпор, јер је био изненађен Основна грешка је била у томе што су чете из десне колоне дозволиле да буду изненађене непријатељским јутарњим противнападом. Погрешно је било и то што, приликом ликвидације села у току ноћи, није вршен претрес кућа, из којих су непријатељски расположени сељаци касније отворили ватру и повећали број наших губитака.

Све су ово, бесумње, правилни и поучни закључци. Али овима треба додати још неке. Напад се развијао по плану само донде докле је био планиран. Наиме, у плану није било предвиђено шта ће јединице предузети, рецимо, послије разбијања непријатеља на поменутој

[19] Извјештај политичког комесара 4 пролетерске бригаде, Воја Николића, од 25. 1. 1944; 6/4, 392.

простории. Због тога је непријатељ имао времена да се сређује до 11 часова идућег дана, а наш постигнути успјех није искоришћен. Однос снага у људству и наоружању, који је био у корист непријатеља, захтијевао је врло прецизан план и за случај успјеха и неуспјеха. С обзиром на велику надмоћност непријатеља треба подвући нарочито одлуку Штаба бригаде да своје слабије услове побољша тиме што ће непријатељски напад предухитрити својим нападом, и то ноћу, како би постигао изненађење.

Поводом овог неуспјеха поведена је и истрага па је установљено да сву кривицу сноси команда 2 чете 1 батаљона, која није извршила свој задатак, а могла га је извршити.[20]

Непријатељ је и послије обе борбе остао на десној обали Љешнице, те су, у циљу његовог разбијања, морали бити упућени још по један батаљон 4 пролетерске и 7 бригаде. Међутим, непријатељ се у току 24 јануара сам повукао.

Тада је оживио сектор Андријевице, гдје су Шиптари са Космета, са 50 Нијемаца, муслиманска милиција из околине Плава и Гусиња и четници из Врмоша (сви под командом њемачких официра), напали од Мурине правцем Улотина—Бојовиће—Сућеска и од Врмоша (на албанској територији) правцем Кути-Цецуне—Коњухе. Јачина непријатеља на оба правца износила је око 1.500 војника. У наоружању је ова мјешавина имала и 2 противтенковска топа.

Оба ова правца су затварале јединице Комског одреда и јединице италијанске партизанске дивизије „Гарибалди", које су се током 24 јануара морале повући до саме Андријевице.

Штаб 4 пролетерске упутио је на камионима свој 5 батаљон из Берана у Андријевицу. Интервенцијом овог батаљона непријатељ је разбијен на правцу Мурине и том приликом је имао 7 мртвих и 5 рањених.

Непријатељска колона од Врмоша (четници, муслиманска милиција и Нијемци) у јачини око 600 људи, упала је, ноћу 24/25 јануара, у Ђулиће и Коњухе са задатком да изврши напад на Андријевицу у циљу са-

[20] Штаб 2 корпуса, Бр. 60. од 28. 1. 1944; 7/4, 392.

дејства непријатељској колони која је нападала низ Лим од Мурине. Напад је био усмјерен правцима: Коњухе—Штавна—Трешњевик и Коњухе—Вели Крш—Божиће.

Да би се ова колона разбила, Штаб 4 пролетерске бригаде наредио је своме 2 батаљону који се налазио у Јабуци (долина Таре, ј. од Матешева), да изврши на њу напад правцем Матешево—Трешњевик—Крајиште—Коњухе, а Комски одред, који се прикупљао у с. Краље, да је нападне правцем Вели Крш—Локвичко Брдо—Кошутиће. Батаљон 4 пролетерске из Јабуке није, због велике даљине, успио да напад изврши благовремено, па је непријатељ избио у Божиће, долином р. Злоречице. Штаб бригаде је наредио једној чети 5 батаљона, која је била у Андријевици, и дијеловима истог батаљона у Бојовићима, да изврше противнапад, који су ове јединице одмах и предузеле. У међувремену је 2 батаљон стигао из Јабуке у Коњухе и непријатељ се нашао у клопци, због чега је морао брзо да бјежи према Асанецу, Кутима и Зелетину. Али, пошто је на тим правцима био велики снијег, у њему су наше јединице ухватиле 36 четника и припадника муслиманске милиције.

У овим борбама непријатељ је, поред оних заробљених, имао 60 мртвих и више рањених. Губици 4 пролетерске су били: 2 мртва и 2 рањена. Међу мртвима је био и командир чете 5 батаљона, Мило Лукреција.[21]

Тек што се смирило у долини Лима, четници су, уз артиљериску подршку Нијемаца, 28 јануара, напали батаљон 5 бригаде у Кучима. Јачина непријатеља је била око 1.000 војника. Четници су успјели да овладају линијом Косор—Цвилин. У овој борби четници су имали 15 мртвих и рањених, а ми 2 мртва и 6 рањених.[22]

Идућег дана је 5 бригада предузела противнапад и разбила четнике, нанијевши им губитке од 30 мртвих и рањених. Бригада је имала 1 мртвог и 4 рањена.

Распоред 5 бригаде је остао непромијењен.

---

[21] Штаб 4 пролетерске бригаде, Пов. бр. 87 од 29. 1. 1944, у 13.00 ч.; 9/4, 392.

[22] Релације 5 бригаде; 16/3, 758.

ПРЕГРУПИСАВАЊЕ СНАГА 2 КОРПУСА
(Скица 19)

У духу одлуке ВШ, са којом смо се раније упознали, почело је прегруписавање снага.

Шеста бригада, на путу за своју нову просторију, западно од Никшића, избила је 25 јануара у долину Зете. Први и 2 батаљон су избили у висину Спужа, на лијеву обалу, док су 3 и 4 батаљон прешли на десну обалу код Слапа (око 6 км с-з од Даниловграда) и избили у рејон Богмиловице, гдје су сљедећег дана посјели комуникацију Никшић—Подгорица по систему засједа. На ову засједу наишла је једна мања њемачка колона, која је вјероватно спроводила намирнице за Никшићки гарнизон. Послије дуже борбе непријатељ је имао 40 мртвих и више од толико рањених, а уништен му је један камион. Батаљони 6 бригаде су имали 7 мртвих. Ова два батаљона ће остати у близини комуникације до краја мјесеца, док су прва два скренула из долине Зете за Никшићку Жупу, па одатле избила сјеверно од Никшића.

Пета бригада, која се са три батаљона налазила у рејону Пипери—Кучи, добила је наређење да се пребаци у рејон Андријевица—Беране, тамо смијени батаљоне 4 бригаде, затвори правце од Врмоша, Гусиња, Мурине и Рожаја и разбије четничке и шиптарске банде у долини Лима. Поред 5 бригаде, у рејону Андријевице дејствоваће и Комски партизански одред. Батаљон 5 бригаде, који је био у Старој Црној Гори, остао је и даље тамо, а батаљон ГШ, који је био под командом Штаба 5 бригаде, остао је и даље у рејону Пипери—Бјелопавлићи. Бригада ће извршити покрет тек по доласку 7 бригаде.

Седма бригада, из рејона Бијело Поље—Шаховићи, по предаји својих положаја 3 санџачкој бригади, упућена је на положаје Пипери—Биоче—Кучи, са задатком да блокира Подгорички гарнизон са источне и сјеверне стране и очисти терен од четника. Један батаљон ове бригаде имао је да контролише рејон Матешево—Лијева Ријека.

Трећа санџачка бригада је примила положаје 7 црногорске на правцима Бродарево—Бијело Поље и Коврен—Шаховићи. Задатак јој је био: затварање

правца од сјевера према југу и разбијање четника у Јужном Санџаку.[23]

Пошто је 4 пролетерска оријентисана према Санџаку и ушла у састав 2 пролетерске дивизије,[24] из састава Ударне групе батаљона у Старој Црној Гори изашла су и њена два батаљона. Тако је у Групи остао још један батаљон 5 бригаде и један батаљон Ловћенског одреда. Концем јануара ова су два батаљона била распоређена овако: батаљон 5 бригаде (4) у рејону Чева, а батаљон Ловћенског одреда према Ријечкој и Љешанској Нахији.[25]

У циљу активнијег дејства у области Боке Которске, Штаб 2 корпуса је, 25 јануара, наредио формирање 1 батаљона Бокељског одреда, састава двије чете, стим да за овај батаљон дају: 3 дивизија (из 5 и 7 бригаде) 25, 4 пролетерска бригада 20 и 6 бригада 15 људи. Овај разрез је обухватао људство из Боке и Кривошија. Командни кадар су дали 5 бригада, Ловћенски одред и Пратећи батаљон корпуса.

Задаци батаљона:

— упадати у Боку и цијелу зону обале Боке;

— вршити препаде мањим групицама на непријатељске противавионске батерије, обалску артиљерију и мање непријатељске пловне објекте;

— мобилизација људства за постојеће јединице;

— свестрана обавјештајна служба.[26]

ПРОМЈЕНЕ У 181 ЊЕМАЧКОЈ ДИВИЗИЈИ

Пред крај јануара је Штаб 181 њемачке дивизије увидио да у рејону Подгорица—Даниловград—Никшић треба да има јаче снаге, али се ово косило са њеним основним задатком — одбраном обале. Међутим, присуство наших јачих снага и њихов притисак на тај рејон принудило је ову дивизију да формира нови —

---

[23] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 4 од 31. 1. 1944; 3/4, 759.

[24] 4 пролетерска је 9/10 фебруара стигла на просторију: Бијело Поље, Ракоње, Влашко Поље, Бојишта, гдје је снијег био нападао 1.5 м. (Штаб 4 пролетерске бригаде, Бр. 42, од 11. 2. 1944; 14/4, 392.)

[25] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 19 од 26. 1. 1944; 2/3, 754.

[26] Штаб 2 корпуса, 25. 1. 1944 у 09.00 ч.; 11/1, 392.

2 батаљон 3 санџачке бригаде у покрету ка положају (на челу Данило Јауковић, командант батаљона). — Рејон Пљеваља, јануара 1944

(Д. Гаговић)

Најмлађи борци 3 санџачке бригаде у рејону Пљеваља јануара 1944

363 пук, чији је задатак био да брани Подгорицу, Даниловград, Никшић и комуникацију која спаја ове гарнизоне, као и ону која од Скадра води према Цетињу. У нови 363 пук ушли су 1 батаљон 334 и 2 батаљон 359 пука, као 2 и 1 батаљон 363 пука. Тиме су 334 и 359 пук смањени на по два батаљона. Штаб новоформираног пука остао је у Подгорици све до истјеривања Нијемаца из овога града. Први батаљон (без 1 чете) бранио је Никшић, а 1 чета је, послије краћег времена, била упућена у Даниловград и стављена под непосредну команду Штаба пука. Чети је придат један италијански топ 105 мм. Поред ње, у Даниловграду је био и један италијански батаљон црних кошуља.[27] Поред одбране Даниловграда, задатак ове чете је био и да обезбјеђује транспорт од Подгорице за Никшић и обратно. Она је тај транспорт пратила до Богетића и ту сачекала други од Никшића.

Главна утврђења око Даниловграда била су источно од моста на р. Зети, затим на западној ивици вароши, поред друма за Чево, и на Курилу, близу Орје Луке. Утврђења су била опасана жицом и минама.

Други батаљон 363 пука и 14 чета били су смјештени у Подгорици и у најближој околини, истурајући обезбјеђења комуникације према Ријеци Црнојевића, до Лепериһа. Ради лакшег праћења акције два стара пука 181 њемачке дивизије, навешћемо нову нумерацију њихових батаљона.

Батаљони 334 пука: — ранији 2 постао је 1 батаљон; — ранији 3 постао је 2 батаљон.

Батаљони 359 пука: — 1 батаљон је задржао стари број, а 3 је постао 2 батаљон.

БОРБЕ 6 БРИГАДЕ У РЕЈОНУ ГРАХОВА И ТРУБЈЕЛЕ

Грахово су били утврдили и бранили 10 и дијелови 12 чете 334 пука 181 њемачке дивизије.

Ноћу уочи 1 фебруара приспјели су у овај рејон 3 и 4 батаљон 6 црногорске бригаде и напали Грахово.

[27] Овдје се бавимо детаљима непријатељског распореда у долини Зете због тога што ћемо у даљем излагању имати прилике да видимо наше озбиљне припреме за ликвидацију непријатељских гарнизона у долини Зете.

У нападу је учествовао и 4 батаљон 5 бригаде, који се на том терену нашао у саставу Ударне групе батаљона.

Полазни положај 3 батаљона је био на сјеверозападним падинама Великог Кличевца (к 990), на отстојању од око 800 м од вароши. Четврти батаљон је имао задатак да у току ноћи овлада доминирајућим положајима са западне и сјеверозападне стране Грахова и да се обезбиједи од Вилуса, а десно да одржава везу са 4 батаљоном 5 бригаде, који је имао да спријечи интервенцију непријатеља комуникацијом од Рисна.

Још у почетку напада непријатељ је био стијешњен у варош, одакле је давао врло организован отпор из камених кућа, које су биле благовремено припремљене за одбрану. У току сљедећег дана интервенисали су четници од Вилуса, а Нијемци (2 батаљон 222 артиљериског пука, ојачан са 2 италијанска топа, а под заштитом вода бициклиста) од Рисна. Са Нијемцима је 4 батаљон 5 бригаде водио читав дан врло тешку борбу. Интервенција непријатеља на оба ова правца осујећена је и сломљена, али је она умногоме олакшала ситуацију његових снага у граду, те овај наш напад није довео до ослобођења Грахова.

Наредних дана ће од Рисна интервенисати 222 физилирски батаљон.

Непријатељ је имао 35 мртвих и већи број рањених. Наши губици су били: 4 мртва и 5 рањених.

Увече, око 19 часова, донијета је одлука да се понова изврши напад у циљу заузимања Грахова, и то тако да саму варош нападају по једна чета из сваког батаљона, а остале чете да обезбиједе напад од поновних интервенција, а неке од њих да буду у резерви. Напад је извршен по мраку. Чете су се у стрељачком строју привукле вароши и овладале првим зградама и бункерима. Али, до 2 часа идућег дана нијесу могле проширити успјех. Због тога је одлучено да се од даљег напада одустане.[28]

Основни разлози због којих овај напад није успио јесу:

— напад је извршен у моменту када га је непријатељ и очекивао;

---

[28] Ово су доста оскудни подаци о борбама на Грахову, али детаљнијих нема.

— прилаз вароши је такав да се морало прећи више од неколико стотина метара до првих зграда по брисаном простору, а непријатељ је из сигурних заклона подвргао јакој фланкирној и унакрсној ватри читав тај простор;

— још недовољно искуство бораца 6 бригаде;

— немање тешког наоружања.

*

Обилазећи Никшић са источне стране, 1 и 2 батаљон 6 бригаде избили су у рејон Горње Поље—Завраца, гдје је 1 батаљон добио задатак да овлада положајем Мала Кита—Чешор и да преко Мустафића Греде избије у рејон Бранков До (све уз комуникацију Никшић—Вилусе са сјеверне стране), а 2 батаљон да из с. Завраца крене комуникацијом Никшић—Вилуси преко с. Стубе и с. Кусиде са задатком да овлада с. Гошцем, Омутићем (к 922) и Божуровим Брдом (све уз комуникацију Никшић—Вилусе са јужне стране).

Оба ова батаљона радила су по задацима једновремено кад и 3 и 4 батаљон, који су нападали Грахово.

Први батаљон је у рејону Каменског наишао на јак отпор четника. Борба је трајала читав дан, 1 фебруара, и на крају су четници били разбијени.

Други батаљон је такође читав дан водио борбу и тек је 3 фебруара успио да се учврсти на положајима у с. Гошцу, Нијемци и четници су идућег дана, послије дуге борбе и благодарећи великој хладноћи и магли, успјели да се пробију према Грахову.

У овим борбама убијено је 10 четника. Број рањених није утврђен. Батаљони 6 бригаде имали су 2 мртва и 3 рањена.

Тако је 6 бригада од првог дана доласка на нову просторију морала да крвљу избори свој опстанак на њој.

ПОКРЕТ 2 ДАЛМАТИНСКЕ БРИГАДЕ НА НОВУ ПРОСТОРИЈУ И ЗАВРШЕТАК ПРЕГРУПИСАВАЊА ОСТАЛИХ СНАГА 2 КОРПУСА

Штаб 2 корпуса издао је, 6 фебруара, Штабу 2 далматинске бригаде, која је ушла у састав Приморске оперативне групе и која је из састава 2 пролетерске дивизије приспјела у Колашин 2 фебруара око 14 ча-

сова, наређење за покрет правцем Пипери—Бјелопавлићи—Кривошије—Конавље, с тим да се распореди у рејону Кривошије—Конавље. Задатак: разбијање чет-

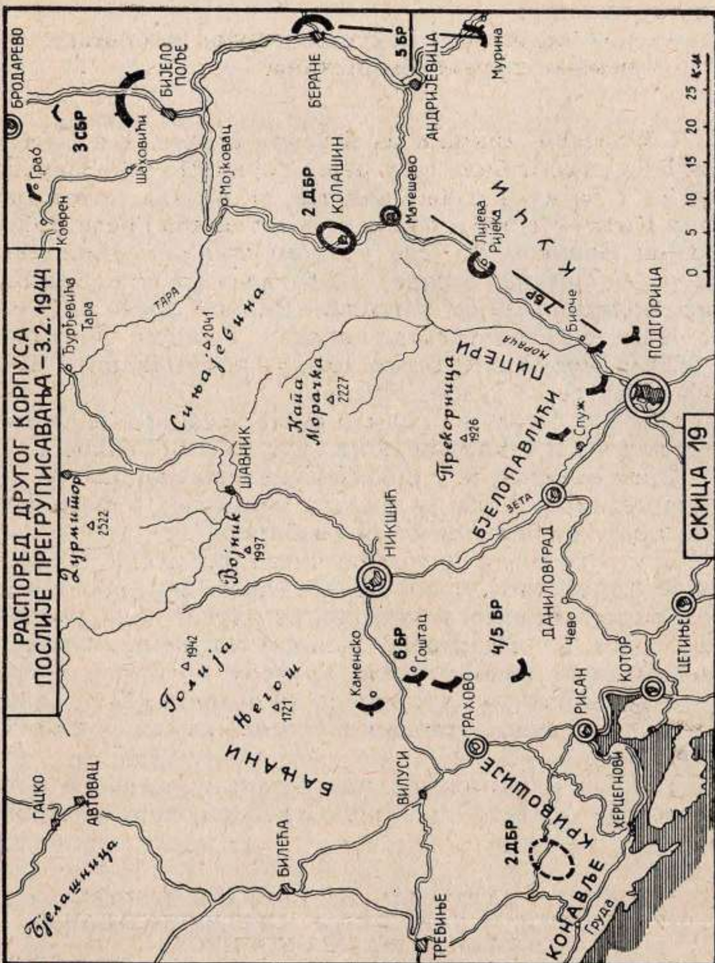

ника у Кривошијама; рушење жељезничке пруге у Конављу; разоружање домобранских постаја на овој просторији; мобилизација људства и ојачање Бокељског

одреда. Поред тога, бригада је добила задатак да успут разбије једну њемачку транспортну колону на комуникацији Никшић—Подгорица. У састав бригаде је ушао и њен 3 батаљон, који је дотада био у саставу 29 херцеговачке дивизије.

Друга далматинска бригада стављена је, до формирања Штаба Приморске оперативне групе, под команду Штаба 6 црногорске бригаде. У случају да се 2 далматинска бригада не би могла одржати на означеној просторији, задатак јој је био да своја дејства испољи у правцу Јужне Херцеговине, ослањајући се на 29 дивизију.[29]

*

У међувремену је 7 бригада смијенила 5 бригаду у Кучима и на Биочу, а ова је стигла у долину Лима на положаје 4 пролетерске која је, као што смо раније видјели, изашла из састава 3 дивизије.[30] Батаљони 5 бригаде, послије преузимања положаја од 4 пролетерске, заузели су овај распоред: 2 батаљон — Мурина; 3 батаљон — Полица (код Берана); 1 батаљон — Беране.

Трећа санџачка бригада, која је ушла у састав 3 дивизије, умјесто 4 пролетерске, примила је положаје 7 бригаде у Санџаку.

Поред бригада, на територији Црне Горе и Боке, на дан 8 фебруара 1944 године, дејствовало је још и 7 партизанских одреда:[31] Колашински, Комски,[32] Зетски,

---

[29] Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 80 од 6. 2. 1944 у 10.50 ч.; 22/1, 392.

[30] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 67 од 2. 2. 1944 у 09.00 ч.; 16/1, 392.

[31] Сви под непосредном командом Штаба 2 корпуса. (Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 75 од 3. 2. 1944 у 17.00 ч.; 18/1, 392.)

[32] Наредбом Штаба 2 корпуса од 3. 2. 1944 године, од јединица Комског одреда формирају се два одреда: Комски и Колашински. Штаб Комског одреда: командант — Владо Сајичић, политички комесар — Војо Зечевић. Штаб Колашинског одреда: командант — Душан Драговић, политички комесар — Лакић Булатовић, (Штаб 2 корпуса, наредба Бр. 72, за 3. 2. 1944 године; 17/1, 392), а 5 марта је наређено расформирање Колашинског и

Ловћенски, Никшићки, Дурмиторски и Бокељски, са укупном јачином око 1.000 бораца, не рачунајући овдје око 800 бораца предвиђених за нову, 8 бригаду.[33] У ово вријеме су на територији Црне Горе постојале и 22 команде мјеста са 478 бораца.[34]

РЕЗУЛТАТ БОРБИ ОД 12 СЕПТЕМБРА 1943 ДО 8 ФЕБРУАРА 1944 ГОДИНЕ

Према извјештају Штаба 2 ударног корпуса од 8 фебруара, Врховном штабу, јединице корпуса су, у времену од 12 септембра 1943 до 8 фебруара 1944 године, поред огромних губитака које су нанијеле непријатељу, заплијениле:

Дурмиторског одреда с тим, да се од њиховог људства формира Допунски батаљон 2 корпуса. (Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 194 од 5. 3. 1944 у 08.00 ч.; 27/2, 392.)

[33] Све нове бригаде формирају се од људства из партизанских одреда, те је због тога јачина одреда некад већа, а некад мања.

[34] Да би се имала претстава о организацији партизанских одреда и њиховом раду у Црној Гори у ово вријеме, наводимо један дио извјештаја Штаба Зетског партизанског одреда:

„... Код овог одреда формиран је пратећи вод у јачини од 25 другова, као и курирска десетина и постављено командно особље.

На нашем подручју формирана су 3 ударна батаљона са називом IV, V и VI. Штабови ових батаљона су попуњени. IV и V батаљон броје до 100 бораца, а VI 80 бораца.

Батаљони су подијељени по тројном систему, чете на водове, а водови на десетине. Командно особље по четама је потпуно.

Поред ова три батаљона, постоје још 2 новоформирана теренска батаљона са називом први „Јеленачки" а други „Вражегрмско-павковићки". Бројно стање ова 2 батаљона износи око 200 људи. Постоје, према формацији, штабови батаљона и команде чета.

На нашој ослобођеној територији формирано је 6 команди мјеста, и то: Брскут, Пелев Бријег, Кучи, Долови (Бјелопавлићи) и команда мјеста у Команима са сједиштем у Доловима (Комани).

У овим командама мјеста постављени су командант, замјеник и помоћник команданта. Код сваке команде формирана је посадна чета од по 25 другова, са предвиђеним командним особљем. Поред ових посадних чета постоји и једна постаја

— топова разних калибара . . .	9
— тешких бацача	28
— лаких бацача	52
— митраљеза	58
— лаких митраљеза	39
— пушкомитраљеза	127
— противколских пушака . . .	5
— машинки	99
— пушака	1.940
— пиштоља	151
— артиљериских граната . . .	8.300
— ручних граната	18.480
— мина за тешки бацач	6.112
— мина за лаки бацач	18.124
— метака разних	747.000
— пољских радиостаница . . .	8
— камиона	7
— мотоцикла	14
— намирница	15 вагона
— разне ратне опреме преко . .	4 вагона
Уништено је:	
— локомотива	6
— вагона	58
— камиона	24
— путничких аутомобила . . .	3
— тенкова	4
— оклопних аутомобила	3

партизанске страже са сједиштем у Купинову, која је потчињена Команди мјеста — Бјелопавлићи. Њена јачина је 20 другова.

При свакој команди мјеста постојале су до сада и сеоске страже, које су сада ушле у састав новоформираних теренских батаљона.

Наоружање код ударних батаљона састоји се из: 10 п. митраљеза, 4 тешка митраљеза, 1 тешког бацача и 250 пушака, као и 20 револвера...

Војна обука изводи се редовно према утврђеном плану и распореду.

Исхрана јединица врши се преко команди мјеста, односно НОО, а путем конфискације или реквизиције.

Морал код јединица је на висини, здравствено стање добро. Са одјећом и обућом врло слабо стоје, а нарочито са обућом." (Штаб Зетског одреда, Бр. 12 од 10. 2. 1944. — Арх. ВИИ.)

Овдје није урачунато оружје и други ратни материјал, одузет од италијанских дивизија послије капитулације Италије.

Сви ови подаци узети су за све јединице на просторији Црне Горе, Санџака и Херцеговине. Они јасно говоре о великом успјеху јединица 2 корпуса. Но, ни то није све. Треба поменути још неколико нових бригада у Црној Гори и Херцеговини и широку ослобођену територију Црне Горе, Херцеговине и Санџака.

*

Анализирајући ситуацију и досадашња своја дејства Штаб корпуса је, 11 фебруара, констатовао да је, од доласка 2 корпуса на територију Црне Горе, Херцеговине и Санџака, мобилисано око 7.500 нових бораца, међу којима 2.400 из Васојевића, што је од нарочитог значаја за оцјену политичких промјена у томе, донедавно, важном четничком упоришту. Из редова новог људства попуњене су старе и формирано шест нових бригада (двије црногорске, двије херцеговачке и двије санџачке) и једанаест партизанских одреда, док је трећа црногорска бригада била у формирању. Постојали су услови да се одмах послије формирања ове формира још једна црногорска бригада.

Политичко стање је на читавој просторији било задовољавајуће иако је било потребно још много рада на утирању трагова и посљедица четничке и уопште непријатељске пропаганде.

Што се тиче четника, они за нас нијесу претстављали војну опасност. У Црној Гори их је било око 8.000, а у Херцеговини и Санџаку исто толико.

На основу оваквих закључака, Штаб корпуса је поставио себи задатке:

„а. — Разбити и дотући четничке банде.

б. — Нападати комуникације којима се служи њемачки окупатор и ликвидирати мање гарнизоне.

в. — Форсирати мобилизацију и стварање нових јединица.

г. — Испољити јаче дејство према Боки Которској и Јужној Далмацији.

д. — Неутралисати арбанашке банде, да би касније јачим снагама ударили истима по носу.

ђ. — Учврстити наше јединице.“[35]

---

[35] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 101 од 11. 2. 1944; 32/1, 392.

Као трећа нова бригада у Црној Гори формирана је 9 фебруара *8 црногорска ударна бригада*. Она је формирана од људства по распису који смо раније навели. Штаб бригаде су сачињавали: командант мајор Блажо Марковић; политички комесар Јокаш Брајовић; замјеник команданта Никола Поповић; замјеник политичког комесара Божидар Брајовић.[36] Одмах по формирању, 8 бригада је стављена под команду Штаба 37 санџачке дивизије, која је била у формирању (оно је завршено 4 марта 1944 године). Она је израсла из старе 3 санџачке бригаде.

Штаб корпуса је, 10 фебруара, наредио да се врше припреме за формирање нове — 9 црногорске бригаде. За то формирање имали су да дају људство одреди: Ловћенски — 150, Никшићки — 100, Зетски — 130, Комски — 150 и Колашински — 80.[37]

У зиму 1943/44 године, у Црној Гори и Санџаку снијег је на неким мјестима достигао висину и преко 2 метра. То је отежало маневар и акције и нашим јединицама и непријатељу.

*

Непријатељске снаге у Црној Гори и Боки и даље су припадале 181 њемачкој дивизији, која је једним дијелом била у Албанији. Због тога су њени гарнизони ослабили, те им се сва активност сводила на непосредну одбрану од наших напада и на покрете мањих колона ради контроле угрожених комуникација, одржавање везе између изолованих гарнизона и њихово снабдијевање. Нијемцима је огромне тешкоће задавао дотур хране и разних потреба изолованим гарнизонима. 181 дивизија је свој 359 пук повукла из рејона Требиње—Дубровник да са њим смијени дијелове 297 дивизије на положајима у Албанији, до Милоти (искључно рт Родинија). У рејон Требиње—Дубровник дошли су дијелови 369 легионарске „Вражје“ дивизије. Као попуну, 181 дивизија је од 297 пјешадиске дивизије добила око 500 бораца, подофицира и официра. Штаб дивизије се

[36] Штаб 2 корпуса, наредба Пов. бр. 155, за 24. 2. 1944; 26/2, 392.

[37] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 133 од 19. 2. 1944; 14/2, 392.

18 марта премјестио из Котора у рејон Скадра, а за њим су дошле и самосталне дивизиске јединице. У вријеме када се најмање вјеровало у савезничко искрцавање на отсјеку 359 пука, његове ће се јединице употребљавати у разним акцијама, које ће изводити други штабови у Црној Гори и Санџаку.

ОЖИВЉАВАЊЕ СЕКТОРА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

У фебруару је био најживљи сектор Никшић—Грахово, и то баш због присуства јединица Приморске оперативне групе на просторији између 3 и 29 дивизије. Четници, који су дотада сасвим контролисали ту просторију, тукли су се за њу врло упорно, у чему су их потпомагали и Нијемци — некада јаче, а некада слабије. Ове ће борбе добијати све већу жестину због великог интереса и нашег и непријатељевог за ову просторију.

Крајем фебруара четници су, потпомогнути Нијемцима и користећи отсуство наших јачих снага дуж комуникације Никшић—Даниловград, успјели да загосподаре овом комуникацијом — свакако по наређењу Нијемаца, којима је она била веома потребна. С друге стране, држећи комуникацију Никшић—Даниловград, четници су хтјели да онемогуће оперативну и тактичку везу јединица Приморске оперативне групе са јединицама на лијевој обали Зете. Сматрајући да су тако изоловали Групу, четници су према Грахову упутили друге јединице са намјером да њене снаге униште или потисну у Херцеговину.

Штаб 2 корпуса није био задовољан радом Приморске оперативне групе, тим прије што је уочио поменуте тежње четника и знаке који су наговјештавали припреме четника у томе правцу, те јој је 1 марта наредио (Штаб групе је био на путу, а Штаб 6 бригаде је обједињавао команду над својом и 2 далматинском бригадом): да ликвидира четнике у рејонима Никшић—Даниловград и Даниловград—Загарач (з. од Даниловграда); у садејству са једном бригадом 29 херцеговачке дивизије да ослободи Грахово, послије чега би ова остала у рејону Грахово—Вилуси ради дејства у правцу Требиња, Граба

и Врбање; једну своју бригаду (мисли да то треба да буде 6) да доведе на комуникацију Никшић—Даниловград са задатком да дејствује с обје њене стране; да, у погодном моменту, ноћним нападом, ослободи Даниловград и да испољи своја дејства на запад, према Катунској Нахији; 2 далматинску бригаду да постави у рејон Трубјеле (15 км з. од Никшића) и Трешњева (6 км и. од Грахова) са задатком да дејствује у правцу Црквица и Боке Которске с тим да према Боки дејствује 1 бокељски батаљон;[38] да врши маневар са свим јединицама, упућујући главне снаге на рејоне прикупљања четника „и тамо гдје Никшићки гарнизон испољи своје дејство према некој од ваших јединица"; и да дејствује партизански јер има довољно снага[39] и широк простор за маневровање.

Као што видимо, овим се наређењем Групи даје много задатака који су постављени више у духу директиве него једне оперативне заповијести, из које би се могло одредити тежиште дејстава по циљу, мјесту, времену и груписању снага, или бар по оперативној хитности. Судећи по свему, предност је требало да има Грахово, јер је оно од самог формирања Приморске оперативне групе било њен операциски циљ.

Непријатељ је открио наше намјере чим је видио да су се на просторији западно од Никшића одједном нашле двије бригаде, од којих је једна била, већ врло добро позната, 2 далматинска. Четници су се надали да ће баш на тој просторији дочекати Западне савезнике, за које су мислили да ће их помоћи, а њемачке снаге биле су ту са задатком да спријече искрцавање Савезника. Све ово није сметало ни четницима ни Нијемцима да се заједнички окрену према јединицама Приморске оперативне групе.

---

[38] Овиме Штаб корпуса задржава много плиће 2 далматинску, која је по првобитном наређењу требало да се размјести у рејону Кривошије—Конавље, који су још дубље на југозапад и од самих Црквица, према којима треба тек дејствовати са правца Трешњева, јер се за јединице у Трубјели прије добија утисак да имају задатак да блокирају Никшић са запада.

Поред 6 црногорске и 2 далматинске бригаде, под командом Штаба Приморске оперативне групе били су: Бокељски батаљон, Никшићки и Ловћенски одред. (Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 182 од 1. 3. 1944 — Арх. ВИИ.)

[39] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 101 од 11. 2. 1944. — Арх. ВИИ.

Око 10 фебруара Нијемци и четници су почели припреме за одбацивање наших снага са просторије Катунске Нахије.[40]

У Подгорици су, 19 фебруара, њемачки и четнички главари одржали заједничку конференцију на којој су се Нијемци обавезали да ће четницима пружити помоћ. На тој је конференцији нарочита пажња посвећена питању одбране Грахова. Већ 26 фебруара четници су вршили покрет од Даниловграда према Чеву. Тога дана био је на путу према долини Зете један батаљон Ловћенског одреда, под командом Бошка Куљаче, упућен за 8 бригаду. Овај се батаљон сукобио са четницима у рејону Загарча, и, у садејству са батаљоном Зетског одреда, водио са њима борбу два дана. Четници су потисли ова наша два батаљона и продужили према Чеву.

Са правца Љешанске Нахије четници су пошли у напад 27 фебруара, нападајући прво на дијелове Ловћенског одреда у том рејону. Јачина непријатеља је била око 1.200 четника и 200 италијанских фашиста. Непријатељ је овдје имао 20 мртвих и 30 рањених.

Једна четничка колона, јачине око 500 војника, кренула је од Добрске Плоче (5 км од Цетиња на путу за Ријеку Црнојевића) са намјером да зађе у позадину батаљона Ловћенског одреда у Ријечкој и Љешанској Нахији. На том правцу је ова колона наишла на једну чету Ловћенског одреда, која ју је дочекала јаком ватром из непосредне близине. Послије пола сата борбе четници су били разбијени и разбјежали се према Ријеци Црнојевића. У овој краткој борби четници су имали око 50 мртвих и рањених. Наше јединице нијесу имале губитака.[41]

Једновремено са горњим колонама кренула је још једна од Цетиња, исто у правцу Чева. Штаб Ловћенског одреда је закључио да се ради о озбиљнијој офанзиви на његову просторију па је прикупио снаге и извукао их у Катунску Нахију, гдје се повезао са јединицама Приморске оперативне групе.[42]

---

[40] Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21.00 ч. — Арх. ВИИ.

[41] „Историски записи", април—јун 1951, Цетиње, књига VII, свеска 4—6, стр. 265, 266.

[42] Штаб Ловћенског одреда, Бр. 32 од 10. 3. 1944. — Арх. ВИИ.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИКА У РЕЈОНУ ЧЕВА

(Скица 20)

У духу ранијих настојања Приморске оперативне групе да се ликвидира непријатељски гарнизон у Грахову, Штаб 2 далматинске бригаде је одлучио, 2 марта, да га нападне са пет батаљона. Према подацима са којима је Штаб бригаде располагао у моменту доношења одлуке, у Грахову се налазило 120 Нијемаца, 50 жандарма и 50 четника са једним тешким бацачем, 2 лака бацача, 3 митраљеза „Бреда" и неколико пушкомитраљеза.

Међутим, баш 2 марта стигао је у рејон Грахова Штаб Приморске оперативне групе (командант — Радомир Бабић, политички комесар — Јагош Ускоковић) који је наредио да 2 далматинска одустане од планираног напада, јер је ситуација тога дана била доста компликована.

Четничке колоне које су почеле још у току фебруара да се концентрично крећу према рејону Грахова, овладале су биле Чевом и припремале се за напад на јединице Приморске оперативне групе. Стога је Штаб Приморске оперативне групе одлучио да прво разбије четнике па послије да приступи ликвидацији Грахова. О овоме је одмах извијештен Штаб 2 корпуса.

Четници су избили у неколико колона, о којима је обавјештајна служба, касније, имала овакве податке:[43]

— прва колона, 1450 четника, мобилисаних на добровољној основи, врло добро наоружана и дрска, дошла је правцем Подгорица—Даниловград—Загарач —Марковина—Чево;

— друга колона, 600 четника, мобилисаних на добровољној основи, и ова дрска, дошла је правцем: Даниловград—Загреда—Марковина—Чево;

— трећа колона, 640 четника, присилно мобилисаних, кретала се правцем Ријека Црнојевића—Косијери —Томићи—Чево;

— четврта колона, 1600 четника, већином присилно мобилисаних, кретала се прво заједно од Цетиња до

[43] Штаб Приморске оперативне групе није имао ове и овакве податке када је донио горњу одлуку, али их треба имати у виду ради тога да би се боље могла оцијенити одлука Штаба групе за напад и план за напад.

Чекања, па се ту подијелила у двије колоне те је десна пошла правцем Чекање—Ресна—Чево, а лијева правцем Чекање—Залази—Језера—Јасиковица—Бата;

— од Требиња, преко Ластве, кретала се четничка колона јачине око 800 војника;

— од Груде је дошла на Граб колона од око 500 четника.

Задатак прве четири колоне био је да прочисте сву широку просторију којом су пролазиле и да се састану у рејону Чева, па да са таквом снагом нападну са истока наше јединице у рејону Грахова и набаце их према Требињу на оних 800 четника од Требиња и 500 од Граба.

Иако Штаб Приморске оперативне групе, као што напријед рекосмо, није имао све ове податке, он је ипак увидио и оцијенио да су четничке снаге доста јаке и да су оне сада важнији циљ него Грахово.

У духу своје одлуке да се прво обрачуна са четницима, Штаб групе је, с обзиром на податке са којима је располагао, саставио и план за напад. По томе плану:

— 2 далматинска бригада (без једног батаљона) са једним батаљоном Ловћенског и једним Зетског одреда, напада четничке колоне које се крећу правцима: Марковина—Ластва—Убли, Његуши—Бата и од Чева. Пошто заузме Чево, даље гоњење четника треба да предузму батаљони Ловћенског и Зетског одреда, а 2 далматинска бригада, са Бокељским батаљоном, да се врати у рејон Тоспуде (3 км од Трешњева)—Трешњево—Доњи Извор (ј. од Трешњева), гдје ће добити даљи задатак.

— 6 црногорска бригада (без два батаљона) са три батаљона Никшићког ПО, блокира непријатељски гарнизон у Никшићу на тај начин што затвара излазе из гарнизона у правцу Лукова, Горњег Поља, Кочана, Трубјеле и Броћанца. При затварању ових праваца бригада је имала да дејствује активно, нарочито ноћу. Предвиђено је било да се комуникације које воде у Никшић поруше или да се на њима поставе барикаде. Један батаљон 6 бригаде имао је да буде на правцу Грахова, а један, као општа резерва, у с. Рокочи.

— Група батаљона (један батаљон 2 далматинске бригаде, један 6 бригаде и један Никшићког одреда) имала је да држи у блокади Грахово, затвори правац од

Рисна и не дозволи непријатељу да, избијањем на Драгаљ, угрози десни бок и позадину 2 далматинске бригаде.

— 12 херцеговачка бригада, са једним батаљоном 2 далматинске бригаде, предвиђеним за резерву, напада непријатељску колону која се креће од Требиња, а са два батаљона обезбјеђује правац од Билеће преко Вилуса.

— Општа резерва — батаљон 6 бригаде — имала је да буде у с. Рокочи с тим да је може употријебити и командант 2 далматинске бригаде с обзиром на то да је био далеко од Штаба Приморске оперативне групе.

Планом је било предвиђено да јединице под командом 2 далматинске бригаде и батаљони који блокирају Грахово буду, у случају теже ситуације, тијесно повезани да би се оријентисали на правац Бијеле Рудине—Бањани. У том случају (тежа ситуација) би јединице према Никшићу и оне према Требињу и Билећи остале као заштита са задатком да створе могућност Групи, која дејствује југоисточно, да се извуче.

Штаб Приморске оперативне групе имао је да се смјести у Љешевици.

Ако упоредимо снаге Приморске оперативне групе, које су одређене за напад, са четничким, које треба да буду нападнуте, видјећемо да на прве четири колоне, укупне јачине 4.290 четника, напада 5 наших батаљона, укупне јачине, свакако, не више од 700 бораца (и ова је цифра превелика с обзиром на то да је 2 далматинска бригада тих дана била бројно доста слаба, а батаљони из одреда нијесу просјечно прелазили преко 100 бораца). На колону од Требиња, јачине 800 војника (ако рачунамо и 500 на Грабу, онда 1.300), нападају четири наша батаљона, свакако не јачи од 600 бораца укупно. Остале снаге не врше напад него се постављају да спријече придолазак нових непријатељских снага.

Као што видимо, однос снага, које ће се сукобити, износи у најбољем случају за нас око 3,5 : 1 у корист непријатеља.

Из плана се не види час почетка напада, те се не може рећи да ли је Штаб групе рачунао и на ноћни напад. Највјероватније да јесте. Не види се ни јасно изражено тежиште напада. У сваком случају, одлука је смјела. Штаб је био свјестан и ризика, јер је предви-

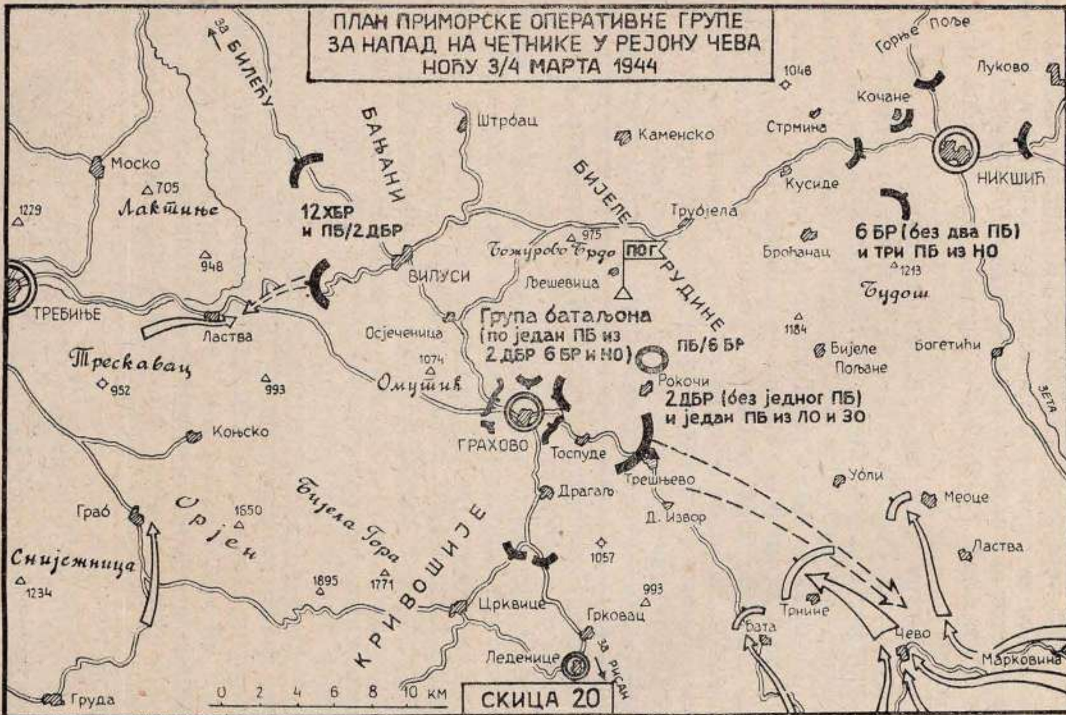
ПЛАН ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ
ЗА НАПАД НА ЧЕТНИКЕ У РЕЈОНУ ЧЕВА
НОЋУ 3/4 МАРТА 1944
ЗА БИЛЕЋУ
БАЊАНИ
Штрбац
Каменско
Стрмина
Кочане
Горње Поље
Луково
1048
Моско
705
Лактиње
1279
12 ХБР
и ПБ/2 ДБР
БИЈЕЛЕ РУДИНЕ
Кусиде
НИКШИЋ
Трубјела
975
Божурово Брдо
ПОГ
Брочанац
6 БР (без два ПБ)
и три ПБ из НО
1213
Будош
948
ВИЛУСИ
Љешевица
ТРЕБИЊЕ
Ластва
Осјеченица
Група батаљона
(по један ПБ из
2 ДБР 6 БР и НО)
ПБ/6 БР
1184
Бијеле
Пољане
Богетићи
Трескавац
1074
952
993
Омутић
Рокочи
2 ДБР (без једног ПБ)
и један ПБ из ЛО и ЗО
ЗЕТА
Коњско
ГРАХОВО
Тоспуде
Трешњево
Уоли
Меоце
Граб
Орјен
1650
Бијела Гора
КРИВОШИЈЕ
Драгаљ
Д. Извор
Ластва
Сниједжница
1234
1895
1771
1057
993
Црквице
Грковац
Трнине
Бата
Чево
Марковина
Леденице
ЗА РИСАН
Груда
0 2 4 6 8 10 КМ
СКИЦА 20

дио и „тежу ситуацију“ и за њу рјешење. У оваквој ситуацији и у тадашњим условима нашега рата овакво предвиђање има мјеста. Важно је и оно мјесто из одлуке гдје се наређује спречавање интервенције нових непријатељских снага.

Ово је напад без одређивања основних праваца потчињеним јединицама. О томе треба да одлуче њихови команданти. Због тога заповијест Штаба Приморске оперативне групе, која садржи све одредбе, изнијете у плану, и претставља више директиву него заповијест. У напад се полази из центра, а зоне напада се могу ширити онолико колико дозвољавају сопствене снаге, с једне, и колико то непријатељ буде наметнуо, с друге стране.

Резерве у нашој ратној пракси врло ријетко сријетамо, сем у замашним операцијама виших оперативних група или операција којима руководи ВШ. Због тога, одређивању резерве у овом случају треба поклонити нарочиту пажњу, јер је ситуација неминовно захтијевала резерву.

Одређивање јединица које ће вршити гоњење на правцу главних снага непријатеља, такође мора бити запажено. Само општа резерва Групе стоји мало несигурно, јер на њу имају право два команданта, а то значи да може бити и једног и другог или ни једног ни другог.

Одређивање правца извлачења у случају неуспјеха има у овом плану посебан значај. Ми смо у рату често, баш због тога што нијесмо тако поступали, доживљавали неугодности. Штаб Приморске оперативне групе предузео је мјере да отклони такве евентуалности. У моменту одлучивања за напад на бројно јачег непријатеља потребно је предвидјети и ове „теже ситуације“ те и за њих предвидјети поступке и саопштити их потчињеним штабовима. Потребно је, дакле, планирати развој боја за двије варијанте: за успјешно и за неуспјешно развијање напада. Многи примјери из наше ратне праксе говоре да је често одиграло спасоносну улогу баш оно мјесто у заповјести за напад, гдје се дају директиве за рад у случају неуспјеха. Погрешно је запоставити ову чињеницу, која је саму себе у пракси оправдала. У посљератним дискусијама и у обуци многи наши другови категорички негирају командантима право да у своје одлуке уносе такве одредбе, правдајући то

тиме што би потчињени старјешина, при извршавању таквих одлука, могао приступити „повлачењу" или „извлачењу" и онда када то стварно ситуација не захтијева. Морал и борбеност наших старјешина ово најсвестраније побијају. Примити „здраво за готово" овакве претпоставке значило би умањити улогу и степен комунистичке свијести нашег старјешинског кадра. Ја мислим, па и тврдим, да би био врло слаб онај наш командант који, при доношењу одлуке за напад на знатно бројнијег непријатеља, не би предвидио и рјешење за „тежу ситуацију", у којој мора сачувати своје људство — за друге нападе, који ће на крају сломити и тог бројнијег непријатеља.

Гарнизон у Никшићу био је доста далеко од терена на коме ће се вршити напад, али га је Штаб групе блокирао скоро са свих страна. И ово има свој специјални смисао који се састоји у томе да се гарнизон веже за своје недаће, јер се иначе из њега може интервенисати разним правцима према Грахову.

При доношењу овакве одлуке, пресудну улогу је одиграо однос морала и борбености наших и четничких снага, гдје смо ми били у преимућству. Бројни однос, који је био у корист четника, ни овом приликом није играо важнију улогу.

Напад је предузет по плану.[44] Какав су успјех имале наше јединице на правцу главних четничких снага може се видјети по овом дијелу извјештаја Штаба Ловћенског одреда:

> „Кад смо добили овај батаљон Далматинаца, ми смо припремили план за напад и у ноћи између трећег и четвртог марта напали непријатеља на положајима гдје је била његова главнина: на сектору Трњине—Доловско Корито—Меоца и разбили га нанијевши му страшне губитке. Досада је избројано преко 130 мртвих, а сигурно је да их има по овим јамама још велики број. Заробљено је око 80 од којих је пришло нашој војсци тридесет."[45]

А Штаб Приморске оперативне групе о овоме нападу каже:

---

[44] Не располажемо детаљима о току напада.

[45] Штаб Ловћенског одреда, Бр. 32 од 10. 3. 1944. — Арх. ВИИ.

„Непријатељ је нападнут 3—4 ов. мј. у правцу Бате и Чева и сручен у жицу код окупатора. Налет наших јединица био је жесток, тако да код непријатеља једва да су по двојица ушла у окупаторски блок. Знамо тачно да је непријатељ имао 110 мртвих, 130 рањених и 85 заробљених, док за један велики број, који нијесмо видјели или нијесу пронађени, а и због тога што још нијесмо прикупили све податке, не можемо јавити.“[46]

ЈОШ ДВА НЕУСПЈЕЛА НАПАДА НА ГРАХОВО

Послије оваквог успјеха у нападу на четнике, Штаб Приморске оперативне групе вршио је припреме за ослобођење Грахова.[47] Напад је био организован без

---

[46] Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21.00 ч. — Арх. ВИИ.

[47] У уводном дијелу своје заповијести за напад на Грахово, који је одложио Штаб Приморске оперативне групе, Штаб 2 далматинске овако описује одбрану Грахова:

„Ровови. На улазу у град идући од Вилуса, са лијеве стране цесте, поред куће попа Крсте, налази се један ров пољског типа са посадом од 3 човјека (Нијемци) са једним аутоматским оруђем; а) поред куће попове налази се кућа Мирка Булајића испред које се налази један бункер у правцу Дервиша са посадом 2 Нијемца и 1 жандарм са 1 аутоматским оруђем; б) на цести Трешњево—Грахово са лијеве стране на удаљености од 20 метара од првих кућа налази се један откривени ров са посадом од 2 Нијемца и 1 жандарм са једним аутоматским оруђем; в) на цести Рисан—Грахово са десне стране цесте на улазу у Грахово налази се један откривен бункер са посадом од 3 човјека и 1 пушкомитраљез; г) на истом правцу са лијеве стране цесте (није провјерено) налази се један ров са аутоматским оруђем; д) око Умца (к 722) према Стреканици и Церовом Ждријелу налази се неколико ровова (стрељачких заклона) чији распоред није точно утврђен, свакако посједнут са аутоматским оруђима оријентисаним према Церовом Ждријелу и Горњем Граховском Пољу; ђ) на самом Умцу налази се један италијански бункер посједнут од Нијемаца. Око њега налази се и тешки бацач оријентисан у правцу Кличевца.

Распоред непријатеља. Нијемци су на бункерима и утврђењу Умца. Њемачки штаб налази се у кући Симе Бориса (горњи спрат), поред куће Косте Даковића. Магацин се налази у кући Дреке Вујачића. Такође Нијемци станују у кућама Дреке Вујачића, Гојка Даковића и Живка Миловића. Жандарми станују у Жандармериској касарни. Четници се налазе споља у с. Баре.“

два батаљона 6 бригаде који су пошли на комуникацију Никшић—Даниловград. Ловћенски одред и Зетски батаљон дејствовали су на просторији Загарача. Напад на Грахово није успио. Због тога Штаб корпуса, у својој депеши, прво негодује па онда наређује:

> „Зашто сте дозволили да вам и други напад на Грахово не успије? Ако то није скопчано са великим губицима употријебите све ваше снаге и Херцеговачку бригаду и узмите Грахово да би осигурали даљи продор. Без Грахова ви не можете ићи ка Јужној Далмацији и Западној Боки.“[48]

За разлику од уопштених и готово перспективних задатака, постављених Приморској оперативној групи директивом коју смо већ изложили, у овој депеши Штаб 2 корпуса јасно истиче значај Грахова. Оно је заиста постало кључна тачка приморског сектора, а овај је сектор важан операциски циљ и за једну и за другу страну.

Послије горње депеше обновљен је напад на Грахово, али је Штаб Приморске оперативне групе морао и овога пута да извијести:

> „Обновљени напад на Грахово није успио. Непријатељ је на малом простору организовао врло добру одбрану. Снијег који пада већ 6 дана нарастао је много да ликвидацију Грахова умногоме смета. Направићемо малу паузу а са Шегртом ћемо се споразумјети да у наредном нападу и Херцеговци учествују. Грахово је досада 4 пута нападано. Његову ликвидацију отежава прва грешка, када га је требало изненада лако узети...“[49]

Штаб Приморске оперативне групе, анализирајући у једном извјештају четири неуспјела напада на Грахово,[50] долази до ових закључака:

---

[48] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 6/2, 394.

[49] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 6/2. 394.

[50] Немамо података на основу којих бисмо могли детаљније обрадити ове нападе на Грахово. Они то заслужују тим прије што су овакви примјери ријетки у нашој ратној пракси, нарочито кад су у питању овако мали гарнизони. То је, неоспорно, велика штета, јер су планови за сваки нов напад морали бити различити с обзиром на то да претходни није имао успјеха. Интересантно би било видјети у чему су биле те разлике. Остаје нам да чекамо проналазак документације или описе некога од учесника.

1. Висок снијег који је падао скоро непрекидно недјељу дана ометао је лако и брзо кретање јединица у нападу, нарочито бомбаша, по широком брисаном простору.

2. Јако утврђени гарнизон са великим бројем аутоматских оруђа и минобацача имао је савршено организован систем ватре, до максимума прилагођен земљишту.

3. Прва два напада нијесу вјешто припремљена, а највећи им је недостатак био што није коришћено изненађење.

4. Одбрана Грахова се послије сваког напада све више допуњавала те је већ постала тако организована и јака, да се није могла савладати без тешких оруђа и великих губитака.

5. Послије оволико неуспјеха борци су већ почели помало да сумњају у могућност освајања Грахова.

6. На саму варош се није могло ангажовати много снага.[51]

Неуспјеху су, бесумње, највише допринијели добро организован систем ватре браниоца, неостварено изненађење од стране нападача и недостатак тешког наоружања. Ове три чињенице треба имати у виду и извући поуке.

Недостатак у тешком наоружању побудио је Штаб Приморске оперативне групе да од Штаба 2 корпуса тражи бар један топ 75 мм. На ово су их навели неуспјеси на Грахову и слична организација одбране осталих насељених мјеста која су била у зони дејстава Приморске оперативне групе.

ДЕЈСТВА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ ПОЛОВИНОМ МАРТА

На основу закључака које смо већ изнијели, Штаб Приморске оперативне групе донио је одлуку да у нападима на Грахово направи дужу паузу и да за вријеме ње изврши опсежније и цјелисходније припреме. У току припрема Штаб групе је одлучио да за поновни

[51] Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21 ч. — Арх. ВИИ.

напад блокира Грахово са једном бригадом, а са другом да дејствује у правцу Леденица (сјев. од Рисна) и Црквица и даље у дубину Кривошија, но првенствено треба што прије ослободити 6 бригаду од комуникације Никшић—Даниловград.[52]

У духу овакве одлуке Штаб групе је издао, 11 марта у 21 час, наређење о новом распореду и задацима својих бригада, по коме:

— Штаб 6 бригаде формира групу батаљона са тежиштем дејства на комуникацији Никшић—Даниловград. У ову групу улазе: два батаљона 6 бригаде, Никшићки и Колашински одред, као и два батаљона Зетског одреда. Задатак: посјести комуникацију Никшић—Даниловград и спријечити сваки непријатељски саобраћај њоме, те је стога порушити на подесним мјестима; у садејству са Никшићким одредом заузети Уздомир (к 852) — сјев. од Никшића —; заузети положаје који доминирају Царевим Мостом (ј. од Никшића); у садејству са батаљонима Зетског одреда, који се налазе на лијевој обали р. Зете, заузети Тараш (сјев. од Даниловграда) и, по могућству сам Даниловград.

— 2 далматинска бригада, са осталим батаљонима 6 бригаде и партизанским јединицама, блокираће непријатељски гарнизон у Грахову и дејствовати у правцу Леденица и Црквица, очекујући поновни напад на Грахово.[53]

Упоређујући овај план дејства Штаба Приморске оперативне групе са директивом Штаба 2 корпуса од 1 марта, види се да је Штаб групе, када му није успјело да ослободи Грахово, желио да бар ликвидира четнике на простору Никшић—Даниловград и да заузме Даниловград.

Што се тиче примједбе Штаба 2 корпуса да Група није испољила онолику активност колико је било потребно, Штаб групе каже:

„... Пошто се на овом сектору досада уочавала неактивност, предузели смо све мјере за активизацију овог сектора, како на војном тако и на политичком пољу...“[54]

---

[52] Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21 ч. — Арх. ВИИ.
[53] Исто.
[54] Исто.

Одлучивши још раније да батерију италијанских топова 75 мм пребаце из Подгорице у Никшић, као замјену за топове 105 мм, Нијемци су је 11 марта упутили комуникацијом Подгорица—Даниловград—Никшић. Њу је сачекала засједа једног од батаљона 6 бригаде, који су се одраније налазили на овом сектору, и разбила је. Између осталог, овдје је заплијењен и један италијански топ 75 мм, али га борци нијесу могли извући из великог снијега.

Тек што је батаљон завршио бој са овом колоном, од Никшића се појавила друга њемачко-четничка колона. Развио се бој и са њом. У овој борби непријатељ је имао 70 мртвих Нијемаца, чије је љешеве оставио на снијегу.

Јединице 6 бригаде прекинуле су још телефонску везу на линији Никшић—Даниловград, уништивши све стубове и жицу на отсјеку Обадов Бријег (404)—Богетићи.

Гарнизон у Никшићу морао се бар једанпут мјесечно снабдијевати из Подгорице. Међутим, наше су снаге непрекидно биле на комуникацији Даниловград—Никшић. Да би ову комуникацију ослободио, непријатељ је организовао напад од Никшића и Даниловграда. У њему су овога пута учествовали: 2 батаљон (без једне чете) 363 пука, дијелови 13 чете, један вод 1 чете, један вод артиљерије, дијелови 1 батаљона 363 пука 181 њемачке дивизије и четници из Никшића и Орје Луке. Наше јединице, послије жестоке борбе, морале су напустити ову комуникацију. Непријатељ није имао снаге да је обезбиједи за дуже вријеме па се већ послије неколико дана повукао у гарнизоне у Никшићу и Даниловграду. Послије овога непријатељ је западао често у такву ситуацију да из Даниловграда посматра наше снаге на комуникацији, а да не може ништа против њих да предузме, јер му то снаге нијесу дозвољавале.

Тежиште борби у Црној Гори било је ових дана пренијето у рејон Грахова. Четници, потпомогнути Нијемцима и њиховом артиљеријом, пробили су се 14 марта с југа у Грахово. Јединице Приморске оперативне групе успјеле су у току 15 и 16 марта да их збију у Грахово и Драгаљ. Акције наших јединица кочио је

и даље велики снијег, који им је одузимао брз и еластичан маневар.

Комуникација Никшић—Даниловград прелазила је у ово вријеме из руке у руку.

Због активности Приморске оперативне групе, почев од долине Зете па до близу Требиња, Нијемци су се нашли у незгодној ситуацији, и то баш на терену, који су морали бранити од нас и Савезника. Стога су наредили четницима да по сваку цијену, наравно, и уз њихову помоћ, овладају комуникацијом Никшић—Даниловград.[55] На основу тог наређења вршене су опсјежне припреме. Наше јединице, дознавши за те припреме и намјере непријатеља, предузеле су са своје

---

[55] Још 19 децембра 1943 године ЗАВНОЦГ и Б (Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке) истакло је потребу да се отпочне са координацијом рада свих позадинских организација и оперативних јединица. Половином марта 1944 године оно још једанпут подвлачи важност те координације: „Потреба овакве координације од велике је важности, како по питању учвршћивања јединства нашег народа, тако и остварењу јединства фронта и позадине. Оно је потребно ради политичког и организационог учвршћивања наше позадине. Тамо гдје је координација рада правилно спроведена, дати су врло позитивни резултати, и то како по питањима која смо горе навели, тако и по питању сузбијања евентуалних грешака, које се ту и тамо појављују. Нарочито се појављују грешке по економским питањима (реквизиције, конфискације и сл.). Међутим, економско питање у суштини је политичко питање и ако се оно буде правилно спроводило, без обзира на доста лоше економске прилике, неће се негативно одразити на расположење оних код којих се ти економски извори налазе. Наш народ је показао да хоће да се бори за слободу и да је спреман подносити сваку жртву за њено коначно извојевање. Али свако неправилно и неправедно рјешење ових питања може да се негативно одрази на расположење народних маса. Но, не само да се координација рада показала као врло корисна на сузбијању грешака из ове области, већ и осталих грешака ма одакле оне потицале и ма којега се питања оне тицале.

Органи власти који долазе у обзир за координацију рада јесу: НО одбори, команде подручја, команде мјеста и оперативне јединице. На овим савјетовањима треба увијек да буду заступљене антифашистичке организације омладине и жена. Ако се у мјесту, гдје се одржава савјетовање, или у близини налази неки члан АВНОЈ-а или ЗАВНО-а треба и њега позвати...“

(Извршни одбор ЗАВНО-а за Црну Гору и Боку, Бр. 107 од 13. 3. 1944; 1/4—3, 392.)

стране потребне мјере. Послије изведених припрема, Нијемци и четници, у јачини око 1.500 војника, пошли су 19 марта у напад дуж комуникације од Даниловграда према Никшићу. Тамо су већ били припремили заједнички отпор један батаљон 6-те, на десној обали Зете, и два батаљона 7 бригаде на лијевој обали. Непријатељ је наступао широким фронтом источно и западно од комуникације. Развила се борба која се пренијела и на сљедећи дан, када су непријатељу стигла појачања из Подгорице: 20 камиона са њемачким војницима и материјалом. Док се водила борба за комуникацију, позадински радници су обавијестили да у Никшићком гарнизону влада глад. Вјероватно је због тога непријатељ био тако упоран те је послије жестоких борби и уз велике губитке успио, 21 марта, да овлада једним дијелом Павковића и Вражегрмаца, на лијевој обали Зете. Одбачен је и батаљон 6 бригаде, који је био на десној обали.

Једновремено са борбом на комуникацији Даниловград—Никшић, јединице Приморске оперативне групе разбиле су око 1.000 четника у Љешанској Нахији, нанијевши им губитке од 26 мртвих, 30 рањених и 102 заробљена. Овај продор у Љешанску Нахију претставља почетак усмјеравања дејства и према комуникацији Подгорица—Ријека Црнојевића—Цетиње, а на основу одлуке Штаба 2 корпуса да, у догледно вријеме, предузме акције ширих размјера у долини Зете.

ПОВЕЗИВАЊЕ ШТАБА 2 КОРПУСА СА НОВ АЛБАНИЈЕ

Раније смо видјели како је Штаб 2 корпуса остваривао везу са Народноослободилачким покретом у Македонији и Србији. Овдје ћемо се упознати са изводом из писма Штаба корпуса Главном штабу НОВ и ПО Шћипније (Албаније), јер је то још један доказ наше несебичне помоћи народу те мале земље да се ослободи туђега јарма:

„... Са покојним Васком, који се од нас враћао у тај штаб, били смо се споразумјели по питању координације дејства Ваших и наших ослободилачких снага у борби против заједничког нам непријатеља — њемачког окупатора и његових слугу.

Сматрамо да ће бити од обостране користи успостављање што тјешњег контакта у претстојећим операцијама између Ваших и наших јединица на граници наше и Ваше земље и успостављање што тјешње везе у циљу обавјештавања о покретима непријатељских снага, те Вашим и нашим намјерама.

С друге стране, Ви знате да нам реакција из Сјеверне Шћипније, руковођена од Косовског комитета, ствара велике тешкоће и да ми већ скоро пола године држимо фронт према новој, од окупатора створеној, граници велике Шћипније. Та реакција, руковођена од стране њемачких официра и гестаповаца, уско је повезана са четницима Михаиловић—Недић у Црној Гори и Санџаку и са муслиманима са територије Источног Санџака, даје азила на територији старе Шћипније четничким бандама, те је тако створен, захваљујући присуству њемачког окупатора, општи блок противу нас.

Ми предузимамо све са своје стране, заједно са друговима из Космета да разбијемо, с једне стране, тај блок, а с друге стране, мишљење које о нама влада у Космету у Сјеверној Шћипнији и учинило је то да нијесмо предузимали веће војничке операције.

Њемачки окупатор и његове слуге из Косовског комитета успјели су да уједине народ Сјеверне и Сјевероисточне Албаније у борби противу нас и успјели су убиједити тај народ да смо ми „српска“ и „комунистичка“ војска, те их заплашили једним и другим бауком. У два маха су их Нијемци гурнули на нас, но оба пута војска Косовског комитета била је потучена и нанешени јој велики губици на сектору: Андријевица—Чакор. Други пут смо заробили око 25 Шћиптара и већину смо пустили својим кућама, што је добро политички одјекнуло. Данас је углавном устаљен фронт на том сектору, но је врло вјероватно да ће их Нијемци поново гурнути на нас и потпомоћи их извјесним својим снагама, обећавајући им дио наше слободне територије.

Ми имамо довољно снага да разбијемо те банде ако пођу на нас саме или са мањим њемачким снагама, но ако буду потпомогнуте од једне или више њемачких дивизија, ми би вјероватно морали напустити извјестан дио граничне слободне територије. Врло је вјероватно да би у том случају њемачки окупатор гурнуо и онако бандитску војску Косовског комитета на клање нашег невиног живља, те би то, у односу на будуће односе наших земаља, могло имати тешких посљедица. Ми и данас имамо велике муке да објаснимо једном дијелу народа из Васојевићке Нахије, да читав шћипнијски народ није противу нас и да се не треба светити звјерским методама: клања, паљења, мучења итд.

С друге стране, ми предузимамо све мјере да би народу Космета и Сјеверне Албаније објаснили циљеве наше борбе, а посебно народу старе Шћипније да ми

немамо никаквих завојевачких намјера према Албанији, но то нам иде тешко због немогућности да нас Ви подржите и због тога што тај народ није упознат ни са циљевима Народноослободилачке војске Шћипније. Ми ћемо, као Штаб корпуса, ових дана издати један проглас народу Космета, у коме ћемо се обратити и Шћиптарима и у коме ћемо им објаснити наш став, како по питању Југославије тако и по питању наших односа са Шћипнијом. Ви знате да ми стојимо на становишту, да ни један педаљ наше земље, за чију се слободу ми боримо већ три године и дајемо најбоље синове наше земље, нећемо уступити никоме, а још мање онима који су успјели да приграбе неке наше покрајине уз подршку окупаторских трупа.

Ми мислимо да би и Ви требали издати, са Ваше стране, проглас овим крајевима, јер би се тако ова два прогласа допунила и било би обостране користи. Ми морамо предузети све да убиједимо наше народе, да је наш заједнички непријатељ њемачки окупатор и да ми морамо сарађивати у борби противу тог нашег заједничког крвника, а за слободу и срећу наших земаља.

Ми данас располажемо са јаким и добро наоружаним снагама и вјероватно је да ћемо добити задатак даљег чишћења територије и успостављања власти на том правцу, те сматрамо:

1) да је потребно да Ваше снаге дјеломично оријентишете ка Сјеверној Албанији и Космету, у циљу садејства нашим снагама;

2) да упорно објашњавате циљеве наше борбе народу у Сјеверној Албанији, да би спријечили интервенцију војних јединица са те стране на нас;

3) да се требате чврсто повезати са нама, а да би повезивање наших и Ваших јединица имало далекосежнијих политичких посљедица, како у борби против окупатора данас, тако и у борби против реакције која је везана за окупатора, како данас тако и сјутра.

Осим овога, ми сматрамо да би Ваше, ионако неактивне групице у Сјеверној Албанији, требали појачати са једном солиднијом јединицом, која би се директно повезала са нама и која би дејствовала на комуникацији: Тузи—Скадар, ослањајући се на наше јединице у околини Подгорице (Кучи). Дејство те јединице на тој комуникацији било би од огромног војничког значаја, како за нас тако и за Вас, с једне стране, а с друге стране, она би успјела да окупи Ваше групе у Сјеверној Албанији и да мобилише дио Шћиптара на граници Црне Горе и Шћипније. Преко те јединице ми би имали стални контакт са Вама и било би донекле обједињено наше заједничко дејство.

Ми би ту јединицу наслонили на наше јединице, указали јој војничку и политичку помоћ, снабдијевали је од пошиљки које добијамо од Савезника и дали јој

једну радио-станицу преко које би одржавали везу са Вама. У случају да та јединица буде истиснута са те територије, ми би је прихватили на нашу слободну територију и указали јој братску помоћ.

Ми предузимамо све мјере да на територији Тузи—Хоти формирамо један мањи шћипнијски партизански одред, а да ли ћемо у томе успјети, то ће много зависити од снага реакције на том сектору.

Ви сте вјероватно чули преко радија о огромној војсци, коју смо створили у Југославији, која данас броји више од 300.000 бораца и спремна је да не само изведе ослобођење наше отаџбине, већ да пружи братску руку и осталим народима Балкана и југо-источне Европе. Ми смо поносни, да је наш маршал Тито постао једна од најпопуларнијих личности у свијету и персонификација херојске борбе потлачених народа Европе у борби противу мрских завојевача и да ћемо, вођени другом Титом, и Вама моћи једнога дана указати већу помоћ и подршку.

Наше садејство још више ће убиједити наш народ и Ваш народ у потребу што енергичније борбе противу заједничког непријатеља и ми треба да предузмемо заједнички све кораке да би тако уништили што више њемачких фашистичких бандита и приближили дан коначне побједе.

Желимо Вам сваку срећу у херојској борби противу њемачког окупатора и домаћих слугу."[56]

[56] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 252 од 26. 3. 1944 у 21.30 ч.; 40/2, 392.

2

НАПАД НА НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ГАРНИЗОНЕ У ДОЛИНИ ЗЕТЕ

Штаб 2 корпуса је, резимирајући резултате дејства у времену од 5 децембра 1943 до 31 марта 1944 године, закључио да су његове јединице у овом периоду извршиле све постављене задатке и у борбама са Нијемцима, четницима, муслиманском милицијом, Бугарима, недићевцима, усташама и домобранима, нанијели непријатељу велике губитке. Нарочито тешке борбе вођене су на комуникацијама: Пријепоље—Пљевља—Чајниче; Прибој—Рудо; Пљевља—Коврен; Пљевља—Пријепоље—Бродарево; Андријевица—Чакор; Никшић—Даниловград—Подгорица; Подгорица—Цетиње; Даниловград—Чево—Цетиње; Никшић—Трубјела—Вилуси—Требиње; Вилуси—Грахово—Рисан. У духу директиве ВШ, у овом су периоду формиране Приморска оперативна група и 37 санџачка дивизија.[1]

НАПАД НА КОМУНИКАЦИЈУ НИКШИЋ—ДАНИЛОВГРАД

Раније смо видјели да је Штаб 2 корпуса одлучио концем марта да у долини Зете предузме акције ширих размјера.

У духу директиве Штаба корпуса, базиране на тој одлуци, Штаб Приморске оперативне групе издао је

[1] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 271 од 31. 3. 1944; 36/4, 392.

29 марта заповијест, којом је дао нове задатке својим јединицама.

Друга далматинска бригада добила је задатак да потпуно овлада комуникацијом Никшић—Даниловград, не дозволи повезивање непријатељских снага из Даниловграда и Никшића и затвори правце Никшић—Вилуси и Никшић—Broћанац, као и све излазе из Никшића. У том циљу три њена батаљона имала су да затворе правац Никшић—Даниловград, а један Никшић—Вилуси, док батаљони Никшићког одреда затварају остале правце. И одржање комуникације и блокада Никшића срачунати су на активно дејство, које треба да се испољи у сталном узнемиравању гарнизона у Никшићу и Даниловграду, као и сталним нападима на околна села, у којима су се прикупљале четничке групе. Ова бригада је имала и да одржава сталну везу са јединицама 29 херцеговачке дивизије према Грахову.

Шестој бригади је наређено да се оријентише на комуникацију Цетиње—Подгорица са задатком да чисти Љешанску Нахију, а послије да са истим задатком скрене западно према селима дуж комуникације Ријека Црнојевића—Цетиње, с једне и друге стране пута, с тим да је и прекине. Поред тога, она је имала да затвори и правце Даниловград—Чево и Чекање—Чево. Под команду Штаба 6 бригаде стављен је и Ловћенски одред. Бригади су издата и упутства да дејствује путем брзих и снажних налета, а помоћу брзопокретних маневарских група да се појављује свуда и удара непријатеља гдје је најосјетљивији.

Орјенски одред, са два своја батаљона, имао је да се постави у рејон Тоспуде—Забуковица са задатком дејства на непријатеља у рејону Црквице—Драгаљ—Грахово. Главни задатак ових батаљона је био мобилизација људства.

Један батаљон 2 далматинске бригаде предвиђен је да држи у блокади Грахово до доласка дијелова 29 дивизије.

За Штаб Приморске оперативне групе одређен је рејон Чева.

Како је у међувремену непријатељ овладао комуникацијом Даниловград—Никшић, то је Штаб Приморске оперативне групе одлучио да га̂ нападне са шест батаљона на отсјеку Богетићи—Загреда, те је издао нову заповијест[2] за напад по којој: 2 далматинска ударна бригада, са два своја и два батаљона 6 бригаде, има да формира двије колоне и изврши напад прав-

[2] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе, депеша од 1. 4.; 5/4, 397.

цима с. Меоце—с. Миљевићи—с. Богмиловићи и с. Загарач—с. Загреда—Ржиште—Долови, са задатком да разбије непријатеља на овој просторији и прекине комуникацију код Богмиловића и Обадова Бријега; 6 црногорска ударна бригада са једним својим и батаљоном 2 далматинске има да напада правцем Броћанац —Медвеђа—Стубица и правцем Љескови Доли— Богетићи, са задатком да овлада рејоном Стубица—Богетићи—Церово—Добруш и да се споји са јединицама које овлађују рејоном Миљевићи—Богмиловићи и тако избије на комуникацију; један батаљон 2 далматинске поставља се у рејон Кусида. Почетак напада предвиђен је за 2 април у 20 часова.

Штаб 3 дивизије наредио је Штабу 7 бригаде да овом нападу садејствује са два своја батаљона, који се налазе на лијевој обали Зете.

Једновремено са нападом на комуникацију, јединице 3 дивизије које су блокирале Подгорицу, Спуж и Даниловград, имале су да врше демонстративан притисак на ове гарнизоне, како непријатељ не би могао слати појачања против јединица Приморске оперативне групе. Оне су имале задатак и да сруше мост на Морачи у Биочу.

Јачина непријатељских снага које су наступале од Никшића лијевом обалом Зете на батаљоне 7 бригаде била је око 1.500 четника. Неколико стотина Нијемаца наступало је десном обалом Зете.

И непријатељ је демонстрирао. Снагама од 800 војника (четника и италијанских фашиста) он је предузео испад из Подгорице.

У тешким борбама за комуникацију између 2 и 4 априла, ова је прешла у наше руке. Непријатељ је имао 31 мртвог Нијемца (1 официр) и велики број рањених. Наши губици су били: 9 мртвих и 15 рањених; међу мртвима су били командант 3 батаљона 2 далматинске бригаде и његов замјеник.

Испадима из Подгорице непријатељ је успио да овлада Казновицом (к 249) и Церовицом. На том правцу он је имао 70 мртвих. Он је имао успјеха и у нападу према Кучима.

Распоред Приморске оперативне групе, 4 априла, био је: 6 бригада у рејону Комани—Љешанска Нахија, а 2 далматинска на комуникацији Никшић—Даниловград.[3]

*

Док је долина Зете тутњила од борбе, у долини Мораче, 1 априла, орила се пјесма поводом свечаног формирања *9 црногорске ударне бригаде* (Штаб бригаде: командант — Војо Тодоровић, политички комесар — Милисав Кољеншић)[4], — четврте по реду формирања од доласка наших јединица у Црну Гору септембра 1943 године. Ово је био још један, али не и посљедњи доказ, да је црногорски народ био за Народноослободилачку борбу и за своју бољу будућност у слободној домовини. Новоформирана 9 бригада ушла је у састав 3 дивизије и одмах добила задатак.

*

Борба за област: долина Зете—Цетиње—Требиње—Билећа све више је расла. Херцеговачка дивизија водила је непрекидно борбе у рејону Требиња и Билеће. Непријатељ је био још увијек блокиран у Грахову, али му је 5 априла успјело да из приморских гарнизона прикупи снаге од око 1.000 Нијемаца и 1.800 четника за напад на јединице Херцеговачке дивизије. Овај напад је имао да услиједи од Грахова и Ластве (на комуникацији Требиње—Вилуси). Двадесет девета херцеговачка дивизија била је тога дана у сљедећем распореду:

— 12 бригада и један батаљон 10 бригаде у рејону Велимља са задатком дејства на комуникацији Билећа —Вилуси—Трубјела;

— 10 бригада на просторији Гацко—Плана—Билећа са задатком да дејствује према Требињу, а по потреби и према Невесињу;

---

[3] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/4, 397.

[4] Наредба Бр. 13 Штаба 3 дивизије за 1. 4. 1944; 3/7, 754.

— 11 бригада на просторији Љубиња са задатком да дејствује према Стоцу, са повременим дејствима према Требињу и мору;

— херцеговачки одреди су нападали саобраћајне везе непријатеља у позадини на просторији Дубровник—Мостар—Улог (на комуникацији Невесиње—Калиновик).

Напад непријатеља од Грахова и Ластве био је уперен на 12 херцеговачку бригаду, која је успјела да одбије напад од Ластве, док је непријатељу од Грахова успјело да се 8 априла пробије у Осјеченицу, а 9 априла да овлада линијом Ријечани—Тупан—Дрпе.

НАПАД НА ДАНИЛОВГРАД И СПУЖ

(Скица 21)

1) **Припреме за напад**

а) *Одлука и заповијест Штаба корпуса*

Циљ напада наших јединица на гарнизоне Даниловград и Спуж у долини Зете био је: овладати овим гарнизонима и тако ликвидирати непријатељски клин, који је залазио у нашу слободну територију око 70 км и дијелио 3 дивизију од Приморске оперативне групе. На врху клина је био Никшићки гарнизон који је умногоме олакшавао ситуацију непријатељском гарнизону у Грахову, преко којега је Требиње имало везу са Никшићем. Ликвидацијом непријатеља у Даниловграду и Спужу олакшало би се ослобођење Никшића, а послије и Грахова. Комуникацију Подгорица—Никшић—Билећа—Требиње непријатељ више не би могао користити, а за њега је она била врло важна. Спуштањем наших јединица на Веље Брдо умногоме би се смањила дужина њиховог фронта и тако се добиле веће могућности за бољу и организованију одбрану дубине слободне територије. Поред свих ових користи које бисмо стекли ослобођењем Даниловграда, Спужа и Никшића, добили бисмо још једну, а то је непосредно угрожавање комуникације Подгорица—Цетиње, што би значило потпуно

одузимање могућности непријатељу да се њоме служи. Долина Зете, која је иначе богата, побољшала би изворе снабдијевања наших јединица. А то је и био један од главних разлога напада на ову долину, јер су се снаге 2 корпуса налазиле на просторији Црне Горе од септембра 1943 године и питање њихове исхране постало је озбиљно, тим прије што су број јединица и уопште бројно стање људства нарастали великом брзином, а магацина није било.

На овим разлозима је, углавном, Штаб 2 корпуса и заснивао одлуку за напад на Даниловград и Спуж. Том нападу је Штаб корпуса придао толику важност да је лично командант корпуса изашао на терен ради обједињавања дејства.

Предвиђене снаге за овај напад су биле: 3 дивизија која је имала да напада од истока према западу и Приморска оперативна група, чији је напад био предвиђен са западне стране.

Из даљег излагања упознаћемо се са читавим планом.

Припреме за напад на непријатељске гарнизоне у долини Зете почеле су нападом на комуникацију Никшић—Даниловград и прегрупацијом снага. Видјели смо у каквом се распореду налазила Приморска оперативна група 4 априла, послије тог напада.

Штаб 3 дивизије издао је 30 марта наређење за прегруписавање својих јединица. Пета бригада, без два батаљона, који остају у рејону Андријевица—Беране, имала је, по овом наређењу, да се прикупи у рејону Биоче—Пипери (у обзир долази и 4 батаљон ове бригаде који је раније био у саставу Ударне групе батаљона за позната дејства у Старој Црној Гори, која је завршила своју улогу доласком јединица Приморске оперативне групе на њену просторију), а 7 бригада у Бјелопавлићима, остављајући два батаљона у Кучима до доласка батаљона новоформиране 9 бригаде, а послије извршене смјене и ова два батаљона пребациће се у Бјелопавлиће.

Одмах пада у очи слабљење наших снага у долини Лима. Извлачење снага са тога сектора омогућавао је велики снијег на Чакору, који је пружао услове за одбрану са мањим јединицама. Почетком априла вријеме се прољепшало и у долини Зете почеле су јаке прољећне кише, а то је допринијело да снијег окопни. Но,

пошто су јединице већ почеле покрете, дошао је, 3 априла[5], извјештај да Нијемци од Пећи чисте снијег према Чакору, а 6 априла су Нијемци из Подгорице довукли у Спуж један тенк, једна оклопна кола и три брдска топа. Непријатељ је вјероватно био обавијештен о прикупљању наших јединица.

Послије једног авизо-наређења, Штаб корпуса је издао заповијест за напад. По тој заповијести јединице 3 дивизије нападају Казновицу (ј-и од Спужа), Спуж и Тараш (к 280) код Даниловграда, (све на лијевој обали Зете), а јединице Приморске оперативне групе (два батаљона) нападају с. Веље Брдо (5,5 км с-з од Подгорице) са задатком да га заузму, поруше комуникацију у његовом рејону и затворе правац од Подгорице у циљу лакшег извођења напада на Даниловград и Спуж, а са четири батаљона нападају Даниловград са задатком да униште посаду у њему, а затим да појачају снаге на правцу према Подгорици (сви објекти напада су на де-

---

[5] У времену од 8 фебруара до 3 априла јединице 2 корпуса заплијениле су:

— брдских топова — — — — — — —	2
— тешких бацача — — — — — — — —	11
— лаких бацача — — — — — — — —	17
— митраљеза — — — — — — — —	21
— лаких митраљеза — — — — — — —	16
— пушкомитраљеза — — — — — — —	56
— машинки — — — — — — — — —	38
— пушака — — — — — — — — —	540
— пиштоља — — — — — — — — —	35
— артиљериских граната — — — — — —	340
— бомби за бацач — — — — — — — —	292
— бомби ручних — — — — — — — —	378
— метака — — — — — — — — —	238.300
— догледа — — — — — — — — —	15
— радиостаница — — — — — — — —	1
— намирница — — — — — — — око	2 вагона
— товарних коња — — — — — — —	35
— разне друге опреме — — — — — —	2 вагона

Уништено је:

— локомотива — — — — — — — —	4
— вагона — — — — — — — — — —	31
— камиона — — — — — — — — —	11
— оклопних аутомобила — — — — — —	2

— више објеката на жељезничкој прузи.

(Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 285 од 3. 4. 1944; 18/5, 392.)

сној обали Зете). Почетак напада предвиђен је за 9 април у 21 час. Артиљериска припрема имала је да траје до 20.30 часова.

На основу ове заповијести, штабови 3 дивизије и Приморске оперативне групе приступили су извршењу припрема.

У вези са претстојећим нападом Штаб 3 дивизије одржао је, 7 априла у 20 часова, у присуству команданта 2 корпуса, савјетовање у с. Свиби, у долини Мораче (око 13 км с-и од Подгорице), са штабовима 5, 7 и 9 бригаде и брдског артиљериског дивизиона.

Док је командант 2 корпуса био са Штабом 3 дивизије на путу од Колашина према Морачи, у његов штаб у Колашину стигла је депеша од Врховног команданта, која гласи:

„1) Пређите у офанзиву на свим секторима. 2) Потребно је имати једну оперативну групу на сектору Златар—Прибој—Рудо. 3) Приморском сектору требало је посветити већу пажњу.“[6]

Снаге 2 корпуса или су већ биле у офанзиви или су је припремале, и то баш према Приморском сектору. Ликвидација непријатељских гарнизона у долини Зете имала би изванредно велики оперативни значај баш за тај сектор јер би била осигурана позадина наших снага које би окренуле фронт ка мору.

б) *План за напад Штаба 3 дивизије*

Штаб 3 дивизије издао је 8 априла своју заповијест за напад. У нападу учествују главне снаге дивизије: 7 и 9 бригада и два батаљона 5 бригаде, с тим што 9 бригада врши демонстративан напад.

План напада дивизије био је овакав:

— 5 црногорска ударна бригада, са два батаљона, који су се налазили у рејону Пипера[7], напада непријa-

[6] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 20/1, 396.

[7] Четврти батаљон 5 бригаде био је у Пиперима одраније, а 2 батаљон је 2 априла кренуо из Андријевице и у Пипере стигао 6 априла. (Релације 5 бригаде; 16/3, 758.)

теља на отсјеку Тријебач[8]—Казновица—Церовице, најпогоднијим правцем, са задатком: очистити од непријатеља лијеву обалу р. Зете на одређеном отсјеку; порушити камени мост на р. Зети код Вранићких Њива, за коју сврху одредити унапријед одјељења пионира, јер се по неким подацима закључило да су потпоре моста, на лијевој обали ријеке, припремљене за минирање; запалити бараке испод Тријепча, у којима станују четници и Нијемци; ликвидирати, по могућству, непријатељски логор на Вранићким Њивама и попалити бараке на десној обали р. Зете; мањим снагама посјести положај Тријебач—Дољанска Главица[9]—Казновица и ставити под ватру порушени мост и пут Вранићке Њиве —Спуж, гдје претходно направити барикаде, које се могу успјешно тући са лијеве обале р. Зете. Рушење моста и напад на логор имало се по могућству извести независно од успјеха на Тријепчу, а уколико би овај успјех био скопчан са већим губицима, наређено је да се ангажовање не врши по сваку цијену. За припрему напада одређена је једна батерија брдских топова. Уколико се прије напада измијени ситуација код непријатеља, потчињене су старјешине имале да подесе правце за напад према новонасталој ситуацији. Наглашено је да се батаљони по извршеном задатку распореде тако да затворе правце према Спужу.

Батаљон 5 бригаде, који се налазио у рејону Андријевица—Беране, остао је и даље на истом задатку с тим да одржава везу са Штабом корпуса у Колашину.

— 7 црногорска ударна бригада:

а) са два батаљона напада непријатеља на Спушкој Главици и у самој варошици Спуж са задатком: ликвидирати непријатеља у овом упоришту; порушити камени мост на Зети, за коју сврху благовремено одредити пионире са потребном количином експлозива; заузети магацин хране и материјала на десној обали Зете, а ради евакуације на лијеву обалу радити сагласно са пионирским одјељењем које треба да руши мост; посјести Спушку Главицу и ставити под ватру срушени мост;

---

[8] На карти (секција 1:100.000): Требјеш (к 186), око 3 км сјев. од Подгорице.

[9] На карти (секција 1:100.000): Дољан, непосредно с-з од Требјеша.

б) са два батаљона и батаљоном Зетског одреда, који се налази у Бјелопавлићима, напада непријатеља на положајима Тараш и Ман. Ждребаоник са задатком: ликвидирати непријатељску посаду на овим положајима; посјести их и потпомоћи напад јединица Приморске оперативне групе, а по заузимању вароши одмах порушити мост на Зети између вароши и Пажића.

Припрему напада бригаде имала је да врши једна батерија брдских топова.

— 9 црногорска удаpна бригада (три батаљона) затвара правац од Подгорице ка Матешеву на линији Биоче—јужни дио Куча и, за вријеме напада у долини Зете, врши сталне демонстративне препаде на непријатељске положаје: Кокарицка Гора, Маслине и Златица (5 км. с-и од Подгорице) у циљу да веже за себе непријатељске снаге које су се налазиле у Подгорици. Њој је наређено да све препаде врши искључиво ноћу, како би се избјегли сопствени губици. Стављено јој је у задатак и да припреми за рушење мост у Биочу и обезбјеђује га потребном стражом и стручњацима, како би се могао благовремено дићи у ваздух ако се за то укаже потреба.

Један батаљон бригада је имала да постави у рејон Лијеве Ријеке са задатком да очисти ову просторију од четника и затвори правац од Врмоша (16 км. ј-з од Андријевице), гдје се, према обавјештењима, налазила једна четничка група. Штабу бригаде наређено је да буде у сталној вези са Штабом корпуса у Колашину и извјештава га о свим новостима.

Брдском артиљериском дивизиону стављено је у задатак да изврши артиљериску припрему, тукући са једном батеријом непријатељске положаје: Trијебач, Подтријебач, Вранићке Њиве, Казновицу, Церовицу, са ватрених положаја у рејону Марковићи—Равни Лаз (око 4 км с-з од Тријепча), а са другом батеријом: Спуж, Спушку Главицу, жандармериску касарну, Тараш и Даниловград са ватрених положаја у рејону Глизице (6 км с-и од Даниловграда). Артиљериска припрема је имала да почне у 18.30 часова и да траје до 20.30 часова.

Почетак општег напада предвиђен је за 9 април у 21 час.[10]

---

[10] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 6 од 8. 4. 1944; 9/1а, 754.

в) *План напада 7 бригаде*

Од планова штабова бригада 3 дивизије и Приморске оперативне групе располажемо само планом за напад 7 бригаде.[11]

План Штаба 7 бригаде садржи у себи тактичка рјешења која су карактеристична за наш рат, те заслужује да се у његове детаље уђе бар у оној мјери колико нам то дозвољава борбена заповијест Штаба бригаде.

Самим тим што је бригада морала да напада два објекта, који су удаљени један од другог 9 км ваздушне линије и иначе врло погодни за организацију одбране, морале су се и њене снаге подијелити у два дијела. Штаб дивизије је наредио равномјерну подјелу снага — по два батаљона на објекат, иако се не може рећи да је таква подјела одговарала важности објеката и снази њихове одбране. Ситуацији је више одговарало да се три батаљона упуте на Тараш, а један на Спуж. Но, у том случају не би могли рачунати на освајање оба та објекта, заправо, не на освајање Спужа. Међутим, према одлуци Штаба корпуса и Штаба дивизије, — као и Штаба Приморске оперативне групе, нападало се са циљем да се заузме и Даниловград и Спуж. Због тога је и дошло до равномјерне подјеле снага, с тим што се на Тараш упутио и 4 батаљон Зетског одреда, који није могао надокнадити један батаљон 7 бригаде.

По плану Штаба 7 бригаде, Тараш нападају 1 и 4 батаљон 7 бригаде и 4 батаљон Зетског одреда са задатком да овладају линијом Тараш—Горица—Ман. Ждребаоник, а затим да садејствују јединицама Приморске оперативне групе при нападу на Даниловград. Први батаљон је имао да напада са сјевера и сјеверозапада, обухватајући дијелом снага Тараш са запада преко Лалевића, и са југа преко Пажића, „како би само утврђење напали са унутрашње стране", обезбјеђујући свој десни бок. Снаге које нападају са сјевера имале су да врше јачи притисак са положаја Рујева Главица (овај положај није означен на карти, а налази се сјев. од Тараша), водећи рачуна о непријатељским минама на сјеверним падинама Тараша. Батаљонски бацачи су до-

[11] Батаљони 5 бригаде нападали су по општој заповијести Штаба 3 дивизије.

били задатак да подрже батаљон тукући непријатеља на положају. Четврти батаљон је добио задатак да напада правцем Осојник—Поткрај—Горица—Секулићи (што значи од сјевероистока), а 4 батаљон Зетског партизанског одреда да напада правцем Подкула—Ман. Ждребаоник—Пажићи (што значи лијево од 4 батаљона 7 бригаде), ослањајући свој лијеви бок на ријеку Зету, с тим да ухвати везу са 1 батаљоном 7 бригаде.

Као што видимо, идеја маневра Штаба 7 бригаде срачуната је на обухват Тараша са југа, како би се изоловао од непријатељских снага у Даниловграду. (То је изврстан метод садејства при нападу на насељена мјеста, чија се одбрана ослања на топографски и тактички јаке положаје у непосредној близини.) Оваквом одлуком Штаб 7 бригаде пружа Приморској оперативној групи одличну олакшицу за освајање Даниловграда. Предвиђено је да се послије изоловања Тараша и Даниловграда формира једна група од одјељења противтенковских пушака, једног митраљеза и једног вода са једним митраљезом 4 батаљона Зетског одреда, која би имала задатак да не дозволи излазак непријатеља из Даниловграда, било у циљу пружања помоћи одбрани Тараша, било у циљу извлачења испод удара Приморске оперативне групе.

За активно садејство Приморској оперативној групи наређено је да минобацачи и митраљези 1 батаљона, послије освајања Тараша, туку са њега Даниловград, а 4 батаљон Зетског одреда да, преко моста, продире у варош. За напад на Спуж одређен је 2 и 3 батаљон 7 бригаде. Други батаљон је имао да напада правцем с. Мартинићи—дуж друма—Спушка Главица, наслањајући десно крило на р. Зету и издвајајући једну чету, која ће се поред саме Зете пробити у Спуж, минирати мост и дићи га у ваздух у случају да непријатељ покуша да се њиме користи. Главни напад, дакле, овај батаљон наноси на Спушку Главицу као тежиште одбране Спужа. Трећем батаљону је наређено да напада правцем Доњи Црнци—Алиагина Врата (нема их на карти)—Спушка Главица—Спуж, што значи са сјевероистока. И овај се батаљон наслања на р. Зету својим лијевим крилом, издвајајући једну чету која ће се пробити у варош поред саме ријеке, са задатком да се повеже са четом 2 батаљона на мосту, гдје ће поставити

своје одјељење противтенковских пушака и неколико митраљеза и пушкомитраљеза да туку непријатељска возила или тенкове, у случају да ови покушају интервенцију са десне обале Зете. Минобацачи 3 батаљона 7 бригаде добили су задатак да подржавају оба батаљона.

По овлађивању Спужем и Спушком Главицом, 2 батаљон је требао да остане на Спушкој Главици, а 3 батаљон, по потреби са једном четом 2 батаљона, да покуша прелаз на десну обалу ријеке како би садејствовао јединицама Приморске оперативне групе.[12]

Студирајући дубље горњи план Штаба 7 бригаде, уочавамо његово настојање да што је могуће боље искористи земљиште, а вјештим маневром да умањи његове негативне стране. Даље се види да је у овом плану регулисано много детаља, од којих је зависило правилно извођење напада.

г) *План за напад Приморске оперативне групе*

План за напад Штаба Приморске оперативне групе садржан је у заповијести од 9 априла у 14 часова. По овој заповијести:

— 2 далматинска бригада напада непријатеља у Даниловграду са сјеверозапада, дуж комуникације Никшић—Даниловград, правцем Долови—Курило—Орја Лука—Главица, с тим да непријатеља на положајима: Курило, Орја Лука, коса Тулица ликвидира у првом налету не задржавајући за ово све снаге, сем ако се не би имало успјеха у првом налету. У рејону Браиловица—Главица (непосредно з. од Даниловграда) она има да пронађе небрањене пролазе куда треба да се увуку мања одјељења и упадну у прве куће као и у друге утврђене тачке на том правцу. Бригади је наређено да са два батаљона, на линији Богетићи—Стубица (8 км од Никшића на путу за Даниловград), затвори правац од Никшића. Ови су батаљони имали задатак да онемогуће евентуални непријатељев покушај да овлада комуникацијом и тако омете ликвидацију Данилов-

[12] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 46 од 9. 4. 1944 у 2 ч.; 2/6а, 759.

града. Један је батаљон требало поставити у рејону с. Кусиде (8 км з. од Никшића), на комуникацији Никшић—Билећа, са задатком да онемогући интервенцију непријатељевих појачања од Грахова или Билеће. (Овај је батаљон имао задатак и да се повеже са јединицама 29 дивизије на правцу Велимља.) При нападу на Даниловград бригада треба да успостави везу својим десним са лијевим крилом 6 бригаде. Њена зона ширења ишла је десно, на око 300 метара западно од комуникације Даниловград—Чево.

— 6 црногорска ударна бригада, са своја два батаљона, напада Даниловград с југа правцем Груда—Ћурилац—гимназиска зграда у Даниловграду. Ови батаљони треба да вјештим маневром избију на брдо изнад гимназиске зграде (Божова Главица). Предвиђено је да се испод комуникације, уз р. Зету, дио снага увуче у рејон моста, да овлада првим кућама и продужи дејство кроз град у правцу Главице. На простору Груда—Ћурилац—Грлић требало је ликвидирати четнике, али за ово се, по заповијести, није смјела задржавати главнина снага већ само мањи дијелови. Она се имала оријентисати непосредно на упоришта око и у самом Даниловграду. Притом је требало пронаћи небрањене положаје па се туда увлачити и овлађивати кућама у самом граду. Зона ширења је предвиђена лијево до десне границе 2 далматинске бригаде, а десно према потреби.

Са два друга батаљона бригада напада Веље Брдо са задатком да уништи непријатеља на том положају и поруши комуникацију у овом рејону гдје то буде најпогодније. Батаљони су имали да се по извршењу задатка поставе на згодне положаје, како не би дозволили интервенцију непријатељских снага из Подгорице. Слабијим дијелом снага требало је ликвидирати посаду и порушити мост на р. Сушици, испод Кликоваче, з. од Спужа.

Бригади је стављено у задатак да нареди Ловћенским ПО да посједне комуникацију Цетиње—Чево—Даниловград у рејону Симуња и да је ту потпуно поруши у дужини од 150 метара. Ово је требало да изврши батаљон чији је задатак био да затвори правац Цетиње—Чево. Један батаљон Ловћенског одреда требало је упутити на

четнике у Љешанској Нахији, како би заштитио 6 бригаду од њихових изненадних напада из позадине.

Почетак напада на Даниловград и Веље Брдо предвиђен је за 9 април тачно у 21 час. Артиљерија је имала да заврши припрему у 20.30 часова. Ову припрему требало је користити за привлачење јединица.

2) **Карактер земљишта и непријатељске одбране**

Ријека Зета дијели земљиште на два различита дијела. Тако јединице 3 дивизије, непосредно око нападних објеката, имају претежно каменит терен, а Приморска оперативна група претежно равничаст.

Највиша тачка Тараша је к 280, која се уздиже сјев. од Даниловграда. Цио Тараш је го и каменит, са стрмим падинама према Зети. Протеже се правцем сјеверозапад—југоисток, дужине око 3 км. Сјеверно земљиште благо пада, док се опет не почне нагло пењати. Јужно и југоисточно је равница, која заправо и почиње од Даниловграда и прати ријеку Зету њеном десном обалом. Тараш овдје има изглед неке природне страже Даниловграда. С њега се може добро организовати фланкирна ватра и према сјеверу и западу, као и према југу и истоку. Његов природни склоп бранилац може изванредно добро да искористи за утврђивање. У нашем конкретном случају непријатељ је то и урадио, додавши још противпјешадиске мине са сјеверне стране. За ово је Штаб 7 бригаде већ био дознао па је зато и наредио да се Тараш заобиђе западним падинама. Тараш пружа добре услове за кружну одбрану, коју нападач врло тешко може ликвидирати голим јуришима. Ноћни напад не пружа оне предности које иначе носи у себи. Једна од крупних негативних страна јесте та што се ноћу, по камењару, врло тешко може кретати нечујно, а сваки шум или шкрипање војничког корака значе узбуну за непријатеља, поготову ако је он, као што је овдје и било, читав дан имао прилику да открива наше намјере.

Спуж, мала варошица, лежи у оштром луку ријеке Зете. Старе камене куће збијене су једна уз другу, а из њих израста Спушка Главица, чија је релативна ви-

сина овдје нешто око 100 м. На врху ње су рушевине старе тврђаве. Главица је врло стрма и са одличним могућностима фронталног ватреног дејства и фланкирања равнице свуда око ње, као са неког каменог острва по морској површини. На њу је тешко вршити јуриш, а артиљериске гранате могу је неутралисати само ако би је срушиле. Сјевероисточно од ње сличне су јој Височица (к 153) и к 130, које са Спушком Главицом чине јаку природну одбрану варошице са сјевера.

На Спушкој Главици, према расположивим подацима, налазио се један непријатељски митраљез, а на излазима према Подгорици, Мартинићима и Пиперима по један пушкомитраљез. Мост у Спужу није био брањен.

Казновица и Тријебач, са сјевероистока, и Веље Брдо (к 282) — ј. од истоименог села — са југозапада, затварају излаз из Бјелопавлићке равнице ка Подгорици. Казновица достиже релативну висину од близу 200 м, а Тријебач преко 100 м, док се Веље Брдо диже за преко 200 м. И ово је земљиште каменито. Прилаз Казновици, са стране откуда ће нападати батаљони 5 бригаде, ноћу је, због покривености земљишта, теже савладљив. Тријебач се на сјевероистоку преко Била стрмо спушта у мало троугласто поље, које бранилац не може успјешно држати под ватром. Ово поље има узан пропуст на југ између Тријепча и Вежешника, а сјеверно је затворено малим косама к 137 и огранцима Вежешника, јужно од Вуковића, што прави нешто као мост између Вежешника и Тријепча. Сви су прилази, дакле, врло тешки. На Тријебач изводи добар пут, који је и прављен за војничке сврхе, и њиме је могуће употријебити тенкове.

На Тријепчу се, према расположивим подацима, налазило 100 до 150 непријатељских војника (Нијемаца) наоружаних са једним митраљезом, неколико пушкомитраљеза и једним минобацачем. По средини положаја је био ров, повезан саобраћајницама, а у врху му се налазило неколико бункера. Иначе, читав положај је био запријечен жицом. У рејону моста су се налазиле бараке које су непријатељу служиле за становање.

Кратки закључци о овом земљишту:

а) Топографски и тактички јако земљиште, које се може бранити успјешно и са мањим снагама.

б) Инжињериском организацијом положаји се могу припремити за дуготрајну кружну одбрану.

в) Пад Даниловграда и Спужа зависи од пада Тараша и Спушке Главице, али у случају пада Тараша и Даниловграда, Спуж се не би могао одржати.

г) Казновица и Тријебач су више одбранбени положаји Подгорице са правца Спужа него Спужа са правца Подгорице.

д) Заузимање Тараша је врло тешко остварити без артиљерије, а у партизанским условима немогуће га је заузети без потпуног изненађења или без јаких снага, готових да претрпе велике губитке.

ђ) Овлађивање Даниловградом и Спужом концентричним нападом са истока и запада захтијева сигурно садејство нападачевих снага јер их раздваја ријека Зета.

3) **Кратак осврт на припреме напада**

Пратећи ток припрема за напад на непријатељске гарнизоне у долини Зете лако је уочити брзину којом су се те припреме изводиле. Ако имамо у виду удаљеност 6 бригаде, која се налазила на комуникацији Ријека Црнојевића—Цетиње, пада у очи да се при одређивању часа почетка напада није водило довољно рачуна о њеним могућностима да благовремено стигне на полазне положаје за напад. Ово се не може оправдати ни тежњом да се постигне изненађење. Шеста бригада је задоцнила, и поред усиљеног марша, те је *час, одређен за почетак напада, морао да буде помјерен за читава 24 часа.* Међутим, јединице на лијевој обали Зете биле су за цијело то вријеме на својим полазним положајима па и неколико часова прије часа одређеног за напад, и тако изложене непријатељском осматрању, што је, свакако, имало одраза и на крајњи резултат напада.

Штаб Приморске оперативне групе прихватио је првобитни час, одређен за почетак напада, иако је он за њу био нереалан, с обзиром на удаљење 6 бригаде.

(У току 8 и 9 априла ова је бригада овладала комуникацијом Ријека Црнојевића—Цетиње, којом је приликом непријатељу нанијела губитке од 36 мртвих, међу којима и 4 официра, а заплијенила 3 тешка бацача и доста другог оружја и ратне опреме, уз сопствене губитке од 4 мртва и 12 рањених.)[13]

Активност непријатеља у рејону Грахова, гдје је био овладао Осјеченицом,[14] могла је довести и до његовог напада из позадине на јединице Приморске оперативне групе, док су оне нападале у долини Зете.

Штаб 2 корпуса је тражио од 29 дивизије да у рејон Грахова упути једну своју бригаду.

Веза свих јединица које су нападале у долини Зете са Штабом 2 корпуса ушла је у радиомрежу Штаба 3 дивизије.

У поменутом плану видјели смо да је одређена по једна батерија брдских топова (два топа) да изврше артиљериску припрему напада батаљона 7 и 5 бригаде. Било је предвиђено да артиљериска припрема траје од 18.30 до 20.30 часова, док је општи напад предвиђен за читавих пола часа послије завршетка арт. припреме.

Употребу ова четири брдска топа не можемо, разумије се, цијенити мјерилом артиљериске припреме у нормалним условима савременог боја, као што се ни сав процес припреме и планирања напада, у коме су учествовали ови топови, не може оцјењивати са становишта организовања боја као што се на то данас гледа у војним школама.

У овом нападу брдски топови нијесу правилно употријебљени ни по свом тактичком задатку ни по времену, нити пак у духу наше сналажљивости. Кад је већ донијета одлука да се непосредно напада на утврђене тачке Тараш и Спушку Главицу, можда би било боље да су ова четири топа упућена на ону тачку која је била најважнија. Тако би се ови топови, бесумње, најбоље искористили.

Друго. Било је предвиђено да артиљериска припрема траје два часа, што није одговарало расположивој муницији које је иначе било врло мало. Ова арти-

---

[13] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе, 5/4, 397.

[14] Исто.

(Д. Гаговић)

Артиљерци 2 ударног корпуса на застанку у Морачи за вријеме марша у циљу напада на непријатељске гарнизоне у долини Зете

љериска припрема се, уствари, свела на непосредно и повремено гађање појединих ватрених тачака у непријатељском систему одбране. Но, пошто је гађање извођено ноћу, а ватра расипана са велике даљине (4—7 км) на велики број циљева, ефекат је био врло ограничен. Ватрени положаји 1 батерије били су удаљени 6—7 км од Тараша, а 2 батерије 4 км од Тријепча. На оваквом отстојању, а поготову ноћу, ватра није могла бити прецизна нити се могла вршити ма каква коректура, без обзира на то што су артиљерци били дужни да у току дана узму потребне елементе за гађање.

Треће. За ова два часа трајања артиљериске припреме, а знајући за прикупљање наших снага према долини Зете, непријатељ је могао довести појачања из Подгорице. У сваком случају морао је да пооштри будност.

4) **Извођење напада и његов резултат**

(Скица 21)

Напад јединица 3 дивизије на непријатељске гарнизоне у долини Зете отпочео је по предвиђеном плану.

Спуж је брањен са Спушке Главице, из старе тврђаве на којој су још сачувана гвоздена врата, а на зидовима пушкарнице. Мост у Спужу брањен је из заклона зиданих каменом.

Четврти батаљон 7 бригаде и 4 батаљон Зетског одреда брзо су овладали Горицом и Ждребаоником, док су Нијемци у с. Секулићи дали жилав отпор. По овлађивању поменутим објектима, 4 батаљон 7 бригаде усмјерио је напад према Тарашу, заобилазећи Секулиће с једне и друге стране, а 4 батаљон Зетског одреда оријентисао се јужним падинама Тараша правцем Пажићи —Тараш.

Први батаљон 7 бригаде напао је западни гребен Тараша, ликвидирајући четнике у Лалевићима. Са сјевера и сјевероистока вршиле су притисак по једна чета 1 и 4 батаљона, настојећи да се пробију кроз минска поља, што им није пошло за руком. Најупорнија борба била је на врху Тараша, гдје се тукло само са ручним

гранатама читав сат и по. Врх Тараша је трипут прелазио из руку у руке и на крају је, благодарећи снажној артиљериској и минобацачкој ватри непријатеља, сконцентрисаној на врх Тараша, остао у рукама непријатеља.

Други и 3 батаљон 7 бригаде овладали су брзо дијелом Спужа на лијевој обали Зете, а Спушку Главицу су опсјели са двије чете, док су са осталим четама покушали да пређу мост, али без успјеха. Такође није успјело ни ликвидирање Спушке Главице, и поред наших осјетних губитака.

Губици непријатеља нијесу могли бити установљени, али су само у једном заклону на Тарашу наши борци пребројали 12 мртвих непријатељских војника. Наши губици су били: 17 мртвих и 65 рањених. Погинули су и један командир и један комесар чете, а рањени два комесара и један командир.

Све јединице 7 бригаде остале су без ручних граната.[15]

По оцјени Штаба 7 бригаде, борци ове младе бригаде показали су одлучност, присебност и упорност. Ово је тим значајније, што је то био први тежи окршај 7 бригаде, нашто је Штаб бригаде био упозорио борце на крају своје заповијести за напад.

Напад није могао успјети без садејства са десне обале Зете, одакле је заправо била најубитачнија непријатељска ватра.

Други батаљон 5 бригаде успио је да врло брзо ликвидира положај Велики Калачац (дио Казновице). Ту је убијено 2 Нијемца и заробљено 15 италијанских фашиста; заплијењени су и 1 тешки и 1 лаки бацач са муницијом. Борци ове бригаде нападали су са изванредном жестином и упорношћу. Борба се водила ручним гранатама, пиштољима и машинкама, а трајала је читаву ноћ. И овдје су положаји неколико пута прелазили из руку у руке. Пред зору су наши морали да се повуку.

На Тријепчу није изборен никакав успјех.

Губици 2 и 4 батаљона 5 бригаде су били: 4 мртва и 36 рањених (а у времену од 2—13 априла, губици ова два батаљона су били: 9 мртвих и 53 рањена).[16]

---

[15] Штаб 7 црногорске бригаде, Бр. 11 од априла 1944; 3/6, 759.

[16] Штаб 5 бригаде, Пов. бр. сл. од 30. 5. 1944; 15/3, 754.

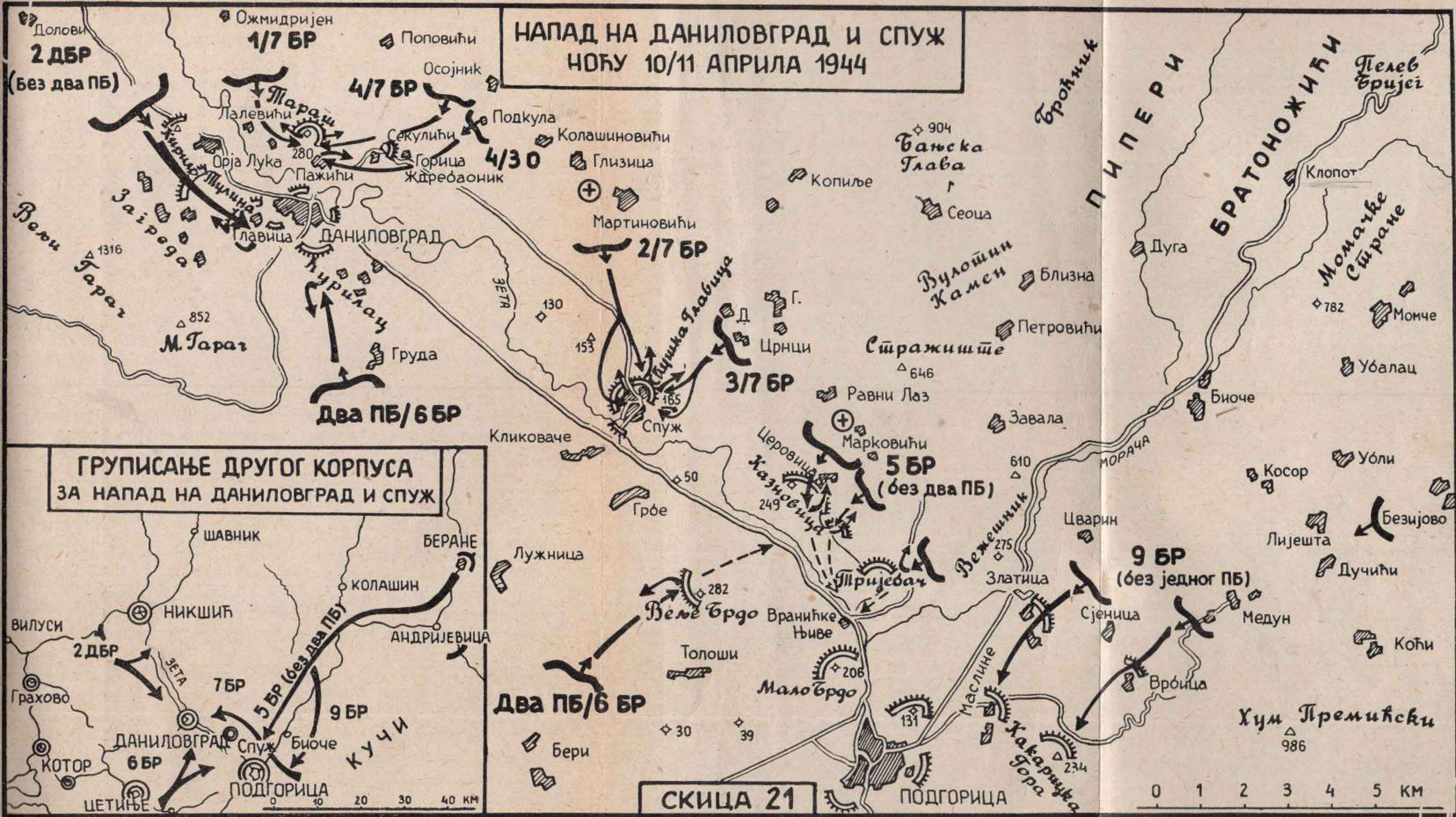
НАПАД НА ДАНИЛОВГРАД И СПУЖ
НОЋУ 10/11 АПРИЛА 1944
ГРУПИСАЊЕ ДРУГОГ КОРПУСА
ЗА НАПАД НА ДАНИЛОВГРАД И СПУЖ
СКИЦА 21
2 ДБР
(без два ПБ)
1/7 БР
4/7 БР
4/3 О
2/7 БР
3/7 БР
5 БР
(без два ПБ)
9 БР
(без једног ПБ)
Два ПБ/6 БР
Долови
Ожмидријен
Поповићи
Осојник
Подкула
Колашиновићи
Глизица
Тараш
Лалевићи
Секулићи
Горица
Ждребаоник
Орја Лука
Пажићи
Кирило
Тулина
Заіреда
Главица
ДАНИЛОВГРАД
Куриловац
Груда
Вељи Гарач
М. Гарач
Мартиновићи
Спушка Главица
Спуж
Црнци
Копиље
Бањска Глава
Сеоца
Брђаник
ПИПЕРИ
БРАТОНОЖИЋИ
Пелев Бријег
Клопот
Момачке Стране
Дуга
Вулотин Камен
Близна
Петровићи
Стражиште
Момче
Убалац
Равни Лаз
Завала
Биоче
Марковићи
Церовица
Казновица
Кликоваче
Гроће
Лужница
ЗЕТА
МОРАЧА
Вежешник
Цварин
Златица
Сјеница
Медун
Коћи
Безијово
Лијешта
Дучићи
Косор
Убли
Вељe Брдо
Тријебач
Враничке Њиве
Толоши
Мало Брдо
Маслине
Какарицка Гора
Врбица
Хум Премиќски
Бери
ПОДГОРИЦА
0 1 2 3 4 5 КМ
ШАВНИК
БЕРАНЕ
КОЛАШИН
НИКШИЋ
ВИЛУСИ
АНДРИЈЕВИЦА
Грахово
7 БР
5 БР (без два ПБ)
9 БР
КУЧИ
КОТОР
6 БР
ЦЕТИЊЕ
0 10 20 30 40 КМ

Девета бригада је предузела демонстративан напад према Подгорици из сљедећег распореда:

— 1 батаљон: Смоковац — Цварин — Сјеница (искључно);

— 4 батаљон: Сјеница—Медун—Дучићи—Лијешта;

— 3 батаљон: Безијово—Орахово.

Иако је само демонстрирала, ова је бригада очистила од непријатеља Златицу, Дољане, Горњу и Доњу Врбицу, Пеуту (5 км с-и од Подгорице) и Подкрајницу и доспјела до Кокарицке Горе, и то све по цијени — један рањени борац. Непријатељски губици нијесу били установљени. И борци ове, досада најмлађе, црногорске бригаде, показали су у свом првом боју велику храброст и сналажљивост.

На осматрачници Штаба дивизије, гдје је био и командант 2 корпуса, добијао се утисак да први положаји на Казновици брзо падају. Изгледало је да се борба води и у самом Спужу. Тараш и Курило били су запаљени бомбама. На крајњим крилима бој се осјећао с времена на вријеме све жешће, а мало касније, на Спужу је почео да јењава. На крају је постепено сплашњавала борба на читавом фронту напада. Лијево, у Кучима, чула се и борба 9 бригаде према Подгорици, али садејства јединица Приморске оперативне групе није било.

Штаб 7 бригаде је послије боја извијестио да је Тараш био јако утврђен. Од капеле до изнад самог с. Секулића било је неколико бункера, повезаних међусобно саобраћајницама. Испред бункера је био постављен појас мина до изнад Секулића. Мине су биле посијане и по камењару. Дуж читавог положаја била је жичана препрека. Горица је била утврђена рововима, а Ман. Ждребаоник, са својим двориштем, био је претворен у утврђење. Тараш и Секулиће бранили су Нијемци и италијански фашисти, јачине око 300 војника. Манастир Ждребаоник и Лалевиће бранили су четници.

Послије ових извјештаја, 11 априла изјутра, дошла је сљедећа депеша од Штаба Приморске оперативне групе, послата у 24 часа 10 априла:

„Најхитније. Напад на град са VI почињемо тек у 24 часа, јер је морала доћи са комуникације Ријека—Цетиње. Далматинска је до тада била узела Божову Главицу, али се грешком повукла..."[17]

Непријатељ је у току 11 априла принудио дијелове 6 бригаде да се повуку са достигнутих положаја у рејону Вељег Брда, а увече су наши мањи дијелови демонстрирали на Казновици.

Јединице су 11 априла послије напада имале сљедећи распоред:

— 7 бригада: 1 батаљон: Ожмидријен—Велета—Богићевићи; 4 батаљон: Лубово—Слатина; 2 батаљон: Мартинићи—Градина; 3 батаљон — Црнци; 4 батаљон Зетског одреда: Лаће—Колашиновићи.

— 5 бригада (2 и 4 батаљон): Горњи Рогами—Церовице.

Приморска оперативна група заузела је распоред: 6 бригада: Комани—Бандићи—Загарач; 2 далматинска: дуж комуникације Даниловград—Никшић.

У циљу одмора јединица и припрема за нове борбе, Штаб 3 дивизије наредио је, 12 априла, сљедећи распоред: 7 бригада, са батаљоном Зетског партизанског одреда, на просторији Бјелопавлића до Црнаца (исхрана са територије Бјелопавлића); 5 бригада (2 и 4 батаљон) на просторији Пипера од Црнаца до Биоча (исхрана са просторије Пипера), а 1 и 3 батаљон и даље у долини Лима; 9 бригада у старом распореду на просторији Куча (исхрана са просторије: Кучи, Братоножићи, Брскут, Лијева Ријека); штаб дивизије у с. Биоче.[18]

5) **Осврт на исход напада**

По оцјени Штаба Приморске оперативне групе, напад није успио због тога што све њене јединице нијесу пошле у напад истовремено, као и због отсуства везе за све вријеме напада. Изненађење, један од најважнијих елемената, овдје се није искористило. Осим тога, снаге су биле релативно мале. Штаб Приморске оперативне

[17] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/10, 397.

[18] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 11 од 12. 4. 1944; 7/1, 759.

групе је, у једној својој депеши, био мишљења да би за ликвидацију Даниловграда и непријатељских упоришта дуж комуникације најјаче снаге требало ангажовати са десне стране Зете и да би ликвидацијом упоришта на десној обали пала и она на лијевој. Поред тога, Штаб групе је закључио да би мало јаче снаге могле прекинути комуникацију у рејону Вељег Брда.[19]

По нашем мишљењу, постојала су два основна разлога која су довела до неуспјеха у овом нападу. Прво, закашњење јединица Приморске оперативне групе, конкретно 6 бригаде, што је омогућило непријатељу на десној обали Зете да подржи своје снаге на лијевој обали и тако избори себи побједу, и друго, постављени задаци јединицама 3 дивизије нијесу били у сразмјери са њиховом јачином, што се нарочито испољило кад су биле принуђене да се боре без садејства јединица Приморске оперативне групе.

Боље би било да су се снаге 3 дивизије ангажовале само за ликвидацију једног непријатељског гарнизона, например, Спужа, јер би се тако лакше пробиле на десну обалу Зете гдје би се могле задржати до појаве 6 бригаде, а сљедеће ноћи предузети и ликвидацију Даниловграда.

При анализи узрока овог неуспјеха сви су се штабови сложили у томе да напад није успио због тога што су снаге биле мале, што је непријатељ био јако утврђен, што се надао нападу (није било изненађења) и што је закаснила 6 бригада. Тако је непријатељ прво сломио напад јединица 3 дивизије, па затим јединица Приморске оперативне групе. То је, заправо, оно што се при организацији напада, било под којим условима се он припремао, не смије дозволити. При организацији напада на поједина непријатељска упоришта морао се имати још на уму и степен њихове важности по непријатеља.

Кад имамо пред собом све оно што је у вези са горњим нападом, па чак и критичке осврте штабова који су га припремали, можемо дати још неке закључке.

У закључцима штабова спорно је само једно, наиме, да ли је напад могао успјети боље, полазећи у њ са

[19] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/4, 397.

лијеве или десне обале Зете, ако се већ не може напасти једновремено са обје стране?

Имајући у виду земљиште, распоред непријатељских утврђених тачака, искуство наших јединица и бораца из дотадашњих бојева итд., може се рећи да би напад боље успио да су наше снаге биле сконцентрисане на једну утврђену тачку на лијевој обали Зете. Можда би било још најбоље да су те снаге једним дејелом форсирале Зету између Спужа и Даниловграда па онда, спајајући се са снагама Приморске оперативне групе, окружиле непријатељска упоришта. Све ово, наравно, под условом да су све јединице у одређено вријеме спремне да пођу у напад, јер је основна одлука ипак предвиђала довољно снага. Можда је требало рачунати са ближим полазним положајима Приморске оперативне групе, којој је стављено у задатак да на путу очисти неколико непријатељских положаја, па тек онда да нападне Даниловград, што је захтијевало доста времена и отупило силину напада на главни циљ.

*

Из овог напада можемо извући лијепо искуство о прорачуну времена који, у периоду припреме напада, има често одлучујући значај. Када је овдје ријеч о прорачуну времена, не мисли се на неко „лично вријеме“, већ на оно које је јединицама потребно да дођу на своје полазне положаје.

У стварним ратним догађајима биће веома мало оних идеалних услова на које се навикавамо у мирнодопској обуци. Првенствено се мора водити рачуна о томе да јединица добије што више времена за подилажење и развој. Сасвим је споредно да ли ће се „референтима“ дати два или три часа за спремање реферата, о стварима које командант познаје исто толико колико и „референти“, јер је он, у току живота и дејстава јединица до конкретног напада, сасвим упознат са тим да ли су, например, коњи потковани или нијесу; да ли су оруђа исправна и колико их је неисправних. Тим референтима, као стручњацима за поједина питања родова и служби, није потребно много времена да би изнијели оно што ће за команданта претстављати новост.

(Д. Гаговић)

Тамо гдје није могла проћи товарна стока, борци и руководиоци носили су оруђа на рукама и...

(Д. Гаговић)

. . . на леђима (кањон Мораче)

Са расположивим временом мора се баратати врло рационално, при чему треба поштовати чињеницу да планинско земљиште има и ту злу особину што не поштује никакве писане норме брзине кретања.

Напад на непријатељске гарнизоне у долини ријеке Зете, иначе замишљен као важна операција, пропао је због неправилног прорачуна времена.

Слично је било и приликом боја за Колашин, када је дато исувише мало времена за излазак из долине Таре и удар у леђа непријатељу који је био на Кључу.

3

ПРЕНОШЕЊЕ ТЕЖИШТА БОРБИ ИЗ ДОЛИНЕ ЗЕТЕ У ЈУЖНИ САНЏАК

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА У ЈУЖНОМ САНЏАКУ

(Скица 22)

Док су снаге 3 дивизије и Приморске оперативне групе изводиле посљедње припреме за напад на гарнизоне у долини Зете, непријатељ је у Санџаку (9 априла) прешао у општи напад са линије Пријепоље—Пљевља.[1]

Непријатељске снаге су имале задатак да наше јединице одбаце што даље од долине Лима на запад. Овај напад је вјероватно услиједио и у циљу оперативног садејства одбрани непријатељских гарнизона у долини Зете, јер би се, у случају успјешног продирања према југу и југозападу, непријатељ из Санџака појавио иза леђа како наших јединица које су нападале са лијеве обале Зете тако и оних у Кучима.

[1] Са пуно разлога можемо претпоставити да је он благовремено открио намјере наших снага у долини Зете, јер је могао лако уочити оријентацију Приморске оперативне групе према комуникацији Никшић—Даниловград и присуство 9 бригаде у Кучима, а 7 и два батаљона 5 бригаде на лијевој обали Зете. С друге стране, осјетио је покрет 2 пролетерске дивизије према Србији. Према томе, лако му је било процијенити и јачину наших снага у Јужном Санџаку, тим прије што је са њима био у сталном контакту.

У Санџаку се, у моменту непријатељског напада, налазила 37 санџачка дивизија у сљедећем распореду:

— 8 црногорска бригада са Бјелопољским партизанским одредом на отсјеку Беране—Бијело Поље—Бродарево, са задатком да затвара правце од Сјенице и Пријепоља према Бродареву и Бијелом Пољу;

— 3 санџачка бригада на отсјеку Бијело Поље—с. Маоче (17 км ј. од Пљеваља), фронтом ка сјевероистоку, са задатком да затвара правце од сјевера према Мојковцу;

— 4 санџачка бригада на отсјеку с. Маоче—Челебић (30 км з. од Пљеваља) са задатком да затвара правац Пљевља—Шавник.

На десном крилу, у рејонима Берана и Андријевице, налазио се по један батаљон 5 бригаде, из састава 3 дивизије.

На тако широком фронту одбрана наших јединица морала је бити врло растресита.

Непријатељ је пошао у напад углавном са сјевера, и то у четири колоне: Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље; Пријепоље—Коловрат—с. Ратајска—Камена Гора—Бијов Гроб (управо на комуникацију Пљевља—Шаховићи) и Пљевља—Илино Брдо—Оџак—Потпеће, што значи дуж комуникације Пљевља—Шавник. Једну мању колону непријатељ је упутио правцем Пљевља—Матаруге—Павино Поље, ради садејства са средњом колоном. Мање непријатељске снаге напале су 8 бригаду са десне обале Лима.

Према процјени Штаба 37 дивизије, који се налазио у Шаховићима, јачина непријатеља од сјевера била је око 10.000 војника — Нијемаца, четника и муслиманске милиције.

Јединице 37 дивизије су упорном одбраном успјеле да одрже своје положаје 9, 10 и 11 априла, али је 12 априла непријатељ увео свјежа појачања и пробио фронт 3 санџачке бригаде у рејону Бијовог Гроба, чиме је нарушио тактичку стабилност одбране читаве дивизије. Идућег дана, 13 априла, непријатељ је заузео Бијело Поље и Беране. Штаб 37 дивизије је донио одлуку да своје бригаде пребаци на лијеву обалу Таре и о томе извијестио Штаб 2 корпуса, али пребацивање није одмах извршио.

ОДЛУКА ШТАБА 2 КОРПУСА ЗА КОНЦЕНТРАЦИЈУ СНАГА НА ПРОСТОРИЈИ МОЈКОВАЦ—КОЛАШИН

Поред извјештаја из Санџака, дошли су и извјештаји из Подгорице, да је тамо 13 априла стигло око 60 камиона са њемачким војницима из Скадра, а Штаб 9 бригаде је по други пут извијестио да има сигурна обавјештења да ће непријатељ од Подгорице напасти ту бригаду сљедеће ноћи.

Извјештаји из Херцеговине су говорили да дијелови „Вражје" дивизије имају намјеру да се упуте у правцу Никшића.

Све су ово били јасни знаци да непријатељ припрема напад на снаге 2 корпуса у Црној Гори.[2]

Уочивши јасно контуре непријатељевог плана, Штаб корпуса је брзо процијенио ситуацију и донио одлуку:

„а) да се привремено напусти за нас у том периоду рата важна територија;

б) да се концентрацијом свих снага бирају осјетљиви правци, на којима ће се почесно тући непријатељске групе (колоне), јер се танким и паучинастим распоредом није могло ништа учинити тако надмоћнијем непријатељу, нити фронтално бранити слободна територија;

в) да се тим наизмјеничним ударцима створе услови да се гро снага оријентише према главном непријатељу са циљем да га разбије и да се тако сачува та територија као основица за будућа дејства.

Штаб је оцијенио да је концентрацијом снага на простору Мојковац—Колашин, у циљу стварања једне снажне ударне песнице за дејство по унутрашњим оперaциским правцима, једино могуће почесно тући непријатеља и обезбиједити потпун успјех."[3]

На основу овакве одлуке Штаб 2 корпуса је наредио, 13 априла, Штабу 3 дивизије да своје дијелове из долине Зете рокира у долину Таре, док је начелник Штаба корпуса дошао на сектор Мојковца.

---

[2] Кад се има у виду све оно што су оне овдје од септембра 1943 године урадиле и то упореди са задацима окупаторских снага у овој области, није никакво чудо што непријатељ приступа офанзивним акцијама.

[3] Генерал-пуковник Пеко Дапчевић: „Значај и снага маневра", Војно дело бр. 4, јули—август 1952 године, стр. 27.

Истога дана је Штаб 3 дивизије наредио прегрупи- савање снага, и то:

— 2 и 4 батаљон 5 бригаде, који су учествовали у нападу на непријатељске гарнизоне у долини Зете, да се пребаце у рејон Матешева, одакле да се повежу са штабом своје бригаде који се налазио у Андријевици, и Штабом 2 корпуса, од кога ће добити потребна наређења за даљи рад; 3 батаљон са штабом бригаде упућује се из рејона Андријевице у Колашин;

— 7 бригада са два батаљона смјењује 2 и 4 батаљон 5 бригаде, док јој друга два батаљона и Зетски партизански одред остају и даље у Бјелопавлићима;

— 9 бригада остаје и даље у Кучима;

— Штаб дивизије у Биочу.[4]

СМЈЕНА 5 И 7 БРИГАДЕ

На основу наређења Штаба 3 дивизије, за смјену 5 и 7 бригаде, Штаб 7 бригаде наредио је, 13 априла, сљедећи распоред батаљонима:

— 1 батаљон: Јовановићи—Сретња—Слатина;

— 3 батаљон: Градина—Доњи Црнци—Брегови Мијовића;

— 2 батаљон: Ман. Пиперска Ћелија—Црнци—Равни Лаз—Марковићи;

— 4 батаљон: Потпеће—Завала—Рогами.

Положаје између 1 и 3 батаљона (Лаће, Глизица) имао је да посједне 4 батаљон Зетског одреда.[5]

Примопредаја положаја између батаљона 5 и 7 бригаде извршена је прилично неопрезно. Наиме, батаљони 5 бригаде су повукли своје главнине, а на положајима су оставили мања одјељења у ријетком распореду. Непријатељ је ово искористио и подишао Вежешнику (око 5 км с-и од Подгорице) прије доласка батаљона 7 бригаде. Срећом, тамо је по једном ранијем наређењу била дошла једна мања јединица 9 бригаде. Током ноћи приспјеле су јединице 7 бригаде и 14 априла у зору развила се борба за Вежешник. Непријатељ је успио да заузме положаје Сука (нема их

[4] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 12 од 13. 4. 1944; 9/1, 759.

[5] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 48 од 13. 4. 1944 у 13 ч.; 10/1, 759.

на карти) и к 275 изнад Смоковца (у рејону моста на Морачи, с-и од Подгорице), чиме је побољшао своје положаје.

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА (ОД ПОДГОРИЦЕ) НА 9 БРИГАДУ

Раније поменути извјештај 9 бригаде, да непријатељ припрема на њу напад, био је тачан, само с том разликом што није услиједио 13 априла увече, него 14 априла у 4.30 часова. У напад са линије Кокарицка Гора—Даљан—Златица пошли су четници, Нијемци и италијански фашисти (ови посљедњи у јачини око 1.300 војника) уз подршку артиљерије. Састав непријатеља је био: двије чете пука „Бранденбург", ојачане са 4 топа 104 моторизованог батаљона; двије ојачане чете 363 пука 181 њемачке дивизије и четничке формације. Штаб 9 бригаде је оцијенио да је у нападу учествовало 1.200 четника, 1.300 италијанских фашиста и 250 Нијемаца.

Девета бригада је главне снаге имала на окупу, јер је очекивала напад, а испред посједнутих положаја — Орљево, Сјеница, Доњи Медун — истурила је неколико осматрача који су благовремено открили непријатељско подилажење, а потом се прикривено вратили у своје јединице не отварајући ватру. Јединице су биле хладнокрвне. Пустиле су непријатеља да приђе на блиско отстојање и дочекале га јаком и изненадном ватром, а потом прешле у противнапад. Непријатељ је био изненађен и одбачен па је покушао да се, са око 300 четника, забаци иза нашег лијевог крила на бок, користећи за то албанску територију. Но, ово му није успјело. Падом мрака он се нашао на полазним положајима.

Губици непријатеља у току дана су били: 19 мртвих и 14 рањених. Заплијењено је: 1 митраљез, 1 тешки бацач, 800 метака, 2 сандука мина, 2.000 кг хљеба, 40 пушака и др.

Губици 9 бригаде су били: 11 мртвих и 24 рањена. Бригада је утрошила 5.000 метака. Штаб бригаде се налазио у стрељачком строју и непосредно руководио бојем, јер је то био први озбиљан бој бригаде.[6]

---

[6] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

НАРЕЂЕЊЕ ЗА ПРИКУПЉАЊЕ СНАГА НА СЕКТОРУ МОЈКОВЦА И МЈЕРЕ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА

(Скица 22)

Одбрана 37 санџачке дивизије на десној обали Таре, 14 априла у 7 часова, гледана очима начелника Штаба 2 корпуса, била је у великој кризи. Непријатељ је рано изјутра наставио напад. Тачан распоред 3 и 4 санџачке бригаде није у Штабу 37 дивизије овога јутра био познат. Оне су, вјероватно, биле на положајима западно од комуникације Мојковац — Шаховићи — Пљевља. Према томе, правац за Мојковац био је отворен. Због тога је начелник Штаба корпуса упутио: чету Главног штаба на положаје у рејон Слепац Моста са задатком да затвори тај правац; 4 батаљон 8 бригаде на положај с. Мајстеровине—с. Дијо—с. Ракита—Слепац Мост да затвори правце Бијело Поље—Мојковац и Шаховићи—Мојковац, а 1 батаљон ове бригаде лијево од 4-тог у с. Пале и с. Потрк са задатком да ухвати додир са непријатељем на линији с. Јабучна—Модри До.

У вези са ситуацијом на сектору Мојковца, начелник Штаба 2 корпуса написао је у извјештају своме команданту и комесару, између осталог, и ово:

> „...Ја сам мишљења да батаљоне V црногорске бригаде које смо јуче позвали не треба упућивати на овај правац јер ће они касно стићи, а ситуација ће се на овој просторији ријешити током данашњег и сјутрашњег дана позитивно или негативно за нас. У сваком случају позитивно ако успијемо да у току данашњег дана успјешно затворимо правац Слијепац Мост—Мојковац што је, обзиром на мале расположиве снаге доста тешко.
>
> Батаљоне V црногорске бригаде треба хитно пребацити на сектор Беране с тим што би се у повољној ситуацији цијела VIII црногорска бригада пребацила на сектор Бијело Поље, а сектор Андријевица—Беране повјерио V црногорској бригади под чију би се команду ставила и I бригада италијанске дивизије „Гарибалди“.
>
> Ми ћемо овамо учинити све да садању критичну ситуацију на овоме сектору поправимо у нашу корист, а затим, груписавши снаге, задамо непријатељу одлучан ударац на сектору Бијело Поље...“[7]

Извјештај начелника Штаба корпуса сасвим рељефно приказује ситуацију која је била прилично те-

[7] Начелник Штаба 2 корпуса, генерал-мајор Рудолф Приморац, 14. 4. 1944 у 7 ч.; 47/4, 392.

шка, ако се мислило на одржавање положаја изнад Мојковца. Наше снаге су на том правцу биле неповезане и неорганизоване за одбрану, а за неке од њих начелник Штаба корпуса није знао ни гдје се налазе. Успјех одбране на овоме правцу зависио је од чете Главног штаба, за коју се рекло да неће бити у стању, што је сасвим разумљиво, да задржи непријатеља који потискује више од двије бригаде и који је био окружио два батаљона 8 бригаде код Бијелог Поља.

Док је начелник Штаба корпуса писао овај извјештај, чула се борба по којој се наслућивало да непријатељ потискује наше јединице, а то је значило да је Мојковац био непосредно угрожен. Међутим, он је предложио да се батаљони 5 бригаде не упућују у Мојковац него у правцу Берана. Он је даље намјеравао да врши противнапад, наносећи главни удар на Бијело Поље. Дало би се закључити да је начелник Штаба корпуса мислио да ову своју намјеру оствари ударом у лијеви бок непријатеља од Берана. Од овог удара он је очекивао рјешење ситуације, поготову ако би се ангажовали батаљони 5 бригаде. Уосталом, овај дио идеје маневра начелника Штаба корпуса није довољно јасан. Но, то у овом моменту није ни било важно, јер ни он није имао времена да о томе дуже размишља, јер, прије но што је успио и да се потпише, „изгледа да је непријатељ успио да се пробије ка Мојковцу". Настала је, значи, ситуација која се само могла и очекивати.

Напад непријатеља од Санџака бивао је све жешћи, а јединице 37 дивизије чекале су само да падне ноћ па да се под заштитом мрака и по раније споменутој одлуци Штаба дивизије пребаце на лијеву обалу р. Таре.

У долини Лима су се налазила свега два батаљона. У рејону Чакора и Рожаја ситуацију је донекле ублажио висок снијег, али је непријатељ ипак имао успјеха.

Од Подгорице непријатељ још није успио да оствари неки значајан успјех, али су сви изгледи били да ће и отуда предузети офанзивне акције.

Због овакве ситуације Штаб корпуса је одлучио да своје јединице повуче са досадашњих положаја у долинама Лима, Таре и Зете и да их постепено прикупља према сјеверу, како би избјегао окружење од стране

непријатеља и извршио груписање снага према Санџаку. ВШ се сложио са оваквом одлуком и у Штаб 2 корпуса је стигла његова депеша, у којој се, између осталог, каже:

„Слажемо се да тежиште Ваше акције буде у Санџаку. У том циљу концентришите јаче снаге и разбијте четнике. Нијемци настоје да Вас потисну, четнике поставе у гарнизоне а онда извуку снаге на друге фронтове. Са Вашим снагама морате се задржати на Вашем сектору.“[8]

Тако је ВШ још једном потврдио своју одлуку да просторију Санџака и Црне Горе одржи по сваку цијену, у циљу парирања сваке акције непријатеља да се њоме послужи, као и у циљу стварања широке основице за предвиђени покрет наших крупнијих јединица према Србији.

У духу своје поменуте одлуке за масирање снага на сектору Мојковца, Штаб 2 корпуса је наредио да се јединице 3 дивизије изведу у тај рејон, изузимајући 7 бригаду која је добила задатак да брзо избије у рејон Никшића који треба да, у садејству са дијеловима Приморске оперативне групе, неутралише док се ситуација у Јужном Санџаку не разјасни.

На основу наређења Штаба корпуса, Штаб 3 дивизије издао је заповијест својим бригадама. По тој заповијести 7 бригада напушта долину Зете и најхитније врши покрет правцем Петровићи—Радовче—Никшићка Жупа—Луково—Горње Поље, са задатком да блокира гарнизон у Никшићу са истока и сјевера, што, уствари, значи да не дозволи испад непријатеља у правцу Никшићке Жупе, Шавника и Горњег Поља, тј. онамо куда би могао да интервенише у оперативној или тактичкој вези са оним његовим снагама које надиру из Санџака ка долини Таре. Са 7 бригадом напушта долину Зете и Зетски одред, који се ставља под команду Штаба бригаде, а по доласку у рејон Никшића, Штабу бригаде се потчињава још и Никшићки партизански одред.[9] Девета бригада, по овој заповијести, на-

---

[8] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

[9] Напуштању долине Зете од стране бригаде и одреда даје посебан карактер чињеница да са њима иду теренске јединице команди мјеста, народноослободилачки одбори и све друге позадинске организације и установе.

пушта своје досадашње положаје у Кучима, које је иначе доста чврсто држала, и излази на комуникацију Подгорица—Матешево, заузимајући на њој дубински распоред (Пелев Бријег—Јаблан—Лијева Ријека), с тим да се ту задржи у току 15 априла, а по паду мрака

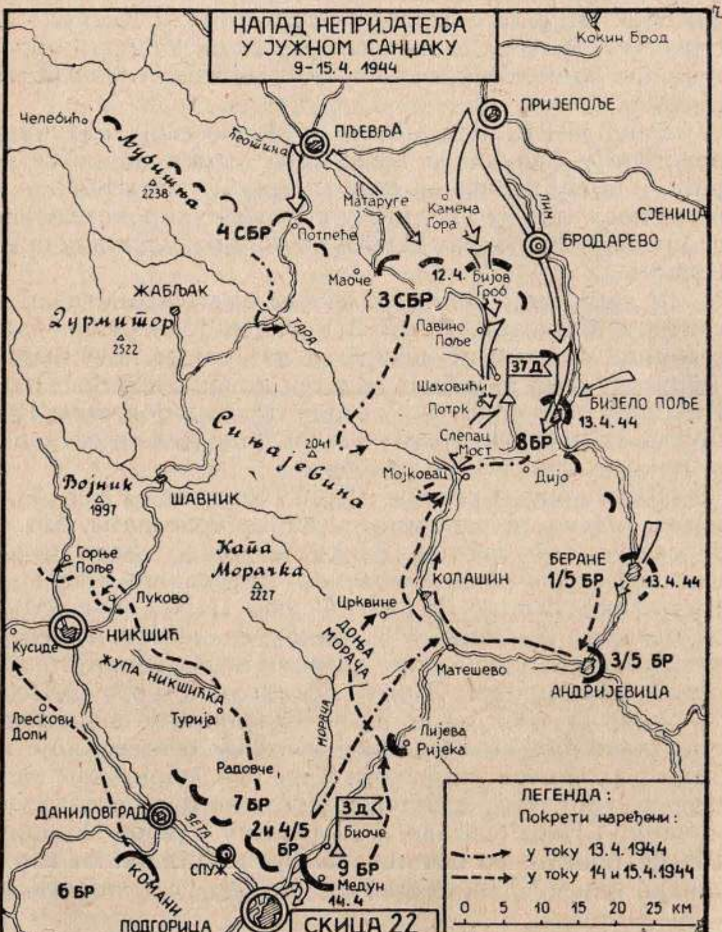

СКИЦА 22

скреће од Лијеве Ријеке на сјеверозапад правцем Прекобрђе—Доња Морача—Црквина (6 км ј-з од Колашина). Дијеловима који су се у моменту издавања заповијести

Штаба дивизије затекли на десној обали р. Мораче, стављено је у задатак да током 15 априла затварају правац Подгорица—Биоче. Штаб дивизије је сугерирао Штабу 9 бригаде да на том правцу комплетира батаљон који би послије рушења моста у Биочу кренуо уз Морачу, и то мањим снагама, самом клисуром (Лутовским Платијама), а главнином правцем Раздоље—Трмање—Влаховићи—Међуријечје (уз западну обалу Мораче). Девета бригада је имала да на линији Међуријечје—Црквине затвори долину ове ријеке. Штаб 2 корпуса наредио је непосредно 5 бригади да се ноћу 14/15 априла са три батаљона (2, 3 и 4) прикупи у рејону Колашина, а 1 батаљон да пребаци из рејона Ријеке Марсенића (ј. од Берана), гдје се био повукао послије уласка четника у Беране, у рејон Андријевице. Брдски артиљериски дивизион имао је да дође из долине Зете у рејон Колашина. Свим штабовима бригада стављено је у задатак да о овом покрету јединица на сјевер обавијесте све позадинске установе и организације. Наређено је да се јединице снабдију са што више резервне хране. Штаб 3 дивизије имао је да се креће уз р. Морачу.[10]

ПОКРЕТ ЈЕДИНИЦА 3 ДИВИЗИЈЕ

На основу изложене заповијести Штаба 3 дивизије, као и на основу појединих наређења, издатих прије ње, 3 батаљон 5 бригаде кренуо је из рејона Андријевице, 13 априла, и у Колашин стигао 15 априла. Батаљони ове бригаде из Пипера (2 и 4) кренули су истог дана из рејона Доњи и Горњи Рогами—Штедим—Лопате и усиљеним маршем стигли 15 априла у рејон Колашин—Мојковац. Већ 16 априла 2 батаљон ће учествовати у нападу, док је 4 батаљон враћен из рејона Мојковца у Колашин да заједно са 3 батаљоном пође понова у правцу Мојковца низ десну обалу Таре. Први батаљон је извршио покрет из Ријеке Марсенића, 14 априла, и стигао у Бандовића Мост (код Андријевице) гдје је добио задатак да затвара правце од Врмоша, Мурине и

[10] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 17 од 14. 4. 1944 у 21.15 ч.; 18/1а, 754.

Берана.[11] Овај ће батаљон остати на овим положајима све до 17 априла када ће бити упућен као појачање 9 бригади на комуникацији Матешево—Подгорица, што ћемо касније видјети.

Штаб 7 бригаде, на основу наређења Штаба 3 дивизије, издао је наређење да бригада крене у рејон Никшића. По том наређењу 1 батаљон најхитније упућује једну своју чету са добрим водичима и замјеником комесара батаљона правцем Гостиље (око 6 км сјев. од Спужа)—Пољице (око 4 км с-з од Гостиља), са задатком да се постави на положај Студено, сјев. од Пољица, и одатле затвори правац од Бјелопавлића за Турију, односно за Никшићку Жупу. На овом задатку чета треба да остане до мрака па онда да се повуче правцем Студено—Турија (око 7 км сјев. од Студеног), на коју треба да избије до 24 часа. Остатак овог батаљона формира претходницу бригаде са правцем кретања: Вукотица (15 км с-и од Даниловграда)—Турија—Никшићка Жупа. Остали батаљони имали су да крену: 2 батаљон правцем Убли (око 4 км с-и од Гостиља) и даље на сјевер за 1 батаљоном; 4 батаљон Зетског одреда правцем Мартинићи (4,5 км сјев. од Спужа)—Копиље—Убли и даље правцем за главном колоном; 4 батаљон 7 бригаде за 4 батаљоном Зетског одреда са задатком да потпомогне борбу бригадне заштитнице, ако то буде потребно. Трећи батаљон формира заштитницу бригаде с тим што, одмах по пријему наређења за покрет, истура: једну чету у рејон Гостиља, са осматрачницом на Преображењу (к 900, с-з од Гостиља); другу чету у рејон Копиља (непосредно ј-и од Гостиља) и на положаје сјев. од Црнаца, а трећу у рејон с. Ожези (3 км ј-и од Копиља). Задатак батаљона је да стално одржава додир са непријатељем и да своје положаје држи упорно бар до 14 часова, када ће се батаљон свити у колону и кренути за бригадом.

Марш до Никшићке Жупе имао је да се изврши без одмора и припремања хране.[12]

Организација овог отступног марша бригаде, која се налазила у непосредном додиру са непријатељем, врло је поучна.

---

[11] Релације 5 бригаде; 16/3, 758.

[12] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 14 од 15. 4. 1944 у 7 ч.; 13/1, 759.

У вези са прегруписавањем снага 2 корпуса према Санџаку и покретом 7 бригаде из долине Зете у рејон Никшића, Штаб 6 бригаде је, на основу добијеног наређења, наредио 15 априла да њен 1 батаљон остане у рејону Орашје (3 км ј-з од Даниловграда)—Загарач, а 2, 3 и 4 да изврше покрет на сјеверозапад правцем Доњи Загарач—Загреда—Ржиште—Богмиловићи—Подкупић (све уз комуникацију Даниловград—Никшић са западне стране)—Љескови Доли—Broћанац—Кусиде—Стуба.[13] Овиме се главнина 6 бригаде изводила на комуникацију Никшић—Билећа, у сврху блокирања Никшића са запада и онемогућавања придоласка нових непријатељских снага поменутом комуникацијом.

Покрет 7 бригаде из долине Зете у рејон Никшића и одлука Штаба 6 бригаде одражавају тежњу Штаба 2 ударног корпуса да се непријатељски гарнизон у Никшићу блокира са свих страна, а нарочито да се затвори правац Шавник—Никшић којим би непријатељ, у случају продора комуникацијом од Пљеваља, извршио оперативно окружење наших снага у долини Таре у моменту када се оне припремају за противудар.

ПРОТИВНАПАД СНАГА 2 КОРПУСА У РЕЈОНУ МОЈКОВЦА

(Скица 23)

1) **Одлука и заповијест Штаба корпуса**

Да би се непријатељу, који је својим главним снагама избио на Тару у рејону Мојковца, одузела иницијатива и спријечио даљи продор, Штаб 2 корпуса је донио одлуку да изврши противнапад, те је 16 априла издао заповијест[14], по којој се за противнапад формирају двије колоне.

Десна колона, састава два батаљона 5 и један батаљон 8 бригаде, под командом команданта 5 бригаде,

---

[13] Штаб 6 бригаде, Пов. бр. 80 од 15. 4. 1944 у 17.15 ч.; 5/2, 398.

[14] Заповијест је издао начелник Штаба 2 корпуса, генерал-мајор Рудолф Приморац, који је био упућен у рејон Мојковца због озбиљности ситуације на томе сектору, као и ради обједињавања дејства наших јединица.

мајора Вујадина Поповића, прикупљена у рејону Бјелојевића (на десној обали Таре, ј. од Мојковца), имала је да напада општим правцем Бјелојевићи—Брсково—Медено Гувно—Развршје (к 1250)—Пале—Јабучна, са задатком да што прије овлада Развршјем како би омогућила и олакшала напад лијеве колоне, а затим да експлоатише успјех према ситуацији, координирајући рад са лијевом колоном. По избијању на Развршје колона је имала да упути јаче обезбјеђење у рејон с. Ракита—Слепац Мост (око 9 км с-и од Мојковца) са задатком да затвори правац од Бијелог Поља. Почетак напада ове колоне предвиђен је за 21 час.

Лијева колона, састава један батаљон 5, један батаљон 9 и два батаљона 8 бригаде, под командом команданта 8 бригаде, мајора Блажа Марковића, прикупљена у рејону Подбишћа (на лијевој обали Таре 2 км ј. од Мојковца) имала је да напада општим правцем Мојковац—Лепенац—Цер—Обод—Потрк, са задатком да што прије овлада положајима сјев. од Мојковца, као и Лепенцем, а затим да наступа према ситуацији и у садејству са десном колоном. Почетак напада предвиђен је за 22 часа (читав један час послије почетка напада десне колоне) „тј. када се десна колона ангажује у борби са непријатељем и привуче његову ватру и пажњу на себе". За прелаз преко моста на Тари, као први, имао је да пређе најбољи батаљон из састава колоне.[15] Један батаљон требало је да остане на лијевој обали Таре, на Боровњачком Кршу, за евентуални прихват.

Трећа санџачка бригада добила је задатак да напада општим правцем Бурењ—Цер, а одатле најпогоднијим правцем да садејствује лијевој колони.

---

[15] Пуковник Благоје Марковић, тадашњи политички комесар 2 батаљона 5 бригаде, о овоме батаљону, заправо о његовом избору, прича углавном ово: на осматрачници гдје се налазио начелник Штаба 2 корпуса, Штаб 37 санџачке дивизије и други, а међу њима и Штаб 2 батаљона 5 бригаде, постављено је као најцјелисходније да прелаз преко моста лијевој колони отвори најбољи батаљон. Затим је тражено да се тај батаљон јави добровољно. Јавио се Штаб 2 батаљона 5 бригаде. А када је, касније, Штаб овог батаљона ово саопштио батаљону и тражио неколико бомбаша и пушкомитраљезаца-добровољаца, јавио се читав батаљон, те је командант батаљона морао сам да одреди бомбаше и пушкомитраљесце поименично.

Четврта санџачка бригада добила је задатак да затвори правац од Пљеваља према р. Тари и даље за Шавник и да по сваку цијену спријечи непријатељски продор, због чега треба да се офанзивно ангажује на своме правцу.[16]

Непријатељ је у рејону Мојковца избио јаким снагама, са јаком артиљеријом и тенковима, а из ваздуха је био подржаван авијацијом. Намјера му је, бесумње, била да продире долином Таре узводно. Поред бројне надмоћности, он је имао и преимућство у земљишту. Његови положаји на десној обали Таре, а нарочито у рејону Мојковца, потпуно су доминирали овом ријеком, која у априлу претставља велику препреку. На њој је сачуван мост чије рушење није ишло у рачун ни непријатељу (јер је рачунао са даљим продирањем) ни нашим снагама, које су га морале користити у нападу. Овај мост је непријатељ држао под јаком ватром, која се није могла ућуткати тако да наше јединице могу прећи преко њега без великих губитака. На десној, пак, обали имали смо само три батаљона (десна нападна колона).

Положаји 3 и 4 санџачке бригаде били су такви да су им могућности за напад биле исувише ограничене, што је изражено и у самој заповијести, те је остало да напад ријеше поменуте двије колоне.

Највећи проблем је претстављало питање како неутралисати непријатељску одбрану у рејону моста код Мојковца. Наше јединице нијесу имале артиљерије да би њоме неутралисале непријатељску одбрану, а подметнути их убитачној ватри непријатеља којој је мост био изложен није се смјело.

Разматрајући ове тешкоће за нападача морамо се сјетити оне идеје начелника Штаба 2 корпуса — да читаву 5 бригаду доведе низ Лим у лијеви бок непријатеља. Изложени план је и ово предвидио, само много плиће. Десна колона је добила тај задатак.

Карактеристичан је моменат упућивања најбољег батаљона из састава лијеве колоне да први пређе мост. Овим батаљоном и маневром десне колоне организатор напада је тежио да ублажи осјетан недостатак артиљерије, којом би неутралисао непријатељску одбрану.

---

[16] Заповијест Штаба 2 корпуса од 16. 4. 1944; 14/3, 392.

Нападу лијеве и десне колоне, као основних снага за пробој непријатељске одбране, садејствују двије бригаде, од којих једна има задатак да затвара правац од Пљеваља, што у крајњој линији значи да обезбиједи лијеви бок и позадину главне групације.

2) **План напада лијеве колоне**

Са планом напада десне колоне не располажемо, те ћемо изнијети само план напада лијеве колоне. По овом плану 2 батаљон[17] 5 бригаде први полази у напад из рејона Подбишћа преко моста на Тари и, ликвидирајући непријатељско митраљеско гнијездо које се налази на самом мосту, продужава напад преко Мојковца и даље, што брже, усмјеравајући све снаге према сјеверозападним падинама Развршја, са задатком да што прије овлада овим положајем. Када 2 батаљон 5 бригаде буде прешао мост, предвиђено је да у напад пође, из истог рејона, 1 батаљон 8 бригаде, и то правцем Подбишће—мост на Тари—нешто источно од Мојковца и даље, тежећи да што прије избије на Развршје (к 1090), одакле треба да ухвати везу са десном колоном. Батаљон 9 бригаде полази у напад за 1 батаљоном 8 бригаде чим овај пређе мост и од Мојковца напада међупростором између 2 батаљона 5 и 1 батаљона 8 бригаде, са задатком да што прије избије на Развршје. Четврти батаљон 8 бригаде, са двије чете, креће у напад послије свих горњих батаљона истим правцем до Мојковца, а затим дуж комуникације, рушећи је и постављајући на њој барикаде брањене са противтенковским пушкама. Трећи батаљон 8 бригаде имао је да остане на Боровњачком Кршу (к 1015) за све вријеме напада и служи као ослонац и за евентуални прихват батаљона који врше напад. У општу резерву одређена је једна чета 4 батаљона 8 бригаде, а бригадно превијалиште је било у Подбишћу. Штаб колоне је имао да се креће позади батаљона 9 бригаде.[18]

---

[17] Ово је онај батаљон који треба први да пређе преко моста.

[18] Кут. 392.

Било је предвиђено да командант лијеве колоне преведе све своје батаљоне преко моста и да их на супротној страни уведе у бој, разумије се, под условом да 2 батаљон 5 бригаде створи за то услове.

3) **Ток и резултат противнапада**

(Скица 23)

Напад наших јединица у рејону Мојковца, по заповијести Штаба корпуса од 16 априла, отпочео је тачно у одређено вријеме.

Десна колона, послије врло тешке борбе, успјела је да прво одбаци четнике са Пржишта (к 1185). Даље се борба развијала преко цијеле ноћи и настављена је 17 априла. Колона је овладала: Мучницом (к 1810), Брсковом, Меденим Гувном и Разврщјем (к 1250, к 1174, к 1090) и тако омогућила лијевој колони прелазак преко моста у Мојковцу. По овлађивању овим положајима, батаљони десне колоне су продужили гоњење непријатеља, и то 4 батаљон 5 бригаде и једна чета 8 бригаде правцем Разврщје—Жари—Пале, а остали дијелови ове колоне, 3 батаљон 5 бригаде и двије чете 8 бригаде, правцем Мајстеровине—Ракита.

Међутим, Нијемци су, 17 априла око 17 часова, предузели бочни напад. Напад на десни бок нашег клина дошао је долином Равне Реке и од Мајстеровине, а лијеви бок напао је непријатељ кога није успјела да задржи 4 санџачка бригада. Најопаснији је био овај напад на лијеви бок, јер је он могао да доведе до тога да наше снаге изгубе мост на Тари у Мојковцу. Непријатељев противнапад са једне и друге стране, усмјерен у основицу клина наших снага, успио је, те су се наше јединице морале повући. Сазнавши за ово, начелник Штаба корпуса, који је руководио овим нападом, наредио је да се све јединице повуку, и то: лијева колона на лијеву обалу Таре, а десна десном обалом према Требаљеву. Али у току 18 априла, прије него што је стигло ово наређење, десна колона је понова извршила напад и, послије најтеже борбе, успјела да поврати положаје које је била прошлога дана напустила. Стога је начелник Штаба корпуса издао друго наређење да

се јединице задрже на достигнутим положајима послије успјелог противнапада 18 априла, али је ово наређење дошло касно, јер су се јединице већ биле повукле по оном првом наређењу. И тако стварни успјех наших јединица није реализован, јер је непријатељ искористио наше повлачење и опет посио положаје са којих је већ у два маха био збачен.

Непријатеља је за све ово вријеме подржавала авијација.

СИТУАЦИЈА НА ОСТАЛИМ СЕКТОРИМА

У рејону Никшића непријатељ није током 16 априла ништа предузимао. Он се није ангажовао ни на правцу Пљевља—Жабљак, као ни од Пећи и Рожаја, сем што је 150 четника ушло у Беране. Због тога се могло закључити да непријатељ или нема намјеру за неку озбиљнију офанзиву или нема снага да је предузме са свих праваца. Наше снаге су ово уочиле.

Када је Штаб корпуса, рачунајући са озбиљнијом офанзивом од Санџака, донио одлуку да изведе снаге из долина Зете, Таре и Лима и да их прикупи према Санџаку, требало је повести рачуна и о народу у селима која је напуштала наша војска. Видјели смо раније да су штабови предузели мјере да народ буде благовремено обавијештен. Народ се одмах почео придруживати нашим јединицама. По влажним априлским путевима кренуле су велике колоне избјеглица. Из збјегова се издвајало све оно што је било за пушку и улазило у бригаде. А то нам је редовно доносила свака непријатељска офанзива. Овог пута су се показали резултати присуства наших јединица у Црној Гори, и то нарочито у доскорашњим четничким упориштима, из којих су се за бригаде јавиле стотине нових бораца, те је у изгледу било формирање још једне нове (10) црногорске бригаде. Правилан политички рад војске на терену; обавијештеност народа о слабости непријатеља и све сигурнији изгледи за нашу брзу побједу; раскринкавање четничких издајника и њихове противнародне политике и озбиљност наших војничких потхвата у читавој земљи, све је то утицало на народ, завараван и

пригњечен четничким и окупаторским терором, да увиди на чијој је страни праведност и искреност борбе за слободу и стварну срећу тога народа.

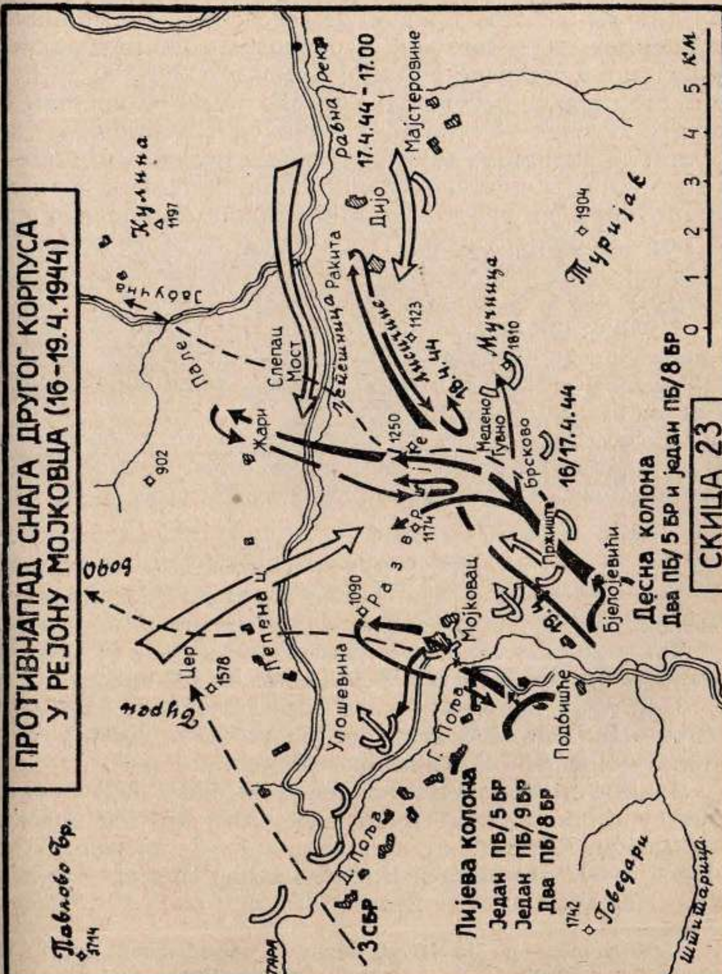

У вези са општом ситуацијом и одлукама Штаба корпуса, Штаб Приморске оперативне групе наредио је 2 далматинској бригади (ојачаној једним батаљоном

6 бригаде) да се постави на комуникацију Никшић—Даниловград и мањим снагама активно затвара правце од Никшића и свакодневним упадима контролише Сливље и Озриниће (ј-и од Никшића). Такође мањим снагама да затвара правце Даниловград—Богмиловићи и Даниловград—Загарач, а патролама да контролише доњи дио Љешанске Нахије, Комане и Загарач. 6 бригади (без једног батаљона) наредио је да се постави на линију Кусиде—Стуба (6 км с-з од Никшића) са задатком да активним дејствима према посади у Никшићу и четницима у околним селима спријечи сваки покушај непријатеља да угрози ма који правац, а нарочито онај на који је оријентисана 7 бригада и који може да послужи и за правац евентуалног повлачења читаве 3 дивизије у случају неуспјеха у долини Таре.

Правац према Голији[19] (с-з од Никшића) био је већ и назначен за евакуацију болнице. А то значи да је то у исто вријеме био и правац за извлачење борачких јединица, ако то буде потребно.

Штаб Приморске оперативне групе упозорио је своје јединице и на опасност од непријатељевих напада и организовао везу са 29 херцеговачком дивизијом.

Напади на 9 бригаду дуж комуникације Подгорица—Матешево били су све јачи и бригада је водила тешке одбранбене бојеве, што значи да се није успјела извући у долину Мораче онако како је то било предвиђено заповијешћу Штаба 3 дивизије од 14 априла.

Пошто је непријатељ, 16 априла, овладао линијом Биоче—Цвилин, 9 бригада се повукла на линију Вјетарник—Брскут—Планиница—Мокро.

Јачина непријатеља износила је око 1.600 четника који су били потпомогнути њемачком артиљеријом и авијацијом. Четници су нападали у двије колоне: Кучи—Брскут—Планиница и Биоче—Пелев Бријег—Вјетарник. Најјачи напад извршили су око 19 часова,

[19] Чињеница да је Штаб корпуса дозвољавао могућност извлачења својих снага у правцу Голије, могла би довести у сумњу његову одлучност и вјеру у успјех на сектору Мојковца. Међутим, не бисмо имали право да тако гледамо, јер предвиђање „теже ситуације" у овом и оваквим случајевима не значи никакво колебање него само војничко обезбјеђивање отворених праваца за маневар.

16 априла, а борба се пренијела на сљедећу ноћ и даље до 6 часова 18 априла. Губици четника су били 23 мртва и око 50 рањених, а 9 бригада је имала 10 мртвих и 23 рањена.[20]

Штабу 7 бригаде наређено је, 16 априла, да се Зетски одред врати на терен са задатком да контролише Бјелопавлиће и затвара правце од Подгорице, Спужа и Даниловграда.

Овај ће одред крстарити по терену разбијајући четнике који су успјели да загосподаре појединим селима, из којих су се биле повукле наше јединице и народ. База одреда биће Копиље—Гостиље. Одред се није смио упуштати ни у какве фронталне борбе, а био је дужан да одржава везу са бригадама и да им доставља податке о кретању и намјерама непријатеља.[21]

Ова одлука Штаба 3 дивизије дошла је у прави моменат јер је Штаб Приморске оперативне групе већ извјештавао да се са три батаљона 6 бригаде налази у рејону Кусиде—Стуба, а са 2 далматинском и једним батаљоном 6 бригаде на комуникацији Никшић—Даниловград. Поред тога, Штаб групе је извијестио да се непријатељ прикупља са праваца Љешкопоље—Љешанска Нахија и Цетиње—Његуши.[22]

Оријентисање 2 далматинске бригаде на комуникацију Даниловград—Никшић услиједило је на основу директиве Штаба 2 корпуса од 15 априла, у којој је стајало да Приморска оперативна група мора хитно интервенисати, у случају да непријатељ пође у правцу 7 бригаде, и тако осигурати пролаз болницама и 3 дивизији преко Горњег Поља, Жупе Пивске и Голије (ово је онај моменат на који смо раније скренули пажњу).

ДАЉИ РАЗВОЈ СИТУАЦИЈЕ

Штаб 2 корпуса је примио, 17 априла у 11.30 часова, сљедећу депешу од Врховног штаба:

---

[20] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[21] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 19 од 16. 4. 1944 у 20 ч.; 13/1, 759.

[22] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/4, 397.

„Како изгледа, непријатељ настоји да ослободи лимску комуникацију и да запосједне ослобођене гарнизоне. Предузећемо мјере да акцијом на осјетљиве тачке непријатеља олакшамо Ваш положај. С наслоном на чврста упоришта задржите се на Вашем терену. Примјењујте еластичну тактику.“[23]

Нападима с разних праваца, сем од Чакора и Рожаја, непријатељ је овога дана успио да нам онемогући задржавање у горњем току Лима.

Исхрана наших јединица постала је озбиљан проблем.

Све су болнице упућене на правац Боан—Тушина.

Напад на непријатеља сјеверно од Мојковца завршио се повлачењем наших јединица. Четници су се прикупили у Бјелопавлићима и Пиперима. Девета бригада је водила жестоку борбу дуж комуникације Вјетарник —Матешево.

Због прикупљања четника у Пиперима и њиховог оријентисања у правцу сјевера и сјевероистока, Штаб 2 корпуса је, прво депешом[24] преко Штаба Приморске оперативне групе, а затим писмено, наредио непосредно Штабу 7 бригаде (у сагласности са Штабом 3 дивизије[25]) да одмах упути два своја батаљона у Међуријечје. У овом наређењу је стајало и ово: „Батаљоне које упућујете у Међуријечје ослободити тешких оруђа и коморе, како би покрет био изведен што брже и с обзиром на тежак пут најкраћим правцем до Међуријечја.“ Кад се погледа како изгледа на карти пут од Никшићке Жупе до Међуријечја, види се колико је била оправдана ова напомена Штаба корпуса.

Штаб 7 бригаде је за овај задатак одредио 3 и 4 батаљон и, 19 априла у 6.30 часова, наредио им покрет правцем Луково—Ливеровићи—Мораково, с тим да у Мораково стигну до 18 часова, како би по ноћи прешли сниједжни дио планине.[26]

У исто вријеме наређено је 1 батаљону 5 бригаде, који је дотад био у рејону Андријевице, да се хитно

---

[23] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

[24] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/4, 397.

[25] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. сл. од 17. 4. 1944 у 22 ч.; 17/2, 759.

[26] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 17 од 16. 4. 1944 у 6.30 ч.; 15/1, 759.

пребаци на сектор 9 бригаде, а 2 батаљону 9 бригаде, који је био на сектору Мојковца, да се одмах врати у састав бригаде.

Правац од Подгорице био је врло важан и за нас и за непријатеља, а тада је имао за нас нарочити значај баш због тога што је непријатељ туда испољавао врло упорна дејства. Наши штабови су тежили да на том сектору створе једну јачу групу која ће бити у стању да успјешно изврши противнапад.

18 април донио је још теже борбе. Наше снаге у Санџаку успјеле су да овладају Шаховићима.

Непријатељ је имао успјеха и на сектору 6 бригаде.

Батаљони 9 бригаде, на комуникацији Вјетарник—Матешево, морали су да отступе послије борбе која је трајала до јутра 18 априла. Батаљони су се повукли овако: 1 и 4 правцем Вјетарник—с. Птич—Штавањ—с. Сретешка Гора; комбиновани батаљон (састављен од теренских чета из рејона које је бригада напустила) правцем Лијева Ријека—зас. Сладско (Слацко)—Штавањ—Прекобрђе, а 3 батаљон правцем Рашково Гувно—с. Тузи.

Током дана 2 батаљон 9 бригаде је стигао из рејона Мојковца у рејон Матешева, а 1 батаљон 5 бригаде, који је био у Андријевици, стигао је у рејон с. Тузи—Пилана Марића и повезао се са 3 батаљоном 9 бригаде. На тај начин је овај сектор био примјетно ојачан, нарочито поред и на самој комуникацији. У раду 9 бригаде током 18 априла било је прилично нервозе, јер су четници надирали за њеним 1 и 4 батаљоном и за комбинованим батаљоном, док је веза између батаљона, нарочито 1 и 4 са 3 батаљоном, који је био на најугроженијем положају, била врло слаба. Ситуацију је овога дана олакшало то што је претходне ноћи био предузет противнапад и што је стигао 1 батаљон 5 бригаде.

Непријатељски губици овога дана су били: 7 мртвих, 10 рањених и 3 заробљена, а наши 3 рањена.[27]

У непријатељској колони, која је нападала од Подгорице и у којој су 16 априла, кад је напад отпочела, били само четници, сада су били Нијемци, италијански фашисти и четници.

---

[27] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

На сектору 7 бригаде, у рејону Никшића, непријатељ је успио да овлада Растовцем и Товићем, али су га омладинци из 7 бригаде ускоро одбацили и поред његове очајничке одбране.

Јединице Приморске оперативне групе, које су се претходног дана успјешно бориле и успјеле да одбаце непријатеља на његове полазне положаје, морале су 18 априла да се нешто повуку пред жестоким нападима непријатеља од Даниловграда и Никшића.

У Јужном Санџаку су Нијемци, дражиновци и недићевци извршили противнапад и понова овладали Шаховићима, а увече, 18 априла, предузели су ноћни напад на сектору Мојковца. Пета црногорска бригада водила је читаву ноћ врло тешке борбе и успјела да непријатеља одбаци, док су се снаге лијеве колоне морале опет повући на лијеву обалу Таре.

Борбе у Јужном Санџаку добијале су све жешћи карактер. Оне се могу убројити у најтеже борбе које су наше јединице водиле на овој просторији.

РАЗБИЈАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА НА КОМУНИКАЦИЈИ МАТЕШЕВО—ПОДГОРИЦА

(Скица 24)

На сектору Лијеве Ријеке су 9 бригада и 1 батаљон 5 бригаде предузели, ноћу 18/19 априла, општи напад на непријатеља који је држао Штавањ, Сретешку Гору, Тузи, Рашково Гувно, Верушу и Планиницу. Наше снаге су пошле у напад на читаву ту линију и у току ноћи и 19 априла успјеле да непријатеља разбију и натјерају на повлачење. До 7 часова овога дана батаљони 9, 1 батаљон 5 бригаде и комбиновани батаљон, успјели су да достигну линију Вјетарник—Стравче. Приликом овог напада испоставило се да је непријатељ своје главне снаге (четнике) упутио за 1 и 4 батаљоном 9 бригаде према Прекобрђу, рачунајући, ваљда, да тако угрози Колашин и наше штабове у њему.

Непријатељски губици овога дана су били: 29 мртвих и 40 рањених. Наши губици су били: 6 мртвих и 16 рањених.

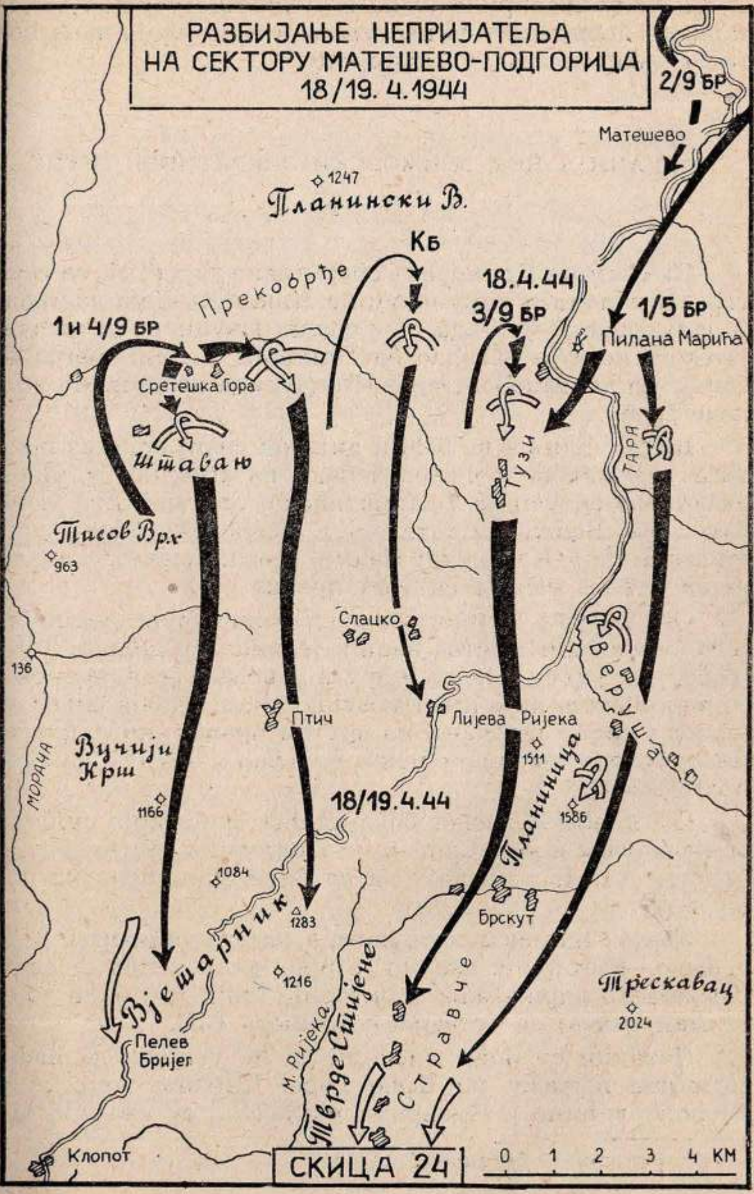
РАЗБИЈАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА
НА СЕКТОРУ МАТЕШЕВО-ПОДГОРИЦА
18/19. 4.1944
2/9 БР
Матешево
1247
Планински В.
Кб
Прекоорђе
18.4.44
3/9 БР
1/5 БР
1 и 4/9 БР
Пилана Марића
Сретешка Гора
Штавањ
Тузи
Тара
Тисов Врх
963
Слацко
Верушa
136
Птич
Лијева Ријека
Вучији Крш
Морача
1511
Планиница
1166
18/19.4.44
1586
1084
Вјетарник
1283
Брскут
1216
Трескавац
2024
Пелев Бријег
М. Ријека
Тврде Стијене
Стравче
Клопот
СКИЦА 24
0 1 2 3 4 КМ

У току 20 априла наше су јединице у рејону Вјетарника продужиле са наступањем и до краја дана потисле непријатеља у Подгорицу.[28]

СИТУАЦИЈА КОД ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

(Скица 25)

На секторv Приморске оперативне групе, тј. на сектору Никшића и комуникације Никшић—Даниловград, 2 далматинска бригада се морала повући пред непријатељем који је нападао од Никшића и Даниловграда. Она је на линији Богетићи—Пандурица продужила жилаву борбу.

Шеста бригада је већим дијелом снага вршила притисак са запада и сјеверозапада на Никшић у циљу олакшања ситуације 2 далматинској бригади. Два њена батаљона, Бокељски батаљон и Ловћенски одред, дејствовали су у Катунској Нахији и тиме онемогућавали непријатељу нападе са тога правца.

Ова дејства Приморске оперативне групе допринијела су слободи дејства наших јединица у долини Таре и обратно, јер су и једна и друга извођена једновремено, те непријатељ није имао могућности да одваја снаге са једног у циљу појачања на другом правцу; није, дакле, имао услова да врши неки маневар по унутрашњим правцима.

Обезбјеђење десног бока наших снага које су биле оријентисане према Санџаку и Подгорици постигнуто је потпуно чак и у случају да су биле принуђене на повлачење.

Успјех наших противнапада на комуникацији Матешево—Вјетарник значио је први већи успјех у овим борбама за одржавање територије, која је имала тако велики значај за остварење планова ВШ.

Четници су ипак мислили да ће успјети да наше јединице истисну из Црне Горе. Њихови покрети у Бјелопавлићима и Пиперима изгледали су све живљи.

[28] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

СИТУАЦИЈА 19—21 АПРИЛА И ПРЕЛОМ У НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ АКТИВНОСТИ

(Скица 25)

1) **На сектору Лијева Ријека—Вјетарник**

Послије нашег успјеха ноћу 18/19 априла, непријатељ се на сектору Лијева Ријека—Вјетарник, током 19-ог, ограничио на врло слаба дејства. Наши штабови нијесу закључили да је он прешао у дефанзиву. Штаб 3 дивизије упозорио је Штаб 9 бригаде да, и поред успјеха који је бригада имала у разбијању непријатеља на своме сектору, не треба при гоњењу да продире дубље док јој се то не нареди. Ово је учињено, свакако, због тога да бригада не би изложила своју отступницу ако би непријатељ предузео нападне акције из долине Зете или Лима, или из обје ове долине концентрично према долини Таре.

2) **У рејону Вилуса**

У 4 часа, 19 априла, 12 херцеговачка бригада је овладала Вилусима и налазила се на линији с. Загора—с. Граховац—с. Клобук—Пилатовци.

3) **У рејону Никшића**

8

20 априла непријатељ, у јачини око 700 војника, са артиљеријом и 4 тенка, успио је да се од Даниловграда пробије у Никшић, те је Приморска оперативна група заузела распоред: 2 далматинска бригада—Кунак—Жировница; 6 бригада—Кочане—Кусиде, а одредски батаљони су и даље остали у Катунској Нахији.

4) **На правцу Пљевља—Шавник**

Пошто су извјесни знаци говорили да би непријатељ могао нешто покушати и од Пљеваља према Шавнику, преко Левертаре, Штаб корпуса је предузео мјере да му се осујети сваки покушај и на том правцу. За извршење овог задатка формирана је, на простору Левертара—Ђурђевића Тара, ударна група у чији су са-

став ушли: 4 санџачка бригада, комбиновани теренски батаљон, омладински батаљон и брдска батерија артиљериског дивизиона 3 дивизије. Задатак групе је био: да затвори прелаз преко Таре на правцу Пљевља—Шавник; да мањим групама прелази преко Таре на десну обалу у циљу насилног извиђања и дејства на комуникацији Ђурђевића Тара—Пљевља; и да у повољном моменту цијела група пређе преко Таре у циљу дејства дуж комуникације ка Пљевљима, наслањајући се на наше јединице с-з и ј-и од ове комуникације.

Штаб 2 корпуса је дао групи и прецизна упутства за рад, која гласе:

> „Прва два основна задатка организовати и извршити најхитније, с тим да се ни у ком случају не дозволи непријатељу ма каква акција на овом сектору, а још мање какав његов прелаз на лијеву обалу р. Таре. Стога створити од аутоматских оруђа, уз непосредну обалу Таре, један ланац добро утврђених и скривених аутоматских оруђа, са којима не отварати ватру на непријатеља све док не би овај пришао самој обали и док не би покушао ма какав прелаз преко ријеке. Овдје примијенити лукавство, те чисто заварати непријатеља и омогућити му извјесну слободу кретања дуж обале, а у најпогоднијем моменту отворити ватру. Снабдијевање посада скривених аутоматских оруђа вршити искључиво ноћу, како се не би открила мјеста. Остале линије одбране посјести кордонски, а држати добро скривене резерве за удар на непријатеља у случају да насилно покуша прелаз ријеке.
>
> Артиљерију пласирати на погодно мјесто одакле се могу тући сва мјеста у области Косенице и у самом кањону р. Таре. Ватру артиљериску употријебити на веће групе непријатељских војника, а нарочито на њихову моторизацију, уколико би се ова појавила до Таре.“[29]

При крају наређења стоји и ово: „Углавном и сада и доцније ова ударна група ће спријечити по сваку цијену покушај непријатеља да форсира р. Тару на овом сектору.“

Овакво детаљно упутство у склопу општег наређења издато је стога што је 4 санџачка бригада била врло млада јединица, а комбиновани и омладински батаљон неискусни у борбама.

Може се поставити питање зашто се у овако озбиљној ситуацији, која је трајала читавих осам дана и при-

---

[29] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. сл. од 20. 4. 1944 у 8 ч.; 15/3, 392.

јетила чак и повлачењем наших снага из долине Таре, одваја једна од свега двије батерије (свака по 2 топа) за Левертару (друга батерија је била у долини Мораче). Ово је учињено стога што у Јужном Санџаку није коришћена ни једна ни друга. То је била сва артиљерија једне дивизије, а могућност њене употребе зависила је од коња и путева, те је у овако критичним ситуацијама и на оваквом терену било тешко благовремено је пребацити на жељено мјесто и обезбјеђивати на комуникацијама. Из праксе знамо да смо често били присиљавани да уништавамо артиљерију. На лијевој обали Таре, на поменутим положајима, она је, међутим, била обезбијеђена. Ту је она итекако негативно утицала на морал непријатеља.

Због дуготрајних и напорних борби људство је било врло преморено, чему је допринијела и економска исцрпљеност терена. Глад се нарочито одражавала на најновијим јединицама, које нијесу имале искуство старих бригада, али борбеност и офанзивни дух бораца ипак није попуштао.

5) **На сектору Мојковца**

По повратку на лијеву обалу Таре, 8 бригада је добила задатак да брани Тару на отсјеку мост у Мојковцу (искључно)—с. Сјерогоште (к 852) закључно. Штаб бригаде је 20 априла распоредио своје батаљоне овако: 2 батаљон у рејону Подбишћа (од моста до Малог Препрана); 3 батаљон у рејону Малог Препрана (отсјек од Малог Препрана до Сјерогошта); 4 батаљон у рејону Сјерогошта (контролише лијеву обалу Таре и шаље патроле у правцу Морачког Требаљева); 1 батаљон у бригадној резерви у рејону с. Д. Штитарице и штаб бригаде у Подбишћу.

Лијево од ње била је 3 санџачка бригада.

21 април је прошао без веће непријатељске активности. Непријатељска авијација је бомбардовала мост на Тари у Мојковцу, а сјев. од Мојковца, на доминирајућим положајима, примијећено је присуство непријатељевих топова. Ово су све били знаци да он намјерава да пређе у одбрану. Ту његову слабост брзо су уочили наши штабови, те су приступили припремама да би што прије прешли у противнапад.

У ту сврху је наређено 1 батаљону 5 бригаде, који је учествовао у борбама дуж комуникације Матешево—Вјетарник, да се хитно пребаци у рејон Мојковца. Исто је то наређено и оним двама батаљонима 7 бригаде који су, двије ноћи раније, стигли из Никшићке Жупе у Међуријечје.

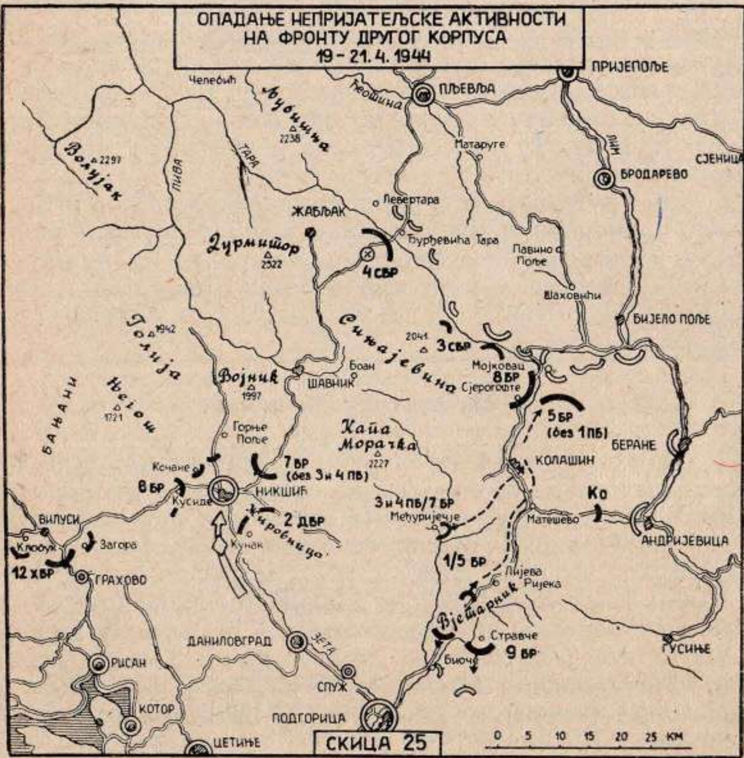

6) **У долини Лима**

У долини Лима непријатељ је ипак био нешто активнији, али тамо није било наших снага, сем Комског партизанског одреда који је држао положаје на Трешњевику, затварајући правац Андријевица—Матешево и извиђајући долину Лима.

ОДЛУЧУЈУЋИ ПРОТИВУДАР НА СЕКТОРУ МОЈКОВЦА

(Скица 26)

1) **Одлука и план Штаба корпуса**

На основу успјеха јединица 3 дивизије на комуникацији Матешево—Подгорица и неактивности непријатеља у Јужном Санџаку, Штаб 2 корпуса је дошао до закључка да је сазрио моменат за одлучујући противудар на сектору Мојковца.

Основна замисао Штаба корпуса за противудар сводила се на ово: разбити непријатеља у Јужном Санџаку и тиме обезбиједити слободу дејстава на осталим секторима корпуса у циљу сигурнијег прикупљања снага, које су се, по директивама Врховног команданта, већ појављивале ка Санџаку за продор у Србију. Из овог разлога се Врховни командант и сложио са Штабом корпуса да му тежиште акција буде у Санџаку.

С обзиром на пораст броја наших бригада у Санџаку, Црној Гори и Херцеговини, непријатељ више није имао никакве могућности да на тој просторији створи ма и најмању своју територију. Офанзиве су му могле донијети само привремен успјех, као што је био и овај у Јужном Санџаку, који је могао одржати само дотле док се наше снаге не прегрупишу и не створе услове за прелаз у противудар.

Заповијест за противудар издао је Штаб корпуса 22 априла у 17 часова. Сам план много потсјећа на план за противнапад од 16 априла. И овога пута нападају двије колоне, но са много јачим снагама и под непосредном командом два команданта дивизије. Овај се противудар разликовао од претходног и по циљу, који је био дубљи и који је имао оперативни значај.

План за противудар изнијет је у самој заповијести по којој:

— *Десна колона*, састава: 5 бригада и два батаљона 7 бригаде (свега 6 батаљона), под командом команданта 3 дивизије, генерал-мајора Радована Вукановића, полази у напад из рејона Бјелојевићи—Ланишта општим правцем Пржишта—Брсково—Развршје (к 1250)—Слепац Мост—с. Јабучна, са главним задатком да овлада Бијелим Пољем. По избијању на Развршје дио снага има да упути на линију Острељ—Мајстеровине—Дијо—

Ракита—Слепац Мост, а са осталима да овлада Јабучном. У заповијести стоји: „поставити своје снаге у погодан положај за заузимање Бијелог Поља“ и енергичним наступањем продужити ка њему. Почетак напада у 21 час 23 априла.[30]

— *Лијева колона*, састава 3 санџачка и 8 бригада, као и два батаљона 1 бригаде дивизије „Гарибалди“ (свега 10 батаљона), под командом команданта 37 санџачке дивизије, потпуковника Жарка Видовића, полази у напад из рејона Подбишћа општим правцем Мојковац — Лепенац — Цер. По избијању на Цер, колона се рачва у двије мање колоне у циљу шире експлоатације успјеха. 8 бригада продужава наступање правцем Обод — Соколовица — Потрк — Шаховићи — Гранчарево, са задатком да одбаци непријатеља у правцу Кања и Бродарева, наткриљујући тако Бијело Поље са сјевера и не дозвољавајући непријатељу интервенцију отуда за вријеме напада других јединица на Бијело Поље. Трећа санџачка бригада продужава наступање правцем Бурењ — Крупице — Борово са задатком да одбаци непријатеља ка Пљевљима. Један батаљон 1 бригаде дивизије „Гарибалди“, са једним водом из састава 3 санџачке бригаде, остаје на положају Боровњачки Крш, а један на Бурењу.[31] Почетак напада у 22 часа 23 априла (опет читав један час касније него десна колона).

— *Артиљерија* — једна батерија брдског дивизиона 3 дивизије (свега 2 топа), потчињава се команданту десне колоне и врши артиљериску припрему са почетком по усменом наређењу команданта десне колоне. Ватрени положаји у рејону Подбишћа. Сву ватру сконцентрисати на Разврщје (к 1250 и к 1090) и Улошевину.

— *4 санџачка бригада*, са батаљонима који су под њеном командом, прелази р. Тару са задатком да дејствује правцем Косаница — Борово ради садејства са 3 санџачком бригадом.

— *Васојевићки ударни батаљон* прикупља се у току 23 априла у рејону Врањештице, с-и од Матешева, са задатком да затвори излаз из р. Јеловице.

---

[30] И ова колона, као и десна из противнапада од 16 априла, треба да омогући и олакша напад лијеве колоне.

[31] И ова колона одређује за прелаз преко моста код Мојковца најбољи батаљон из свога састава.

— *Андријевички батаљон* остаје у Матешеву.

— *Берански батаљон* и даље затвара правац Андријевица—Матешево на положају Трешњевик.[32]

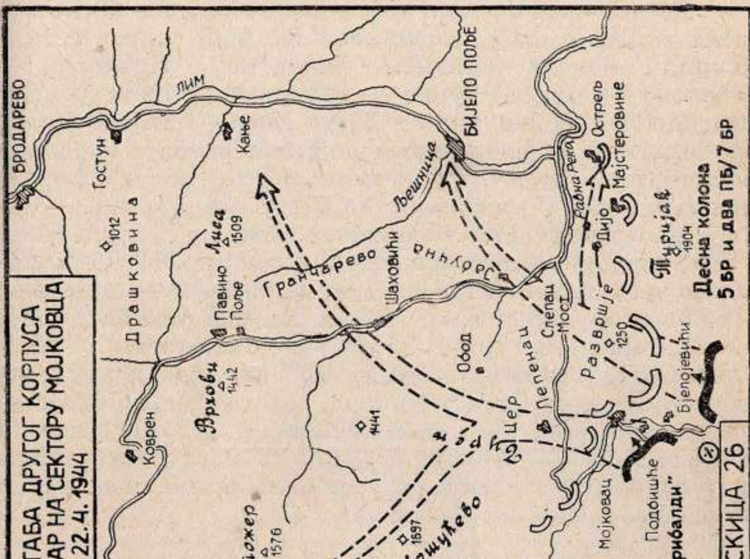

[32] Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 310 од 22. 4. 1944 у 17 ч.; 17/3, 392.

2) План за напад десне колоне[33]

(Скица 27)

На два часа послије корпусне, командант десне колоне издао је своју заповијест. По овој заповијести 5 бригада напада правцем Лањишта — Пржишта — Брсково — Медено Гувно — Разврште (к 1250) — Слепац Мост — с. Јабучна — Жута Коса — Бијело Поље, са задатком да енергичним дејством разбије и одбаци непријатеља, омогућујући тиме лијевој колони форсирање р. Таре. По избијању на Разврште дио снага упућује на правац с. Мајстеровине, а главним снагама енергично продире датим правцем и овлађује Јабучном, послије чега са три батаљона има да разбије непријатеља на положају Жута Коса. Седма бригада (два батаљона) напада правцем Туријак (8 км ј-и од Мојковца) — Мајстеровине. Основни задатак ова два батаљона је да обезбиједе десни бок 5 бригаде. По избијању у Мајстеровине они имају да што прије избију на комуникацију Бијело Поље — Беране, а затим да наступају уз Лим и у сљедећем задатку да ослободе Беране, повезујући се са Васојевићким батаљоном.

„...При извођењу нападних операција штабови се неће држати круто директива у овој заповијести, већ се управљати по стварним потребама и према раду непријатеља.

Да би напад могао да тече нормално и да би му се снага потхрањивала, штабови ће водити рачуна да имају потребне резерве с којима ће у отсудним тренуцима моћи корисно да интервенишу. Ово би се нарочито тицало V бригаде која би свој резервни батаљон, ако има могућности да остави цио батаљон из првог борбеног реда на мјесту предвиђеном у задатку, а батаљон из резерве да убаци у први борбени ред ради бржег продирања према Жутој Коси...“[34]

Може се рећи да нема скоро ниједног нашег потеза у ратној пракси из кога данас не бисмо могли извући понешто корисно. У горњој заповијести Штаба 3 дивизије не само што су постављени задаци потчињеним јединицама, већ је разрађено и њихово извршење, а ипак

[33] План команданта лијеве колоне немамо.

[34] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 24 од 22. 4. 1944 у 19 ч.; 23/1, 754.

се на крају каже да су то само основне смјернице, а да се треба управљати по живој и стварној ситуацији у току боја. Можда би се ова заповијест, због њене еластичности и гледано са школске катедре, могла окарактерисати као недовољно одређена, исувише директивна, јер оставља много слободе потчињеним старјешинама. Међутим, у рату је оваква заповијест била условљена ситуацијом и имала је своју одређену сврху. Она је давала могућност размаха широке иницијативе потчињених старјешина.

Претпостављајући могућност да потчињени штабови могу доћи у такву ситуацију да се управљају „по стварним потребама и према раду непријатеља“, командант колоне није могао изричито да нареди ни јачину ни састав резерве. Због тога он каже да ће штабови водити рачуна о томе да имају потребне резерве.

Ако погледамо у које је вријеме Штаб корпуса издао своју заповијест, а када је то урадио Штаб 3 дивизије, видјећемо да је Штаб дивизије своју заповијест издао свега два часа послије корпусне заповијести. Према томе, схватању задатка и читавом организационом процесу, до саопштења одлуке, односно издавања заповијести, Штаб дивизије је посветио свега нешто више од једног часа. Ово се може сматрати као заиста најкраће вријеме за које се један напад може припремити и наредити.

Двадесет други април је био, углавном, миран на свим секторима, и јединице су се могле припремати за претстојеће задатке.

3) Ток противудара

(Скица 27)

Противудар, предвиђен заповијешћу Штаба 2 корпуса од 22 априла, отпочео је тачно у одређено вријеме. Жестина борбе у потпуности је оправдала оно што смо већ раније истакли за борбе у Јужном Санџаку. Људи који су преживјели познати Бој код Мојковца из Првог свјетског рата, сматрају да овој није био раван.

Штаб 5 бригаде није прихватио сугестију Штаба 3 дивизије да један батаљон остави у резерви. Он је стао на становиште да ширина зоне напада бригаде, бројно стање непријатеља, непролазност земљишта, снијег и ноћ, могу укочити напад ако се у једном снажном налету непријатељ не збаци са доминирајућих положаја, те је одлучено да у напад уведе сва четири своја батаљона.

Батаљони су наишли на први непријатељев отпор одмах при преласку преко Бјелојевићке Ријеке. Пржишта и Медено Гувно заузео је на јуриш 3 батаљон. На Пржишту је била једна четничка бригада. Развршје, на коме је к 1250 посљедња пала, освојио је, такође на јуриш, 2 и дио 1 батаљона; Мучалицу (Мучница — к 1810) заузео је 1 батаљон, а Улошевину 4 батаљон.

Батаљони (3 и 4) 7 бригаде извршили су задатак на своме правцу.

Наше су јединице, 24 априла[35] увече, доспјеле на линију Туријак — с. Ракита — Скок — с. Пале — с. Жари и даље до близу Шаховића.

У току ноћи 24/25 априла 2 и 4 батаљон су прешли Равну Реку и продрли дубоко у непријатељски распоред. Они су овладали положајем Кулина (к 1197) — Бандијера (к 1123) — Дубраве (к 1096) и тако подишли Бијелом Пољу. Из рада ова два батаљона види се да су њихови штабови добро схватили оно мјесто из заповијести које говори о подесном постављању јединица за напад на Бијело Поље.

Успјех 5 бригаде (десне колоне) допринио је да лијева колона брзо пређе Тару у рејону Мојковца и да се њене јединице изравнају са јединицама десне колоне.

Други и 4 батаљон 5 бригаде ушли су, 25 априла у свануће, у села Окладе и Церово и тако створили услове за напад на Бијело Поље.

Овај клин у непријатељском распореду, затим притисак осталих батаљона ове бригаде и два батаљона

[35] Овог дана је Штаб 7 бригаде, на основу добивеног наређења по коме је у рејону Никшића смијенио дијелове 2 далматинске бригаде, издао наређење да се њени батаљони прикупе: 1 у с. Ливеровићи, а 2 у с. Југовићи. Са ове просторије батаљони ће кренути правцем Никшићка Жупа—Бјелопавлићи—Пипери—Међуријечје. (Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 10 од 24. 4. 1944; 17/1, 759.)

7 бригаде, који су у току 25 априла овладали селима Острељ, Побирница, Мајстеровине, Дијо, принудио је непријатеља да напусти све своје положаје јужно од Равне Реке.

Брдска батерија је, још 24 априла прије подне, промијенила своје ватрене положаје са лијеве обале Таре и поставила се у рејон к 1250 (Развршје), како би успјешније тукла долину Равне Реке у рејону Слепац Моста, јер је непријатељ читаву ту комуникацију контролисао тенковима и оклопним колима.

Непријатељ је 24 априла, само на сектору 5 бригаде, имао 70 мртвих, који су нађени на бојишту.

У току 25 априла непријатељ је у неколико махова покушао да јаким противнападима одбаци 2 и 4 батаљон 5 бригаде са прилаза Бијелом Пољу, али у томе није имао успјеха, него је само повећао број својих жртава.

СИТУАЦИЈА У ДОЛИНИ ЗЕТЕ И КОД ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

Под команду Приморске оперативне групе стављена су два батаљона 7 бригаде, која су се налазила на сектору Никшића. Ово је учињено зато да би се рад свих наших јединица на том сектору објединио јер је тај сектор био важан још и због тога што је непријатељ био успио да се из долине Зете пробије у Никшић, па му је требало спријечити евентуалне намјере да крене комуникацијом Никшић — Шавник — Жабљак — Тара, у вријеме када су наше јединице у Јужном Санџаку предузеле противудар. У рејону Ђурђевића Таре и Левертаре налазила се ударна група која је имала задатак да спријечи прелаз непријатеља са десне на лијеву обалу р. Таре, те би у случају непријатељског продора од Никшића ка Жабљаку, и даље ка Тари ова група била угрожена из позадине.

Штаб Приморске оперативне групе био је одговоран за сектор Никшића и за садејство са херцеговачким јединицама према Грахову.

Зетски одред, који је из састава 7 бригаде враћен на терен, имао је 22 априла сљедећи распоред: један батаљон — Пољице — Хум (Ковачки) — Гостиље Брај-

ковићко; један батаљон — Гостиље Мартинићко — Копиље — Радовче — Сеоца.

Девета бригада је, гонећи разбијеног непријатеља комуникацијом Матешево — Подгорица, избила на своје раније положаје: Пелев Бријег, Клопот, Цвилин, Безијово, Личник.[36]

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА НА 9 БРИГАДУ У КУЧИМА

Први пут послије разбијања на сектору Лијеве Ријеке, непријатељ је из Подгорице, користећи тенкове и артиљерију, напао дијелове 9 бригаде у Кучима. Напад су припремили четници уз помоћ Нијемаца. Јачина четника је процијењена на око 1.500 војника са 6 митраљеза, 2 тешка бацача и 1 брдским топом. Четници су се развили на линији Орљево — Медун — Дучићи — Лијешта — Убли — Косор. Девета бригада је била на положајима: Пелев Бријег, Јаблан, Лијева Ријека, Лопате, Веруша, Брскут, Цвилин, Личник (к 966).

Имајући тачне податке о јачини, распореду и намјерама четника, Штаб 9 бригаде је 28 априла донио одлуку да их нападне прије него што они изврше напад.[37] Почетак напада био је предвиђен за 24 часа 28 априла, али је почео нешто касније. По одлуци за напад 1 батаљон остаје на положајима: Лијева Ријека, Лопате, Брскут, Веруша; 2 батаљон напада правцем Цвилин — Личник (к 966) — Илијин Врх (к 884); 3 батаљон напада правцем Пелев Бријег — с. Цварин — Орљево са задатком удара у бок и позадину четника; 4 батаљон напада правцем с. Цвилин — с. Момче — с. Загреда — с. Убли — с. Косор — с. Медун.

Напад је почео са закашњењем. Четници су успјели да 2 батаљон 9 бригаде одбаце противнападом. Борба се водила читав дан.[38] Касно послије подне 3 батаљон је успио да, по задатку, пресијече четнике и

---

[36] У нападу од Подгорице учествовали су дијелови 181 њемачке дивизије, прикупљени из разних гарнизона у Црној Гори.

[37] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[38] Операциски дневник 9 бригаде за 1944 годину, свеска I; 3/2, 760.

удари им у бок и позадину. То је четнике довело у тежак положај па су покушали извлачење према Албанији, а с друге стране, затражили су помоћ од Нијемаца из Подгорице.[39] Испресијецани и уплашени, четници су почели да бјеже правцем Личник — с. Рашовићи — Фундина — Подгорица.[40]

Губици четника су били: 54 мртва и 120 рањених. Заплијењено је: 2 митраљеза, 1 тешки бацач, 10.000 метака, 2 сандука мина за бацач и 1 дневни оброк хране за 1.400 војника. Наши губици су били: 20 мртвих и 26 рањених.[41]

Иначе, напад се развијао потпуно по плану. Борбеност људства младе 9 бригаде била је на висини. Поред свих разлога који су Штаб бригаде навели на одлуку да изврши напад на четнике, постојао је и овај:

> „Задатак наших јединица и наше намјере су биле: примаћи се што ближе непријатељском гарнизону и око истога стегнути што чвршћи обруч, како би савезничкој авијацији сконцентрисали непријатеља на једно мјесто ради успјешног тучења."[42]

Послије успјешно извршеног напада, 9 бригада је заузела сљедећи распоред:

— 1 батаљон: Лијева Ријека — Брскут (Веруша) — Лопате;

— 2 батаљон: с. Цвилин — с. Безијово — Орахово (Личник);

— 3 батаљон: с. Видијење — с. Цварин — с. Сјенице;

— 4 батаљон: с. Доњи Медун — с. Горњи Медун — с. Лијешта — Косор.

ОСЛОБОЂЕЊЕ БИЈЕЛОГ ПОЉА

(Скица 27)

Непријатељ од Берана није показивао никакву активност за посљедњих неколико дана. То је олакшало

---

[39] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[40] Операциски дневник Штаба 9 бригаде за 1944 годину, свеска I; 3/2, 760.

[41] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[42] Исто.

рад батаљонима 7 бригаде и њихово чвршће садејство са 5 бригадом.

У борбама које су 5 и 7 бригада и јединице 37 дивизије[43] водиле од 23 до 27 априла, проширујући успјех, постигнут у рејону Мојковца, потпуно су разбијени Нијемци, дражиновци, недићевци и муслиманска милиција. Дијелови разбијеног непријатеља повукли су се у Бијело Поље, Бродарево и Пљевља. Четници који су, користећи отсуство наших снага у долини Лима, упали у Беране, и даље су остали изоловани од непријатељских снага у Санџаку.

Пред снагама 2 корпуса стајао је још задатак ослобођења Бијелог Поља чиме би био постигнут коначан успјех у њиховом противудару.

Штаб 3 дивизије, односно командант десне колоне, у сагласности са Штабом 37 дивизије[44], одлучио је да нападне Бијело Поље и, 28 априла, издао заповијест за напад.

План за овај напад није нам познат у детаљима, јер су команданти бригада добили усмене борбене заповијести. Из претходне заповијести команданта десне колоне види се да је 5 бригада имала општи задатак да напада између Равне Реке и р. Љешнице најпогоднијим правцем, „... а у духу опште усмене директиве...". 8 бригада је добила задатак да напада лијево од 5 бригаде дуж лијеве обале р. Љешнице, такође према плану, утврђеном са Штабом 37 дивизије. Један батаљон 7 бригаде добио је задатак да штити десни бок 5 бригаде, а лијеви бок и позадину 8 бригаде имале су да осигурају остале јединице 37 дивизије, затварајући правце од Бродарева и Пљеваља. Брдска батерија имала је да дејствује по наређењу Штаба 3 дивизије, односно команданта десне колоне.[45]

Напад на Бијело Поље изведен је по плану. Непријатељ, деморалисан поразом у претходним борбама, није пружио одлучну одбрану, већ се повукао на десну обалу Лима.

Бијело Поље је ослобођено ноћу 29/30 априла.

---

[43] Овдје нијесмо пратили у детаљима рад 37 дивизије, јер су њене борбе већ обрађене.

[44] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 26 од 28. 4. 1944 у 19 ч.; 24/1, 754.

[45] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 26 од 28. 4. 1944 у 19 ч.; 24/1, 754.

Послије заузимања Бијелог Поља, 5 бригада је добила задатак да дејствује и даље низ Лим, према Бродареву и Пријепољу.

Према подацима, прикупљеним до 29 априла. ова је бригада само у борбама од 23 априла нанијела непријатељу губитке од преко 150 мртвих и више од толико рањених. У руке 5 бригаде пао је богат плијен, у који треба урачунати и онај тенк са оклопним колима, којима је непријатељ контролисао комуникацију дуж Равне Реке 24 априла.

Губици 5 бригаде у Јужном Санџаку и долини Зете у априлу мјесецу износе: 41 мртав и 136 рањених. Међу избаченим из строја било је и 47 руководилаца.[46]

---

[46] Штаб 5 бригаде, Пов. бр. сл. од 30. 4. 1944; 15/3, 754.

*

Партизанске јединице ослободиле су и Андријевицу без тежих борби те се непријатељ у Беранама нашао потпуно изолован. Батаљонима 7 бригаде, који су се налазили у долини Равне Реке, наређено је да крену уз Лим са задатком да прочисте сву просторију до Берана и да ослободе Беране. Друга два батаљона ове бригаде, на путу из рејона Никшића, избила су 29 априла у рејон Колашина.

У међувремену је ојачан непријатељски гарнизон у Никшићу, али његове снаге нијесу отуда предузимале никакве покрете. Међутим, 29 дивизија водила је на својој просторији тешке борбе.

ОСВРТ ШТАБА 3 ЦРНОГОРСКЕ УДАРНЕ ДИВИЗИЈЕ НА АПРИЛСКЕ БОРБЕ У ЈУЖНОМ САНЏАКУ

Послије ослобођења Бијелог Поља, Штаб 3 дивизије анализирао је протекле борбе у Јужном Санџаку и дао о њима своје закључке.

По његовим подацима, напад у Јужном Санџаку припремио је четнички војвода Павле Ђуришић по директивама и уз помоћ Нијемаца. Напад је припремљен у току марта и априла. Јачина непријатеља била је око 4.000 Нијемаца, четника Драже Михаиловића и недићеваца, ојачаних артиљеријом и тенковима. На крају је Штаб 3 дивизије дао своју оцјену, коју ћемо највећим дијелом цитирати:

„...а) Непријатељске снаге у Санџаку као и њихово наоружање били су прецијењени. Обавјештајна служба на овом сектору била је слаба.

б) Операције су вођене правилно на појединим секторима. Недостатак је у томе што није била обједињена команда на цијелом сектору, услијед чега је долазило до недовољног садејства и недовољног коришћења постигнутих успјеха на појединим отсјецима фронта.

в) Непријатељ је увелико деморалисан услијед претрпјелих губитака и снажних удараца које су му кроз јурише нанијеле наше јединице. Ради тога је непријатељ дезорганизован, поцијепан и без команде отступио на разним правцима.

г) И поред великих физичких напора и техничких недостатака, јединице су за све вријеме вођења ових борби

биле морално на висини и показале велику војничку издржљивост и храброст.

д) Нарочиту храброст, издржљивост, пожртвовање и продорност показали су у овим борбама борци и руководиоци V црногорске бригаде чија је улога овога пута и у овим акцијама била од пресудног значаја за исход операција. Командовање у овој бригади за вријеме операција било је правилно. Борци и руководиоци V црногорске бригаде заслужују похвалу и признање за ове операције и овај Штаб, констатујући ову чињеницу, поставља ово и као предлог за похвалу...“[47]

Током нашег излагања борби у Јужном Санџаку од 16 априла до краја овога мјесеца, срели смо се неколико пута са различитим процјенама бројне јачине непријатеља. По тим се процјенама јачина непријатеља пела до 10.000 војника. Ми смо те цифре у току излагања посматрали онако како су их посматрали наши штабови у одговарајућим моментима. Међутим, по крајњим подацима Штаба 3 дивизије, јачина непријатеља је била свега 4.000 војника, што значи упола мање него што су то тврдила разна обавјештења. Наши штабови су рачунали као сигурно да је непријатељ јак 10.000 војника и на основу тога су се прикупљале снаге које ће бити у стању да тога и толиког непријатеља разбију. С обзиром на то да су наше снаге у Јужном Санџаку водиле жестоке борбе и са 4.000 непријатељских војника, могло би се, можда, посумњати у њихов успјех ако би биле слабије, тим прије што је непријатељ био врло упоран и жилав, а своју одбрану је знао врло често да активира. С те стране се показало корисним то што је бројна снага непријатеља „прецијењена“. Ово не значи да је потребно прецјењивати непријатеља, али у сваком случају корисније га је прецијенити, него потцијенити.

ОСВРТ НА ОБАВЈЕШТАЈНУ СЛУЖБУ

Посебну пажњу треба скренути на ону констатацију Штаба 3 дивизије да је обавјештајна служба, у току ових борби у Јужном Санџаку, била слаба. У оквиру 2 корпуса ова служба је, за све вријеме од по-

---

[47] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 46 од 2. 5. 1944; 16/3, 754.

ловине септембра 1943 године па и задуго послије ових борби у Санџаку, била доста слаба. ВШ је, у својим депешама, то неколико пута подвлачио. Друг Тито се, због тако слабе обавјештајне службе, љутио нарочито у децембру 1943 године.

По моме мишљењу, у нашој је обавјештајној служби најслабија тачка била организација саме те службе, за коју највише одговорности сносе команданти и њихови штабови. Због тога је она била и слаба, и неактивна и површна, и задовољавала се најмањим, врло често и сасвим мизерним подацима. Ти подаци скоро редовно нијесу били тачни, јер их нијесу на извору црпли војници-обавјештајци, већ су примани од позадинаца или људи и жена који су бјежали из непријатељских гарнизона. Даље, ни такви површни подаци нијесу примани са довољно резерве да би се провјерили, већ су одмах предавани даље чак и до ВШ. Дешавало се, рецимо, да Штаб 3 дивизије добије извјештај да је у Врмош дошло преко 500 четника. Другог дана је извјештај, из истог извора, говорио да је дошло само 200, док на крају, негдје четвртог дана, није дошао извјештај у коме се говорило како је тачно да је „нешто" четника дошло у Врмош. На оних 500 из првог извјештаја морао је сваки заинтересовани командант предузети бар мјере опрезе. Овакви подаци, као и они које критикује Штаб 3 дивизије, натјерали су наше снаге и њихове штабове у Црној Гори, у периоду о коме говоримо, да се припремају чак и за повлачење. Овога пута, када је непријатељ из Јужног Санџака предузео напад, синхронизован са нападом од Подгорице према Матешеву и Никшићу, Штаб корпуса је имао у изгледу повлачење према Голији, због чега су се ангажовале јединице Приморске оперативне групе да обезбиједе тај правац.

Извор свих слабости обавјештајне службе 2 корпуса не треба тражити само у несигурности извора, већ и у несистематском праћењу и студирању података.

С друге стране, ми смо у појединим моментима можда и знали тачан распоред и јачину непријатеља у појединим, па чак и у свим, гарнизонима, али нијесмо умјели да то студирамо са становишта непријатељске ситуације. И то је велики недостатак обавјештајне службе, који се у рату увијек тешко свети. То је наш соп-

ствени недостатак који је, иначе, ишао упоредо са нашим великим тактичким и оперативним успјесима.

Даље, наша обавјештајна служба није умјела да организује добијање вјерних података. Интересантно је да ми скоро никада нијесмо умјели да користимо оно што смо могли и што смо морали, а то је хватање заробљеника, или, како се то каже, „живих језика".

Истичући поједине слабости наше обавјештајне службе, не желимо ни најмање да умањимо све оно позитивно и велико што је она пружила нашем командовању у току рата.

Услијед слабих и недовољних обавјештајних података, који су често знали да ствари увеличају, наше су снаге понекад предузимале повлачења која се, иначе, не би вршила да су ти подаци били тачни. У таквим би случајевима наше снаге нешто доцније разбијале тог истог непријатеља, пред којим су се до одређеног тренутка повлачиле.

Ни овдје не желимо да умањимо вриједност дејстава наших јединица, које су разбијале јаче непријатељске снаге. Наша су отступања најчешће имала смисао повлачења ради преласка у противнапад. Али, морамо признати да је требало добро окрварити док се не добије јасна и тачна слика о непријатељским снагама и намјерама. Све те слабости данас треба врло марљиво и сасвим педантно истраживати и проналазити, критиковати и на њима се учити исто толико колико и на свим оним бесмртним подвизима херојства и вјештине наших бораца и руководилаца.

Кад се говори о слабостима обавјештајне службе 2 корпуса, конкретно у априлу 1944 године, видјели смо да она није могла да пружи Штабу корпуса оне податке који су му били потребни да би правилније процијенио ситуацију и доносио цјелисходније одлуке. Не смијемо заборавити да се овдје ради о 1944 години, посљедњој години рата, када Нијемци нијесу имали нити су у Црној Гори могли имати велике снаге. Даље, морал непријатеља био је знатно попустио. Заробљеници, свакако, нијесу имали куражи да се 1944 године држе онако надувено као што су се држали прије годину дана. Због тога је свака иоле организована и предузимљива обавјештајна служба на овој просторији могла, бар послије четири мјесеца од повратка наших

снага у Црну Гору и Санџак, да има детаљне податке о ситуацији код непријатеља у војничком, економском и политичком погледу. А на основу тих података могло се процијенити шта је непријатељ био у стању да са тим снагама и при таквим материјалним и другим условима учини или бар предузме. Да је Штаб корпуса имао такве податке, он би, свакако, доносио и другачије одлуке. У појединим конкретним случајевима он можда не би донио одлуку ни за какве одбранбене бојеве у првом сусрету са непријатељем, и то фронталне одбранбене бојеве, какве је, заправо, доносио у недостатку јасне слике о непријатељу, него би се користио лукавством и увлачењем непријатеља у дубину наше ослобођене територије, гдје би га окружио, расцјепкао и уништио.

Слабост обавјештајне службе 2 корпуса најизразитије се испољавала у томе што, приликом проласка већих непријатељских снага преко Санџака за Босну, она никада није могла ни тачно ни благовремено да Врховном штабу достави податке о стварним снагама тих колона, њиховом саставу и нумерацији. Обавјештајна служба се обично служила причањима сељака из села кроз која су пролазиле непријатељске побочнице у којима су, разумије се, у циљу дезинформације, остављале приче да иду „за Фијуму" — онда када су ишле, по плану Шесте непријатељске офанзиве, на наше снаге у Босни.

Свакако, нико ко је ратовао не може казати да су подаци о непријатељу висили о гранама поред пута и да смо их могли лако добијати. Али, погрешно би било тврдити да их нијесмо могли добијати бар онолико колико нам је било потребно. Ту морамо поћи од општег расположења народа према нама, које је, уколико смо имали више успјеха уопште у рату и уколико се јасније могао сагледати крај рата, бивало све искреније. Те могућности наша обавјештајна служба није успјела да довољно искористи. А треба знати да, онај ко има симпатије народа у позадини непријатеља на својој страни, може имати и добре и најновије податке о непријатељу.

Обавјештајна служба мора бити заснована како на способности и неисцрпној енергији њених органа да се савладају све тешкоће, тако и на умјешности да се рас-

положиве могућности до крајности искористе. Теже се опрашта непредузимљивост него слаба способност.

Завршавајући овај кратак осврт на обавјештајну службу 2 корпуса у дотичном периоду, која заслужује посебну студију, како због њених успјеха тако и због њених неуспјеха, потребно је подвући да је она имала, иако ређе, и одличних потеза, па чак и бравура. Видјели смо већ у току ранијег излагања да је обавјештајна служба врло духовито и врло паметно дознала колико непријатељских војника има у Подгорици. Ово се дознало на тај начин што се један наш пријатељ у Подгорици ангажовао да преко пекара установи колико се пече хљебова дневно за војску. То је био заиста најтачнији податак о бројном стању непријатеља дотичног дана у гарнизону Подгорице.

СТВАРНА ЈАЧИНА НЕПРИЈАТЕЉА У САНЏАКУ

Јачина непријатељских снага у Санџаку није, у вријеме ових борби — па ни послије њиховог завршетка, могла бити утврђена, из разлога које смо већ навели. Разлика од 6.000 војника, која се појављује при упоређивању података Штаба 3 дивизије и оних које су достављали други штабови, не стоји на чврстим ногама. Наиме, изгледа да је број 4.000 (Штаб 3 дивизије) нетачан. Ово би се дало закључити по подацима које данас налазимо у непријатељској архиви. Највјероватније је да је у тим борбама у Санџаку учествовала легија „Кремплер", коју су Нијемци формирали у Санџаку послије капитулације Италије, са задатком да врши полициску службу на тој просторији.[48] У ову је легију ушла и муслиманска милиција тако да је бројно стање 1944 године износило 4.000 људи, од чега три батаљона од по 500, који су извели и неку врсту обуке. Командовање у легији било је у рукама Нијемаца, изузев нижег руководства. Кад су се снаге 2 корпуса учвр-

[48] Прије тога мислило се да се формира неки самостални пук, који би имао четири батаљона и који би носио име „Санџак". Од замишљеног пука формирана су три батаљона од по 500 људи, али му је остало име „Кремплер".

стиле у Санџаку 1944 године, легија је добила задатак да брани долину Лима. Тада су уз њу били један или два батаљона из пука „Бранденбург". Поред ових снага, учествовали су и четници, изгледа Недићев 5 пук. Све ове непријатељске снаге биле су добро наоружане.

Постоји вјероватноћа да су у овим борбама учествовали и неки дијелови једног полициског пука, чије је сједиште било у Сјеници и који је био најмодерније наоружан (имао је и тенкове).

У сваком случају, дакле, јачина непријатеља се кретала око 10.000 људи. Утисак да их је било свега 4.000 стекао је Штаб 3 дивизије вјероватно онда кад су наше снаге разбиле непријатеља па се муслиманска милиција, које је само у легији „Кремплер", поред она три батаљона, било 2.500, разбјегла заједно са четницима, а њемачке се јединице извукле комуникацијама.

Ако бисмо упоредили јачину ових снага са јачином непријатељских нападних колона са других праваца, видјели бисмо да су ове прве биле много јаче. Стога је Штаб корпуса и одлучио да баш према тим главним снагама прикупи своје јединице ради предузимања офанзивних дејстава. Штаб корпуса је правилно оцијенио да је најопаснији правац од Санџака, а затим правац Подгорица — Матешево — Колашин. У таквој ситуацији он је донио одлуку да одлучном одбраном задржи најопаснију групу, а на осталим правцима да маневарском одбраном успорава надирање непријатеља и тиме добије вријеме тако нужно за прегрупацију снага и разјашњење ситуације, како би предузео одлучне мјере за сламање непријатељске офанзиве.

КРАТАК ОСВРТ НА АПРИЛСКЕ БОРБЕ НА СЕКТОРУ МОЈКОВЦА

(Скица 28)

Низ бојева од 9 априла, када је непријатељ извршио општи напад на јединице 37 санџачке дивизије, до 29 априла, када је ослобођењем Бијелог Поља разбијен непријатељ у Јужном Санџаку, чини једну јединствену операцију, комбиновану од дефанзивних и офанзивних дејстава.

Напад непријатеља у Јужном Санџаку дошао је у моменту када су главне снаге 2 корпуса биле ангажоване у нападу на непријатељске гарнизоне у долини Зете, а мање његове снаге биле у врло ријетком одбранбеном распореду у Јужном Санџаку. Тада је пријетила опасност да непријатељ из Санџака не продре у долину Таре, а тиме и у оперативну и тактичку позадину главнине снага у Долини Зете. Рјешење тако сложене ситуације зависило је од хитне одлуке Штаба корпуса која је донијета правовремено, зрело и смјело.

Схватило се да највећа опасност пријети од Санџака, иако у првом моменту нијесу биле сагледане стварне размјере непријатељске офанзиве. Благодарећи упорној одбрани јединица 37 санџачке дивизије, које су успјеле да неколико дана задрже непријатељско надирање у Јужном Санџаку, Штаб 2 корпуса је имао времена да рашчисти ситуацију у долини Зете и да изврши прегруписавање у правцу Мојковца. Штаб корпуса је успио да тај маневар изврши у рекордном времену и благовремено прикупи јединице на одлучујућу тачку, обезбјеђујући бокове, а и правце, за евентуално привремено извлачење снага испод удара непријатеља, ако то ситуација буде захтијевала.[49]

Тежиште непријатељевог дејства било је усмјерено преко Мојковца уз долину Таре ка Колашину, а не уз Лим према Беранама и даље ка Андријевици, јер се успјехом на првом правцу и његовим развојем ка Подгорици најбрже и директно нарушава стабилност наше одбране у Црној Гори, што није случај са другим правцем.

Одлука да се у првом моменту пређе у одбрану, а да се касније предузме противудар, била је правилна.

---

[49] Овдје се мисли на обезбјеђење правца за Голију, с-з од Никшића. Сам тај правац, односно изражена вјероватноћа Штаба корпуса, у оном његовом наређењу од 14 априла, да би могло доћи до потребе извлачења јединица на сјеверозапад, и поред тога што је то врло корисна оперативна мјера за обезбјеђење слободе будућег маневра, присиљава на помисао да ни сам Штаб корпуса није у првом моменту био сигуран у успјех свог противудара на сектору Мојковца, а то је проузроковало и његову ријешеност да привремено напусти слободну територију, или бар један њен дио, у вријеме када је она била од велике оперативне и стратегиске важности, као основица за предвиђени продор снага НОВЈ у Србију.

Услови земљишта нијесу за ово били најповољнији, нарочито у рејону Мојковца, гдје је непријатељ успио да овлада доминирајућим положајима и гдје му је требало још само да форсира р. Тару па да се сручи у уску долину ове ријеке према Колашину. Једино преимућство наших снага и у овој, као и у многим другим тешким ситуацијама, било је у њиховом командовању, одлучности и борбености. Наша искуства уопште свједоче да су то далеко важнија преимућства од оних у броју, наоружању и техници.

Ова операција садржи у себи много корисне материје за студирање и извлачење искустава за наш савремени командни кадар.

ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕРАНА

Два батаљона 7 бригаде, која су учествовали у противудару јединица 2 корпуса у Санџаку, на десном крилу 5 бригаде, и оријентисана уз Лим, извршила су, 30 априла у 21 час, напад на четнике у Беранама. Њиховом нападу требало је да садејствује Андријевички партизански батаљон. Међутим, до овог садејства није дошло јер је група васојевићких партизанских батаљона, у чијем је саставу био и Андријевички партизански батаљон, водила, у току 30 априла, безуспјешну борбу са четницима. Један батаљон 7 бригаде успио је да се пробије у варош, али је, због отсуства васојевићких партизанских батаљона, био принуђен да се повуче.

У Беранама се налазило око 1.600 четника који су дали веома жилав отпор.

Због овакве ситуације у рејону Берана, Штаб 3 дивизије је наредио 1 и 2 батаљону 7 бригаде који су, на путу из рејона Никшића, избили у Колашин, да 1 маја, по паду мрака, крену из Колашина за Андријевицу и да се у рејону повежу са батаљонима Берана, како ради заједничког напада на четнике, тако и ради ослобођења Берана.[50] Ова два батаљона су кренула 1 маја у 23 часа.

[50] За све вријеме наших противдејстава у Санџаку, Штаб 3 дивизије је био подијељен у два дијела. На сектору Санџака налазили су се командант и комесар, а у Колашину је био начелник штаба за руковођење дејствима на сектору Подгорица, Андријевица, Беране.

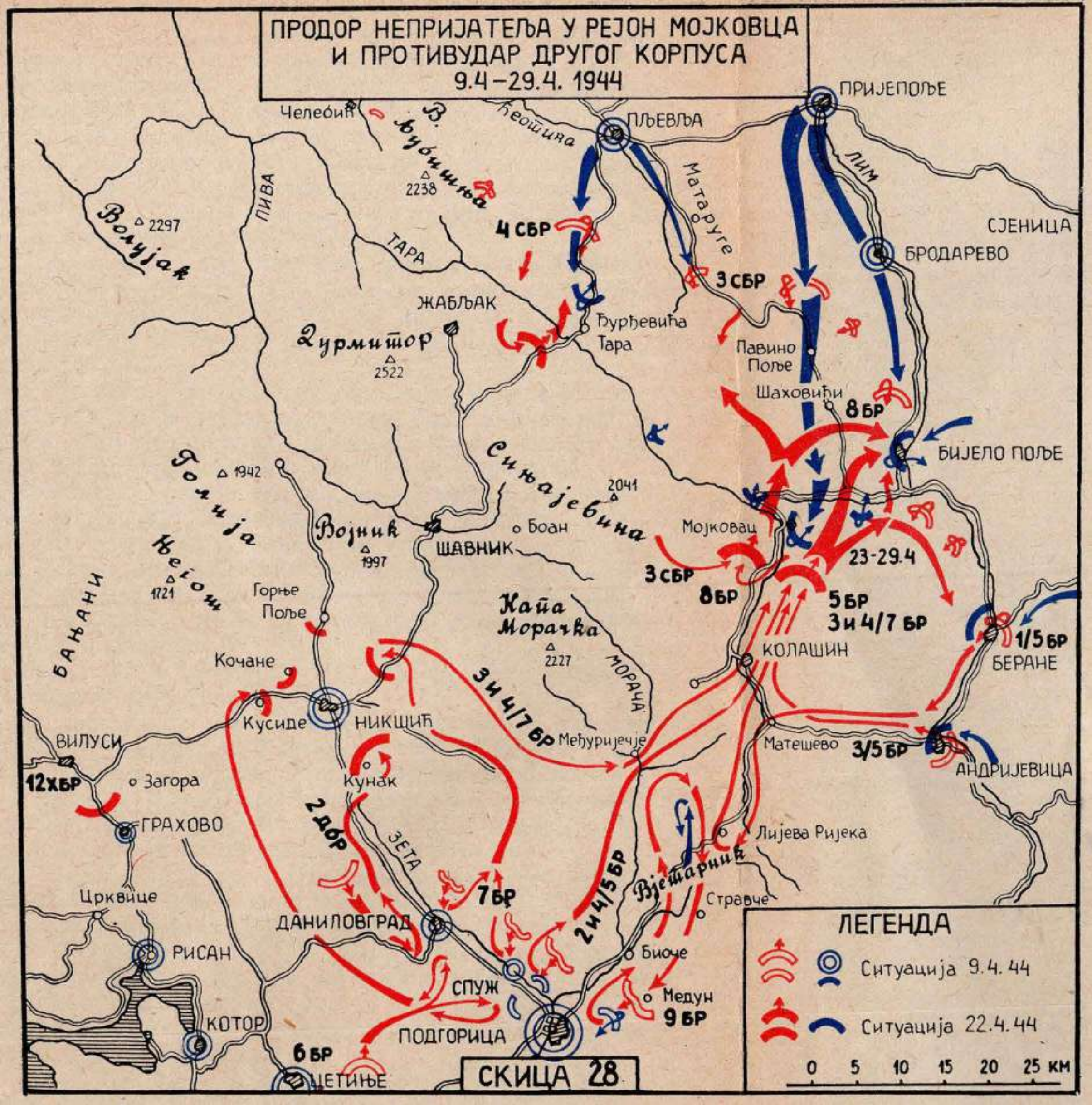
ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА У РЕЈОН МОЈКОВЦА
И ПРОТИВУДАР ДРУГОГ КОРПУСА
9.4–29.4. 1944
ПРИЈЕПОЉЕ
ПЉЕВЉА
Челебић
В. Лубишња
Ћеотина
Матаруге
Лим
СЈЕНИЦА
БРОДАРЕВО
Волујак
2297
2238
ПИВА
ТАРА
4 СБР
3 СБР
ЖАБЉАК
Дурмитор
2522
Ђурђевића Тара
Павино Поље
Шаховићи
8 БР
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Синајевина
2041
Голија
1942
Његош
1721
Војник
1997
ШАВНИК
о Боан
Мојковац
3 СБР
8 БР
5 БР
3 и 4/7 БР
23-29.4
БАЊАНИ
Горње Поље
Капа Моračка
2227
МОРАЧА
КОЛАШИН
1/5 БР
БЕРАНЕ
Кочане
3 и 4/7 БР
Кусиде
НИКШИЋ
Међуријечје
Матешево
3/5 БР
АНДРИЈЕВИЦА
ВИЛУСИ
12 ХБР
Загора
ГРАХОВО
Кунак
2 дбр
ЗЕТА
2 и 4/5 БР
Вјетарник
Лијева Ријека
Црквице
7 БР
ДАНИЛОВГРАД
Стравче
РИСАН
Биоче
СПУЖ
Медун
9 БР
КОТОР
ПОДГОРИЦА
6 БР
ЦЕТИЊЕ
СКИЦА 28
ЛЕГЕНДА
Ситуација 9.4.44
Ситуација 22.4.44
0 5 10 15 20 25 КМ

Током овог дана четници из Берана и најближе околине почели су да у мањим колонама врше покрет према Шекуларима, ј. од Берана, у намјери да заобилазним путем избију у рејон Андријевице и да се отуда упуте према Врмошу како би били што ближе Подгорици, до које су претпостављали да могу стићи преко Куча или преко албанске територије. Један васојевићки батаљон на десној обали Лима није их могао задржати, него је био принуђен да се повуче.

Због опасности да четници пробију нашу блокаду на Лиму и да остваре своје намјере, начелник Штаба 3 дивизије наредио је из Берана да се спале сви мостови на Лиму, сем два, а доцније је наређено да се спале и та два.

Током 2 маја четници су успјели да овладају положајем Баљ на десној обали Лима код Андријевице, и Сеоцем. Они су покушали и прелаз преко Лима у рејону с. Буче, код Берана, и код Ријеке Марсенића.

Сјекирицу, високи гребен ј-и од Андријевице, контролисала је муслиманска милиција, четнички пријатељи, па су се ови почели прикупљати између Сјекирице и Лима. На тај начин су четници успјели да обезбиједе широк пролаз за отступницу за случај напуштања Берана, а знали су и видјели да ће им то бити врло брзо потребно.

Батаљони 7 бригаде (1 и 2) стигли су у рејон Андријевице 2 маја увече.

Идућег дана је начелник Штаба 3 дивизије наредио замјенику команданта 7 бригаде, који је био са 1 и 2 батаљоном, да са једним батаљоном овлада положајем Баљ, са кога су четници контролисали пут Андријевица — Беране, како би на тај начин, с једне стране, угрозио четничку отступницу на правцу који су себи изабрали, а с друге, да би се при претстојећем нападу на Беране онемогућио напад четника у десни бок наших снага. Овај задатак, који је улазио у припреме за напад на Беране добио је 1 батаљон 7 бригаде. Батаљон је овладао положајем Баљ на јуриш, којом приликом је нанио непријатељу губитке од 7 мртвих и више рањених. Тиме је пут 2 батаљону из рејона Андријевице за Беране био слободан.

Штаб 7 бригаде издао је 4 маја заповијест за напад на Беране. У томе моменту он је располагао овим

подацима о непријатељу: да је јачине 1.300 дражиноваца и 150 недићеваца; наоружан са 4 митраљеза, 10—15 пушкомитраљеза, 1 или 2 тешка бацача и пушке; 800 дражиноваца и свих 150 недићеваца бране саму варош, а осталих 500 бране најближа села на десној обали Лима до Ријеке Марсенића. По тим подацима непријатељ је за одбрану организовао старе италијанске положаје од друма који води из Бијелог Поља у Беране, даље, западно од православног гробља, ивицом аеродрома испод с. Долац, с Лужац па све до друма Андријевица — Беране. Један дио непријатељске одбране налазио се и на десној обали Лима, на Јасиковцу.

У обзир за напад на Беране дошла су три васојевићка батаљона, доста слабог бројног стања, и 7 бригада. За напад су формиране три нападне колоне.

Десна колона, састава: 1 батаљон 7 бригаде и Васојевићки ударни батаљон, под командом замјеника команданта бригаде, добила је задатак да напада општим правцем с. Сеоце — десна обала Лима до Ријеке Марсенића, одакле је Васојевићки батаљон имао да скрене правцем Пештер (к 1145) — с. Ровца — Равањ (к 1106) — Крчево — Дапсице, а батаљон 7 бригаде да продужи правцем Ријека Марсенића — Наватина — Ржаница — Баре Ајдиновића — Загорје — Буковац (триг. 972), одакле оба батаљона продужавају напад у правцу Јасиковца.

Средња колона, састава: 2 батаљон 7 бригаде, Берански и Андријевички ударни батаљон, под командом команданта бригаде, Ника Стругара, добила је задатак да напада општим правцем с. Буче (ј. од Берана на комуникацији за Андријевицу) — с. Лужац с тим да се батаљон 7 бригаде са Беранским батаљоном пробије поред самога Лима и, по могућству, неопажено од непријатеља, уђе у центар вароши, а у случају да их непријатељ открије, имали су да задатак изврше под борбом. Било је предвиђено да се једна чета са више аутоматских оруђа упути да што прије овлада мостом на Лиму, који везује Беране са Харемима (предграђе на десној обали Лима), ради онемогућавања непријатеља да довлачи појачања у варош, а у исто вријеме да му пресијече отступницу из Берана на десну обалу Лима. По заузимању Берана, ова два батаљона су имала да оријентишу мање дијелове ка аеродрому, ради ликви-

дације четника на тамошњим положајима у садејству са Андријевичким батаљоном који је нападао од с. Лужац преко аеродрома ка центру вароши.

Лијева колона, састава 3 и 4 батаљон 7 бригаде, имала је задатак да напада општим правцем с. Беране — Ман. Ђурђеви Ступови, с тим што су једна чета 3-ег и једна 1 батаљона требале да се неопажено пробију поред Лима у варош. У случају да буду примијећене, требало је да се под борбом пробију у варош и тамо успоставе везу са средњом колоном. Било је предвиђено да чета 3 батаљона напада од Ман. Ђурђеви Ступови, а чета 1 батаљона, од мјеста његовог пробоја у варош, да удари с леђа непријатељу испод православног гробља, од гимназије ка аеродрому. По успостављању везе између средње и лијеве колоне у вароши, њено чишћење и напад на непријатељске положаје на аеродрому имали су се заједнички организовати.

Предвиђено је да напад почне тачно у 21 час, 4 маја.

Јединица која прва уђе у град имала је да на видном мјесту запали што већу ватру од сламарица, нађених у кућама, или од ограда. Ово је било предвиђено ради оријентисања других јединица и деморализације непријатеља.

Лијевој и средњој колони стављено је у задатак да искористе своје бацаче за припрему напада, како би се јединицама омогућило лакше продирање у варош, а десној колони да у циљу одржавања везе пали ватре на појединим тачкама да би остале јединице видјеле докле је стигла.[51]

*

Овај план је израз смјелости и резултат искустава командног кадра бригаде, који је углавном био дошао из 4 пролетерске и 5 ударне бригаде. План претставља продужење наше старе тактике при нападу на насељена мјеста. При мало дубљој анализи падају у очи двије ствари. Прво, десна колона полази у напад са много удаљенијих положаја него средња и лијева, при чему она има да савлађује и теже земљиште, а не треба заборавити да се напад изводи ноћу. Ова колона полази у напад не од Сеоца већ негдје од Ријеке Марсенића

[51] Штаб 7 бригаде, 4. 5. 1944 у 12 ч.; 22/1, 759.

(око 8 км ј. од Берана), те ће њено дејство ипак доста допринијети колонама које нападају варош. Даље, саму варош нападају главне снаге из центра, ка периферији, изолујући је тако у првом реду од наслона на десну обалу Лима. Ово је лијеп примјер нашег искуства у освајању насељених мјеста. Ту је заступљена и наша испробана и успјешна тактика у нападу ноћу, који није успјешан код сваке војске једнако, па макар она била и најмодерније наоружана. У нашим ноћним нападима уопште, а посебно у ноћним нападима на насељена мјеста и градове, најбоље оружје наших бораца била је свијест и одлучност.

Напад је отпочео по плану. Десна колона је прочистила читав терен на правцу свог наступања до Буковца, гдје се развио врло тежак бој, у коме је колона морала да сломи три непријатељска противнапада.

И на лијевој обали Лима непријатељ је пружио жилав отпор, а нарочито пред средњом колоном. Четници су се очајнички бранили и у рејонима Пешца и аеродрома. Чета 3 батаљона, која је била на лијевом крилу борбеног поретка 7 бригаде, на лијевој обали Лима, успјела је да на мост избије прије 2 батаљона. Борба за Беране трајала је до 2 часа, 5 маја, када је ослобођено Беране и ликвидирана непријатељска одбрана на Буковцу.

Дио непријатељских снага, који је за вријеме борбе успио да се извуче из вароши на десну обалу Лима, и онај који се већ тамо налазио, разбјежали су се у правцу Шекулара. Јединице 7 бригаде су пошле у гоњење.

Андријевичка четничка бригада успјела је касније да се повеже са муслиманском милицијом у Плаву и Гусињу и да се одатле пребаци на албанску територију у рејон Врмоша.

Пораз четника је био тежак. Они су имали 105 мртвих, преко 120 рањених и 70 заробљених, а у Лиму је нашло смрт око 150 четника. Јединице 7 бригаде су заплијениле много оружја и муниције, као и архиву Павла Ђуришића.

Губици 7 бригаде су били: 10 мртвих и 37 рањених, од којих 4 теже. Партизански батаљони су имали 5 мртвих и 10 рањених.[52]

---

[52] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 26 од 9. 5. 1944; 1/3, 759.

У овом су нападу млади борци исто тако младе 7 бригаде положили испит јунаштва, сналажљивости и продорности. Командант 3 батаљона ове бригаде, потпоручник Јанко Машановић, погинуо је на челу свога батаљона, који је, према задатку Штаба бригаде, продирао уз Лим. Јанко Машановић је погинуо командујући: „Равнање по команданту, другови, напријед".

Примјер Јанка Машановића показује да лични примјер старјешине никада неће изгубити свој значај и ефекат, већ, напротив, да ће врло често остати и као одлучујући у борби. Савремени рат и начин ратовања, заправо, савремени бој, без обзира на све норме о отстојањима командантских осматрачница и командних мјеста, не могу и не смију да умање вриједност и одлучујућу улогу личног примјера старјешине. Овдје, наравно, треба најприје подразумјети баш команданта батаљона, који је, такорећи, у стрељачком строју.

Послије ослобођења Берана, ноћу 7/8 маја, Штаб 7 бригаде је наредио Беранском и Андријевичком батаљону да на лијевој обали Лима, у рејону Крушево — Андријевица, посједну све газове, као и мостове, а 4 батаљон 7 бригаде да са Васојевићким ударним батаљоном изврши напад преко Шекулара на село Грачаницу (засеоци Зорић и Баре). Међутим, прије него што су наше јединице стигле да затворе мост у Крушеву, четници су се у први мрак, са извјесним снагама, пребацили на лијеву обалу Лима и повукли се правцем Зелетин — Врмош, а осталим снагама преко Мурине исто за Врмош.

9 маја је распоред наших јединица у рејону Беране — Андријевица био овакав:

— Допунски батаљон Штаба 2 корпуса контролисао је: Крушево, Полимље, Цецуне, Ђулиће, Превију;

— 4 батаљон 7 бригаде био је у Божићима, Андријевици и Сеоцу;

— Васојевићки ударни батаљон у Грачаници и Лугама;

— 3 батаљон 7 бригаде на аеродрому у Беранама и у с. Хареми;

— 1 батаљон 7 бригаде у с. Дапсице, са задатком контроле села и правца ка Рожају;

— 2 батаљон 7 бригаде у Полицама.[53]

[53] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 26 од 9. 5. 1944; 1/3, 759.

Непријатељ је 29 априла нападао Приморску оперативну групу. Напад је припреман у Штабу 181 њемачке дивизије са циљем да се наше снаге одбаце са комуникација Подгорица — Цетиње и Подгорица — Никшић, и да се на тај начин скрати фронт. Нијемци су сматрали да ће ово најбоље постићи концентричним нападом на рејон Грахова. Напад је отпочео од Даниловграда (900 војника са артиљеријом и тенковима), Љешанске Нахије и Цетиња са сљедећим снагама: 2 батаљоном 363 пука, 222 физилирским батаљоном, 1 батеријом 104 моторизованог батаљона, дијеловима 13 и 14 чете 363 пука 181 њемачке дивизије, дијеловима противтенковског ловачког батаљона „Бранденбург" и четницима из Подгорице, Даниловграда, Ријеке Црнојевића, Љешанске Нахије и са Цетиња.[54]

Непријатељ је успио да овлада Чевом.[55]

Ноћу 2/3 маја јединице Приморске оперативне групе предузеле су противнапад на непријатеља у рејону Чева и успјеле да се пробију у прве куће, али су Нијемци пружали очајнички отпор, јер их је подржавала артиљерија са ватрених положаја на комуникацији Чекање — Чево.

У долини Зете се осјећао придолазак непријатељских снага и још чвршће држање комуникације Даниловград — Никшић, у које су такође пристизала појачања.

---

[54] Историјат 181 њемачке дивизије. — Арх. ВИИ.

[55] Обавјештајна служба Приморске оперативне групе дошла је до неких обавјештења да три њемачке дивизије треба да прођу преко Подгорице и Цетиња према Приморју. Стога је Штаб групе претпоставио да су испади непријатеља према њој у вези са заштитом десног бока тих дивизија које треба да прођу. Обавјештајна служба је стално добијала податке о наиласку и проласку великог броја дивизија, од којих највећи број никада туда није прошао. Истина, комуникацијом Скадар—Подгорица—Цетиње—Котор прошло је током 28 и 29 априла око 240 камиона (уколико је и овај податак био тачан).

Трећег маја је Штаб Приморске оперативне групе извијестио Штаб корпуса да располаже са подацима који говоре да је тачно оно обавјештење, да три њемачке дивизије треба хитно да из Грчке преко Албаније и Црне Горе прођу према мору, али се не зна са којим циљем.

Херцеговачке јединице водиле су крваву борбу на свом сектору.

У Јужном Санџаку је иницијатива била у нашим рукама. Разбијени четници су се повлачили у разним правцима тако да ни обилна подршка од стране Нијемаца није могла имати никаквог позитивног одраза на положај четника.

У вези са ситуацијом на сектору Приморске оперативне групе, Штаб 2 корпуса је, 4 маја, издао сљедећу директиву Штабу групе:

> „У вези задатака XXIX дивизије извршите сљедећи распоред Ваших јединица:
> Прво. Далматинска и Бокељски батаљон — сектор Вилуси—Грахово—Црквице, са задатком продирања у правцу Кривошија. Ова група затвара правац Велимље—Бањани и одржава везу на десном крилу са херцеговачким јединицама, које затварају правац Билећа—Вилуси. Друго. Два батаљона VI поставити на просторију Луково —Горње Поље у циљу затварања правца Шавник и Пива и притиска на Никшић, са мањим засједама у циљу препада на комуникацију Никшић—Данилов Град. Треће. Два батаљона VI и Ловћенски одред на просторији Катунске Нахије са задатком: дејства на комуникације: Богетићи—Данилов Град и Цетиње—Подгорица. Четврто. Никшићки одред поставити према Вашем нахођењу. Пето. Све рањенике Ваше групе смјестите у с. Пешчење код Шавника. Шесто. Одмах нам радио везом јавите бројно стање и наоружање Далматинске, VI, Ловћенског, Бокељског и Никшићког одреда.“[56]

Интересантно је погледати бројно стање Приморске оперативне групе и њеног наоружања, које је изнијето у депеши Штаба Приморске оперативне групе од 6 маја 1944 године, којом она одговара на горњу депешу Штаба корпуса.

Према тој депеши, бројно стање је изгледало овако:

— *2 далматинска ударна бригада:* око 700 људи по списку; митраљеза 6; „шараца“ 8, пушкомитраљеза 37, лаких бацача 4, тешких бацача 2, пушака 539, противтенковских пушака 1. Муниција: на сваки митраљез по 2.000, на сваки пушкомитраљез по 180, на сваког борца по 16 метака, за противтенковску пушку 40 метака; мина за тешке бацаче 41, а за лаке бацаче 92; ручних граната 175.

---

[56] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

— *6 црногорска ударна бригада:* око 900 по списку, а 136 у расходу; митраљеза 10, „шарац“ 1, пушкомитраљеза 35, тешких бацача 3, лаких бацача 4, пушака 587, противтенковских пушака 2. Муниција: за тешки бацач 19, а за лаки 65 мина; за сваки митраљез по 1900, на сваки пушкомитраљез по 250 и на свакога борца по 19 метака, за противтенковске пушке 92 метка, ручних граната 88.

— *Бокељски батаљон:* 132 човека по списку, 16 у расходу; митраљеза 2, „шарац“ 1, пушкомитраљеза 4, пушака 91, машинки 11; муниција: на митраљез по 650, на пушкомитраљез по 300 и на свакога борца по 21 метак; ручних бомби 67.

— *Ловћенски одред:* по списку 154, а у расходу 77; митраљеза 3, пушкомитраљеза 9, лаких бацача 1, пушака 128, машинки 7; муниција: за сваки митраљез по 750, за пушкомитраљез по 100 и на борца по 18 метака, за бацаче нема граната, ручних бомби 26.

— *Никшићки одред:* по списку 165; митраљеза 2, пушкомитраљеза 8, лаки бацач 1 и пушака 155; муниција: на сваки митраљез по 800, на сваки пушкомитраљез по 120 и на борца по 30 метака, ручних бомби 26, а муниције за лаки бацач нема.[57]

Међутим, ово се бројно стање не може узети као сасвим тачно, јер је већ 9 маја Штаб Приморске оперативне групе извијестио депешом Штаб корпуса да је доставио нетачно бројно стање 6 бригаде и, између осталога, каже: „Знамо тачно да VI бригада има за положај 450 бораца“.[58]

По свему изгледа да ни 2 далматинска бригада није имала више.

Ове податке о бројном стању јединица Приморске оперативне групе треба имати у виду када се прате њихова дејства.

Из депеше Штаба Приморске оперативне групе од 6 маја види се исход напада на Чево.

> „ Нијесмо успјели да ликвидирамо Чево. Морали смо наредити јединицама VI бригаде да отступе послије 36 часова борбе на полазне положаје, јер је непријатељ интервенисао јачим снагама од Даниловграда и Цетиња

---

[57] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе. — Арх. ВИИ.

[58] Исто.

Непријатељ је у борбама за Чево имао 90 мртвих, од којих 30 Нијемаца и велики број рањених. Ми смо имали 3 мртва и 15 рањених. Заплијењено муниције и хране."[59]

Треба уочити да је Штаб групе наредио 6 бригади да одустане од даљег напада због интервенције непријатеља споља, а не због упорности одбране Чева.

За ово вријеме су комуникацијом Скадар—Цетиње—Котор пролазиле стално њемачке колоне, али се није знало куда иду даље. Према неким обавјештењима те су њемачке јединице ишле за Италију.

У вријеме проласка њемачких колона према Котору, бокељски су партизани извели неколико успјелих акција на комуникације Цетиње—Будва и Цетиње—Котор—Херцегнови.

Приморска оперативна група је заузела распоред по посљедњем наређењу Штаба 2 корпуса које смо горе цитирали.

Нијемци су врло упорно држали комуникацију Даниловград—Никшић па и комуникацију Даниловград—Чево—Цетиње. Они су ове двије комуникације држали тако упорно јер су тиме штитили десни бок оних својих колона које су пролазиле правцем Подгорица—Цетиње.

НЕШТО О „УСПУТНИМ ОФАНЗИВАМА"

Ми смо за непријатељске офанзиве, које су биле карактера ове офанзиве према Приморској групи, имали посебно име: „успутне офанзиве". У крајњој линији, оне су то и биле. Када су њемачке снаге у Грчкој, Албанији, Македонији или на Космету добијале задатке да крену према сјеверу преко Црне Горе и Санџака, према томе већ куда су упућиване, оне су морале да створе пролазе преко те територије, која је углавном била у нашим рукама. Обично су се кретале по једна или више њемачких дивизија, и то најчешће једним правцем, тј. комуникацијом. Челна јединица је имала задатак да отвори пут и обезбиједи бокове колоне. Занимљиво је како су то Нијемци изводили. Они би дуж запланираног

---

[59] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе. — Арх. ВИИ.

правца, на његовим боковима, били врло мирни све до почетка покрета. На тај начин су чували тајну покрета и правца. А чим дође одређени датум, бацају се бјесомучно на посао. Из гарнизона, који су се налазили на правцу кретања колоне, избацивали су цјелокупне посаде, чим претходнице допру до тих гарнизона. Сем Нијемаца, за ово су употребљавани четници и муслиманска милиција, све што се ту затекне, па су чак вршили и мобилизацију. Претходнице су се кретале муњевито и пробијале моторизованим и оклопним јединицама осим кретања, истурајући сталне и покретне побочнице. У сталне побочнице улазиле су снаге њемачких гарнизона, кроз које се пролазило или који су били најближи овима, а четници су упућивани да узнемиравају наше снаге било из позадине или с бокова. Зими и по снијегу Нијемци су упућивали скијашке јединице као бочно обезбјеђење. Ово смо видјели нарочито у децембру 1943 године у Санџаку.

С друге стране, ангажоване су расположиве снаге гарнизона из дубине да би ударале из позадине нашим јединицама које би се постављале фронтално према комуникацији којом су се пробијале непријатељске колоне. За то је непријатељ редовно активирао гарнизоне: Подгорицу, Даниловград, Никшић и Пећ (преко Чакора).

Но, до активирања свих ових и других гарнизона није дошло само ради тога да се обезбиједе колоне које су пролазиле, већ исто толико и да се удруженим снагама уништавају или бар потисну наше снаге са праваца и просторија на којима су онемогућавале господарство окупатора, како би се, мјесто њих, тамо довели четници и остале слуге.

Однос снага је био увијек за по неколико десетина пута у корист непријатеља. Међутим, пошто смо држали широке просторије, није било могуће у овим условима да благовремено концентришемо јаче снаге на извјесну тачку, а да то не буде на штету одбране просторије или правца са кога би се те снаге повукле. Требало је имати много јаче и техником опремљеније снаге но што су то биле наше, да би се тако јаким, и бројно и технички, њемачким снагама омело кретање. Ми смо им га ипак ометали, мада не толико да би оне закашњавале за извршење својих задатака.

При овим „успутним офанзивама“ снаге 2 корпуса су се скоро редовно ангажовале у фронталним борбама.

Гледајући на то фронтално ангажовање снага 2 корпуса кроз призму наше опште тактике у одбрани, могло би се закључити да је оно било погрешно, тим прије што су наше снаге везивале за фронт само бочна обезбјеђења јаких колона које су пролазиле по другим задацима, — примјер продора кроз Санџак у Шестој непријатељској офанзиви.

Међутим, овакво дејство налагао је задатак — сачувати слободну територију у Црној Гори за основицу будућих дејстава НОВЈ према Србији и ка мору.

Благодарећи таквој ситуацији наше снаге нијесу биле у могућности да еластичном партизанском тактиком непосредно нападају тако дубоке и осјетљиве бокове непријатељских колона; да их принуђавају да примају борбу, да им наносе губитке и да им успоравају покрет у циљу онемогућавања благовременог пристизања за увођење у операције против наших снага на другим рејонима.

Други је корпус, дакле, био принуђен да спроводи дејства која му нијесу одговарала. Томе је у прилог ишло и то што је, поред својих бочних обезбјеђења, активирао и снаге својих гарнизона, окружених на нашој слободној територији и тако везао наше снаге и за њих.

Тако је парализана слобода наших дејстава на оним мјестима гдје се непријатељ не би надао и гдје би неминовно морао да претрпи губитке. Јасан доказ за ово јесу борбе које смо досада пратили у Црној Гори и једним дијелом у Санџаку од септембра 1943 године. Овоме је доприносила и немоћ обавјештајне службе да својим штабовима пружи стварне податке о непријатељу.

Чињеница да је Шеста офанзива била скоро при крају када је Штаб 2 корпуса за њу сазнао, а тако ће нешто бити и са Седмом офанзивом, умногоме омета доношење правилне оцјене о реакцији снага 2 корпуса на ове офанзиве. Да је знао да њемачке снаге журе преко Санџака по плану за Шесту офанзиву, Штаб корпуса би вјероватно донио другачију одлуку, у којој би примарно било омести те њемачке снаге да стигну на вријеме за офанзиву.

Поставља се питање: да ли су наша дејства, у вези са тим „успутним офанзивама", била онаква каква су требала да буду? Из горње кратке анализе произилази да су она морала да буду таква, иако нам нијесу конвенирала. Треба додати да су наши штабови доносили редовно одлуке за прелазак у противнападе и они су увијек успијевали, истина, уз жртве. Ови противнапади, и поред њихових успјеха, никада нијесу доносили нешто више него повратак на територију коју су наше снаге неколико дана раније биле напустиле. Значи, недостајала је дубља анализа ранијих непријатељских дејстава и њихових привремених успјеха. Недостајала је често и правилна анализа ситуација у којима смо се затицали у одређеним тренуцима. Из тих анализа требало је извући искуства која би показала шта треба предузети да би се постигли максимални успјеси. Међутим, као што већ рекосмо, наша дејства су се сводила на фронталну борбу за повратак напуштених положаја. Дакле, не увијек у духу оне основне директиве ВШ да треба избјегавати фронтални отпор и уопште фронтални начин дејства. Понављање оваквог начина дејства омогућило је непријатељу да већ унапријед зна шта ћемо предузети када се он са својим колонама појави на већ уобичајеним правцима. Он је знао тачно откуда му пријети опасност и којом територијом може мирно пролазити. Он је успио да из нашег начина дејства извуче за себе корисна искуства. Гледајући данас критички на начин дејстава снага 2 корпуса у Црној Гори и Санџаку, у периоду о коме говоримо и у вези са „успутним офанзивама", којих је готово највише и било, можемо рећи, а да ни најмање не умањимо значај постигнутих тактичких оперативних и политичких успјеха наших снага, да би било боље да смо радили другачије, без обзира на то што је одбрана слободне територије утицала на нужно привремено отступање од тактичких и оперативних принципа, искристалисаних из дотадашњих наших ратних искустава.

*

4

ПРИКУПЉАЊЕ СНАГА ЈУЖНЕ ГРУПЕ ДИВИЗИЈА ЗА ПРОДОР У СРБИЈУ И БОРБЕ У ПЕРИОДУ МАЈ — ЈУЛ

Ослобођењем Бијелог Поља и Берана, а касније и Бродарева, завршена је априлска одбранбено-нападна операција 2 ударног корпуса у Црној Гори и Санџаку. Успјешан завршетак двадесетодневних борби претставља у неку руку и крај прве етапе операције 2 корпуса, запланиране при његовом поласку из Босне августа 1943 године, и почетак припрема друге етапе — продора у Србију. За извршење тих припрема требало је имати слободну долину Лима готово од његовог извора па до ушћа. Она ће за пуна три сљедећа мјесеца бити тежиште борби у овој области и понова ће скренути пажњу са Приморског сектора. Наступа период тешких бојева који ће се преносити из дана у дан, без предаха, не само до покрета Групе дивизија за Србију него и све до коначног ослобођења Црне Горе и Санџака.

СТВАРАЊЕ ЛИМСКОГ МОСТОБРАНА

Послије сламања априлске непријатељске офанзиве, иницијатива је у Санџаку била потпуно у нашим рукама. Штаб 2 корпуса је почетком маја усвојио пре-

длог Штаба 3 дивизије да са 5 и једним дијелом 7 бригаде пређе на десну обалу Лима и предузме чишћење просторије јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље[1].

Пошто је Штаб корпуса усвојио тај предлог, Штаб 3 дивизије издао је 10 маја задатке бригадама:

— 5 црногорској ударној да са три батаљона изврши чишћење десне обале Лима на отсјеку р. Бистрица (улива се у Лим 10 км сјев. од Бијелог Поља) — Бродарево, обухватајући у дубини села: Црвско, Гргаје, Гошево, Вишњево, а затим изгради мост на Лиму у висини Бродарева ради лакше везе са јединицама на лијевој обали и продужи са чишћењем на сјевер према комуникацији Сјеница—Пријепоље. По избијању на ту комуникацију, бригада има да дејствује на њој засједама, а у правцу Сјенице да се управља према ситуацији. Скренута је нарочита пажња на правац од Пештера, којим би се могли угрозити десни бок и позадина наших снага у долини Лима. Један батаљон бригаде имао је да остане у рејону Бродарево—Буковик са задатком да руши комуникацију Пријепоље—Бродарево, чува мост који буде подигнут код Бродарева, садејствује јединицама 37 дивизије на сектору Пријепоља и одржава везу са јединицама на десној обали Лима и деснокрилним јединицама 3 дивизије.

— 7 црногорској ударној бригади да, са два батаљона (1 и 3) који су дан раније, по телефонском наређењу Штаба дивизије, стигли из рејона Берана у рејон Бијелог Поља, затвори правац од Пештера и контролише околну просторију са линије с. Обров (ј—и од Бијелог Поља)—с. Радојева Глава (на десној обали р. Бистрице). Ови батаљони би служили као прихват батаљонима 5 бригаде, у случају да ови буду доведени у такву ситуацију да се морају повлачити на лијеву обалу Лима.

---

[1] Немамо документа о разлозима, који су Штаб 3 дивизије инспирисали за овај предлог. Изгледа да се офанзивним акцијама на десној обали Лима хтјела одузети непријатељу могућност сталног узнемиравања наших снага. Нема сумње да је ово био и најпогоднији моменат за то, јер је непријатељ био потпуно потучен на лијевој обали па је требало искористити његову слабост за одбрану и одбацити га што даље на исток.

Једна чета из неког од ових батаљона имала је задатак да осигура мост на Лиму у Бијелом Пољу. Оба ова батаљона морала су развити најширу извиђачку и обавјештајну службу. Друга два батаљона ове бригаде имала су да остану на просторији Беране—Андријевица, с тим да се лијевокрилни мора чврсто повезати са батаљонима 5 бригаде на десној обали Лима, како би се непријатељу ускратила могућност да, кроз међупростор ове двије бригаде, упада у наш распоред[2].

Девета црногорска ударна бригада остала је и даље на сектору Подгорице. Њој је, по наређењу Штаба корпуса од 5 маја, био потчињен Зетски одред у циљу обједињавања дејстава на линији Бјелопавлићи—Пипери—Кучи. Два батаљона Зетског одреда налазила су се: 4 ударни, јачине 120 бораца, у Бјелопавлићима, а 5 ударни у Пиперима. Њихов је задатак био да се, са наслоном на наше снаге у рејону Никшића и на 9 бригаду, активно ангажују у разбијању и уништавању четника на тој просторији и да будно прате све покрете непријатеља према Никшићу или Вјетарнику, као и долазак или одлазак непријатељских снага из ових гарнизона[3].

За вријеме од поновног доласка 9 бригаде у Куче па до сада, она је углавном била ангажована на одбијању мањих непријатељевих испада из Подгорице.

Пета бригада је приступила извршавању новодобијеног задатка 11 маја, када је Штаб бригаде, са 2 и 4 батаљоном, прешао на десну обалу Лима, а 1 и 3 батаљон остали на лијевој. Ноћу 11/12 маја су 2 и 4 батаљон разбили непријатеља на својим правцима и избили у висину пл. Јадовника (с-и од Бродарева). До краја дана 12 маја ова су два батаљона избила на линију с. Сопотница—Козмор (1673)—Ревуша (к. 1652)—Букова Гл. На десном крилу је био 2 батаљон. Четврти батаљон је имао врло тешку али и успјешну борбу. Он је успио да разбије непријатеља у подножју Јадовника и да овлада дугом линијом овог положаја. Дан касније, 13 маја, кренуо је из рејона Бродарева и 3 батаљон.

---

[2] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 28 од 10. 5. 1944; 26/1, 754.

[3] Штаб 2 корпуса, Бр. 329 од 5. 5. 1944; 20/3, 392.

Успостављање мостобрана на десној обали Лима добило је пун значај 13 маја, када је у Штаб корпуса стигла депеша од друга Тита, у којој се, између осталог, каже:

„За Пека. Друга и Пета дивизија због силне исцрпљености морале су се повлачити према Златибору. Оне ће се ослонити на Вас. Дајте им могућности да се одморе, а ми ћемо настојати да добију обућу, одијело и друго. Ускоро ће доћи на тај сектор и XVII Босанска дивизија, а касније и XVI Војвођанска ради стварања јаче групе за продор у унутрашњост Србије.

Ја намјеравам дати команду над том групом генерал-лајтнанту Пеку Дапчевићу, јер сам увјерен да ће Пеко савладати овај велики задатак. Пеко ће задржати свој стари положај, али ће га замјењивати неко други, рецимо, Радован са Приморцем и Митром. Јавите ваше мишљење“.[4]

*

Преко ове депеше друга Тита тешко да би ко могао прећи без дужег задржавања, а нарочито не нико од наших ратних командира и команданата — што значи и комесара. Она није само драгоцјен историски докуменат једне веома важне војничке одлуке Врховног команданта НОВЈ, већ и драгоцјено свједочанство о методу командовања најпрослављенијег врховног команданта у историји наших народа.

Дух ове депеше мора да узбуди сваког правог војника. Колико ауторитативног и колико људског избија из сваке мисли друга Тита у њој. Ова депеша је адресована — „за Пека“, који се одређује за команданта Оперативне групе дивизија за продор у Србију и од кога се тражи мишљење о његовом личном наименовању. У том једном једином потчињеном команданту (Пеку) друг Тито види три команданта, три савјести у једном јединoм човјеку, три одговорности у једном јединственом комунистичком духу нашега команданта из

[4] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

рата, створеног и изграђиваног у оружаном дијелу наше Револуције.

За једну од компонената Титовог метода командовања горњи примјер пружа најљепшу слику. Наши савремени и будући команданти имају шта да науче при формирању својих старјешинских ауторитета у једној армији као што је наша у којој командовати значи стварати, и то не само планове за побједе на бојном пољу, већ и старјешине који су у стању да без оклијевања, стваралачки, остварују те планове.

*

Одлука Врховног команданта да се на прољеће 1944 године пробију наше јаче снаге у Србију постајала је све ближа стварност.

Друга и 5 дивизија треба да се пребаце на ослобођену територију и оспособе за нове и тешке задатке. Задатак 5 бригаде био је да отвори слободан пролаз преко комуникације Сјеница—Пријепоље, коју је непријатељ грчевито држао, јер је, свакако, уочио правац извлачења ових двеју дивизија.

Четврти батаљон 5 бригаде водио је 14 маја тешку борбу за ову комуникацију и успио да одржи своје положаје. Трећи батаљон је, 13 маја, избио на десно крило распореда бригаде и посио положај Трешњевица—Јеленак (триг. 1617).

Штаб 2 корпуса примио је од ВШ 14 маја ову депешу:

„Морача[5] *јавља да Нијемци пребацују четнике на камионима према Н. Вароши и Пријепољу. Заробљени четници говоре да иду према Црној Гори. Морача води стално борбе са њима. Координирајте операције са Морачом. Не дозволите да се те четничке снаге пребацују преко Лима. Треба их разбити у Србији, односно на граници. Са четницима је Дража Михаиловић“.*[6]

Непријатељ је стално вршио противнападе на батаљоне 5 бригаде, али није успијевао да их одбаци. И 2 батаљон ове бригаде нападао је непријатеља на

[5] Милутин Морача, командант 5 дивизије.
[6] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

комуникацији. Он је био посио положај сјеверно од друма и штитио прелаз осталих дијелова. Пошто је непријатељ увидио упорност наших напада, прикупио се 16 маја и предузео јак противнапад на 2 и 4 батаљон, на отсјеку с. Гвозд—с. Караула (на комуникацији Пријепоље—Сјеница) снагама од око 150 војника, подржаних артиљеријом. Трећи батаљон је напала непријатељска колона јачине 700—800 војника од Сјенице, али је ова, послије врло тешке борбе, одбачена, док су 2 и 4 батаљон били принуђени да се повуку. Непријатељ је успио да овлада линијом к 1580—Присоје—Крш (на пл. Јадовнику). Непријатељ је претрпио доста велике губитке на оба правца. Идућег дана је овладао Јадовником и ушао у с. Доње Страњане, приморавши батаљоне 5 бригаде да се повуку на југ до линије Точилово—с. Милаковићи. Непријатељ је 18 маја био на линији Јеленак (триг. 1617 ј-и од Бродарева у изворном рејону р. Дубочице)—Мачковац—Тепе (к 1312)—Ластва (к 1434) — к 822. Његова јачина на овој линији процијењена је на око 2.000 војника. У току 19 маја он је на означеним положајима изводио углавном радове на утврђивању, а на отсјеку 7 бригаде извршио је напад на њен 1 батаљон, око 7 часова, и успио да га потисне и одбаци на линију с. Врх —Средње Брдо—к 1103.

Као што видимо, наше јединице јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље не само што се нијесу учвршћивале на својим положајима, са којих су требале да прихвате јединице 2 и 5 дивизије, него су биле принуђене да се повлаче, и то доста дубоко, изгубивши готово све доминирајуће положаје са којих су могле да предузимају успјешне акције према комуникацији па и на самој комуникацији.

Штаб 3 дивизије одлучио је да ноћу 19/20 маја изврши противнапад са 5 и 7 бригадом на непријатеља, који је био успио да их одбаци. Обе бригаде су добиле задатак да пређу у противнапад са положаја на којима су се затекле. Не располажемо планом за овај напад нити детаљима о његовом току. Знамо само толико да је напад извршен ноћу и да су 2 и 4 батаљон 5 бригаде нападали право на сјевер, ка комуникацији, док су 1 батаљон (без једне чете), пребачен за овај напад са лијеве обале, и 3 батаљон нападали ка

Сјеници, свакако са циљем да заштите десно крило и бок прва два батаљона. Десно од 5 бригаде у правцу Сјенице нападала су два батаљона 7 бригаде.

Док се напад успјешно развијао, са сјевера, из позадине непријатељског распореда, појавиле су се претходнице 2 и 5 дивизије. То је допринијело да успјех овог напада буде још већи. Недостају подаци о броју непријатељских губитака, али кратки извјештаји констатују да су били велики.

Продирући ка сјеверу, 4 батаљон 5 бригаде ухватио је везу са 5-том, а 2 са 2 дивизијом. Батаљони 5 бригаде су образовали сталне побочнице и широк слободан пролаз овим двјема дивизијама, које су се одмах упутиле на лијеву обалу.

Када је непријатељ видио да су 2 и 5 дивизија прешле преко комуникације Сјеница—Пријепоље, предузео је јак напад, али су батаљони 5 бригаде били на својим мјестима и одбили га. Међутим, пред крај дана, 20 маја, непријатељ је увео у напад јаче снаге и успио да батаљоне 5 бригаде одбаци на линију Јеленак — Мачковац — Ревуша—с. Милаковићи—заселак Кожељ. Али, дијелова 2 и 5 дивизије тада већ није било на сјеверној страни комуникације. Тада су већ и оне двије чете 1 батаљона 5 бригаде дошле у састав свог батаљона на лијевој обали Лима, те се комплетан батаљон могао поставити од Бродарева да затвара правац од Пријепоља.

У Бијелом Пољу је Штаб 2 корпуса одржао 22 маја савјетовање са штабовима 2, 3 и 5 дивизије. Послије савјетовања издата су наређења јединицама за нов распоред (види скицу 29). Тридесет седмој дивизији, без 8 црногорске бригаде, одређен је рејон Пљевља—Пријепоље—Рудо—Прибој (сјев. од комуникације Пријепоље—Пљевља); 5 дивизији рејон Бродарево—Пљевља (з. од комуникације Бродарево—Пријепоље и ј. од комуникације Пријепоље—Пљевља); 3 дивизији (5 и 7 бригада и 8 црногорска бригада из састава 37 дивизије) рејон Пријепоље—Сјеница (десна обала Лима). Девета бригада је и даље остала на сектору Подгорице. Друга дивизија добила је рејон Андријевица—Беране—Рожај, гдје су дотада била два батаљона 7 бригаде.

Остале јединице 2 корпуса остале су у дотадашњем распореду.

У рејону Стабна—Милошевићи—Плужине—Крстац (у долини р. Пиве, око 20 км з. од Жабљака) стигла је, 23 маја, 17 ударна дивизија, која је била упућена у састав Оперативне групе дивизија за продор у Србију. У том моменту су 17 дивизију сачињавале: 2 крајишка, 6 босанска и 15 мајевичка бригада.[7]

На сектору 9 бригаде трајале су непрестано мање чарке са четницима.

БОРБЕ НА СЕКТОРУ ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ 10—26 МАЈА

(Скица 29)

Приморска оперативна група је била у сталним борбама.

„Команда националних трупа" на Цетињу издала је 10 маја наређење за мобилизацију свих мушкараца, рођених од 1920 до 1926 године, са читаве територије коју су контролисали окупатор и ове издајничке „националне трупе". На Цетињу је образован пријеки војни суд. Нијемци су у Никшићу оправљали жељезничку станицу, локомотиве и вагоне.

Паралелно са овим четници су вршили испаде из Никшића и из гарнизона на граници Црне Горе и Херцеговине. Шеста црногорска бригада је разбила, 12 маја, једну четничку колону која је извршила испад из Никшића према Брезовику. У даљим акцијама чистила је од четника околину Никшића.

Друга далматинска бригада је, у току 13 и 14 маја, разбила четнике на просторији Зупци—Ластва и протјерала их у правцу Требиња и Доњих Зубаца, нанијевши им прилично велике губитке. Два дана касније, предњи дијелови ове бригаде избили су на комуникацију Требиње—Граб. Да би бригада могла и даље да слободно дејствује, морала је да осигура своје бокове који су јој били врло осјетљиви. За офанзивне акције долазио је у обзир и правац Црквице. Међутим, 6 бригада је још увијек била у рејону Никшића па се осјећала потреба да се приближи негдје у рејон Грахова,

[7] Штаб 17 дивизије, 25. 5. 1944; 49/4, 392.

како би се 2 далматинска која је, иначе, била бројно слаба, могла на њу ослањати.

Непријатељ је 2 далматинску непрестано нападао. У току 18, 19, 20 и 21 маја она је водила тешке борбе у рејону Зупци—Бијела Гора, али је ипак успјела да задржи иницијативу у својим рукама. Штаб Приморске оперативне групе извијестио је, 27 маја,[8] да је 2 далматинска у неколико махова разбила четничко-њемачке банде у правцу Кривошија и Конавља, тако да су њени мањи дијелови избили на границу Конавља. Непријатељ је вршио сталне и јаче испаде из Грахова и Требиња баш ради тога да би спутао рад 2 далматинске бригаде.

2 И 3 ДИВИЗИЈА НА ЛИМСКОМ МОСТОБРАНУ

(Скица 29 и 30)

По доласку на просторију која јој је била одређена на савјетовању, 22 маја, 2 дивизија је заузела сљедећи распоред:

— 4 пролетерска бригада — рејон с. Дапсице—с. Заграђе—с. Горажде—с. Маште—с. Драгосава—с. Бабино. Задатак: затварање свих праваца који воде од Рожаја и прикупљање података о непријатељу у рејону Рожај—Пештер.

— 2 пролетерска бригада — рејон Андријевице и најближа села. Задатак: чишћење свих села у Андријевичком срезу и затварање праваца који воде од Пећи, Плава и Гусиња, али с тим да не предузима никакве офанзивне акције на тим правцима, него само да прикупља податке о непријатељу у рејону Мурина—Плав—Гусиње.

— 3 српска бригада — рејон Беране—Хареми—с. Беране. Задатак: извиђање и затварање правца од Калудре (око 8 км ј-и од Берана).[9]

Јужно од комуникације Пријепоље—Пљевља развила се 5 дивизија фронтом према тој комуникацији,

[8] Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе. — Арх. ВИИ.

[9] Штаб 2 пролетерске дивизије, Оп. бр. сл. од 23. 5. 1944; 29/1, 754.

са десним крилом негдје у рејону Бродарева, у распореду: десно 10, у средини 1, а на лијевом крилу 4 крајишка бригада.

Пошто је просторија, додијељена 2 и 5 дивизији, била већ дуже времена ослобођена и пошто је на њој већ постојала организована народна власт, скренута је пажња јединицама да се могу снабдијевати једино преко команди подручја, команди мјеста и народноослободилачких одбора.

Обавјештајна служба 2 корпуса извијестила је, 24 маја, да су у Подгорицу стигли дијелови 114 њемачке дивизије, услијед чега је Штаб корпуса наредио потчињеним штабовима да ово провјере, јер је долазак једне њемачке дивизије у оваквој ситуацији могао да значи извјесне припреме непријатеља за удар на наше снаге које су се прикупљале у долини Лима.

Штабу 17 дивизије дато је 25 маја у задатак да се пребаци на просторију Чајниче—Челебић—Мељак, одакле да се повеже са јединицама 5 и 37 дивизије и да разбије четнике у рејону Фоча—Челебић—Добово—Слатина—Мељак—Чајниче, а затим да се одмори и припреми за претстојеће задатке. Овдје је најважније било да се јединице одморе, нахране и припреме за покрет у Србију, јер су биле преморене и без довољно одјеће и обуће. У том смислу је и ВШ поставио задатак. Тек послије тога требало је кренути у „Маркову постојбину“[10]. Да би се за то створили и оперативни услови, Врховни командант је наредио да се и за вријеме припрема иницијатива одржи у нашим рукама.

Заузимајући нов распоред, 2 и 3 дивизија су образовале мостобран на десној обали Лима од Андријевице до Бродарева. Дужина лука мостобрана износила је око 100 км. Највећа му је дубина била на сјеверном крилу, тј. на отсјеку 3 дивизије. А тамо је мостобран био и најугроженији јер је присуство непријатеља у његовим сталним гарнизонима на линији Нови Пазар—Сјеница—Пријепоље—Пљевља, као и изван

[10] Помињући у једној својој депеши „Маркову постојбину“ друг Тито је мислио на Србију (постојбину Александра Ранковића-Марка).

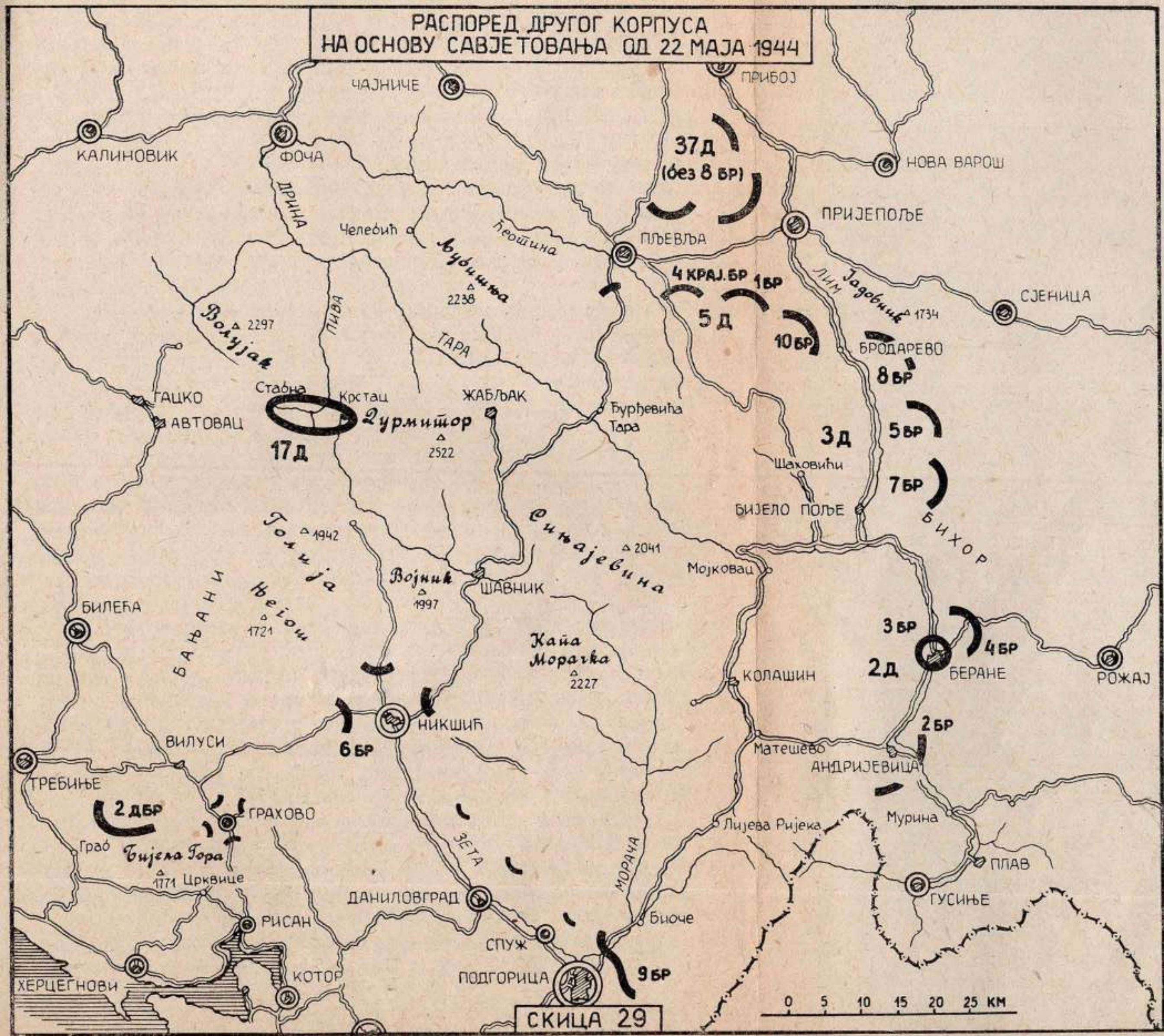

РАСПОРЕД ДРУГОГ КОРПУСА НА ОСНОВУ САВЈЕТОВАЊА ОД 22 МАЈА 1944

СКИЦА 29

њих, сјеверно и јужно од ове линије, претстављало не само потенцијалну него и временски и просторно непосредну опасност. Отуда је распоред 5, 7 и 8 бригаде био такав да држи тај дио мостобрана и штити 2 дивизију јужно, а 5-ту западно. Мостобран, међутим, није био цјеловит, односно његов лук није био свуда посједнут. Отсјек од лијевог крила 2 до десног крила 3 дивизије нијесу обезбјеђивали чак ни мањи дијелови наших јединица. У том међупростору, у дубини до Лима, налази се Бихор. То је испресијецан терен ј-и од Бијелог Поља. Бихор је, дакле, дијелио читав овај мостобран у тактичком погледу на два отсјека: Андријевичко-берански и Бјелопољски. Први је био изложен ударима од Пећи (преко Чакора) и Рожаја, а други од Пештера, Сјенице и Пријепоља.

Вјероватноћа изненадног продора непријатеља у рејон Бихора, одакле би могао да угрози јужни бок Бјелопољског и сјеверни бок Андријевичко-беранског отсјека Лимског мостобрана, била је доста мала, јер су све вјероватне правце од Рожаја или Пештера осматрала унутрашња крила ова два отсјека.

Јединицама 2 дивизије на десном (јужном) крилу општег мостобрана наглашено је да не предузимају никакве нападне акције, већ само да извиђају непријатеља и да му не дозволе евентуалне продоре на слободну територију. С друге стране, команда 2 корпуса је претпостављала да правац од Пећи није у датом моменту толико опасан.

Са сјеверним крајем лука, гдје су биле јединице 3 дивизије, ствар је изгледала другаче. Тај дио мостобрана је био у сталном контакту са непријатељем који је био агресиван, те му је требало одузети иницијативу како би се добило у времену, потребном за одмор 2 и 5 дивизије, придолазак 17 дивизије и припреме за продор у Србију, за који још није било одређено ни вријеме почетка ни правац наступања. Због тога је читав мостобран на десној обали Лима имао велику важност, а нарочито у рејонима Бијелог Поља и Берана одакле су водили погодни правци за будуће наступање ка долини Ибра. У покушаје непријатеља да ликвидира Лимски мостобран није требало сумњати, тим прије што смо знали задатак непријатељских снага у Санџаку, у вези са нашим снагама у долини Лима и што се

могло вјеровати да је непријатељ потпуно тачно проникао у намјеру тих наших снага.

Штаб 3 дивизије је уочио потребу активне одбране, те јој је и приступио на начин као што ћемо то мало касније видјети. Треба напоменути да мостобран није био и једина могућност за успјешан продор у Србију, али је изван сваке сумње да би Група дивизија, у случају да је пошла са линије западније од Лима, имала да савлађује и Лим, што би био прилично тежак задатак, нарочито ако би га непријатељ бранио јачим снагама. Но, ни у том случају форсирање Лима не би онемогућило продор у Србију, али би Група дивизија свакако морала да утроши много више времена и снага него кад полази са Лимског мостобрана.

Од момента доласка 2 и 5 дивизије на одмор и попуну па до пробијања Групе дивизија у Србију протекло је два мјесеца. То вријеме је било испуњено тешким борбама за очување иницијативе наших снага и за одржавање нашег мостобрана на десној обали Лима. Два мјесеца упорних бојева, нападних и одбранбених, пружају сјајне примјере активне одбране мостобрана.

Непријатељ је отпочео са нападима прво на правцу Пљевља—Тара, одакле ће се, због упорности наше одбране, постепено помјерати на исток до Пријепоља па ка југу до крајњег десног крила мостобрана.

Једновремено са догађајима у долини Лима, пратићемо и сва дејства наших јединица у Црној Гори, јер она нијесу, кроз све ово вријеме, избјегла посредан или непосредан одраз борби у долини Лима.

ПРВЕ БОРБЕ ЗА ОДРЖАЊЕ ЛИМСКОГ МОСТОБРАНА

(Скица 30)

Док су наше јединице заузимале нов распоред, непријатељ је стално нападао од комуникације Сјеница—Пријепоље и тако их узнемиравао. Због тога је Штаб 3 дивизије, која је имала задатак да штити распоред корпуса од Сјенице и Пријепоља, донио одлуку да изврши напад да би одбацио непријатеља са положаја са којих је угрожавао наш распоред и реметио одмор јединица. Овај је напад, наравно, био потребан и због тога

да би се одржала она иницијатива за коју је друг Тито наредио да се мора одржати у нашим рукама.

Дивизије, одређене за Србију, нијесу, дакле, биле ослобођене борби ни за вријеме одмора и припрема. Оне су добиле задатак да, свака на свом правцу, активно ради.

Непријатељ је непрестано нападао јединице 5 и 7 бригаде и у тим својим нападима имао је успјеха, тако да је овладао линијом Јеленак (триг. 1617)—с. Крајиновићи—с. Милаковићи—Врхови (к 1025), на отсјеку 5 бригаде, и линијом Остроноша (к 1301)—с. Доње Корито — заселак Ђаловићи — Катуниште (к 1187), на отсјеку 7 бригаде. Јачина непријатеља. према подацима са којима је располагао Штаб 3 дивизије у моменту издавања заповијести за напад, била је око 1.500 војника, од којих један батаљон Нијемаца, а остало четници и муслиманска милиција.

По избијању на ту линију, непријатељ се пред 5 бригадом утврђивао, док је пред 7 бригадом био активан, па су се батаљони ове бригаде, током дана, са њим сукобили на линији Градина—Коси—с. Шиповице, док је у рејону Д. Корита примијећено прикупљање непријатељских снага. Ова активност на отсјеку 7 бригаде протумачена је као тежња непријатеља да овлада извјесним положајима, на којима би могао да организује повољнију одбрану, јер се, на основу прикупљених података, није могло закључити да непријатељ на овом сектору има намјеру да продужи са офанзивним акцијама, које би имале неки други карактер сем активне одбране комуникације од Сјенице према западу.

Таква је била ситуација 26 маја кад је Штаб 3 дивизије издао заповијест за напад. По тој заповијести:

— 7 бригада, са линије (од Бијелог Поља) с. Шиповице—с. Стубло—с. Костеница—с. Врх—с.Мокри Луг (ослањајући лијево крило и бок на р. Бистрицу), напада непријатеља на отсјеку Остроноша—Ђаловићи, са тежњом да му обухвати откривено лијево крило и бок са југа и набаци га на дијелове 5 бригаде, који треба да нападају са сјевера.

— 5 бригада са линије с. Гргаје—с. Трешњевица—с. Вишњево (сјев. од 7 бригаде), напада непријатеља на положају Катуниште—Шупљица (к 1450)—Јеленак (триг. 1617)—Мачковац, скрећући деснокрилни батаљон

на југ ради садејства са 7 бригадом, а лијевокрилни на сјеверозапад правцем с. Крајиновићи—Тепе (к 1312)—с. Милаковићи, ради садејства са 8 бригадом.

— 8 бригада, прикупљена у рејону Врбница—Заумско (ј-и од Бродарева), напада непријатеља између Милаковића и Лима, и то тек у моменту када се испољи дејство дијелова 5 бригаде са југоистока на Милаковиће. Један батаљон ове бригаде и два батаљона дивизије „Гарибалди" остају у рејону Бродарева да одржавају везу са 5 дивизијом и садејствују њеним дијеловима при одбијању евентуалног продора непријатеља правцем Пријепоље—Бродарево.

> „...6. — Пошто у међувремену непријатељ може извршити извјесна рокирања, то ће штабови бригада правце напада и тежиште напада одредити према измијењеној ситуацији.
>
> 7. — Јединице ће за вријеме напада одржавати међусобну везу у циљу што успјешније сарадње. Уколико се на сектору неке бригаде или батаљона испољи јаче непријатељско дејство, за које је недовољна јединица одређена на том правцу, сусједна јединица мора притећи у помоћ не чекајући наређење од вишег штаба. Командантима батаљона указати на потребну самоиницијативу у овоме смислу. Настојати да се пробијањем извјесних довољно јаких дијелова у непријатељску позадину олакша разбијање непријатеља и онемогући његова тенденција за натурање фронталне борбе..."[11]

Предвиђено је да се прикупљање јединица на полазним положајима за напад изврши у току 26 и 27 маја, а почетак напада да буде 27 маја у 23 часа.

*

У горњој заповијести, односно у плану за напад Штаба 3 дивизије, налазимо опет неколико карактеристичних момената који заслужују пажњу. — Скоро сви наши напади, па и овај, организовани су на брзу руку, јер су тако захтијевали услови. Смијешно би било очекивати да ће један наш командант дивизије у оно вријеме, изводити припреме за напад по неким школским правилима. Али је значајно то да су штабови дивизија, конкретно Штаб 3 дивизије, поклањали велику пажњу

---

[11] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 31 од 26. 5. 1944; 30/1а, 754.

организацији садејства. Штаб 3 дивизије организује садејство у заповијести за напад и то врло детаљно.[12]

Заповијест јасно изражава одлуку команданта 3 дивизије о разбијању непријатеља. Шта је овдје карактеристично? Нема овдје онога „уништити", које се ставља у свакој заповијести коју ми данас пишемо иако знамо да нећемо моћи да уништимо. Али и у овој заповијести има „уништити", само много зрелије и изводљивије, тј. остварљивије. Набацити непријатеља на онакав терен па га окружити, уз помоћ Лима, и ту уништити. А оно што се не може уништити — „протјерати".

Штаб, односно командант дивизије, у својој борбеној заповијести прецизира и рад батаљона на важним правцима, док се командантима бригада оставља слобода одлучивања према конкретној ситуацији у моменту почетка напада.

Не само што се препоручује или просто указује на потребу директне помоћи једне јединице оној која не може да изврши задатак, него се чак наређује да се то мора остварити, не чекајући за то непосредно наређење претпостављеног штаба.

Непријатељу се не даје могућност да се одржи на својим положајима и да тако наметне нашим снагама дуготрајни фронтални напад, у коме се, свакако, могу претрпјети већи губици, већ се планира брзо и са довољно јаким снагама продирање у дубину непријатељског распореда и његово растројавање нападима из позадине.

Моменти које смо навели карактеришу основни начин дејстава наших јединица и начин командовања наших команданата у току рата.[13]

---

[12] Тога нема у нашој савременој борбеној писаној заповијести, а нема га зато што заповијести још увијек, у школама и на вјежбама, пишемо по једном шаблону, који ни по начину писања ни по изразима не одговара нашем језику нити духу командовања, а најмање духу нашег командовања у рату. Неко ће рећи да се савремени бој организује са масом оних прилога уз заповијест и са много тих радњи које употпуњују заповијест, а заповијест је само документ. Недостатак је баш у томе што смо ми прихватили туђу праксу да све има документ као за неку истрагу и што смо примили сијасет тих докумената.

[13] Сви ови моменти овдје, као и сви они које смо раније навели и које ћемо срести у даљем излагању, као и све наше борбе у току рата, имају велику вриједност као искуства за борбе у специјалним условима.

Друга је ствар зашто су наши команданти дивизија морали да пишу овакве заповијести. Рекосмо раније да они нијесу имали на расположењу све оне помоћне органе који ће разрађивати замисао и одлуку, нити су имали дуго времена за размишљање и припрему боја. Свему томе треба додати да су фронтови напада били толико широки да командант дивизије није могао руководити бојем са своје осматрачнице нити у њему имати неку изразито одлучујућу ријеч. То је, поред свега другог, онемогућавала и слаба веза. И у овом случају, поводом кога чинимо ових неколико напомена, као и скоро у свим случајевима, штаб дивизије се налазио не на осматрачници него на командном мјесту, гдје је примао извјештаје са великим закашњењем. Командовање је препуштено командантима бригада и батаљона, које је везала заповијест команданта дивизије за правилно и једнообразно схватање извршавања, односно остваривања замисли и одлуке команданта дивизије.

*

Располажемо само планом Штаба 7 бригаде за напад. План је досљедно остао при идеји маневра Штаба 3 дивизије. У први борбени ред су упућена три батаљона (без једне чете), а један батаљон је остао у резерви. По том плану:

— 4 батаљон, са полазног положаја у рејону с. Ивање, напада основним правцем Брезовац—Жилићи—сјев. од зас. Милево Поље—Петрово Бр.—и. од Ђаловића у правцу непријатељског отступања[14];

— 3 батаљон (без једне чете) напада правцем с. Шиповице—Коси—зас. Ђаловићи;

— 2 батаљон (са минобацачким одјељењем и одјељењем противтенковских пушака 1 батаљона) напада правцем с. Костеница—с. Врх и, „набацујући се на Градину, забацити се југоисточно од Клисура и усмјерити правац гоњења непријатеља ка Гроцком“;

[14] Овим правцем батаљон заиста потпуно обухвата откривено лијево крило непријатеља и удара у његов бок, чему Штаб бригаде придаје велики значај, јер каже да ће батаљон наступати „у правцу непријатељског отступања“. Полазак батаљона у напад из рејона Ивања вјероватно је условљен промјеном положаја у међувремену од момента писања дивизиске до издавања бригадне борбене заповијести.

— За обезбјеђење десног бока бригаде (заправо 4 батаљона) и позадине, у рејону Ивање—Брезовац остаје једна чета 3 батаљона са једним батаљоном дивизије „Гарибалди";

— Резерва — 1 батаљон у рејону с. Стубло.

„... 6. — Штабови батаљона ће настојати самоиницијативно, прилагођавајући се терену, да усмјере интервенцију на оном дијелу гдје непријатељ буде давао најжилавији отпор. Нарочито треба водити рачуна да наши батаљони врше притисак бочно и обухватно према положајима јединица V бригаде...

Водити строго рачуна да се о овој врсти муниције (за бацач 81 мм) води највећа економија и скренути пажњу свим друговима-борцима да се ватра отвара кад је сигуран погодак, односно на најближем отстојању..."[15]

Пада у очи да је 3 батаљон, који је био у средини борбеног поретка бригаде, ослабљен, док су крилни батаљони пуног састава (2 чак и ојачан) чиме је јасно изражена замисао Штаба бригаде да пробијањем одбране на крилима и савијањем маневра према средини и дубини непријатељског распореда, образује клијешта којима ће потпуно отсјећи непријатељско лијево крило.

Ако план Штаба 3 дивизије упоредимо са планом 7 бригаде, видјећемо да је читав овај план срачунат на дробљење непријатеља окружењима унутар отсјека 7 бригаде и између ове и 5, као и између 5 и 8 бригаде, при чему 5 бригада пробија на свом отсјеку и разврће крила на југ и сјевер.

*

Непријатељ није сачекао наш удар и извукао се благовремено. Тако су батаљони 7 бригаде ухватили са њим борбени контакт тек 28 маја у 8 часова. До краја дана 7 бригада је извршила постављени задатак.

Пета црногорска бригада је ступила у борбу нешто доцније због закашњења њених батаљона. Она је ипак успјела да изврши задатак, сем 4 батаљона коме није пошло за руком да овлада Озреном, гдје је непријатељ пружио врло снажан отпор.

[15] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 29 од 27.5.1944 у 12 ч.; 27/1, 759.

Осма бригада је успјешно овладала додијељеним отсјеком непријатељских положаја.

На тај начин су избиле:

— 7 бригада на линију: с. Долићи—Хајдаромерово Поље—Велики Борновац (к 1289)—Бељаково Брдо (к 1408)—Мезграја (к 1350);

— 5 бригада на линију: Турски Врх (к 1482)—Шупљике (к 1452)—Забој (к 1381)—Јеленак (триг. 1617)—Мачковац;

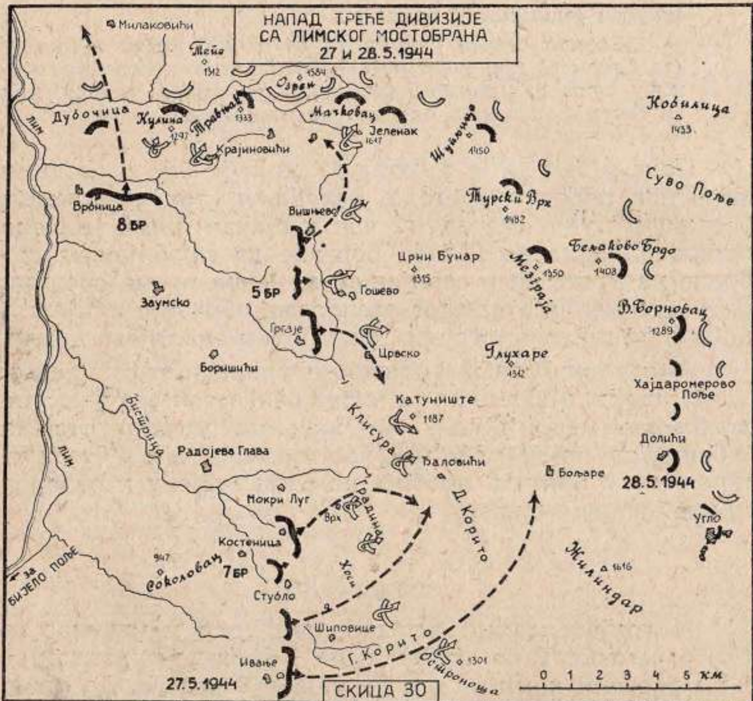

— 8 бригада на линију: Травњак (к 1333)—Кулина (к 1297)—лијева обала р. Дубочице.

Фронт је износио око 40 км од којих је око 10 км било наслоњено на кањон р. Дубочице.

На бојишту је, само пред 5 бригадом, нађено преко 60 мртвих непријатељских војника, док су губици 5 бригаде били врло мали.

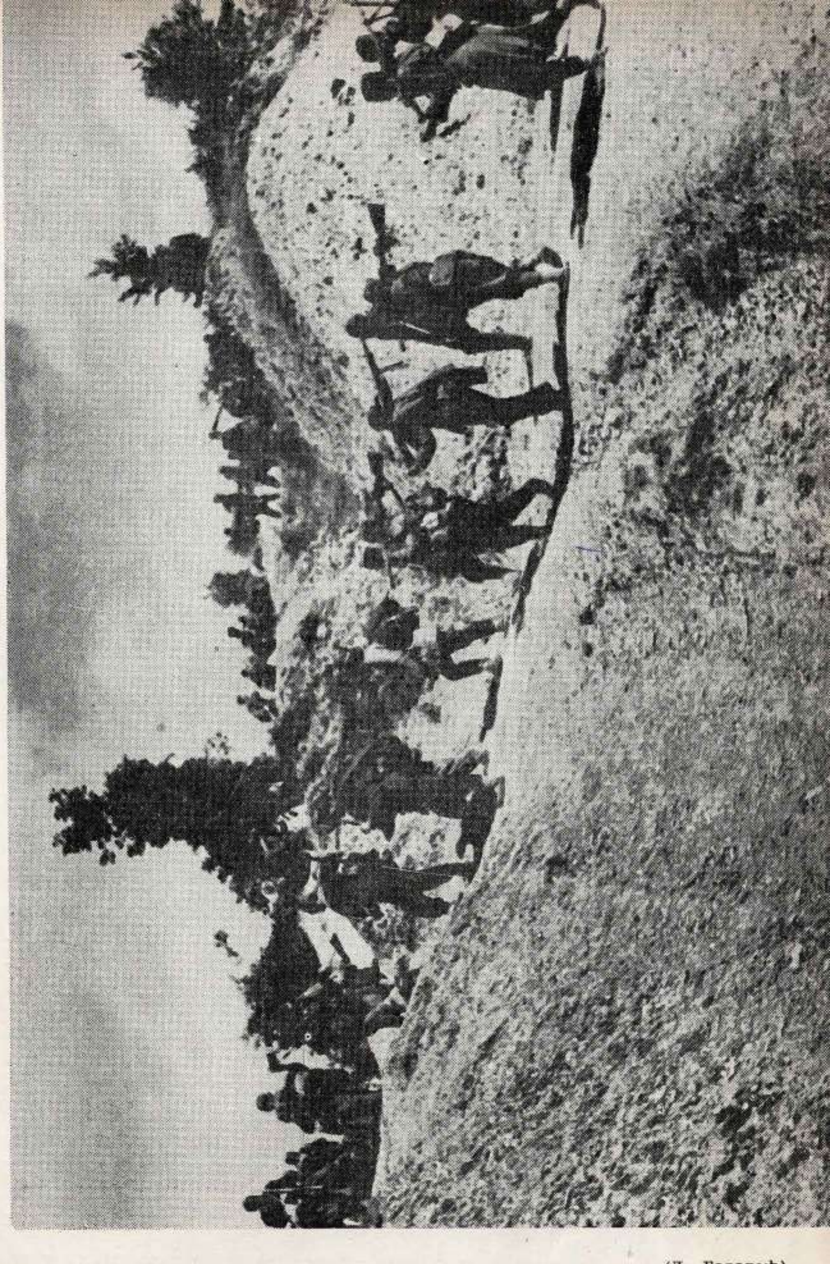

(Д. Гаговић)

Пета црногорска бригада у Санџаку маја 1944

(Д. Гаговић)

Борци 7 црногорске бригаде на положају у Санџаку 1944

Непријатељ је неколико пута током овога дана покушавао да противнападима одбаци 5 и 7 бригаду али без успјеха.

ВИЈЕСТ О ВАЗДУШНОМ ДЕСАНТУ НА ДРВАР

Овога дана, тј. 28 маја, Штаб 2 корпуса је, у 5.30 часова, добио сљедећу депешу од Врховног штаба:

„Јавите хитно каква је ситуација код Вас. У Западној Босни 25 отпочела офанзива ширих размера. У Дрвар убачен изненада велики број падобранаца. Хитно узмите од Треће дивизије шифру коју смо им послали преко Вас за везу са нама; радите по њој. Код нас је све у реду. Одржавајте сталну везу“.[16]

Али, ко је могао тако одмах повјеровати да је све у реду код ВШ, кад су тако изненада бачени падобранци? Морало се опрезно јавити. Сасвим оправдано, могло се посумњати да је у руке непријатеља пала и шифра и све што сачињава базу за везу и да то сада непријатељ лукаво користи. Штаб корпуса је, због тога, врло опрезно слао депеше, јер није знао коме иду у руке. На једну депешу Штаба корпуса Александар Ранковић одговара 29 маја:

„Митар[17] се сећа кад смо ловили на Уни код Бихаћа и возили чамац. На питање Пека одговориће Стари следећом везом најдаље сутра. Промена радио-телеграфиста и плана везе уследила због нестанка Драгићевића Вељка. Пређите по могућности на шифру Треће дивизије. Лека“.[18]

Друг Тито је одговорио 30 маја Пеку:

„Чини ми се да си ми поклонио у децембру 1941 код Руда фотоапарат или доглед. Стари“.[19]

Тако се Штаб корпуса увјерио да стварно има везу са Врховним штабом.

---

[16] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.
[17] Митар Бакић, политички комесар 2 корпуса.
[18] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.
[19] Исто.

ПРИПРЕМЕ НЕПРИЈАТЕЉА ЗА ОФАНЗИВНЕ АКЦИЈЕ ПРОТИВ НАШИХ СНАГА У ДОЛИНИ ЛИМА

Као што смо из изложеног видјели, одмах по доласку 2 и 5 дивизије у долину Лима почеле су сталне борбе. Присуство оволиких наших снага оправдано је узнемирило непријатеља, јер је он у њима видио очиту опасност пред вратима Србије. Морао је нешто предузети да олакша ситуацију на овом правцу. Али није имао онолико снага колико му је било потребно, нарочито не прикупљених у близини. Због тога је морао да их прикупља са разних страна, што је почео да ради чим су се наше јединице прикупиле на поменутом простору.

Дивизија „Принц Еуген" упутила је 1 батаљон свог 14 пука из рејона Рогатице у рејон Пријепоља. Из Албаније је у тај исти рејон стигао командант 359 пука 181 дивизије са неким дијеловима пука „Бранденбург". Командант 359 пука, са Штабом пука, имао је задатак да, од снага које је довео са собом и 1 батаљона 14 пука дивизије „Принц Еуген", формира једну групу са којом ће заузети Жабљак и наш аеродром Негобуђу. Поред дијелова пука „Бранденбург", из Албаније су дошле још и 9 чета 363 пука, 3 чета 334 пука и 3 чета 222 физилирског батаљона, свака ојачана митраљезима и тешким бацачима (све ове јединице 181 њемачке дивизије вратиће се у састав дивизије тек у августу 1944 године).[20]

Задатак за разбијање наших снага у долини Лима и у Јужном Санџаку био је повјерен у то вријеме генералу Лебу, чије је сједиште било у Сјеници (виша команда „М").

Половином маја у Санџак је био упућен и 2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген", заједно са Штабом пука. Задатак му је био да ојача прву групу ради заузимања комуникације од Пријепоља до Бијелог Поља.

Ова је непријатељска група располагала, поред артиљерије, још и са 6 тенкова, а придружиле су јој се и оне снаге које су одраније биле у Санџаку. Касније ће долазити поједине јединице и са других страна.

---

[20] Историјат 181 њемачке дивизије. — Арх. ВИИ.

ОРГАНИЗАЦИЈА ОДБРАНЕ БЈЕЛОПОЉСКОГ ОТСЈЕКА ЛИМСКОГ МОСТОБРАНА

Непријатељ, кога су одбациле јединице 5, 7 и 8 бригаде у нападу од 27 маја увече, предузео је одмах утврђивање положаја на којима је успио да се задржи. На тим положајима је, 29 маја, било откривено присуство три њемачка батаљона у јачини од по 300—400 војника, а у Сјеницу је тог истог дана стигло, бар како је обавјештајна служба извијестила, око 70 камиона са Нијемцима и четницима. Међутим, Штаб 2 корпуса је за ово појачање у Сјеници дознао претходног дана, па је у вези с тим наредио 2 пролетерској дивизији да са једном својом бригадом садејствује јединицама 3 дивизије. Ову бригаду је требало упутити из рејона Берана најпогоднијим правцем да обухвати Бихор са источне стране и да се повеже са десним крилом јединица 3 дивизије. У исто вријеме је Штаб корпуса наредио штабовима 3 и 5 дивизије да држе тијесну везу и да у случају потребе координирају рад.

Штаб 2 корпуса је наредио потчињеним јединицама да развију извиђачку и обавјештајну дјелатност и да извјештавају о свакој ма и најмањој промјени код непријатеља. Пошто је ВШ, за податке о непријатељу, учинио одговорним не обавјештајне органе него саме штабове, то исто је урадио и Штаб корпуса.

Непријатељ је 29 маја предузео жесток напад на 5 и 7 бригаду и успио да овлада положајима Јеленак и Мачковац, трпјећи осјетне губитке. Чим је избио на ове положаје, приступио је утврђивању. Према свим подацима са којима се у току тога дана располагало, намјера непријатеља је била да обезбиједи што чвршће држање комуникације Сјеница—Пријепоље.

Штаб 3 дивизије дао је овог дана нове задатке бригадама које су дејствовале на десној обали Лима. Ови су задаци били засновани на подацима да непријатељ има намјеру да нападне у току два сљедећа дана. Да би му се ово онемогућило, као и да би му се уопште онемогућио фронтални напад, Штаб 3 дивизије је планирао дејства бригада тако да продиру дубље у непријатељски распоред; да га узнемиравају и да осујећују сваку његову намјеру за офанзиву.

„... Избјегавати фронталне борбе, а тежити да се непријатељ што више растреса и да му се не дозволи иницијатива да нас нападне прибрано и са прикупљеним снагама. Већим и мањим нападима наносити му губитке у људству и материјалу...“[21]

Седма црногорска ударна бригада, са једним батаљоном дивизије „Гарибалди“ формирала је *маневарску групу*, састава три батаљона, за офанзивна дејства у правцу Пештера — по овој замисли:

„... Поједине од ових батаљона, два или сва три, бацити дрско ноћу у дубину непријатељског распореда. Дању се задржавати на оним линијама, до којих се у ноћном нападу доспије, али на њима не примати никакву отсудну борбу у интересу одржавања тих линија. Ако непријатељ успије да Вас одбаци са тих положаја, сљедеће ноћи промијенити правац напада и продрите у новом правцу. На овај начин ћете непријатеља растресати и обмањивати и тако му онемогућавати да се правилно оријентише, да се среди за успјешан отпор или напад на наше снаге...“[22]

Основни задатак бригаде је био да затвори правац Пештер—Бијело Поље. То је, заправо, био задатак ове групе батаљона за маневарско дејство у правцу Пештера.

Да би затварање правца Пештер—Бијело Поље од стране 7 бригаде било сигурније, она је добила задатак да са два батаљона (једним својим и једним из дивизије „Гарибалди“) затвори и правце од Бихора. А

„... У интересу успјешнијег маневра, у Пештеру држати најчвршћу везу са V бригадом, са којом координирати рад. Маневарско дејство изводити једновремено са њом или наизмјенично, како би се једна група могла да одмори за један или два дана“.[23]

Петој бригади је наређено да остави један батаљон на положају Јеленак—Мачковац, а са три батаљона да дејствује у правцу Пештера. Основни задатак бригаде био је — затварање праваца који из рејона Сјенице изводе у рејон Бијелог Поља.

---

[21] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 32 од 29. 5. 1944 у 17 ч.; 31/1, 754.
[22] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 32 од 29. 5. 1944 у 17 ч.; 31/1, 754.
[23] Исто.

Осма црногорска ударна бригада имала је да задржи, за разлику од 5 и 7 бригаде, главнину својих снага на линији: Травњак—лијева обала р. Дубочице, са задатком да затвори правац од сјевера ка долини р. Бистрице и Бијелом Пољу. Мањим снагама имала је да пређе р. Дубочицу у циљу извиђања и узнемиравања непријатеља што дубље, а мањим дијеловима да врши препаде на непријатеља који се утврђује на Озрену ради парирања његових дејстава са тога правца у моменту када се батаљони 5 бригаде одвоје од својих одбранбених положаја и пођу према Пештеру.

Било је наређено да се сва активна дејства бригада изводе ноћу.[24]

Ако упоредимо запланирана дејства 5, 7 и 8 бригаде са линијом њиховог мостобрана, видјећемо да се маневром шест батаљона 5 и 7 бригаде према Пештеру открива средина лука Бјелопољског мостобрана, односно да се тај лук шири на исток по мјери напредовања ових батаљона. За заштиту бокова мостобрана задржавају се: два батаљона 7 — за обезбјеђење јужног — и главнина 8 бригаде — за обезбјеђење сјеверног бока, који је био угроженији него јужни.

Можда ни у једној заповијести о којима смо досада говорили, а вјероватно ни у некој коју ћемо касније срести, није тако јасно изражена идеја претпостављеног штаба. С друге стране, ту је изразито заступљена тактика нашег начина ратовања. Овдје видимо типичан начин наше борбе против бројно јачег непријатеља, против кога се није могло нити смјело борити фронтално. У вези са тим није сувишно подвући да би овакве примјере из наше ратне праксе било више него штетно запостављати или их просто прескакати када је у питању како користити наше ратно искуство у савременом боју.

*

Затварање појединих опасних праваца, како код 7 бригаде тако и уопште у нашој ратној пракси, у суштини је дефанзивно, а у највећем броју примјера оно је дефанзивно и по начину извођења. То су, махом, за-

[24] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 32 од 29. 5. 1944 у 17 ч.; 31/1, 754.

тварања праваца са ограниченим снагама. Дотичне јединице су се налазиле на положајима погодним за одбијање непријатељских снага које би се упутиле у рејоне који се штите. То је најчешће затварање праваца од оближњих гарнизона у којима борави непријатељ чији се испад сузбија. Као таква, она су и могла бити само дефанзивна. Даље, имамо примјере затварања праваца у циљу изоловања зоне боја од спољних удара непријатеља (напримјер, затварање праваца према Острогу у октобру 1943 године при окружењу и уништењу четничког штаба; затварање праваца од Никшића, Цетиња и Подгорице приликом напада наших снага на непријатељске гарнизоне у долини Зете итд.). И оваква затварања праваца су и по циљу и по начину извођења дефанзивна, са ограниченим задатком и ограниченим снагама. И у једном и у другом случају ангажују се мале снаге: једна трећина, четвртина или још мање — па чак и поједина одјељења. Од свих досада изложених примјера активног, офанзивног затварања праваца, најљепши су ови које је пред своје бригаде поставио Штаб 3 дивизије. У њима су ангажоване по три четвртине снага. Њихово затварање праваца, као главни задатак, остварује се маневарским нападним дејствима. Овакав начин дејстава браниоца изазива, при студирању наше ратне праксе, разне идеје. Одмах се питамо: зар се исто тако не би могло поступати у одбрани и у условима такозваног регуларног рата у циљу добитка у времену и томе слично? За одговор који би то потврдио није потребно много размишљати.

БОРБА ЗА БИХОР

(Скица 31)

Штаб 3 дивизије није у току 30 маја ништа знао о догађајима на правцу Пештера.

Тога дана је Штаб 2 пролетерске дивизије, да би се што боље искористило активно дејство бригада 3 дивизије, наредио 4 пролетерској бригади да обухвати Бихор са истока, а 4 пролетерска је одлучила да напада основним правцем Турјак—с. Калаче—Пискавица (триг. 1543).

У вези са овим, Штаб 3 дивизије дао је задатак 7 бригади да садејствује 4 пролетерској, оријентишући најмање два батаљона из своје маневарске групе, ако не може сва три, правцем с. Долићи—Оштри Врх (к 1393)—Острвица (к 1517)—с. Крушчица—Мусина Јама (к 1629). Јединицама које су затварале правац од Ивања до Годуше, а исто тако и осталим снагама 7 бригаде, стављено је у задатак да у погодном моменту изврше притисак ка Бихору, али с тим да се њихово дејство не испољи раније но што батаљони 4 пролетерске и предвиђени батаљони 7 бригаде не обухвате непријатеља у рејону Бихора и не пресијеку му отступницу. Батаљонима који су одређени да нападају према Мусиној Јами скренута је пажња да буду врло опрезни због тога што ће непријатељ, свакако, бити упоран када буде окружен и принуђен да се извлачи под борбом.[25]

Ово је био врло широк обухват Бихора са источне стране. Од Долића до Мусине Јаме има више од 20 км, које треба да пређу најмање два батаљона 7 бригаде. Тај пут није био слободан, а батаљонима 4 пролетерске дат је правац наступања само до Пискавице. Батаљонима 7 бригаде био је дат озбиљан и тежак задатак. Ако они и успију да се пробију до Мусине Јаме и да се ту повежу са 4 пролетерском, поставља се питање са колико ће сигурности моћи пресјећи отступницу непријатељу из Бихора, на шта је Штаб дивизије рачунао, на оном широком отвору с. Долићи—Мусина Јама. Бројно стање батаљона 7 бригаде ово није гарантовало сем у виду најрастреситијег, паучинастог, застора који, свакако, не би издржао удар снага које су принуђене да се пробијају из обруча.

Горње наређење је Штаб 3 дивизије издао 30 маја у 17 часова, а у 10 часова овога дана испред положаја 7 бригаде појавио се непријатељ са 6 малих тенкова и 4 камиона и принудио дијелове 7 бригаде да напусте Долиће и Угло. Око 19.25 ч., када је Штаб бригаде писао извјештај дивизији, батаљони 7 бригаде су се налазили на линији Жилиндар—Змијина Гл.—с. Бољаре—Боров Дол. Изгледа да у том моменту Штаб 7 бригаде још није био добио наређење Штаба 3 дивизије за садејство 4 пролетерској бригади тога дана увече.

---

[25] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 33 од 30. 5. 1944 у 17 ч.; 32/1, 754.

По поменутом, доста нејасном, извјештају Штаба 7 бригаде, 1 батаљон је 30 маја овладао Долићима и положајима од Дуге до Маја Бунара. Око 12 часова појавио се непријатељ од Сјенице са 5 тенкова, 2 оклопна аутомобила, 2 мотоцикла и пјешадијом. Развио се жесток бој у коме је батаљон морао да узмиче и да се дохвати положаја Врхови (триг. 1616), гдје се одржао и сљедећег дана, водећи жестоку борбу. Други батаљон се 30 маја нашао на положајима у рејону Пештерског Поља. У правцу његовог лијевог крила, основним правцем од Сјенице, напао је непријатељ са 3 тешка и 2 лака тенка, а од Новог Пазара, преко Дуге Пољане, избила су још 2 тенка. Обје ове групе тенкова, са још 2 блиндирана аутомобила и 2 мотоцикла, а за њима око 20 пјешака, упутиле су се правцем Долићи—Угло. Овај батаљон је издржао напад током дана, а увече се повукао према Ђаловићима с тим што је једну своју чету оставио на раскрсници путева према Кориту, Пештеру и Бистрици. Трећи батаљон, који се овога дана налазио на косама изнад Сјенице, прошао је без борбе, али када је примијетио да је непријатељ принудио 1 и 2 батаљон на повлачење, повукао се и он на Праћице (к 1315), а одатле, према задатку, за с. Годијево (16 км сјев. од Берана), гдје је непријатељ био добио извјесна појачања, која је батаљон нешто касније разбио. Четврти батаљон је био на положајима у рејону Долића, гдје је читаву ноћ уочи тога дана водио борбу.

Око 15 часова, 30 маја, појавило се 6 средњих и 2 лака тенка; они су напали овај батаљон који се морао повући на Велику Главицу.[26] Немајући могућности да се ослободи наших напада којима смо га узнемиравали, непријатељ је био приморан да упути ове снаге и да са тенковима дефилује од једног до другога крила 7 бригаде, потискујући појединачно њене батаљоне.[27] Највећи успјех постигли су непријатељски тенкови изненадним нападом, што је 7 бригаду прилично узнемирило те није имала времена да се прибере, јер је непријатељ

[26] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 31 од 30. 5. 1944 у 7.25 ч. (послије подне); 3/3, 759.

[27] Такав је закључак био код наших штабова, али, иако је у томе било и нечега тачног, ипак је намјера непријатеља била друга, што ће се видјети касније.

већ идућег дана предузео даљи напад истим снагама. Ево шта о томе каже Штаб 7 бригаде:

> „... У борби коју смо водили 31 маја од Крушчице Планине—Петрово Брдо имали смо осјетне губитке, јер када су наши успјели да потисну непријатеља са Петрова Брда, у моменту су се појавила 4 тенка која су дошла од Угла, дошла су непримијећена у току борбе у наше редове. У моменту када су дошли тенкови, пролазила је савезничка авијација, те наши другови нијесу чули зврјање тенкова, него тек када су се појавили у првим стрељачким редовима на Петровом Брду. Ту смо изгубили на мјесту 6 другова, међу којима команду једне чете (командира, замј. командира и полит. комесара)...“[28]

Током 30 и 31 маја непријатељ је успио да одбаци батаљоне 7 бригаде доста дубоко ка р. Лиму. Појава његових тенкова на лијевом крилу бригаде потпуно је изненадила и борце и руководиоце тако да су се врло тешко снашли. Због тога је њихово извлачење и испало тако дубоко, али не и неорганизовано. Бригада се није повукла главнином испред врха непријатељског клина него испред његовог десног бока. Тако се 31 маја нашла на линији Шиповице—Коси—Ђаловићи.

О раду батаљона 5 бригаде, у току 30 и 31 маја, немамо података, али по свему изгледа да су се она три њена батаљона, одређена за маневарска дејства ка Пештеру, повукла једновремено са батаљонима 7 бригаде. На ову претпоставку упућује чињеница да су се штабови 5 и 7 бригаде 31 маја договорили за заједнички противнапад одмах сљедеће ноћи и за то направили план, по коме:

— два батаљона 5 бригаде нападају основним правцем Снежаница (к 1311)—Боров Дол—Врхови (к 1484)—Жилиндар—Јабланица (к 1471), а један батаљон: зас. Ђаловићи—зас. Чампари—зас. Дупљаци—зас. Лазовићи;

— 1 батаљон 7 бригаде напада правцем: Ђаловићи —с. Д. Корито—Петрово Бр.—Црни Врх;

— 2 батаљон 7 бригаде напада између Клисуре и Ђаловића и даље правцем Поље — зас. Османбегово Село—зас. Милево Поље;

— 3 и 4 батаљон 7 бригаде нападају општим правцем Коси — зас. Шиповице — Остроноша — зас. Личине, затварајући правац од Бихора.

---

[28] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 34 од 2. 6. 1944 у 12 ч.; 5/3, 759.

Овим противнападом, овако како је замишљен, изгледа да су се могле постићи двије ствари: и одбацивање непријатеља ка Пештеру и продор 5 и 7 бригаде на југ, чиме би се остварила идеја окружења просторије Бихора. Ово друго је зависило од исхода првог, а у успјех првога није требало сумњати јер је ангажовано довољно наших снага, а било је предвиђено да се противнапад изведе ноћу. Поред тога, противнапад је био усмјерен према дугом откривеном боку непријатеља који није успио да се утврди на достигнутој линији. Сви правци су изводили, углавном, у рејон Црног Врха, који доминира читавом околином и са њега се може лакше дејствовати према долини р. Лешнице, на чијој је лијевој обали била 4 пролетерска бригада.

Све јединице које су имале да врше противнапад биле су прикупљене на једној линији која је, истина, била краћа од непријатељског бока, али је са њим била паралелна. Међутим, лијеви бок непријатељског клина није био угрожен, те би непријатељ имао могућности да се окрене надесно и организује фронт. Нема, дакле, оног противнапада и у други бок који се препоручује у оваквим случајевима. Вјероватно због тога што су се штабови 5 и 7 бригаде договорили за противнапад тек послије извлачења 7 бригаде на поменуте положаје. За успјешан противнапад само на један бок непријатељског клина, и поред тога што се плану нема шта замјерити, била је нужна брзина продирања батаљона 5 и 7 бригаде у дубину непријатеља, како би му се онемогућило брзо сналажење.

О раду 4 пролетерске бригаде у току 30 и 31 маја не знамо скоро ништа. Постоји само један податак по коме би требало да је она овладала положајима у рејону с. Калаче, али јој је било наређено да обустави даље наступање док се не рашчисти ситуација код 7 бригаде. Међутим, други подаци, којима се располаже, искључују ову могућност јер говоре да се 4 пролетерска 2 јуна налазила на линији Бабино Брдо (к 1306 — око 11 км ј-з од Калача)— Симовче (к 1346 — 9 км з. од Калача) и да је непријатељ, у јачини од 3.000 војника, пред тим отсјеком њеног фронта био на линији Смиљевица (5 км ј-и од Бабиног Брда)—Кацубер (триг. 1570 — 5 км сјев. од Смиљевице)—Турјак.

Не располажемо подацима по којима бисмо могли установити шта је од овога тачно. Највјероватније је да је 4 пролетерску задржала непријатељска одбрана, јер је Штаб 2 корпуса наредио Штабу 2 пролетерске дивизије да једну своју бригаду упути у рејон Крушчица Планина—Мусина Јама, како би се олакшало дејство 4 пролетерској бригади на правцу Турјак—Пискавица (триг. 1543)—Мусина Јама и тако омогућило потпуно окружење Бихора, пошто је та просторија у датој ситуацији била врло важна и са војничке и са економске тачке гледишта, услијед чега се није смјело одустати од намјере да се њоме овлада.

Пошто су штабови 5 и 7 бригаде знали за задатак 4 пролетерске, скренули су пажњу командантима батаљона на правац њеног дејства и наредили им да са овом ухвате везу.

Да би 7 бригада била што слободнија за извршење свога задатка, Штаб 3 дивизије је 1 јуна наредио 1 бригади дивизије „Гарибалди" да се постави у рејон с. Ивање—с. Шиповице—зас. Негобратина.[29]

Противнапад 5 и 7 бригаде почео је ноћу 31 маја/1 јуна у одређено вријеме. Батаљони 5 бригаде су, ноћу 1/2 јуна, унеколико измијенили правац наступања, скрећући на југоисток ка Углу и Долићима, док је 7 бригада наступала одређеним правцем. Непријатељ је био потпуно разбијен и принуђен да се повлачи, трпећи велике губитке. Наступање батаљона 5 и 7 бригаде настављено је и 2 јуна,[30] када је 7 бригада избила на линију с. Годуша—с. Хазане—с. Добродол—с. Јаворова—с. Савин Бор—с. Крушчица. У Годуши је, између осталог, заплијењен и вагон пшенице.[31]

На тај начин је и Бихор изолован од непријатеља у Пештеру.

О успјеху 5 бригаде немамо података. С обзиром на то да је она у току наступања скренула ка Углу и Долићима, то се и налазила негдје на том правцу.

---

[29] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 35 од 1. 6. 1944; 34/1, 754.

[30] Овога дана је Штаб 2 корпуса издао наређење да се при свакој дивизији формира извиђачка чета. Ово наређење је услиједило на основу директиве ВШ, а у циљу побољшања обавјештајне службе код оперативних јединица и бољег прикупљања података о непријатељу (Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 352 од 1. 6. 1944; 26/3, 392).

[31] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 34 од 2.6.1944 у 12 ч.; 5/3, 759.

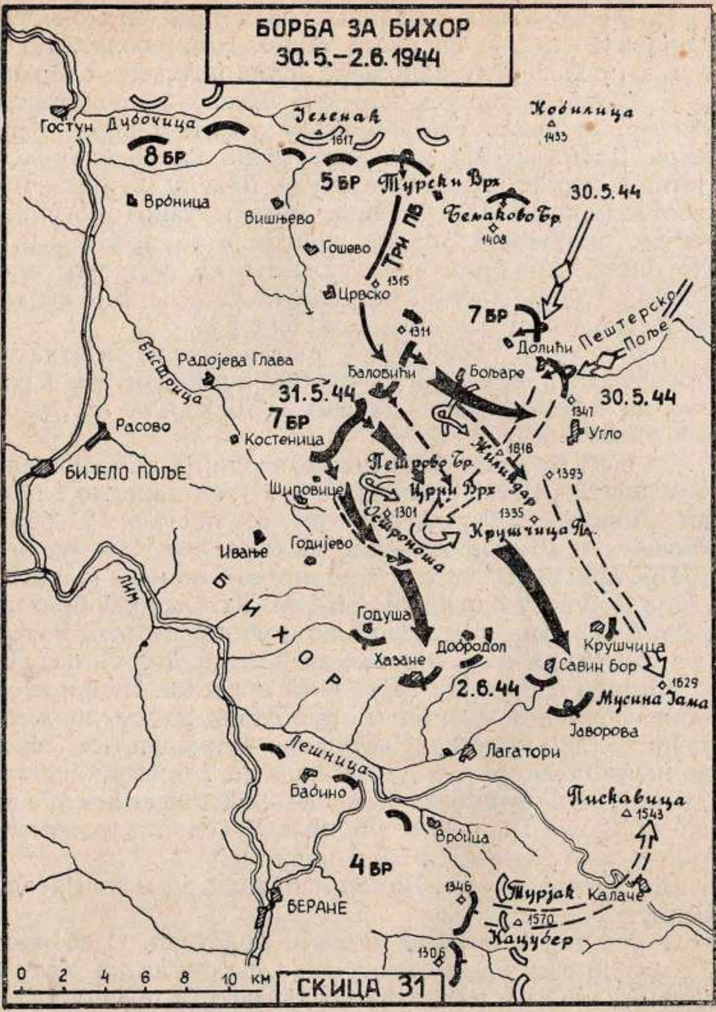

Дознавши за успјех 7 бригаде, Штаб 2 корпуса је наредио 3 јуна Штабу 2 пролетерске дивизије да је смијени са једном својом бригадом и настави даље чишћење Бихора и извлачење хране из њега. До ове смјене није дошло, јер је командант дивизије, пуковник Љубо Вучковић, извијестио, да је непријатељ ноћу

2/3 јуна са јачим снагама избио на линију: Мурина (долина Лима, на путу Андријевица—Пећ)—Сјекирица —Пријеdолска Гл.—Мокра Планина (правац Чакор—Андријевица)— Капе. Командант 2 пролетерске дивизије претпоставио је да је појава ових непријатељских снага у долини Лима у вези са затварањем границе коју је окупатор поставио између Црне Горе и Албаније у рејону Чакора.

Непријатељ је овога дана извршио напад на 7 бригаду дуж читавог њеног фронта: Градац (триг. 1225)—Локва (к 1288)—зас. Вршево—зас. Понор—к 1319—Савин Бор—Ђафа (к 1586)—Острвица (к 1517). Седма бригада је успјела да одбије овај напад. На овом сектору се осјетио придолазак регуларне албанске војске.[32]

На основу извјештаја команданта 2 пролетерске дивизије, командант 2 корпуса му је наредио истог дана: да не врши напад на непријатеља него да га стално узнемирава мањим препадима; да јединице врше стално и што дубље извиђање и да се нарочито пази на подилазак нових непријатељских снага из дубине. Поред тога, командант корпуса је наредио да се јединице што боље обезбиједе од Чакора, али да се Бихор и даље чисти.

Прикупљање наших јединица у долини Лима није, вјероватно, за непријатеља било никаква тајна. Прикупљање оволиких снага он није могао да протумачи никако друкчије него као припрему за продор у Србију. Због тога је настојао да их узнемирава и потискује, како би им одузео иницијативу.

До 3 јуна су маневарске групе батаљона 5 и 7 бригаде, створене по већ изнијетом плану од 29 маја, успјеле да непријатељу на овом сектору одузму слободу маневра и да га разбију на просторији Пештер—Бихор. Дијелови 7 бригаде нијесу се тактички наслонили на 4 пролетерску, јер је између њихових фронтова остао међупростор ширине 4 и више километара, али је то био исувише узан пролаз за непријатељску контролу Бихора, који је био већ највећим дијелом под контролом наших јединица. Њихов сљедећи задатак је био да ову просторију потпуно очисте од непријатеља, искористе богате залихе хране и сасвим је изолују.

---

[32] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 37 од 4. 6. 1944 у 10 ч.; 7/3, 759

Штаб 3 дивизије дао је бригадама задатке који су и даље остали скоро исти као и ранији. И даље су остале двије маневарске групе батаљона: једна — три батаљона 5 бригаде и друга — три батаљона 7 бригаде. Осма бригада се задржала на старој просторији с тим што је један свој батаљон рокирала удесно намјесто 2 батаљона 5 бригаде. Иначе, досада је на њеном отсјеку било углавном без неких значајних промјена.[33]

ДЕЈСТВА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ КРАЈЕМ МАЈА И ПОЧЕТКОМ ЈУНА

На сектору Приморске оперативне групе непријатељ је непрекидним нападима стално узнемиравао њене јединице и наметао им тешке борбе. Положај Приморске оперативне групе је био утолико тежи што се њена 6 бригада налазила за све вријеме у рејону Никшића, а 2 далматинска далеко према Требињу. У međупростору ових бригада дејствовали су теренски батаљони. Десно од Приморске оперативне групе, јединице 29 херцеговачке дивизије такође су водиле непрекидне борбе.

У току 27 и 28 маја батаљони 2 далматинске бригаде разбили су Нијемце и четнике у рејону с. Граб—с. Мрцине—с. Врбање. Убијена су и 3 њемачка официра. Непријатељ је послије овога наставио нападе јачим снагама (600 војника из састава „Вражје" дивизије и 500 четника) и принудио јединице 2 далматинске да се повуку са положаја Зупци—Ластва. Према Требињу он је имао преко 60 мртвих и већи број рањених. Непријатељ је бројно био јачи од 2 далматинске бригаде, утолико прије што су се два батаљона ове бригаде налазила према Билећи, гдје су садејствовали херцеговачким јединицама. Он је успио да до 3 јуна овлада Ораховцем и Лаством.

Јединице 29 херцеговачке дивизије и два батаљона 2 далматинске бригаде[34] напали су 1 јуна Билећу и

---

[33] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 36 од 3. 6. 1944 у 7.30 ч.; 29/1, 759.

[34] Друга далматинска бригада је услијед непрекидних борби била заморена, а бројно стање јој је све више опадало због сталних губитака (бројно стање бригаде на дан 5 јуна било је 750 од којих 320 чл. КПЈ, 40 кандидата и 240 чланова СКОЈ-а

успјели да овладају већим дијелом града, али су се, услијед интервенције непријатеља од Требиња и Стоца, морали повући. Међутим, штабови Приморске оперативне групе и 29 дивизије нијесу одустали од намјере да заузму Билећу, јер су тежили да се заузимањем овога града створе услови за погоднија продирања према мору.

Тих дана је примијећено пристизање њемачке моторизације и пјешадије у Подгорицу, а од Подгорице покрети према Цетињу и даље за Боку Которску. Обавјештајна служба није могла да установи о чему се заправо радило. Једни непријатељски дијелови су одлазили, а други долазили и распоређивали се по периферији Подгорице. На основу тих покрета и непријатељске активности на свим секторима 2 корпуса, Штаб корпуса и њему потчињени штабови закључили су да непријатељ припрема озбиљну офанзиву.

МЈЕРЕ ШТАБА 2 КОРПУСА НА ВИЈЕСТ О ПРИКУПЉАЊУ НЕПРИЈАТЕЉА ДУЖ КОМУНИКАЦИЈЕ ПРИЈЕПОЉЕ—ПЉЕВЉА—ЧАЈНИЧЕ

Према извјештајима Штаба 5 дивизије, Нијемци су од 30 маја вршили пребацивање својих снага комуникацијом Пријепоље—Пљевља—Чајниче и ојачали те гарнизоне. Непријатељ је, међутим, вршио прикупљање дуж поменуте комуникације.

У вези са оваквом ситуацијом, Штаб корпуса је наредио:

— Штабу 37 дивизије да врши што јачи притисак са сјевера на комуникацију Пријепоље—Пљевља—Чајниче (мањим снагама), а са осталим снагама да врши притисак на Пљевља;

— Штабу 17 дивизије да врши притисак на комуникацију Пљевља—Чајниче са југа;

— Штабу 5 дивизије да појача притисак на комуникацију Пријепоље—Пљевља, такође са југа.

— нерегистровано). Штаб Приморске оперативне групе је разматрао могућност да ову бригаду извуче из борби ради одмора и попуне и у вези с тим молио Штаб 2 корпуса да ослободи 6 бригаду из рејона Никшића.

*

Да би развој наредних догађаја који су се одвијали у долини Лима и уопште на читавом фронту 2 корпуса био прегледнији, ми ћемо га пратити по данима.

ДЕЈСТВА У ТОКУ 4 ЈУНА

Јединице Приморске оперативне групе задржале су своје старе положаје. Најангажованија је била 2 далматинска бригада.

У долини Зете — без борби. У рејону Подгорице и даље је трајала прилична живост код непријатеља.

У Кучима, на сектору 9 бригаде, без промјена.

На Беранском отсјеку Лимског мостобрана 4 пролетерска бригада је водила читав дан борбу на линији Бабино Брдо (к 1306, 9 км ј-и од Берана)—Симовче (к 1346). Непријатељ је предузео напад рано изјутра, али није успио да одбаци батаљоне ове бригаде. У овом су нападу учествовали и дијелови регуларних албанских фашистичких трупа.

На отсјеку 7 бригаде непријатељ је предузео један слабији напад, који су батаљони ове бригаде одбили, нанијевши непријатељу губитке од 60 мртвих и већег броја рањених.

На отсјеку 5 бригаде није било већих борби. Бригада се налазила на линији Катуниште (к 1187)—с. Бољаре—Жилиндар (триг. 1616)—Крушчица Планина.

Осма бригада је у току ноћи 3/4 јуна успјела да противнападом одбаци непријатеља на свом отсјеку, али је непријатељ ујутру понова пошао у напад и до 12 часова овладао положајима Травњак—Кулина.

На сектору 5 дивизије није било борби, али је Штаб дивизије извијестио Штаб 2 корпуса да су у Пријепоље стигле јаче непријатељске снаге од Прибоја и да су продужиле за Пљевља, мобилишући успут коње.

Дијелови 17 дивизије успјели су да разбију четнике код Челебића и да их одбаце према Фочи.

Непријатељска авијација је била врло активна у извиђању Јужног Санџака.

5 јуни

(Скица 32)

На сектору Приморске оперативне групе и у долини Зете углавном без промјена.

Штаб 9 бригаде је извијестио да непријатељ припрема напад на Куче и Пипере.

На сектору 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, непријатељ се ограничио на одбрану.

На отсјецима 5 и 7 бригаде непријатељ је био неактиван. Међутим, Штаб 7 бригаде је, у сагласности са политичким комесаром 3 дивизије, донио одлуку да бригада, ојачана 3 батаљоном 5 бригаде и једним батаљоном 1 бригаде италијанске дивизије „Гарибалди", изврши напад на непријатеља.

Овај напад је замишљен овако:

— 3 батаљон 7 бригаде напада правцем Присоје—Вељи Врх—с. Петница—с. Врбица;

— 2 батаљон 7 бригаде напада правцем с. Лагатори—с. Трпези—с. Тарханеш, са задатком да што прије посједне Јазавчев Крш ради садејства са 4 пролетерском бригадом, а у случају да 4 батаљон наиђе на јачи отпор, да га потпомогне правцем Трпези—Равниште—Ђук;

— 4 батаљон 7 бригаде напада правцем с. Савин Бор—преко р. Дахче—Мали Врх (к 1401)—Борово Брдо—Главица (к 1420);

— 1 батаљон 7 бригаде напада правцем Бела Вода (к 1534)—Пуч Поље—Пискавица (триг. 1543);

— 3 батаљон 5 бригаде напада основним правцем Крушчица Планина—Крстаче (триг. 1755)—Градина (триг. 1752)—Мусина Јама (к 1629), са задатком да са положаја Крстача—Мусина Јама—Зелеников Кам, затвори правац од Паучине и Бишева.[35]

Осма бригада је ноћу 4/5 јуна извршила напад на непријатеља, али је овај дао врло жилав отпор те га није успјела одбацити са његових положаја. У свануће 5 јуна непријатељ је са својих положаја изнио 10 рањеника, а мртвих је било више од 20.

Овога дана су све наше јединице, са положаја јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље, потврдиле ранија обавјештења да непријатељ довлачи нове снаге.

[35] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 41 од 5. 6. 1944 у 13 ч.; 30/1, 759

На сектору 5 дивизије непријатељ је ноћу 4/5 јуна напао мања одјељења 4 крајишке бригаде на правцу Пљевља—Жабљак, пробио њену одбрану и током дана успио да овлада рејоном с. Влаховићи (8 км од Левертаре на путу за Пљевља)—с. Косаница и да избије у рејон Кутуша. Тако је, заправо, избио на саму р. Тару и почео ужурбано да довлачи материјал и снаге на десну обалу ријеке са намјером да је форсира. Међутим, на супротној, лијевој, обали није било наших снага за одбрану ријеке, јер су јединице 5 дивизије држале, прије овог продора, положаје дубоко према Пљевљима и могло се поуздати да је то најбоља одбрана р. Таре. Тек сада, кад је њемачка моторизована колона[36] овако нагло дубоко продрла, може се видјети колико је опасно оставити ријеку, макар и у дубини, без специјалне одбране, а нарочито на овако важним правцима.

Ситуацију, насталу овога дана, наши су штабови цијенили углавном овако:

Нагли продор непријатеља од Пљеваља према Тари, који можда није ни планиран раније и који нема снаге да буде нарочито озбиљан, бар не у смислу неког значајнијег обухвата, изгледа већи и опаснији због тога што непријатељ има јаче снаге у Санџаку и на пролазу кроз Санџак, а непријатељске офанзиве се увијек на нас устреме некако изненада. Због тога овај изненадни непријатељски продор ипак треба схватити озбиљно.

На основу овога, Штаб 2 корпуса је наредио:

— *16 муслиманској бригади* — да се што прије постави на лијеву обалу Таре са задатком да не дозволи непријатељу форсирање ријеке (иначе, ова ће бригада ући у састав 17 дивизије, а прешла је на десну обалу Таре код с. Пренћана — 11 км узводно од Левертаре).

[36] Ово је она непријатељска група која је формирана баш за овај задатак, што смо раније већ изложили, а што тада наши штабови, наравно, нијесу знали. Наиме, ради се о оној групи под командом команданта 359 пука 181 њемачке дивизије, која је створена са задатком да заузме Жабљак и наш аеродром у Негобуђи. Половином маја у Санџак је био упућен још и 2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген" са штабом пука и са задатком да ојача прву групу (у којој је већ био 1 батаљон овога пука) и да јој помогне при заузимању комуникације Пријепоље—Пљевља.

Под команду Штаба ове бригаде стављена су и два теренска батаљона команде I подручја корпусне војне области 2 корпуса.

— *17 дивизији* — да најближу бригаду што прије оријентише у рејон с. Оцак—с. Влаховићи са задатком да дејствује у десни бок и позадину непријатеља који продире према Тари.

— *5 дивизији* — да њена 4 бригада, која је и иначе овога дана водила борбу са овим непријатељским снагама, поново изврши напад у садејству са јединицама 17 дивизије.

Непријатељска авијација је овога дана извиђала нарочито правац Пљевља—Левертара и то је њемачкој акцији на овом правцу давало озбиљнији карактер.

6 јун

Код Приморске оперативне групе било је релативно мирно.

Из долине Зете и од Никшића стизали су извјештаји о припремама непријатеља за напад и са те стране. Поред тога, обавјештајна служба је доставила извјештаје да је саобраћај на комуникацији Скадар—Подгорица—Цетиње врло жив, нарочито ноћу.

На сектору 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, непријатељ није испољио никакву значајнију активност.

Седма црногорска бригада је покушавала да оствари напад, запланиран претходног дана, и читав дан је водила тешки бој, који је прекинуо мрак, а да линија положаја није промијењена. Непријатељ је имао преко 40 мртвих и више рањених. Исти је случај био и са 5 бригадом. Код 8 бригаде није било борбе, али је Штаб бригаде извијестио да је код непријатеља примијећена извјесна нервоза.

Према Тари (засад најопаснији правац) непријатељ је напредовао. Шеснаеста муслиманска бригада, због велике удаљености, није успјела да се на вријеме понова пребаци на лијеву обалу Таре. Тако је непријатељ успио да форсира ријеку у рејону порушеног моста на комуникацији Пљевља—Жабљак. Један ба-

таљон команде подручја није био у стању да спријечи непријатељу (1.800 војника, са 15 тенкова и једном батеријом топова) форсирање.

Ноћу уочи овога дана, 10 крајишка бригада је напала непријатеља на линији с. Миоска—с. Ратајска—с. Коловрат—с. Сељашница (у рејону Пријепоља). Напад је успио[37].

Штаб 3 дивизије примио је преко телефона, 6 јуна у 10.40 часова, наређење Штаба 2 корпуса које гласи:

> „Нијемци са тенковима и камионима наступају у правцу Његобуђа, задатак: повезати се са Никшићем, откуда очекујемо напад. Дијелови Морачине бригаде оријентисани у правцу Косаница, Тара. У току ноћи смијените бригаду V дивизије, која затвара правац Пријепоље—Бродарево, са једном Вашом бригадом и још тај правац појачајте тако да на десној обали Лима остане свега 6 Ваших батаљона. Повежите се са Морачом. Предузмите систематско рушење комуникације Бродарево—Бијело Поље. Ваш основни правац, који треба сигурно да затворите, јесте Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље“.[38]

Из ове депеше се види да је Штаб корпуса процијенио задатак њемачке групе онако како је непријатељ то и хтио. На овакву оцјену Штаб корпуса су навела обавјештења да непријатељ припрема напад и на правцу Никшић—Жабљак. Кад се то упореди са овим продором од Пљеваља, разумије се, другаче се није могао ни оцијенити маневар непријатеља који би, у случају његовог стварног постојања, за нас био прилично опасан. Међутим, као што смо видјели, задатак непријатеља је био ограничен, а све оно што је предузео било је срачунато на прикривање тог задатка.

Главни задатак 3 дивизије по горњој депеши је био: затварање правца Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље, док је правац Сјеница—Бихор—Бијело Поље постао споредан. Ово је ишло у прилог непријатељске идеје маневра у циљу разбијања нашег Лимског мостобрана. Ликвидација нашег аеродрома на Његобуђи, коју смо раније споменули, свакако је била упе-

[37] Убијени Нијемци су припадали 1 батаљону 334 пука 181 њемачке дивизије, а пошли су из Скадра 1 јуна па, преко Метохије, Рашке, Сјенице и Пријепоља стигли на ту просторију. Покрет ових непријатељских снага, као што смо раније видјели, био је откривен од стране обавјештајне службе наших јединица.

[38] Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

рена непосредно на овај мостобран, јер је непријатељ мислио да наше снаге у долини Лима зависе од снабдијевања које је текло преко тог аеродрома. Истина, овај је аеродром био важан, али не толико да без њега не бисмо могли држати мостобран.

Прегруписавање снага 3 дивизије није обухватило 9 бригаду иако је Штаб корпуса, неколико дана раније, наредио да је смијени 5 бригада како би и 9 бригада, као млада јединица, пролазила кроз окршаје. Догађаји су предухитрили ово прегруписавање исто као и оно које је било предвиђено између једне бригаде 2 пролетерске дивизије и 7 бригаде на десној обали Лима.

На основу добијеног задатка од Штаба корпуса, Штаб 3 дивизије поставио је бригадама нове задатке.

Осма црногорска бригада добила је задатак да са два батаљона на линији Осеченик (к 1430)—с. Врбница (у долини Лима 14 км сјев. од Бијелог Поља) затвори правце који изводе од комуникације Сјеница—Пријепоље и од Сјенице према Бијелом Пољу, а са друга два батаљона да на положају у рејону Бродарева, у садејству са 5 бригадом, затвори правац Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље. Пребацивање батаљона са десне на лијеву обалу Лима имало се извршити на тај начин што ће се одмах пребацити један од три, колико их тамо има, да би се што прије повезао са батаљоном који се већ налази на лијевој обали. Предвиђено је да се борба на десној обали прими само на одређеној линији, испред које треба послати мања одјељења ради извиђања и откривања непријатељских покрета и намјера. Ова два батаљона имала су да раде тако да непријатељ не добије утисак да су се ту поставили само ради одбране, — што значи да морају бити активни.

Петој бригади је наређено да се што прије пребаци на лијеву обалу Лима и упути правцем Бијело Поље—Бродарево према Пријепољу, гдје ће смијенити Крајишку бригаду. Задатак 5 бригаде је затварање правца Пријепоље—Бродарево. Ова бригада треба да упућује своје батаљоне на лијеву обалу Лима оним редом како их буду смјењивали батаљони 7 бригаде.

Седма бригада је имала да посједне линију Острноша (к 1301)—Градац (к 1202)—Клисура—Равни Гвозд

(к 1240)—с. Вишњево, са задатком да затвори правац од Пештера и Сјенице према Бијелом Пољу. Штабу бригаде је остављено да линију за пријем борбе одреди у складу са ситуацијом и земљиштем[39].

*

Штаб 3 дивизије подвукао је нарочито брзину којом је требало извршити прегруписавање. Ово је била посљедица настојања да се отклоне изненађења од јачих ноћних непријатељских продора, на које се морало помишљати баш због тога што је и овај од Пљеваља предузет ноћу и баш када му се најмање надало. С друге стране, обавјештајни подаци су говорили да непријатељ у Санџаку има толико снага да се с правом може очекивати његова офанзива и јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље, што би могло да буде као крак његових клијешта, отворених од Санџака према Црној Гори.

На Тари су, према Жабљаку, мањи дијелови непријатеља прешли ријеку.

Присуство непријатеља пред 2 пролетерском дивизијом, у јачини од 3.000 војника, који се моментано држе дефанзивно, опомињало је да и отуда може да дође до офанзиве.

Без обзира на то што је непријатељ уствари мислио и какав је план изводио у датој ситуацији, он је успио да узнемири наше снаге и да им ситуацију учини опаснијом но што је била.

Поред горњег, видимо још и то да Штаб 3 дивизије пребацује читаву 5 бригаду на лијеву обалу Лима. Ова бригада је имала задатак да смијени 10 крајишку бригаду. Но, и да није било ове смјене, вјероватно би се исто тако поступило, јер је на правцу Пријепоље—Бродарево требало направити дубински распоред. На тај начин се могло прикупити довољно снага које ће бити у стању да непријатеља задрже.

Земљиште на десној обали Лима није непријатељу дозвољавало употребу технике па је закључено да отуда не може ни нанијети главни удар. Међутим, комуникацијом уз Лим пружала му се добра могућност

[39] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 37 од 6. 6. 1944 у 23 ч.; 31/1, 759.

за то. Истина, долина Лима не дозвољава велико ширење даље од комуникације без опасности од наших снага, које су баш и хтјеле да непријатеља туку ван комуникације, када је он без подршке тенкова. Интересантно је у том смислу једно наређење Штаба 3 дивизије, у коме се каже да се непријатељ не напада на утврђеним положајима, нити онда када има у близини тенкове, већ га треба нападати кад је на чистини и у покрету.

Знајући распоред јединица 3 дивизије на десној обали Лима у моменту пријема поменутог наређења Штаба 2 корпуса, можда ће се неко запитати зашто је Штаб 3 дивизије, и поред хитности која је назначена у наређењу Штаба корпуса, одлучио да на лијеву обалу Лима пребаци 5, а не 8 бригаду, која је у том моменту била много ближа. Штаб дивизије се на ово одлучио због тога што је 8 бригада била још увијек млада јединица, која ни издалека није прошла кроз онакве окршаје кроз какве је прошла 5 бригада. А задатак је био такав да се морао извршити потпуно. На лијевој обали Лима требало је примити одлучујућу борбу, ако то устреба, а на десној се могло користити више маневром. Да због овакве своје одлуке Штаб дивизије не би доживио непријатности, у случају да непријатељ крене у напад прије но што стигне 5 бригада, њој је наређено да се пребацује журно по батаљонима не чекајући да сва буде смијењена. Рачунало се с тим да ће батаљони 5 бригаде, макар и појединачно, бити од користи ако се нађу на правцу Бијело Поље—Бродарево, чак и у моменту када би непријатељ успио да пробије нашу одбрану у рејону Бродарева. У том случају би батаљони 5 бригаде, ешелонирани један позади другог, онако како су прелазили Лим, претстављали сигурну одбрану по дубини.

Овдје се даље мора уочити слабљење Бјелопољског мостобрана, и то врло осјетно. Ту чињеницу морамо имати пред очима, јер ће се то врло убједљиво одразити на каснији развој догађаја на овом мостобрану.

Због опасности која је пријетила од спајања непријатеља са правца Таре са оним из Никшићког гарнизона, Штаб корпуса је наредио Штабу Приморске

оперативне групе да хитно затвори правац Никшић—Шавник и да предузме рушење комуникације на том правцу, јер је он у оваквој ситуацији био најопаснији.

Морало се рачунати и са новом непријатељском тактиком: да се брзим покретима пробија у нашу дубљу позадину и да нам отуда ремети планове и деморалише становништво на ослобођеној територији. Таква непријатељска тактика се већ јасно испољила. Потез непријатеља од Пљеваља према Жабљаку био је врло користан за растерећење комуникације Сјеница—Пријепоље, јер је, свакако, и непријатељ знао шта за нас значи правац Пљевља—Никшић па је могао претпоставити да ћемо морати тамо да рокирамо јаче снаге.

Штаб 2 пролетерске дивизије упозорио је бригаде на могућност напада непријатеља са више праваца на нашу слободну територију и да је због тога нужно развити најширу обавјештајну службу. Нарочито је скренута пажња 3 српској бригади у погледу обезбјеђења аеродрома у Беранама, којом приликом је подвучено да би непријатељ могао ту спустити падобранске јединице. Свим јединицама је наређено да буду прикупљене и да распусте све курсеве[40].

7 јун

У духу наређења Штаба 2 корпуса, Штаб Приморске оперативне групе је поставио 6 бригаду (без једног батаљона) на комуникацију Никшић—Жабљак, са задатком да затвори овај правац и да руши комуникацију на свим погодним мјестима. Другу далматинску бригаду прикупио је Штаб групе и оријентисао према Грахову[41].

[40] Штаб 2 дивизије, Оп. бр. 75 од 6. 6. 1944; 6/5, 733.

[41] Кад се погледа реакција наших снага на изненадни продор непријатеља од Пљеваља до Таре, види се да је он имао одраза готово на све јединице у Црној Гори, укључујући ту и операциску зону Приморске оперативне групе. То се врло лијепо може видјети кроз нове задатке јединица, који су оживјели читав борбени распоред и добар његов дио покренули ка жаришту, односно тежишту нове ситуације. Непријатељска колона од Пљеваља дјеловала је као магнет који вуче на себе. Тај магнет је савио према Грахову чак и 2 далматинску бригаду из близине Билеће и Требиња.

(Д. Гаговић)

Борци 2 далматинске бригаде на положају у рејону Грахова 1944 и...

(Д. Гаговић)

. . . на превијалишту

На сектору Приморске оперативне групе примијећено је довлачење непријатељевог појачања од 300 војника и једне батерије у рејон Драгаља, ј. од Грахова. Једновремено са тим напали су и четници у правцу Цуца (Трешњева, Бата).

Непријатељ је у рејону Подгорице и даље био миран. Међутим, обавјештајна служба је дознала да непријатељ у том гарнизону чека на позитиван исход његовог пробоја од Пљеваља па да онда изврши напад на 9 бригаду у Кучима. Поред овога, обавјештајна служба је дознала да се и албанске фашистичке јединице припремају да, једновремено са нападом непријатеља од Подгорице, нападну од Плава и Гусиња наше јединице у долини Лима.

Ипак, на сектору 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, албанске снаге нијесу предузеле никакве акције, иако су већ неколико дана стајале спрам наших јединица које, као што смо видјели из наређења Штаба 2 корпуса, нијесу имале задатак да их нападају, сем колико је то потребно ради прикупљања података о непријатељском распореду, снагама и намјерама.

На сектору 3 дивизије, њене су јединице заузеле распоред по наређењу од претходног дана.

Свуда је, дакле, било релативно мирно сем на сектору Таре, гдје је непријатељ, у току ноћи 6/7 јуна, пребацио на лијеву обалу, у рејону Ђурђевића Таре, око 30 моторних возила и неколико тенкова. Рано изјутра, 7 јуна, батаљон команде подручја, јачине 50 бораца, морао је да се склони с пута непријатељској моторизованој колони која је продрла до с. Негобуђе, па одатле једним краком скренула према Жабљаку. Успут је попалила све што је могла.

Шеснаеста муслиманска бригада је прешла у свануће на лијеву обалу Таре код с. Пренћана, али су Нијемци у том моменту били близу Негобуђе. Видјећи да нема могућности да стигне непријатеља и да му осујети даље надирање, Штаб бригаде је одлучио да му се постави с бока. С тим циљем је бригада избила на линију Пометеник—Крауљевац и даље према комуникацији. Оваква је одлука Штаба 16 муслиманске бригаде била у том моменту једино правилна и корисна.

Према основици овог дугачког непријатељског клина усмјериле су дејства јединице 5 и 17 дивизије. Током претходне ноћи су јединице 17 дивизије извршиле успјешан напад на непријатеља на дијелу комуникације с. Влаховићи—с. Оџак и нанијеле му осјетне губитке у људству и техници.

Четврта крајишка бригада је нападала непријатеља на положајима с. Косаница, Отиловићи, Вијенац. И у овим борбама су непријатељу нанијети губици.

Тога дана, рано изјутра, обавјештајна служба 3 дивизије потврдила је ранија обавјештења да је у Пријепоље стигло 1.000 моторних возила од којих је већи број продужио за Пљевља, а нова обавјештења су говорила да се Нијемци пребацују и према Рожају. Обавјештајна служба је закључила да се у рејону Пријепоља налазе двије њемачке дивизије које су дошле од Косовске Митровице. Поред ових обавјештења, са разних страна су долазила и друга према којима непријатељ шири вијести о припремању своје офанзиве на нашу слободну територију, и то правцима: Сјеница—Бијело Поље; Пријепоље—Бродарево и Пљевља—Левертара и даље. У Страњанима, према обавјештајним подацима, налазиле су се и неке бугарске јединице.

Због ситуације на правцу Пљевља—Жабљак и због свих горњих обавјештења која су говорила да би непријатељ могао напасти и од Пријепоља, Штаб 3 дивизије наредио је Штабу 7 бригаде да одмах упути један свој батаљон у Бијело Поље[42].

*

Као што видимо, ни овај дан није донио никакво разјашњење непријатељевих стварних намјера. Увече је у свим нашим штабовима владало увјерење да ће се ситуација разјаснити сљедећег дана. Присуство непријатељских снага у Санџаку, у јачини како је то оцијенила обавјештајна служба, морало би свакако да врло брзо уроди акцијом. Но, да ли ће то стварно бити у правцу југа или ће те снаге продужити за Босну, требало је дознати, у сваком случају најкасније за дандва. Карактеристична је хладнокрвност наших виших

---

[42] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. сл. од 7. 6. 1944 у 17.30 ч.; 39/1, 754.

штабова. По њиховом држању и одлукама види се да су правилно процјењивали непријатељске могућности у том тренутку и да нијесу били вољни да своје планове ремете због непријатељских акција, па чак ни онда кад је њемачка колона угрозила Жабљак. 7 јуна увече у Штабу 3 дивизије се сматрало готово као сигурно, да је непријатељев потез према Жабљаку учињен због тога што је имао податке да ми користимо аеродром на Негобуђи. У прилог те претпоставке је ишло то што се непријатељска колона упутила право за Негобуђу. Слично су резоновали и остали штабови, јер је телефонска и радиовеза међу њима била одлична, па се такво мишљење искристалисало, свакако, у међусобном разматрању ситуације, што је у оваквим тренуцима од велике важности.

Претпостављало се, али као мање вјероватно, да ће непријатељ покушати да се споји са Никшићким гарнизоном јер се ни од Никшића, а ни од Подгорице, није испољавало никакво дејство. Изгледало је прилично нелогично да се непријатељ ангажује само на једном правцу, и то на ономе који му је био и најдужи за постигнуће циља.

Док се овако резоновало у штабовима дивизије и корпуса, крајем овога дана су стигли извјештаји да је непријатељ почео да отступа од Жабљака исто онако брзо као што је прије два дана наступао.

8 јун

Овај дан је протекао без важнијих промјена на свим секторима, сем на сектору Таре, гдје су јединице 5 и 17 дивизије бочно нападале непријатељску колону која се повлачила од Жабљака. Овој колони су нанијети тешки губици. Она још никако није успијевала да се пробије у Пљевља. Само у току овога дана она је имала преко 80 мртвих, а уништено јој је и 7 камиона. Дејство 16 муслиманске бригаде, на лијевој обали Таре, у бок колоне док се она пробијала према Жабљаку, вјероватно ју је принудило на бржи повратак. С друге стране, кад је та непријатељска колона

почела да отступа, нападали су је и у један и у други бок дијелови 5 и 17 дивизије и наносили јој губитке на комуникацији, гдје је била у покрету и незаштићена[43].

Једна група од 170 четника пошла је преко албанске територије за Врмош.

Линија положаја наших јединица на десној обали Лима била је овога дана: с. Грачаница—Сјекирица—с. Шекулар—Кацубер (триг. 1570)—с. Јаворова—с. Савин Бор — с. Угло — с. Долићи—Турски Врх (к 1482)—Јеленак (триг. 1617)—Мачковац[44]. Фронт, односно лук мостобрана, износио је преко 100 км, а дубина се кретала од 8 до 25 км. Ако се сјетимо да тај мостобран треба да послужи као отскочна даска за пробој Групе дивизија у Србију, можемо закључити да оволики простор то обезбјеђује.

9 јун

И овај дан је прошао у знаку борбе са њемачком колоном која је била принуђена да се под борбом извлачи из кањона Таре. У сусрет овој колони пошла је друга мања из Пљеваља. Тако су и једна и друга потпале под ватру јединица 5 и 17 дивизије. У току дана је непријатељ на овом правцу имао преко 50 мртвих и 100 рањених, а изгубио је, поред осталог, још и 5 камиона. Као што видимо, ово пробијање према Жабљаку коштало га је врло скупо.

---

[43] Штаб 9 црногорске бригаде је извијестио како је из сигурног извора дознао да се у току претходне ноћи пребацила једна колона од 80 камиона из Никшића у Подгорицу, а одатле да је један дио пошао за Цетиње. У Штабу 3 дивизије ово је схваћено као да је непријатељ, док је још њемачка колона наступала према Жабљаку, прикупио снаге у Никшићу да јој пође у сусрет, па кад је дознао да је та колона морала да се враћа, снаге из Никшића се разводе у гарнизоне из којих су покупљене. Поред ових обавјештења, дошла су и друга, на основу којих се могло претпоставити да непријатељ смјењује своје снаге у Подгорици са новомобилисаним и извјежбанијим људством од 16—18 година старости, поријеклом из окупираних земаља.

[44] Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 369 од 8. 6. 1944; 52/4, 392.

Пред крај дана стигао је у Штаб 3 дивизије извјештај 8 црногорске бригаде да су непријатељске снаге, у јачини од двије дивизије, прошле из рејона Пријепоља у току 6 и 7 јуна у правцу Прибоја (није се могло провјерити да ли је ово било тачно, али је прилично невјероватно да једном комуникацијом, капацитета оне Пријепоље—Прибој, могу да прођу двије гломазне дивизије у току два дана).

10 јун

Непријатељска колона од Таре успјела је да се извуче и да дође у Пљевља.

Дан је, углавном, прошао мирно.

Услијед промјене ситуације, Штаб 2 корпуса је издао наређење за прегруписавање снага:

— 17 дивизија, у чији састав улази и 16 муслиманска бригада, оријентише половину својих снага према Фочи са задатком да је у погодној ситуацији ослободи. Другу половину својих снага треба да постави у рејон Чајниче—Челебић—Мељак, са задатком да дејствује на овој просторији и садејствује снагама 5 дивизије на правцу комуникације Пљевља—Тара.

— 37 дивизија се пребацује на просторију Пљевља —Рудо—Прибој са задатком да дејствује на тој просторији и врши притисак на Пљевља са сјевера.

— 3 црногорска ударна дивизија остаје и даље на десној обали Лима с тим да једну своју бригаду задржи у рејону Бродарева као резерву.

— 5 дивизија је и даље на просторији јужно од линије Пљевља—Бродарево са задатком да затвара правце: Пљевља—Тара; Пљевља—Мојковац; Пријепоље—Бродарево. На тај начин њену бригаду у рејону Бродарева не треба да смјењује 5 црногорска бригада, као што је то раније било наређено.

Штаб 3 дивизије одлучио је да у резерви остави 5 бригаду, и то у рејону с. Кање—с. Гостун (ј. од Бродарева).

Овога дана је обавјештајна служба са сектора Подгорице доставила извјештај да се у Подгорици

осјећа прилив непријатељских снага и да је већ дошло 18 камиона од Скадра, а 15 са Цетиња. Обавјештајна служба још никако није могла да установи шта треба да значе стални покрети непријатеља поменутим комуникацијама.

Обавјештајна служба из Санџака је доставила извјештај да се Нијемци не задржавају у Пријепољу, него да пролазе даље, а да у Пријепољу има само око 800 четника.

9 црногорска бригада у Кучима, која је иначе за све ово вријеме била ван борби, извијестила је да је ипак осјећала живљу активност четника који су почели да праве засједе нашим извиђачким дијеловима и да убацују мање диверзантске групице у позадину њеног распореда. Поред тога, 9 бригада је извијестила да на просторији од Скадра до границе Нијемци врше попис свих мушкараца од 16—60 година.

НОВИ НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАДИ

11 јун

(Скица 33)

На сектору Приморске оперативне групе још увијек није било никаквих важнијих догађаја. Мање чарке са непријатељем које на том сектору никако нијесу престајале, сматрао је Штаб Приморске оперативне групе сасвим обичним и свакодневним појавама.

На сектору Подгорице, у Кучима, 9 бригада је предузела мјере да неутралише нову четничку активност: убацивање појединих групица, које треба да нашим јединицама наносе губитке и да их узнемиравају.

У долини Лима, на сектору 2 пролетерске дивизије, непријатељ је прешао у напад. То су биле оне снаге које су почетком јуна избиле на доминантне положаје на десној обали Лима у јачини око 3.000 војника, добро наоружаних аутоматским оруђима и са нешто артиљерије.

У рејону Андријевице непријатељ је напао правцем Мурина—Голеш (к 1724) у циљу овлађивања десном обалом Лима и спајања са својим снагама које су

нападале према Беранама. На овом правцу је 2 пролетерска дивизија водила читав дан врло тешку борбу, али се пред крај дана морала повући, тако да је непријатељ овладао Сјекирицом, одакле је пошао према Шекулару и Баљу, не заустављајући се ни када је пала ноћ.

Нарочито жестоку борбу водила је цио дан 4 пролетерска бригада на линији Смиљевица—Кацубер—Турјак и успјела да непријатеља задржи, иако је његов напад био врло жесток. Борба је и на овом отсјеку продужена и послије пада мрака.

На сектору 3 црногорске дивизије 5 бригада није успјела да се прикупи у рејону Кање—Гостун, који јој је био одређен нити да дуго остане у резерви.

Непријатељ је и од Пријепоља, у двије колоне, напао дијелове 8 црногорске и 10 крајишке бригаде. Једна његова колона напала је десном обалом Лима и избила до Гробнице, а друга колона лијевом обалом и избила до Грачанице. Јачина ове колоне према Грачаници, по подацима који су овога дана били прикупљени, била је: један батаљон дивизије „Принц Еуген", двије чете неког батаљона 334 пука 181 њемачке дивизије и дијелови једног батаљона 5 пука недићеваца[45].

Код 7 црногорске бригаде није било промјена.

Непријатељ је напао и јединице 5 дивизије. Дан је прошао у врло напорној борби у којој је непријатељ имао успјеха. Око 22 часа, командант 5 дивизије, Милутин Морача, извијестио је Штаб 3 дивизије да је непријатељ у току дана овладао линијом с. Вуково Брдо—с. Козица—Црни Врх (к 1492)—Камена Гора (триг. 1483)—с.Скокуће и подвукао потребу да 5 бригада до свануђа 12 јуна избије у рејон с. Граб—Бијов Гроб. Непријатељске снаге су биле прилично јаке и имале су тенкове.

У вези са оваквом ситуацијом Штаб 3 дивизије наредио је Штабу 2 батаљона 5 бригаде да се одмах

[45] Пуковник Грос Михаило, као ратни заробљеник, каже о овом покушају непријатеља: „Средином маја, мислим, пребачен сам и ја са 2 батаљоном 14 пука и штабним пуковским јединицама у Пријепоље и потчињен тамо генералу Лебу чије је сједиште било у Сјеници (виша команда „М"). У садејству са пуковником Рајнеком требало је лимски друм преко Бродарева за Бијело Поље ослободити" (3/2-Б, 72-Б).

упути у Бродарево и тамо повеже са батаљоном 8 бригаде, остављајући једну своју чету у Гостуну, са задатком да контролише Лим[46].

Касније, у 23 часа, Штаб 3 дивизије наредио је 5 бригади да одмах предузме покрет и до сљедећег јутра избије у рејон с. Граб—Бијов Гроб, гдје се повезати са Штабом 1 крајишке бригаде[47].

Овога дана је обавјештајна служба из Санџака доставила сљедеће податке Штабу корпуса:

а) Ноћу 9/10 јуна стигло је из Пљеваља у Пријепоље око 20 камиона Нијемаца, а сљедеће ноћи истим правцем стигао је већи број камиона са материјалом.

б) Ноћу 10/11 јуна пролазила је читава четири часа комуникацијом Пријепоље—Прибој колона 169 њемачке дивизије (изгледа да ова дивизија није ни постојала).

в) Њемачки пук „Бранденбург" налази се распоређен око Пљеваља и Пријепоља, а неки дијелови чак и око Сјенице.

*

Као што се види, дан је опет био врло жив, али не само на једном сектору него на свим важнијим секторима јединица 2 корпуса. Обавјештајни подаци су били нешто одређенији него обично и по њима се могло закључити да непријатељ има у покрету, долином Лима, од Пријепоља и даље на сјевер, јаче снаге.

Послије продора правцем Пљевља—Жабљак, што значи дубоко у позадину мостобрана, непријатељ је овога дана синхронизовао нападе на крајње десно крило и у лијеви бок мостобрана на десној обали Лима. Оба ова напада су имала успјеха, а наши су оцијенили као опаснији напад правцем Пријепоље—Бродарево, услијед чега су и предузели одговарајуће мјере.

---

[46] Штаб 3 дивизије, Об. бр. сл. 11. 6. 1944 у 22.30 ч.; 41/1, 754.

[47] О употреби 5 бригаде ће Штаб 3 дивизије извијестити Штаб 2 корпуса одмах сљедећег јутра, јер је 5 бригада била остављена у резерви по његовом наређењу, што значи да је била нека врста корпусне резерве. Са овако изричитим наређењем да се овако велика јединица оставља у резерви ми се врло ријетко сусрећемо.

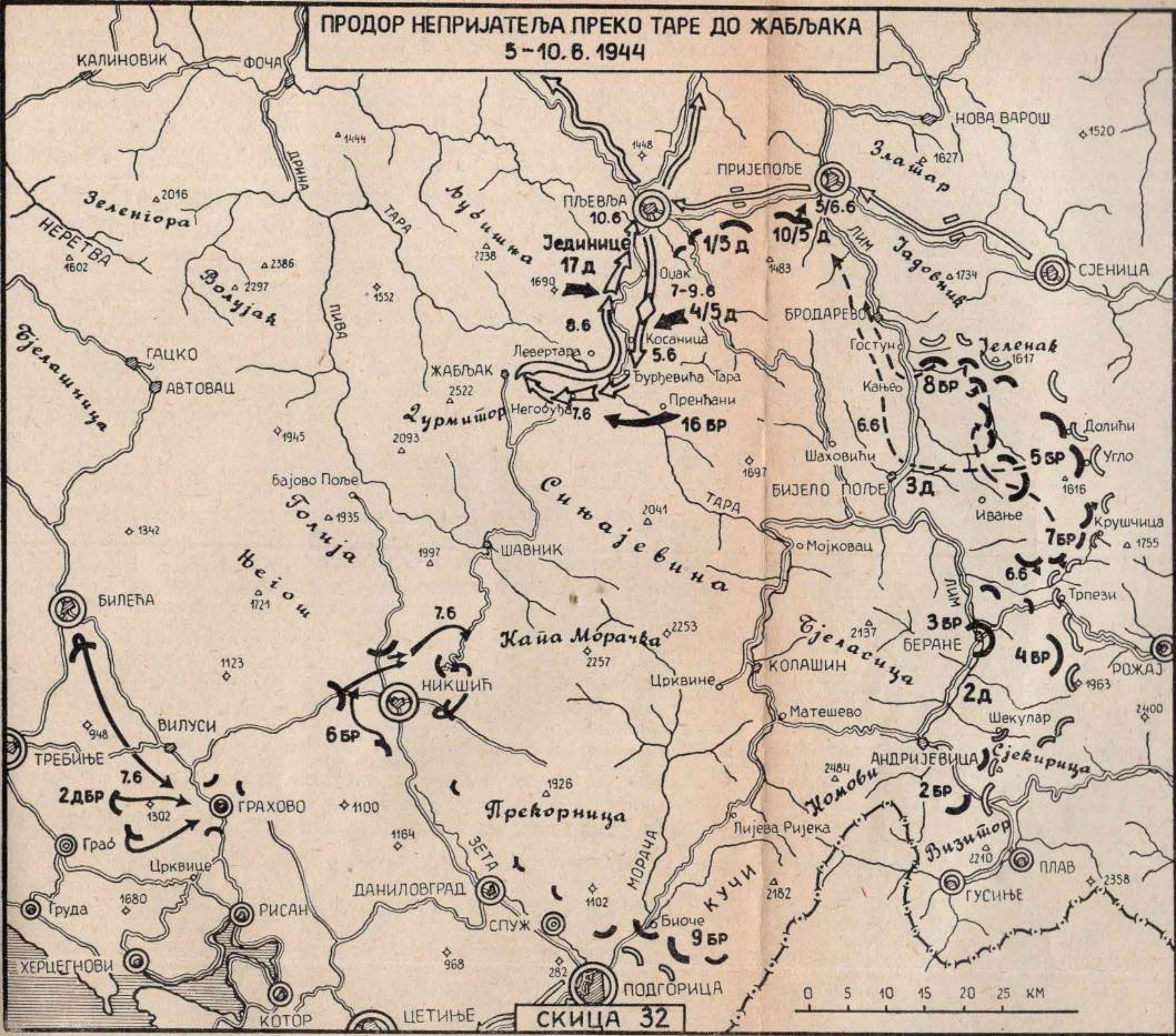
ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА ПРЕКО ТАРЕ ДО ЖАБЉАКА
5–10. 6. 1944
СКИЦА 32

12 јун

(Скица 33)

На сектору Приморске оперативне групе, три батаљона 6 бригаде напала су непријатеља на положајима с. Бата — с. Трешњево (15 односно 6 км ј-и и и. од Грахова). Ови су батаљони вјероватно напали оне четнике који су се прије неки дан појавили у тим рејонима[48].

У долини Зете није било промјена. У рејону Бјелопавлића је Зетски одред, по ранијем задатку са којим смо се својевремено овдје упознали, узнемиравао непријатеља, а нарочито четнике и наносио им губитке.

Јединице 2 пролетерске дивизије вршиле су противнапад на читавом фронту Беранско-андријевичког дијела мостобрана. Непријатељ је био разбијен и натјеран у бјекство према Рожају и Мурини. На бојишту је оставио преко 80 мртвих. Међу заробљенима је било и 3 Нијемца. Заплијењено је: 1 топ, 5 митраљеза, 5 товара муниције и друге ратне опреме. Непријатељ је у повлачењу запалио два своја магацина муниције. Уништени су 1 противтенковски топ и два тешка бацача, којих је непријатељ много имао. Наши губици су били: 1 мртав и 4 рањена.

Код 7 црногорске бригаде није било промјена.

У наставку борбе од претходног дана, један батаљон 8 бригаде разбио је током ноћи 11/12 јуна непријатеља у Грачаници и нанио му осјетне губитке. Код непријатеља је уништено: 2 камиона, 1 путнички аутомобил, 1 мотоцикл и 13 великих гумених чамаца који се нијесу могли извући, а заплијењена је већа количина војничке опреме, која се, такође, није могла извући. Приликом бјекства непријатељ је одвео са

[48] Појава ове бригаде у ширем рејону Грахова наводи на претпоставку да је повучена из рејона Никшића послије одбијања непријатељске колоне од Жабљака ка Пљевљима. Вјероватно је 6 бригада оставила у рејону Никшића свега један батаљон, који ће заједно са јединицама из Никшићког одреда блокирати овај гарнизон. Раније смо видјели да су се четници били појавили према Бати док је непријатељ продирао од Пљеваља. Свакако су се, послије савијања Приморске оперативне групе у рејон Грахова, осилили и они које је група разбила у рејону Граб—Мрцине па их је сада требало поново разбити.

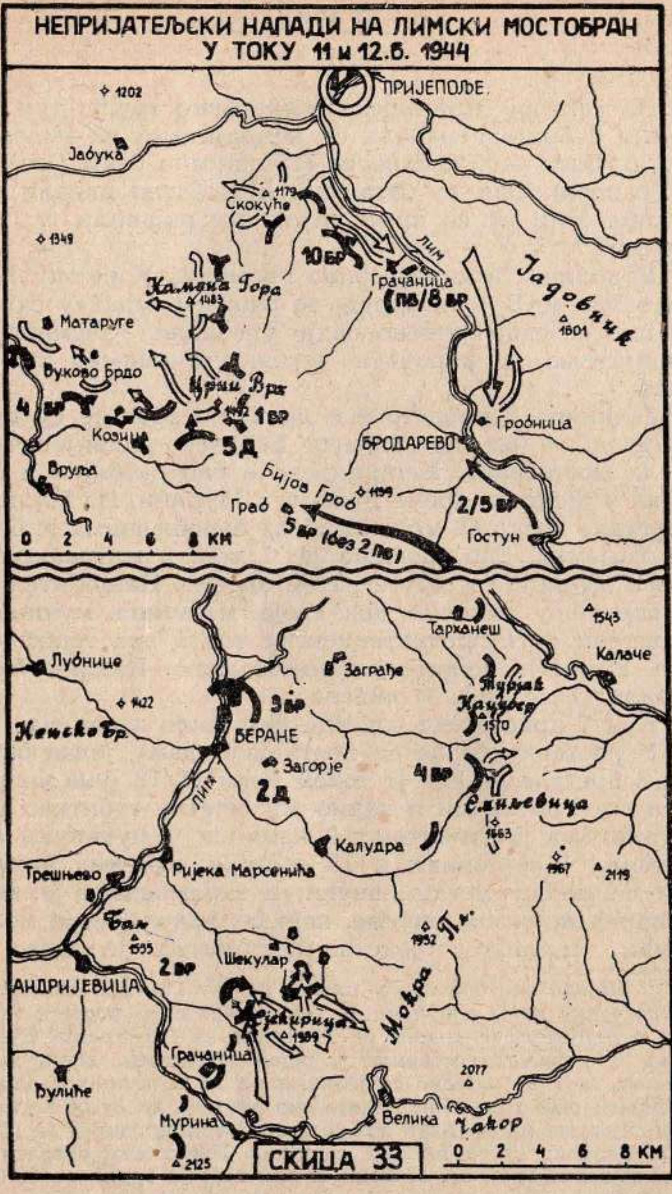
НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАДИ НА ЛИМСКИ МОСТОБРАН
У ТОКУ 11 и 12.5. 1944
ПРИЈЕПОЉЕ
Јабука
Скокуће
10 БР
Грачаница
ПВ/8 БР
Јадовник
Камена Гора
Матаруге
Вуково Брдо
Црни Врх
1 БР
5 Д
4 БР
Козица
Врула
Бродарево
Гробница
Бијов Гроб
Граб
5 БР (без 2 ПБ)
2/5 БР
Гостун
Лим
Тарханеш
Калаче
Лубнице
Заграђе
3 БР
Јурјак
Беране
Загорје
2 Д
4 БР
Смиљевица
Калудра
Трешњево
Ријека Марсенића
2 БР
Шекулар
Андријевица
Мокра Пл.
Грачаница
Ђулиће
Мурина
Велика
Чакор
СКИЦА 33

собом неколико сељака. 12 јун је на томе правцу био миран.

Јединице 5 дивизије извршиле су противнапад на непријатеља такође у току претходне ноћи и успјеле да га збаце са положаја Камена Гора—Скокуће, који је био заузео у току 11 јуна.

Пета црногорска бригада стигла је у одређени рејон.

13 јун

(Скица 34)

На сектору Приморске оперативне групе, 9 црногорске бригаде и 2 пролетерске дивизије, није овога дана било промјена. Ово важи и за 7 црногорску бригаду, гдје непријатељ већ неколико дана није вршио никакве покрете, већ се само утврђивао[49].

Непријатељ је 12 јуна касно увече опет напао од Пријепоља, и то опет у три колоне: једна колона (главна) лијевом обалом Лима према Грачаници, друга (помоћна) правцем Пријепоље—с. Скокуће—с. Миљевићи, а трећа непријатељска колона, која је, свакако, имала задатак да на себе привуче пажњу и дејства наших снага са тежњом да олакша рад прве двије колоне, напала је правцем Камена Гора—с. Козица. Њена је јачина била око 600 војника. Ни овдје немамо података о нумерацији непријатељских јединица.

Један крајишки батаљон, који је био на лијевом крилу батаљона 8 црногорске бригаде, био је принуђен да се повуче на косе сјев. од Дубравчића (10 км ј. од Пријепоља), док се 3 батаљон 8 бригаде задржао на положајима на десној обали р. Грачанице и са њих 13 јуна изјутра успио да одбије прве непријатељске нападе. Међутим, непријатељ је касније добио појачање од око 700 војника и успио да овлада положајем с. Житин—Врања Ст. (к 1045)—с. Дубравчићи.

[49] Уколико се може употријебити тај израз за утврђивање у начину ратовања, који је непријатељ примјењивао саображавајући га нашем, јер ни он није био ни тог расположења ни те снаге да може поставити задатак одржавања једне или друге линије по сваку цијену.

Други батаљон 5 црногорске бригаде[50] налазио се на положају с. Гостун—заселак Оштра Стена (6 односно 4 км ј. од Бродарева) и служио као резерва јединицама које су браниле правац уз Лим.

Претходне ноћи напала је и непријатељска колона која је пошла од Пријепоља према с. Скокуће и 13-ог изјутра овладала положајем с. Скокуће—с. Миљевићи.

Пета црногорска бригада се овога дана сјетила својих жртава на Сутјесци од прије двије године. Одржана је комеморација палим друговима из Савине бригаде и самом њеном првом команданту, Сави Ковачевићу, а послије комеморације су 3 и 4 батаљон пошли у напад у заједници са батаљонима 1 крајишке бригаде. Напад није био добро припремљен па није ни успио. Ова два батаљона су задржала полазни положај с. Борја—с. Мијачиновићи—Зечија Гл. (к 1246), а 1 батаљон се поставио према Црном Врху (к 1492) и Буковику. Међутим, око 17 часова, непријатељ је успио да овлада Зечијом Главом[51].

14 јун

Ноћу уочи овога дана је, на сектору Приморске оперативне групе, 1 батаљон 6 црногорске бригаде упао у села Страшевину и Студенце (рејон Никшића) и потпуно изненадио четнике и Нијемце, разбио их и нанио им губитке од 11 мртвих, међу којима су била и три четничка официра, док је већи број и једних и других рањен, а било је и плијена у оружју и материјалу.

*

Као што видимо, у Санџаку се створио фронт који нити смо жељели нити могли држати без жртава.

Данас се може поставити питање зашто се дозволило да дође до фронта, када се и по директивама

---

[50] Који је у тај рејон био упућен по наређењу Штаба 3 дивизије од 11. 6. 1944 у 22.30 ч.

[51] Велику празнину, при анализи свих ових борби, ствара недостатак података о нумерацији непријатељских јединица, иако то донекле знамо макар и у грубим цртама.

ВШ и по нашој тактици уопште фронт морао избјегавати. При оваквом питању треба имати у виду да је задатак наших јединица тада захтијевао да се просторија чврсто држи, те да се може говорити само о томе да ли се овај задатак могао у датој ситуацији ријешити и на други начин. Мислим да јесте. Главни наш недостатак је био у томе што се није правилно оцјењивала ситуација. Обавјештајна служба је достављала податке да се њемачке колоне крећу углавном преко Пријепоља за Прибој и даље, те је морало бити јасно да, све оно што непријатељ предузима у Санџаку, није ништа друго до бочно обезбјеђење тих непријатељских колона. Снаге које је непријатељ ангажовао за ово обезбјеђење нијесу биле толико велике да би се могле одржати при концентричном нападу наших јединица које су се тих дана налазиле у борби са њима. Увући непријатеља једним маневром у долину Таре према Колашину и у долину Лима (гдје било од Бродарева до Андријевице) и ту га потући, изгледа да би било најбоље рјешење. Ми смо за то имали довољно снага. Ту су биле 2 пролетерска, 3 црногорска и 5 дивизија. Дакле, три дивизије. 2 и 5 дивизија су се врло брзо одмориле. Уосталом, оне ни онако нијесу имале ништа више одмора но да су на овај начин биле ангажоване.

Прихватајући се фронталне одбране створили смо услове у којима нас је непријатељ највише замарао и могао да зна тачно и наш распоред и шта смо у стању да из тог распореда урадимо. А пошто ни сам није имао довољно снага да наше снаге фронтално потискује на читавом фронту, он је прибјегао формирању појединих раздвојених група које су, у одређеном моменту и на одређеном правцу, имале вишеструку надмоћност и успијевале да пробију нашу одбрану. На тај начин оне су нам одузимале иницијативу и онемогућавале слободу извођења оперативних замисли, које су тих дана за нас биле врло важне.

*

Овога дана су и четници, у јачини од око 300 војника, напали наше мање дијелове у Бјелопавлићима у рејону Вражегрмаца (ј. и и. од Ман. Острога) и Сла-

тине. Напад су извели у духу своје најновије тактике, као што се то већ одразило на сектору 9 бригаде, у Кучима. Наиме, прво убацују мање групице у позадину нашег распореда, па из засједа нападају наше јединице које се постављају за одбијање главних четничких напада. Четници су видјели и искусили како се таква и слична наша тактика одражава на њих, па су покушали да је примијене баш у борби против нас. Међутим, наше су јединице и томе брзо стале на пут примјењујући противмјере тако да су четничке банде биле свуда разбијене. И овога дана су четници били разбијени и принуђени на повлачење према Ман. Острогу гдје су се крајем дана почели прикупљати.

Код 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, непријатељ је био неактиван, заправо разбијен и неорганизован послије удара које су му наше јединице нанијеле прошлих дана.

Осма црногорска бригада је ноћу 13/14 јуна предузела противнапад на непријатеља у рејону Грачанице, али без успјеха. Непријатељ је пред њом био врло јак и дао је жилаву одбрану. Трећи батаљон ове бригаде није успио да непријатеља одбаци. Напротив, непријатељ је око 1 час успио да пређе на десну обалу р. Грачанице и да заузме доминирајуће положаје изнад истоименог села, чиме је створио боље могућности за даље продирање на југ.

Послије оваквог непријатељског успјеха, Штаб 8 бригаде је, око 7 часова, донио одлуку да своје јединице на лијевој обали Лима постави на положаје у рејону Бродарева (село Подјасен—Закут (к 835)—заселак Халуге и улијево до сеоског пута Мијачиновићи—Гојаковићи). У моменту доношења ове одлуке, дијелови 8 бригаде су се налазили на положајима: Јазавац, Бродарево, Подјасен. Током дана непријатељ је испољио свој главни напад у правцу Бродарева.

Пета црногорска бригада је, такође претходне ноћи, извршила противнапад на непријатеља на своме отсјеку, али ни она није имала успјеха. Непријатељ се одржао на линији с. Крушево—с. Борја—Врање Ст.—Виничко Бр.—с. Скокуће. Јачина непријатеља на тим положајима процијењена је на око 1.400 војника. Батаљони 5 бригаде су били распоређени: 3 и 4 на положајима Зечија Гл. (к 1245) и Кртоша; 1 батаљон као ре-

зерва на Бијовом Гробу, док је 2 батаљон био у рејону Гостуна, опет као резерва. Други батаљон је доста темељито порушио комуникацију Бродарево—Бијело Поље. Лијево и десно су се батаљони 5 бригаде наслањали на дијелове 8 црногорске и 1 крајишке бригаде. Са положаја 5 бригаде видјело се како јаче непријатељске снаге надиру према Бродареву.

Претходне ноћи напад су предузеле и јединице 5 дивизије али и оне без успјеха.

Током овог дана непријатељ је овладао Каменом Гором. Јединице 1 и 10 крајишке бригаде су, предвече овога дана, биле на линији Зечија Глава (к 1245)—Крушчица — Гредина — Миљатовица — Гајине (к 1254).

14 јуна увече све јединице су припремале противнапад на сектору Јужног Санџака.

И поред овакве ситуације на фронту корпуса, Штаб корпуса је помишљао на ликвидацију Пљеваља и у вези са тим дао је штабовима 3 и 5 дивизије као неку врсту авизо-наређења да своје дивизије повежу како би једна бригада 3 дивизије могла дејствовати на отсјеку с. Јабука (на средокраћи комуникације Пљевља—Пријепоље)—Пријепоље у циљу овлађивања комуникацијом и олакшања заузимања Пљеваља.

Обавјештајна служба 2 корпуса доставила је овога дана извјештај по коме је ноћу 12/13 јуна стигла из Прибоја у Пријепоље колона од 5.000—6.000 војника СС трупа са намјером да изврши напад према југу од Пријепоља. На основу података које је обавјештајна служба успјела да добије, овај непријатељски напад је требало да услиједи у времену између 13 и 15 јуна. Ако овај податак упоредимо са датумом појачане офанзивне дјелатности непријатеља на овом правцу, могло би се закључити да су обавјештења била тачна и да је напад услиједио нешто раније.

15 јун

(Скица 34)

На сектору Приморске оперативне групе није овога дана било важнијих догађаја.

На сектору Подгорице није било активности непријатеља[52].

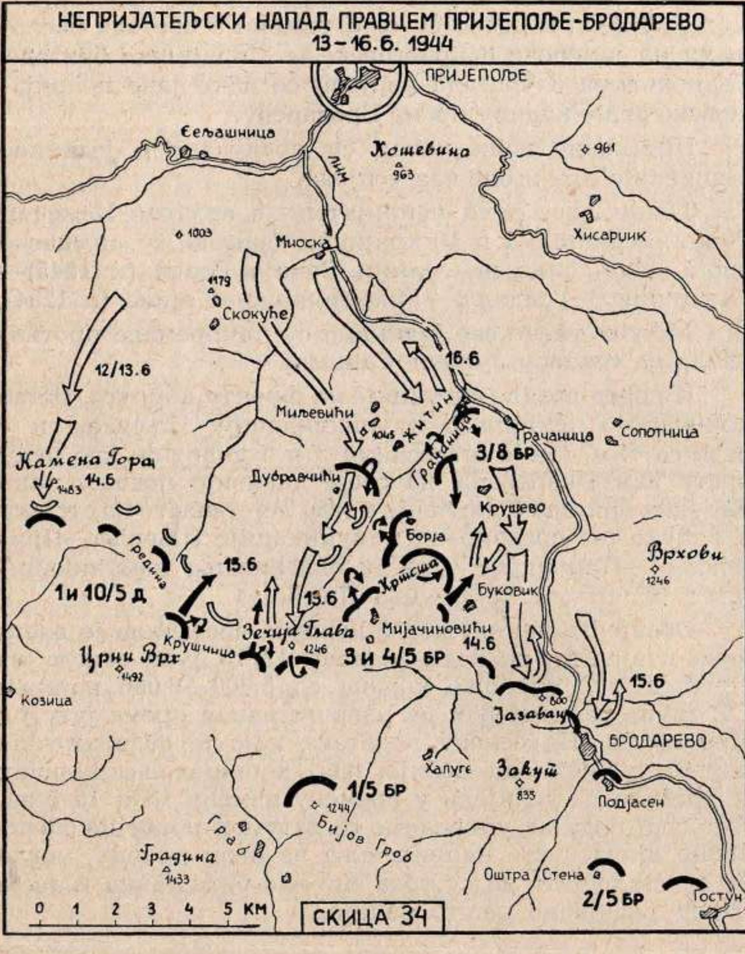

СКИЦА 34

[52] Обавјештајна служба из града извјештава наше штабове да је из Београда стигао четнички командант Јаков Јововић, који је одмах предузео формирање једног четничког пука од 1.600 војника, који треба да опреме и наоружају Нијемци (касније ћемо видјети да је овај податак био тачан и да је овај пук био доста кратког вијека, иако су га били назвали „гвозденим“).

У долини Лима, на сектору 2 дивизије и 7 црногорске бригаде, овај дан је прошао без важнијих догађаја.

Противнапад 8 и 5 бригаде, као и јединица 5 дивизије, које су оне предузеле ноћу 14/15 јуна, није успио.

Овога дана су наше јединице опет прешле у противнапад и принудиле непријатеља на повлачење. Непријатељ је почео повлачење најприје на десној обали Лима, и то пред фронтом 7 и 8 бригаде, гдје наше јединице нијесу ништа предузимале. На лијевој обали Лима непријатељ се повукао са положаја Зечија Гл. и батаљони 5 бригаде су прешли у гоњење. Пред сам мрак непријатељ се повукао и са положаја у рејону с. Буковика.

Штаб 2 корпуса је овога дана располагао са извјештајима по којима је у нападу од сјевера на наше јединице у Јужном Санџаку учествовао 2 пук дивизије „Принц Еуген", састава: три батаљона[53], један батаљон Недићевих четника, муслиманска милиција и четници Драже Михаиловића. Непријатељ је имао неколико батерија и већи број тенкова. За ово вријеме га је подржавала и авијација.

16 јун

Приморска оперативна група ни овога дана није била ангажована у тежим борбама.

У долини Зете непријатељ је био у покрету тако да је већ отишло, вјероватно према Цетињу, 2.500 непријатељских војника који су логоровали у Зети, а остало је само 300[54].

На сектору 2 дивизије, као и на отсјецима 7 и 8 бригаде на десној обали Лима, непријатељ је током дана извршио неколико мањих напада, који су одбијени.

---

[53] Ово је, свакако, 14 пук дивизије „Принц Еуген", односно његов 1 и 2 батаљон.

[54] Повјереник обавјештајне службе 2 корпуса у Подгорици извјештава да су, до одласка ове непријатељске колоне, пекаре у Подгорици издавале 8.000 хљебова. То значи да је гарнизон имао бројно стање од 8.000 људи. Поред тога, обавјештајна служба из Подгорице јавља да се опет проносе вијести да ће преко Подгорице проћи једна њемачка дивизија на путу за Приморје и да због тога Нијемци већ предузимају обезбјеђење пролаза тој дивизији.

На лијевој обали Лима непријатељ је био протјеран са десне обале р. Грачанице. Пета дивизија је потисла непријатеља према Пријепољу и комуникацији Пријепоље—Пљевља.

Седамнаеста дивизија је заузела Устиколину.

17 јун

На читавој просторији корпуса било је релативно мирно сем код јединица 2 дивизије и 7 црногорске бригаде на десној обали Лима, гдје је непријатељ покушао са јачим нападима него прошлог дана, али није имао успјеха.

Остале наше јединице постепено су потискивале непријатеља из Јужног Санџака, вршећи нападе на њега у циљу извиђања и прикупљања података.

Дијелови 5 црногорске бригаде су гонили непријатеља ноћу 16/17 јуна и, до јутра 17 јуна, избили су на линију Вуково Брдо—Врања Ст. (к 1045). Лијево од ње непријатеља су гониле јединице 1 крајишке бригаде.[55]

Повјереник обавјештајне службе 2 корпуса из Подгорице извијестио је да је у Подгорицу стигао и Павле Ђуришић са својим штабом преко Албаније и да је послије краћег задржавања продужио за Цетиње, остављајући четницима обећање да ће поћи у напад на партизане кроз неколико дана и да ће у тој офанзиви учествовати и Нијемци, као и четници из Србије, који ће у ту сврху доћи преко Албаније. У вези са овим четници су почели да се прикупљају у Подгорици и да формирају јединице. Албанским фашистичким бандама је наређено да затворе границу пред нашим јединицама. Поједине мање јединице Нијемаца и четника одлазиле су из Подгорице у разним правцима. Кроз Подгорицу је прошла нека већа њемачка јединица.

Долазак Павла Ђуришића и мобилизација четника, а нарочито формирање већ поменутог „гвозденог" пука четника, могло је значити припремање непријатеља за офанзиву.

У вези са овим наши штабови су уочили потребу за појачањем тог сектора.

---

[55] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 17. 6. 1944 у 3 ч.; 9/8, 754.

По подацима обавјештајне службе Нијемци су у рејону Сјенице мобилисали сељаке и преобукли их у њемачке униформе. Та мобилизација није мимоишла ни старце од 60 година.

ГУБЉЕЊЕ ДИЈЕЛА МОСТОБРАНА КОД БИЈЕЛОГ ПОЉА

18 јун

На сектору 2 пролетерске дивизије и њеног лијевог сусједа, 7 црногорске бригаде, непријатељ је вршио мање нападе, у којима није имао никаквог успјеха.

У Јужном Санџаку су наше јединице дејствовале у циљу одржавања контакта са непријатељем и прикупљања података о његовим снагама, распореду и намјерама.

Дијелови 17 дивизије су се наслонили на положаје у рејону Д. и Г. Брвенице и Готовуше, западно од Пљеваља.

Јединице 37 дивизије дејствовале су сјев. од комуникације Пријепоље—Пљевља.

*

У 11 часова је Штаб 2 корпуса издао наређење у коме се, између осталог, каже:

„ОДЛУЧИЛИ СМО: да очистимо област Бихор и заузмемо варошицу Рожај са циљем нашег учвршћења на десној обали ријеке Лима, као и рјешења питања сигурније исхране наших јединица на овом простору.“[56]

За извршење овог задатка Штаб корпуса је узео у обзир по једну и по бригаду из 2 и 3 дивизије и брдски артиљериски дивизион. Команда је повјерена Штабу 2 дивизије.

За напад је изабран погодан моменат, јер је непријатељ, према подацима, био дијелом растројен, те

---

[56] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 381 од 18. 6. 1944 у 11 ч.; 29/3, 392.

Заповијест су потписали политички комесар, Митар Бакић и помоћник начелника Штаба корпуса, пуковник Бранко Обрадовић.

се могло очекивати да његова борбеност неће бити на висини. Важан је разлог за напад и то што је исхрана наших јединица у долини Лима била доведена у питање, док је у рејонима које је држао непријатељ било доста хране, што се провјерило и приликом недавног чишћења једног дијела просторије Бихора.

Штаб 2 пролетерске дивизије одмах је приступио извршењу задатка који му је поставио Штаб корпуса и, већ у 13 часова, издао је своју заповијест, којом је за напад одредио 7 и два батаљона 8 бригаде, из састава 3 дивизије. Међутим, до овог напада није ни дошло.

Пошто је добио поменуте заповијести Штаба 2 корпуса и Штаба 2 дивизије, Штаб 3 дивизије их је проучио и дошао до закључка да у нападу не могу учествовати ни батаљони 8 ни 7 бригаде, због тога што је читава десна обала Лима у рејону Бијелог Поља била посједнута баш тим јединицама, које су посљедњих дана одбијале сталне, макар и мање, непријатељске нападе. По тим нападима се могло закључити да се непријатељ припрема за напад на тај дио мостобрана. Рејон који је, по заповијести Штаба 2 пролетерске дивизије, био означен за прикупљање 7 и два батаљона 8 бригаде, сасвим је јужно од линије коју су те јединице посјеле и са ње затварале правац од Сјенице и Пештера према Бијелом Пољу и Бродареву. Процјењујући ситуацију, Штаб 3 дивизије донио је одлуку да Штабу корпуса и Штабу 2 пролетерске дивизије упути сљедећу депешу:

> „Ви сте издали наређење не познавајући ситуацију код нас и распоред наших снага.
>
> Са 6 батаљона затварамо правац од Сјенице на десној обали Лима. Остале наше снаге су на сектору Пријепоља. Других расположивих јединица немамо за предвиђену акцију. Према постојећој ситуацији и распореду не може учествовати VII и два батаљона VIII бригаде.“[57]

Овом депешом Штаба 3 дивизије доведен је у питање план за чишћење Бихора и заузимање Рожаја, који је по замисли био врло интересантан, добро прорачунат и детаљно разрађен. Штета је само што општа ситуација није дозволила да се он реализује.

---

[57] Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

*

Ово је најзгоднији повод да кажемо неколико ријечи о командовању и команданту, и то кроз искуства из борби 2 корпуса у Црној Гори. Командант је тај који доноси одлуке за дејства. Прије свега, он мора да познаје савршено добро дух и метод командовања претпостављеног старјешине и да потпуно уђе у његове идеје. Ово је нарочито потребно командантима који су ван личног контакта са својим претпостављеним (широки фронтови, дејства на одвојеним правцима, утицај особености планинског земљишта и сл.).

Ево због чега додирујемо и ово питање.

Друг Тито је неколико пута нагласио Штабу 2 корпуса важност Црногорског Приморја. Наредио је и да се због тога формира посебна Приморска оперативна група. Међутим, ни онда када је та група формирана, Црногорско Приморје није у плановима дејства 2 корпуса заузело оно важно мјесто, које му је друг Тито намијенио. Тек послије његове интервенције предузете су на том сектору одлучније мјере које су, заправо, омогућиле и доцније оперативно окружење 21 њемачког армиског корпуса, поред тога што су допринијеле да се у одлучујућим данима пред крај рата у тој области захвате у наше руке и кључне политичке позиције.

То је један врло маркантан примјер, а има и других.

Зашто до овога долази? Зато што удаљени потчињени команданти, услијед недостатка података, нијесу увијек у могућности да сагледају општу ситуацију. Ова чињеница обавезује више командовање па и врховну команду да потчињене команданте, особито оне који руководе самосталним оперативним групама на одвојеним и удаљеним правцима и задацима, држе у курсу опште политичке и војне ситуације. Ми се, рецимо, данас често смијемо оним дугим уводима у директивама и заповијестима наших штабова у рату. Међутим, да је неко од нас у рату добио заповијест, писану по данашњем шаблону, наљутио би се и одмах тражио обавјештење о ситуацији у много ширим границама. Зашто би се то тако десило и зашто је много пута то стварно и било? Зато што је сваки наш командант, почев од најнижег, уносио у схватање свог задатка сву своју снагу и мозгао својом сопственом главом. Зато се он није ни плашио да претпостављеном штабу одговори да неће да поступи

по заповијести (као што смо видјели — и тога је било), јер је ситуација другачија него што ју је претпостављени штаб оцијенио.

19 јун

(Скица 35)

Јединице 3 дивизије освануле су овога јутра у сљедећем распореду:

— 5 бригада у изворном дијелу и на десној обали р. Грачанице са задатком затварања правца од Пријепоља према Бродареву;

— 8 бригада: два батаљона у рејону Бродарева, на лијевој обали Лима са истим задатком као 5 бригада, а два батаљона на положају Осеченик (к 1430)— с. Врбица (у долини Лима 14 км сјев. од Бијелог Поља), са задатком затварања правца од Пријепоља и Сјенице према Бијелом Пољу, десном обалом Лима;

— 7 бригада на линији Петрово Брдо (18 км и. од Бијелог Поља)—Градац—Градина (к 1202)—Равни Гвозд (к 1210)—с. Гргаје—Гаревиште—Вишњево (к 1401). Један батаљон је био на одмору у с. Шиповицама. Задатак му је био: затварање правца од Бихора, Сјенице и Пештера према Бијелом Пољу.

Непријатељ је уочи овог дана био на Пештеру и на положају с. Крајиновићи — Травњак — Кулина — с. Тутићи. Његова јачина, према подацима, није прелазила 2.000 војника. На Пештеру је непријатељ био већ неколико дана потпуно неактиван тако да су наше јединице морале да шаљу у том правцу извиђачка одјељења са задатком да ухвате са њим додир. Међутим, непријатељ је са положаја Тутићи—Кулина стално узнемиравао наше јединице. Претходног дана непријатељ је добио појачања јачине два батаљона „Хрвата", како је то извијестила обавјештајна служба. Међутим, то су била два батаљона дивизије „Принц Еуген" јачине око 1.200 војника.

Око 10 часова овога дана стигао је у Штаб корпуса извјештај који је потврдио долазак ових непријатељских батаљона из Новог Пазара у рејон Долића (на Пештеру). Поред тога, стигао је и извјештај да је у рејону с. Гошево—с.Црвско примијећено око 200 непријатељских војника. Водич ових непријатељских јединица је

изјавио да непријатељ намјерава да изврши напад на наше јединице. Заиста, он није лагао. Још прије изјаве овог водича, око 4 часа, непријатељ је надмоћнијим снагама отпочео напад на 7 црногорску ударну бригаду, и то на отсјеку Остроноша—Градина.

Распоред 7 бригаде у моменту напада био је сљедећи: 1 батаљон — Петрово Брдо — Градац — Градина; 2 батаљон—Равни Гвозд—Гргаје; 3 батаљон—Гаревиште—Вишњево—к 1401; 4 батаљон на одмору у Шиповицама са истуреним дијеловима за обезбјеђење на положају Дијелови.

Непријатељ је, тачно у 4 часа, користећи маглу и кишу, напао 1 батаљон на Петровом Брду. Послије краће борбе, одбачени дијелови 1 батаљона повукли су се на положај Коси (к 1294)—Негобратине—Градац. Два часа касније непријатељ је напао 4 батаљон на положајима Коси—Негобратина, на које је дошао из Шиповице. У то вријеме се 1 батаљон рокирао на положаје Градац —Градина—с. Врх. До 12 часова водила се огорчена борба и 4 батаљон је морао да напусти своје положаје. По овлађивању његовим положајима, непријатељ је своје главне снаге оријентисао према р. Бистрици, а једним дијелом правцем Брезовац—Курило (триг. 1315). На овом другом правцу повлачио се и 4 батаљон, дајући непријатељу јак отпор. Први батаљон се повлачио у правцу с. Стубло—Курило, док је једну чету оријентисао ка Костеници на којим се положајима задржала читав дан. Непријатељ је стално надирао према р. Бистрици правцем који су затварали извиђачки и пратећи вод Штаба 7 бригаде са положаја изнад Побретића. Иако слаби, ови су водови успјели да одрже положаје у току читавог дана. Штаб бригаде се за све ово вријеме налазио на к 743 јужно од Побретића. Посматрајући ток борбе и јако непријатељско надирање, Штаб је наредио 2 батаљону да се рокира на Хум (триг. 1270) и на косе испод села Мојстира, ради бочног садејства 1 батаљону. Положаје 2 батаљона преузео је 3 батаљон, који је требао да обавијести дијелове 8 бригаде, на линији Врбница—Осеченик, о свом помјерању.

Видјећи да непријатељ и даље напредује и да своју комору од 100 коња спушта према р. Бистрици, Штаб 7 бригаде је пред мрак наредио 2 и 3 батаљону да, одмах по паду мрака, изврше напад на непријатеља. За

овај напад направљен је овакав план. Одмах послије прегрупације, коју су већ извршили, оба батаљона се прикупљају на просторији Хум—Мојстир. Други батаљон напада правцем Хум—с. Мокри Луг—Градина, а 3 батаљон правцем с. Савино Поље—Турава (к 971)—Средње Бр.—Коси. Једновремено са ова два батаљона напада и 1 батаљон од Костенице и Стубла према к 1294—Шиповице. Један примјерак заповијести Штаба 7 бригаде за напад упућен је и батаљонима 8 бригаде ради знања и да би и они предузели демонстративан притисак са овог правца. Поред тога, 7 бригада је оставила једну чету 3 батаљона на Хуму (к 1270) ради везе са батаљонима 8 бригаде.[58]

Силина непријатељског напада била је таква да ниједан покушај 7 бригаде да га заустави овога дана није имао успјеха. Командант 3 дивизије извијестио је, депешом у 19.22 часа, Штаб корпуса да је непријатељ током дана довео у питање опстанак наших снага на десној обали Лима, пошто је већ овладао линијом Ивање—Курило (триг. 1315)—р. Бистрица. Због овакве је ситуације командант 3 дивизије подвукао потребу хитне интервенције дијелова 2 дивизије правцем с. Годуша—Остроноша у лијеви бок непријатеља. Само три минута касније, Штаб корпуса је обавијестио 3 дивизију да је наредио 2 пролетерској дивизији да са најближом бригадом, још у току ноћи, изврши напад правцем Годуша—Остроноша. Сем тога, Штаб корпуса је наредио да јединице 3 дивизије, чим осјете дејство бригаде 2 дивизије, крену у противнапад са задатком да се непријатељ одбаци са положаја које је заузео у току дана.

У вези са ситуацијом, насталом код 3 дивизије и у духу наређења Штаба корпуса, Штаб 2 пролетерске дивизије је наредио:

— 4 пролетерској бригади да са три батаљона и потребним дијеловима чете пратећих оруђа одмах изврши покрет правцем с. Петница—с. Хазане, с. Годуша—Остроноша, са задатком да нападне непријатеља у лијеви бок и позадину, а са два батаљона 3 српске бригаде који долазе у рејон Будимља да затвори правац од Рожаја;

---

[58] Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 9/3, 759.

— 3 српској бригади да један батаљон хитно упути у Будимље и стави га под команду Штаба 4 пролетерске бригаде;

— артиљериском брдском дивизиону да се такође упути у Будимље и стави под команду 4 пролетерске бригаде, са задатком да подржи батаљоне ове бригаде.[59]

За све вријеме борбе 7 бригаде није код 8, која је била непосредно наслоњена на 7, било никаквих промјена. Непријатељ је само у неколико махова тукао поједине њене положаје бацачима и топовима. По свему изгледа да је претпоставка Штаба 3 дивизије, да су непријатељске чарке од прије неколико дана биле само извиђање пред напад, била потпуно правилна.[60]

Према правцу главног удара, који је непријатељ овога дана испољио, дало би се закључити да му је била тежња да што прије овлада важним положајима у рејону Курила и да се пробије даље према Бијелом Пољу, како би отсјекао снаге 7 и 8 бригаде које су се налазиле на положајима сјев. од Курила и р. Бистрице. Кад би непријатељу успјело да оствари тај свој циљ, по два батаљона 7 и 8 бригаде нашла би се у захвату р. Бистрица, р. Лим, р. Дубочица, што значи у врло незгодној ситуацији. С друге стране, пробојем непријатеља правцем Курило—Бијело Поље, он би се појавио у позадини снага 5 и 8 бригаде које су затварале правац Бродарево—Бијело Поље и тиме умногоме пољуљао нашу одбрану на том правцу. Са овим би једновремено био угрожен и наш мостобран на правцу Берана.

Ситуација је овога дана схваћена озбиљније још и због тога што је наша обавјештајна служба извијестила да су на линију Пријепоље—Пљевља стигла још три батаљона „Вражје“ дивизије. Ранији извјештаји обавјештајне службе говорили су да је појачање код Сјенице било од „Хрвата“. Кад су штабови спојили ова два

[59] Штаб 2 дивизије, Оп. бр. 76 од 19. 6. 1944; 6/5, 733.

[60] Можемо се узгред запитати каква би била ситуација овога дана да су током претходне ноћи 7 и дијелови 8 бригаде извршили покрет по плану Штаба корпуса за напад на Бихор. Према заповијести Штаба 2 пролетерске дивизије, 7 бригада и два батаљона 8 требало је да почну рокирање према крајњем десном крилу 7 бригаде, што значи да су се оне у моменту почетка непријатељског напада могле наћи у покрету, што би им умногоме отежало ситуацију која је овога дана ионако постала врло тешка.

извјештаја, претпоставили су да се стварно ради о присуству снага „Вражје“ дивизије. Међутим, ово није било тачно.

20 јун

(Скица 35)

Као и претходног дана, најважнији је био дио фронта корпуса који су бранили 7 црногорска и два батаљона 8 бригаде. На осталим секторима непријатељ је био углавном неактиван. Нарочито пада у очи неактивност непријатеља на сектору 5 дивизије.

Увече, 19 јуна, као што смо видјели, штаб 2 дивизије упутио је 4 пролетерску да дејством у бок и позадину непријатеља који је потиснуо 7 бригаду, олакша положај те бригаде. Четврта пролетерска је кренула одређеним правцем, али је на положајима код Годочеља (9 км с-и од Берана) наишла на веома јак отпор непријатеља, а то су били положаји у непосредној близини Петнице. Послије жестоке борбе, 4 пролетерска је успјела да непријатеља одбаци и избије на положај Османово Брдо (к 1388)—Мушница (триг. 1225), а непријатељ се задржао на линији Паљевина (к 1426)—Оштри Врх (к 967). Непријатељ је оставио на бојишту 37 мртвих, међу којима и једног официра и 4 рањена.[61]

Око 4 часа овога дана непријатељ, јачине око 2.000 војника, вршио је напад од Смиљевице (к 1963) и Турјака (к 1469) према с. Горажду и Дапсицама. Истовремено са овим нападом стигао је извјештај да је једна непријатељска колона, јачине око 500 војника, у покрету од Чакора према Шекулару. Састав непријатеља је био: албанске фашистичке банде, муслиманска милиција и Нијемци.

Кад се погледају сви ови правци којима је непријатељ предузимао напад, може се оцијенити да се радило о концентричном нападу на положај наших јединица на десној обали Лима, на сектору Бродарево—Андријевица, што значи да је он намјеравао да ликвидира наш мостобран.

Непријатељ је са правца Турјака и Смиљевице имао током дана успјеха, али су јединице 4 пролетерске и

---

[61] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

3 српске бригаде извршиле по паду мрака противнапад и одбациле га на полазне положаје. Губици непријатеља су били: 22 мртва, нађених на бојишту, док број рањених није био установљен. Наши губици су били: 3 мртва и 3 рањена.[62]

Непријатељ је на отсјеку 7 бригаде током дана продужио са жестоким нападима и имао успјеха, иако му се 7 бригада забацила са три батаљона у позадину (Мокри Луг, Негобратине).

Батаљони 7 бригаде су напали непријатеља ноћу 19/20 јуна, по плану који смо раније видјели, али са извјесним закашњењем. Непријатељ, лукав, и пошто је познавао нашу тактику да ноћу враћамо положаје које преко дана губимо, повукао се са достигнутих положаја и зауставио на линији Негобратина—Коси—с. Ђаловићи. Око 5 часова 2 батаљон 7 бригаде неопажено је избио на положај Мокри Луг—Градина. Пошто се већ приближавало јутро и непријатељ није више очекивао напад, почео је да спушта једну своју колону правцем Врх—Турава. Други батаљон је ово искористио, напао је и разбио. У то вријеме је друга непријатељска колона наступала од Ђаловића. Успјех 2 батаљона, кривицом једне чете, која се дуго задржала око пребирања заплијењене спреме, нарочито руксака, пропао је и непријатељ се средио па, ојачан колоном од Ђаловића, разбио ову чету 2 батаљона и нанио јој осјетне губитке. Због овога је и читав батаљон морао да се повуче преко р. Бистрице у правцу Лопари—Мојстир. Непријатељ је продужио напад на све положаје 7 бригаде и до 12 часова успио да овлада Курилом, тако да је 4 батаљон морао да се повуче на положаје испред Ивања и Мушиног Бр. Штаб бригаде је од Соколовца (к 947) преко Костенице дошао на к. 1103, сјев. од Стубла, гдје су се налазили штабови 1 и 3 батаљона. Распоред 1 батаљона је био: једна чета испод Курила на правцу Змињца; једна на правцу Курило—Костеница, а једна испред положаја Коси. У 15 часова је Штаб бригаде наредио 3 батаљону и чети 1 батаљона да нападну непријатеља на положају Коси—Градац—Градина. Наређење је извршено и непријатељ је био одбачен са положаја Негобратина—Коси—Градац. Послије овога је Штаб 7 бри-

---

[62] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години", стр. 74; 1/5, 734.

гаде наредио 3 батаљону и чети 1 батаљона да одрже достигнуте положаје, а 1 и 2 батаљону да одбаце непријатеља са Курила, нападајући га са по једном четом. Ово је наређење издато пред мрак, рачунајући да ће се у току ноћи појавити и 4 пролетерска бригада. Због тога је 4 батаљону наређено да, чим осјети напад на Курило, и он предузме напад са свога правца.[63]

Продирањем непријатеља на отсјеку 7 бригаде били су доведени у незгодан положај батаљони 8 бригаде на десној обали Лима, сјев. од 7 бригаде, на линији Врбница—Осеченик.[64]

Овладавши поменутим положајима, непријатељ је створио добру тактичку основицу за даље продирање према Бијелом Пољу и за постигнуће оног што није могао постићи покушајима од Пријепоља према Бродареву. Штаб 3 дивизије прозрео је намјеру непријатеља и одмах наредио да се два батаљона 8 бригаде помјере уз Лим, а 7 бригади да најупорније затвара правац према Оброву, који је претстављао последњи положај са кога се могло ефикасно бранити Бијело Поље од нападача са правца Пештера и Сјенице. У моменту издавања горњег наређења Штабу 7 бригаде, на Оброву се налазила извиђачка чета 3 дивизије са једним италијанским батаљоном, а испред ових, на линији Градина—к 812, били су остали батаљони италијанске бригаде. У току ноћи требало је да стигну још два батаљона 8 бригаде из рејона Бродарева.[65] Пред саму вечер појавили су се мањи непријатељски дијелови чак и према Затону, ј. од Бијелог Поља.

Непријатељ је био врло дрзак; није се освртао на губитке нити на наше нападе на његове бокове и поза-

---

[63] Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 6/6, 759.

[64] Пуковник Грос Михаило, као ратни заробљеник, каже: „Дошло је до акције на Бијело Поље. Снаге: 14 пук без 3 батаљона, полициски пук, муслиманска легија *„Кремплер“* и 6 тенкова. Циљ: заузимање Бијелог Поља и потискивање партизанских снага даље од лимског друма. Није успјело. Непријатељ је давао јак отпор. Лим се није могао форсирати упркос великих губитака на нашој страни.

Полазак моторизованим маршом из Сјенице преко Дуге Пољане за Гошево, Гргаје. Слабе непријатељске претстраже одбачене. Отпор само у брдском предјелу Курила јужно од Бистрице. И овај отпор сломљен и снаге потиснуте на Обров и одбачене преко Лима.“ (3/2-Б, 72-Б.)

[65] Штаб 3 дивизије, 20. 6. 1944; 47/I, 754.

дину, а радио је брзо и лукаво, провлачећи се потоцима и јаругама. Поједине истакнуте тачке нападао је из њихове позадине и тако уносио пометњу у наше јединице. Непријатељ је био, као што смо видјели, из састава дивизије „Принц Еуген" која је иначе била распоређена на широкој просторији од Вишеграда и Рогатице до Сјенице, захватајући један дио Херцеговине. Нијемци су ову дивизију употребљавали по мањим борбеним групама, које су биле лако наоружане и способне за самосталне акције, а врло способне за маневар и продирање у нашу дубину. Због тога су се и примјењивале за оваква и слична дејства. Овим борбеним групама су се придруживали и домаћи изроди и тако се стварала бројно јака група.

21 јун

(Скица 35)

Сектор Приморске оперативне групе, који је за све ово вријеме био прилично миран, почео је да оживљава. Непријатељ је добио појачања у рејону Чева и стао да се припрема за напад са тога правца.

У долини Зете није било промјена.

На сектору 2 пролетерске дивизије, њене јединице су одбијале непријатељске нападе од Турјака и Шекулара.

Без промјене је било и код 5 дивизије, гдје је непријатељ био неактиван. Због тога је командант те дивизије обавијестио 3 дивизију да може повући своју 5 бригаду са досадашњих положаја, ако је ситуација код Бијелог Поља таква да је то потребно.

Центар догађаја је и даље био на отсјеку 7 и 8 бригаде на правцу непријатељског продирања према Бијелом Пољу.

У 1.30 часова, 21 јуна, командант 3 дивизије, с обзиром на развој непријатељског напада од претходног дана, дао је директиве Штабу 8 бригаде у којој каже:

> „С обзиром на насталу ситуацију и неизвјесност како ће се даље одвијати, ваши батаљони су исувише истурени према сјеверу, нарочито када се узме у обзир чињеница да на Лиму постоји пријелаз само у Бијелом Пољу. Ради тога Ви морате да будете у најтјешњем контакту са гру-

пом батаљона VII бригаде и саображавате рад насталој ситуацији, односно у потпуној заједници са батаљонима ове бригаде. Ви не смијете остати изоловани на садашњој просторији од осталих наших јединица на десној обали, јер у случају да непријатељ угрози пријелаз у Бијелом Пољу, Ви морате са VII бригадом тај пријелаз по сваку цијену за Ваше јединице ослободити.“[66]

Из овога се види да је ситуација на десној обали Лима била доста критична. Непријатељ је уздрмао наш мостобран у рејону Бијелог Поља. Наглим и дрским продором он је успио да наметне своју иницијативу, што је нашим јединицама врло тешко падало. Даље, непријатељ је овај продор извршио баш према објекту који је био најосјетљивији (Бијело Поље). Међутим, најгоре је било то што се један једини прелаз преко Лима налазио баш у рејону Бијелог Поља. Успјех непријатеља је био тим већи што је овладао кључним тактичким положајима са којих је мостобран био брањен.

Напад батаљона 7 бригаде, предвиђен претходног дана, отпочео је овога јутра између 3 и 4 часа и није имао успјеха. Непријатеља је узнемирило забацивање наших батаљона у његову позадину (Градац, Негобратина) па је на положају Курила прикупио снаге и пружио врло жесток отпор који наши батаљони нијесу могли сломити.

Кад се погледа распоред наших јединица и њихова активност, уочиће се стварно велика дрскост непријатеља чија је јачина, према подацима обавјештајне службе, била свега један батаљон из дивизије „Принц Еуген“, један „СС“ батаљон и око 400 војника муслиманске милиције. Уствари, непријатељ је био окружен, јер су се дијелови 4 пролетерске налазили на правцу Остроноше. Тако испада да су наше снаге биле много јаче у позадини непријатеља него пред њим, гдје је био 4 батаљон 7 бригаде (изузимамо италијанску бригаду на коју се није могло рачунати да ће пружити поуздан отпор, као што је то касније и доказала).

Рано изјутра непријатељ је предузео напад према Градини (к 981) и Оброву, али је био одбачен. Ускоро се осјетило дејство 4 пролетерске бригаде са правца Остроноше и непријатељ се поколебао. Два батаљона

---

[66] Арх. ВИИ.

8 бригаде, која су у току претходног дана предвече позвана из рејона Бродарева, избила су овог јутра предзору у Бијело Поље и одмах упућена према Градини, гдје су стигла да благовремено појачају одбрану и допринесу одбијању непријатељског напада. Око 17 часова непријатељ је поново прешао у напад са нешто јачим снагама него прије подне, али је сада имао мање успјеха, јер су батаљони 8 бригаде већ чврсто посјели своје одбранбене положаје. Непријатељ је, ипак, испољавао све већу ријешеност да овлада Обровом, још јединим доминирајућим положајем у нашим рукама са кога се могло бранити Бијело Поље. Због овакве непријатељеве тенденције и упорности којима је остваривао своју замисао, а с друге стране, због незгодних положаја батаљона 8 бригаде, Штаб дивизије је наредио да се ови батаљони спусте јужније, а да се три батаљона 5 бригаде пребаце што прије у рејон Бијелог Поља. Свим јединицама, ангажованим у одбрани мостобрана код Бијелог Поља, Штаб 3 дивизије је наредио да по паду мрака изврше општи противнапад на непријатеља.

Крајем дана наши су положаји на десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља, изгледали овако:

Седма бригада:

— 4 батаљон на међупростору Крстац—к 809;

— 1 батаљон на положајима: западна ивица с. Змињац—западне падине Курила;

— 2 батаљон: с. Стубло—с. Костеница;

— 3 батаљон: Средње Брдо—к 1103—Коси.[67]

Осма бригада:

— два батаљона на линији од Влаха до ушћа Бистрице у Лим;

— два батаљона на положајима са 4 батаљоном 7 бригаде у рејону Градине.

Штаб корпуса је депешом обавијестио 3 дивизију да је Штабу 5 дивизије издао наређење да са једном својом бригадом смијени јединице 3 дивизије на положајима Бродарево—Пријепоље, како би она могла да концентрише све своје снаге у рејону Бијелог Поља у циљу одбацивања непријатеља.

---

[67] Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 6/6, 759.

22 јун

(Скица 35)

Док је на цијелом фронту корпуса и даље трајало релативно затишје, на сектору Бијелог Поља је борба за мостобран на десној обали Лима достигла врхунац. Непријатељу су пристигле нове снаге од Сјенице у јачини од око 1.000 војника и нешто артиљерије. Јутарња густа магла отежавала је дејства, али је то непријатељ врло вјешто користио. Овога дана је постала активна и непријатељска авијација.

Противнапад наших јединица, наређен од Штаба 3 дивизије претходног дана, није имао успјеха, јер је непријатељ продужио напад и у току ноћи. Због тога се десило да се водио бој у сусрету, и то ноћу. Борба је била врло жестока, јер је упорност и са једне и са друге стране била врло велика. У само свануће борба је изгубила нешто од своје жестине. И непријатељ и наше снаге процјењивали су ситуацију и спремали нове одлуке.

Наше снаге су донијеле одлуку да у току дана обнове противнапад, па је зато на брзу руку извршена припрема. Напад је отпочео у 11 часова и у њему је учествовао и 2 батаљон 5 бригаде, који је овога јутра стигао у Бијело Поље, а упућен је на десно крило мостобрана у рејон Градине.

Рано изјутра ситуација је изгледала доста повољна, наиме, дошао је извјештај да је 4 пролетерска претходног дана избила на Петровац. Штаб 7 бригаде је, у 7 часова, извијестио да је своја три батаљона, са линије Негобратина—Курило, оријентисао на правац Градина —Обров. На основу тога могло би се закључити да је непријатељ запао у клопку.

Међутим, било је друкчије. Претходне ноћи, а по наређењу Штаба 3 дивизије, пошла је у напад и 7 бригада са она три своја батаљона која су била у позадини непријатеља. Са два батаљона нападала је општим правцем Коси—Стубло—Костеница, са задатком да овлада Курилом (к 1315), а један батаљон је држао положај Градина—Градац—Негобратина, са задатком да се повеже са 4 пролетерском бригадом која је очекивана од Остроноше. Међутим, непријатеља није било на Курилу. Пошто су његови дијелови били доста дубоко

према Градини, Оброву и Змињцу, он свакако није хтио да се растеже, па је повукао своје дијелове са Курила. У међувремену је непријатељ одбацио јединице 8 бригаде са Дупца, нападајући их преко Дубова. Батаљони 7 бригаде су покушали да интервенишу у том правцу, али је непријатељ и даље напредовао те је одбацио наше јединице са положаја Градине и избио на к 812, ј. од Расова, посиједајући све положаје до Кубура. Штаб бригаде није знао да је непријатељ овладао овим посљедњим положајима иако је видио да је ситуација на мостобрану критична. Због тога је повео команданте сва три батаљона и са њима изашао на осматрачницу. Тек тада се јасно видјело докле је непријатељ доспио, јер је магла почела да се диже. Штаб бригаде је укратко процијенио ситуацију и донио одлуку да се изврши напад, који је био предвиђен и од стране Штаба дивизије. Батаљони 7 бригаде су имали да нападају сљедећим правцима: 1 батаљон од Бољанина на Градину; 2 батаљон исто на Градину, косом изнад Растока; 3 батаљон Кубуром и падинама Градине.

Противнапад је отпочео око 11 часова, и то у два супротна правца: јединице са отсјека Градине нападале су са запада на исток, а батаљони 7 бригаде са истока на запад. Ови су батаљони развили тешки бој који је трајао неколико часова. Најчешће су се млади борци ове бригаде сударали са непријатељем прса у прса. У једном моменту је непријатељ био скоро разбијен. Отета су му 2 брдска топа које је био довукао у рејон к 812. Али, опет се напад није одвијао према предвиђеном плану. Први батаљон 7 бригаде, умјесто да наступа својим правцем, ишао је за 2 батаљоном, а напад батаљона 8 бригаде, који су имали задатак да непријатеља нападну у његов десни бок, није био онолико ефикасан колико је то било потребно. Осјетивши да је нападнут и из позадине, непријатељ се брзо прибрао и концентрисао артиљериску, минобацачку и тромблонску ватру на батаљоне 7 бригаде, који су морали да узмакну. Око 14 часова је непријатељ овладао Расточком косом. Напад наших јединица на отсјеку Градина—заселак Одрин имао је у почетку успјеха, али је непријатељ предузео противнапад и одржао све своје положаје.[68] Губици не-

[68] Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 6/6, 759.

пријатеља пред 7 бригадом нијесу могли бити установљени, али је нађено 18 мртвих. Штаб бригаде је сматрао да је број мртвих био далеко већи. Сопствени губици су били: 3 мртва и 23 рањена.[69]

Дијелови 2 дивизије водили су овога дана борбу на правцу Турјака, а 4 пролетерска бригада је у току ноћи избила на линију Коси—Брезовац—Младеновци. На овој се линији развила врло жива борба са непријатељем, који је већ стигао до Дубова и надирао према Оброву. Непријатељ је овдје имао артиљерију и 13 тенкова.

Четврта пролетерска бригада није могла да ухвати везу са јединицама 3 дивизије.[70]

Овај дан је био одлучујући за мостобран у рејону Бијелог Поља и од њега је, као што каже командант 3 дивизије у својој депеши Штабу корпуса, зависило да ли ће наше јединице напустити мостобран на десној обали Лима. Због такве је ситуације Штаб 3 дивизије чинио и посљедњи напор да ситуацију ријеши у своју корист. Он се сљедеће ноћи одлучио на поновни напад, који је планиран овако:

— *Десна колона,* командант потпуковник Блажо Марковић, састава: два батаљона 8, један батаљон 5 и један батаљон 7 бригаде, напада непријатеља на положају Одрин—к 981—Градина, са задатком да га одбаци, а затим настави гоњење.

— *Лијева колона,* командант потпуковник Нико Стругар, састава три батаљона 7 бригаде, напада непријатеља правцем с. Расток, косама изнад тога села, а послије прелази у гоњење правцем Крстац—с. Дубово, док са једним батаљоном обухвата Градину са истока, како би олакшала дејство десне колоне.

— *Стална лијева побочница,* командант Никола Поповић, састава два батаљона 8 бригаде, са линије Расово —Влах, обезбјеђује бок и позадину нападних колона према р. Бистрици.[71]

---

[69] Штаб 7 бригаде, 22. 6. 1944 у 20.15 ч.; 8/3, 759.

[70] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години", стр. 74; 1/5, 734.

[71] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 38 од 22. 6. 1944; 32/1, 759.

При доношењу овакве одлуке рачунало се на садејство 4 пролетерске бригаде, која је предвече била на положајима Брезовац—Младеновци.

Но, ни непријатељ није стајао скрштених руку. И он је припремао напад. Тако се поновило оно из претходне ноћи — бој у сусрету, ако се тако могу назвати ови судари двије стране у развоју напада, припреманих једновремено и од једне и од друге стране.

Наше су јединице пошле у напад тачно у одређено вријеме. Крајње десно крило десне колоне, која је била направила маневар да једним батаљоном обухвати непријатеља из дубине, преко Затона, имало је успјеха, а такође и батаљони 7 бригаде. Али је непријатељ и овога пута показао да врло добро зна како треба дејствовати кад има иницијативу у својим рукама. Вјештим продором мањих дијелова који су се мимоишли са нашим нападним таласима, продро је на Обров и тако се нашао у позадини наших јединица које су у напад пошле баш са Оброва, не остављајући никакве снаге на овом положају, онако, рецимо, како смо видјели да је то радио Штаб 7 бригаде, остављајући по читав један батаљон на положају Коси—Негобратина. Продор непријатеља на Обров значио је и крај борбе за Бјелопољски мостобран на десној обали Лима те је Штаб 3 дивизије донио одлуку да одмах приступи пребацивању својих снага на лијеву обалу. За ово је имао на расположењу кратак дио јунске ноћи од поноћи до зоре. А тешкоћа је била у томе што је скоро свака јединица била у додиру са непријатељем; што су батаљони 8 бригаде[72] били отсјечени на правцу р. Бистрице и што је у рејону Бијелог Поља постојао само један мост.

(Штаб 37 дивизије је извијестио овога дана да се у рејону Нова Варош—Пријепоље—Пљевља налазе два батаљона Недићевих четника, три батаљона дивизије

---

[72] Овога дана су се својом храброшћу истакли, између осталих, и сљедећи борци и руководиоци 8 бригаде: командир 3 чете 3 батаљона, Раде Вујичић, који је на положајима Думљанско Брдо убио непријатељског пушкомитраљесца, разбио пушкомитраљез и смртно ранио другог њемачког „шарцију"; водник 2 чете 3 батаљона Василије Вуксановић као бомбаш, борац 3 батаљона Војин Мићуновић, као бомбаш (Штаб 37 дивизије, Оп. бр. 79 од 17. 6. 1944; 55/4, 392).

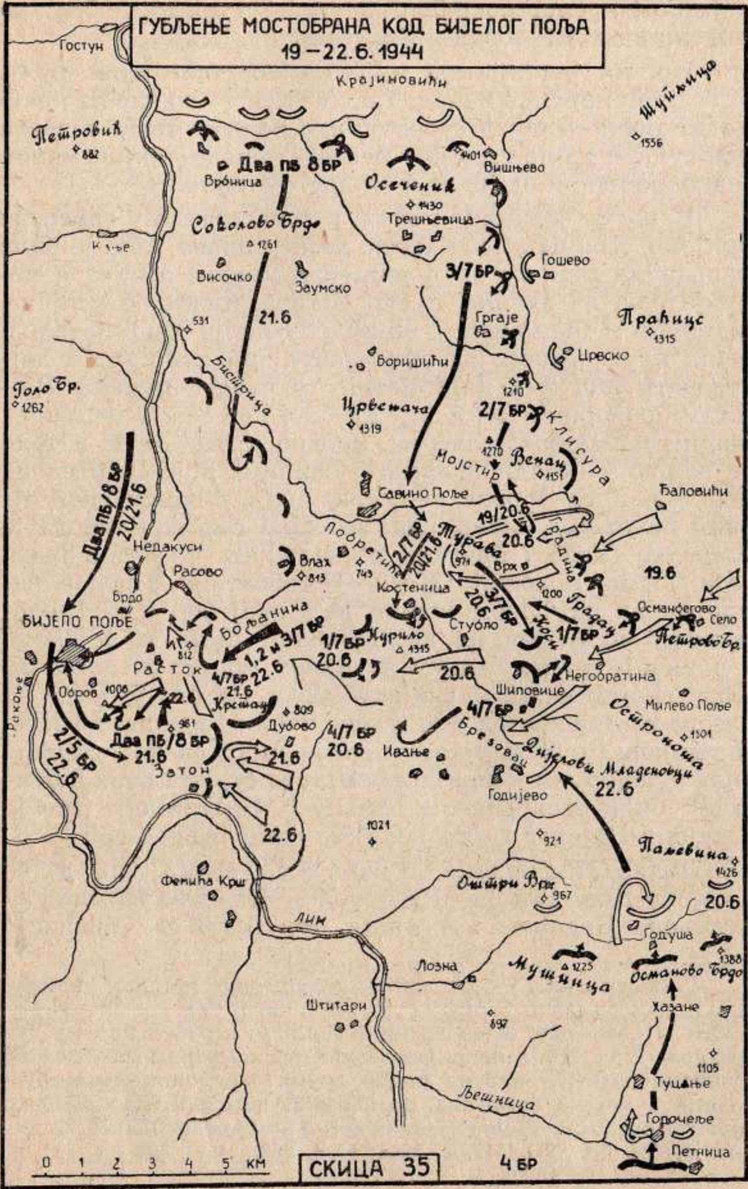
ГУБЉЕЊЕ МОСТОБРАНА КОД БИЈЕЛОГ ПОЉА
19 – 22.6. 1944
СКИЦА 35
0 1 2 3 4 5 КМ
Крајиновићи
Гостун
Петровић
Два ПБ 8 БР
Врбница
Осеченик
Вишњево
Трешњевица
Соколово Брдо
Височко
Заумско
3/7 БР
Гошево
Гргаје
Праћице
Црвско
Боришићи
Бистрица
Голо Бр.
Црвснача
2/7 БР
Клисура
Мојстир
Венац
Савино Поље
Ђаловићи
Два ПБ/8 БР
20/21.6
Побретине
Турава
Недакуси
Расово
Влах
Костеница
19.6
Бијело Поље
Бољанина
Осман бегово Село
Петрово Бр.
Расток
1,2 и 3/7 БР
1/7 БР
Журило
Стубло
Негобратина
Оборов
4/7 БР
22.6
21.6
Кршан
Дубово
Шиповице
Милево Поље
Острoноша
2/5 БР
Затон
Ивање
Брезовац
Дијелови Младеноваца
Годијево
Памевина
Оштри Врх
Фемића Крш
Лим
Годуша
Лозна
Мушница
Османово Брдо
Штитари
Хазане
Туцање
Лешница
Горочеље
Петница
4 БР

„Принц Еуген", три батаљона пука „Бранденбург" и четници и муслимани мобилисани у Санџаку).[73]

Наређењем Штаба 3 дивизије, издатим око пола ноћи, за пребацивање наших снага на десну обалу Лима, предвиђало се да 5 црногорска бригада, са три батаљона, дође у рејон Ракоње—Љешница са задатком да контролише Лим на отсјеку к 573—с. Ракоње—с. Брдо. У Бијелом Пољу и у непосредној близини ријеке ови су батаљони имали да поставе засједе са пушкомитраљезима, с тим да их дању добро маскирају, а ноћу појачано да контролишу означени отсјек појединим патролама, док би се главнина држала дубље и прикривено како не би трпјела губитке од непријатељске артиљерије. Било је предвиђено да се на погодним мјестима држе аутоматска оруђа за дејство на непријатељске положаје. Један батаљон ове бригаде, који се налази на просторији Гостун—Кање, имао је да остане тамо и даље ради контроле Лима и везе са јединицама 5 дивизије. Седма црногорска бригада, по овом наређењу, прелази у рејон Црњоница—Крушево—Равна Река са задатком да контролише Лим и прилазе ка његовој десној обали на отсјеку јужно од Ракоње па узводно према Затону и Фемића Кршу, а 8 црногорска бригада, по прелазу Лима, имала је да дође у рејон с. Недакуси—с. Кукуље са задатком контроле Лима на отсјеку Недакуси—Кања, с тим да нарочиту пажњу обрати на газове и да их будно контролише.

Овим се наређењем даље прецизирао начин одржавања везе међу јединицама на лијевој обали Лима, те се Штабу 5 бригаде наредило да припреми за рушење мост у Бијелом Пољу и сруши га чим наша посљедња јединица пређе преко њега. За батаљоне 8 бригаде било је предвиђено да ријеку пређу газом низводно од Бијелог Поља, а ако то не би могли, да се пребаце преко моста у Бијелом Пољу.

Штаб 3 дивизије се премјестио из Бијелог Поља у долину Равне Реке.[74]

Да би овладао нашим мостобраном на десној обали Лима у рејону Бијелог Поља, непријатељ је употријебио врло вјеште и дрске јединице „Принц Еуген". Оне

[73] Штаб 37 дивизије, Пов. бр. 59 од 22. 6. 1944; 26/5, 392.
[74] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 39 од 23. 6. 1944; 49/1, 754.

су спадале међу најкрволочније јединице које је непријатељ имао. Свој продор према Бијелом Пољу он је платио губицима од 150 мртвих и 200 рањених, поред доста ратног плијена. Ми смо имали 41 мртвог и 112 рањених. Од овог броја на 7 црногорску бригаду отпада: 24 мртва и 76 рањених, што значи више него половина укупног броја наших губитака.

Ове борбе наших јединица које су учествовале у одбрани мостобрана спадају у њихове најтеже борбе током ратне праксе.

Но, овај би закључак био исувише штур ако се не бисмо вратили на продор непријатељеве моторизоване колоне, 5 јуна, од Пљеваља до Таре и на њено даље дејство. У међувремену је од тога догађаја до губљења Бјелопољског мостобрана услиједило и пребацивање једног дијела снага (5 бригада) 3 дивизије са десне на лијеву обалу Лима, чему су претходила и сљедовала офанзивна дејства непријатеља на правцу Пријепоље—Бродарево. Настојања непријатеља западно од Лима данас би се могла протумачити као његов маневар којим је хтио да ослаби одбрану нашег мостобрана на десној обали. Ако је то хтио, онда је и успио. А постоји вјероватноћа да је заиста тако мислио, јер је касније увео најјаче и најодлучније снаге баш на дијелу мостобрана одакле је извучена 5 бригада.

Из овог непријатељског потеза има шта да се научи.

ОДБРАНА ЛИЈЕВЕ ОБАЛЕ ЛИМА

23 јун

За све ово вријеме борби у рејону Бијелог Поља непријатељ је, на сектору Приморске оперативне групе, углавном био неактиван, што је условљавала јачина његових гарнизона на тој просторији. По извјештају Штаба групе, 23 јуна, налазило се: „...у Никшићу до једног батаљона из састава 181 дивизије; у Грахову 150 Нијемаца из састава „Вражје" дивизије; у Боки Которској мање њемачке снаге које припадају новоформираном одреду који је смијенио снаге 181 дивизије, које су упућене ради офанзиве у Албанију".

У долини Зете је и даље било без промјена.

На сектору 2 дивизије, у долини Лима, такође није било промјена, с том разликом што је непријатељ овога дана покушао са нападима, али без успјеха. Пошто се на сектору Бијелог Поља завршила борба за мостобран, 4 пролетерска је узалуд настојала да ухвати везу са јединицама 3 дивизије. У том настојању је избила до Жилића одакле се, под притиском надмоћнијег непријатеља, морала повући на линију Брезовац—Младеновци—Црни Врх.[75]

Јединице 3 дивизије су се пребациле на лијеву обалу Лима овога јутра до зоре, и то у највећем реду и врло кратком року, а што је најважније, и под сталним додиром са непријатељем. У свитање већ су за одбрану лијеве обале биле стављене најнужније јединице. Мост у Бијелом Пољу био је срушен. Током читавог дана непријатељ није предузимао никакве озбиљне покрете према Лиму из којих би се закључило да жели да га форсира. Једино је једна колона од 70—80 Нијемаца, средином дана, покушавала да се спусти низ с. Обров према Лиму. Њу је засједа 5 бригаде са лијеве обале ватром растјерала и одбила од ријеке.

Примијећено је да се у рејону Оброва непријатељ прегруписава и да врши покрете од Страњана (4 км с-и од Бродарева) узводно према Бијелом Пољу.

Око 5 часова он је извршио напад на дијелове 5 дивизије од Опасанице. Друга непријатељска колона нападала је на положаје ове дивизије на Вуковом Брду и њиме овладала, уз подршку артиљерије.

Обавјештајна служба, чија је активност била појачана, обиловала је извјештајима.[76]

---

[75] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

[76] Током овог дана она је имала сљедеће податке: а) 10.000 недићеваца стигло је у Сјеницу 21 јуна у циљу офанзиве на наше снаге; б) очекује се долазак једне њемачке дивизије од Прибоја у Пријепоље са истом намјером; и ова дивизија треба да стигне у току 24 и 25 јуна, а офанзиву ће отпочети до краја овог мјесеца, и то уз долину Лима према Андријевици; в) потврђен је извјештај да је у Пријепоље стигло два батаљона Нијемаца; г) четници из Васојевића отишли из Пријепоља са Нијемцима да учествују у нападу на 3 дивизију; д) кроз Подгорицу, за Котор, прошли су дијелови 101 алписке дивизије и дијелови 206 дивизије (многи од ових података нијесу били

24 јун

Овај дан је био без важнијих борбених дејстава, али су се понављале вијести да може брзо доћи до концентричног напада на просторију 2 корпуса са свих страна. Комуникација Пријепоље—Пљевља била је врло жива и пред 5 дивизију непријатељ је довлачио нека појачања.

На основу сталних извиђања која је вршио у рејону Бијелог Поља осјећала се тежња непријатеља да форсира Лим. Поводом тога је Штаб 3 дивизије издао писмено наређење потчињеним штабовима, посвећено искључиво одбрани лијеве обале Лима. Наређење је било врло озбиљно и у њему се прекоријева донекле за извјесне знаке небудности, који су примијећени код јединица за вријеме борби за мостобран на десној обали. Ово наређење гласи:

„1. — Непријатељу се мора по сваку цијену спријечити прелазак с десне на лијеву обалу Лима.

2. — Имамо података да непријатељ извиђа Лим и прикупља податке о мјестима гдје се Лим може газити. Пошто је при првом откривеном извиђању јуче на сектору V бригаде био дочекан са блиског отстојања ватром од засједе, која му је нанијела губитке од 7 мртвих и више рањених, непријатељ је прибјегао тајном извиђању. Његове патроле спуштају се према Лиму прикривеним тереном, од жбуна до жбуна, поред ограда, а вјероватно је да ноћу спусти извиђачка одјељења на саму обалу ријеке па та одјељења ту задржи преко цијелог дана да осматрају наше покрете и наше положаје.

Поред свега горњег, непријатељ тражи од сељака цивилна мушка и женска одијела и ова узима. Јасно је за које потребе непријатељ узима та одијела. Он ће да у та одијела обуче своје војнике, које ће под маском сељака или сељанки отворено и без бојазни упућивати да испитају Лим, да прегазе Лим, да дођу чак и до наших положаја итд. Ово непријатељу може да успије зато што у својим редовима има људе који говоре добро нашим језиком, чији је то заправо матерњи језик. Непријатељ ће том лукавошћу свакако доћи до података који су му потребни, нарочито ако се и овога пута код наших јединица понови стара небудност и неопрезност.

тачни. Нијемци су преко своје контраобавјештајне службе намјерно увеличавали све своје мање офанзиве, док су, на другој страни, успијевали да у потпуној тајности прикупљају снаге за веће и озбиљније офанзиве).

3. — Бригаде ће линију својих положаја на лијевој обали Лима добро маскирати; добро укопати аутоматска оруђа; ограничити свако уочљиво кретање бораца по линији положаја и по фронту и по дубини; забранити свако кретање цивилном становништву испред фронта, кроз фронт и у позадини фронта (у оној близини из које се могу осмотрити наши положаји и наш распоред).

4. — Гађати свакога ко се на десној обали Лима појави, био сељак или непријатељски војник. Нарочито не дозволити ближе прилажење Лиму.

5. — Ноћу низ засједа спуштати до саме ријеке, а повлачити их у дневне засједе испред сванућа.

6. — За најмање отступање од горњега и за евентуално форсирање Лима од стране непријатеља (његових мањих или већих одјељења или јединица) одговараће штабови јединица на чијим се отсјецима од овога наређења отступи или на чијем отсјеку непријатељ успије да пребаци уходе или своје војничке формације.

7. — Са овим наређењем упознати све војничке и политичке руководиоце, а борцима скренути најстрожије пажњу на будност и опрезу, као и на одлучност у тренутку потребе.

8. — Пријем овога наређења потврдити обратном поштом писменим путем."[77]

Ради цјелине ових упутстава за одбрану ријеке навешћемо и допуну овог наређења коју је Штаб дивизије дао 7 бригади сљедећег дана. У том се допунском наређењу, између осталога, каже:

„Лим на Вашем отсјеку прилично је покривен шумом. Непријатељ то може искористити. С друге стране, на Вашем отсјеку има и неколико газова. Није препоручљиво да се преко дана препуцавате са непријатељем, јер тако откривате своје положаје и трошите муницију. Непријатеља добро осматрати и уочавати његове покрете па кад се појави у корисном домету митраљеза или пушкомитраљеза тада га гађати и наносити губитке."

Овог дана је батаљонима 4 пролетерске бригаде, који су дејствовали на правцу Остроноше, било наређено да се повуку на лијеву обалу р. Лешнице, Трпешке Р. и Вељин Потока на линију Градина (к 1057—ушће Лешнице у Лим)—Иванов Бр. (к 922)—Дуб—Чујовац (к 1099)—Симовче (к 1346).[78]

---

[77] Штаб 3 дивизије, Стр. пов. бр. 46 од 24.6.1944; 33/1, 759.

[78] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години" стр. 74; 1/5, 734.

25 јун

Овај дан је протекао без промјене на свим секторима фронта корпуса.

Највећу пажњу наших јединица је још увијек привлачила ситуација код Бијелог Поља. На отсјеку с. Затом—р. Бистрица непријатељ је имао преко 1.500 војника. Он је вјероватно намјеравао да овим снагама форсира Лим, и то уз садејство снага које ће поћи у напад од Пријепоља према Бијелом Пољу. Даље, на десној обали Лима, у рејону Бродарева, непријатељ је имао по један батаљон Нијемаца у селима Страњани и Милаковићи, а мање од једног батаљона на отсјеку од р. Бистрице до у висину Бродарева.

26 јун

Непријатељ је био неактиван на читавом фронту корпуса, сем код Бијелог Поља. На отсјеку 7 бригаде, спрам Недакуса (сјев. од Бијелог Поља), спустила се према Лиму једна непријатељска колона од око 200 војника. Предвече су двије колоне од по 100 војника пошле у правцу р. Бистрице од Тутића и Дарчева.

Наше су јединице на лијевој обали Лима развиле врло живу извиђачку активност, пребацујући мање групе извиђача и на десну обалу. Тако је једна група 7 бригаде прешла Лим, поставила засједу, дочекала једну непријатељску извиђачку групу и убила 6, а ранила 2 војника, па се онда повукла на лијеву обалу.

Овога дана је обавјештајна служба доставила извјештаје да су неке непријатељске снаге пошле од Сјенице у правцу Берана.

27 јун

Опет живост једино код Бијелог Поља.

На 30 минута послије пола ноћи непријатељ је, уз јаку артиљериску и минобацачку подршку, покушао да форсира Лим на отсјеку Недакуси—Сутиван, који је бранио 3 батаљон 8 црногорске бригаде. Батаљон није за то вријеме отварао ватру. Тек кад се непријатељ

укрцао у гумене чамце и на сплавове и пошао према нашој обали, 3 батаљон га је дочекао јаком ватром из пушака, аутоматских оруђа, лаких бацача и ручним бомбама. Непријатељ је био изненађен и разбијен при чему је оставио нешто средстава за форсирање ријеке и више од 30 мртвих. Борба је трајала до 4 часа. Јачина непријатеља је била око 150—200 војника. Ово је, свакако, била она колона која се уочи овога дана спустила према Лиму.

Предвече је примљена у Штабу 3 дивизије депеша од Штаба 2 корпуса којом се наређује да се 5 црногорска бригада упути одмах у Куче и Бјелопавлиће са задатком да смијени 9 црногорску бригаду, која треба да дође у рејон Андријевица—Беране, за извршење неког специјалног задатка. Међутим, Штаб 3 дивизије дао је своју примједбу на ово наређење:

> „Помјерањем V бригаде или неке друге у садањој ситуацији онемогућава се одбрана на Лиму. Форсирањем Лима од стране непријатеља угрожена би била V дивизија са леђа на својим садашњим положајима. Лим је газан на цијелом отсјеку наших јединица.“[79]

Овог дана су у рејон Лозне избила два батаљона (1 и 2/14 пука) дивизије „Принц Еуген“, са намјером да нападну у правцу Берана. Због овога је наређено 3 српској бригади да један свој батаљон упути у Штитаре са задатком да контролише газове на Лиму.[80]

28 јун

На свим секторима, па чак и на дијелу фронта код Бијелог Поља гдје се непријатељ задовољио само извиђањем, и даље је било релативно мирно. Овим је даном замрла његова активност на овом дијелу фронта. Међутим, позади Оброва примијећена је већа живост.

Завршен је, дакле, и други период или друга фаза непријатељске борбе за форсирање Лима код Бијелог Поља.

---

[79] Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.
[80] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

На захтјев политичког комесара корпуса, Штаб 3 дивизије поднио је извјештај о борбама за мостобран у времену од 19—23 јуна. Ми ћемо овдје навести само закључак из овог извјештаја који ће нам, ипак, добро доћи да употпунимо претставу о тим борбама:

„... 5. — Непријатељ је у овим борбама био невјероватно дрзак, брз, вјешт и лукав. Он је примјењивао тактику упорног продирања у једном правцу, не освpћући се на наше бочне и заобилазне нападе. Он је нападао и ноћу и дању и непрестано држао наше јединице у борби, чиме их је замарао и наносио губитке, док је он добијао нова појачања и са новим снагама вршио контрајурише.

Ноћне нападе непријатељ је врло жилаво водио и усмјеравао их на наше најосјетљивије тачке. Непријатељ је имао у стрељачком строју брдске и противколске топове и тешке бацаче и митраљезе. Послије разбијања на појединим тачкама, непријатељ се брзо прибирао и припремао повратне нападе. У овим повратним нападима редовно су учествовале нове снаге, помоћу којих је непријатељ могао брзо да паралише поједине успјехе наших јединица. Овдје наводимо примјер гдје је непријатељ поново узео своја два топа, који су били пали у руке борцима VII црногорске бригаде, али је повратни напад непријатеља услиједио тако брзо, да наши борци нијесу имали времена ни да униште топове. Непријатељ је био бројно надмоћнији и боље наоружан. Он је савршено добро маневрисао. Јединице су му жустре, чврсте и продорне, више на основу војничке дрскости неголи борбеног морала. Он је успио да доминира својом тактиком у овој борби. Његово продирање између наших јединица на врх Оброва, потпуно иза леђа нашег распореда, примјер је његове вјештине и дрскости.

6. — Наше јединице су се залагале онако како се увијек залажу и ишле су из јуриша на јуриш, с бункера на бункер. Међутим, оне су биле много више везане за положај но сам непријатељ и више су се држале начина фронталне борбе, што је непријатељ маневром покрета брзо искоришћавао. Наше јединице нијесу успијевале да прошире своје локалне успјехе. Код наших јединица се осјећала извјесна тромост, према брзини, којом је непријатељ оперисао. Оне су због тога подлегле непријатељској тактици. Једна могућност више да непријатељ ради прибрано, благовремено и по сопственој иницијативи.

Код наших јединица осјетило се мало искуство у коришћењу земљишта, недовољно јединство акције и слаба примјена маневра уопште...“[81]

---

[81] Штаб 3 дивизије. Оп. бр. 39 од 28. 6. 1944. — Арх. ВИИ.

Ево, дакле, једног закључка, односно једне оцјене сопствених дејстава, која претставља драгоцјен примјер објективности наших команданата у току рата. Овдје се ни најмање није тежило да се губитак овако важног мостобрана уљепша пристрасним описом борби. Штаб 3 дивизије се не устручава ни од признања да је у овим борбама непријатељ држао иницијативу чврсто у својим рукама и да „је успио да доминира својом тактиком у овој борби."[82]

Борбе за бјелопољски дио Лимског мостобрана су крцате искуствима, од којих су нам многа нудиле и друге борбе, али је најинтересантније и најновије оно које говори да је штетно практиковати само једну тактику и да је веома корисно и ефикасно у борби против упорног, борбеног и паметног непријатеља, примијенити и његову сопствену тактику.

Избијањем непријатеља на Лим, на отсјек ушће р. Лешнице (сјев. од Берана)—Бродарево, наше су снаге изгубиле готово двије трећине Лимског мостобрана (види скицу 36). Остатак мостобрана је постао врло осјетљив. Логично би било очекивати да ће непријатељ сада још упорније настојати да ликвидира и тај мали остатак.

Непријатељ је предузео низ помоћних дејстава на читавом фронту од Андријевице до Бродарева, а онда и од Бродарева до Пљеваља, чиме је хтио да веже наше снаге како би ослабио одбранбену моћ на мостобрану.

29 јун

Овај дан је прошао у знаку појачаног обостраног извиђања на цијелом фронту корпуса. Штаб 3 дивизије

[82] Ево већ десет година од дана када сам горњи извјештај писао. Свака од констатација у њему толико ми је свјежа да се врло живо сјећам утиска који је на Штаб дивизије учинила упорност и дрскост непријатеља. Штабови бригада су били под истим утиском. Закључци под тачком 6 овог извјештаја су донијети послије дуге анализе и дискусије, иако ће данас читаоцу изгледати можда недовољно убједљиво да су наше бригаде 1944 године могле да подлегну непријатељској тактици која је, уствари, била наша тактика, а нарочито да је код наших јединица била „слаба примјена маневра уопште", када се зна да је маневар био душа наше тактике и оперативне вјештине.

поставио је својој извиђачкој чети задатке који су захтијевали да се чета подијели на водове, а ови додијеле бригадама у циљу појачавања извиђачке службе и отклањања њених слабости уопште.

30 јун

Ни овога дана непријатељ није испољио никакву важнију активност.

На десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља, примијећена је живост и покрети непријатеља, по чему би се дало закључити да врши смјену јединица. Ова претпоставка постаје нешто вјероватнија кад се има у виду један ранији податак обавјештајне службе по коме непријатељ повлачи два батаљона Нијемаца за неки други правац.

Дијелови 5 дивизије су напали непријатеља на положајима: Сељашница, Коловрат, Миоска, Кошевина. Два батаљона су прелазила на десну обалу Лима. Непријатељу су нанијети осјетни губици, али се није могао установити тачан број. Но, и наши су губици овог пута били прилично велики за једну овакву акцију: 12 мртвих и 21 рањен. Изгледа да је било доста жртава и од ватре сопствених бацача. Борци 5 дивизије су заплијенили, између осталог, и један топ.

Обавјештајна служба наших јединица и овога је дана вјеровала у скору офанзиву на нашу ослобођену територију.

1 јул

Без промјена. Карактеристично је једино то да су у Пријепоље стизале од Пљеваља и Сјенице мање моторизоване колоне са тенковима.

ДРУГИ ПОКУШАЈ НЕПРИЈАТЕЉА ДА ФОРСИРА ЛИМ

2 јул

(Скица 36)

На сектору Приморске оперативне групе било је и даље релативно мирно.

У долини Лима непријатељ је понова вршио напад. Овога пута на 2 пролетерску дивизију. Током ноћи 1/2 јула непријатељ је напао њене положаје на линији с. Штитари—Градина—Иванов Бр.—Бучје—Дуб—Чујовац—Остра Јела—Симовче—Бабино Брдо (к 1306), што значи на врло широк фронт. Ово је била група „Кремплер" са којом смо се већ упознали. На лијевом крилу 2 дивизије непријатељ је имао највише успјеха и форсирао Лим у рејону Штитара, гдје је био један батаљон 3 српске бригаде. Да би му се спријечило проширивање успјеха и организовање ширег мостобрана, Штаб 3 дивизије је одмах изјутра наредио Штабу 7 бригаде да према том отсјеку хитно упути два батаљона у циљу обезбјеђења десног споја и ради појачања тога сектора. Пошто је непријатељ нападао и према Беранама, оцијењено је да форсирањем Лима у рејону Штитара има намјеру да ослаби нашу одбрану Берана. Због тога се предузело ојачање 3 српске бригаде како би непријатељева намјера била осујећена. Међутим, он је нападао и даље, те је командант 3 ударне дивизије, који се од претходног дана налазио на савјетовању код Штаба 2 пролетерске дивизије у Беранама (гдје је био и командант корпуса), наредио да се јединице дивизије прегрупишу, и то:

— 7 црногорска ударна бригада да пребаци своје снаге са лијеве на десну обалу р. Љубовије и посједне положаје од ове ријеке до Штитара. Задатак: контролисање р. Лима, затварање правца од Штитара и повезивање са дијеловима 3 српске бригаде, која дејствује од Берана ка Штитарима. Штаб 7 бригаде узима под своју команду и 1 бригаду дивизије „Гарибалди". У заједници са 3 српском бригадом, и ако ситуација буде дозвољавала, организује противнапад на непријатељске снаге које су се већ ухватиле за лијеву обалу Лима, са тежњом да их збаци у Лим прије но што се учврсте на свом мостобрану.

— 5 црногорска ударна бригада да преузме положаје 7 бригаде до р. Љубовије. Батаљон из рејона Бродарева да дође одмах у састав бригаде. Задатак бригаде је као и на досадашњим положајима.

— 8 црногорска ударна бригада да остане и даље на истом отсјеку и са истим задатком. На њено лијево

крило, на досадашње положаје 4 батаљона 5 бригаде, долази деснокрилни батаљон 1 крајишке бригаде.[83]

Овим се прегруписањем помјерио борбени поредак 3 дивизије на југ ка мјесту непријатељевог форсирања Лима. Ову је одлуку командант 3 дивизије донио, свакако, у сагласности са командантом 2 ударног корпуса, јер су заједно били у Беранама. Рокирање снага ове дивизије узводно ка Штитарима јесте маневар који се могао и очекивати. Међутим, једновремено са наређењем за прегруписање, у истој је заповијести наређено и ово:

„... *У току сљедеће ноћи свака бригада ће на свом отсјеку и по могућности форсирати Лим са по једном четвртином својих снага. Идеја овога маневра је угрожавање бока и позадине непријатеља који је пришао на лијеву обалу Лима, како би се овим принудио на повлачење на десну обалу ове ријеке. У исто вријеме ће то бити драгоцјеност за дејство II Пролетерској дивизији* (подвукао Н. Ј.).

Напад оних дијелова које бригаде оријентишу преко Лима уперити на најосјетљивије тачке непријатељског распореда, избјегавајући при томе напад на оне тачке које је непријатељ утврдио и на којима има уочљиву одбранбену моћ. Наше снаге, одређене за овај маневар, морају бити лакше, еластичне, продорне и самоиницијативне да прошире свој евентуални успјех на десној обали Лима...“[84]

Дајући овакав задатак бригадама, Штаб дивизије није заборавио да их упозори: а) на најстрожу будност и опрезу, јер није искључено да непријатељ неће покушати форсирање Лима и на њиховим отсјецима; б) да мјесто форсирања Лима штабови бригада одреде својим јединицама на основу података и личног извиђања одговарајућих отсјека; в) да је по ноћи мјесечина те се форсирање мора вршити у највећој тајности.

Идеја овог маневра Штаба 3 ударне дивизије претставља новост у операцијама и тактичким дејствима које смо досада овдје видјели. Дејство које из ње произилази могло би се назвати контрафорсирањем. Истина, овај термин није прихваћен у војној терминологији, али се овакво противдејство на непријатељско форсирање ријеке може примити као врло духовито, смјело и корисно.

---

[83] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 40 од 2. 7. 1944; 52/1, 754.
[84] Исто.

На отсјеку фронта од Градине до Бабиног Брда били су батаљони 4 пролетерске бригаде. Непријатељ је успио да овлада Градином али су га два батаљона 4 бригаде противнападом одбацила.

Истовремено са овим нападом непријатељ је напао и од Кацубера на Симовче и Остру Јелу, али без успјеха (ово је била група „Бендл", састава два батаљона албанске фашистичке војске, јачине 2.000 људи). У овим је борбама на отсјеку 4 пролетерске бригаде непријатељ имао 60 мртвих и већи број рањених, док су наши губици били 2 мртва и 11 рањених.[85]

На основу првог јутарњег наређења Штаба 3 дивизије (депешом), Штаб 7 бригаде је упутио 1 и 2 батаљон према Штитарима, док је по новом наређењу Штаба дивизије упућен још и 3 батаљон у рејон Фемића Крша, а 4 батаљон на десну обалу р. Љубовије.[86]

Јачина непријатеља који је напао 2 пролетерску дивизију процијењена је на око 3.500 војника (два батаљона дивизије „Принц Еуген", два батаљона регуларне албанске и квинслиншке војске и муслиманска милиција, из рејона Рожаја и Бихора). Овај састав потсјећа на онај који је непријатељ имао у својим нападима од 19—23 јуна на јединице 3 дивизије источно од Бијелог Поља.

Живост која је била примијећена код непријатеља послије његових покушаја да форсира Лим код Бијелог Поља значила је заиста смјену јединица. На десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља, непријатељ је оставио врло мале њемачке снаге, а ова два батаљона је забацио на правац Берана преко Сјенице. То је била врло иницијативна и дрска група, у шта смо се већ раније увјерили.[87]

---

[85] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години", стр. 75; 1/5, 734.

[86] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 44 од 1. 7. 1944 у 3.50 ч.; 10/3, 759.

[87] Пуковник Грос Михаило, посљератна изјава: „Пошто је виша команда „М" држала да би јак непријатељ могао да продре из беранског простора преко Рожаја, то је направљен план за једну акцију на Беране. Циљ: заузети Беране и тамошњи аеродром привремено ставити ван употребе. Исте снаге као и за бјелопољску. Акција такође није успјела, пошто је непријатељ у врло доброј ситуацији и потпомогнут добром артиљеријом, спријечио прелаз преко Лима и Лешнице. Акција је обустављена као неуспјела", (3/2-Б, 72-Б).

Обавјештајни извјештаји од послије подне потврдили су да положаје на Оброву држи муслиманска милиција, а да у рејону Влаха има сасвим мало Нијемаца, вјероватно дијелови оних батаљона из висине Бродарева, док су се на самом Влаху налазили четници, и то махом без оружја.[88]

Борба се водила читав дан и непријатељ је предвече морао да одустане од даљег напада. Пошто је био одбачен преко р. Лешнице пред 4 пролетерском, морао је да се повуче и преко Лима. Непријатељ је на бојишту оставио 93 мртва, а успио је да извуче преко 25, што укупно чини 118 мртвих. Рањених је имао вјероватно већи број. Наши губици су били: 5 мртвих и 14 рањених.

О реакцији јединица 3 дивизије на непријатељско форсирање Лима на фронту десног сусједа може се говорити као о врло оригиналном и корисном рјешењу које, ето, није сасвим изведено, али које је обећавало добар резултат, јер је непријатељ на главним положајима, источно од Бијелог Поља, био јако ослабљен одвођењем два њемачка батаљона са тих положаја за напад на Беране.

*

Било би потребно да укратко погледамо неке детаље замисли и идеје маневра Штаба 3 дивизије, у вези са интервенцијом према непријатељу који је форсирао Лим. Предвиђало се да демонстративни напад, који се састојао у форсирању Лима, не изводе цјелокупне бригаде већ само по једна четвртина њихових снага. Друго, прорачунато је да ће се најефикасније омести даље напредовање непријатеља на лијевој

---

[88] Добар примјер ратног лукавства, којим се могу надокнадити снаге: створи се надмоћност на правцу гдје се установи да је непријатељ најслабији, па се ту предузме напад, бранилац се потисне, а онда се ту оставе слабије снаге, па чак и ненаоружано људство (толико да се види на одређеним положајима), а оне снаге које чине ударну песницу пребацују се на други правац. На тај начин се непријатељ узнемирава, изненађује се и растреса па му се одузима и иницијатива. Видимо како два дрска батаљона ово заиста и остварују. И од ова два батаљона, макар они били и непријатељски, можемо да научимо много онога што треба да буде гајено и продубљивано у нашој армији, гдје су и смјелост и иницијатива врло високи.

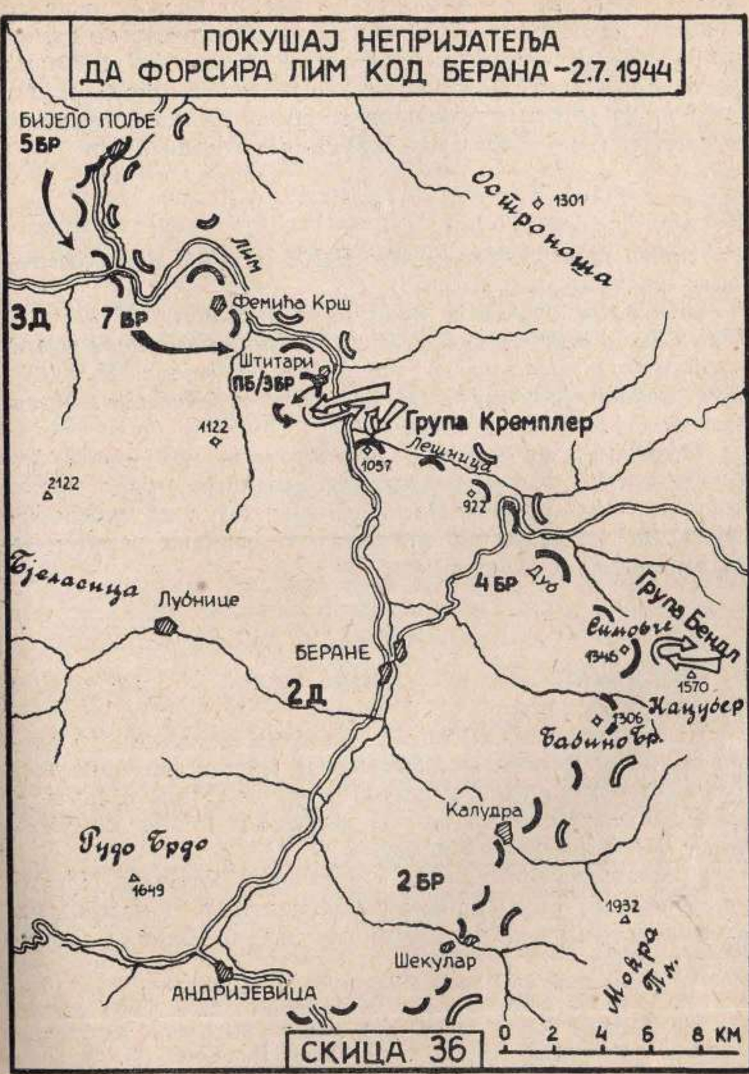

ПОКУШАЈ НЕПРИЈАТЕЉА ДА ФОРСИРА ЛИМ КОД БЕРАНА – 2.7.1944

СКИЦА 36

обали Лима ако се нападне на десној обали, чиме се мислило да ће се он принудити на обустављање даљег форсирања и повлачења снага које је већ био пребацио на лијеву обалу. Даље, што овдје треба примијетити, јесте то да је прегруписавање снага 3 дивизије вршено по дану, јер је требало интервенисати врло брзо.

*

Овога дана стигла је од ВШ у Штаб 2 корпуса депеша сљедеће садржине:

„Нијемци спремају ваздушни десант на Колашин. Нису искључена ни друга мјеста. Предузмите све мјере безбједности. Припремите се да то разбијете. Примакните ближе јединице. Обезбједите и Жабљак. Прва дивизија је у Калиновику“.[89]

Обавјештајна служба је доставила извјештаје по којима треба да једна њемачка дивизија прође преко Пљеваља за Сарајево. Наша обавјештајна служба обавијестила је даље да непријатељ ојачава гарнизоне у Пријепољу и Пљевљима.

3 јул

Код Приморске оперативне групе је још увијек било без промјена.

На сектору 9 бригаде у Кучима четници су, једном колоном јачине око 800 људи, извршили напад од Подгорице правцем Горњи Медун — Доњи Медун, а другом колоном у правцу Вежешника (з. од комуникације Подгорица — Биоче).

Први правац је бранио 4, а други 3 батаљон. Пошто је 9 бригада била раније обавијештена о намјерама четника, њене су их јединице пустиле на блиско отсто-

---

[89] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

Као што видимо, депеша је наговјештавала нове важне догађаје. Кад су борци дознали за ово обавјештење, изгледало је као да хоће да се опробају и са непријатељем који пада из ваздуха.

За одбрану од непријатељског ваздушног десанта вршене су припреме још одмах послије десанта на Дрвар па чак и код цивилног становништва. Још прије напада непријатеља на мостобран код Бијелог Поља, одржавана су предавања војсци и народу о начину борбе против непријатељских падобранаца.

јање па онда отвориле ватру и извршиле противнапад. Четници су морали да отступе остављајући на бојишту 43 мртва и 8 заробљених, а имали су и око 70 рањених. Убијен је и командант четничке бригаде Насто Дедић и четнички командир чете Вукајло Павићевић, док је теже рањен капетан Стеван Прелевић. Губици 9 бригаде су били: 2 мртва и 3 рањена.[90]

Овога дана је непријатељ предузео напад једном колоном пјешадије од преко 300 војника и 6 тенкова у правцу с. Оџак и на јединице 5 дивизије, али је до мрака био одбачен.

На сектору 2 пролетерске дивизије, послије претрпљеног пораза у току 2 јула, непријатељ је остао неактиван.

На линији Сјеница — Пријепоље — Пљевља примијећени су живљи непријатељеви покрети.

РЕЛАТИВНО ЗАТИШЈЕ. ПРЕГРУПИСАВАЊЕ СНАГА

4 јул

Непријатељ је био неактиван на свим секторима, али је наша обавјештајна служба располагала неким подацима по којима је закључила да би непријатељ од Сјенице и Пештера могао поново да пође у напад на Беране и Бродарево.

Штаб корпуса је донио одлуку да 3 црногорску дивизију спусти према југу, па је наредио да њене 5 и 7, као и 8 бригада, која је за ово вријеме била под командом Штаба 3 дивизије, а формациски припадала 37 дивизији, смијене јединице 5 дивизије. Послије извршене смјене, 3 дивизија треба да заузме распоред: једна бригада — Колашин; једна — Кучи — Биоче и једна — Андријевица, док 8 бригада треба да пође на просторију Павино Поље — Ковpен и да уђе у састав своје дивизије.

5 јул

Тридесет седма дивизија је прешла на десну обалу Лима и продрла до Нове Вароши. На осталом дијелу фронта корпуса није било веће активности ни с једне

[90] Релације 9 бригаде и Операциски дневник ове бригаде; 2/2 и 3/2, 760.

стране. Штаб корпуса је наредио 37 дивизији да се у току сљедећег дана врати на своје положаје на лијевој обали Лима, сјев. од линије Пријепоље — Пљевља, јер би дубље залажење у Санџак према Ибру компромитовало правац будућег дејства наших снага из долине Лима.

*

Веза са Партијом и војним штабом на Космету успостављена је прије неколико дана. Она је функционисала и дејства су координирана. Тако је Штаб 2 корпуса депешом јавио Павлу Јовићевићу у Метохији да припреми људство за формирање бригаде и да буде што прије спреман за садејство снагама 2 корпуса. Од њега су се тражили и подаци о јачини и распореду непријатеља у Метохији.

Изгледи на распламсавање Народноослободилачке борбе у Метохији били су добри, али се није имало довољно оружја. Руководство из Метохије јавило је да на једном мјесту има прикупљено 400 бораца, које може одмах упутити према Плаву за садејство јединицама у долини Лима при заузимању Плава и Гусиња.

Веза са партизанима у Албанији биће успостављена кроз најкраће вријеме.

Тако се почео остваривати још један важан задатак 2 корпуса, а то је да својим присуством у Црној Гори и Санџаку утиче на развој Народноослободилачке борбе на Космету и у Албанији.

6 и 7 јул

У току 6 и 7 јула није било никаквих промјена. Са смјеном јединица 3 дивизије ишло је доста споро због удаљености 37 дивизије.[91]

6 јула је формиран Извиђачки ударни батаљон (двије чете, а може да има само најнужнију комору од 1—2 товарна коња) 2 корпуса. У току 6 и 7 јула он се налазио на просторији с. Горња Трепча (срез Никшић), гдје је и извршено његово формирање по наређењу Штаба корпуса од 28 јуна.

[91] Штаб 3 дивизије, Бр. сл. од 6. 7. 1944; 1/2, 754.

Извиђачки ударни батаљон (ИУБ) формирао се од људства Ловћенског партизанског одреда, а овај се одред расформирао. Задатак ИУБ је био: са мјеста формирања одмах кренути најкраћим правцем на просторију Ловћен — комуникација Вирпазар—Бар — комуникација Бар—Скадар, са циљем да врши брзе и снажне ударе на непријатељске колоне и групе на поменутој просторији, укључујући ту и комуникацију дуж саме морске обале.

Формирање Извиђачког ударног батаљона јесте усамљен случај у нашем рату, јер је то нека комбинација извиђачког и ударног батаљона. Због тога је од интереса цитирати директиве Штаба 2 корпуса за рад овог батаљона:

„а) У раду бити дрзак и одлучан.

б) Покрете вршити изненадно и не задржавати се на једном мјесту више од 24 часа. Сам покрет скрити од свакога и немати повјерења ни према коме. У том смислу скоро увијек почетак кретања вршити у правцу који није уствари правац маршевског циља, те тиме потпуно маскирати своје кретање и свој маршевски циљ.

в) Службу извиђања и осигурања извести до максимума. Тако, у циљу обезбјеђења батаљона имати као сталан принцип: пола батаљона врши службу извиђања и обезбјеђења, док се друга половина одмара и храни. За сваки и најмањи губитак због недовољне службе извиђања и осигурања, биће нам одговоран цијели Штаб батаљона, јер просторија, одређена за батаљон, иако је становништво релативно добро расположено према нама, претставља осјетљиву просторију за непријатеља и његове садашње и скоре покрете са југа на сјевер.

г) Уколико би батаљон био јаче притиснут у намјери да се одбаци са ове просторије, приступити брзој подјели рејона појединим четама, па чак и мањим групама, опет на истој просторији, са одређеним мјестима прикупљања по престанку опасности. Ако, и поред оваквог поступка, батаљон буде принуђен на напуштање поменуте просторије, онда се, било правцем преко Ловћена, или преко комуникације: Цетиње—Подгорица, пребацити и наслонити на Бокељски одред, односно Приморску групу, па се опет обратним правцем што прије пребацити на исту просторију. За одморе, који могу бити највише два дана, користити планинске крајеве и врхове на поменутој просторији.

д) Обавезно слати куририма писмене извјештаје сваких десет дана и то до Штаба Приморске групе, који ће хитне податке прослиједити радиограмом, а Ваш писмени извјештај прослиједити са својим куририма.

ђ) Тежити заробљавању немачких војника и официра, нарочито на обалској комуникацији: Бар—Будва—Котор и такве заробљенике, не дирајући им ништа од њихове личне спреме и нађених докумената код њих, већ их везане и са добром пратњом упутити овоме Штабу најкраћим путем. Са њима упутити и њихово прво саслушање, које ћете Ви извршити.

е) Исхрана батаљона биће као и код наших бригада, узимајући храну непосредно од народа. Овдје се скреће пажња: да се кондиција бораца овога батаљона мора сачувати по сваку цијену, те исхрану батаљона апсолутно осигурати.

Пред полазак батаљона сваком борцу издати конзерву меса и по један килограм хљеба. Ово је осигурано са базе у Негобуђу, преко интендантуре Приморске групе.

ж) Рањенике из батаљона остављати на терену и то према теренским везама наших другова који се налазе на поменутој просторији.

з) Извршење удара на комуникацијама, ликвидацију појединих непријатељских група (Нијемци у посљедње вријеме шаљу екипе од по 10 војника у оближња села поменуте просторије), ликвидацију група и појединих народних издајника, Штаб Извиђачког ударног батаљона врши по својој одлуци, не руководећи се евентуалним сугестијама било мјештана или појединаца, ма колико они били пријатељски расположени за нашу борбу, пошто предвиђамо ужа локална гледања на рад ове групе, бојећи се непријатељских репресалија. Свакако, све корисне сугестије узети у разматрање при доношењу одлука Штаба.

и) Мобилизацију са терена обавезно вршити и то само млађег људства, способног за покрет са батаљоном и за задатке батаљона. У том циљу одмах узети у састав свог батаљона све млађе људство једне партизанске чете из области с. Љуботињ, која се чета тамо налази.

Уколико мобилизацијом батаљон нарасте до 120 људи, онда формирати и 3 чету батаљона. Све сувишно људство (преко 120 другова) упућивати непосредно овоме Штабу, за попуну осталих јединица корпуса.

ј) Иако ће се батаљон кратко задржавати у појединим мјестима и обзиром да има специјални свој задатак, ипак не губити из вида и политички рад, како унутар самог батаљона тако и на поменутој просторији. У том циљу, Штаб батаљона ће добити нешто од материјала, нарочито пропагандне садржине.

к) Поједина цијела села на поменутој просторији, четнички расположена према нама, обавезно разоружати и све сувишно оружје уништавати.

л) Дисциплину у батаљону држати на највећој висини, а приправност батаљона за све вријеме бављења на просторији има бити *строга и под оружјем.*

љ) Рушењу објеката на комуникацијама и на жељезничкој релацији од Бара до Вирпазара приступити обавезно и за ово користити не само људство батаљона, већ и све становништво из близине дотичног објекта.

м) Прислушкивање на телефонским линијама вршити обавезно, а потом све уређаје телефонско-телеграфске мреже рушити и уништавати. У овом циљу Штаб батаљона ће примити један пољски телефонски апарат, са нешто кабла..."[92]

8 јул

На читавом фронту корпуса било је релативно мирно. Успостављена је радиовеза са НОВ Албаније и примљена је од њих прва депеша, којом обавјештавају да је код њих завршена друга непријатељска офанзива, која је трајала од 19 маја до 28 јуна. Послије ове офанзиве иницијатива је била у рукама албанских партизана, у чијем је руководству био и наш Миладин Поповић.

Успостављена је радиовеза између 1 корпуса, који се налазио у долини Дрине у рејону Фоче, и 2 корпуса.

9 јул

Јединице 2 корпуса су у Јужном Санџаку вршиле померање по раније наведеној одлуци Штаба корпуса.

Од Врховног команданта стигла је депеша Штабу корпуса, која гласи:

„Удаљеност наших база и непознавање непријатељских снага у Србији, наше недовољно наоружање, неприкупљеност снага и још несређено командовање у Србији, тјерају на обазривост. Треба се примаћи, обезбиједити упоришта и јачим снагама упасти са више страна. За такав рад дајемо Вам директиву, а до даљега предузмите одмах команду над свим снагама тога сектора.

Пету и једну дивизију под командом Штаба Пете дивизије пребацити на сектор Студеница—Голија—Јавор с тим да једна дивизија дејствује ка Ибарској Клисури, а једну ка Драгачеву, Моравици и Западној Морави. На овом терену треба да се

---

[92] Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 393 од 28. 6. 1944; 31/3, 392.

створе упоришта за брз упад у Србију када се то нареди. Не дозволите круто постављање фронтова. По нашем најбољи је правац покрета између Златара и Сјенице. XXXVII дивизија на сектору Нова Варош—Златибор треба да обезбиједи бок Морачиној групи. Кад се Морачина група постави на одређени сектор, II дивизију упутите ка Топлици, правац који сте предложили. Са топличким снагама чини једну оперативну групу на Копаонику. Морачина и ова група треба да садејствују и избаце Ибарску пругу из промета, а дивизија на путу нека избјегава борбу и непријатељске гарнизоне. У Топлици треба да нарасте бар до 4.000 бораца.

Прва дивизија остаје као стратегиска резерва у Западном Санџаку с тим да штити правац ка Тари, настојати да се попуни и ставите под њену команду неку (нечитко коју — Н. Ј.) *јединицу.*

Ми и даље прикупљамо снаге тако да ће упад у Србију бити и из Источне Босне и са Топличког сектора. У Топлици има пет дивизија. Гомилање јачих снага . . . . (у књизи депеша Штаба 2 корпуса исто неколико тачака — Н. Ј.) *непријатељ тај сектор обухвата крупним снагама.*

Успоставите радио везу са свим дивизијама, развијте широку обавјештајну службу.

Хамовића узмите за начелника.

За остварење ове директиве остављамо Вам слободу рада као и самосталност у акцијама с тим да покренуте дивизије не увлачите у тешке борбе. Дозвољавамо да Морачину групу дигигујете и друкчије (једна ријеч нечитка — Н. Ј.) *ради омогућавања покрета Друге дивизије. Вријеме покрета Ви одредите с тим да претходно снабдијете јединице материјалом који је за Вас поручен. Благовремено нас извјештавати да би Ваше дејство ускладили са српским и осталим снагама.*

У овом смислу дате директиве ГШ Србије, ГШ Војводине и снагама у Босни."[93]

*

И у овој и у многим другим директивама друга Тита па и нижих штабова сријећемо се са оперативним групама. Овдје се морамо на томе још једном задржати.

[93] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

Оперативна група у нашем начину ратовања могла је да буде јака од двије бригаде па до неколико дивизија. Приморску оперативну групу видимо са двије бригаде. На другим задацима видимо оперативне групе од по неколико дивизија. Наравно, ово зависи од задатака за чије су извршење створене те оперативне групе. Нема, значи, шаблона за формирање оперативних група, бар што се формације тиче. То одређује конкретан задатак. Ми смо се чак срели и са ударном групом батаљона „за операције у Старој Црној Гори". Шта је онда обухватао, управо, шта је садржавао тај појам „оперативна" и „операција" у нашем начину ратовања? Према оним задацима које су такве мање или веће групе извршавале, под тим појмовима су се подразумијевале самосталне акције, мање или веће, које изводе одређене јединице, са одређеним циљем, па често и за одређено вријеме, скоро увијек на одвојеним правцима. Ту, дакле, нема правилског одређивања шта је операција и која јединица може да је изводи, јер би то за оне наше услове и при онако формираној нашој НОВ било исувише непромишљено, заправо, немогуће прописивати. Данас, у доба мира, много дискутујемо о томе која је јединица оперативна или шта је то операција. Јасно је да за то данас имамо много више времена, али мислим да се у томе не смије ни данас бити сувише крут. Ми ћемо можда у једном будућем рату морати исто тако да одвајамо мање групе, напримјер, једну или двије бригаде, да самостално изврше понеки важан задатак на одређеном и одвојеном правцу па и у одређеном временском року. Код нас ће то бити могуће баш због тога што у томе имамо велико ратно искуство.

*

У горњој директиви друга Тита видимо и стратегиску резерву. Ово поткријепљује наш закључак у почетку овог излагања да је 2 корпус имао, при доласку у Црну Гору и Санџак, изразито стратегиски задатак.

Из цитиране директиве Врховног команданта НОВЈ види се да се његова одлука за пробијање наших снага у Србију приближава извршењу. Она је већ добила коначну форму, а назире се и идеја маневра којим

се жели олакшати извршење замисли у тренутку када је непријатељ предузимао све да ту одлуку осујети. Прикупљање наших снага у долини Лима и њихова упорност коју су испољавале за одржавање основице, претставља непосредну опасност за непријатеља у Србији. Ову је опасност увећало и постојање наших регуларних јединица у Србији (21, 22, 23, 24 и 25 дивизије), а да и не говоримо о великом броју мањих и већих одреда. Спајање наших снага из долине Лима, и оних које су припремане у Источној Босни, са дивизијама у Србији, било је за непријатеља опасно још и због тога што он није имао снага да то спријечи, јер је ситуација на општем ратишту тешко притискивала перспективу завојевача. Да би колико-толико ублажио поменуту опасност, непријатељ је предузео све што је могао да групу наших дивизија избаци из долине Лима и удаљи од граница Србије. За ово је доводио снаге са разних страна и стварао од њих разне ударне групе, са којима смо се већ упознали. Ни овом приликом нијесу изостали четници Драже Михаиловића, Недића, Љотића и Ђуришића. Но, када им све то није помогло, а ситуација се све више погоршавала, те је већ било јасно и то да ће морати да извлаче своје снаге из Грчке, Нијемци су одлучили да са појачаном жестином раде на уништењу наших снага у Србији, а с друге стране, да убрзају покрет 1 брдске и 117 ловачке дивизије из Грчке, као и дивизије „Принц Еуген" са запада (оних дијелова ове дивизије који већ нијесу били у Санџаку). За спречавање пробоја наших дивизија из долине Лима у Србију Нијемци су поставили најјаче расположиве снаге.

Из даљег излагања ћемо детаљно видјети развој догађаја који нијесу обични догађаји на бојишту него су, због свог значаја, ушли и у историју наше Револуције.

10 јул

На сектору Приморске оперативне групе ступио је први пут у дејство Извиђачки ударни батаљон 2 корпуса. 9 јула овај је батаљон извршио покрет из рејона Бијелих Пољана (12 км ј-з од Никшића), гдје

је стигао 8 јула, правцем с. Бијеле Пољане—с. Убли—с. Бијело Поље—с. Доловско Корито— с. Ровине—с. Бата, гдје је стигао око 23 часа. Око 10 часова, 10 јула, једна непријатељска колона, јачине 31 Нијемац и 31 четник, избила је на Бату. С чела су ову колону дочекали Штаб батаљона и неке патроле. У том моменту је 1 чета била у Грабу, док је 2 чета једним дијелом била на обезбјеђењу правца од Трешњева, а остали дио чете у Кућишту. Одмах у почетку борбе са непријатељем обавијештена је 1 чета, а 2 чета је интервенисала у позадини непријатеља. Брзим пристизањем дијелова 1 чете непријатељ се нашао окружен. Он се прикупио на једном каменитом брдашцу и утврдио у камењару. Око 19 часова борци Извиђачког батаљона су извршили јуриш бомбама и у борби прса у прса ликвидирали непријатеља. Пошто им је понестало бомби, они су пет Нијемаца убили камењем.

Губици непријатеља су били: 20 мртвих Нијемаца и 25 мртвих четника, 11 заробљених Нијемаца и 1 заробљен четник, док су губици батаљона износили 3 мртва, међу којима и командир 2 чете Вељко Јовићевић, и 3 лакше рањена.

Заплијењено је: 4 „шарца", 4 машинке, 6 пиштоља, 1 пушкомитраљез, 1 тромблонска пушка са 100 граната, 50 пушака, 4.000 метака и друго.

У овој борби су се нарочито истакли: помоћник политичког комесара батаљона Блажо Вучковић, водник Радован Пејовић и пушкомитраљезац Рињи Мацоли, Италијан.[94]

На свим осталим секторима корпуса није било промјена.

Штаб корпуса је наредио да 5 црногорска бригада буде у Колашину 12 јула до 12 часова. Због овога се убрзала смјена јединица 3 и 5 дивизије. Пету бригаду је смијенила 10 крајишка бригада. У вези са овим наређењем, Штаб 3 дивизије издао је заповијест за прегруписавање, по којој:

— 5 црногорска бригада, одмах послије смјене, а најдаље до 11 часова 11 јула, врши покрет правцем:

---

[94] Штаб Извиђачког батаљона, Пов. бр. 14 од 16. 7. 1944; 56/4, 392.

Церово—Мојковац—Колашин гдје ће добити нов задатак;[95]

— 7 црногорска бригада, послије смјене, креће за 5 бригадом и од Колашина продужава правцем Матешево—Биоче. По доласку у рејон Биоча бригада треба да смијени 9 бригаду на сектору Пипери—Кучи, узимајући исти распоред као што га има 9 бригада. Под своју команду прима и Зетски одред.

— 8 црногорска бригада се враћа у састав своје, 37 дивизије.

— 9 црногорска бригада, послије предаје положаја 7 бригади, прелази у рејон Андријевице, да смијени 2 пролетерску бригаду.

— Интендантура и хируршка екипа дивизије упућују се у Матешево.

— Инжињериски батаљон у с. Краље, западно од Андријевице.

— Штаб дивизије прелази из Равне Реке у Јабуку, близу Матешева.[96]

11 јул

У Пљевља је стигло непријатељско појачање, јачине 1.000 војника, али обавјештајна служба није могла ништа више установити.

12 јул

Без борби.

Врховни командант је наредио депешом:

„Тежиште рада је у Санџаку и сјевер. Не дозвољавам слабљење тога сектора. Осма и даље остаје у саставу XXXVII дивизије.“

У другој депеши Врховног штаба каже се:

„Уводимо назив Пролетерска за Пету црногорску и Другу далматинску бригаду. Свечано саопштење.“

---

[95] Претпостављало се да је овај хитан покрет 5 бригаде у вези Првог засједања АВНОЦГ и са наговијештеном могућношћу за спуштање непријатељских падобранаца у рејон Колашина.

[96] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 41 од 10. 7. 1944 у 14 ч.; 35/1, 759.

Обје ове јединице херојски су заслужиле ово велико признање Партије и друга Тита.

Навршило се три године од прве устаничке пушке у Црној Гори. Три дуге, крваве и славне године црногорског народа. Овог дана су у Колашину, првим засједањем ЗАВНО-а, били крунисани досадашњи успјеси. Друг Тито је поводом тога послао ову депешу:

„ЗАВНО Црне Горе и Боке.

Поводом треће годишњице народног устанка јуначке Црне Горе честитам преко Вас читавом народу на јуначком држању и херојској борби коју су црногорски синови и кћери водили код куће и по читавој Југославији. Црна Гора је устала међу првима и дала осталим народима Југославије потстрек за њихову борбу и тако положила темеље новом братству народа Југославије. Жртве које су у току ових трију крвавих година пале неће бити узалудне. На тој се крви гради слобода коју Вам неће нико моћи одузети. Дан побједе над окупатором је на прагу. Ви ћете га дочекати, увјерен сам, с побједничким оружјем у руци гонећи непријатеља и остати на бранику тако стечене слободе и братства народа Југославије.

Живио храбри црногорски народ.

Живјела слободна Црна Гора у демократској федеративној Југославији“.

Пета црногорска бригада је свечано примила назив Пролетерска.

Пошто се непријатељ са више страна устремио на наше јединице у Топлици и Јабланици, Врховни командант се, депешом, интересовао шта је учињено за покрет 5 и 17 дивизије.

14 јул

И овај дан је прошао без важнијих догађаја на фронту корпуса.

Седма црногорска ударна бригада, на путу за Куче, стигла је у Лијеву Ријеку.

У долини Лима било је мирно.

На отсјеку 5 дивизије очекивао се напад непријатеља од Пљеваља, јер су тамо стално пристизала по-

јачања. Међутим, 17 дивизија, која је била сјев. од Пљеваља, извијестила је да непријатељ има намјеру да напада у правцу Чајнича, јер су снаге од Пљеваља према Дрини биле доста јаке и непријатељ је осјећао колика му опасност пријети са те стране. Седамнаеста дивизија се примакла ближе Лиму. Дан покрета за Србију могао се већ сагледати. Овог дана је од друга Тита стигла депеша:

„Да би се онемогућила офанзива непријатељу у Санџаку још је потребно да V и XVII дивизија одмах крену у одређеном правцу“.[97]

Друга депеша гласи:

„У случају неке офанзиве на Санџак наша Прва дивизија неће примати фронталне борбе, већ ће се забацити за леђа непријатељу и наступати према Србији. Наређујем да добро утврдите прелазе на лијевој обали Таре нарочито према Жабљаку“.[98]

Истог дана је Штаб 2 корпуса јавио депешом руководиоцима у Метохији да у најскорије вријеме претстоји напад те је предлагао да се снаге са којима располажу задрже у Малесији, како би одатле могле успјешније да садејствују јединицама корпуса према изворном дијелу Лима.

Обавјештајна служба 2 корпуса је овога дана добила нека обавјештења на основу којих је закључила да ће непријатељ 17 јула извршити напад од Пећи преко Чакора у правцу Андријевице.

15 јул

Благодарећи и даљем затишју на читавом фронту 2 корпуса, снаге из састава корпуса и оне које су одређене за Србију убрзано су вршиле прикупљање за покрет, а оне које остају посједале су своје нове положаје. Седма црногорска је смијенила Девету чији је један батаљон, на путу за Андријевицу, већ стигао у Матешево.

Штаб 2 корпуса, заправо командант групе одређене за Србију, генерал Дапчевић, наредио је 1 проле-

---

[97] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/28-2, 394.

[98] Исто.

(Војни музеј ЈНА)

Једна колона 2 ударног корпуса на маршу јуна 1944

(Војни музеј ·ЈНА)

Прослава 13 јула — Дана устанка црногорског народа — у Колашину 1944

терској дивизији да своје бригаде упути, једну на отсјек Пљевља—р. Тара; једну — Пљевља—Шаховићи; једну — Камена Гора—Бродарево. Осма црногорска бригада, која се налазила на томе сектору, привремено је стављена под команду Штаба 1 пролетерске дивизије с тим да се постави на просторију око Бијелог Поља. Седамнаестој дивизији је наређено да се пребаци на просторију Штитари—Беране, а 5 дивизији да се припреми за покрет према Беранама. Ово су биле посљедње припреме у фази прикупљања јединица у долини Лима пред почетак извршења задатка.

Непријатељска авијација је била потпуно неактивна, а вријеме лијепо.

Штаб 2 корпуса је и даље био у Манастиру Морачком.

16 јул

На десног сусједа Приморске оперативне групе, 29 херцеговачку дивизију, отпочели су офанзиву Нијемци, усташе и четници. Јединице ове дивизије разбиле су непријатељску колону која је нападала од Невесиња и заплијениле непријатељску борбену заповијест из које се видјело да ова непријатељска офанзива треба да траје до 24 јула. Та офанзива је била у вези са непријатељском офанзивом из Метохије ка долини Лима.

Пошто је и овај дан протекао без непријатељске активности на сектору 2 корпуса, његове су снаге наставиле са прегруписавањем, тј. са покретима на одређене просторије. Седма црногорска бригада је смијенила 9 бригаду, која се кретала према долини Лима. Зачеље јој је било већ у Лијевој Ријеци, док јој је челни батаљон, упућен дан раније, већ избио у рејон Андријевице.

У рејону Мурине осјећао се придолазак нових непријатељских снага.

Овога дана је у Штабу 2 корпуса примљена сљедећа депеша од Врховног штаба:

„Пеко Дапчевић нека одмах крене са означеним дивизијама у погодан правац. Притисак на наше јединице у Србији јак и мора их се растеретити. Коста ће

пређи са три дивизије за 10 до 14 дана. Шеста дивизија ће доћи у састав свога корпуса и тај ће корпус бити као ослонац у Јужном Санџаку јединицама у Србији“.[99]

17 јул

Борбе око 29 дивизије су трајале несмањеном жестином.

Извиђачки дијелови Приморске оперативне групе контролисали су све опасне правце. Због ситуације код Херцеговачке дивизије, Приморска група је у правцу Билеће упутила још два батаљона.

У долини Зете је Павле Ђуришић покушавао са мобилизацијом.

Девета црногорска бригада је избила у Андријевицу и заузела положаје:

— 2 батаљон: с. Цецуне—с.Бојовиће;

— 1 батаљон: с. Грачаница—Висибаба (к 1598) — Омарска Глава (к 1747);

— 3 батаљон: Омарска Глава;

— 4 батаљон: у резерви.[100]

Непријатељ се у рејону Мурине и даље ојачавао. Претходнице дивизије „Скендербег“ вршиле су насилна извиђања.[101]

Вријеме је било облачно и кишовито, а непријатељска авијација неактивна.

*

Почетком јула Нијемци су још више увидјели опасност која им пријети за Србију од групе наших дивизија у долини Лима. Задатак одбацивања наших снага од границе Србије добио је Штаб њемачке 2 оклопне армије, који се налазио у Врњачкој Бањи. Командант ове армије, Де Ангелис, каже, у својој посљератној изјави, да је он команду примио 23 јула 1944 године и да му је основни задатак био одбрана јадранске обале и обезбјеђење комуникација, које из позадине изводе на обалу.[102]

---

[99] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/29-2, 394.

[100] Операциски дневник 9 бригаде; 3/2, 760.

[101] Релације 9 бригаде, 2/2, 760.

[102] Арх. ВИИ.

Нијемци су запланирали акцију против наших снага у Источној Црној Гори и Источном Санџаку, са циљем да их из долине Лима одбаце ка Дурмитору и тако им онемогуће продор у Србију, од чега су страховали још и због тога што су у то вријеме у Србији дејствовале наше јаке снаге. За ову акцију дошле су у обзир: 1 брдска дивизија, која је имала задатак да се прикупи западно од Косовске Митровице; 7 СС дивизија „Принц Еуген" и дивизија „Скендербег", као и оне снаге које су се већ налазиле у додиру са нашима.

Виша команда „М", која је руководила свим непријатељским нападима на Лимски мостобран, оцијенила је све те своје нападе као неуспјеле. Једну по једну од тих својих акција обустављала је онако како су пропадале. Послије неуспјелог покушаја да форсирају Лим онда када смо ми напустили мостобран код Бијелог Поља, Нијемци су закључили да би наше снаге из рејона Берана могле да предузму продор према Рожају, па су одлучили да изврше напад на Беране са циљем да униште наш аеродром. Тако је дошло до поменутог непријатељског напада низводно од Берана, када им је успјело да форсирају Лим у рејону Штитара. И ова је акција била обустављена због претрпљеног неуспјеха. Снаге 14 пука дивизије „Принц Еуген" пребачене су у рејон Сјенице на одмор, гдје су вршиле попуну у људству и материјалу. Послије краћег времена овај се пук на камионима пребацио у Пећ, одакле ће заједно са дивизијом „Скендербег" и осталим снагама поћи у напад преко Чакора ка Андријевици и Беранама.

5

ПОЧЕТАК, ТОК И КРАХ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ АКЦИЈЕ „ДРАУФГЕНГЕР“

ПЛАН И СНАГЕ НЕПРИЈАТЕЉА

(Скица 37)

Неуспјех непријатеља да групу наших дивизија одбаци испред прага Србије, повећавао се појачаном активношћу наших дивизија у Србији. Посматрајући ову ситуацију кроз призму познавања наших планова, ми смо у могућности да јасније видимо у каквом су незавидном положају били Нијемци и четници, који су се најозбиљније ангажовали да осујете пробој Оперативне групе дивизија из долине Лима у Србију. Видјећи да су им сви досадашњи покушаји за то пропали, а појачања (1 брдска дивизија) још нијесу стигла на одређене просторије, Нијемци су одлучили да са свим расположивим снагама предузму мјере за окружење и уништење јединица Главног штаба Србије у Топлици, које су у датој ситуацији имале највише услова за повезивање са снагама на осталим подручјима Србије.

Када су тако запланирали неутралисање снага НОВЈ у Топлици, Нијемци су направили план за дејство против групе наших дивизија у долини Лима као и оних наших снага које су се за истовјетан задатак груписале у Источној Босни. Највећу пажњу посветили су плану за дејства ка долини Лима од албанске границе до Прибоја, јер им је тај сектор био у датој ситуацији најопаснији. Дејства, предвиђена овим пла-

ном, или сам план, крштена су именом „Драуфгенгер", а команда је повјерена генералу Флепсу.[1] Тежиште дејства било је на правцу Андријевица—Беране.

У духу општег плана операције камандант дивизије „Скендербег" издао је, 14 јула, своју борбену заповијест.

У почетку ове заповијести каже се да се из помјерања „црвених трупа" у рејон Беране—Андријевица и њиховог појачаног снабдијевања преко аеродрома код Берана, може закључити да имају намјеру да изврше продор у сјеверни дио Косовске области.

Непријатељ је правилно уочио оперативне циљеве наших снага, али му је закључак о нашим снагама био нетачан. Командант дивизије „Скендербег" је констатовао да се на просторији Колашин—Андријевица—Беране налази наша 2 дивизија, као главнина 2 ударног корпуса. Ако се радило само о горњој просторији, онда се ту овај командант није много преварио. Нетачност његове констатације огледа се у прећуткивању, намјерно или из незнања, чињенице да су непосредно уз и једним дијелом на самој тој просторији, биле и снаге 3 и 5 дивизије. Он је, вјероватно, ово намјерно прећутао јер му је, иначе, оцјена да ће један наш корпус, чија је главнина једна дивизија, предузети тако дубок продор као што је овај који он предвиђа, била прилично неоснована.

По овој заповијести дивизија „Скендербег", са 14 пуком дивизије „Принц Еуген" (без 3 батаљона), пуковским штабом за нарочиту употребу, оклопним гренадирским јуришним батаљоном (са моторизованом наставном батеријом) и 2 батаљоном 1 албанског ловачког пука (око 2.000 добровољне милиције), „разбија у акцији „Драуфгенгер" центре за снабдијевање Андријевицу и Беране, као и групе црвених снага које се тамо налазе".

Ове су снаге биле распоређене у двије основне нападне колоне: једна за напад десном, а друга за напад лијевом обалом Лима (нападна колона Лим — исток и нападна колона Лим — запад). Свака од ових двеју нападних колона имала је по двије борбене групе.

---

[1] Otto Phleps, командант Петог СС брдског армиског корпуса.

Нападну колону Лим — исток (под командом команданта пука за нарочиту употребу) сачињавали су: *борбена група „А“*, састава ојачани СС полубатаљон „Борман“ и *борбена група „Б“*, састава: оклопни гренадирски јуришни батаљон, моторизована наставна батерија, 7 пионирска чета, 2 батаљон 1 албанског ловачког пука, ојачан добровољачком милицијом (под командом капетана Шпувнија). Ова нападна колона имала је да искрца пјешадију у рејону с. Велика, а затим да се прикупи у рејону Сјекирица (борбена група „А“) — Мурина (борбена група „Б“).

Нападну колону Лим — запад (под командом команданта 14 пука дивизије „Принц Еуген“) сачињавали су: *борбена група „Ц“*, састава 14 пук дивизије „Принц Еуген“ (без 2 летеће чете и 3 батаљона), брдска топовска батерија и *борбена група „Д“*, састава 2 летећа чета 14 пука дивизије „Принц Еуген“ са минобацачима и добровољачком милицијом. Нападна колона Лим — запад имала је да се искрца у Гусињу и прикупи и то: борбена група „Ц“ у рејону Гребена (к 2196), 5 км сјев. од Гусиња, а борбена група „Д“ у рејону Батојана, 11 км ј-з од Андријевице — најсјевернијег дијела албанске државне границе.

Напад је запланиран у пет фаза.

Циљ *прве фазе* је била Андријевица. Њега треба да остваре обје нападне колоне.

Нападна колона Лим — исток:

а) Борбена група „А“ напада основним правцем Сјекирица — к 1747 — к 1609 — Баљ (триг. 1555), са задатком да на линији к 1443 — триг. 1555 обезбиједи десни бок дивизије.

б) Борбена група „Б“, са 2 батаљоном 1 албанског ловачког пука и добровољачком милицијом, напада десном обалом Лима правцем с. Грачаница—с. Луке—с. Суђеска, а са штабним моторизованим батаљоном лијевом обалом Лима дуж друма правцем заселак Крушево — заселак Луке — триг. 1547. Задатак: заузимање Андријевице.

При нападу на Андријевицу борбену групу „Б“ подржава моторизована школска батерија из рејона Мурине, одакле врши скокове по полубатеријама. Са

групом иде 7 пионирска чета за отклањање препрека и рушевина на друму.

Почетак напада нападне колоне Лим—исток предвиђен је за дан „Н" у 4 часа, пошто ноћу заузме полазне положаје што ближе нашима.

Нападна колона Лим — запад:

а) Борбена група „Ц" напада правцима Гребен—с. Бојовиће—с. Анђелат (источном обалом Злоречице) и Гребен—с. Ђулиће—Андријевица (западном обалом Злоречице), истурајући гребеном планине Зелетин побочницу као своје непосредно бочно осигурање од наших изненадних напада са тога гребена, који раздваја нападну колону Лим—исток од нападне колоне Лим—запад.

б) Борбена група „Д" напада правцем Батојан—с. Коњухе—с. Обло Брдо—с. Краље.

Задатак ове нападне колоне био је да нам пресијече отступницу од Андријевице на запад, док се одмах у продужењу каже: „Ради се о једном оштром и безобзирном продору, којим се бандити морају натјерати у бјекство".

Почетак напада нападне колоне Лим—запад предвиђен је за дан „Н" у 1 час. Дакле, читава три часа раније од нападне колоне Лим—исток.

Андријевицу, послије њеног освајања, требало је да посједне 2 батаљон 1 ловачког албанског пука и милиција.

У *другој фази* је предвиђен демонстративан напад на Колашин, као активно обезбјеђење лијевог бока и позадине, и заузимање полазних положаја за напад на Беране. Први задатак је дат нападној колони Лим—запад, а други нападној колони Лим—исток, с тим да дејствују по сљедећем плану:

Нападна колона Лим — исток:

а) Борбена група „А", по заузећу Андријевице, рокира се удесно у рејон Шекулара, гдје заузима полазне положаје за напад на Беране правцем с. Калудра—с. Дапсице.

б) Борбена група „Б" осигурава десни бок борбене групе „Ц" на линији с. Лукин Вир—с. Трешњево—

Жољевица, заузимајући и полазни положај за напад на Беране западно и дуж друма Андријевица—Беране.

Наставна моторизована батерија потчињава се нападној колони Лим--запад за подршку при нападу или у одбрани од евентуалног нашег противнапада од Берана.

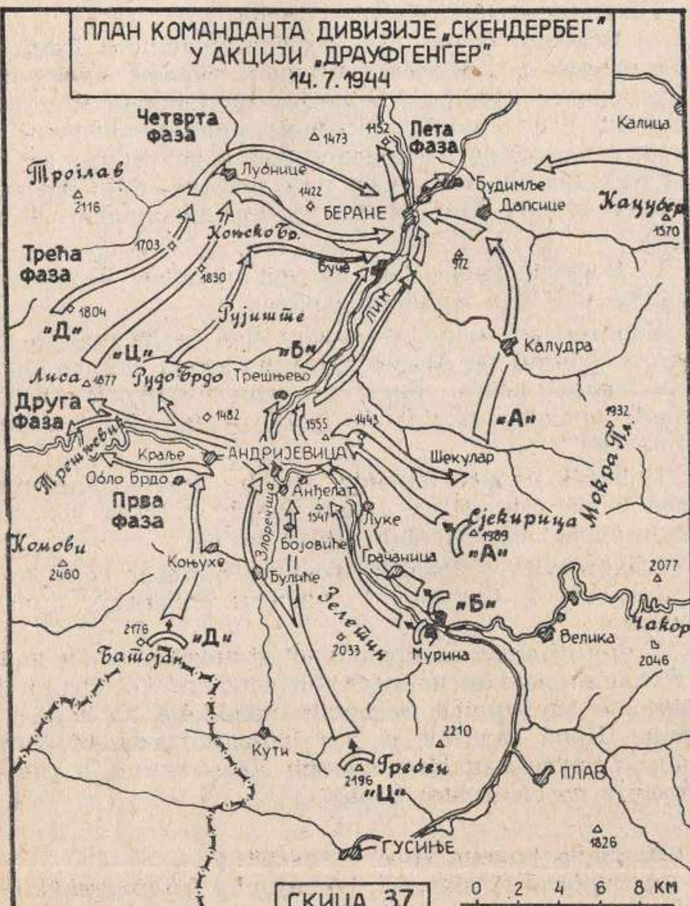

СКИЦА 37

Нападна колона Лим — запад:

а) Борбена група „Ц", са 1 батаљоном 14 пука дивизије „Принц Еуген" и брдском топовском батеријом, врши демонстративан напад у правцу Колашина до

линије Лиса (триг. 1877) —Хан Дрндарски, што значи да овлада важним превојем Трешњевик. Посебно се напомиње да борбени поредак буде такав да је могуће лако и брзо прегруписање јединица за прелазак на трећу фазу. 2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген" и вод бацача дима имали су да избију на линију Ковачево Бр. (к 1482)—Рудо Брдо.

б) Борбена група „Д" напада од с. Обло Брдо, дуж јужне стране пута Андријевица—Матешево, до Пресла, као лијева побочница борбене групе „Ц", а затим скреће на сјевер, куда, преко Трешњевика, улази у састав ове групе.

Трећа фаза је предвиђала избијање читавог борбеног поретка на полазне положаје за непосредан напад на Беране. У овој фази:

Нападна колона Лим — исток:

а) Борбена група „А" напада преко Калудре на коте у рејону с. Дапсице „са што јачим степеновањем напријед". Први батаљон 1 албанског ловачког пука и 1 батаљон 4 албанског ловачког пука нападају са линије с. Калица—Кацубер (триг. 1570) ка Беранама са циљем да привуку на себе што више наших снага.

б) Борбена група „Б" са наставном моторизованом батеријом и 7 пионирском четом полази у напад са линије с. Шекулар—с. Трешњево—Жољевица.

Нападна колона Лим — запад има да преформира свој борбени поредак. Борбеној групи „Ц" (2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген" и вод за бацање дима) потчињава се борбена група „Д" и напада из рејона Лисе (триг. 1877) правцем к 1669—к 1804—Патковица—Околиште—к 1830—с. Лубница. Десна побочница (2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген" са водом за бацање дима) наступа правцем Рудо Брдо—Рујишта—Коњско Брдо. Лијева побочница (група „Д") наступа правцем к 1804—к 1703 (з. од Коњског Брда)—Кривуља.

У *четвртој фази* нападна колона Лим — исток имала је да продужи напад на Беране са тежиштем преко Буковца (триг. 972)—Дапсице. Нападна колона Лим — запад напада у борбеном поретку из треће фазе. Борбена група „Ц" (без 2 батаљона 14 пука дивизије „Принц Еуген" и вода за бацање дима) напада правцем Лубнице—Беране, уз осигурање лијевог бока

са групом „Д“, која је имала да наступа правцем Шестаревац (триг. 1472)—Јеринин Град. Десно, правцем Коњско Брдо—с. Буче—Беране, напада 2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген“ са водом за бацање дима и садејствује лијевом крилу нападне колоне Лим — исток.

Петом фазом се планирало обезбјеђење рејона Берана снагама нападне колоне Лим — запад са положаја између Острог (к 1152), 3,5 км сјев. од Берана, и Градине (4 км с-з од Берана).

Нападна колона Лим — исток прикупља се у рејону с. Луге—с. Дапсице—с. Будимље.

На крају заповијести командант дивизије „Скендербег“ (Шмидхубер) подвлачи:

> „Акција „Драуфгенгер“ је од одлучујуће важности за војну ситуацију у Црној Гори, Јужној Србији и Сјеверној Албанији. Да би се загарантовало изненађење потребна је најстрожа тајност. За вријеме извођења акције потребна је јака воља код старјешина и војника да се неминовно постигне циљ. Не заустављати се, већ формирати јуришне, односно ударне групе (са аутоматима и ручним бомбама) и јуришати на непријатеља. Користити ноћ.“[2]

Десно од дивизије „Скендербег“ вршиле су демонстративан напад групе „Бендл“ и „Кремплер“, са циљем да на себе привуку пажњу и дејства наших јединица источно и сјеверно од Берана, како би се умањио наш отпор на правцу главног удара непријатеља. Сјеверно од ових двију група непријатељ је демонстрирао вјероватно снагама 5 полицијског пука, муслиманском милицијом и четницима, а можда и још неким снагама које овдје не можемо идентификовати.

Упоређујући план напада дивизије „Скендербег“, као основне ударне снаге у акцији „Драуфгенгер“, са остатком нашег Лимског мостобрана, треба признати да је ова непријатељска акција била врло добро замишљена. Својом главном групацијом непријатељ обухвата десни дио мостобрана са истока и југа, а дубину његовог ослонца још и са запада. Када не бисмо знали колико су јаке наше снаге у долини Лима и од колике им је важности био овај мостобран, морали бисмо признати и тежину ситуације у којој се мостобран нашао. Но, ни овако му ситуација није била лака.

[2] 1/6, 9

НАШЕ СНАГЕ ПРЕД ПОЧЕТАК АКЦИЈЕ „ДРАУФГЕНГЕР“

(Скица 38)

Какав је био распоред наших снага уочи почетка непријатељске акције „Драуфгенгер“?

На десном крилу је, по документацији, ситуација била нејасна. Наиме, из Операциског дневника 9 бригаде, као што смо горе видјели, произлази да су њени батаљони 17 јула посјели положаје с. Цецуне—с. Бојовиће—с. Грачаница—Висибаба (к 1598)—Омарска Гл. (к 1747). Међутим, по подацима, изнијетим на страни 36 „Војноисториског гласника“ бр. 6 за децембар 1951 године, требало би да је у то вријеме ову линију држала 2 пролетерска бригада и то од р. Злоречице—с. Цецуне—Зелетин—с. Улотина—Висибаба—Омарска Гл.—Голеш (к 1724). Овако испада да су ове двије бригаде, на лијевој обали Лима, биле једна позади друге. По овом извору се види да је само „батаљон 9 бригаде“ био у међупростору између 2 и 4 пролетерске бригаде. Шта је у свему овоме тачно тешко је рећи, али је највјероватније да су на поменутим положајима биле и 2 пролетерска и 9 бригада, јер ћемо касније видјети да су се њихови батаљони ту и борили.

Даље, лијево од 2 пролетерске бригаде била је 4 пролетерска на основној линији Остожер (к 1451)—Симовче (к 1346)—Чујовац (к 1099)—Рудина—Дуб—Иванов Бр.—лијева обала р. Лешнице до њеног ушћа у Лим.

Низводно од 4 пролетерске, односно 2 дивизије, чија се 3 српска бригада налазила у ширем рејону Берана, била је 5 дивизија у распореду: 4 крајишка бригада на линији Крш Фемића—с. Крушево; 1 крајишка на линији Бијело Поље—Бродарево, а 10 бригада у дивизиској резерви у рејону Шаховића.

Трећа црногорска дивизија довела је у рејон Андријевице, као што смо видјели, 9 бригаду; 5 бригада јој је била на путу за тај исти рејон, а 7 бригада на сектору Подгорице.

Прва пролетерска дивизија је била у покрету за посиједање положаја од Бродарева до Пљеваља. Осма црногорска бригада, која је стављена под команду Штаба 1 пролетерске дивизије налазила се, као ре-

СИТУАЦИЈА УОЧИ АКЦИЈЕ „ДРАУФГЕНГЕР"
17. 7. 1944
37Д
НОВА ВАРОШ
17Д
ПРИЈЕПОЉЕ
ПЉЕВЉА
ЛИМ
1/1Д
3/1Д
СЈЕНИЦА
1734
13/1Д
8/37Д
БРОДАРЕВО
Бурђевића Тара
1/5Д
Дјелови 5 полиц. пука
и друге јединице
Шаховићи
10/5Д
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Сињајевина
ТАРА
2041
„Кремплер"
Мојковац
4/5Д
Бјеласица
2137
3/2Д
БЕРАНЕ
КОЛАШИН
4/2Д
РОЖАЈ
1963
„Бендл"
5/3Д
Матешево
АНДРИЈЕВИЦА
9/3Д
2/2Д
Комови
2484
„Скендербег"
МОРАЧА
ПЛАВ
ГУСИЊЕ
СПУЖ
Биоче
7/3Д
ПОДГОРИЦА
0 5 10 15 20 КМ

СКИЦА 38

зерва, у рејону Брајковца, нешто западније од Бродарева.

Тридесет седма дивизија је била сјев. од комуникације Пријепоље—Пљевља.

Седамнаеста дивизија је била у покрету ка Беранама, са сјеверне стране комуникације Пријепоље—Пљевља.

ПОЧЕТАК И ТОК АКЦИЈЕ „ДРАУФГЕНГЕР"

(Скица 39)

18 јул

Тежиште догађаја на фронту корпуса од овога дана пренијело се у област горњег тока Лима. Око 4 часа, послије артиљериске припреме, непријатељ је прешао у напад од Мурине према Андријевици на положаје 2 пролетерске бригаде. Борбени поредак непријатеља, према првим подацима, био је: на десном крилу дивизија „Скендербег", а на лијевом дијелови 14 пјешадиског пука дивизије „Принц Еуген", као што је уствари и било. Поред ових главних снага, било је и других јединица из разних непријатељских формација, чија нумерација није установљена[3].

Јачина непријатеља је процијењена на око 3.000 војника са 7 тенкова и јаком артиљеријом. У току дана непријатељ је успио да овлада линијом заселак Ђонца—заселак Луке (ј-и од Андријевице) и ту се задржао да сачека подилазак свјежих снага из дубине. Напад је подржавала авијација.

На отсјеку 9 бригаде непријатељ је извршио напад на положаје 1 и 3 батаљона и успио да овлада линијом Висибаба—Омарска Гл.—Превија—Крива Глава.

Јединице 9 бригаде биле су принуђене да се повуку на линију Вели Крш (к 1443)—с. Обло Брдо—Бандовића Мост (код Андријевице). Губици непријатеља су пред овом бригадом били: 18 мртвих и 28 рањених, а наши: 2 мртва и 10 рањених[4].

---

[3] Обавјештајна служба 2 корпуса имала је овог пута тачне податке за овај напад. Погријешила је само за један дан.

[4] Релације 9 бригаде, 2/2, 760.

На осталим правцима непријатељ није имао успјеха.

Непријатељска извиђачка авијација стално је извиђала правац Андријевица—Колашин, а 25 бомбардера је подржавало трупе на земљи.

Због овакве ситуације код Андријевице, 2 батаљон 5 бригаде пребачен је из рејона Колашина на Трешњевик (комуникација Андријевица—Матешево).

Седамнаеста дивизија је овога јутра, послије мање борбе у току претходне ноћи, осванула јужно од комуникације Пријепоље—Пљевља. Њој је генерал Дапчевић наредио да продужи покрет према Беранама. Увече су сређене 2 пролетерска и 9 бригада и већ су у току ноћи извршиле противнапад.

19 јул

Иако су код Херцеговачке дивизије борбе непрестано трајале, код Приморске оперативне групе било је релативно мирно.

У вези са нарастањем броја партизана у рејону Боке Которске, Штаб 2 корпуса је наредио Приморској оперативној групи да сачека још са формирањем бригаде и да учвршћује Бокељски батаљон, који треба ослободити држања положаја и дати му слободу акције према Боки и Конављу. Такође учврстити Никшићки батаљон, а према Дубровнику дејствовати на партизански начин батаљонима из бригада.

У рејону Андријевице непријатељ је нападао појачаном жестином и напредовао је.

Противнапад наших јединица у ноћи 18/19 јула није имао успјеха. Овога јутра непријатељ је овладао Јерињом Главом (ј-и од Андријевице) и наставио напад према Велом Кршу. Батаљони 5 пролетерске бригаде пристизали су од раног јутра из рејона Колашина и упућивали се на десно крило 9 бригаде, са циљем да дејством у бок и позадину непријатеља успоре његово надирање. Међутим, непријатељ је успио да одбаци снаге 9 и 2 пролетерске бригаде у правцу с. Обло Брдо — с. Краље — с. Слатина и да са пјешадијом и тенковима овлада Андријевицом и Велим Кршем. Три батаљона 5 пролетерске бригаде вршила су противнапад

и, око 20.15 часова, успјела да овладају линијом Пех — Вели Крш — Локвичко Брдо. На Велом Кршу су се спојиле 5 пролетерска и 9 бригада, која је затварала правац од Андријевице према Трешњевику, а својим лијевим крилом правац Андријевица — Беране.

Други батаљон 2 пролетерске бригаде успио је да за неко вријеме задржи непријатељеву моторизацију на прилазу Андријевици, у Суњесци, гдје је убио 20 Нијемаца и уништио неколико мотоцикла.[5]

Око 22 часа је Штаб 2 пролетерске дивизије издао наређење (баш у моменту кад је добио извјештај да је 5 пролетерска противнападом овладала Велим Кршем), по коме:

— 2 пролетерска бригада и даље треба да задржи своје положаје Висибабу и Баљ на десној обали и Жољевицу на лијевој обали Лима (сјев. од Андријевице) и да садејствује противнападу 5 пролетерске и 9 ударне бригаде;

— 4 пролетерска бригада, са четири батаљона, остаје на истим положајима (и. од Берана), а један хитно упућује правцем Беране — с. Буче — с. Трепча са задатком да затвори правац Андријевица — Беране са положаја на десној обали Требачке Ријеке;

— 3 српска бригада упућује један батаљон на комуникацију Андријевица — Беране у исти рејон и са истим задатком као и батаљон 4 пролетерске, а два батаљона задржава у рејону Беране — аеродром — Долац.[6]

Према исказима заробљеника, састав и јачина непријатеља су били: три батаљона дивизије „Принц Еуген“, јачине по 500 војника; један батаљон који је припадао некој другој јединици, исто јачине 500 војника; око 150 Шиптара и, даље, четници, Бугари, Румуни и италијански фашисти. Четници су служили као водичи и за ношење муниције и материјала, док су италијански фашисти сачињавали људство у комори и четницима издавали товаре јер су их ови могли лакше и брже преносити беспућима овога

[5] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 75; 1/5, 734.

[6] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 75; 1/5, 734.

земљишта до положаја. Тако је „краљевска војска у отаџбини" најзад добила свој прави задатак.

Непријатељска авијација је била врло активна и бомбардовала рејон Андријевица — Беране.

Пета и 17 дивизија су се прикупљале. Овој другој је командант Групе наредио депешом да убрза свој покрет и да се прикупи у рејону Заостро — Велиђа, с тим што ће једну своју бригаду пребацити на десну обалу Лима у с. Горажде, као резерву 2 пролетерске дивизије. Командант Групе је имао намјеру да изврши напад у десни бок непријатеља који је наступао низ Лим (командант Групе, генерал Дапчевић, био је у Беранама код Штаба 2 пролетерске дивизије).

Добијен је извјештај да се примјећује прикупљање непријатеља у рејону Сјенице.

20 јул

Непријатељ је за овај дан припремао напад на Приморску оперативну групу те је у рејону Бијела Гора — Ластва (комуникација Требиње — Вилуси), прикупио снаге у јачини 1.200 Нијемаца и четника, али је Штаб групе то благовремено открио и одлучио да предухитри непријатеља. Ноћу 19/20 и у току 20 јула непријатељ је био потпуно разбијен.

У долини Зете није било ничег новога.

У рејону Андријевице, ноћу 19/20 јула, непријатељ је извршио напад на батаљоне 5 пролетерске бригаде и успио да понова заузме Вели Крш. Пета пролетерска се задржала на Пеху и десно од Равни (око 10 км ј—з од Андријевице).

Противнапад 2 пролетерске и 9 бригаде, изведен ноћу 19/20 јула, није имао успјеха.

Рано изјутра, 20 јула, непријатељ је отпочео да туче јаком артиљериском ватром положаје наших јединица према Трешњевику, а у рејону Андријевице, којом је овладао, палио је куће и спроводио један од најтежих терора које је уопште у овом крају вршио од почетка рата.

По један батаљон 4 пролетерске и 3 српске бригаде упућени су на комуникацију Андријевица — Беране, у рејон с. Трепче, са већ познатим задатком.

Око 14 часова непријатељ је пошао у напад са пјешадијом, подржаваном тенковима и авијацијом. Јединице 2 пролетерске бригаде биле су принуђене да се повуку на линију Разврша (триг. 1649) — Жољевица — Стањево Брдо. Непријатељ је овладао Баљем и предвече почео да надире према Беранама, десном обалом Лима.[7] Тако је донекле остварио замисао своје прве фазе.

Пета пролетерска је током дана извршила снажан противнапад. Ово су прве борбе послије њеног проглашења за пролетерску. И у овом противнападу она је збацила непријатеља са положаја Малеш (к 1094) — Локвичко Брдо и око 20.15 часова овладала тим положајима. Међутим, нешто касније, група од 18 непријатељских авиона засула је бомбама ове положаје. Непријатељ је под заштитом авијације успио да са пјешадијом и тенковима пређе Бановића Мост, одакле је испољио тежњу да продре према Беранама. Он је био врло упоран.[8]

Јединице 3 дивизије заноћиле су ове вечери на линији: Равни — с. Коњухе — Пех (5 пролетерска); Обло Брдо — Слатина (9 црногорска бригада); лијево од 3 дивизије заноћила је 2 пролетерска бригада.

Ни овога дана непријатељ на другим правцима није имао успјеха.

Овдје се треба осврнути на ситуацију коју је непријатељ наметнуо команданту Оперативне групе дивизија и самој Групи. Наиме, видјели смо да је Врховни командант наредио генералу Дапчевићу: извршити покрет према Србији. Међутим, непријатељ је вршио овако велики и опасан продор и кочио извршење наређења Врховног команданта. Командант Групе се одлучио да изврши противнапад па послије тога да предузме покрет према Србији. За извршење ове одлуке требало је довољно и снага и времена, а сваки дан задржавања у долини Лима значио је закашњење. Због тога је командант Групе и убрзавао покрет 17-те, па и 5 дивизије, ка Беранама.

---

[7] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години", стр. 77; 1/5, 734.

[8] Овдје је интересантно напоменути да је дивизија „Скендербег" са свим ојачањима прешла преко Пећи, а да наши другови у руководству у Метохији нијесу успјели да то благовремено открију, односно да о томе обавијесте.

21 јул

Пошто је 20 јула на сектору Приморске оперативне групе непријатељ био разбијен, овога дана је тамо било мирно. Ни у Санџаку се није осјећала никаква непријатељска активност. Од 7 бригаде, из долине Зете, стигао је извјештај да непријатељ припрема напад на њене положаје у времену између 26 јула и 5 августа, и да се, у вези са овим, очекује долазак до 3.000 Нијемаца у рејон Подгорице. О овој намјери непријатеља знао је тада само најужи дио његовог командног кадра. Интересантно је напоменути да у поменутом извјештају 7 бригаде стоји да је непријатељ прилично обавијештен о намјерама наших снага у долини Лима. Мисли се, свакако, на продор у Србију.

У рејону Андријевице непријатељ је напредовао и овога дана. Ноћу 20/21 јула извршила је противнапад 9 бригада на своме отсјеку и успјела да одбаци непријатеља са неких положаја, али је у свануће морала да се повуче на своје полазне положаје: Обло Брдо, Сјеножета, Разврша (триг. 1649).

Непријатељу су стално пристизала појачања, а авијација му је била врло активна.

Читав овај дан су трајале жестоке борбе и са једне и са друге стране Лима. Непријатељ је отпочео са нападом и од Баља (триг. 1555). Већ тада се јасно видјело да му је циљ да овлада Беранама, а дејствима према Трешњевику изгледа да хоће да обезбиједи своје лијево крило и бок. На десној обали Лима осјећао се његов напад и од Шекулара и Калудре у правцу Берана, али тамо није имао успјеха. Међутим, на лијевој је обали Лима овладао линијом Разврша — Жољевица — Стањево Брдо, прешао Требачку Ријеку, заузео Врању Главу (к 1762) и тежио да овлада и Рујиштима. Јединице 2 пролетерске повукле су се на линију: лијева обала Трепачке (Требачка) Ријеке — Змијина (Змиња) Гл. (к. 1734) — Волујник. Четврта пролетерска је током дана добила задатак да се пребаци у Шекулар.

Крајем дана је 5 пролетерска била на положајима: Равни, с. Коњухе, Пех, а 9 бригада на линији Краље — Ковачево Бр. (к 1482) — Рудо Брдо. Ковачево Бр. су јединице ове бригаде заузеле током дана у противнападу.

ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА У РЕЈОН АНДРИЈЕВИЦЕ (ПОЧЕТАК АКЦИЈЕ "ДРАУФГЕНГЕР") 17–21.7. 1944

СКИЦА 39

Пред крај овога дана стигла је у рејон Берана 17 дивизија, а у 22.35 часова комесар корпуса је извијестио Штаб 3 дивизије да ова дивизија смјењује 4 пролетерску бригаду и да ће са тога правца у току ноћи предузети противнапад. Друга пролетерска и 3 српска бригада су исто тако предузеле противнапад према Андријевици, док је 4 пролетерска напала правцима Шекулар — Баљ и Шекулар — Сјекирица. Због тога је било потребно да и јединице 3 дивизије најпогоднијим правцем пређу у противнапад.

Јединице 17 дивизије смијениле су 4 пролетерску на њеним положајима, а ова се повукла удесно у рејон Баља.

Овога дана су дошле двије значајне депеше од ВШ.

Прва депеша гласи:

„Строго повјерљиво. Непријатељ на поједине секторе врши сталне нападе у циљу нашег слабљења, утрошка муниције, дезорганизовања снага. Многи наши команданти насиједају овој непријатељској тактици и јединице бацају у тешке фронталне борбе из којих имамо само губитака и ништа више. Често се крваво бране пали дијелови слободне територије, који немају никаквог значаја. Треба примјењивати еластичнији начин ратовања и чувати јединице од сувишних губитака.“[9]

Друга депеша:

„Мобилизацији нових бораца и војно-политичком учвршћивању јединица посветити сада нарочиту пажњу. Мора постојати велика сразмјера између прилива нових бораца и наших губитака. Вршити првенствено такве акције које стварају услове за мобилизацију нових бораца. Чувати у највећој тајности Ваше намјераване акције и покрете...“[10]

22 јул

(Скица 40)

Током претходне ноћи наше су јединице извршиле противнапад на непријатеља у долини Лима који је успио. Овога дана је на томе сектору настао обрт.

---

[9] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

[10] Исто.

Јединице 17 и 2 пролетерске дивизије избиле су, током ноћи, на Баљ и иза Сјекирице до Мокре Планине, десном обалом Лима, и тако зашле дубоко у позадину непријатеља, док је његово наступање на правцу Андријевица — Беране било заустављено, иако је успио да овлада Рујиштима. Непријатељ је добио извјесна појачања али се може оцијенити да су му свјеже снаге биле прилично ограничене. С друге стране, наше су снаге у овом рејону биле и јаке и стајале су пред задатком који није трпио одлагање.

Послије успјеха у ноћном противнападу, командант Групе је одржао током дана савјетовање са штабовима 2, 5 и 17 дивизије у вези са новонасталом ситуацијом и претстојећим покретом на исток.

Најактивније дејство током дана непријатељ је испољио на отсјеку 9 бригаде, гдје је тежио да овлада Рудим Брдом и Облим Брдом, чиме је хтио да поправи свој положај у долини Лима. Настојао је да заузме и Околишта, али су му сви ови покушаји остали без успјеха.

Пета пролетерска и 9 бригада вршиле су током дана противнападе који су били врло тешки, али нијесу успјеле да поправе ситуацију у нашу корист. Треба напоменути да су ово биле прве тешке борбе које је 9 бригада водила послије свога формирања. Њено је држање било похвално.

Наше су јединице у рејону Андријевице заноћиле на линији Рудо Брдо — Пелиновица (к 1532) — с. Гњили Поток — с. Обло Брдо — Пех — с. Коњухе.

Према једној заплијењеној борбеној заповијести 181 њемачке дивизије, непријатељ је овај продор предузео у циљу заузимања нашег аеродрома у рејону Берана. Можда су те јединице и мислиле да је то и једини њихов циљ.

ПРОТИВУДАР НАШИХ СНАГА

23 јул

(Скица 40)

На сектору Приморске оперативне групе и даље је било без значајнијих догађаја, иако је код Херцего-

вачке дивизије непријатељска офанзива још увијек трајала.

У рејону Андријевице непријатељ је настојао да се извуче и у том циљу се трудио да обезбиједи свој десни бок.

Четврта пролетерска бригада је угрозила комуникацију Андријевица — Чакор на отсјеку с. Горња Ржаница — с. Велика. Код непријатеља се осјећало настојање да постепено извлачи своју главнину према Мурини, али му је то ометао јак притисак јединица 3 дивизије.

Осјећајући колебање код непријатеља, командант Оперативне групе дивизија је закључио да је његов напад на издисају, а, с друге стране, Група није смјела даље одлагати покрет ка Србији. Стога се одлучио да изврши противудар у десни бок непријатељских снага које су продрле долином Лима. За овај противудар је одредио 2, 3, 5 и 17 дивизију, од којих је свака сачињавала посебну нападну колону.

Десна бочна колона, под командом генерал-мајора Радована Вукановића, састава: 5 пролетерска (без једног батаљона), 9 ударна бригада, Допунски батаљон 2 ударног корпуса и Васојевићки батаљон, имала је да напада најпогоднијим правцем са циљем да што прије овлада линијом с. Кути (13 км ј. од Андријевице) — Зелетин, као доминирајућим положајима на правцу Мурине, координирајући рад и садејствујући снагама средње колоне. Трешњевик је требало обезбиједити мањим снагама од евентуалног покушаја непријатеља да ову колону угрози из позадине. По заузимању Андријевице, Плава и Гусиња, ова је колона са једном бригадом имала да посједне Плав и Гусиње, а једну да истури на Чакор и Планиницу (триг. 2077), гдје је требала да настави са систематским рушењем комуникације, за који задатак је могла да мобилише и цивилно становништво.

Десна колона, под командом пуковника Љуба Вучковића, састава: 2 пролетерска дивизија (без једне бригаде) са артиљериским јединицама, имала је да активним дејством затвара правце од Турије (триг. 1850), Руњишта и Трепче ка Беранама, везујући тако најистуреније снаге непријатељског клина за себе. Тек по избијању снага средње и лијеве колоне на Чакор, десна

колона прелази у одлучан напад у циљу гоњења непријатеља ка Андријевици, што конкретно значи у циљу уништења окруженог непријатеља. По ослобођењу Андријевице, јединице ове нападне колоне имале су да се прикупе у рејону Андријевица — с. Трепча.

Средња колона, под командом пуковника Милутина Мораче, састава: 5 крајишка дивизија, са 4 пролетерском бригадом и брдским артиљериским дивизионом, напада у три правца:

а) десном обалом Лима од Ријеке Марсенића узводно на Баљ — Висибаба;

б) с. Ровце (5 км и. од Ријеке Марсенића) па на југ: Јанкова Гл. (триг. 1566) — Девојачка Пећина (к 1898) — Сјекирица, одакле скреће на југоисток преко Жарског Крша, Карамановог Крша на Велику (на комуникацији Мурина — Чакор) и

в) од с. Стране (6 км ј—и од Ровца) на југоисток: Брајница Пл. — Планиница — Ваганица, а затим пресијеца друм на Чакору и продужује за Девојачки Крш.

Пошто је командант Оперативне групе дивизија предвиђао да ће непријатељ отступати или према Чакору или ка Плаву и Гусињу, закључио је да би, у овом другом случају, могао поново предузети напад освјежен новим снагама из Метохије. Услијед тога је пред средњу колону поставио задатак да главнином својих снага пође у правцу Плава. На том правцу лијево крило да упути правцем Шабова Гл. (к 1906) — Крсно Брдо (к 1553) — Трескавица — Плав (источни обухват Плава), а десно крило правцем Џамија (к 1300) — источне падине Визитор Пл. — Плав (западни обухват Плава), хватајући везу са десном бочном колоном. За затварање правца од Пећи и рушење комуникације предвиђено је да се остави једна бригада на Чакору. По извршеном задатку колона је имала да се прикупи у рејону с. Калудра — с. Шекулар.

Лијева колона, под командом пуковника Глига Мандића, састава 17 дивизија са једном бригадом, садејствује средњој колони, избија на Ливаде Хаћевића (4 км с—и од Планинице) и посиједа к 1856, к 1714, к 1764, ради обезбјеђења лијевог бока и позадине 5 крајишке дивизије од евентуалних напада непријатеља из долине Пећке Бистрице. Њој је стављено у задатак да са двије бригаде активним дејствима држи фронт на линији

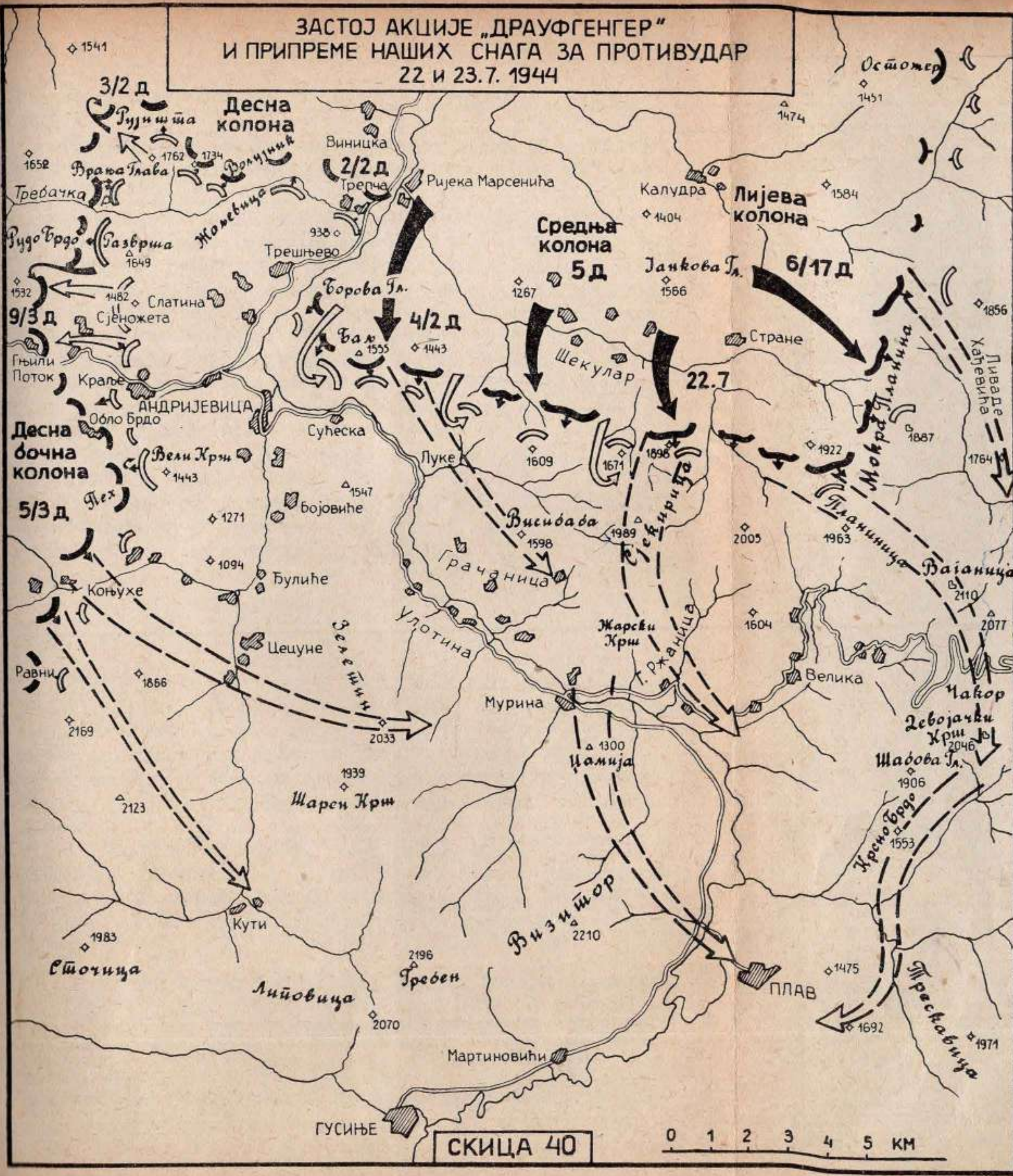

ЗАСТОЈ АКЦИЈЕ „ДРАУФГЕНГЕР"
И ПРИПРЕМЕ НАШИХ СНАГА ЗА ПРОТИВУДАР
22 и 23.7. 1944
Десна колона
Средња колона
5 д
Лијева колона
6/17 д
3/2 д
2/2 д
4/2 д
9/3 д
5/3 д
Десна бочна колона
22.7
Андријевица
Виницка
Трепча
Ријека Марсенића
Калудра
Трешњево
Слатина
Сјеножета
Гњили Поток
Краље
Обло Брдо
Суђеска
Луке
Шекулар
Бојовиће
Ђулиће
Коњухе
Цецуне
Равни
Мурина
Велика
Стране
Плав
Кути
Мартиновићи
Гусиње
Улотина
Грачаница
Чакор
СКИЦА 40
0 1 2 3 4 5 км

Смиљевица (к 1963) — Турijак — с. Врбица — р. Лешница.

Почетак општег противудара предвиђен је за 24 јул у 21 час, до ког времена је требало извршити детаљне припреме.[11]

Као што се види, овај је противудар био управљен на уништење дивизије „Скендербег" и њој придатих и потчињених јединица, као најопасније групације непријатеља у датом моменту. План противудара дјелује сасвим ауторитативно и по идеји маневра и по снагама које врше противудар. Из тих чињеница јасно избија одлука команданта Оперативне групе дивизија да са 2, 5 и 17 дивизијом изврши уништавајући противудар, а затим да организује обезбјеђење, прикупи снаге и крене за Србију.

У току овога дана су дијелови 1 пролетерске дивизије прешли на десну обалу Лима.

Сјеверно од комуникације Пријепоље — Пљевља дејствовала је 37 дивизија. Непријатељ је био принуђен да скрене пажњу и на тај сектор.[12]

24 јул

(Скица 41)

Непријатељ је напао појачаним снагама 29 дивизију, која је била десно од Приморске оперативне групе, и пустио је да избије на линију Љубиња—Хргуд (с—и од Стоца) — Трусина Пл. — с—и од Хргуда — с. Фојница — с. Степен. Очигледно је да је непријатељ овиме хтио да скрене пажњу наших снага и на ту страну.

Батаљони Приморске оперативне групе (три 2 далматинске пролетерске, један 6 црногорске бригаде и Бокељски батаљон), настављајући изненадни продор од 23 јула, избили су на комуникацију Требиње — Груда

[11] 35/3, 392.

[12] У борбама код Андријевице наше су јединице заплијениле неколико њемачких докумената. По једном документу 21 армиског корпуса ова је офанзива предузета да би нам се онемогућило снабдијевање преко аеродрома у Беранама. У ту сврху је непријатељ предвидио и то да нам на аеродром баца из ваздуха пакете са темпирним бомбама. Иначе, за ову су офанзиву биле употријебљене све расположиве снаге. Међутим,

— Цавтат код с. Мрцине. Непријатељ је интервенисао од Требиња те су ови батаљони морали да се повуку али је Штаб Приморске групе наредио да се на томе правцу одржавају демонстративна дејства ради олакшања ситуације код 29 дивизије.

Појединим дијеловима је 1 пролетерска дивизија прешла на десну обалу Лима на правцу Пријепоље — Сјеница. Ово је био добар потез јер је унеколико маскирао правац главног удара Групе из рејона Берана према Србији.

Дивизије у долини Лима, на отсјеку Андријевица — Беране — Шекулар, вршиле су припреме за наређени општи противудар.

Немамо много података о детаљима рада појединих дивизија у току дана. У борбеној заповијести Штаба 3 дивизије, која је издата у 13 часова (на осам часова прије почетка општег противудара корпуса), констатује се да су прошлог и у току тога дана (до момента издавања заповијести) поједине јединице избиле на доминантне положаје, који ће им послужити као полазни положаји за претстојећи противудар, па чак и да су, још у току претходног дана, дијелови 5 дивизије и 4 пролетерске бригаде избили на комуникацију Чакор — с. Велика, овладали Сјекирицом и напали у правцу Мурине, док су њихови други дијелови водили борбу у правцу Андријевице и Баља. У истој је борбеној заповијести Штаб 3 дивизије констатовао за своје потчињене бригаде: да је 5 пролетерска бригада у току прошле ноћи прешла р. Злоречицу, да дејствује у правцу Зелетина и Превије и да је 9 црногорска бригада овога јутра овладала Развршом и Ковачевим Брдом, а да је предњим дијеловима избила изнад Бандовића Моста, код Андријевице.

у другом се документу види оно што непријатеља највише жести. Наиме, у једном извјештају врховног заповједника Југоистока стоји другачије и, свакако, истинитије. Ту истину нијесу хтјели да саопштавају нижим командама ради очувања морала својих јединица. У извјештају се јадикује због страха да наше јединице не продру за Србију. Говоре да су наше снаге организоване од обичних „банди" у Србији у праве војничке јединице, које из ћутања прелазе у опасну фазу напада. С друге стране, вајкају се над слабостима, специјално над недостатком снага, а да је морал јединица са којима располажу врло слаб.

Поменуту заповиjест je Штаб 3 дивизиjе издао на основу заповиjести Штаба 2 ударног корпуса, односно команданта Групе дивизиjа, за општи противудар. Том je заповиjешћу Штаб 3 дивизиjе дао сљедеће задатке своjим бригадама коjе су учествовале у противудару:

— 5 пролетерскоj бригади да, са своjа три батаљона и Допунским батаљоном 2 ударног корпуса, напада наjпогодниjим правцем на с. Кути и Зелетин, у циљу њиховог брзог ликвидирања, а затим да продужи наступање ка Мурини, садеjствуjући jединицама коjе нападаjу уз десну обалу Лима. У случаjу да неприjатељ отступи у правцу Плава и Гусиња, када ће 5 дивизиjа усмjерити деjство и у том правцу, 5 пролетерска ће се ориjентисати на Гусиње, преко Липовице и Визитор Пл.

— 9 црногорскоj ударноj бригади да остане и даље у одбрани правца Андриjевица — Беране и смиjени Допунски батаљон 2 ударног корпуса и диjелове 5 пролетерске бригаде на положаjима у реjону Велег Крша. А уколико се у току дана ситуациjа у реjону Андриjевице измиjени у нашу корист и те наше jединице овладаjу Андриjевицом и Jерињом Главом (триг. 1547), бригада ће предузети гоњење неприjатеља у правцу Мурине и Плава.[13]

Час преласка у противудар остао je онаj коjи je одредио Штаб корпуса — 21 час истога дана.

Занимљиво je да je Штаб 3 дивизиjе увео у противудар само 5 пролетерску бригаду, и то ноћу, на тако широком фронту, тешком земљишту и са тако дубоким циљем, а читаву 9 бригаду оставио у одбрани. Ако се Штаб 3 дивизиjе на ово одлучио због тога да би одбрана на правцу Андриjевица — Беране била што сигурниjа, онда je прециjенио важност тога правца. У прилог ове констатациjе говоре чињенице — што je Штаб корпуса за то предвидио мање снаге; што je 9 бригада тога jутра била овладала Развршом и Ковачевим Брдом; што су и све друге jединице — по констатациjи Штаба 3 дивизиjе — имале тога дана видне успjехе и што je план Штаба 2 корпуса био такав да je заиста гарантовао уништаваjући противудар, без обзира на jачину неприjатељских снага и на дубину њиховог продора.

---

[13] Штаб 3 дивизиjе, Оп. бр. 42 од 24. 7. 1944 у 13 ч.; 5/2, 754.

Из свих ових чињеница може се закључити да је непријатељ тога дана изгубио много од своје стабилности. То ће нам посвједочити и ово што слиједи.

Пета пролетерска и 9 ударна бригада преузеле су иницијативу и још у току дана прешле у напад.[14]

Обухватајући лијеви бок непријатеља, 5 пролетерска је овладала положајем Зелетин и пресјекла комуникацију Андријевица — Мурина у рејону Улотина. Девета црногорска бригада је напала непријатеља на отсјеку с. Обло Брдо — с. Краље — Рудо Брдо и послије два часа борбе овладала првим непријатељевим положајима, са којих је он почео да отступа у правцу Бандовића Моста и Андријевице. Један батаљон 9 бригаде пробио се гонећи непријатеља у предграђе Андријевице, а до 19 часова бригада је овладала свим непријатељским положајима око Андријевице па и самом Андријевицом. Један батаљон ове бригаде успио је да се пробије на Јерињу Главу и Превију, овлада овим положајима и окружи два непријатељска батаљона која су држала положаје у рејону Вели Крш — с. Цецуне. У садејству са батаљоном 5 бригаде стегнут је обруч око окруженог непријатеља и приступило са његовом уништењу.

На отсјеку 9 бригаде непријатељ је овога дана имао већи број мртвих и рањених. Заплијењено је: 2 брдска топа са 90 граната, 80 пушака, 5 машинки, 13.000 метака, 150 шаторских крила, 80 коња и др. Губици бригаде су били: 2 мртва и 15 рањених. Наши су ове губитке претрпјели углавном у првом налету док је непријатељ још био на одбранбеним положајима, а кад је почео да отступа, његова ватра није била прецизна.

Једновремено са дејством 5 пролетерске и 9 бригаде дејствовала је успјешно и 2 пролетерска бригада према најистуренијем дијелу непријатељског клина.

Угрожен оваквим нападом с фронта, непријатељ је неке своје снаге пребацио на десну обалу Лима и понова овладао Баљем.

Успјехом овога дана, који су постигле наше јединице, непријатељ је био потпуно сузбијен те су и услови

---

[14] Пошто ово не констатује Штаб 3 дивизије у својој борбеној заповијести од 13 часова, није искључено да су ове двије бригаде прешле у напад касније, тј. послије 13 часова.

за предвиђени општи противудар умногоме били поправљени.

Карактеристично је да је непријатељ у овоме нападу од Чакора према Беранама дејствовао само у једном, и то врло уском правцу, који је за нападача био врло несигуран, с обзиром на земљиште на боковима и у позадини. С обзиром на то да је непријатељ, свакако, знао за присуство наших јаких снага у долини Лима, просто је невјероватно са колико је тврдоглавости ишао дуж комуникације без нужних успјеха на помоћним правцима, што је он иначе раније врло добро примјењивао ради обезбјеђења и олакшања пробијања на главном правцу удара. Не би се могло рећи да га је искуство из досадашњих борби навукло на овакву грешку. Чињеница да је прије кратког времена претрпио неуспјех источно од Берана морала је утицати на њега да буде опрезнији при наступању према Андријевици. Дрскост, показана у наступању низ долину Лима, коштала је непријатеља огромних жртава.

25 јул

На сектору Приморске оперативне групе није било још никаквих важнијих промјена, мада се и тамо очекивала непријатељева активност, с обзиром на борбе у Херцеговини и његове успјехе у борбама са 29 дивизијом, гдје је употребљавао јаке снаге пјешадије, артиљерију и авијацију.

У долини Зете такође није било промјена, а у Јужном Санџаку је 1 пролетерска дивизија и даље демонстрирала на десној обали Лима према Сјеници.

У рејону Андријевица — Чакор, ноћу 24/25 јула, извршен је општи напад на непријатеља по већ изложеном плану. Напад је потпуно успио. Непријатељ је био разбијен и почео је да повлачи своје главне снаге уз Лим према Плаву, остављајући на бојишту велики број жртава.

Десна бочна колона (двије бригаде 3 дивизије) извршила је у потпуности задатак. Пета пролетерска бригада је избила у с. Кути и подишла Плаву и Гусињу. Пета и 17 дивизија, дејствујући у десни бок непријатеља, заправо у његову позадину, избиле су на линију

с. Велика — Чакор — Мокра Планина. Јединице 2 пролетерске дивизије освојиле су Баљ, а 9 црногорска бригада је наставила са уништавањем непријатеља, окруженог претходног дана у рејону Велег Крша.

Непријатељској дивизији „Скендербег" нанијети су овдје осјетни губици у мртвим и рањеним, а заробљено је 146 људи. Плијен је био: 7 „шараца", 80 пушака, 15 машинки, 27 пиштоља, 4.000 метака и др. Губици бригаде су били: 2 мртва и 4 рањена.[15]

Група „Бендл" и легија „Кремплер" су, оваквим дејством наших јединица, потпуно парализиране и онемогућено им садејство са главном групом на правцу Мурина — Андријевица — Беране.

Губици непријатеља овога дана у долини Лима износили су више стотина мртвих, док се број рањених није могао утврдити, али је, свакако, био велик. Заплијењено је: 2 топа, 14 бацача, 38 аутоматских оруђа, 10 машинки, 350 пушака, око 10 тона разне муниције, 200 коња, 3 аутомобила, 1 пуковска застава. Уништено је: 14 возила, 2 авиона, неколико радио-станица итд. У поређењу са оваквим губицима непријатеља наши су губици били несразмјерно мањи.

Нарочито су велике губитке у овим борбама нанијеле непријатељу јединице 2 пролетерске дивизије. Заплијењено је: 2 митраљеза, 5 пушкомитраљеза, 3 радио-станице, 2 складишта муниције и хране. Уништено је: 1 хаубица, 1 тенк, 10 камиона и 2 мотоцикла. Сопствени губици су били: 36 мртвих и 90 рањених.[16]

Непријатељ је у рејону докле је продро, а нарочито у Полимљу, починио страшна звјерства — попалио је куће и народ у њима, силовао жене и дјевојке, уништио усјеве и све друго што му је дошло на ум да уради.

У руке наших јединица пали су непријатељски документи из којих се могло видјети да је непријатељ у овај напад увео много јаче снаге него што је то нашим штабовима у почетку изгледало. У току напада он је стално добијао појачања са којима је требало да прошири успјех. Из заплијењених докумената видјело се

---

[15] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[16] „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години", стр. 78; 1/5, 734.

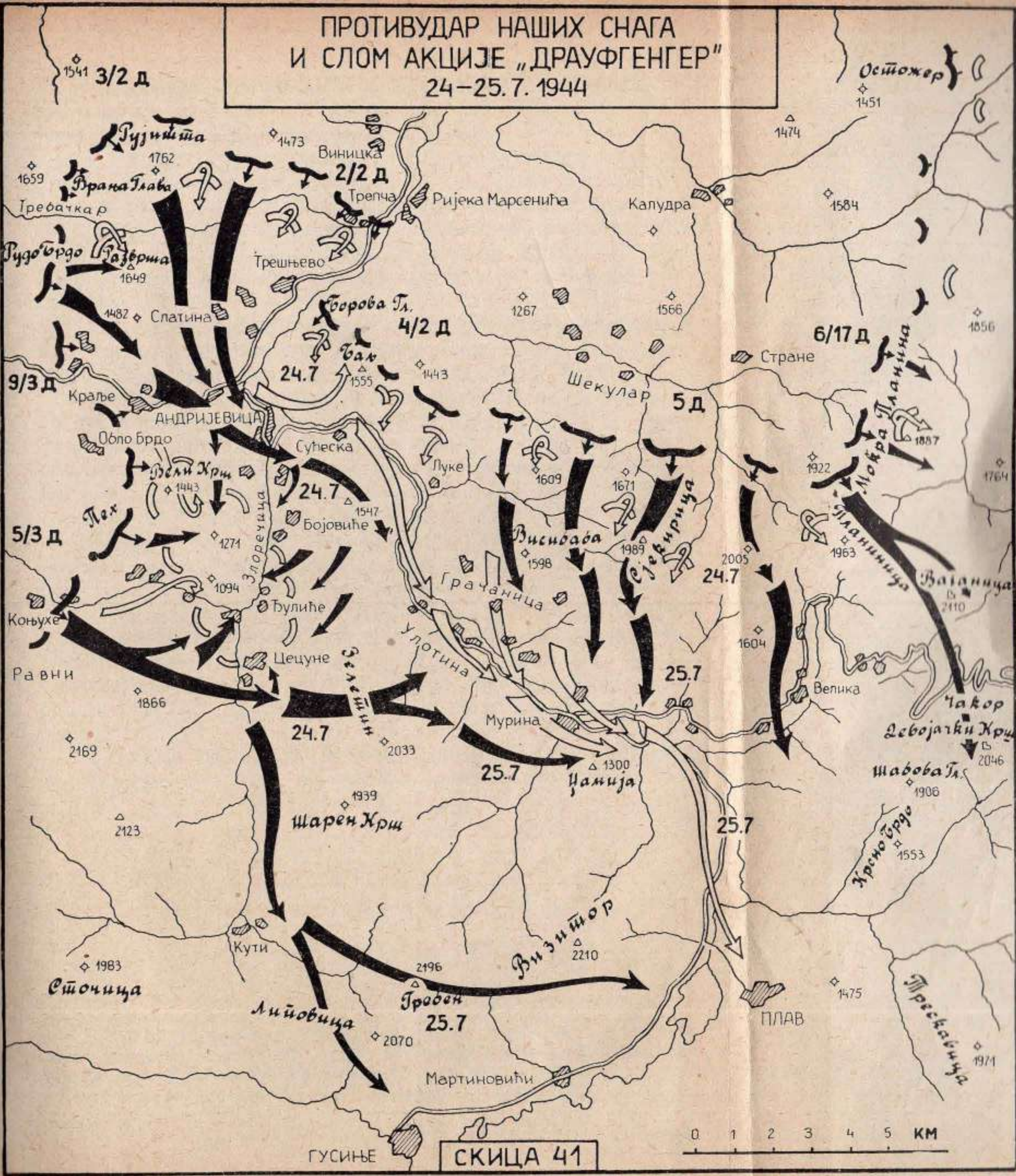
ПРОТИВУДАР НАШИХ СНАГА
И СЛОМ АКЦИЈЕ „ДРАУФГЕНГЕР"
24–25.7.1944
3/2 Д
2/2 Д
4/2 Д
9/3 Д
5/3 Д
5 Д
6/17 Д
Остожер
Рујишта
Врана Глава
Требачка р
Рудо Брдо
Разврша
Виницка
Трепча
Ријека Марсенића
Калудра
Трешњево
Слатина
Борова Гл.
Краље
АНДРИЈЕВИЦА
Обло Брдо
Суђеска
Луке
Шекулар
Стране
Вели Крш
Пех
Бојовиће
Злоречица
Ђулиће
Цецуне
Коњухе
Равни
Грачаница
Улотина
Висибаба
Сјекирица
Мокра Планина
Планиница
Вашаница
Зелетин
Мурина
Џамија
Велика
Чакор
Девојачки Крш
Шабова Гл.
Крсно Брдо
Шарен Крш
Визитор
Кути
Сточица
Липовица
Гребен
ПЛАВ
Мартиновићи
Трескавица
ГУСИЊЕ
24.7
25.7
0 1 2 3 4 5 КМ

СКИЦА 41

да је у нападу учествовало више разних јединица које су, у духу оног ранијег документа, сакупљене из свих јединица из којих је могао да их одвоји.

У нападу су учествовале сљедеће јединице: дивизија „Скендербег“, 14 ловачки СС пук, један моторизовани гренадирски пук са ловачком противтенковском батеријом, два пука регуларне албанске фашистичке војске; два батаљона дивизије „Принц Еуген“ и око 2.000 припадника муслиманске милиције, као и нешто четника.[17]

Успјех, остварен оваквим нападом наших јединица, није могао задуго да радује наше снаге. Овога дана је у Штаб корпуса стигла сљедећа депеша друга Тита:

„У Србији Коча дошао у ванредно тешку ситуацију. Он се повлачи према граници Бугарске. Његове три дивизије опкољене на сектору Лебане — Медвеђа. Дао сам наређење да покушају пробој према Копаонику. Ви сте много допринијели Вашим оклијевањем таквој ситуацији. Само Другу дивизију опасно слати на тај сектор Копаоника док не буде ситуација јаснија. Замијените сектор Андријевице са Вашим црногорским јединицама, а са одређене три дивизије одмах крените на одређени терен, јер ћете тиме олакшати положај Кочи и онемогућити тим покретом, да непријатељ пренесе из Србије тежиште борбе у Црну Гору и Санџак, што би он свакако учинио, ако разбије Кочу. Јавите сваког дана стање код Вас. Ја то тражим и обавезујем команданта Пека.“[18]

Генерал Дапчевић је овога дана преузео команду над Групом дивизија, одређених за продор у Србију.

---

[17] Ово су, наравно, закључци наших штабова, на основу расположивих података, које наводимо ради упоређења са онима које смо раније навели.

[18] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

6

КРАТАК ОСВРТ НА БОРБЕ ЗА ЛИМСКИ МОСТОБРАН

Противударом снага 2 ударног корпуса и Оперативне групе дивизија за продор у Србију завршене су двомјесечне тешке борбе наших јединица за одржавање Лимског мостобрана као операциске основице за продор Оперативне групе у Србију. Овај мостобран није био само операциска основица. Он је, као што смо већ раније констатовали, имао и одређени стратегиски значај.

Потребно је бацити један општи поглед на читаву динамику ове борбе (скица бр. 42), јер је маса изложених детаља могла да читаоцу донекле замагли њене основне контуре.

Лимски мостобран, проширен и продубљен довођењем 2 и 5 дивизије у долину Лима, претстављао је значајну оперативну и стратегиску добит за остварење историског задатка наших снага, одређених за продор у Србију са тога правца. Стабилност мостобрана није смјела ни једног тренутка да буде доведена у питање. Ово су сви наши штабови правилно уочили и упорно се ангажовали да се та стабилност одржи. То је ипак постигнуто, иако је било врло критичних момената, нарочито губљењем бјелопољског дијела овог мостобрана. Одбрана снага на луку мостобрана није била мртва, крута, прилијепљена за одређене положаје, линије или тачке. Она није ни могла бити таква због сталних непријатељевих на-

пада, који су изискивали противнападе, као ни због наших наслона који нијесу дозвољавали примјену крутог одбранбеног фронта. Нарочито лијеп примјер активне и еластичне одбране, по принципима наше тактике у току рата, јесте већ изложени план одбране 3 црногорске ударне дивизије на бјелопољском отсјеку Лимског мостобрана, — формирање група батаљона за активна дејства испред лука тога мостобрана. Оперативну стабилност Лимског мостобрана обезбиједила је баш та и таква тактика одбране, која је могла имати, али и претрпјети, без тежих оперативних посљедица, поједине тактичке неуспјехе.

Лимски мостобран, међутим, нијесу браниле и одбраниле само оне јединице које су биле у одбрани на његовом луку. Два крилна ослонца, западно од Лима, на којима је почивао мостобран, одиграла су овдје велику улогу. Позади десног дијела лука, у дубини од око 40 км ваздушне линије, 9 црногорска ударна бригада обезбјеђивала је мостобран од непријатељских удара са правца Подгорице, а лијеви крак лука ослањао се на 5 крајишку дивизију, која је била растегнута на лучној линији Бродарево — Пљевља, штитећи мостобран од непријатељских продора уз лијеву обалу Лима.

Важност ових ослонаца Лимског мостобрана непријатељ је одмах уочио. И то баш онога који је сачињавала 5 крајишка дивизија. Због тога је он низ својих удара на мостобран и започео баш покушајима да нам сломи тај ослонац обухватом лијевог крила и бока 5 дивизије и продирањем чак до Жабљака. Сљедеће ударе непријатељ помјера на исток до Пријепоља, а онда их спушта на југ, садејствујући им помоћним ударима и на крајњи десни лук мостобрана, као што смо то већ видјели и у детаљима. Једино десни ослонац непријатељ није ни покушавао да подрије.

Наизмјеничним ударима на лијеви ослонац и лијеви дио лука, а затим и на фронтални дио лука мостобрана, непријатељ није дозволио ни тренутак нашим јединицама да се посвете оном важном задатку који су имале прије покрета за Србију: одмор, попуна итд. Непријатељ је врло вјешто комбиновао дејства и за све вријеме остао врло упоран, постигавши чак и то да му Штаб 3 црногорске ударне дивизије дâ онакву оцјену какву смо у току излагања видјели. Но, и поред свега тога,

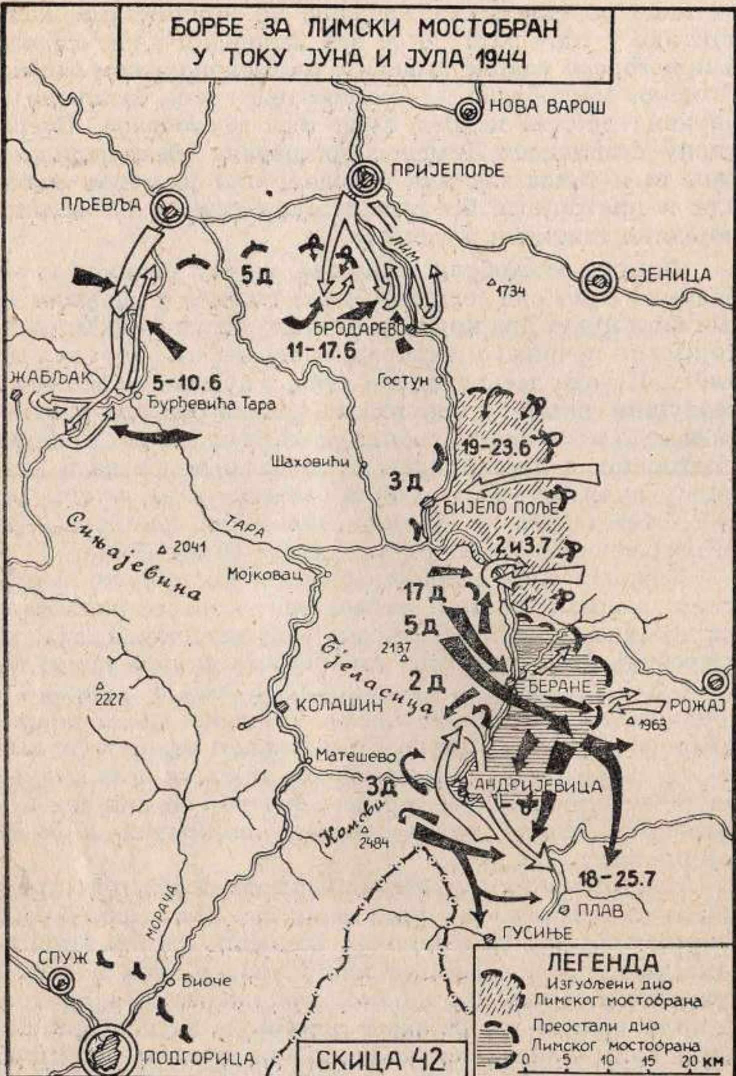

БОРБЕ ЗА ЛИМСКИ МОСТОБРАН
У ТОКУ ЈУНА И ЈУЛА 1944
НОВА ВАРОШ
ПРИЈЕПОЉЕ
ПЉЕВЉА
ЛИМ
5 д
СЈЕНИЦА
1734
БРОДАРЕВО
11-17.6
ЖАБЉАК
5-10.6
Ђурђевића Тара
Гостун
19-23.6
Шаховићи
3 д
БИЈЕЛО ПОЉЕ
ТАРА
Сињајевина
2041
Мојковац
2 и 3.7
17 д
5 д
Бјеласица
2137
2227
2 д
БЕРАНЕ
КОЛАШИН
РОЖАЈ
1963
Матешево
3д
АНДРИЈЕВИЦА
Комови
2484
18-25.7
ПЛАВ
МОРАЧА
ГУСИЊЕ
СПУЖ
Биоче
ПОДГОРИЦА
ЛЕГЕНДА
Изгубљени дио Лимског мостобрана
Преостали дио Лимског мостобрана
0 5 10 15 20 км

СКИЦА 42

општи резултат одбране наших снага, везаних за Лимски мостобран, такав је да врло импозантно доминира резултатима које је непријатељ у току ових борби имао. Врло живу и рељефну слику претставља коначни обрачун наших снага са готово свим оним снагама непријатеља (додајући још и дивизију „Скендербег") које су више од два мјесеца на њих нападале. Општи противудар наших снага био је заиста уништавајући. Дивизија „Скендербег" је избрисана из бројног стања непријатеља, а уз њу су добро платиле цех и остале јединице.

Потребно је још нагласити да су све ове борбе у долини Лима добиле спољни вид борбе за Лимски мостобран. Суштина је, пак, била у сљедећем: а) непријатељ је хтио да се, одбацивањем наших снага даље на запад од Лима, обезбиједи од њиховог продора у Србију, што је и био њихов главни оперативни и стратегиски задатак и б) задатак наших снага је био да очувају операциску основицу Оперативне групе дивизија као главне групације за продор у Србију — наш историски потхват.

Због овакве суштине ових борби могло се у току излагања осјетити да се иза дневних догађаја на овоме сектору, као споредних, спроводи нешто друго, важније. Да би се то још боље истакло, цитиране су депеше Врховног команданта које су основни, суштински задатак наших снага у долини Лима, држале изнад свакодневних бојева.

Цитирање депеша Врховног команданта, по реду пристизања, није имало само ту сврху. Чини нам се да ниједан други начин приказивања руководеће улоге друга Тита у овој крупној операцији не би успио да је тако рељефно освијетли. Права ријеч Врховног команданта, без икаквих објашњења или коментара, најсадржајнија је за правилну оцјену његове снажне руке, којом су наше снаге вођене — не само на овом побједоносном путу.

7

ПОКРЕТ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ ДИВИЗИЈА ЗА СРБИЈУ

26 јул

На сектору Приморске оперативне групе, у долини Зете као и у Санџаку, овога дана је било релативно мирно.

Источно од Берана вршиле су се последње припреме 2, 5 и 17 дивизије за покрет. Пета дивизија се прикупљала на просторији: с. Калудра — с. Загорје (ј—и од Берана), а 17 на просторији с. Бабино — с. Горажде—Заграђе (све с—и од Берана). Друга пролетерска дивизија се прикупљала у најближим селима источно од Берана.

Трећа дивизија је добила задатак да затвара правце од Подгорице, Пећи и Рожаја. Осма црногорска ударна бригада је остала у рејону Бијелог Поља. Она је била још под командом Штаба 1 пролетерске дивизије, која се са својом главнином налазила јужно од Пљеваља, али је добила задатак да активно дејствује према Сјеници ради олакшања продора наших дивизија према Ибру. Тридесет седма дивизија је и даље била сјеверно од линије Пријепоље — Пљевља.

У вези са новим задацима, двије бригаде 3 дивизије, које су биле на овом сектору, заузеле су сљедећи распоред:

— 5 пролетерска: с. Улотина — Јериња Глава (триг. 1547)

— 9 бригада: Баљ — Сјекирица.

Непријатељска авијација је овога дана била врло активна, како бомбардерска тако и транспортна, која је дотурала материјал и храну својим јединицама.

Неуспјехом непријатеља у долини Лима сломљен је и његов покушај да омете продор наших дивизија према Србији. Остатак његових снага притијешњен је у рејону Мурина — Плав — Гусиње и те снаге више нијесу претстављале препреку на путу Групе дивизија. Тако је Групи правац према Ибру био отворен и потпуно обезбијеђен. Нијемци су касније овај свој неуспјех правдали закашњењем 1 брдске дивизије. Што се тиче дивизије „Скендербег", она је у овом боју потпуно онеспособљена за даљу употребу. Акција „Драуфгенгер" је потпуно пропала.

27 јул

Без промјена на читавом фронту корпуса. Јединице 3 дивизије заузеле су нове положаје и уништавале групице непријатељских војника по терену. Батаљону 5 пролетерске, који је дотле био у рејону Колашина, наређено је да дође у састав бригаде.

Оперативна група дивизија је била спремна за покрет. Послије подне је командант Групе издао сљедећу заповијест за покрет, заправо, за наступни маршманевар преко Санџака:

> „Више од 20 дана непријатељ напада јаким снагама српске дивизије у области Јабланице и Топлице, у циљу да их разбије. Положај ових дивизија је доста тежак, једно што су то младе јединице, а друго што је непријатељ против њих ангажовао доста јаке снаге. Извјестан дио тих снага је оријентисан према Копаонику, гдје воде тешке борбе. Ми смо добили наређење од Врховног штаба да енергично и што прије избијемо у долину Ибра, нашим операцијама олакшамо положај тих јединица, повежемо се са њима, прихватимо их и са њима координирамо наше даље дејство.
>
> На правцу нашег наступања налазе се прилично бројне непријатељске снаге, чији је састав: регуларна албанска војска и мјештанска милиција. Ове ћемо снаге енергичним наступом разбити, не губећи времена за њихово уништавање. Јачина и распоред тих снага види се из приложеног извјештаја Об. центра XVII дивизије.

На основу изложене ситуације и постављеног нам задатка

НАРЕЂУЈЕМО:

I
ДЕСНА КОЛОНА
командант пуковник М. Морача
Састав: V крајишка дивизија
јачине три бригаде

1. — Полази 28 о. мј. у 19 часова са просторије Калудра—с. Загорје правцем: с. Горажде—с. Врбица —с. Трпеза—с. Паучина. На свом правцу енергично ликвидирати сва непријатељска упоришта не задржавајући се око уништавања. Десно нема наших снага, ради чега се обезбиједити јаким побочницама; лијево средња колона пуковника Вучковића са којом одржавати везу.

По доласку у с. Паучину обезбиједити се од правца Рожаја и комуникације Рожај—Нови Пазар. На овој просторији задржати се до 20 часова 29 о. мјесеца када извршити даљи марш до просторије Долово. Ту се задржати до добијања заповијести за даљи покрет.

II
СРЕДЊА КОЛОНА
командант пуковник Љ. Вучковић
Састав: II пролетер. дивизија
јачине три бригаде

1. — Полази 28 о. мј. у 19 часова са просторије: Буче—Долац—Дапсице правцем: Будимље— р. Лешница—с. Туцање—с. Хазане—с. Савин Бор—с. Крушчица. На свом правцу ликвидира сва непријатељска упоришта, не задржавајући се око њиховог уништавања. Десно од ове колоне наступа десна колона пуковника Мораче правцем с. Врбица—Паучина, а лијево наступа колона пуковника Мандића правцем: с. Орахово—Османово Брдо—Оштра Главица.

Везу одржавати десно и лијево. На просторији села Крушчице задржати се до 20 часова 29 о. мј. када продужити преко с. Горње Берекаре до на просторију с. Шипче—Рвенице. Овдје се задржати до даље заповијести за покрет. На просторији Шипче—Рвенице обезбиједити се од правца с. Шароње—Расуља (к 1284).

III
ЛИЈЕВА КОЛОНА
командант пуковник Г. Мандић
Састав: XVII дивизија
јачине три бригаде

1. — Полази са просторије с. Бабино—с. Горажде 28 о. мј. у 19 часова правцем: Бијела Коса— с. Орахово—Османово Брдо—Оштра Главица. Десно од ове колоне креће се десна колона пуковника Вучковића правцем: с. Хазане—с. Савин Бор—Крушчица, лијево нема наших снага те се са тога правца добро обезбиједити.

По избијању на просторију Оштра Главица, задржати се до 20 часова 29 о. мј. када кренути преко Моравца до на просторију Суви До—Градац. Ту сачекати нову заповијест за покрет. Са просторије Суви До—Градац обезбјеђивати се од правца Пештера и Сјенице.

Упозоравате се на могућност дејства непријатељских тенкова од правца Сјенице према Градцу и Сувом Долу.

Како у маршу тако и у биваку настојати да се наше јединице добро маскирају и заштите од непријатељског дејства из ваздуха.

Нарочиту пажњу посветити будности и осигурању у покрету, јер ће непријатељ настојати да нам из засједе наноси губитке и убија курире. Са куририма увијек слати пушкомитраљеска одјељења.

Извиђачке чете и водове опрезно слати, но они морају доћи до пуног изражаја.

Све теже рањенике, у првом продору, упућивати на слободну територију код команде мјеста у Горажду, одакле ће се даље транспортовати.

Командант групе кретаће се са средњом колоном, гдје слати све извјештаје и обавјештења.“[1]

Одјек продора наших снага према Ибру и даље, у Метохију, био је врло велик. Из Метохије су почеле да се упућују мање јединице наших бораца према изворном дијелу Лима. У непријатељским редовима завладала је права паника.

*

Послије одласка Оперативне групе дивизија за Србију, у Црној Гори и Санџаку остале су наше релативно мале снаге. Но, оне ће часно извршити свој задатак.

---

[1] Штаб Оперативне групе дивизија, О. бр. 4 од 27. 7. 1944 у 15 ч.; 36/3, 392.

У Црној Гори је остала *3 дивизија* састава: *5 пролетерска, 7 и 9 ударна бригада; Приморска оперативна група* састава: *6 црногорска ударна* и *2 далматинска пролетерска бригада.* Поред ових снага, било је и неколико одреда.

Команду над 2 корпусом примио је тада генерал Радован Вукановић, а над 3 дивизијом потпуковник Саво Бурић.

У вези са одласком Групе дивизија, 3 дивизија је добила задатак који је захтијевао да се њене двије бригаде у долини Лима још више рашире. Због тога су бригадама постављени нови задаци: 5 пролетерској да затвара правце од Гусиња, Плава и Мурине према Беранама, Андријевици и Трешњевику, а 9 бригада је прешла у рејон Берана са задатком да затвори правце од истока према Беранама. Обје бригаде су имале задатак да активним узнемиравањем непријатеља вежу за себе његову пажњу ради олакшања пробијања Групе дивизија ка Ибру.

Штаб 5 пролетерске бригаде наредио је овога дана сљедећи распоред својих батаљона:

— 1 батаљон: Зелетин — Стубица, са задатком затварања правца Мурина — Андријевица;

— 4 батаљон: Јериња Глава — Превија (коса сјев. од Јериње Главе) са истим задатком као 1 батаљон и рушење комуникације Мурина — Андријевица;

— 2 батаљон: с. Ђулиће, са задатком затварања правца од Врмоша и Гусиња преко с. Кути и од Врмоша преко Мојана (врх на албанској граници сјев. од изворног дијела Врмошке Ријеке) за Андријевицу;

— 3 батаљон: чета пратећих оруђа и позадинске јединице и установе у рејону Колашина;

— Штаб бригаде у с. Ђулиће.[2]

Бројно стање бригаде ових дана било је:

— по списку 792 друга и 166 другарица;

— у расходу 131 друг и 9 другарица;

— на лицу 661 друг и 157 другарица.[3]

Сљедећих неколико дана није у долини Лима било важнијих промјена. Непријатељ је из рејона Мурине и

---

[2] Штаб 5 бригаде, Оп. бр. 115 од 27. 7. 1944 у 17 ч.; 6/2, 758.
[3] 1/5, 758.

Плава постепено извлачио остатак својих снага и упућивао их преко Чакора за Метохију.

Крајем мјесеца је 1 пролетерска дивизија, са 8 црногорском бригадом, очистила већи дио десне обале Лима од Бијелог Поља до Пријепоља и вршила притисак на комуникацију Сјеница — Пријепоље.

Пошто се ситуација у Херцеговини опет нормализовала, Штаб Приморске оперативне групе је оријентисао, посљедњег дана јула мјесеца, 6 црногорску бригаду на комуникацију Никшић — Даниловград.

Претстојала је упорна борба све до коначног ослобођења Црне Горе. За ову просторију су се окупатор и домаћи непријатељ, па и међународна реакција, грчевито и војнички и политички борили. У завршним операцијама за ослобођење наше земље и у вријеме када су фашистички завојевачи сигурно губили рат, та и таква борба, наравно, није могла имати оне резултате које је хтио да постигне наш разнородни и разнобојни непријатељ. За ово се мора захвалити правилном руковођењу нашег врховног командовања, правилној унутрашњој и спољној политици наше Партије и, тада већ оформљеном, нашем државном руководству.

О задацима 3 дивизије и о замисли на који се начин мислило извршити те задатке, тадашњи командант дивизије, данас генерал-потпуковник, Саво Бурић, каже:

„Основна оперативна идеја била је: групним разасутим посиједањем појединих важних природних тачака и положаја на неколико узастопних линија, непријатељу отежати уредно повлачење, нанијети му што веће губитке, а, осим тога, вршити заштиту и контролу ослобођене територије.

На основи предње основне оперативне идеје донијета је сљедећа одлука:

— Са V пролетерском бригадом затворити непријатељски правац надирања од Пећи долином Пећке Бистрице.

— Са IX бригадом, ојачаном једном италијанском бригадом, затворити правце Рожај и Сјеница.

— Са VII бригадом затворити правац Подгорица—Колашин.

Да се под јачим непријатељским притиском концентришу све јединице дивизије западно од ријеке Лима на масиву Бјеласице и Комова, са које просторије даље спречавати непријатељу кретање долином Лима. Уколико би непријатељ имао намјеру да оспособи комуникацију Под-

горица—Колашин, повући се на масив Сињајевина—Морача и одатле дејствовати у бок непријатеља и контролисати поменути правац надирања."[4]

Почетком августа почеле су мање борбе наших јединица са непријатељем, да се послије неколико дана претворе у праву битку за Црну Гору која ће, као што рекосмо, трајати до њеног коначног ослобођења.

---

[4] 4/12, 754.

8

ПРИВРЕМЕНО НАПУШТАЊЕ ДОЛИНА ЛИМА, ТАРЕ И МОРАЧЕ

Оперативна група дивизија прошла је поред 1 брдске њемачке дивизије, која је била касно прикупљена у одређеном рејону код Косовске Митровице. Непријатељ је био у дилеми: или да гони нашу Групу или да пође у напад према долини Лима, за шта је 1 брдска дивизија и била предвиђена. Одлучено је да се уради ово друго. Акција је добила име „Рибецал“, а била је под непосредним руководством Штаба 5 њемачког армиског корпуса, чије је сједиште било у Мостару и који је за овај напад формирао посебан оперативни штаб, са сједиштем у Рашкој. За ову су акцију предвиђене сљедеће снаге: на правцу главног удара (Пећ — Андријевица — Колашин) 1 брдска дивизија; правцем Рожај — Беране, борбене групе „Бендел“ и „Стрипел“; десно од ових легија „Кремплер“; правцем Пријепоље — Бијело Поље 14 пук дивизије „Принц Еуген“ и пук „Бранденбург“, а са запада 7 СС дивизија „Принц Еуген“, без 14 пука (види скицу 43).

Једновремено са нападом од Пећи према Чакору и даље према Андријевици и Беранама, па онда даље до набацивања наших снага на Дурмитор, запланирана је и једна колона од Подгорице. Састав ове колоне је био: један батаљон 363 пука; једна чета 359 пука; једна брдска батерија; један вод 14 чете 363 пука; пионирске јединице и јединице за везу, све из 181 њемачке дивизије, као и четници Црне Горе.[1]

---

[1] Из историјата 181 њемачке дивизије. — Арх. ВИИ.

ПЛАН АКЦИЈЕ „РИБЕЦАЛ"
(КОПИЈА ЊЕМАЧКЕ СКИЦЕ)

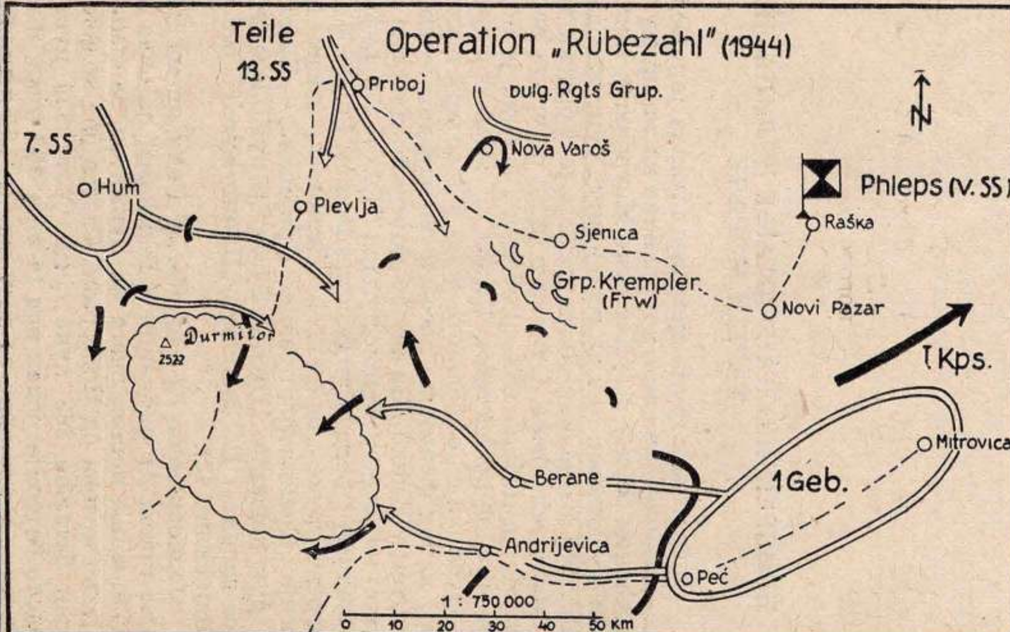

СКИЦА 43

ОВЛАЂИВАЊЕ КОМУНИКАЦИЈОМ НИКШИЋ—ДАНИЛОВГРАД И ОСЛОБОЂЕЊЕ ПЛАВА И ГУСИЊА

1 август

Посљедњих дана јула мјесеца, 2 далматинска пролетерска бригада разбила је непријатеља у рејону Зупци (ј—и од Требиња) — Ластва, а посљедњег дана јула била је на линији — Ластва — Бојање Брдо (6 км з. од Грахова). Шесту црногорску бригаду је Штаб Приморске оперативне групе упутио, као што смо већ рекли, на комуникацију Никшић — Даниловград и она је 1 августа отпочела тешку борбу за ту комуникацију.

На сектору 3 црногорске ударне дивизије 7 бригада није имала борби, мада је претходног дана непријатељ нападао јаким снагама и имао неки локални успјех на лијевој обали Зете, одакле је био одбачен још у току дана.

У долини Лима, на сектору Андријевица — Мурина, непријатељ је био неактиван. Претходне ноћи, један батаљон 5 пролетерске и један батаљон 9 бригаде покушали су да на препад овладају положајем Сјекирица на десној обали Лима, али им то није пошло за руком.

Јачина непријатеља у рејону Мурина — Плав — Чакор, који је остао послије скорашњег разбијања, цијенила се на око 3.000 војника.

У ширем рејону Мурина — Сјекирица наше снаге су, 26 јула, завршиле окружење 14 пука дивизије „Принц Еуген" и дивизије „Скендербег". Идућег дана је Група дивизија приступила извршавању свога главног задатка, прикупљајући се у полазним рејонима.

Послије одласка дивизија за Србију непријатељу је био отворен пут преко Чакора за Пећ и он је то користио. Оправио је мостове и главнину својих снага пребацио преко Чакора у Бјелуху, док је у Мурини оставио један батаљон јачине од око 800 војника. То су уствари били преостали дијелови дивизије „Скендербег". Четрнаести пјешадиски пук 7 СС дивизије „Принц Еуген" први је користио могућност извлачења преко Чакора. Важно је било, разумије се, да се извуку Нијемци, а што се тиче остатака дивизије „Скендербег" — на њих се нијесу много обазирали.

Овога дана је командант 14 пука дивизије „Принц Еуген“ издао својим јединицама наређење за извлачење. У једној депеши 1 батаљона овог пука стоји:

> „Пук са свима својим дијеловима извући ће се предвече са досадашње просторије. Батаљон има да буде од 17 часова у маршевској приправности. Коморе могу да се повуку већ у 14 часова. Напуштање положаја ће се објавити са превоја Чакор са 2 црвене и 2 зелене ракете. Нова просторија за бивак 5 км јужно Пећ, Лођа и Раушић. Тамо упутити јединице. На ову просторију треба стићи најдаље до 2. 8. 44. Извлачење од непријатеља извести под добрим осигурањем заштитница.“[2]

Пета пролетерска бригада је овог дана била на линији Црна Гора (к 1866) — Зелетин (к 2033) — к 1652 — Катуниште — Висибаба (к 1598), а непријатељ на линији Липовица (к 1924, к 2070)—Гребен (к 2196)—Визитор (к 2210, к 2015) — Џамија (к 1300) — Мурина — Сјекирица (к 1989). У рејону Мурине примијећени су 4 непријатељска тенка, 4 топа 75 мм и 2 хаубице 105 мм. Јединице 5 пролетерске су током читавог дана изводиле мање демонстративне нападе у циљу испитивања непријатељских снага.[3]

У Санџаку је 1 пролетерска дивизија и даље вршила притисак на десну обалу Лима на линији Бијело Поље — Пријепоље.

Непријатељска авијација је извиђала рејон Андријевица — Беране — Колашин. У овим мјесецима, када непријатељ није знао куда ће прије да упућује своју авијацију, њена појава над овом просторијом протумачена је као предзнак његове веће активности.

У рејону Мурина — Велика — Плав непријатељ је при свом наступању направио прави покољ. Овдје се послужио једним перфидним гестом који доликује само непријатељу каквога смо ми имали. Наиме, он је наредио народу да му донесе храну у његове логоре и на положаје. Народ, престрашен и толико пута гажен и мучен, покорио се овом наређењу у нади да ће себи олакшати положај између двије ватре. Непријатељ је све оне који су му храну донијели сакупио и побио.

---

[2] 3/2, 72.

[3] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15 августа 1944 године; 5/3, 758.

То је још један начин његових масовних злочина којим је направио једно од највећих крвопролића над голоруким народом у Црној Гори.

2 август

На сектору Приморске оперативне групе, 6 црногорска ударна бригада, у наставку жестоке борбе од 1 августа, разбила је непријатеља на комуникацији Никшић — Даниловград, на отсјеку Богетићи — Даниловград, и овладала овим дијелом комуникације.[4] Јачина непријатеља била је: један батаљон Нијемаца и три батаљона четника. Ова три батаљона четника припадали су тзв. „гвозденом пуку“[5] Павла Ђуришића, који је формиран од младог борачког људства регрутацијом и мобилизацијом најмлађих годишта, која су у бившој југословенској војсци отслужила стални кадар.

Једна непријатељска колона, јачине до 2.000 војника, кренула је била од Никшића према Острогу, ради удара на наше снаге са лијеве на десну обалу Зете.

У долини Лима, на правцу Чакора, 5 пролетерска бригада је прешла у напад, и то правцима: Висибаба — Чакор; Зелетин — Мурина — Плав; Зелетин — Визитор — Плав; с. Ђулић — с. Кути — Гусиње. Непријатељ је отступао под заштитом јаке ватре. Батаљони 5 пролетерске овладали су линијом Липовица (к 2070) — Визитор — с. Брезовица — Џамија (к 1300) — с. Пепићи — с. Мурина — с. Г. Ржаница — Сјекирица. Непријатељ се одржао на положајима Приједолска Гл. (к 2005) — с. Велика — с. Новшићи — Плав — Гусиње. За ослобођење Плава и Гусиња оријентисани су 1 и 4 батаљон 5 бригаде, ојачани противтенковским топом и брдским дивизионом.[6] У Плаву и Гусињу непријатељске снаге нијесу биле велике, а народ тога краја, коме је дозлогрдило пљачкање и kињење од стране окупатора

---

[4] У овим борбама непријатељ је имао 69 мртвих Нијемаца.

[5] Ова четничка „гвоздена“ војска носила је половне њемачке униформе, а на главама капе у облику традиционалних црногорских капа, али прављене од војничког штофа од кога је била и униформа.

[6] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15 августа 1944 године; 5/3, 758.

и домаћих издајника, једва је чекао да наше јединице уђу у његова села.

Једна група партизана са Космета приближила се Гусињу, приспјевши у село Вусање (4 км ј—и од Гусиња). На Космету се осјећао нагли пораст Народноослободилачке борбе и све већи прилив борачког људства у одреде. Међутим, недостајали су оружје и муниција. Овај је одред дошао да ухвати везу са нашим јединицама у Црној Гори и да се снабдије оружјем и муницијом.

На отсјеку 9 црногорске бригаде није било промјена.

Лијево је 8 црногорска бригада разбила непријатеља и од Бијелог Поља.

У рејону Шекулара осјећао се придолазак четника, док је непријатељ из долине Лима отступао према Чакору.

3 август

Овога дана је 6 бригада довршила бој за комуникацију Никшић — Даниловград и ослободила села Богетиће и Кујаву. На тај начин је загосподарила комуникацијом на читавој тој релацији. Непријатељска интервенција од Никшића осујећена је прије но што је његова колона дошла до Царева Моста.

Јачина непријатеља, кога је разбила 6 бригада на комуникацији, била је око 2.000 војника са артиљеријом. Његови су губици износили око 140 мртвих и преко 100 рањених. Међу мртвима је нађено и 5 њемачких официра.

Ноћу 2/3 августа, у рејону Мурине, 5 пролетерска бригада је одбила један непријатељски противнапад и ушла у Мурину. Нарочито јак отпор пружили су Шиптари, који су претрпјели велике губитке.

С друге стране Чакора, у Бјелухи, примијећени су непријатељски тенкови, а са Чакора је непријатељска артиљерија почела да туче наше јединице. Јак отпор непријатеља није дозвољавао брзо напредовање 5 пролетерске. Због тога се осјећала потреба за садејством 9 бригаде према Мокрој Планини, али је ова бригада била тада на важном правцу (Рожај), те није могла нити је имала толико снаге да би садејствовала 5 пролетерској. Поред тога, 9 бригада је имала важан задатак

да извиди непријатеља у правцу Рожаја, јер се о њему на том правцу није имало скоро никаквих података.

Артиљериски дивизион 3 дивизије водио је борбу са непријатељском артиљеријом на Чакору.

Наше су јединице ухватиле везу са партизанима са Космета у рејону Гусиња.

Руководство НОБ са Космета депешом је јавило да се у рејону Дечани — Пећ осјећа прикупљање непријатеља и да он врши мобилизацију Шиптара из тих крајева, али, пошто су се већ тукли у долини Лима и тешко настрадали, мобилизација других иде врло тешко.

Непријатељ је пред 5 пролетерском бригадом заноћио на линији Першев Крш — косом и. од Новшића — триг. 1777 — к 1089 — к 1281 — с. Велика — Чакор и непосредно испред Сјекирице.

4 август

Шеста црногорска бригада одбила је на комуникацији Никшић — Даниловград један непријатељски напад од Даниловграда. Јачина непријатеља који је покушао да ову бригаду одбаци са комуникације била је око 700 војника, подржаних артиљеријом и тенковима, а у саставу су јој били Нијемци, италијански фашисти и четници.

Један од циљева ове колоне био је и присилна мобилизација људства за четничке јединице. Међу четницима је иначе наступила деморализација, и поред тога што су имали „гвоздени пук" и што им се много обећавало. Појединци и мање групе су се извлачили из гарнизона, предавали и ступали у наше јединице. Војничке побједе наше војске и увјерење народа да смо ми заиста ријешили да изборимо побједу, коју је већ ионако сваки слијепац могао да види, допринијели су томе да мобилизација узме широке размјере не само сада, у овој фази, него и за све вријеме од повратка наших јединица из Босне послије Пете офанзиве.

На отсјеку 7 бригаде било је и даље без промјена.

Пета пролетерска је на правцу Чакора прешла у општи напад и, по први пут, ослободила Плав, а Гусиње окружила. Разбијен је непријатељ на отсјеку с. Брезовица — Копиљача (триг. 1826), што значи на центру

његовог распореда. До краја дана је 5 пролетерска избила на линију Пријеедолска Глава (к 2005) — с. Велика — с. Новшићи — Шабова Глава (к 1906) — Копиљача (триг. 1826) — с. Мартиновићи и окружила Гусиње.[7]

Послије неколико дана неактивности непријатељске авијације, овога је дана један њен авион извиђао рејон Берана и, по старом обичају, бацао летке.

И овога дана су поновљени извјештаји са Космета о прикупљању њемачких снага у рејону Дечани — Пећ.

5 август

Једна колона четника, Нијемаца и италијанских фашиста покушала је још једном да одбаци 6 црногорску бригаду са комуникације Даниловград — Никшић и да се од Даниловграда пробије према Никшићу. И овог је пута 6 бригада осујетила овај покушај.

У рејону Подгорице није било промјена.

Пета пролетерска бригада је ослободила Гусиње.

На овом је правцу непријатељ био потпуно разбијен. Њега није више било у долини Лима. Но, и поред тога, потврђивање вијести о прикупљању непријатеља у рејону Дечани — Пећ, наговјештавало је нове бурне дане. То је, у неку руку, потврдила и непријатељска авијација која је овог дана извиђала просторију Негобуђа — Шавник — Мојковац. Петој пролетерској бригади је наређено да систематски руши комуникацију на Чакору.

Извиђање рејона Негобуђа — Шавник — Мојковац, које је извршила непријатељска авијација, процијењено је као евентуална намјера непријатеља да изврши ваздушни десант у те рејоне, јер је још увијек било актуелно оно обавјештење ВШ да би непријатељ могао да спусти падобранце у рејон Колашина.

Штаб 2 корпуса је из предострожности издао директиву за пасивну и активну одбрану у случају појаве падобранаца или бомбардовања. Нарочита пажња је скренута нашој бази у Негобуђи, преко које смо се снабдијевали путем авијације.

---

[7] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15 августа 1944 године; 5/3, 758.

Биле су предвиђене сљедеће опште мјере: осматрање и обавјештавање, нарочита опрезност у свануће да се о свакој појави авијације хитно извјештава Штаб корпуса.

За пасивну заштиту је било предвиђено: да се одмах предузме копање заштитних ровова и да се ови добро маскирају; материјал са базе да се одмах упућује јединицама и не дозволи његово гомилање на самој бази; да летилиште прије зоре буде чисто и да се не разликује од своје околине.

За активну заштиту било је предвиђено да се организује тучење нисколетећих непријатељских авиона унакрсном ватром, а у случају десанта да се са цјелокупним људством одмах нападне непријатељ док се још није снашао; затим да се тежи његовом уништењу или да се бар окружи и неутралише до доласка појачања.

На могућност скорашње активности непријатеља указао је и један непријатељски напад на Чакору на дијелове 5 пролетерске бригаде, који је непријатељу донио извјесно побољшање положаја.

Код 9 бригаде је и даље било без промјена.

6 август

На сектору Приморске оперативне групе непријатељ је вршио испад од Требиња, Грахова и Билеће према Вилусима на батаљоне 2 далматинске пролетерске бригаде, која је била принуђена да се повуче на положаје сјев. од Вилуса. Јачина непријатеља је била око 2.500 војника. Због озбиљности напада, Штаб Приморске оперативне групе је наредио да се 6 црногорска ударна бригада, са комуникације Даниловград — Никшић, постепено рокира према комуникацији Никшић — Вилуси.

Код Подгорице је и даље било без промјена.

Пета пролетерска је читав дан водила борбу са непријатељем на Чакору. У Гусиње је стигао један батаљон партизана са Космета.

Због извјештаја руководилаца НОБ из Метохије, да непријатељ стално врши припреме за покрет према Чакору, Штаб корпуса је наредио Штабу 3 дивизије да

5 пролетерска испита правац према Пећи и Дечанима, али с тим да не упушта мање снаге дубоко према Метохији. По овом наређењу, главнину бригаде треба поставити на линију Старац (триг. 2426) — Чакор — Планиница — Мокра Планина, одакле има да извиђа и према Рожају гдје треба да ухвати везу са 9 бригадом. Пета пролетерска је овога дана била на линији Планиница — Ваганица — Девојачки Крш (к 2046) — Шабова Глава — с. Десни Метеј — Копиљача — с. Хоти — Караула (к 1658) -— Гусиње — с. Доља и даље према Врмошу.

Поред свих података о прикупљању непријатеља у рејону Пећи, 9 црногорска бригада је извијестила Штаб 3 дивизије да је један њемачки ловачки пук већ у покрету уз Руговску Клисуру према Чакору. Према подацима са којима је располагао Штаб 9 бригаде, непријатељеве су намјере биле да заузме Плав и Гусиње и продужи према Андријевици, а такође да нападне и Беране.

ДЕЈСТВА НЕПРИЈАТЕЉА НА ПРАВЦУ ПЕЋ—ЧАКОР
(Скица 44)

7 август

Непријатељ (Нијемци и четници), који је 6 августа извршио испад од Требиња, Грахова и Билеће према Вилусима, нападао је у току овога дана све јаче. Борбе су се водиле око Вилуса и на комуникацији Даниловград — Чево.

На правцу Чакора испољиле су дејство оне непријатељске снаге, за које се претходног дана дознало да су у покрету уз Ругово, али није дошло до јачих борби јер је непријатељ своју активност ограничио само на артиљериска дејства по нашем распореду.

У Плаву и Гусињу, гдје је био присутан и батаљон партизана са Космета, одржани су масовни народни зборови.

Због нејасне ситуације од Пећи Штаб 5 пролетерске бригаде је ипак прегруписао своје снаге:

— 1 батаљон је упућен на Чакор;
— 2 батаљон треба да задржи једну чету у Гусињу са задатком да извиђа у правцу Доља и Врмоша и контролише саму варош, а са осталим четама да се прикупи у рејону Вишњево — с. Будејовица са задатком да извиђа у правцу Хота и планине Богићевице;
— 3 батаљон је остао на Чакору;
— 4 батаљон треба да задржи једну чету на положајима: к 1475, к 1692, Копиљача, а са осталим снагама да посједне с. Лијеви Метеј, Шабову Главу и Девојачки Крш.

У случају јачег непријатељског напада, 1 и 3 батаљон су имали да се оријентишу десном обалом Лима, држећи се основног задатка; 4 батаљон, пак, правцем Брезовица — Пепићи — Џамија — Мурина; 2 батаљон би се са дијеловима који се налазе у рејону Вишњево — с. Будејовица повлачио најпогоднијим правцем на положаје изнад Брезовице (Мраморје — Угљеновачка Глава). Батаљон са Космета и ојачана чета из Гусиња затварали би правац од Гусиња преко Кута ка Цецунима.

Штаб бригаде се налазио у с. Пепиће (6 км сјев. од Плавског Блата).[8]

Батаљон 9 бригаде који је био на отсјеку 5 пролетерске ушао је у састав своје бригаде, која је и овога дана била ван додира са непријатељем.

Штаб 2 корпуса је, у вези са ситуацијом код Вилуса, дао депешом сљедећу директиву:

> „На сектору Вилуси не држати круто положаје. Упуштати непријатеља на маневарски терен па га тамо тући примјењујући искључиво леђне или бар бочне нападе не дозвољавајући му да продре за Никшић.“[9]

8 август

Непријатељ од Требиња, Грахова и Билеће, у јачини преко 2.000 Нијемаца и четника, пробио се у Вилусе, а одатле комуникацијом за Никшић, до Трубјеле. Обје

---

[8] Штаб 5 пролетерске бригаде, Бр. 124 од 7. 8. 1944 у 12.20 ч.; 7/2, 758.

[9] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

бригаде Приморске оперативне групе водиле су са њим тешку борбу дуж ове комуникације. Једновремено са пробијањем непријатеља комуникацијом за Никшић, кренула је у сусрет тој колони и једна колона од Никшића. Успјех прве колоне постигнут је 7 августа пред мрак, док је непријатељ овога дана (8 августа) био скоро неактиван. Према подацима са којима је располагала обавјештајна служба Приморске оперативне групе, непријатељ је застао у намјери да сачека појачање од два батаљона „Вражје" дивизије. Да би се онемогућило непријатељу да довуче појачање, Штаб Приморске оперативне групе је донио одлуку да га увече нападне. У духу ове одлуке Штаб 6 бригаде је издао своју заповијест за напад.

У моменту издавања заповијести непријатељ се налазио на к 1097, к 1120 и Црвеној Кити (к 1108 — 7 км сјев. од Грахова), а примијећен је и у правцу Велике Раките (к 1308) и на положајима испред Божуровог Брда и Плешевца (сјев. од Црвене Ките).

План за напад 6 бригаде је био сљедећи:

— 1 батаљон се прикупља у рејону Рамовића Алуга (3 1/2 км ј—з од Трубјеле) најдаље до 21 час и напада правцем к 1097 — Триглав — Плешевац — Околишта — Загора — Савино Брдо. Десна граница захвата Божурово Брдо (триг. 975). Десно напада 2 пролетерска далматинска бригада, односно Бокељски батаљон.

— 3 батаљон се прикупља, до истог времена, на линији к 1081 — западне падине В. Ненада и напада правцем к 1009 — Црвена Кита (к 1108) — с. Загора комуникацијом према Осјеченици. Десно напада 1 батаљон. Граница са њим к 1097 — Троглав — Плешевац — јужна страна Околишта (искључно). Лијево напада 2 батаљон. Граница са њим заселак Крстача — заселак Шиљев До — с. Загора искључно.

— 2 батаљон прелази из засеока Плитки До (3 км ј. од Трубјеле) у заселак Дочићи и напада правцем к 1120 — заселак Размуће — заселак Ђулов До — Бобјер (к 1174). Батаљон мора обезбиједити лијеви бок и крило од Грахова. У случају да непријатељ изврши напад са тог правца, Штаб батаљона треба да хитно извијести Штаб Приморске групе како би овај могао интервенисати својом резервом.

— 4 батаљон у резерви у рејону сјеверног дијела с. Рокочи са задатком да извиђа у правцу Грахова и да буде спреман за дејство у свим правцима. Једна чета овог батаљона штити неборачке установе бригаде у засеоку Плитки До у току ноћи, а 9 августа поставља се на к 1173 или гдје јој се то накнадно нареди.

Почетак напада предвиђен је за 22.30 часова.

Поред 6 црногорске бригаде, у нападу треба да учествује и 2 пролетерска далматинска бригада, али немамо њен план за напад.

У рејону Подгорице је и даље било без промјена.

На отсјеку 5 пролетерске бригаде непријатељ је извршио напад на Шабову Главу, али је био одбачен. Послије овога наставио је да туче артиљеријом наше положаје.

Обавјештајна служба 3 дивизије потврдила је вијести да непријатељ врши покрете од Пећи према Чакору.

Девета бригада је издала наређење за прегруписавање својих снага. По том наређењу:

— 1 батаљон се распоређује са двије чете у рејону Ријеке Марсенића, а једну чету упућује у с. Беране ради обезбјеђења аеродрома;

— 2 батаљон одлази у Горажде са задатком да затвори правац који води преко овог села;

— 3 батаљон остаје на својим старим положајима Градина — Радованово Брдо, одакле има задатак да извиђа и мањим дијеловима контролише међупростор до 5 пролетерске бригаде са којом треба да ухвати везу;

— 4 батаљон остаје на положајима Иваново Брдо — Градина — лијева обала р. Лешнице.[10]

Четници су обновили раније започету тактику: забацивање мањих група у нашу позадину ради диверзија и убијања наших руководилаца. Тако је из Подгорице изашло у Куче 7, а у Морачу 30 четника.

9 август

Напад који је планирала Приморска оперативна група за ноћ 8/9 августа извршен је у одређено вријеме и завршио се успјехом. Главне непријатељске снаге

[10] Штаб 9 бригаде, О. бр. 34 од 8. 8. 1944; 2/1, 760.

одбачене су према Грахову, а једна његова јединица, јачине 200 војника са комором, отсјечена је и окружена, услијед чега је настојала да се пробије према Никшићу. Ова је група била окружена у рејону Пандурица — Кусиде. Непријатељска колона која је била пошла од Никшића одбачена је назад. Нападу јединица Приморске оперативне групе садејствовале су и неке јединице 29 дивизије.

Прије но што му је дошао извјештај о одбацивању непријатеља према Грахову, Штаб корпуса је издао директиву Приморској групи како да поступа у случају непријатељског продора до Никшића. У том случају би, по тој директиви, требало да Приморска група остави најнужнији дио својих снага за дејство на комуникацији Никшић — Вилуси, а главнином да затвори правац Никшић — Шавник. Даље, да би се олакшао евентуални притисак непријатеља на том правцу, предвиђало се да се пошаље најмање један батаљон на комуникацију Никшић — Даниловград. Поред овога, Штабу 29 дивизије је наређено да садејствује јединицама Приморске оперативне групе. Међутим, пошто се ситуација у међувремену измијенила, није било потребе да се поступа по директиви Штаба корпуса. Јединице Приморске оперативне групе наставиле су гоњење непријатеља према Грахову и стезање обруча око опкољене групе.

Дијелови 5 пролетерске бригаде у долини Лима били су принуђени да напусте положај Ваганицу, услијед јаке артиљериске ватре. Иначе, непријатељ није предузимао никакве нападе са пјешадијом, иако је уочено придолажење свјежих снага. Обавјештајна служба и осматрачи, са положаја 5 пролетерске и 9 бригаде, извијестили су да се од Пећи према Чакору крећу непријатељске колоне, јачине до 4.000 војника са артиљеријом. Једновремено са овим извјештајима стигао је и извјештај (депешом) руководилаца НОБ са Космета, да је тамо непријатељ извршио концентрацију на отсјеку комуникације Пећ — Косовска Митровица и да се у том правцу чује борба. Поред овога, у извјештају се претпостављало да ће непријатељ извршити напад из Метохије на наше снаге у Црној Гори, јер су његове снаге у тој области биле јаке најмање двије дивизије. Што се тиче непријатељских јединица које су учествовале у нападу крајем јула у долини Лима према Бера-

нама, у извјештајима са Космета се каже да су оне биле прикупљене за одмор у рејону Дечана. У тим извјештајима се претпостављало да ће непријатељ предузети напад и од Рожаја према Беранама.

Над положајима 5 пролетерске кружили су непријатељски авиони.

Као што се види, и извјештаји са Космета, и непријатељска авијација, и извјештаји обавјештајне службе 5 пролетерске и 9 бригаде, откривају најозбиљније намјере непријатеља да изврши напад преко Чакора на наше јединице у долини Лима.

10 август

Током ноћи 9/10 августа јединице Приморске оперативне групе повратиле су Вилусе и наставиле гоњење према Требињу. Непријатељ је био збијен у гарнизон Грахово. Шеста бригада је на положају Штедим дочекала и разбила непријатеља који је понова покушао да се пробије комуникацијом од Никшића према Вилусима. Непријатељска окружена група (у рејону Пандурица — Кусиде) искористила је ноћ и премореност наших снага као и њихову бројну слабост, и извукла се. Накнадно је установљено да је ова група била дошла правцем Грахово — Јабуке — Љешевица и провукла се неопажено кроз распоред 6 бригаде, те замало што није ударила непосредно на Штаб Приморске оперативне групе.

Штаб Приморске оперативне групе јавио је Штабу корпуса депешом да располаже са подацима по којима би, кроз неколико дана, требало да прођу поред мора двије њемачке дивизије под заштитом десне побочнице јачине од једног пука, који би се кретао правцем Подгорица — Никшић — Требиње.

На сектору Чакора непријатељ је дејствовао само артиљеријом.

Наши руководиоци са Космета јавили су депешом да се двије њемачке дивизије прикупљају на линији Пећ — Косовска Митровица — Нови Пазар — Сјеница — Пријепоље — Пљевља. А обавјештајна служба из Санџака је извијестила да су мање моторизоване извиднице непријатеља прошле кроз Пљевља према Метаљци.

У извјештају са Космета се каже да су ове њемачке дивизије дошле са југа.

Процјењујући ситуацију, Штаб 2 корпуса је дошао до закључка да је линија прикупљања непријатељских

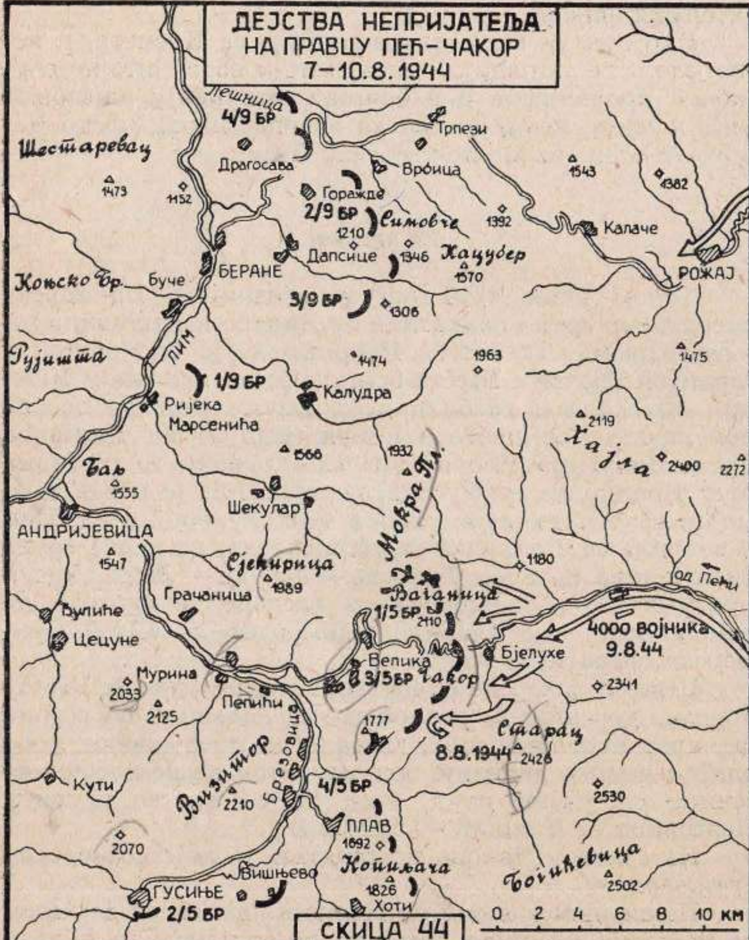

дивизија карактеристична због свог лучног обухвата око слободне територије Црне Горе и Санџака, те би се могла претворити у полазну основицу за напад на нашу

слободну територију, а и за напад, из позадине, на Групу наших дивизија које су пошле према Србији. Као највјероватније претпостављало се да ће ове њемачке дивизије продужити покрет даље према Фочи.

При процјени ситуације није запостављен ни правац преко Чакора, нарочито због извјештаја са тога правца, који су постали много озбиљнији због активности непријатељске извиђачке авијације овога дана, као и због појаве мањег броја бомбардера над положајима 5 пролетерске бригаде.

Распоред и густина наших јединица у Црној Гори послије одласка Групе дивизија за Србију, нијесу пружали најповољније услове одбране у случају наиласка јачих непријатељских снага било преко Чакора било преко Рожаја. Наилазак непријатеља, било којим од ова два правца, могао би да повуче за собом и напад из Санџака што би, свакако, било најнеповољније.

Јединицама се стално скретала пажња на будност и опрезност, јер је присуство непријатеља на Чакору имало и ту незгодну страну за нас што су његови положаји доминирали над нашим, а наше, без знатно већих снага, нијесмо могли поправити.

9

НЕПРИЈАТЕЉСКА АКЦИЈА „РИБЕЦАЛ"

11 август
(Скица 45)

Овај дан је, као и сваки други дан пред буру, прошао скоро у потпуном затишју.

Непријатељ је вршио припреме нарочито са истока. Од Рожаја је дошла јача непријатељска колона према положајима 9 бригаде на правцу Берана. Откривени су и нови покрети непријатеља од Пећи према Чакору. У Никшић је од Подгорице стигла једна чета Нијемаца са два тенка. У позадини наших јединица појавиле су се групице четника које су имале задатак да нападају првенствено наше штабове и руководиоце.

Штаб корпуса је овог дана наредио Приморској оперативној групи да према Никшићу оријентише бар једну своју бригаду, подвлачећи потребу оживљавања партизанских дејстава у позадини непријатеља. Овакво наређење Приморској оперативној групи било је базирано на њеном извјештају у коме се каже да су у Сјеверној Албанији прикупљене двије њемачке дивизије које ће поред мора бити упућене за Хрватску. Према том извјештају Штаба Приморске оперативне групе, мањи дијелови ових дивизија стигли су већ у Подгорицу и један непријатељски војник је изјавио да иду за Никшић. Подаци са којима је располагао Штаб Приморске оперативне групе говоре да један пук ових дивизија има

задатак да овлада Никшићем и Шавником. Дакле, ови су подаци потврдили оно раније обавјештење Штаба Приморске оперативне групе о покрету ових непријатељских дивизија. Због тога је Штаб Приморске оперативне групе сматрао да би требало затворити правац Никшић—Шавник, а због тога је и Штаб корпуса наредио да Приморска оперативна група за затварање тога правца употријеби једну своју бригаду.

Из свих података које смо овдје видјели, по реду њиховог пристизања, дало би се закључити да је непријатељ стварао скоро кружну основицу за напад на нашу слободну територију у Црној Гори.

Штаб Приморске оперативне групе је, извјештавајући о намјерама непријатеља, истовремено предложио Штабу корпуса да један батаљон 2 далматинске пролетерске бригаде упути чак у рејон Дубровника, ради дејства у тој области и извлачења људства за попуну своје бригаде. Међутим, догађаји ће омести упућивање овога батаљона.

Закључак из процјене ситуације овога дана био је да наше снаге стоје непосредно пред нападом непријатеља. На основу тога наређена је строга приправност код свих јединица на положајима и позадинских јединица и установа, убрајајући ту и команде подручја као и органе народне власти. У наређењу Команде корпусне војне области се каже, поред осталог, да се одмах пређе на строгу приправност и да се хитно ослободе баласта све команде подручја, базе и друге установе, с тим да се људство држи на окупу. Поред свега овога, да се о ситуацији обавијести Президијум и друг Блажо Јовановић. Све у вези са овим рађено је шифрама.

Предвиђања непријатељске офанзиве била су тачна. Једино нијесу откривени планови, намјере и замах те офанзиве, као ни њен главни удар.

Припреме, заправо, знаци које су наше снаге уочиле, потсјећају на ситуацију уочи акције „Драуфгенгер". И онда је прво оживио сектор Приморске оперативне групе, док је главни правац само тињао.

12 август

(Скица 45)

На сектору Приморске оперативне групе непријатељ је опет извршио напад од Требиња према Вилусима, али га је одбацила и разбила 2 пролетерска далматинска бригада.

Комуникација Подгорица—Никшић постала је врло жива. У Никшић су дошла појачања, а у Подгорицу је стигло око 2 батаљона Нијемаца. Четници у Подгорици били су у приправности и чекали наређење од својих господара за напад. Они су били формирани у два одреда од по 1.700 војника наоружаних са доста аутоматског оружја и бацачима. Задатак им није био још саопштен, али је наша обавјештајна служба дознала да се он састојао у томе да нападну наше снаге у Бјелопавлићима.

Јачина и формациски састав четника на територији Црне Горе ових дана били су:

— 6 четнички „српски" пук (два батаљона), јачине 900 војника, распоређен у рејону Даниловграда (Косови Луг);

— Бјелопавлићка бригада (два батаљона), јачине 700 војника, распоређена у рејону Косови Луг—Спуж—Комани—Загарач;

— Кучки, Пиперски, Братоножићки и Васојевићки батаљон, јачине 500 војника, у рејону Подгорице;

— Љешкопољски и Зетски батаљон, јачине 950 војника, у рејону Љешкопоље—Зета;

— Љешански батаљон, око 700 бораца, на комуникацији Подгорица—Ријека Црнојевића;

— Дурмиторска и Никшићка бригада, Омладинска чета, одбрана Никшића и један батаљон жандарма, свега 880 војника, распоређени у рејону Никшића и околине;

— Ловћенска бригада (четири батаљона), јачине 680 војника, у рејону Цетиња и на комуникацији Цетиње—Чекање—Чево;

— Ријечки батаљон, јачине 250 војника, у рејону Ријеке Црнојевића и у околини;

— Црмнички батаљон, око 750 војника, у рејону Вирпазара са околином;

— у рејону Бар—Будва 600 четника;
— у Боки Которској 600 четника.

Главни четнички командант у Црној Гори је Павле Ђуришић, са помоћницима Јаковом Јововићем и Иваном Ружићем.

Поменути 6 четнички „српски“ пук требало је формирати од четника из разних јединица, који би се јавили добровољно. Изгледа да је овај пук био замишљен тако да би му боље пристајало име „великосрпски“. Јачина пука требало је да буде три батаљона, односно 1.800 четника. Међутим, добровољаца је било врло мало те су четнички команданти присилно одредили извјестан број да би се могла саставити два батаљона од 900 четника. Четници у њима били су врло слабог морала и често су дезертирали. Овај „српски“ пук је носио изношене њемачке униформе. Четници су створили терористичку организацију „Црна рука“ са задатком да убија симпатизере Народноослободилачке борбе, и ова је била најактивнија у Подгоричком срезу.

Са лондонском избјегличком владом четници су једним моторним чамцем који је долазио из Италије одржавали везу преко неког капетана Миливоја Митровића, који је иначе живио у Будви.[1]

Главни догађаји почели су да се развијају у току ноћи 11/12 августа на фронту 5 пролетерске бригаде на Чакору. Непријатељ је ове ноћи извршио напад. До 5 часова изјутра 12 августа овладао је Шабовом Гл., Крсним Брдом и непосредно угрозио Плав.

Започела је једна од најтежих борби 3 црногорске дивизије која ће трајати близу 20 дана. У њој ће са наше стране учествовати скоро све наше снаге у Црној Гори, једном дијелу Санџака и јединице Приморске оперативне групе. Тежину борбе понијеће 3 црногорска ударна дивизија.

*

Непријатељске снаге нијесу биле у почетку провјерене, али се са сигурношћу тврдило да се у Метохији и једном дијелу Санџака прикупљају најмање двије њемачке дивизије, које долазе с југа, и дијелови оних непријатељских снага које су пред крај јула

---

[1] Штаб 2 корпуса, II отсјек, Бр. сл. од 6. 8. 1944; 3/2, 393.

продрле преко Чакора скоро до Берана и које су разбијене, ангажовањем Групе наших дивизија, иако је друг Тито био изричито наредио да се ове дивизије не смију ангажовати за борбе у рејону Андријевице. Поред снага у Метохији и Санџаку, у Сјеверној Албанији су се прикупљале двије друге непријатељске дивизије, а претстојао им је покрет према сјеверу, што значи преко Црне Горе. Према обавјештењима се могло закључити да ће ове двије дивизије кренути поред мора, али да ће њихова десна побочница проћи или правцем Подгорица—Никшић—Требиње, или да ће чак овладати комуникацијом Никшић—Шавник. Даље, непријатељ је ојачавао Никшићки гарнизон, а од Херцеговине се осјећало његово настојање да продре у дубину наше слободне територије.

Какве су биле могућности непријатеља? Он је имао обухватну основицу, а и бројно је био знатно надмоћнији.

Главне снаге непријатеља су се очекивале од Метохије и Санџака. То значи, удар у лијеви бок и позадину снага Другог корпуса. Нападајући од Чакора и Рожаја, непријатељ би могао да потпуно заобиђе наше лијево крило, пробијајући се између јединица 9 и 8 црногорске бригаде, која је била у висини Бијелог Поља у саставу 1 пролетерске дивизије. Ова је дивизија била привремено на положајима у рејону Бијело Поље—Пријепоље—Пљевља, док је 37 дивизија, без 8 црногорске бригаде, била сјев. од комуникације Пријепоље—Пљевља. Баш тих дана је било постављено питање да се 8 бригада упути у састав своје дивизије. Као што се досада може процијенити, непријатељ је правац свога главног удара уперио на нашу најосјетљивију тачку. На тај начин се непријатељу пружала могућност да наткрили наше главне снаге продором преко Бјеласице и избије у рејон Сињајевине, послије чега би се дохватио Дурмитора, што би практично значило набацивање наших снага на узак маневарски терен у захвату непријатељских гарнизона у долини Зете.

*

Долина Лима и падине Чакора биле су први дио дана 12 августа под густом маглом. Непријатељ је искористио ноћ, а маглу још више. Он је у тим условима

успио да продре до Мурине, гдје је непосредно напао Штаб 5 пролетерске бригаде, са којим је Штаб 3 дивизије, за извјесно вријеме, изгубио везу. Штаб бригаде није имао жртава. Изгубио је нешто материјала и читаву архиву.

Свој први успјех непријатељ је развијао врло брзо. Око 9 часова пробио се до Сјекирице и започео бој за овај положај. Послије вишечасовне борбе, непријатељ је овладао Сјекирицом, трпећи осјетне губитке, а затим Жарским Кршем и Јечмиштем (ј. од с. Велика). Послије кратког времена овладао је и Крушевом (и. од Гусиња). На тај начин он је пресјекао снаге 5 пролетерске бригаде на два дијела.

До пада мрака непријатељски тенкови су избили на мост код Андријевице. У току дана он је овладао Плавом и Гусињем. По резултату његових дејстава у току дана није се више могло сумњати у његове праве намјере. Остало је још да се види да ли му је намјера да се издужи долином Лима према Бијелом Пољу или да преко Трешњевика упадне у долину Таре. Судећи по јачини његових снага дало се закључити да ће предузети ово друго.

Пета пролетерска је заноћила на линији: Превија—Зелетин—Липовица (2 и 4 батаљон); Баљ (3 батаљон); Шекулар (1 батаљон). Непријатељски клин је пробио њен распоред и зашао дубоко у њену позадину. Нарочито је било угрожено лијево крило 5 пролетерске, због Лима, који јој је био иза леђа те није имала прихватних положаја сем на лијевој обали. Евентуални ноћни продор непријатеља даље преко Андријевице према Беранама довео би ово крило бригаде у врло тежак положај, а тиме и читав борбени поредак снага 3 дивизије на овом сектору. Ово тим прије што је тај поредак био у линији и без резерве, која би могла да затвори правац према Беранама и долини Таре. Продором непријатеља у Беране била би заобиђена и 9 црногорска бригада, која је била на десној обали Лима, источно од Берана.

Непријатељ је напао и 9 бригаду од Рожаја, и то један њен батаљон на положају Радованово Брдо. Нијемци су нападали у јачини око 300 војника и овладали Радовановим Брдом, изгубивши 12 мртвих, док је батаљон 9 бригаде имао 1 мртвог и 5 рањених.[2]

[2] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

Даље, на сјеверу, непријатељ је у двије колоне напао и 8 црногорску, и то једном од Пештера према Бијелом Пољу, а другом према Ивању, у које је и ушао, док је на правцу Бијелог Поља задржан у висини Змињца. Током дана стигло је из Сјенице у Пријепоље око 1.500 Бугара са јачом артиљеријом. Истога дана увече из Пријепоља у Пљевља стигло је 40 камиона са војницима и 6 тенкова, а у Јабуку 20 камиона и неколико топова. Према извјештајима Штаба 37 дивизије, прије три дана стигли су у рејон Пријепоља дијелови дивизије „Принц Еуген", јачине 2.000 војника, који су крајем јула учествовали у борби у рејону Андријевице.

ВШ је наредио депешом да 8 црногорска ударна бригада уђе у састав своје дивизије, јер је 1 пролетерској дивизији претстојао пут за Групом дивизија у Србију.

У вези ситуације која овога дана није била баш најбоља за наше снаге и нашу слободну територију у Црној Гори, Штаб 2 корпуса је још једном наредио јединицама да воде упорну активну одбрану примјењујући бочне ударе, док се јасније не сагледају даље непријатељске намјере.

Пошто се средио и прибрао послије јутарњег изненадног напада непријатеља, Штаб 5 пролетерске бригаде је донио одлуку да своје лијево крило не држи на положајима на десној обали Лима.

И Штаб 9 бригаде је током дана издао наређење за извјесну прегрупацију својих батаљона. Свој 1 батаљон је хитно послао у рејон Андријевице у помоћ 5 пролетерској бригади. Овај је батаљон добио задатак да посједне Јериња Главу и Превију. Једна чета 2 батаљона упућена је да затвори правац Веља Стијена—Симовче, постављајући се тако у распоред италијанских партизанских јединица, које ни овога пута нијесу морално биле дорасле овако крупним задацима, услијед чега су наше чак и мање јединице морале да контролишу и њихове отсјеке. Главнина 2 батаљона је добила задатак да се по паду мрака пребаци у Беране. Штаб бригаде је очевидно стварао резерву. Трећи и 4 батаљон су остали на својим досадашњим положајима.[3] Они су, заправо, били у додиру са непријатељем. Извлачећи брзо

[3] Штаб 9 бригаде, 12. 8. 1944; 3/1, 760.

искуство из изненадног напада на Штаб 5 пролетерске бригаде, Штаб 9 бригаде је скренуо својим батаљонима пажњу на будност и опрезу, а, с обзиром на то да је непријатељ имао тако велики успјех на правцу Андрије-

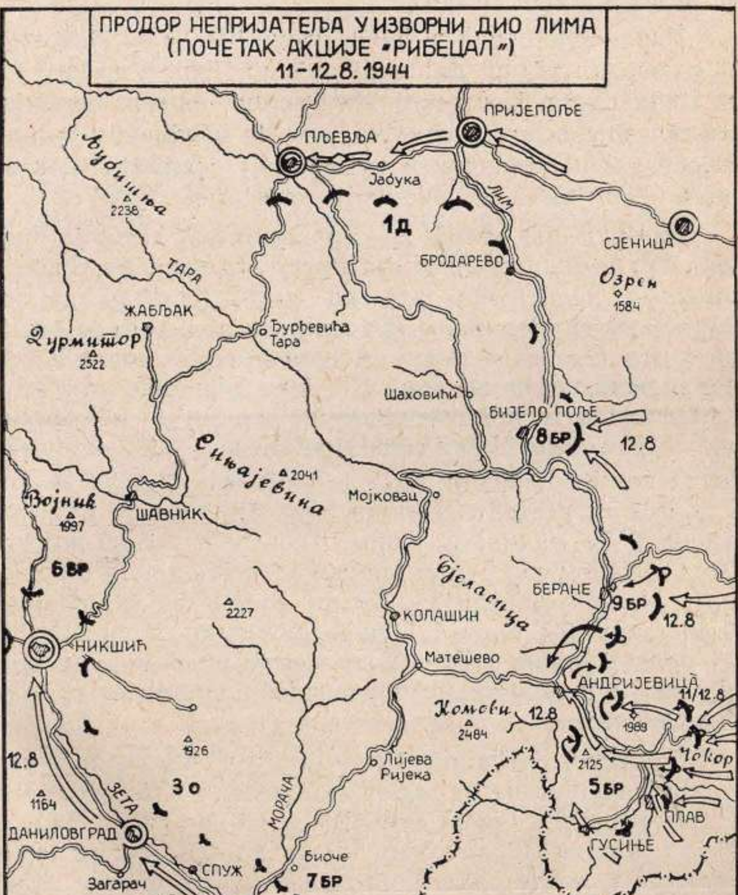

вице, није им препоручивао да положаје на десној обали Лима држе по сваку цијену. Штаб 9 бригаде је правилно оцијенио ситуацију у којој би се нашле његове јединице

ако би, ангажоване упорном одбраном, остале на десној обали Лима у моменту кад непријатељ пробије у Беране. Због тога је батаљонима на десној обали одредио прихватне положаје у висини Црног Врха и Виницке, на лијевој обали Лима.

Павле Јовићевић је јавио радиограмом из Метохије да се поред пута од Ђаковице, преко Пећи и до на 9 км од Пећи према Косовској Митровици, налази непријатељска војска под шаторима, али да извиђачки органи нијесу могли установити нумерацију јединица, док су снаге процијењене на око двије дивизије.

Видјели смо раније да се непријатељ, послије продора Групе наших дивизија преко Санџака ка Србији, нашао у недоумици шта да ради, немоћан да јој осујети даље продирање. Та се немоћ код њега осјетила нарочито онда када је Група дивизија форсирала Ибар. Изманеврисана је њемачка 1 брдска дивизија, која није успјела да се на вријеме прикупи за акцију „Драуфгенгер" од Косовске Митровице. Пробијена је одбрана Ибра. Група наших дивизија није се више могла зауставити. А пошто су у страха велике очи, Нијемци су видјели опасност од надирања наших нових снага из долине Лима правцем за Групом дивизија, услијед чега су упутили 14 пук дивизије „Принц Еуген" са дијеловима 99 пјешадиског пука 1 брдске дивизије да онемогући тај продор нових снага. У ту сврху су били упућени дијелови 5 њемачког моторизованог полициског пука у правцу Рашке.

У оваквој ситуацији Нијемци су донијели коначну одлуку да одустану од даљег ангажовања главних снага за гоњење наше Групе дивизија и да све расположиве снаге у долини Ибра окрену на запад и усмјере на наше јединице у долини Лима, са циљем да их одбаце даље на запад, како не би могле и оне да иду у Србију. Ову нову акцију крстили су именом „Рибецал", што смо већ и раније споменули. Генерал Флепс, коме је било повјерено непосредно руковођење овом акцијом, упутио је 1 брдску дивизију преко Пећи на Чакор, а 14 пјешадиски пук 7 СС дивизије „Принц Еуген" правцем Нови

Пазар—Сјеница—Пријепоље. У међупростору су биле јединице из акције „Драуфгенгер“ које су на томе сектору и у тој акцији нападале.[4]

ЈЕДАНАЕСТОДНЕВНА МАНЕВАРСКА ОДБРАНА ОД ЧАКОРА ДО ВОЈНИКА

13 август

(Скица 46)

Непријатељ је овога јутра, скоро са потпуно кружног распореда око наших снага, предузео напад: од Никшића, Подгорице, Андријевице, Рожаја, Пештера, Пријепоља, Јабуке и Пљеваља.

Народ је осјетио озбиљност ситуације на коју је, уосталом, био упозорен од стране наших штабова још прије почетка офанзиве. Формирале су се дуге колоне збјегова. Тако, само из Среза андријевичког, гдје је народ крајем јула доживио страховит покољ, креће збјег од 15—20.000 жена, дјеце и стараца.

На сектору Приморске оперативне групе 2 далматинска пролетерска бригада је разбила једну њемачку колону, која је имала намјеру да се из Требиња пробије према нашој слободној територији, а 6 црногорска бригада је вратила у Никшић непријатеља који је овога јутра био предузео напад. Против четника, који су нападали са албанске територије у позадини 7 црногорске бригаде, која је била већ дуже времена у Кучима, водила се јака борба. Четници су нападали 7 бригаду у Кучима и од Врмоша. На том правцу је са њима било и нешто Нијемаца. Али се линија фронта на читавом том отсјеку није измијенила.

Током ноћи 12/13 августа Штаб 5 пролетерске бригаде је остварио своју одлуку од 12 августа: да своје јединице не држи на десној обали Лима и. од Андријевице, из разлога који су нам већ познати. Тако је лијево

[4] Током даљег излагања сријетаћемо се са разном нумерацијом непријатељских јединица до које су долазиле наше снаге, али која није била сасвим тачна. Ту нумерацију наводимо због тога да бисмо и конкретну ситуацију могли гледати и оцјењивати као што су то радили одговарајући наши штабови. То нам неће сметати да извучемо правилне закључке.

крило ове бригаде 13 августа освануло на лијевој обали, но није успјело да задржи непријатељско наступање. Први батаљон 9 бригаде, који је у току претходног дана дошао у рејон Андријевице, појачао је одбрану 5 пролетерске на овоме правцу, али, с обзиром на велику надмоћност непријатеља и по броју и по наоружању, наше јединице нијесу могле да га зауставе. Он је овладао Андријевицом и Беранама. Девета бригада је била успјела да благовремено пребаци своје батаљоне на лијеву обалу Лима и да заузме одбранбене положаје на истакнутим тачкама з. од Берана. Италијанске партизанске јединице повучене су још раније на лијеву обалу Лима, из разлога који смо навели. На отсјеку 9 бригаде, тј. на комуникацији Андријевица—Беране, непријатељ је имао 28 мртвих и 40 рањених. Уништено је 2 тенка и 1 мотоцикл.[5]

По овлађивању Андријевицом непријатељ је продужио напад и према Трешњевику, којим је такође овладао и почео да се оријентише према Матешеву. Велики број непријатељских бомбардера напао је у неколико махова правац Трешњевик—Матешево, а нарочито Матешево, мислећи, ваљда, да се ту налазе наши штабови. Није много погријешио. Баш у моменту бомбардовања Матешева, преко самога моста на Тари прелазио је Штаб 3 дивизије са приштапским јединицама. Од масе бомби ниједна није успјела да бар рани некога из дуге колоне.

На отсјеку 5 пролетерске бригаде непријатељ је уз јаку подршку артиљерије и авијације овога дана овладао линијом Хан Дрндарски (на комуникацији Андријевица—Матешево) — Лиса (триг. 1877) — с. Трепча (на комуникацији Андријевица—Беране). Он је, благодарећи сталном убацивању у бој одморног људства, врло брзо наступао. Борци 5 пролетерске су давали изванредно снажан отпор, али су ширина фронта који су бранили, и несразмерно велико преимућство непријатеља по броју и наоружању, умањивали ефекат тога отпора. Најжешћа се борба водила на Малешу (4 км ј. од Андријевице) и Ковачевом Брду (с—з од Андријевице) са кога је непријатељ одбациван четири пута. Једна чета 2 батаљона, која је била у заштитници на Липовици, била

[5] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

је отсјечена и бачена на с. Обзовик (7 км ј. од Андријевице) и падине на југозападу. Она ће се, тек неколико дана касније, повезати са 7 бригадом у Прекобрђу.[6]

Ширина фронта која је јединицама 3 дивизије наметнула растреситу одбрану, и терен који се врло тешко савлађује у циљу маневра дуж фронта, допринијели су бржем продирању непријатељских снага. Тежиште његовог напада било је углавном дуж комуникације Андријевица—Матешево, док су му и снаге на споредним правцима биле врло велике. Због оваквог брзог развоја догађаја тешко је било установити јачину непријатељских снага.

На сектору 1 пролетерске дивизије борба је бијеснила читав дан. Осма црногорска бригада је ипак успјела да се одржи на десној обали Лима у рејону Бијелог Поља, гдје су борбе вођене на линији с. Побретиће—с. Змињац—с. Јасен—с. Затон. Главнина дивизије водила је борбу на линији с. Грачаница (у долини Лима, 9 км ј. од Пријепоља)—с. Миљевићи (8 км ј. од Пријепоља)—с. Скокуће—Камена Гора (триг. 1483)—с. Матаруге—с. Јасен—с. Оџак—Хоћевина (10 км ј—з од Пљеваља).

Штаб 2 корпуса, цијенећи ситуацију овога дана, закључио је да непријатељ има намјеру да продре у долину Таре, да ту овлада Матешевом и Колашином па да брзо разграна успјех према Подгорици и Мојковцу. Брзина којом је непријатељ тежио да ово оствари открива једновремено и његову намјеру да окружи наше снаге по дијеловима на тешко проходном терену између Лима и Таре и у Кучима, како би лакше могао да продире даље. О томе да ли је ово нека успутна офанзива, наши штабови још никако нијесу могли рећи ништа одређено. Цијенећи ситуацију у којој је непријатељ био у том периоду рата, нагињало се претпоставци да се те његове снаге извлаче са југа.

На основу такве претпоставке могло се закључити да се ради о његовој успутној офанзиви. Међутим, све оне припреме које су код непријатеља уочене прије почетка ове офанзиве, не могу да не скрену на себе пажњу и да сасвим друкчије не окарактеришу овај непријатељски удар. Закључак је могао да буде тај да непријатељ-

[6] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15 августа 1944 године; 5/3, 758.

ске снаге, које су у покрету са југа на сјевер, с обзиром на то да су биле врло бројне и да им се наша слободна територија у Црној Гори испријечила и војнички и политички пред њиховим тежњама, очигледно је да су добиле задатак да ликвидирају нашу слободну територију, ако никако другаче, а оно бар истјеривањем наших снага са те просторије, на којој би послије успоставили четничку власт што би Нијемцима увелико конвенирало.

У духу овакве процјене ситуације, Штаб 2 корпуса је донио одлуку која се види из његовог наређења потчињеним штабовима и која се углавном састоји у сљедећем:

Прва пролетерска дивизија продужава извршавање ранијег задатка (затвара правац од Пријепоља и Пљеваља ка долини Таре с тим што ће 8 црногорска ударна бригада и даље остати на десној обали Лима. То значи да она остаје, свакако, због овакве ситуације, још увијек под командом Штаба 1 пролетерске дивизије). Посебна пажња скренута је 1 пролетерској дивизији на правац Пљевља—с. Негобуђа (9 км и. од Жабљака).

Трећа црногорска ударна дивизија, са двије своје бригаде, затвара правац од Андријевице и Берана, заузимајући погодан распоред постепено и према ситуацији. Са 7 бригадом затвара правац од Подгорице, с тим што ће ова бригада оријентисати један свој батаљон десном обалом Мораче са задатком да затвори правац за с. Трмање (око 12 км сјев. од Биоча) и Г. Ровца (око 13 км с—з од Лијеве Ријеке) и да одржава везу са Зетским одредом.

Приморска оперативна група, са једном бригадом, затвара правац Никшић—Шавник, водећи рачуна и о правцу ка Жупи, а са осталим снагама дејствује дуж комуникације Никшић—Вилуси—Грахово.

Још је наређено да се што јаче активира рад извиђачких јединица, да се напада што више бочно и из позадине, да се руше све комуникације, а становништву савјетовати да се склања из рејона комуникација и рејона у којима се воде борбе.

Очигледно је да се оваквом одлуком жељела створити могућност ослонца на масив Сињајевине, а по потреби и Дурмитора. Тражење ослонца на овакве планинске масиве претставља редовну тежњу наших снага

у Народноослободилачком рату увијек кад им је пријетила опасност од бројнијег и наоружанијег непријатеља. У овоме је наше командовање успијевало и успјело да вјештину ове врсте маневра обогати великим бројем мајсторски изведених потеза.

У одлуци коју смо горе цитирали види се настојање да се сачува комуникација Пљевља—Шавник—Никшић, што се предузимало увијек кад су наше снаге западале у тешку ситуацију у долинама Таре, Лима или Мораче, јер се држањем те комуникације спречава непријатељу да пребацује своје снаге из Санџака у рејон Никшића и обратно, а нашим снагама омогућава наслон на моћне масиве Сињајевине и Дурмитора, који су подесни за одлучну (чак и отсудну) одбрану и маневар.

Међутим, требало је знати да ли ће 1 пролетерска дивизија кренути за Србију онако како је ВШ, једном ранијом депешом, био предвидио. Наиме, ВШ је наредио да, у случају непријатељске офанзиве на Санџак, 1 пролетерска треба да се упути са Групом дивизија у Србију. Она је горњим наређењем остављена за одбрану Лима и за затварање правца Пљевља—Мојковац, што све обезбјеђује сјеверни бок снага у долини Таре.

Брзо надирање непријатеља умногоме је реметило везе. Штабови су организовали радиовезе. Курири су закашњавали, јер нијесу могли да се крећу предвиђеним маршрутама.

Штаб 3 дивизије наредио је овога дана депешом Штабу 9 црногорске бригаде да своје снаге постави на положаје Троглав (к 2075 на јужном дијелу Бјеласице)—Кључ (и. од Колашина), а у случају да непријатељ одбаци 5 пролетерску, да се постави на линију Марково Брдо (3 км сјев. од Колашина)—Лукачко Брдо (7 км сјев. од Колашина).

Штабу 7 бригаде је Штаб дивизије наредио да два своја батаљона остави на десној обали Мораче, а два да извуче на линију Вјетарник—Лијева Ријека. Штаб 7 бригаде наредио је 1 батаљону да, по паду мрака и у највећој тајности, изврши покрет правцем с. Кржања—Церовац—с. Брскут—Вјетарник и да на Старом Лазу затвори правац од Подгорице према Лијевој Ријеци. Батаљону је наређено да позадинске дијелове смјести у с. Птич, јер ће се, у случају јачег непријатељског притиска, батаљон извлачити у правцу тога села. Други и

4 батаљон су стављени под команду замјеника команданта бригаде с тим да 4 батаљон, по паду мрака и у највећој тајности, изврши покрет правцем с. Биоче—с. Доње Мрке—с. Горње Мрке—с. Петровићи, и да се повеже са 2 батаљоном који се већ налазио на положају Вежешник—с. Радећа. Задатак ова два батаљона био је да не дозволе непријатељу продирање десном обалом Мораче. Под команду замјеника команданта бригаде стављене су и све партизанске јединице на сектору Пипери—Бјелопавлићи. 2 батаљон је имао да позадинске дијелове упути позади својих положаја, а 4 батаљон у правцу с. Петровићи—с. Трмање. Трећи батаљон је одређен да што прије ухвати везу са 5 пролетерском бригадом и тако споји лијево крило 7 бригаде са десним крилом 5 пролетерске. Но, у случају да батаљон не оствари ову везу, имао је да се оријентише, по претходном договору са Штабом 1 батаљона, на правац Прекобрђе.

Бригадни позадински дијелови су се упутили у Прекобрђе (око 6 км и. од Међуријечја), а Штаб бригаде је прешао у с. Међуријечје (сјев. од с. Г. Ровца).

*

И поред јаког напада непријатеља на те јединице, оне нијесу претрпјеле ниједан тежак неуспјех у тактичком смислу више но што се може претпоставити и очекивати при оваквом стању ствари. Овако широк фронт дивизије, врло ријетко посједнут, што је терен још усложавао, није пружио никакву могућност непријатељу да своју брзину крунише евентуалним забацивањем мањих или већих снага иза борбеног распореда наших јединица. Снаге 3 дивизије су потискиване, али не и разбијене. Оне су давале отпор потпуно организовано. Најкритичнији је био онај моменат, 12 августа прије подне, када је непријатељ на брзину успио да пробије одбрану 5 пролетерске бригаде на Чакору и да продре у долину Лима, расијецајући борбени поредак 5 пролетерске на два дијела, који, већ и због онаквог земљишта, нијесу могли имати никакву чврсту тактичку везу, а поред тога, да лијево крило ове бригаде набаци леђима на дубоку долину Лима у рејону Андријевице, гдје се није могло ослонити ни на какве прихватне положаје.

(Д. Гаговић)

Напуштање домова за вријеме непријатељске акције „Рибецал“

(Д. Гаговић)

Морала су се склањати и дјеца, једини становници многих кућа

14 август

(Скица 46)

На сектору Приморске оперативне групе није било значајнијих промјена. Одбачена је назад опет једна непријатељска колона, која је имала намјеру да продире из Никшићког гарнизона на запад.

На основу поменутог наређења Штаба 2 корпуса од претходног дана, Штаб Приморске оперативне групе је поставио ове задатке својим јединицама:

— 2 далматинској пролетерској бригади да са три своја и два бокељска батаљона заузме распоред на линији с. Броћанац (5 км с—з од Вилуса)—Вилуси—с. Спила и затвори правац од Вилуса за Требиње, Грахово и Билећу. Напоменуто је да батаљони буду прикупљени, а да са мањим извиђачким групама контролишу и извиђају поменути правац.

— Два пролетерска далматинска и Никшићки ударни батаљон, као посебна група, да заузму распоред: један далматински батаљон у рејону засеока Крушчице (с—и од Трубјеле), са задатком затварања праваца од Јабуке (8 км с—и од Грахова), Трешњева, Бијелих Пољана и Броћанца (10 км ј—з од Никшића), слабијим дијеловима да контролише додијељене правце, а главнину да држи на окупу; 2 батаљон 2 далматинске да се постави у рејон с. Стуба—Кулина (к 764) са задатком да затвори правац Никшић—с. Стуба (6 км с—з од Никшића) и да чврсто држи Кулину; Никшићки ударни батаљон да буде на комуникацији у рејону Кусиде, с тим да своје мање снаге распореди у рејону с. Риђани—с. Клачина, са задатком да затвори правце: Никшић—Трубјела; Будош (к 1213)—Трубјела и Бијеле Пољане—Броћанац (одвојеним снагама).

— 6 црногорској ударној бригади да на линији Брезовик (заселак у Горњем Пољу код Никшића)—Товић (с—и од Никшића) затвори правце: Никшић—Шавник, Никшић—Пива и Никшић—Жупа. Извиђачким групама да контролише и извиђа у правцу села: Драгова Лука, Рубежи, Драговољићи, а у правцу Жупе и рокадне правце из долине Зете према Жупи.

Распоред штабова: Штаб 2 далматинске пролетерске у Ријечанима (6 км с—и од Вилуса); Штаб 6 бригаде у Ивању (на комуникацији за Шавник 10 км од Ник-

шића); Штаб групе батаљона у Стуби; Штаб Приморске оперативне групе у Каменском (12 км с—и од Вилуса).

— Извиђачком батаљону 2 корпуса да у рејону Убли (Чевски)—Бијело Поље затвори правац од Чева.

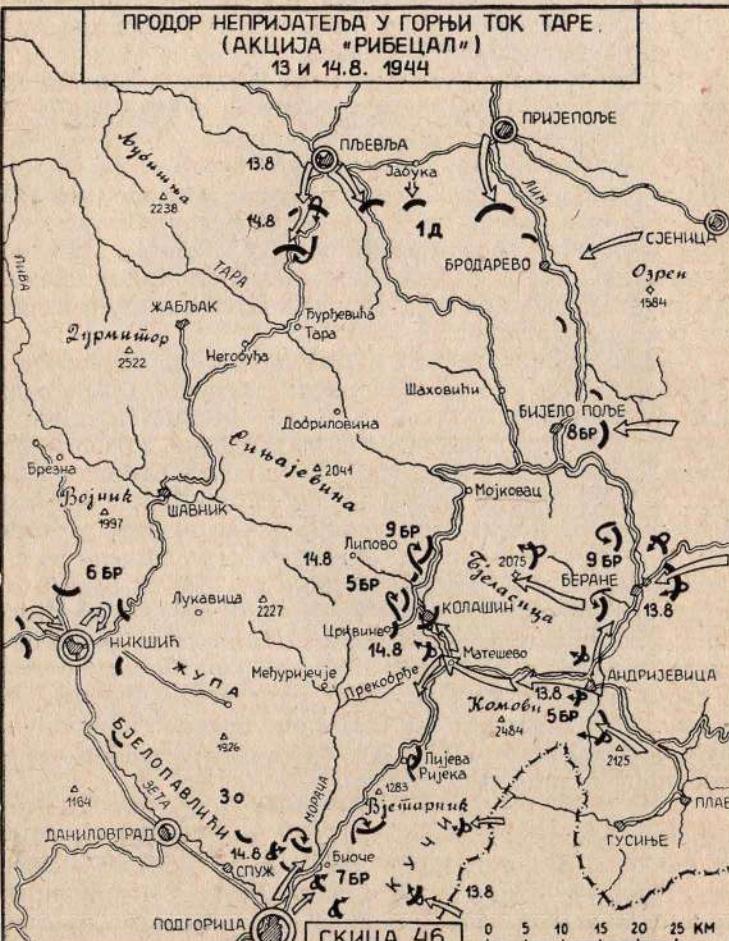

У току овог дана, непријатељ, који је нападао од Подгорице према Биочу, овладао је Вежешником, те су се батаљони 7 бригаде морали нешто повући.

Ситуација код 5 пролетерске бригаде се погоршала послије пада мрака, 13 августа. Она је била принуђена да током ноћи 13/14 августа пребаци у рејон Матешева један свој батаљон на лијеву обалу Таре. Овога дана непријатељ је ушао у Матешево и кренуо према Лијевој Ријеци и Колашину. Због овакве ситуације, Штаб 3 дивизије је наредио депешом Штабу 7 бригаде да батаљоне из рејона Вјетарник—Лијева Ријека оријентише према Прекобрђу, на ком правцу да се повежу са јединицама 5 пролетерске бригаде. Пошто је правац ка Прекобрђу врло тежак, због своје испресијецаности и покривености шумом, могло се очекивати да ће се ова веза између 5 пролетерске и 7 бригаде врло тешко остварити, па, да би се томе помогло, Штабу 7 бригаде је наређено да ову тражи и даље према Црквинама, ј—з од Колашина, наговјештавајући јој правац повлачења у случају да се ово буде морало наставити. Основни правац за читаву дивизију је био: Колашин—Липово—Сињајевина—Жупа Пивска.

Послије изласка непријатеља на Трешњевик отвориле су му се широке могућности за брзо надирање, јер му терен пада под ноге, а наше јединице нијесу имале на њему сигурног ослонца. У сличној је ситуацији била и 5 пролетерска 12 августа у долини Лима. Но, овога је дана фронт дивизије био прилично сужен. Штаб дивизије је упорно настојао да се бригаде прикупе на одређеним правцима и да се међу њима успостави чврста веза.[7]

Једино би се, ипак, могло примијетити: непријатељ је јединицама 3 дивизије наметнуо фронталну борбу, из које се оне нијесу могле извући. На тако широком фронту ова околност нашим јединицама није конвенирала. Штабови су схватили да се мора водити упорна одбрана, а специјално је то схватио Штаб 3 дивизије.[8]

---

[7] Овај је посао изискивао велике напоре и умјешност, а од повезаности јединица зависила је даља организована одбрана. С те стране се данас не би имало шта пребацити Штабу дивизије ни штабовима бригада, јер су и један и други даноноћно будно пратили сваки покрет непријатеља и држали команду у својим рукама тако да се није могло десити никакво изненађење.

[8] Упореди са директивама Штаба Приморске оперативне групе! Но, треба имати у виду да су 3 дивизију нападале знатно јаче непријатељске снаге, и то на широком фронту, те

Послије упада у Матешево, непријатељ ипак није успио да тако брзо уђе у Колашин. Батаљони 5 пролетерске, повезани са 9 црногорском бригадом на свом лијевом крилу, задржавали су непријатеља читав дан на прилазима Колашину. Порушени су сви пропусти на комуникацији Матешево—Колашин те овај није могао да прави дубоке продоре својим тенковима, као што је то чинио до Матешева. Веза између 5 пролетерске и 9 бригаде успостављена је на Равном Кључу. Непријатељ је јаким снагама наступао и на 9 бригаду од Берана према Бјеласици, коју је током дана освојио.

Успјевши да успостави везу међу бригадама, пред главним непријатељским снагама, и да донекле успори непријатељско надирање, Штаб 3 дивизије је донио одлуку да, по паду мрака, извуче своје јединице из додира са непријатељем и да образује одбрану на лијевој обали Таре. У ту сврху је наредио штабовима 5 пролетерске и 9 бригаде да своје батаљоне пребаце на ову обалу, прелазећи ријеку у рејону Колашина. Ово пребацивање је започело одмах по паду мрака и текло је потпуно организовано. Заштитни дијелови ових бригада водили су тешке борбе скоро цијелу ноћ. Благодарећи томе непријатељ није осјетио извлачење наших главних снага.

По преласку на лијеву обалу Таре, 5 пролетерска се поставила на положај с. Лом—Јасенови—с. Дрије-

---

није било правца куда није наступала мања или већа непријатељска колона, без обзира на то да ли је земљиште било више или слабије пролазно. Непријатељ је дрско чешљао сваку шуму и сваку јаругу. Маневарски терен наших јединица је био врло мали, чак толико мали да им је сужавао сваку иницијативу за евентуално пребацивање у позадину непријатеља. С друге стране, непријатељ је био толико бројно надмоћнији да забацивање мањих јединица 3 дивизије у његову позадину не би имало никаквог ефекта, нарочито кад се има у виду да је непријатељ ангажовао четнике не само за обезбјеђење својих бокова, јер је познавао нашу тактику, него чак и иза свог борбеног распореда, нарочито прва два дана. Са тим четничким групама кретали су се и мањи дијелови Нијемаца, послатих са својим четничким слугама баш ради тога да њихова главнина не доживи какво изненађење с бока или из позадине. Штаб 3 дивизије је помишљао на забацивање мањих јединица непријатељу у позадину, али у томе није видио неку нарочиту корист.

нак—Бабља Греда[9] са побочницом у рејону Црквина. Лијево од ње је била 9 црногорска бригада, која је током овога дана углавном била у повлачењу правцем Беране—Бјеласица—Колашин. Непријатеља, који је надирао за бригадом, задржавали су само мањи заштитни дијелови, док се главнина бригаде није упуштала у упорнију одбрану, због тога што је успјех непријатеља на правцу његовог главног удара угрожавао благовремено извлачење 9 бригаде на лијеву обалу Таре.[10]

Лијево од 3 дивизије, у Санџаку, 1 пролетерска дивизија била је мирна све до 16 часова, када је непријатељ предузео напад и постигао успјех на правцу Пљевља—Левертара и јужно од Пријепоља.

Штаб 2 корпуса је 1 пролетерској дивизији дао директиву да се прикупи јужно од Пљеваља у циљу јачег затварања правца према Левертари и припремања за пробијање на сјевер од Пљеваља, свакако због тога што је главни задатак 1 пролетерске дивизије био пут за Србију.

Штаб корпуса се премјестио из Манастира Морачког у Горњу Морачу. Сви тешки рањеници преносили су се на Негобуђу ради евакуације авионима. Број ових рањеника се стално повећавао.

Иако је непријатељски напад трајао већ три дана, интересантно је да се још никако није испољавао какав јачи напад од Подгорице и Никшића. Може се вјеровати да је такво држање непријатеља у тим гарнизонима било сасвим намјерно. Ово је протумачено као његова тежња да нас обмане како бисмо занемарили обезбјеђење са тих праваца, а он да нам онда прекине везу са нашим старим одличним савезницима: Сињајевином и Дурмитором, и да нас набаци на своје гарнизоне у долини Зете.

15 август

(Скица 47)

На сектору Приморске оперативне групе није било значајних догађаја.

---

[9] Бабља Греда се диже непосредно изнад Таре и друма на њеној лијевој обали, према излазу друмом из Колашина. На њеним источним падинама је с. Бабљак.

[10] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

На фронту 7 црногорске бригаде непријатељ није испољио јаче дејство. Међутим, од Матешева је, рано изјутра, извршио продор до Јабуке на правцу Биоча. Због тога је Штаб 3 дивизије наредио 7 бригади да батаљоне из рејона Лијева Ријека—Вјетарник рокира према Прекобрђу, онако како је то већ раније био наредио. На тај начин је непријатељу била отворена комуникација Матешево—Подгорица. Процјењујући ситуацију на томе правцу, Штаб 3 дивизије је дошао до закључка да би било непотребно држати ову комуникацију, јер би то наше јединице које би је браниле коштало жртава. Ту би конкретно требало урачунати само два батаљона 7 бригаде, који не би ни били у стању да је одбране. Међутим, могло би се десити да се ови батаљони, ангажовани у упорној борби, изолују од других наших јединица, а веза између 7 и 5 пролетерске бригаде била је толико нужна да је Штаб дивизије на њој радио читав дан. Рано изјутра, када је непријатељ продро до Јабуке и када је Штаб дивизије наредио 7 бригади да два батаљона пребаци на Прекобрђе, наређено јој је да везу са 5 пролетерском тражи на правцу засеока Тори (7 км з. од Матешева). Међутим, ова веза није успостављена овога дана, па ни за неколико сљедећих дана. Осјећајући да са успостављањем ове везе иде доста тешко, што је условио карактер земљишта, Штаб дивизије је депешама, једном за другом, јављао 7 бригади о линији положаја 5 пролетерске и дао јој нове правце и тачке за повезивање са њом. У 15.40 часова Штаб дивизије је послао 7 бригади сљедећу депешу:

> „Управљајте се према V бригади. Ваш правац Јаворје, правац Пете Вратло. По изласку на те тачке веза према Градишту."

На основу оваквих кратких и сажетих депеша врло лако се може командовати. Из ње је 7 бригада могла јасно да види какав јој је задатак и какав је задатак 5 пролетерске, као и то да за везом између ове двије бригаде не трага само 7 него и 5 бригада на правцу Градишта. Ова настојања Штаба дивизије нијесу била без добрих резултата, јер је кроз овакве депеше 7 бригада била сасвим чврсто повезана са 5 пролетерском, иако се њихови дијелови нијесу додиривали. Бригаде су се

међусобно осјећале и то им је била велика олакшица у раду, нарочито кад су биле начисто с тим да дејствују једна поред друге.

На отсјеку 5 пролетерске бригаде непријатељ је рано изјутра предузео напад и на Колашин. Изгледа да је био изненађен кад је видио да је варош напуштена. Ипак је био опрезан, јер на десној обали Таре није имао додира са нашим снагама, пошто су се и заштитни дијелови наших јединица у току претходне ноћи неопажено извукли из додира са њим. Непријатељ је, прво са мањим дијеловима, ушао у варош и кроз њу избио на саму Тару прекопута Бабље Греде. Сама Греда је висока неколико десетина метара, а на њој су била постављена наша аутоматска оруђа. Непријатељ је, касније, колонама наступао чистином према ријеци, на којој је већ био порушен мост. Наше су јединице рачунале да ће на том отсјеку одбранбеног фронта дивизије да бар успоре, ако не и сасвим да задрже, непријатељско надирање. Међутим, то се није десило. Непријатељ је јаком артиљериском ватром подржавао наступање својих снага, које су као руља насртале на Тару. Нијемци су падали под рафалима наших митраљеза и пушкомитраљеза. Губици непријатеља су свакако били мањи него што би иначе били да наша аутоматска оруђа нијесу била изнијета знатно изнад ријеке услијед чега нијесу имала бришуће дејство. Но, у Тари је нашао смрт велики број Нијемаца. Послије форсирања ријеке, Нијемци су муњевитом брзином продирали према Мојковцу. Сада се код наших штабова појавила претпоставка да ће непријатељ вјероватно престати са даљим напредовањем према Сињајевини, јер је овладао комуникацијом Колашин—Мојковац, а отворена му је и комуникација Матешево—Подгорица.

Пета пролетерска бригада је замркла на положају с. Црквина—Доње Вучје—с. Блатина.

Лијево од ње је била 9 бригада, која је добила задатак да своје лијево крило протегне падинама Савине Греде и изворним дијелом Штитарице.

Ова бригада је, ноћу 14/15 августа, порушила комуникацију Колашин—Мојковац на своме отсјеку и поставила барикаде. Због тога непријатељ, до пада мрака овога дана, није успио да напредује. Његови су губици на отсјеку 9 бригаде били: 35 мртвих и већи број рање-

них[11]. Сама бригада није имала губитака, јер се користила искуством, из своје, истина, не много велике ратне праксе: да се притаји на маскираним положајима, у заклонима припремљеним на брзу руку од камења или дрвета, и да непријатеља пусти на блиско отстојање. До мрака је бригада остала на истим положајима.

Касно, током овог дана, у Штабу 3 дивизије се дознало да су два батаљона 7 бригаде осванула у Прекобрђу, радећи по директиви Штаба дивизије од претходног дана. Друга два батаљона ове бригаде, на десној обали Мораче, због ситуације код Колашина, повукла су се на нове положаје, како не би изостајала. Ови су батаљони изашли у висину Лукавице. Надирање непријатеља на њих није било јако. Тако је овога дана увече линија положаја 7 бригаде била Лукавица—Капа Морачка (к 2227, к 2216) — Горња Морача.

Штаб 3 дивизије замркао је у Липову, али ће већ идућег јутра осванути на другом мјесту. С обзиром на то да није било изгледа за заустављање непријатеља дуж комуникације према Мојковцу и да су положаји за одбрану на линији на којој су се јединице налазиле били врло неповољни (Штаб дивизије је детаљно знао само за положаје 5 пролетерске и 9 бригаде), Штаб дивизије је одлучио да главнину снага извуче на Сињајевину, гдје су положаји за одбрану били много бољи. Штаб 2 корпуса је замркао у рејону Поља Драговића, у долини Мораче, али ће и он сљедећег јутра осванути много даље на правцу извлачења његових јединица.

Губици непријатеља на правцу његовог главног удара, тј. на отсјеку 5 пролетерске бригаде, од 12 августа до данас, цијене се на око 450 мртвих, од којих је највећи број пао при форсирању Таре у рејону Колашина, и много већи број рањених. Пета пролетерска је за ово исто вријеме имала: 15 мртвих, 12 рањених и 14 несталих.[12]

Прва пролетерска дивизија је водила читав дан борбу јужно од Пљеваља.

Овога дана је од Врховног команданта стигла у Штаб 2 корпуса сљедећа депеша:

„Не можемо предвидјети развој ситуације код вас. Било би погрешно нашу I дивизију увлачити у тешке

---

[11] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[12] Релације 5 бригаде од 1—15 августа 1944 године; 5/3, 758.

борбе јер јој са Лекићем[13] *претстоји покрет. Било би пожељно када би се она нашла заједно са XXXVII дивизијом на сектору Златибор — Голија — Златар. С обзиром на садашњи њен распоред не можемо процијенити да ли се она може сада без борбе и губитака пребацити на тај сектор. Имајте у виду ове наше напомене у погледу I дивизије и Лекића. Основно је не изложити губицима наше јединице, чиме би се смањила њихова борбеност и способност за покрет.*"[14]

Друга депеша, истога дана, од ВШ гласи:

„Лекић са три дивизије долази преко Вучева на сектор Пива — Жабљак. Дивизије водиле борбу, имале губитака и врло су исцрпљене. Прихватите их и предузмите одмах све да се нахране и попуне материјалом. Ове јединице не смију се уводити у борбу. Треба им дужи одмор. Од њих примите све рањенике и болеснике. Настојте да их евакуишете у Италију. У противном задржите их у вашим болницама."[15]

Трећа депеша гласи:

„Хитним покретом пребаците I дивизију и VIII бригаду преко Лима ка XXXVII дивизији и нека маневришу на сектору Златибор — Голија. Са вашим снагама маневришите на сектору Сињајевина — Дурмитор — Голија. Лекић са три дивизије пристиже у Пиву. Не увлачити у нове борбе. Са њима се повежите радио везом и директно куриром. Све рањенике ваше, I дивизије и Лекићеве групе евакуишите авионима са Негобуђа."[16]

Ове је депеше требало имати у цјелини да би се јасније могли видјети задаци јединица 2 корпуса у оваквој ситуацији.

Прва пролетерска дивизија, са 8 бригадом и 37 дивизијом, добила је нов задатак који их одвлачи са њиховог досадашњег терена. Њиховим одласком остаће потпуно откривен лијеви бок снага 2 корпуса и сасвим погоршана ионако већ незавидна ситуација. Ово, свакако, треба да доведе и до преласка снага 2 корпуса и преко комуникације Жабљак — Шавник — Никшић, јер је непријатељ може заузети чим му се створи слобода

[13] Генерал Данило Лекић, командант 12 корпуса.
[14] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/38—2, 394.
[15] Исто.
[16] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/38—2, 394.

дејства од Пљеваља према Жабљаку. А та могућност му се пружа чим 1 пролетерска дивизија напусти тај фронт. С друге стране, врло мали су били изгледи да би 1 дивизија повукла непријатељеве снаге за собом, јер је он у овој офанзиви већ сасвим јасно испољио своје намјере, циљ и правац.

Друга тешкоћа која је за 2 корпус произилазила из цитираних депеша Врховног команданта, јесте та што се сви рањеници из његових јединица и из 12 корпуса морају осигурати и евакуисати благовремено авионима, што у јеку непријатељске офанзиве не претставља тако лак посао. Поред тога, аеродром на Негобуђи био је скоро непосредно угрожен, што значи да ће ускоро већ сасвим бити ван контроле наших јединица.

Треће, 12 корпусу треба омогућити да се одмори, нахрани и снабдије материјалом, а за све три ове ствари изгледи су били сасвим минимални.

Ето, тако је 15 август, четврти дан офанзиве, у којој су наше јединице, под тешком борбом, окрвавиле све положаје од Чакора до Сињајевине, донио снагама 2 корпуса нове тешке задатке.

Темпо наступања непријатеља, који он није смањивао ни при савлађивању најтежег терена, пријетио је још тежом ситуацијом за наше снаге идућих дана. Са сјеверозапада је, за 12 корпусом, такође наступао непријатељ. Због тога, а још више зато што је Врховни командант забранио увођење у бој Лекићевих снага, 2 корпус не само што није смио рачунати на наслон на те снаге, него је морао мислити на то како да прихвати и обезбиједи 12 корпус. Перспективе су за то биле врло мутне. Опасност од тешке ситуације, у којој би се снаге ова два корпуса нашле окружене на масиву Дурмитора, била је очигледна. Иако нико није ни помишљао да би ту два наша корпуса била уништена, ипак се с нелагодношћу помишљало на потребу пробијања из окружења, при чему је, свакако, било најтеже то што би се тиме успорио покрет 12 корпуса према Србији.

16 август

(Скица 47)

Колоне избјеглица су се кретале на правцу повлачења јединица 3 дивизије. Међутим, и прилив новог

борачког људства у јединице дивизије био је врло велик. То је, уосталом, за наше снаге већ познати закон непријатељских офанзива.

Код Приморске оперативне групе није било значајнијих промјена, али јој је, и поред свега тога, Штаб корпуса наредио да мањим групицама испољи јаче дејство према Пјешивцима (на десној обали Зете), како би се умањио притисак непријатеља (четнички „гвоздени пук" Павла Ђуришића) на батаљоне 7 бригаде према Лукавици (6 км ј—з од Капе Морачке).

Тежиште догађаја је и даље било на правцу Колашин — Сињајевина.

Послије форсирања Таре, непријатељска колона која је наступала од Колашина према Мојковцу и колона која је надирала из Јужног Санџака у истом правцу, повезале су се у рејону Мојковца. Одатле је једна од тих колона, сасвим правилно, кренула низ лијеву обалу Таре, са циљем да обухвати Сињајевину и неутралише нашу одбрану на њој.

Као што смо видјели, Штаб 3 дивизије је, 15 августа увече, одлучио да организује одбрану Сињајевине. Он је наредио бригадама (са 7 бригадом још није имао везу) да се током ноћи 15/16 августа помјере на нове одбранбене положаје, како би са њих могле да пруже јачи и трајнији отпор непријатељском надирању. Тако су Нијемци у јутарњем нападу продирали уз Липово не наилазећи на јачи отпор наших јединица. Овога су јутра снаге 3 дивизије осванула на линији Лукавица — Капа Морачка — Катун Вратло — Борова Глава (к 1850 — на Сињајевини). Тежиште напада непријатеља је и даље било на отсјеку 5 пролетерске бригаде. Међутим, на том правцу он није имао успјеха, сем што је потпуно неометано изашао уз Липово и својим челом ударио на уски пролаз Вратла, између Јаблановог Врха и к 1899, на Сињајевини. Овим правцем, из Липова на Сињајевину, може се изићи једино једном уском каменитом стазицом, која се цик-цак пробија између стијења. Пета пролетерска бригада је тога дана издржала ватру цјелокупне њемачке артиљерије, која је била пристигла у рејон Колашина и Липова. Благодарећи упорности и жилавости борачког и командног састава ове бригаде и погодности природних положаја за одбрану, непријатељ није успио да учини ниједан корак

напријед. Пета пролетерска је одржала положај Градиште (триг. 2214) — Катун Вратло (к 1766) — Јабланов Врх (триг. 2203, к 2100) — Савина Греда (к 1883), затварајући тако узак излаз из Липова на Сињајевину.

Неуспјех непријатеља на овом правцу може се објаснити још и тиме што је био принуђен да главнину својих снага упути уз уску долину р. Плашнице, из које се земљиште, са обје стране, стрмо пење на дужини од око 15 км, што му није дозволило да напад изводи ширим фронтом. При скретању са комуникације Колашин — Мојковац. уз Липово, Нијемци су могли наступати на фронту око 2 км, а касније су морали овај фронт да сужавају тако да га у најкритичнијем моменту сведу на напад, такорећи, колоном по један.

Она непријатељска колона, која је по избијању у рејон Мојковца скренула уз с. Поља, предвече је овладала рејоном с. Добриловине и открила намјеру пробијања према нашем аеродрому у Негобуђи, што значи да зађе дубоко у позадину наших снага које држе источне положаје Сињајевине. На овом правцу непријатеља није имао ко да задржава. Пут му је био отворен нарочито због тога што је 1 пролетерска дивизија, по наређењу ВШ, већ претходног дана почела да се прикупља на правцу Пљеваља, а овог је дана већ почела и покрет према Ћеотини.

Девета црногорска бригада је запала овог дана у прилично тешку ситуацију. Штаб бригаде је био донио одлуку да користи добре природне положаје у долини Таре, према Мојковцу, и да задржи непријатеља. Међутим, напредовањем непријатеља уз Липово и од Мојковца према Бистрици, она је остала врло дубоко у непријатељским клијештима. Један њен батаљон, који је раније био упућен према Мојковцу, са задатком да штити лијеви бок и крило бригаде, што значи и цијеле 3 дивизије. није успио да задржи непријатеља. Због тога му је послат још један батаљон, али је ово већ било касно, јер су Нијемци радили врло брзо са јасно испољеном намјером да окруже наше снаге, конкретно 9 бригаду.

Ова се бригада ангажовала, по својој ранијој одлуци, да упорно држи положаје у долини Таре. Она је ту имала и успјеха, који је био сасвим локалног значаја и који није могао поправити општу ситуацију овог

(Д. Гаговић)

Блажо Јовановић објашњава новонасталу ситуацију у току акције „Рибецал“

дана код јединица 3 дивизије. У тјеснац Таре ушла је једна непријатељска колона од око 150 војника са комором, а јединице 9 бригаде су је преполовиле.[17]

Девета бригада је била на линији Кођаци — Говеђа Глава — Кравар (к 1761) — Борова Глава (к 1159), у моменту кад јој је Штаб 3 дивизије, процјењујући ситуацију код ње, наредио депешом:

> „Поставите се на линију Мужице—Јаворова Глава—Борова Глава."[18]

Но, пошто је непријатељ и даље продирао низ лијеви бок дивизије и пријетио да зађе чак у позадину, Штаб дивизије је депешом наредио 9 бригади:

> „Повуците се одмах на линију: Корман—Стражаница. 5 бригада ће се повући на Бабин Врх—Снијежница. Чувајте се обухвата са лијевог бока. Ваша даља оријентација у рејону Горња Буковица—Провалија."[19]

Овим је новим распоредом Штаб дивизије очевидно настојао да скрати фронт и ојача одбрану, ослањајући је на погодно земљиште. Из овакве одлуке Штаба дивизије избија смањивање његовог даљег интереса за Негобуђу, јер савијање 9 бригаде према правцу Горње Буковице и Провалије искључује могућност одбране Негобуђе.

Непријатељ је овог дана пред 9 бригадом имао 75 мртвих и око 100 рањених. Сопствени губици бригаде су били: 12 мртвих и 23 рањена.[20]

Седмој црногорској бригади је Штаб 3 дивизије наредио да, са линије Дебела Гора (к 1685) — Јаворје — Семољ (к 1720), затвори излаз из Мораче.

Продирањем према Добриловини (у долини р. Таре) и откривањем своје намјере да избије на Негобуђу, непријатељ је успио да донекле поремети одбрану 3 дивизије на Сињајевини, а то му је омогућило неборбено држање италијанских јединица. Непријатељево отворено настојање да јединицама 3 дивизије зађе у позадину принудило је Штаб дивизије да, пред мрак, нареди

---

[17] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[18] Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ. Ова линија затвара надирање дуж гребена Сињајевине.

[19] Исто.

[20] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

повлачење на нове положаје чак и 5 пролетерске бригаде, која је читав дан разбијала непријатељске нападе на Вратлу и на том га правцу потпуно задржала.

Нијемци су уочили тешкоће за продирање преко Вратла и Сињајевине (топографски тешко савладљиво, а за одбрану погодно земљиште) па су форсирали рад своје десне нападне колоне на правцу Негобуђе, а нарочито због тога што она тамо није наилазила на јак отпор и, друго, што се њен излазак у рејон Добриловине претворио у најзначајнији успјех непријатеља овога дана. С друге стране, ова је непријатељска нападна колона направила добар обухват нашег лијевог крила, угрозила бок наших снага и скратила отстојање до Негобуђе[21] на најмању мјеру.

Вриједно је овдје уочити неке поучне поступке Штаба 3 дивизије, наиме: жилава одбрана током читавог дана, а, по паду мрака, повлачење на нове положаје. При доношењу оваквих својих одлука Штаб дивизије нарочито је имао у виду: несразмјерно велику надмоћност непријатеља, силину његовог удара, несразмјерно велику ширину сопственог фронта, нередовну и скоро слабу исхрану људства и велику исцрпеност и умор јединица. Све ово није Штабу дивизије пружало гаранцију да би јединице, макар и послије успјешне одбране једног дана, биле у стању да своје положаје задрже и другог дана. Извлачење сопствених јединица из додира са непријатељем под заштитом ноћи претставља планско повлачење са старих и посиједање нових одбранбених положаја. Друго, уштеђиване су жртве, и, треће, непријатељ је био плански изазван да сљедећег јутра удара у празно.

За све ово вријеме, од напуштања рејона Андријевице, може се рећи да наша артиљерија уопште није ни дејствовала, јер није имала муниције. Због брзине пробијања непријатељских снага, нарочито прва два дана, наше су јединице биле принуђене да поједина тежа оруђа закопавају.

[21] Овдје не треба заборавити да смо на Негобуђи имали аеродром, преко којег смо се снабдијевали; са којег смо евакуисали рањенике и са којега, по познатом наређењу Врховног команданта, 2 корпус треба да евакуише и рањенике 12 корпуса. Нијемци су знали од какве је важности овај аеродром, па су, као што нам је из ранијег познато, већ неколико пута Негобуђе одређивали као свој операциски циљ у овој области.

Овог је дана евакуисана Негобуђа, на којој је остао извјестан број рањеника, за које авиони нијесу на вријеме дошли. Ови су рањеници упућени у Добри До, на Дурмитору.

Увече је Штаб 2 корпуса наредио да се непријатељ задржава што дуже, а у случају неуспјеха, да се главнина снага 3 дивизије пребаци западно од друма Негобуђа — Шавник. Посебно је наређено 7 бригади да се по могућству задржи око Капе Морачке и Лукавице, а, ако то не може, да се повуче на простор Шавник — Луково.

17 август
(Скица 47)

На сектору Приморске оперативне групе непријатељ још никако није испољавао значајнију активност.

Четници, који су нападали из долине Зете према Лукавици, и овог су дана били врло упорни, али без успјеха.

На отсјеку 5 пролетерске бригаде непријатељ је, рачунајући да наше снаге још увијек упорно држе Вратло, још више форсирао рад своје десне колоне, чији је дио снага, пењући се уз долину Бистрице, успио да, око 13 часова, овлада Ружицом и на тај начин зађе с бока и с леђа мањим снагама 5 пролетерске које су послије извлачења бригаде држале Вратло.

На правцу 9 црногорске бригаде непријатељ је ангажовао само оне снаге које су му обезбјеђивале борбени контакт са нашим јединицама, док је са главним снагама наступао према Негобуђи. Овога дана, што значи шестог дана од почетка офанзиве, успоставиле су везу 7 и 5 пролетерска бригада на Јаворју.

Непријатељ је заузео Вратло, пошто је 5 пролетерска, по наређењу, била већ извукла два батаљона на положај Бабин Врх (триг. 2010) — Расоваш, а два батаљона на Старац (к 2021) — М. Старац (к 1921) и сјеверни дио Градишта.

У 6 часова је Штаб 2 корпуса наредио Штабу 3 дивизије да и даље задржава непријатеља, тежећи да му нанесе што веће губитке, али да притом штеди своје људство. За сљедећи дан је Штаб 2 ударног корпуса наредио да дивизија, у току ноћи, извуче своју глав-

нину, и то: да 9 бригаду пребаци преко Лукавице у Добри До (10 км ј—з од Жабљака), на Дурмитору, а ако ово не буде могуће, упутити је преко Буковице (14 км ј. од Жабљака) у рејон с. Годијељи (4 км сјев. од Шавника) — с. Дужи, око 7 км с—з од Шавника; 5 пролетерску бригаду да доведе у рејон с. Годијељи — с. Дужи, а ако се овдје буде морала прикупити 9 бригада, тада 5 пролетерску упутити у рејон с. Превиш — с. Пошћење, око 3 км сјев. и с—з од Шавника; да 7 бригаду задржи на линији Лукавица — Јаворје, а у случају да ту буде окружена, извући је у рејон Луково (око 8 км с—и од Никшића) — Шавник, одакле је оријентисати, преко Јаворка, на с. Брезну (13 км з. од Шавника). У сваком случају она треба да одржава везу са 6 црногорском ударном бригадом. Артиљериску групу је требало по овом наређењу пребацити у с. Годијево.

„...Уколико би непријатељ вршио даље нападе до р. Пиве, наше снаге би се оријентисале у простору Жупа Пивска — Голија — Г. Поље.

Ипак, због потребе што већег задржавања непријатеља, а нарочито због Лакића, мораће се непријатељ још упорније задржавати на линији Добри До — Никшић.

Створ земљишта борбу ће вам олакшати...“[22]

Штаб корпуса је 1 батаљон Одјељења за заштиту народа (ОЗН) прикомандовао батаљонима 7 бригаде у рејону Лукавице, а свом Пратећем батаљону је наредио да једним дијелом снага обезбиједи евакуацију позадинских установа на правцу Доброг Дола, и да са остатком посједне Кучајевицу, са задатком да ухвати везу са 9 бригадом и из засједа наноси непријатељу губитке. У случају, пак, да га непријатељ угрози, да се повуче према Добром Долу. Извиђачки батаљон 2 корпуса стављен је под команду Штаба Приморске оперативне групе са задатком да дејствује на комуникацији Никшић — Даниловград и према Чеву. Никшићки батаљон ОЗН-е је стављен под команду Штаба 6 бригаде. Трећи батаљон ОЗН-е је упућен преко Мораче на правац Беране — Андријевица, ради дејства у позадини непријатеља.

[22] Арх. ВИИ.

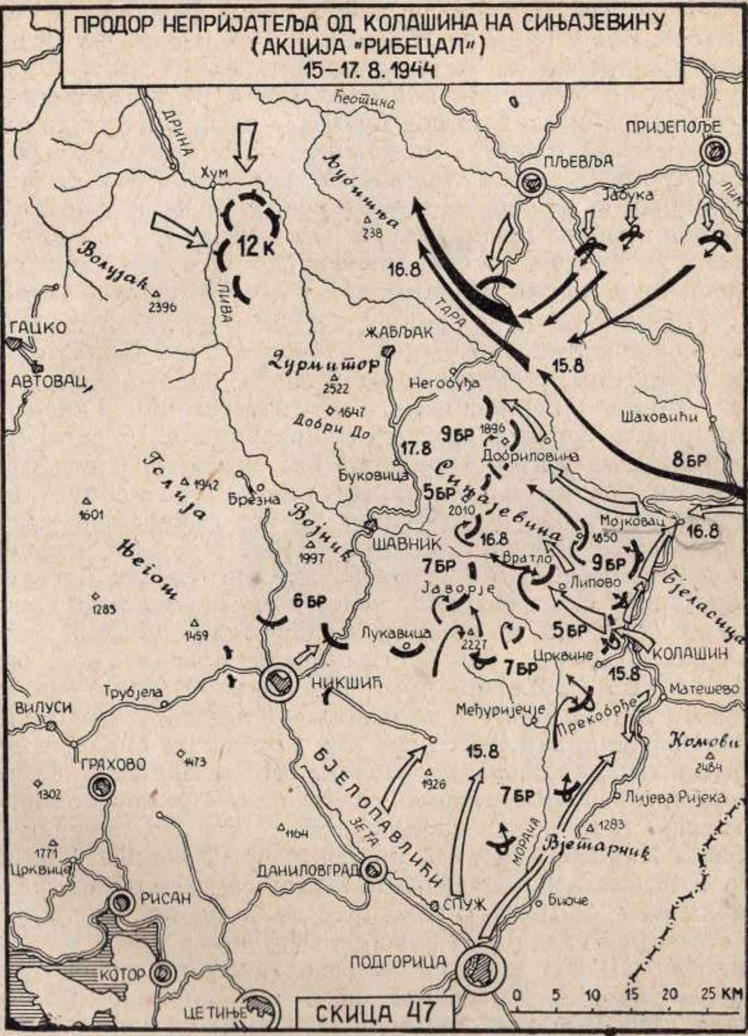
ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА ОД КОЛАШИНА НА СИЊАЈЕВИНУ
(АКЦИЈА „РИБЕЦАЛ")
15—17. 8. 1944
ПЉЕВЉА
ПРИЈЕПОЉЕ
ЖАБЉАК
Дурмитор
ШАВНИК
НИКШИЋ
КОЛАШИН
Мојковац
Сињајевина
ГАЦКО
АВТОВАЦ
ВИЛУСИ
ГРАХОВО
РИСАН
КОТОР
ЦЕТИЊЕ
ПОДГОРИЦА
ДАНИЛОВГРАД
СПУЖ
Бјелопавлићи
Бјеласица
Комови
Вјетарник
Матешево
Лијева Ријека
Биоче
Међуријечје
Црквине
Прекобрђе
Липово
Вратло
Јаворје
Лукавица
Буковица
Брезна
Војник
Добри До
Добриловина
Негобуђа
Шаховићи
Јабука
Трубјела
Црквице
Хум
Дрина
Пива
Тара
Лим
Морача
Зета
Ћеотина
Љубишња
Волујак
Голија
Његош
12 К
6 БР
5 БР
7 БР
8 БР
9 БР
15.8
16.8
17.8
0 5 10 15 20 25 КМ
СКИЦА 47

Шавнички батаљон ОЗН-е истурио је једну чету код Жабљака са задатком да извиђа према Негобуђу и Тепачком Пољу (с—и од Жабљака), а са једном четом да затвори правац од Таре према Тепцима (7 км с—з од Жабљака). У случају наиласка јачих непријатељских снага, Шавнички батаљон ОЗН-е је имао задатак да их што дуже задржава, а на положају Штулац (сјев. огранак Дурмитора) да му пружи што јачи отпор. Ако би био принуђен да се повуче, првенствено се повући у правцу Штаба корпуса преко Доброг Дола (10 км ј—з од Жабљака), а ако би му овај правац био затворен, онда се повлачити према Недајну (11 км с—з од Жабљака).

Штаб корпуса је увидио да би било и рискантно, а и без неког изгледа на успјех, наредити 5 и 9 бригади да по сваку цијену одрже своје садашње положаје, јер су те јединице биле исцрпене, а непријатељ многобројан и иницијативу чврсто држао у својим рукама. Подизањем јединица на масив Дурмитора благовремено и под заштитом ноћи и мањих заштитница, Штаб корпуса је желео да створи боље услове за бар привремено стабилизовање одбране на том сектору. Међутим, наслањање, конкретно 9 бригаде на источни гребен Дурмитора, није било сигурно, услијед чега се предвиђала друга варијанта, по којој би ова бригада дошла у јужно подножје масива, иза 5 пролетерске бригаде, која би иначе тамо дошла по првој варијанти. Пада у очи и тежња Штаба корпуса да јединице 3 дивизије тактички и оперативно повеже са снагама Приморске оперативне групе. Ово, свакако, из разлога што непријатељ тамо није био нарочито активан; што је иза Приморске оперативне групе била 29 дивизија и што би отступање према Пиви набацило 3 дивизију на 12 корпус. Треба уочити детаљ из наређења Штаба корпуса: да 7 бригада држи везу са Шестом и да што дуже одржи положаје на линији Лукавица — Јаворје. Овај детаљ крије у себи помисао Штаба корпуса за евентуална противдејства на том правцу, без обзира на то што се то нигдје не каже, већ, напротив, наговјештава да ће се наше снаге, у случају нужде, оријентисати на просторију Жупа Пивска — Голија — Горње Поље. Тиме се одричемо Дурмитора.

И по првој и по другој варијанти лијево крило и бок 3 дивизије, односно 9 бригаде, стоје врло неси-

гурно. Штаб корпуса и то уочава па тамо ангажује један дио снага свог Пратећег батаљона и Шавнички батаљон ОЗН-е.

Поучан је примјер упућивање 3 батаљона ОЗН-е преко Мораче на правац Беране — Андријевица, што значи да се упућује кроз борбени поредак непријатеља у његову дубоку позадину. И овај моменат потсјећа на намјеру Штаба корпуса да понова овлада долинама Таре и Лима, које се не смију сасвим напустити.

И овог су дана дошле двије депеше од ВШ.

Прва депеша гласи:

„Лекић преморен на Пиви. Непр. га у стопу гони. Данашњи покушај за прелаз Пиве одбијен. VI див. на Зеленгори, али не можемо јавити садејство јер немамо везе. Предузмите све да се Лекићу помогне. Њему је нужна храна.“[23]

Друга депеша је поставила још један тежак задатак 2 корпусу:

„Лекић има на Пиви 600 рањеника. Предузмите хитне мјере било да се евакуишу авионима, било да се смјесте по Вашим болницама. Лекић није у стању да их обезбиједи. Он их може довести на Негобуђе 18 увече. Ми можемо обезбиједити авионе. Хитно одговорите сљедећом везом.“[24]

600 рањеника 12 корпуса и рањеници 2 корпуса, који нијесу благовремено евакуисани, као и рањеници који су стизали с фронта, даће сљедећој фази ове борбе карактер борбе за рањенике. Као што смо раније већ видјели, Негобуђа је била евакуисана, а наше снаге су се повлачиле према Дурмитору, на коме нема никакве могућности за организацију новог аеродрома. Ипак, ни овај задатак, као ни многи други, можда још и тежи, није био нерјешив. Овога пута је 2 корпус организовао аеродром тамо гдје нико не би ни помислио да се авиони могу спустити.

Овог се дана Штаб I пролетерске дивизије није више јавио. То је био знак да је она прешла сјев. од Пљеваља и да се упутила у Србију.

На основу изложене директиве Штаба корпуса и процјене ситуације, Штаб 3 дивизије је донио одлуку

[23] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.
[24] Исто.

да, у току наредне ноћи, дивизију постави на линију Јаворје — Дурмитор. У том смислу је издао бригадама задатке:

— 7 црногорској ударној бригади — да се током наступајуће ноћи прикупи на линији Лукавица — Јаворје (6 км сјев. од Капе Морачке) са задатком да спријечи непријатељско надирање од Жупе Никшићке и из долине р. Мораче. На овој линији остати док се друкчије не нареди или док ту не буде угрожена, у ком би се случају повукла у два правца: дијелови са Лукавице на правац Гвозд (11 км ј. од линије Шавник — Ивање) — 5 км ј. од Гвозда (на комуникацији Никшић — Шавник), а дијелови са Јаворја ка Крнову (с—и од Гвозда) и Мокром (ј—з од Шавника). У случају даљег повлачења бригада би се оријентисала на Брезну.

— 5 пролетерској бригади — да у току дана што више задржава непријатеља и буде приправна да у први мрак може главнином прекинути контакт са њим. У ту сврху, још за вријеме дана, извући све неборачке дијелове и прикривеним правцима довести их у с. Годијеље. У први мрак главнину бригаде извући на линију с. Мљетичак (4 км и. од Шавника) — с. Доња Слатина — Стрмац — Гракала (9 км сјев. од Шавника), са задатком да спријечи непријатељско надирање уз р. Буковицу ка Шавнику и ка Горњој Буковици. На досадашњим положајима на Сињајевини оставити мања одјељења која ће из засједа нападати непријатеља да би га узнемиравала и наносила му губитке, што треба да успори његово наступање и створи вријеме да се главнина бригаде одмори и нахрани на поменутој линији.

— 9 црногорској ударној бригади, — да све своје неборачке дијелове, током дана, упути преко Локвица на Дурмитор, у рејон Доброг Дола, гдје, по паду мрака, треба да се упути и главнина бригаде. За одржавање додира са непријатељем, праћење праваца његовог даљег наступања и наношења што већих губитака, оставити мања одјељења. Штаб дивизије сугерира да би за ово најбоље било оставити један батаљон у рејону с. Провалија — Пошћенски Катун (8 до 10 км ј. од Жабљака). Овај би се батаљон повлачио под јачим непријатељским притиском ка Добром Долу, остављајући засједе са аутоматским оружјима испод Седла (триг. 2226 — улаз у Добри До од Жабљака). Главнина бригаде

треба да организује одбрану Дурмитора од правца Жабљака.

Штаб 3 дивизије је скренуо пажњу на нужност чврсте везе између 5 пролетерске и 9 ударне бригаде, и то не само њихових главнина, већ и њихових мањих дијелова које остављају ближе непријатељу.

Штаб 3 дивизије је напоменуо Штабу 9 бригаде и ону другу варијанту: ако јој буде онемогућено да се извуче одређеним правцем у Добри До, „мораће да направи заобилазни покрет уз Комарницу (село 7 км с—з од Шавника) на Добри До", али да ипак упути извјесне своје дијелове преко Пошћенског Катуна за Седло и Добри До, како би непријатељев продор преко Седла био онемогућен прије но што бригада стигне у одређени рејон.[25]

Као што видимо, одлуком се Штаба 3 дивизије настоји да се 9 бригада у сваком случају доведе у Добри До, заправо, на погодне и јаке положаје за затварање правца од Жабљака. У случају да не успије да са истока изађе у Добри До, Штаб дивизије повија ову бригаду јужним подножјем, преко Годијеља па уз долину р. Комарнице на Добри До, отступајући тако од плана и наређења Штаба корпуса.

Овог дана је Штаб 2 корпуса упутио курире Штабу 12 корпуса са писмом које ћемо овдје цитирати, јер се из њега види како је Штаб корпуса гледао на развој непријатељске офанзиве:

> „Прије десетак дана јаке њемачко-бугарске снаге, потпомогнуте бандама и милицијом, отпочеле су офанзиву на нас. Непријатељ је успио послије тешких борби да заузме Беране, Андријевицу и Колашин и синоћ је избио на Сињајевину на линију: Вратло—Ружица—с. Бистрица—Добриловина и данас очекујемо напад ка Негобуђу. Преко Сињајевине напада најмање 4.000 до 5.000 Нијемаца, добро наоружаних, борбених и брдске формације. Од Подгорице притисак је мањи. Досада су били одбијени сви испади из Никшића.
>
> Прије почетка офанзиве на нас били смо обавијештени да су у Метохију биле приспјеле двије њемачке дивизије из Грчке од којих је једна Прва алписка чисто њемачка дивизија. Вјероватно да су ове снаге са око 2.000 Бугара у офанзиви на нас. Прије ове офанзиве у Пљевљима је било 600 Нијемаца, у Пријепољу 800, а у

[25] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 43, од 17. 8. 1944; 6/2а, 754.

Ужицу, Пожези, Вардишту, Ивањици, били су углавном сами Бугари. Непотврђено смо били обавијештени да су примијећени неки њемачки покрети на линији: Калиновик — Фоча — Горажде — Чајниче. Ово је вјероватно било уперено на Вас.

У исто вријеме са нападом од Колашина, Берана и Андријевице, непријатељ је почео напад и са линије: Сјеница — Пријепоље — Јабука — Пљевља. Те нападе до синоћ зауставила је I пролетерска дивизија, која је синоћ отпочела покрет простором западно од Пљеваља (вјероватно до Метаљке) са циљем да се пробије на простор Златибор — Голија — Златар гдје ће маневрисати и ухватити везу са XXXVII дивизијом. Вјерујемо да ће имати јачих борби, а нарочито на Љубишњи преко Чехотине и комуникације Чајниче — Пљевља. Њен одлазак на простор сјеверно од Пљеваља требало би да скрене пажњу непријатеља на себе и ослаби притисак са те стране ка Тари. XXXVII дивизија прије петнаестак дана заузела је била Прибој и Рудо, а сада се налази негдје мало источније или сјеверније од тих мјеста, осигуравајући тако лијеви бок Пекове главне групе око Ибра.

Могло би се претпоставити да је један од разлога напада на нас и аеробазе и Ваш долазак.

До прије два дана у Гацком је било 600 четника и 200 Нијемаца, у Невесињу такође сличне снаге, док у Билећи, поред 1.400 четника, стигло је и око 1.000 Нијемаца који су, пошто су неколико пута посљедњих дана били разбијени, поново отпочели са нападом од Билеће ка Планој — Гацком. Са њима борбу води XXIX дивизија. Вјерујемо да ће их разбити.

О стању низ Борач, Улог немамо података.

До синоћ наша III дивизија била је на линији: Корман (к 1896), — планина Сињајевина — Никшићка Жупа (12 км источно од Никшића), а мањи дијелови око Негобуђа. Вјероватно ноћас да ће се морати повући лијевим крилом и центром на линију: Шавник — с. Годијељи — Добри До ослањајући се лијевим крилом на Дурмитор. На правцу Жабљак — с. Црна Гора не би било наших снага, али Ви би, мислимо, са минималним снагама могли затворити тај правац према Вама док сте ту, на гребенима лијеве обале потока Сушица. Ову линију покушаћемо упорније бранити, те да би се Ви могли такође бар мало ту одморити. Могло би се десити да непријатељ и не испољи јаче активности западно од Жабљака и Шавника. Ако би се то догодило и он повукао своје главнине, могли би заједно са Вама ускоро прећи у контраофанзиву простором јужно од Таре ка Колашину и Јужном Санџаку. Ово би било нарочито корисно због поновног овлађивања Негобуђом и евакуације и наших и Ваших рањеника.

Уколико би непријатељ са оволиким снагама и даље продужио нападе ка ријеци Пиви, ми бисмо се оријентисали привремено на простор: Никшић — Горанско —

Голија. У том случају ако би Вама било немогуће пребацивање сјеверно од Таре, а ако то Ваши задаци дозвољавају, вјероватно би Вама најлакше било офанзивом проћи простором између Гацког и Зеленгоре ка Бјелимићима гдје би врло вјероватно имали макар привремени одмор.

Једна бригада XXIX дивизије је на простору села: Дулићи — Вратковићи и дејствује ка Гацком упадајући повремено поред Автовца на простор сјеверно од Гацког и Фојнице. Остале снаге ове дивизије су у Херцеговини и њихова слободна територија је углавном између Стоца, Билеће, Невесиња и Гацког..."[26]

Штаб 2 ударног корпуса није, као што видимо, имао ни јасну слику о непријатељској офанзиви нити тачних података о његовим снагама, изузев за 1 брдску њемачку дивизију. Што се тиче циља офанзиве, Штаб корпуса је покушавао да га освијетли претпоставком „да је један од разлога напада на нас и аеробазе" (мисли се на Беране и Негобуђу) и долазак 12 корпуса. Ако ову претпоставку упоредимо са циљем непријатељске офанзивне акције „Рибецал", онда би се у тајну непријатељских намјера овиме ушло на задња врата.

Из наређења Штаба 2 корпуса по коме је 7 бригада имала да се задржи на линији Лукавица — Јаворје чак до окружења, закључили смо да се ту већ крије његова помисао на противофанзиву или бар противудар са те линије. У горњем писму видимо да је та идеја Штаба корпуса већ сазрела, али под условом да непријатељ не развије продирање западно од линије Шавник — Жабљак и да повуче своје главнине. Истина, овдје се сад појављује линија Шавник — Годијељи — Добри До, што заправо значи масив Дурмитора, али ова не елиминише ону прву — Лукавица—Јаворје, него јој баш даје значај полазних положаја за противдејства основним правцем „простором јужно од Таре ка Колашину и Јужном Санџаку".

Ако упоредимо намјеру Штаба 2 ударног корпуса за противофанзиву под изложеним условима са планом непријатељске акције „Рибецал", који смо већ раније изложили, могли бисмо закључити да су овакве намјере Штаба корпуса унапријед онемогућене.[27]

---

[26] Штаб 2 корпуса, Бр. сл. од 17. 8. 1944 у 11 ч.; 29/5, 392.

[27] На ову чињеницу потребно је указати због тога да бисмо са више пажње пратили даљи развој догађаја који, без обзира на њихову бременитост све већим тешкоћама за наше

Треба имати на уму и тешкоћу у којој се 2 корпус нашао због тога што је непријатељ већ принудио његове снаге да евакуишу Негобуђу, која је имала нарочиту важност због аеродрома, са кога је требало подићи рањенике два корпуса у прилично критичној ситуацији за оба та корпуса.

18 август
(Скица 48)

Ноћу, уочи овога дана, јединице 2 далматинске пролетерске бригаде и 1 никшићки батаљон упали су у Страшевину, 2 км ј—з од Никшића, и ослободили 50 затвореника. Пјешивачки партизански батаљон држао је Богетиће и дејствовао на комуникацији Никшић — Даниловград. Иначе, на сектору Приморске оперативне групе није било никаквих важнијих промјена. Партизански одреди на читавој територији Старе Црне Горе везивали су својом активношћу дио непријатељских снага за себе, што је умногоме ублажавало непријатељски притисак из рејона Никшића према Шавнику. Неактивност непријатеља од Никшића узета је као основна чињеница при доношењу одлуке по којој снаге 3 дивизије треба да се распореде по косој линији Јаворје — Дурмитор, како би се на тај начин обезбиједила замисао Штаба корпуса да главнину својих снага, у случају потребе за даљим повлачењем, оријентише на правац Горње Поље — Голија, чиме би се 2 корпус наслонио на 29 дивизију. Међутим, та неактивност непријатеља није била случајна, што се види из скице плана „Рибецал".

Штаб 29 дивизије извијестио је овог дана Штаб 2 корпуса да се са 12 корпусом налази и 6 личка дивизија и да су ови претходног дана прошли преко Изгора на Пиву. Поред овога, Штаб 29 дивизије је јавио да се

снаге, носе у себи пораз за непријатеља. Истина, Штаб 2 корпуса нам тај пораз не гарантује кад каже: „Уколико би непријатељ са оволиким снагама и даље продужио нападе ка ријеци Пиви, ми бисмо се оријентисали привремено на простор Никшић — Горанско — Голија", јер је то само варијанта коју сваки командант, у сличним ситуацијама, мора предвидјети као „привремено" рјешење. И у овој је варијанти жива намјера Штаба корпуса за противофанзиву.

Нијемци налазе на просторији Љубин Гроб — Лучке Колибе — Тјентиште — Врбница. Јачина непријатељских снага била је око 2.000 војника са једним дивизионом артиљерије.

На отсјеку 7 црногорске бригаде непријатељ је испољио своје дејство јаче него обично. Јаворје и околне положаје подвргао је јакој артиљериској ватри, очевидно у намјери да се пробије из долине Мораче на Јаворје. Међутим, 7 бригада је углавном одржала своје положаје.

Пета пролетерска је водила борбу на линији Мраморје (триг. 1852) — Снијежнице (к 1750) — Бабин Врх — Расоваш. Током дана су поједини батаљони ове бригаде вршили противнападе у циљу успоравања непријатељевог надирања.

На правцу 9 црногорске бригаде непријатељ је смањио жестину напада, тако да је бригада могла током ноћи и овога дана да лакше извуче своју главнину на линију Провалија — Дурмитор. Један батаљон 9 бригаде остављен је у рејону Осуђеника (к 1936), око 7 км и. од Д. Буковице, ради одржавања додира са непријатељем.

Њемачке и бугарске снаге покушале су да форсирају Тару у рејону Левертаре, али је овај покушај имао више карактер насилног извиђања. Међутим, у позадини је примијећено прикупљање јачих непријатељских снага.

Пронађено је мјесто за аеродром. То је уска зараван (око 1.000 м надморске висине у рејону села Брезне), која се налази неких десетак километара с—з од Шавника. Терен се, према прорачуну, може уредити за узлетање и слетање авиона најраније 21 августа, што значи тек послије три дана. Рањеници из свих праваца упућивани су према новом аеродрому.

Штаб 2 корпуса је већ почео да се бави мишљу да један дио снага, послије евакуације рањеника, забаци у позадину непријатеља. На ову идеју је Штаб корпуса дошао због тога што би даље повлачење могло да доведе до испуштања ситуације у Црној Гори и Санџаку из руку наших снага, а што се, по основном задатку корпуса, није смјело дозволити. С друге стране, повлачење према 12 корпусу значило би ангажовати и сам тај корпус и 6 личку дивизију у борбу онда када ове јединице, исцрпене дугим борбама и покретом и оптерећене

великим бројем рањеника, у недостатку хране и муниције као и одијела, нијесу биле у стању да приме теже борбе. Треће, ове су јединице одређене за Србију, што значи да се нијесу ни смјеле уводити у бој.

У очекивању аеродрома Штаб 2 корпуса је предвидио да се линија Војник — Штулац — Добри До мора бранити упорније, а можда и отсудно. Због тога је наредио Штабу 3 дивизије, око 24 часа, да се током исте ноћи предузму на појединим погодним мјестима противнапади, у циљу узнемиравања непријатеља и евентуалног одбацивања са појединих његових положаја.

И овог је дана од ВШ стигла једна депеша:

„Вјерујемо да се непријатељ креће ка приморском појасу, да непрекидно повећава....... (нечитко — Н. Ј.) *Неправилно је. Треба га брзим покретом изманеврисати и забацити му се у позадину. Црну Гору и Санџак не смијете напустити.“*[28]

Ова депеша ВШ је још више учврстила Штаб 2 корпуса у његовој намјери да у погодном моменту предузме противофанзиву.

Штаб 5 пролетерске бригаде је, у духу наређења Штаба 3 дивизије, поставио својим батаљонима ове задатке: 1 батаљону да посједне Доњу Слатину и Ковачево Брдо, прихвати 2 и 3 батаљон и извиђа правац с. Тушиња — с. Баре; 3 батаљону да посједне линију Сниједжница — Мраморје и да истури једну чету у правцу Старца (триг. 2021) са истим задатком као и 2 батаљон с тим што ће извиђати и правац ка Крњој Јели; 2 батаљону да посједне линију Бабин Врх — Расоваш (једну чету у правцу Печарца—триг. 2041 — у циљу извиђања и успоравања непријатељског наступања) са задатком да пружи непријатељу што јачи отпор, координирајући рад са 9 бригадом; 4 батаљону је одређен рејон Боровац — с. Доња Буковица са задатком прихвата 2 батаљона. У случају да се 9 бригада рокира према Добром Долу, овај је батаљон имао да се помјери на Гракале, ако то буде потребно. У случају јачег непријатељског надирања одређени су и правци повлачења 3 (Мраморје — Сниједжнице — Тушиња — Горња Слатина — Мљетичак) и 2 (Бабин Врх — Дубраве — Стрмац) батаљону. Позадинским дијеловима бригаде одре-

---

[28] Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/39—2, 394.

ђен је рејон Горњих Годијеља, а за Штаб бригаде предвиђено је село Горња Слатина.[29]

По одлукама Штаба корпуса, Штаба 3 дивизије и штабова бригада које неоспорно произилазе из кратке директиве ВШ, види се да су се наше јединице, послије шестодневне борбе, у којој су биле принуђене да узмичу пред надмоћнијим непријатељским снагама, почеле све више прибирати, сужавати фронт и ослањати се на погодан терен, који самим својим топографским карактером донекле успорава непријатељско надирање. Све су то услови који су омогућавали да се наше снаге постепено припреме за преузимање иницијативе. У овој је ситуацији било најважније ослободити јединице од великог броја рањеника, који се већ попео на преко 800. Рачунајући са чињеницом да ће аеродром бити готов тек послије три дана и да ће одбрана морати да буде чак и отсудна, овај број рањеника ће се, вјероватно, још и повећати.

Непријатељ је, имајући вјероватно податке о нашим снагама, морао донијети одлуку да не дозволи повезивање 2 корпуса са снагама 12 корпуса. Због тога је вјероватно морао да поспјеши покрете и нападе.[30]

19 август

(Скица 48)

Непријатељ је извршио напад из долине Зете на спој између 3 дивизије и 6 црногорске бригаде која је затварала правац Никшић — Шавник. На том правцу непријатељ је успио да предњим дијеловима избије на Пониквицу (15 км ј—и од Никшића). На отсјеку Каменик — Лебршник — Вукотица налазили су се четници и Нијемци у јачини од преко 2.500 војника. На линији Лукавица — Црни Врх батаљони 7 бригаде су читав дан водили тешку борбу.

На Сињајевини је непријатељ продужио са нападима, у којима није имао онакав успјех какав је имао претходних дана. Наређење Штаба корпуса за упорну

[29] Штаб 5 пролетерске бригаде, Бр. сл. од 18. 8. 1944 у 14.45 ч.; 8/2, 758.

[30] Ово је закључак наших штабова оних дана, када још нијесу знали за план „Рибецал".

одбрану ради омогућавања евакуације рањеника, саопштено је свима — до борца.

За 5 пролетерску бригаду овакви задаци нијесу били никаква новост. Она је од свог формирања имала ту срећу да редовно брани рањенике у свакој тежој офанзиви, или да се у најтежим ситуацијама нађе у заштитници главних снага.[31]

Сада опет брани рањенике. Овакви су задаци стајали 5 пролетерску бригаду великих жртава, али је зато она показала чудо од јунаштва и прегалаштва.

Пета пролетерска је овог дана, а по плану од 18 августа, отпочела са противнападима. У току ових противнапада непријатељ се пробио на споју између 5 и 9 бригаде, те је, користећи слабо обезбјеђење овог споја и, наступајући од Округлице, угрозио с. Тимар (8 км и. од Шавника). Батаљон 9 бригаде, који је прошлог дана био остављен у рејону Осуђеника, водио је читав дан борбу на линији Осуђеник (к 1936) — Шљеме (триг. 1674 — 12 км с—и од Шавника).

На десном крилу 5 пролетерске непријатељ је такође био врло активан. Тамо је 7 бригада, са своја два батаљона, водила тешку борбу на читавој линији Јаворја, док је са два друга батаљона на положајима Лукавице, водила исто тако тешке борбе и успјешно одољевала свим непријатељским нападима.[32] Напротив, чим су ове бригаде добиле најновији задатак који им је заправо, повјеравао на чување стотине живота наших рањених другова, оне су се осјетиле и поносне и задужене од Партије и друга Тита да тај задатак у потпуности изврше. А кад је неко задужен од Партије, тај не

[31] Јула 1942 године пробијала се од Врбице до Прозора, сама на неколико дана послије пробијања главних снага. Тада је имала са собом велики број рањеника и огроман збјег народа. У бици на Неретви била је стална лијева побочница нашим снагама, које су испод Прења, слободном територијом, од свега неколико метара ширине, пролазиле према Борцима, уским путељком изнад кога су се укрштали непријатељски куршуми. У Петој офанзиви је, у саставу 3 дивизије, остала у заштитници наших главних снага, са малим отступањима баш на истим положајима на којима се овог дана налазила. 5 пролетерска је била на масиву Дурмитора у моменту кад су наше главне снаге биле већ извршиле пробој на Сутјесци и избиле у Миљевину. И овог пута је, са осталим јединицама 3 дивизије, 5 бригада имала да се по други пут пробија за Босну, под истим, па чак и много тежим околностима.

познаје препреке на путу извршавања додијељеног задатка. Тако су све бригаде и сви борци постали јединствени у својим напорима.

Непријатељ је овог дана осјетио јачину наше одбране, те је почео да се служи маневрима и да тражи најслабије тачке којих је, на оваквом земљишту и при оваквој бројној снази наших јединица, могло да буде, а и било је, доста. Благодарећи приливу новог људства бројно је стање 3 дивизије за ових неколико дана упорних борби знатно порасло. Са придошлим људством није се, међутим, могло рачунати као са старим и опробаним борачким саставом.

Збјегови су били велики терет свих јединица, јер су колоне народа, крећући се отворено, откривале непријатељу правце наших покрета а, с друге стране, положаје је требало држати све док те колоне не изиђу из домета опасности по живот дјеце, жена и стараца.

Док су се 12 корпус и 6 личка дивизија налазили у рејону Плужине (23 км з. од Жабљака) — Црквице, Нијемци су изашли на Шћепан Поље и оријентисали се ка Црквицама. Ове су непријатељске снаге дошле од Фоче, Зеленгоре и Мратиња. То су оне њемачке снаге које су 12 корпус и 6 личку дивизију пратиле у стопу (дивизија „Принц Еуген").

Овог је дана непријатељ испољио напад и од Пљеваља, преко Левертаре.

Штаб 2 корпуса је наредио непосредно Штабу 6 црногорске бригаде да са два батаљона затвори правац Никшић — Горње Поље — Јаворак, подвлачећи притом да је тај правац сада, када се прави аеродром у рејону Брезне, најважнији. Поред тога, на овом су правцу, од прије два дана, артиљериске јединице вршиле рушење путева и запречавање, јер се ови нијесу могли користити у борби због недостатка муниције.

---

[32] Ова је бригада, и поред своје релативне младости, прерасла у једну од најбољих ударних бригада 2 корпуса. То важи и за 9 бригаду, која је при непријатељском нападу на Андријевицу, затим пред крај јула и у почетку ове офанзиве, имала великих успјеха. Она је заплијенила неколико топова и уништила, између осталога, и један тенк. То је све била велика гаранција Штабу 3 дивизије да ће сви задаци које постави тим бригадама бити извршени. Тешкоће које су све бригаде ове дивизије преживљавале ових дана нијесу ни за моменат умањиле њихову борбеност и морал.

Штаб 5 пролетерске наредио је, пред мрак: 4 батаљону, пошто је са главнином био на линији Гракала — с. Гусаревци, да упути у напад једну чету на Расоваш, која ће се ослањати на 2 батаљон; 2 батаљону да нападне непријатеља на положају Бабин Врх — Расоваш, држећи везу са 9 бригадом, која због удаљености главнине од овог положаја не може да учествује у нападу сем са једним батаљоном, који је у току дана водио борбу у рејону Осуђеника (главнина 9 бригаде је оријентисана за одбрану од непријатеља који наступа према Негобуђи и од Левертаре); 1 батаљону, да са једном четом нападне непријатеља на Снијежницама (к 1750); 3 батаљон да нападне непријатеља на Мраморју и у правцу Црвене Греде. Уколико батаљони овладају додијељеним непријатељским положајима, стављено им је у задатак да продуже наступање, и то: 2 батаљон са четом 4 батаљона правцем Шиљево Брдо—Печарац; чета 1 батаљона правцем Врањска Глава—Старац; 3 батаљон правцем Мраморје—к 1880 са тежњом да ухвати везу са батаљоном 7 бригаде, који напада правцем Кулина (к 1879)—Вратло. Ако противнапад не успије, батаљони су имали да се повуку на полазне положаје, остављајући према непријатељу мање снаге.

У овом наређењу дословно стоји и ово:

> „Линију положаја Доња Буковица — Стрмац — Слатина — Зуква — к 1298 темељито организовати за одбрану и не дозволити непријатељу и по цијену великих жртава да пређе ову линију. Аутоматска оруђа распоредити тако како могу најефикасније дејствовати на свим правцима спуштајући их дубоко према кориту ријеке Буковице. Људство тако распоредити како ће најмање трпјети артиљериску ватру. Направити заклоне и маскирати."[33]

---

[33] Ово наређење Штаба 5 пролетерске не треба схватити као наређење за утврђивање укопавањем и томе слично, јер се за то није имало ни алата ни навике, нити, у крајњем случају, воље да се у оваквој ситуацији борци укопавају за врло ограничено вријеме. Све што се у томе правцу могло постићи било је оно што се у наређењу Штаба бригаде и подвлачи: да се аутоматска оруђа распореде тако како ће моћи најефикасније дејствовати на свим правцима, а људство распоредити тако како ће најмање трпјети артиљериску ватру. Кад се говори о заклонима мисли се на искоришћавање постојећих природних заклона од камена или дрвета.

Овога дана је Штаб 2 корпуса оцијенио да је темпо непријатељског наступања знатно опао, те је закључио да је то због његових тешких губитака, изнурености, „а вјероватно и других разлога". У ове друге разлоге је Штаб корпуса вјероватно убројио евентуалну промјену маневра непријатеља. Уствари, непријатељево наступање је успорила упорнија одбрана наших јединица, на којој је Штаб корпуса инсистирао, као што смо то видјели из његових директива и наређења. Извјештавајући Штаб 12 корпуса о ситуацији на своме фронту, Штаб 2 корпуса каже:

> „...Наша је намјера да пребацимо све рањенике у Италију, дотле задржавајући по сваку цијену непријатеља на линији: Добри До — Никшић, а тада да се главнинама снага забацимо непријатељу за леђа, у коме случају би ви тада били изложени нападу непријатеља који је сада пред нама..."[34]

То је, дакле, била намјера Штаба 2 ударног корпуса. Међутим, он није био сигуран да ће његове снаге одржати поменуту линију „пошто Нијемци од Никшића могу брзо угрозити и базу у Брезану", са које треба да се авионима подигне око 800 рањеника 3 и 6 дивизије, као и 12 корпуса, под врло тешким условима.

Увиђајући да ће се 12 корпус наћи у тешкој ситуацији ако Штабу 2 корпуса пође за руком да направи маневар који је у писму изложио, овај му је сугерирао:

> „...Наше је мишљење да би ви, чим се ослободите рањеника, требали кренути према вашим задацима. Према садашњим приликама изгледа нам да би вам се најзгодније било пробити за Ђоком.[35] Уколико не би постојале баш никакве могућности да кренете за Ђоком, а ако се то слаже са вашим задацима, обзиром на садашњу ситуацију, могли би се изгледа са мањим борбама пребацити простором између Никшића и Шавника ка Матешеву, па одатле би могли преко Колашина или нешто јужније ка Рожају (поред Берана) и даље ка Пеку, или простором источно од Сјенице ка Жарку[36] и Васи[37]. Са простора Берана можда би могли кренути и право сјеверу поред Мојковца и Пријепоља. Уколико би се ви одлучили на овај покрет поред Никшића, потребно

[34] Штаб 2 корпуса, Бр. сл. од 19. 8. 1944; 30/5, 392.
[35] Ђоко Јованић, командант 6 дивизије.
[36] Жарко Видовић, командант 37 санџачке дивизије.
[37] Васо Јовановић, командант 1 пролетерске дивизије.

је да од вас одмах неко дође за везу у наш штаб, да нам пошаљете план везе, те да би одмах отпочели покрет док вас још Њемци не нападну.

ВШ нас је извјестио да Њемци читају ваше депеше, стога он вам је упутио нове шифре за везу са њим. Како те шифре још нијесу биле стигле то смо вам по наређењу ВШ упутили шифре које су иначе требале да служе за везу између ВШ и наше XXIX дивизије...“[38]

Из овог се писма види да је код Штаба 2 корпуса сазрела идеја и одлука да са главнином снага, послије евакуације рањеника, пређе у противофанзиву.

20 август
(Скица 48)

На правцу Никшић—Шавник није било важнијих промјена.

Противнапад 5 пролетерске, изведен претходне ноћи, имао је успјеха, али су, послије свануħа, јединице ове бригаде морале да се повуку на полазне положаје. Непријатељ је послије тога прешао у напад, али је овај био слабији баш због нашег ноћног противнапада. На Сињајевини је имао мали успјех, и то захваљујући надирању своје колоне у јачини око 1.000 војника (Нијемаца и Бугара) која је форсирала Тару и тако омогућила напредовање својих дијелова на правцу Негобуђе. Непријатељска колона од Таре и ова на правцу Негобуђе спојиле су се у рејону Негобуђе. Тако је наш аеродром пао у руке непријатеља тек девети дан непријатељске офанзиве.

Овога дана је ситуација код јединица 3 дивизије, које су носиле главни терет ове непријатељске офанзиве, била:

— 7 бригада, одбачена са Јаворја, имала је да посједне Гвозд, Лукавицу, и Мокро;

— 5 пролетерска бригада држи линију с. Зуква (5½ км и. од Шавника)—Ковачево Брдо—Гракала;

— 9 црногорска бригада држи линију Гракала—Ранисава—Седло (триг. 2226)—М. Штулац (к 1983).

---

[38] Штаб 2 корпуса, Бр. сл. од 19. 8. 1944; 30/5, 392.

Свим бригадама је наређено да упорно бране ову линију.[39]

Дванаести корпус је водио борбу у рејону Црквице.

Нови аеродром је био оспособљен за дневну употребу. Од 12 корпуса је примљено преко 700 рањених и изнемоглих, а од 6 личке дивизије око 300. За транспорт и исхрану оволиког броја рањеника недостајало је и снаге, и хране и средстава.

Штаб 2 корпуса је дошао до закључка да непријатељ има намјеру да споји своје снаге од Црквице са овима које нападају преко Сињајевине и да нас набаци на кањон Комарница—Пива и ту уништи.

Јачина непријатељских снага које су нападале на 3 дивизију још увијек није била тачно установљена. По процјени испољених снага рачунало се са око двије дивизије. Непријатељски губици су били велики, но ни за то нема тачних података. Према непровјереним подацима, на фронту 3 дивизије непријатељ је досада имао око 800 избачених из строја. За ово вријеме је 3 дивизија имала преко 100 избачених из строја.

У једној депеши ВШ, која је овога дана била примљена у Штабу 2 корпуса, каже се, између осталог:

„Повежите се са Лекићем. Мислимо да непријатељске снаге нијесу јаке и да их се може разбити. Забацити непријатељу за леђа неке ваше снаге и не дати му могућност да снабдијева своје јединице“.[40]

Штаб 2 корпуса је упутио овога дана Штабу 3 дивизије депешу:

> „Још немамо одговора за рањенике. Очекујемо га данас свакако. Од Шћепан Поља и Мратиња напада 2.000 Нијемаца. Ми смо мишљења да се Лекић и Ђоко одмах пребаце преко Штитова и Међуријечја на простор Васојевића одакле би продужили даље. Евентуално би и нешто наших снага упутили на тај правац, а главнину би ослонили привремено на масив Његоша и Голије и у погодној ситуацији забацили се непријатељу за леђа. Јавите Ваше мишљење за правац покрета Лекића и Ђока“.[41]

---

[39] Пета пролетерска је имала распоред: 3 батаљон — Зуква — р. Тушиња; 1 батаљон — р. Буковица — Ковачево Брдо; 2 батаљон — Буковица — Јастребац; 4 батаљон — Гракала.

[40] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

[41] Књига депеша 2 корпуса. — Арх. ВИИ. Кроз ову депешу, као и кроз многе друге ствари, може се видјети како су

Ово је већ нова идеја Штаба 2 корпуса. Она се разликује од раније у томе што се по овој пробијају непријатељу у дубоку позадину (Васојевићи) 12 корпус и 6 личка дивизија; од 2 корпуса би се само „евентуално" на тај правац упутиле мање снаге, док би главнина остала на масивима Његоша и Голије. Немамо података о томе како је Штаб 2 корпуса замислио извршење продора у Васојевиће па се о томе не може ни дати неки одређени суд. Није јасно шта значи ни оно „одмах". Вјероватно одмах послије отпремања рањеника. Али се у сваком случају морало рачунати са снажним противударом свих наших снага са масива Војника, којим би се проломио непријатељски борбени поредак и створили услови за продирање 12 корпуса и 6 личке дивизије низ лијеви бок непријатељских снага, беспутним тереном и најкраћим правцем за долине Таре и Лима.

На основу већ изнијетог наређења Штаба 3 дивизије, Штаб 7 бригаде је поставио задатке својим батаљонима: 4 батаљону да посједне положај Цуклин (к. 1163) — Кикањице (к 1257) и туче непријатеља који се спушта од Малинског преко Бијеле за Шавник; 1 батаљону да посједне положај од к 1304 преко Милошевића—Мичијевца (к 1213) до Кикањице (к 1257) и туче непријатеља у бок при његовом спуштању у Шавник; 4 батаљону ОЗН-е да посједне положај Острвица (к 1841)—Коњев До и тако затвори правац Бијела—Голубињак—Крново Поље (овдје смјењује 1 батаљон 7 бригаде); 2 батаљону да упути једну своју чету, ојачану митраљезом, на Острвицу да заједнички са снагама 4 батаљона ОЗН-е брани тај положај, а са остале двије чете да чврсто држи Млечно Брдо (к 1739), затварајући једновремено правац између Млечног Брда и Острвице; 3 батаљону да се помјери према Млечном Брду и Бари Циговића.

наши штабови заједнички студирали ситуацију и како су сви они сарађивали на једном одређеном задатку. На овој се чињеници треба задржати још и због тога што данас нашироко дискутујемо о томе да ли је потребно да виши штаб саопштава унапријед своју одлуку потчињеним штабовима.

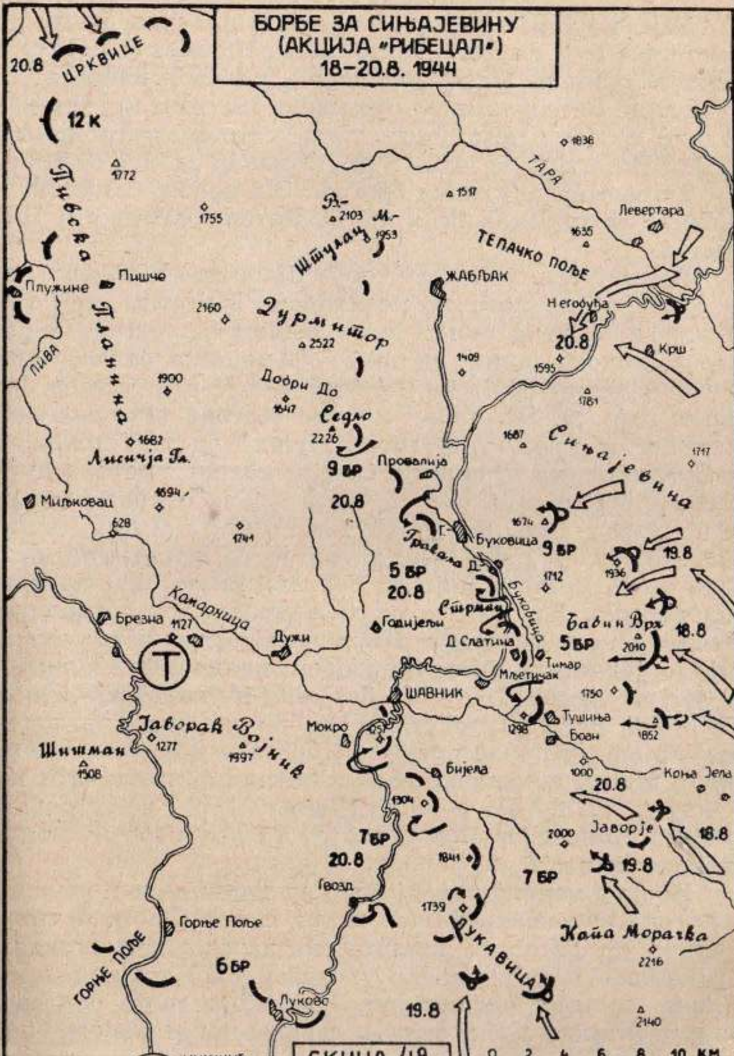
БОРБЕ ЗА СИЊАЈЕВИНУ
(АКЦИЈА „РИБЕЦАЛ")
18–20.8. 1944
СКИЦА 48
ЦРКВИЦЕ
12 К
Пивска Планина
Плужине
Пишче
ПИВА
Лисичја Гл.
Миљковац
Брезна
Камарница
Дужи
Годијељи
Дурмитор
Штуоц
Добри До
Седло
9 БР
20.8
Провалија
Г. Гравала
Д. Гравала
Буковица
5 БР
Стржањ
Д Слатина
Тимар
Мљетичак
ШАВНИК
Мокро
Јаворак
Војник
Шишман
Бијела
7 БР
Гвозд
Горње Поље
ГОРЊЕ ПОЉЕ
6 БР
Луково
НИКШИЋ
ЖАБЉАК
ТЕПАЧКО ПОЉЕ
ТАРА
Левертара
Негобуђа
Крш
Сињајевина
Бабин Врх
Тушиња
Боан
Коња Јела
Јаворје
Капа Морачка
ДУКАВИЦА
19.8
18.8
0 2 4 6 8 10 КМ

21 август

(Скица 49)

Рано изјутра непријатељ је извршио јачи напад од Никшића, дуж комуникације према Шавнику. Истовремено са овим нападом пошао је у напад и непријатељ из долине Зете у правцу Лукавице. На овом правцу нападале су јаке четничке снаге, потпомогнуте мањим бројем Нијемаца. И један и други напад одбиле су снаге 6 и 7 црногорске ударне бригаде. На правцу Никшић—Шавник непријатељ је имао 50 мртвих четника и Нијемаца.

Непријатељ је на сектору Шавник—Жабљак био за ово вријеме потпуно неактиван. Међутим, послије подне овога дана почео је са мањим нападима. Једна његова колона, јачине од преко 300 војника, са бацачима и аутоматским оруђима, прикривено је кренула од Јаворја, гдје су већ биле избиле његове јаче снаге, и упутила се кроз густу шуму, јужно од р. Тушиње и р. Буковице, ка Шавнику. Ова се колона кретала дуго непримијећена. Тек око 15 часова су је открили борци испод самог Шавника. Међутим, тада је у штабовима настала дискусија о томе да ли је то непријатељ или неки дио 7 бригаде који се повлачи према прихватним положајима. Док се о томе дискутовало, ова је непријатељска колона напала Шавник. Срећом, Штаб дивизије је, једним ранијим тражењем, молио Штаб корпуса да упути његов Пратећи батаљон на положаје изнад Шавника, јер је Штаб дивизије био већ оцијенио да је спој између 5 пролетерске и 7 бригаде доста необезбијеђен, пошто се 5 пролетерска почела оријентисати на Ивицу (к 1718, 5 км с—и од Шавника), а 7 се углавном држала Крновског Поља, јер су то два изразита тактичка ослонца.

Продор непријатеља јужно од Тушиње и Буковице и његова изненадна појава испод самог Шавника принудили су Штаб 5 пролетерске да свој деснокрилни (3) батаљон повуче далеко уназад и тако потпуно промијени линију одбранбених положаја своје бригаде. Овај је батаљон добио задатак да што прије посједне положај Турија (триг. 1184)—с. Превиш, изнад самога Шавника. Међутим, на ове је положаје већ пристигао Пратећи батаљон Штаба 2 корпуса, те непријатељ није

имао могућности да прође кроз Шавник и избије на ове доминантне ослонце, што би му умногоме олакшало даљи развој успјеха. Благодарећи продору према Шавнику непријатељ је без много муке успио да овлада и Ковачевим Брдом.

Лијево крило 5 пролетерске бригаде остало је и даље на истим положајима.

Девета бригада је одржала своје положаје и преко свога лијевог крила повезала се са 6 личком дивизијом, која је била на линији Пирни До—Дурмитор.

Од запада, непријатељ који је гонио 12 корпус, избио је у с. Пишће.

На аеродрому у рејону Брезне било је све спремно за евакуацију близу 1.000 рањеника и болесника, али је ВШ јавио депешом да авиони неће моћи да дођу прије 23 августа.

На основу овога постало је отворено питање да ли ће, у оваквој ситуацији, када непријатељ непрестано надире концентрично према аеродрому, авиони 23 августа уопште моћи да се спусте на овај аеродром.

Јединицама је саопштено да авиони неће доћи прије 23 августа и наглашена им је потреба упорне одбране.

Штаб 3 дивизије је одговорио на већ цитирану депешу Штаба 2 корпуса од прошлог дана:

> „Сматрамо, ако је непријатељ у гарнизонима Подгорица, Колашин, Беране, Андријевица јак — Лекић и Ђоко тешко могу проћи реченим правцем. Бољи би био правац Сињајевина — Мојковац. Ако је непријатељ слаб у овим гарнизонима нема разлога да га заједничким снагама не разбијемо.
>
> Предлажемо правце кретања у циљу разбијања:
>
> 1. — Једна колона, III дивизија, правцем Јаворје — Морача — Матешево.
>
> 2. — Друга колона, једна Лекићева, правцем Вратло — Колашин — Кључ.
>
> 3. — Трећа Колона, двије дивизије Лекићеве, правцем: Лучка Гора — Штитарица — Мојковац и Вратло — Колашин.
>
> 4. — Ђоко у заштитници.
>
> По овлађивању крајњим тачкама истим распоредом форсирати Лим.“[42]

Штаб 3 дивизије очигледно није знао ситуацију код 12 корпуса и 6 личке дивизије нити је знао какви

[42] Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

су њихови будући задаци, али је сасвим правилно, поведен депешом Штаба 2 корпуса, предложио да се непријатељ нападне свим нашим снагама.

ОДЛУКА ШТАБА 2 КОРПУСА ЗА ПРЕЛАЗАК У ПРОТИВУДАР

22 август

(Скица 49)

Најјаче дејство овога дана непријатељ је испољио на лијевом крилу 9 црногорске бригаде, гдје су њене јединице и дијелови 6 личке дивизије водили жестоке борбе. Рано изјутра непријатељ је овладао првим положајима источног подножја Дурмитора. Јачина непријатеља на том правцу процијењена је на око 1.000 Нијемаца и четника.

Око 9 часова овога дана наступило је пријатно изненађење. Појавили су се авиони изводећи изванредна спуштања, која су за овакав наш аеродром морала да буду и виртуозна, нарочито када на њега долазе авиони чије посаде нијесу навикле да се спуштају на аеродроме којима се може прилазити само преко планина и њихових висова. Иако је ВШ обавијестио раније да ће авиони стићи тек 23 августа, они су дошли дан раније. Вјероватно су помогла тражења Штаба 2 корпуса да се убрза долазак авиона.

Појава авиона изазвала је код бораца, као и код старјешина, осјећање задовољства и побједе. На читавој линији фронта одбране наше су јединице појачале своју упорност тако да непријатељ није могао направити ниједан корак преко линије која је обезбјеђивала евакуацију рањеника.

Оваква упорност наших јединица повећала је број рањеника, који су највећом брзином преношени из стрељачког строја на аеродром, а одатле преко мора да тамо приме први завој.

Појава авиона свакако је изазвала бијес код непријатеља те је наваљивао све силовитије, нарочито на 9 бригаду, тежећи да заузимањем Дурмитора наткрили

аеродром Брезну, преко којега се ионако укрштала непријатељска ватра.

У 11 часова су се батаљони 9 бригаде налазили на линији Савин Кук—Пошћенско Језеро (ј—з и ј. од Жабљака). До тог времена је непријатељ овладао Добрим Долом и угрозио Лојаник (ј—з од Доброг Дола) и Пруташ (на југозападним падинама Дурмитора), чиме је озбиљно угрозио лијево крило 9 бригаде. У 13 часова су јаче непријатељске снаге почеле да надиру од Црног Језера и Штулца. Овладао је Шљеменом и Бандијерном. Наше снаге испред њега биле су на линији Ивица—Баљ (к 2066)—Лојаник—Штит (к 1943), али доста несигурно. Веза између 9 бригаде и 6 личке дивизије је прекинута.

Два батаљона 9 бригаде, која су била на положајима Гракале (јужни гребен Дурмитора), пребацила су се преко Комарнице на Дурмитор у састав бригаде.

Око 36 транспортних авиона у пратњи 50 ловаца однијели су у току дана преко 800 рањених и изнемоглих.

Дизање наших рањеника са аеродрома Брезне претстављало је велики и значајан одушак нарочито за јединице 2 корпуса, управо за 3 црногорску дивизију, која је сносила главни удар непријатељске офанзиве „Рибецал". Ослобођење од рањеника било је и стварна побједа наших снага, јер су тиме створене широке могућности за лакши маневар 2 и 12 корпуса и 6 личке дивизије, послије једанаест дана огорчених борби, у којима су наше снаге биле принуђене да губе терен, али да сачувају живу силу, јединство команде и оперативну надмоћност, што све чини солидну базу за одлучна противдејства.

На другој страни видимо како умире непријатељска офанзива „Рибецал" у свом сопственом плану. Непријатељ је избио на Дурмитор са истока и запада, тачно онако како је предвидио, и обухватио га са сјевера. Али, то је био само дјелимичан успјех. Циљ није постигао. Напротив, готово све његове снаге из ове офанзиве успињале су се на Дурмитор без икакве перспективе за могућност даљег корисног маневра.

На масиву Дурмитора среле су се 1 брдска њемачка дивизија и 7 СС дивизија „Принц Еуген", која је у

стопу пратила 12 корпус и 6 личку дивизију. Дванаести корпус се прикупљао на широкој просторији с. Миљковца, у Жупи Пивској, на лијевој обали Пиве. Шеста личка дивизија је за кратко вријеме имала везу са 9 црногорском бригадом. Ова веза је била успостављена одјељењима за везу те није могла имати никакву тактичку чврстину у смислу садејства. Благодарећи овоме, непријатељ је од истока и запада овладао сјеверним дијелом масива Дурмитора до линије Штит — Божур. Тиме је наша одбрана Дурмитора била онемогућена.

Све су ово били повољни услови да Штаб 2 корпуса приступи остварењу своје замисли: да пређе у противофанзиву. Тако је, истога дана послије подне, издао у томе смислу наређења потчињеним јединицама.

Како су снаге 3 црногорске дивизије биле још у борбеном контакту са непријатељем, то их је ваљало извући из борбе и извести испод удара непријатеља, заправо, са онога уског простора између 1 брдске (са истока) и 7 СС дивизије „Принц Еуген" (са запада и сјеверозапада). Испод даљег удара ових непријатељских снага требало је извући и јединице 12 корпуса и 6 личке дивизије. За овакав маневар отворена су била врата на југ и југозапад.

Непријатељ је, изгледа, уочио да му је и у овој офанзиви измакла побједа па је у току овога и претходног дана почео да довлачи снаге у Гацко, Невесиње и Билећу, али немамо података о нумерацији тих јединица. Ове мјере непријатеља дошле су са великим закашњењем, јер су се наше снаге лепезасто извлачиле испред фронтова обје непријатељске дивизије. Тако је, око 14 часова овога дана, 12 корпус вршио покрет из рејона Миљковца, преко Голије у рејон с. Казанци— с. Дулићи. Шеста личка дивизија је ангажована у тешком одбранбеном боју на линији Божур (око 13 км сјев. од с. Д. Брезна) и даље на сјевероисток, али је већ запланирано да се по паду мрака извуче преко Дубљевића (око 3 км ј. од Божура) и Жупе Пивске у рејон с. Ковачи — с. Орах — Равно (прво 15, друго 13, а треће око 7 км источно од Автовца), а одатле да продужи за Србију.

Штаб 2 корпуса наредио је послије подне својим јединицама да изврше сљедеће задатке:

1. *Трећа дивизија:*

а) Седма црногорска ударна бригада да и даље упорно задржава непријатеља на линији Гвозд (средокраћа комуникације Никшић—Шавник)—с. Мокро, затварајући правац од Мокрог, преко Конџила, за Брезну.

(Када, мало касније, упоредимо задатак ове са задатком других бригада 3 дивизије, видјећемо да је стварни задатак 7 бригаде био да очува масив Војника, као пиво за маневар других бригада.)

б) Девета црногорска ударна бригада да отпочне одмах извлачење из борбе и покрет за с. Дужи (и. од Брезне), па одатле да пређе р. Комарницу и прикупи се у рејону Живе (3 км ј. од Брезне), затварајући засједама, са линије Кита (1 км ј—з од Дужи)—Луг (око 2 км с—з од Ките), прелаз из с. Дужи преко Комарнице, а са линије к 1204 (око 6 км ј. од Дубљевића)—Ограде (2 км с—з од к 1204) прелаз из рејона Дубљевића. За осматрање непријатеља на супротној страни р. Комарнице истурити патроле испред с. Брезне, а за хватање везе са 7 бригадом упутити посебно одјељење преко Војника у правцу Мокрог.

2. *Пета пролетерска бригада* оставља потребне снаге на линији Турија (код Шавника)—с. Комарница, да спријече непријатељско надирање док се не извуку 9 бригада, јединице дивизије „Гарибалди" и главнина 5 пролетерске. Главнина 5 пролетерске бригаде се извлачи из борбе и упућује за 9 бригадом правцем с. Дужи—с. Брезна, одакле скреће на југ на линију Јаворак—Липова Раван и прикупља се у шуми код Јасеновог Поља. (На тај начин 5 пролетерска бригада заобилази Војник са сјеверозапада и запада и долази у његово јужно подножје, чиме се пребацује са правца Шавник—Брезна на правац Јасеново Поље—Гвозд, другим ријечима, из позадине лијевог долази позади десног крила 7 бригаде.) Послије пребацивања главнине бригаде преко р. Комарнице, повлачи се и њен остатак за главнином, демонстрирајући нападом прије извлачења из борбе. Из рејона прикупљања 5 пролетерска ће ухватити везу са 6 и 7 бригадом.

3. *Дивизија „Гарибалди"* се извлачи једновремено са 9 бригадом и прикупља у рејону Живе, гдје ће се ставити под непосредну команду Штаба 2 корпуса.

4. *Артиљериска група* ће се идућег дана прикупити у рејону Папратни Доли (1 км сјев. од Липове Равни).

5. *Шеста црногорска ударна бригада* остаје и даље на истим положајима са задатком да затвори правце: Никшић—Гвозд, Никшић—Горње Поље и Никшић—Кусиде. Посебан задатак 6 бригаде је да сљедећег дана до 15 часова прикупи и достави детаљне податке о непријатељским снагама у Никшићу, Бјелопавлићима, Подгорици и у рејону Штитова (око 20 км ј—и од Никшића).

> „...7. — Важно је да све бригаде испоље мање ватрено дејство на сектору: Шавник — Добри До са дијеловима који посљедњи отступе, те да непријатељ добије утисак да сте заноћили на истим положајима. Ово може бити и пред саму зору на простору: Турија — Комарница, па макар и мањим дијеловима.
>
> При покретима не галамити, не свјетлуцати нити пуцати, прикривено се кретати те да не само авијација већ и непријатељ са земље не уочи уопште Ваш покрет, а најмање Ваш правац кретања.
>
> 8. — Сјутра чим јединице стигну да ступе у везу са VI бригадом и снабдију се са храном бар за два дана...“[43]

Замисао Штаба корпуса је јасна. Суштина овог маневра је била: извући снаге 12 корпуса, 6 личке дивизије и јединице 2 корпуса испод удара непријатеља па са првима, покретом на запад па на сјевер, изманевровати 7 СС дивизију „Принц Еуген“, а са другима, продором на исток, изманевровати 1 брдску дивизију.

Штаб 3 дивизије наредио је 7 бригади да упорно држи линију Гвозд—Мокро и тако затвори правац Мокро—Крушевице—Гвозд (овај задатак 7 бригаде биће нам јаснији кад будемо излагали рад 3 дивизије од 23 августа).

Петој пролетерској бригади је наређено да се током наредне ноћи са главнином пребаци преко Комарнице у Брезну. Ово наређење је 5 пролетерска примила кад је била на линији Турија—Пошћење, што значи на положајима изнад самог Шавника.

Дванаести корпус је отпочео покрет ка Голији ради одмора, а 6 личкој дивизији је наређено да се током ноћи извуче из додира са непријатељем и да се пребаци

---

[43] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. сл. од 22. 8. 1944 у 17.20 ч.; 51/3, 392.

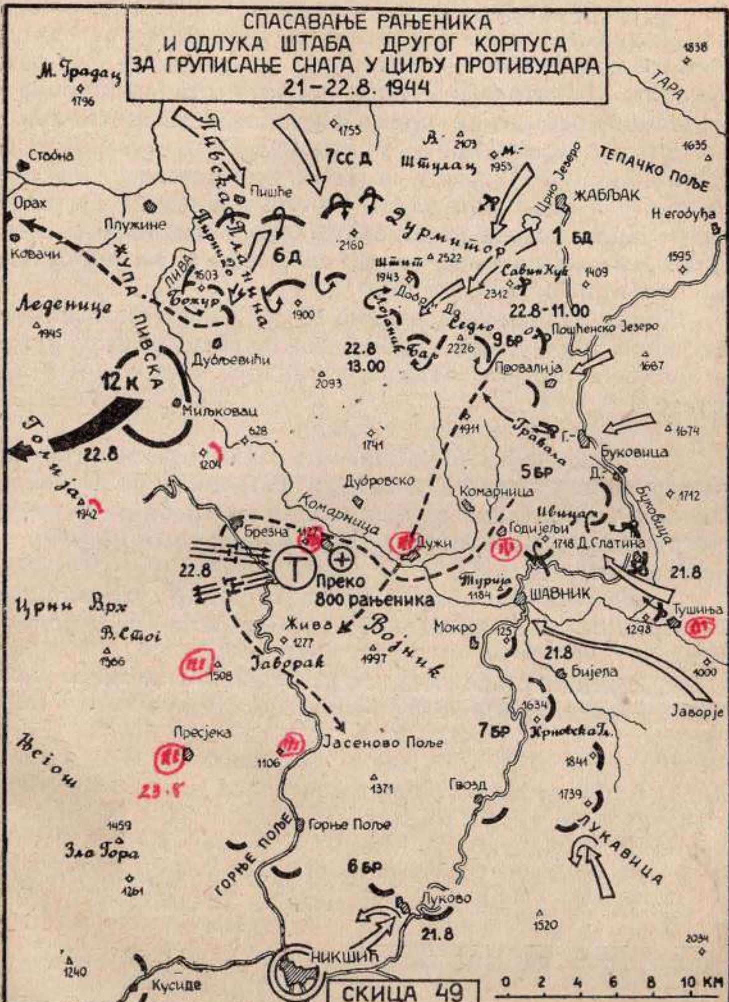
СПАСАВАЊЕ РАЊЕНИКА
И ОДЛУКА ШТАБА ДРУГОГ КОРПУСА
ЗА ГРУПИСАЊЕ СНАГА У ЦИЉУ ПРОТИВУДАРА
21–22.8. 1944
М. Градац
Стабна
Орах
Плужине
Ковачи
Пишће
7 СС Д
Штулац
ТЕПАЧКО ПОЉЕ
ЖАБЉАК
Црно Језеро
Негобуђа
Дурмитор
6 Д
1 БД
ЖУПА
ПИВСКА
Леденице
Дубљевићи
12 К
Миљковац
22.8
22.8 13.00
22.8-11.00
9 БР
Провалија
Пошћенско Језеро
Буковица
5 БР
Дубровско
Комарница
Годијељи
Д. Слатина
Брезна
Дужи
Преко
800 рањеника
ШАВНИК
Тушиња
21.8
Мокро
Бијела
Јаворје
Јаворак
Јасеново Поље
Пресјека
23.8
7 БР
Гвозд
Горње Поље
ГОРЊЕ ПОЉЕ
ЛУКАВИЦА
6 БР
Луково
НИКШИЋ
Кусиде
0 2 4 6 8 10 КМ
ТАРА
СКИЦА 49

на лијеву обалу Пиве ка Равном. Прије овога одржан је састанак између штабова 2 и 12 корпуса, на коме су се договорили да се 12 корпус и 6 дивизија по могућству одморе на простору Равно—Голија, а послије да се што прије пребаце преко Зеленгоре у рејон Фоче па одатле према Санџаку. За 3 дивизију је одлучено да се преко Лукавице, Штитова и Роваца пробије у рејон Морача—Бјеласица, одакле ће према ситуацији маневровати у том дијелу Црне Горе и у Јужном Санџаку. Да би се олакшао покрет 12 корпусу и 6 личкој дивизији, на овом састанку је одлучено да се у рејону Брезна—Голија—Горње Поље оставе мање снаге 2 корпуса. Што се тиче Приморске оперативне групе, одлучено је да она остане на свом првобитном сектору.

Горњу одлуку је доставио Штаб 2 корпуса депешом Врховном штабу, као одговор на његову депешу којом се тражи сугестија у погледу рада 12 корпуса и 6 дивизије.

Из свега овога јасно се види:

1. У току ноћи 22/23 августа треба прекинути контакт са непријатељем, пошто су рањеници евакуисани. Прекидање контакта са непријатељем треба да омогући прегрупацију снага, њихов кратак одмор и припрему за нове задатке.

2. Послије овога прећи у противудар, углавном са 3 дивизијом, на правцу Гвозд—Морача—Колашин—Беране.

3. Крајњи циљ: повратити слободну територију у Црној Гори и учврстити се у тој области.

10

МАНЕВАР НАШИХ СНАГА ОКО ВОЈНИКА И ПРОДОР У ДОЛИНУ ЛИМА

23 август

(Скица 50)

Непријатељ је и даље био најактивнији на лијевом крилу 3 црногорске дивизије (отсјек 9 бригаде). Међутим, током претходне ноћи, 5 пролетерска бригада се пребацила преко Комарнице са свим својим снагама, сем једног батаљона, који је остао на супротној обали ради одржавања мостобрана, док се 9 бригада не пребаци са масива Дурмитора на лијеву обалу Комарнице. Штаб 9 бригаде је касно добио наређење за прекидање додира са непријатељем те ова бригада није успјела благовремено да почне извлачење из борбе. Ноћу 22/23, у 24 часа, Нијемци су предузели напад на 9 бригаду. Напад је био врло јак, али су батаљони 9 бригаде успјели да одрже своје положаје на Дурмитору до 9 часова, а на линији с. Провалија—Седло (триг. 2226) до 14 часова 23 августа.

Непријатељ је том приликом имао 80 мртвих и велики број рањених.

Губици 9 бригаде су били: 12 мртвих и 35 рањених. У току ове борбе 9 бригада је утрошила 12.000 метака, 100 граната за бацач и 200 ручних граната.[1]

---

[1] Релације 9 бригаде; 2/2, 760

У току овога дана 9 бригада је ипак успјела да се пребаци преко Комарнице, а батаљон 5 пролетерске бригаде јуначки је одољевао све жешћим непријатељским нападима и успио да 9 бригади обезбиједи слободан пролаз. Са 9 бригадом су се повлачиле и италијанске јединице које су на Дурмитору биле углавном позади положаја те бригаде, а њихово се повлачење са Дурмитора вршило баш под њеном заштитом. Ово пребацивање преко Комарнице било је врло тешко. Из Брезне се могло видјети како непријатељ надире управно на правац извлачења 9 бригаде и италијанских јединица и како све више угрожава тај правац којим се према клисури Комарнице повлачила и сва комора ових јединица. Положај 9 бригаде је био тим тежи што се морала спуштати баш на отсјеку гдје није било ни прелаза преко ријеке нити погодних путева који воде на ријеку, као ни оних који од Комарнице изводе у Брезну. Дугачка колона људи и коња спуштала се стрмим литицама под теретом и кишом њемачких куршума. И то по дану. На крају се ипак све добро свршило. И 9 бригада и италијанске јединице успјеле су да пређу. На масиву Дурмитора није више било ни снага 2 корпуса ни 6 личке дивизије. Тамо су се среле челом у чело, на широком фронту од Комарнице до Таре, снаге 1 брдске и 7 СС дивизије „Принц Еуген“, које су се претходног дана спојиле на крајњем лијевом крилу 3 дивизије.

Повлачење наших јединица са Дурмитора преко Комарнице није се могло извршити непримијећено од непријатеља, који је могао видјети како авионима евакуишемо рањенике. По томе је свакако могао закључити да је то припрема за неки наш нови маневар, што је, уосталом, могао да закључи и из досадашњег искуства из борби са нама.

Седма црногорска бригада је остала на положајима које је морала упорно да држи. Са тих положаја она је читав дан одбијала нападе непријатеља од Шавника који је тежио да се пробије ка Никшићу. Овога дана је примијећен јачи напад „гвозденог пука“ Павла Ђуришића, који је и прошлих дана нападао, али не са толиком упорношћу. Вјероватно му је било тако наређено од стране Нијемаца, пошто од Жупе Никшићке нијесу биле ангажоване њемачке снаге.

Овога дана је Штаб 2 корпуса издао заповијест за прелазак 3 дивизије у противудар, што би донекле могло да значи и у противофанзиву. Мало даље ћемо видјети да одлука Штаба корпуса није била у потпуности баш тако формулисана.

У уводном дијелу своје заповијести, која је готово више директива него борбена заповијест, Штаб корпуса каже да је једна њемачка армија у покрету из Грчке и да треба да пређе преко Црне Горе и Санџака. Из овога извлачи закључак: „Јединице које са нама воде борбу вјероватно су претходнице те армије...“ Овиме Штаб корпуса потврђује и овога пута ону нашу ранију претпоставку да још увијек нема тачних података о суштини и плану непријатељске офанзиве „Рибецал“. Отуда и потичу тешкоће за командовање 2 корпуса, а свакако и за Штаб 3 дивизије, приликом тешких борби од Чакора до Војника, као и за доношење цјелисходних одлука за даља дејства. Посматрајући одлуку Штаба корпуса за противудар кроз призму његове процјене ситуације, мора се признати да је то врло смјела одлука којом се 3 дивизија шаље пред чело онога дијела поменуте њемачке армије, који треба да пређе преко Црне Горе, у ситуацији када њен други дио треба да пређе преко Санџака. На Дурмитору су тада биле двије њемачке дивизије, док су снаге Приморске оперативне групе и 29 херцеговачке дивизије и даље биле на својим просторијама.

Суштина одлуке Штаба 2 корпуса, према његовој формулацији, још увијек не значи противофанзиву, јер каже да ће се 3 дивизија „забацити преко простора Штитова на простор среза Беранског и Колашинског, маневрисаће на томе сектору док се не разјасни ситуација, а тада ћемо прећи у офанзиву“.

И поред свега овог, одлука Штаба корпуса значи, у најмању руку, намјеру за предузимање противудара снагама 3 дивизије, иако изгледи за његов ефекат донекле блиједе под свјетлом горње формулације, која одаје велику опрезност Штаба корпуса и прилично велику неизвјесност у изгледима за продор дивизије у тако велику дубину, преко три ријеке и планина између њих и, што је, гледано очима Штаба 2 корпуса,

најинтересантније, с обзиром на његов закључак о наиласку оне њемачке армије.

У духу горње одлуке јединице 2 ударног корпуса добиле су и задатке.

Трећа црногорска ударна дивизија „отпочеће покрет“ 24 августа преко Штитова ка срезу Колашин и Беране „на коме простору маневрисати скупно или по бригадама, а према ситуацији избјегавајући јаче борбе“. На правцу наступања („покрета“) разбити четнике пред фронтом 7 бригаде и гонити их „у правцу њиховог отступања“.

Штабу дивизије је наглашено да би добро било једну бригаду оставити на просторији Штитово—Каменик (око 12 км ј—и од Штитова) — Горња Ровца (с—и од Штитова) са задатком да прати ситуацију код непријатеља у рејону Подгорице, као најопаснијем гарнизону и по положају и по снагама; да разбија четнике на поменутоі просторији и, коначно, да послужи као прихват главнине дивизије, а главнину дивизије пребацити што прије преко р. Мораче на масив Бјеласице, одакле ће „испитивати ситуацију“ према Андријевици, Беранама, долини Таре и Јужном Санџаку. У случају потребе она се имала ослонити на Плав и Гусиње, Сињајевину или Јужни Санџак.

> „...У почетку избјегавати борбе скопчане са већим губицима, више нападати из засједа, спречавати и нападати саобраћај, рушити све мостове, уништавати четничке банде, а нападати и мање њемачке колоне. Напомињемо да у почетку будете довољно будни, да јединице држите у руци прикупљене и спремне увијек за удар, а извиђачка одјељења по потреби упућивати даље. Акције претежно изводити ноћу, изненада и обухватно. Логоре добро обезбјеђивати, не логоровати близу комуникација, а логоре у почетку мијењати сваку ноћ. Покрете вршити ноћу, а повремено изводити и акције за обмањивање непријатеља...“[2]

Шеста црногорска ударна бригада имала је да рокира своје снаге на просторију с. Пиштета—с. Шуме—с. Сјенокоси (сјев., з. и ј—з од Горњег Поља), са мањим дијеловима у с. Кусиде, остављајући само извиднице на правцу Горње Поље—Луково, ка Војнику и на Јаворку, и да осматра правце ка Дуги и Голији (с—з од

[2] Штаб 2 корпуса, О. пов. бр. 485 од 23. 8. 1944 у 23 ч.; 52/3, 392.

Горњег Поља). Овај распоред бригада је имала да заузме под маском једног демонстративног напада на Никшић који се имао извршити у току 24 августа. До 18 часова требало је са једном четом смијенити Пратећи батаљон Штаба корпуса на Јаворку. Ова је чета имала задатак да затвори правац Брезна—Јаворак и даље ка Никшићу, а у случају јачег непријатељског надирања да се повуче у састав бригаде, која ће своју главнину држати прикупљену и наслоњену на Његош, док се не разјасни ситуација на фронту Никшић—Шавник.

Друга и 4 бригада „Гарибалди“ потчињене су Штабу Приморске оперативне групе, који због тога треба да стигне у Велимље 25 августа.

Артиљериској групи наређено је да иде у Пресјеку (око 6 км с—з од Горњег Поља), одакле ће ухватити везу са дијеловима 6 бригаде и подржати их у случају потребе.

Двадесет девета херцеговачка дивизија и *Приморска оперативна група* остале су у досадашњем распореду.

Штаб 2 корпуса је имао да се премјести из рејона Јаворка у Пресјеку.

Ако се осврнемо на маневар снага 2 и 12 корпуса и 6 личке дивизије видимо да се свака од ових јединица врло вјешто извлачи испод удара непријатеља. То је, уосталом, било и најважније у оваквој ситуацији. Што се тиче противдејстава наших снага, она су се ограничила само на 3 дивизију, којој се сугерира опрезност и пипавост, али њу нијесу много спутавале те стеге. Изгледа да је оно старо непознавање плана и циља непријатељске офанзиве „Рибецал“ још више замаглило закључак Штаба 2 корпуса да из Грчке долази једна њемачка армија. Ово је, свакако, била неправилно схваћена ситуација, иако је тачно да се њемачка Група армија повлачила, али касније, једним дијелом преко Санџака. Међутим, јединице из непријатељске офанзиве „Рибецал“ нијесу претстављале њену претходницу.

Према изјавама заробљених четника, преко Санџака је требало да прође пет њемачких дивизија. На основу овога се у нашим штабовима створила претпоставка да су ове двије њемачке дивизије, које су досада нападале, њихова претходница. Заробљени четници су изјавили да је задатак непријатеља: у покрету ликвидирати наше

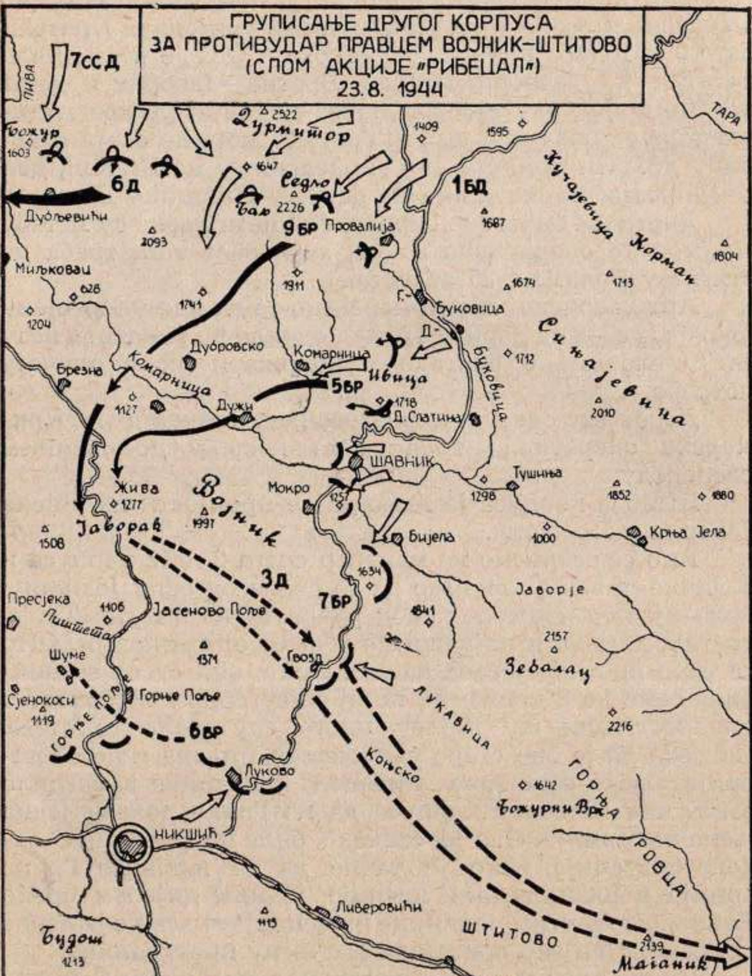
ГРУПИСАЊЕ ДРУГОГ КОРПУСА
ЗА ПРОТИВУДАР ПРАВЦЕМ ВОЈНИК–ШТИТОВО
(СЛОМ АКЦИЈЕ "РИБЕЦАЛ")
23.8. 1944
7ССД
6Д
1БД
9БР
5БР
3Д
7БР
6БР
Пива
Тара
Дурмитор
Седло
Божур
Дубљевићи
Провалија
Миљковац
Буковица
Кучајевица
Корман
Сињајевина
Дубровско
Брезна
Комарница
Ивица
Дужи
Д. Слатина
Шавник
Тушиња
Жива
Војник
Мокро
Јаворак
Бијела
Крња Јела
Јаворје
Пресјека
Јасеново Поље
Пиштета
Шуме
Гвозд
Зеволац
Сјенокоси
Горње Поље
Лукавица
Коњско
Луково
Божурни Врх
Горња Ровца
Никшић
Ливеровићи
Штитово
Маганик
Будош
Мораково
Богетићи
Старошка Греда
СКИЦА 50
0 2 4 6 8 10 КМ

снаге на овој просторији и тако очистити пролаз својој главнини. Четницима је вјероватно тако и речено. Непријатељска контраобавјештајна служба је потпуно успјела. На почетку ове директиве видјели смо да Штаб корпуса уопште нема јасну претставу о непријатељској офанзиви „Рибецал". Због тога је и дошло до ових упутстава 3 дивизији да дејствује потпуно партизански — чак и да не коначи више од једне ноћи на једном мјесту.

24 август

(Скица 51)

Непријатељ је упорно настојао да се пробијањем од Никшића и Шавника споји негдје на комуникацији која везује ова два мјеста, али су 6 и 7 бригада успјеле да му то онемогуће. Обје ове бригаде су већ биле упознате са својим новим задацима, услијед чега су и braниле одлучније овај правац, и тако обезбјеђивале предвиђени покрет 3 дивизије. Због упорног надирања непријатеља на 6 и 7 бригаду, 5 пролетерска се убрзано кретала од Брезне ка рејону Студена—с. Рађево, а 9 бригада у рејон Праге.

ПЛАН ЗА НАПАД 3 ДИВИЗИЈЕ

На основу изложене директиве Штаба 2 корпуса, Штаб 3 дивизије издао је, у 10.15 часова, заповијест за прелазак у општи напад на непријатеља пред фронтом 7 бригаде и јужно од овога у зони додијељеној дивизији за „покрет" ка долини Лима.

Седма црногорска ударна бригада добила је задатак да најупорније задржава непријатеља на линији Гвозд—Мокро, настојећи да очува што повољније полазне положаје за претстојећи напад, ради чега, у току дана, треба да прикупи снаге на линији Гвозд—Градачка Пољана (2 км сјев. од Гвозда)—Командирово Брдо (4 км сјев. од Гвозда). Њеном батаљону, који је био принуђен да се од Мокрог повуче за Брезну, наређено је да што прије дође у састав своје бригаде.

Падом мрака (24 августа) бригада је имала да нападне четнике (установљено је да су у моменту изда-

вања ове заповијести пред њом били само четници) основним правцем Ћеранића Гора—Гацкове Греде—Илин Врх—Божурни Врх (к 1813)—Рогођед (к 2034). Напад је морао бити силовит и брз. По заузимању најважнијих тачака овога ланца, на њима ће се оставити дијелови за обезбјеђење, а сљедећи дан (25 август) искористити за одмор у рејону Прибатов До (око 13 км ј—и од Гвозда), под заштитом осигурања на Божурном Врху и Рогођеду — од правца Лукавице и Вељег Дубоког.

Петој пролетерској бригади наређено је да се најхитније прикупи у рејону Студена—с. Рађево[3] (око 4 км ј—з од Гвозда) и изврши припреме за претстојећи напад. Она има да се хитно повеже са 7 бригадом како би јој садејствовала у разбијању непријатеља, ако би овај током дана довео у питање стабилност положаја 7 бригаде, који се морају одржати до почетка општег напада. „За ово не жалити напоре, јер од разбијања тога непријатеља зависи наш покрет у одређеном правцу“.

У случају да непријатељ преко дана не буде активан, 5 пролетерска је добила задатак да по паду првог мрака изврши напад основним правцем Коњско—Луке Бојовића и својим десним крилом овлада линијом Розин Врх (око 7 км ј—и од Гвозда)—Крња Јела (к 1547)—Пресјека. Сјутрашњи дан (25 август) бригада је имала да предани у рејону Луке Бојовића (9 км ј—и од Гвозда)—Петрова Рупа, осигуравајући се са Боровника и Розиног Врха.

Девета црногорска ударна бригада прикупља се, по овој заповијести, до првог мрака у рејону између к 1090 и к 1404 (з. и ј—з од Гвозда) и одмах по поласку 5 пролетерске креће правцем Доње Вучје (око 3 км ј. од Гвозда)—Ђурково Брдо—Јаворак (к 1462)—Голо Брдо—Кутско Брдо (око 10 км ј—и од Д. Вучја)—Штитово, разбијајући непријатеља на правцу свога кретања и обезбјеђујући свој десни бок од евентуалних непријатељских напада из Никшићке Жупе. Идући дан бригада је имала да предани у рејону Свињи До (око 2,5 км и. од Кутског Брда)—Бијочки Стан, осигуравајући се од Никшићке Жупе и Буковика.

---

[3] О овоме је још прије издавања ове заповијести добила посебно наређење.

Штаб дивизије са приштапским јединицама имао је да се креће за 5 пролетерском бригадом.[4]

Трећа дивизија, као што видимо, напада са 5 пролетерском и 7 ударном бригадом, а 9 ударна бригада јој „врши покрет", док у директиви Штаба корпуса читава 3 дивизија „врши покрет". Ово „вршење покрета" могло би да заведе на оцјену да је то слободно кретање јединица правцима на којима неће имати јачег непријатељског отпора. Међутим, баш на правцу „покрета" главних снага 3 дивизије видимо не само присуство непријатеља него и његову агресивност за чије сламање треба ангажовати и 5 пролетерску као помоћ 7 ударној бригади.

Без обзира на ове формулације Штаба 2 корпуса, јасно се види да је запланирано офанзивно дејство 3 дивизије — у правом смислу противудар, који је припреман и припремљен сасвим војнички и не само са познавањем маневра као таквог, него и са пуно духа који обогаћује маневар као форму дејства.

ПЛАН ЗА НАПАД 7 БРИГАДЕ

По овом плану:

— 1 батаљон напада општим правцем Ћеранића Гора—к 1612—Влашко Брдо (к 1674), гдје треба да сачека док дијелови 3 батаљона не избију на Гацкове Греде, а затим се оријентише ка линији Божурни Врх—Радојева Продо, одакле се свија у колону и креће правцем Прибатов До.

— 3 батаљон напада општим правцем Крновско Поље—Ћеранића Гора—Гацкове Греде, с тим да у садејству са 4 батаљоном овлада Гацковим Гредама, а затим Илиним Врхом (к 2050). Послије ликвидације Илина Врха, оставља једну чету на Требијешу ради затварања правца од Вељег Дубоког, а остале снаге оријентише преко Лукавице за Прибатов До.

— 4 батаљон напада општим правцем Крновска Главица (триг. 1634)—Крново Поље—Млечно Брдо (к 1739)—Гацкове Греде и, у садејству са 3 батаљоном, овлађује Гацковим Гредама и Илиним Врхом, а затим

[4] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 44 од 24. 8. 1944 у 10.15 ч.; 7/2, 754.

се свија у колону и креће према Прибатовом Долу, гдје га очекује нови задатак.

— 2 батаљон ОЗН-е напада непријатеља на Влашком Брду, а по овлађивању истим сачекује 2 батаљон 7 бригаде. По извршењу овога задатка 2 батаљон ОЗН-е прелази у бригадну резерву.

— 2 батаљон 7 бригаде остаје на својим полазним положајима све док остали батаљони не овладају првим непријатељским положајима, а затим се прикупља у рејону Градачке Пољане, као бригадна резерва.

— Штаб бригаде се креће правцем Градачка Пољана—Баре Циговића—Лукавица—Прибатов До.

— Почетак напада у 23 часа.

ПЛАН ЗА НАПАД 5 ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ

По плану за напад 5 бригаде:

— 2 батаљон напада непријатеља на Кобиљој Глави и Јаворку, а затим правцем Голо Брдо—Розин Врх—Крња Јела—Пресјека—Присоје. По овлађивању овим положајима батаљон треба да се одмори у рејону Петрове Рупе, под заштитом једне чете на Присоју, која треба да одржава везу десно са 9 и лијево са 7 бригадом.

— 3 батаљон напада правцем Ђураково Брдо—к 1393—к 1437—Олецка Страна; по овлађивању Олецком Страном спушта се у Луке Бојовића на одмор.

— 4 батаљон напада општим правцем Дажник (триг. 1623)—Шишман—Јадовик—Боровник. По овлађивању Боровником задржава се на достигнутој линији с тим да се главнина батаљона одмори.

— 1 батаљон са позадинским јединицама и установама бригаде креће се правцем Доње Вучје—Луке Бојовића, служећи као бригадна резерва и заштитница.

— Штаб бригаде се креће правцем Ђураково Брдо—Коњско—Луке Бојовића.[5]

Позади јединица 3 дивизије прикупљали су се огромни збјегови, весели што ће се вратити својим напуштеним домовима. Ови ће се збјегови кретати за 9 црногорском бригадом, јер се закључило да ће се тим

[5] Штаб 5 бригаде, Оп. бр. 150 од 24. 8. 1944 у 12.40 ч.; 10/2, 758.

правцем најприје докопати својих села, а, с друге стране, није било изгледа да ће ова бригада наићи на јачи непријатељски отпор.

На сектору Приморске оперативне групе, сем на правцу Никшић—Шавник, скоро за све ово вријеме није било важнијих догађаја. Овога дана је Штаб групе обавијестио Штаб корпуса да, према подацима са којима располаже, нема непријатеља на комуникацији Никшић—Даниловград.

600

25 август

(Скица 51)

Јединице Приморске оперативне групе напале су непријатеља на положајима Закурјај (око 4 км с—з од Грахова)—Бојање Брдо (око 7 км з. од Грахова) и сјуриле га у Грахово.

Нијемци су изненада запосјели комуникацију Даниловград—Никшић.

Са Планине Пивске (протеже се десном обалом р. Пиве, до р. Комарнице на југ) Нијемци су се рокирали према Шавнику. Једна њемачка јединица, у јачини око 400 војника, напала је правцем од Брезне једну чету 6 бригаде која је била на Јаворку (15 км з. од Шавника), и одбацила је. Шеста бригада се рокирала према Пиштетима ради наслона на Његош (пл. с—з од Никшића). Примијећено је да је око 20 камиона Нијемаца стигло из Даниловграда у Никшић. Изгледало је да непријатељ има намјеру да од Брезне продре до Никшића. Можда још није имао извјештаје о томе шта се дешавало на правцу напада 3 црногорске дивизије у току претходне ноћи, него се надао да ће негдје на путу за Никшић напасти наше снаге. Четници су из Никшића пошли Нијемцима у сусрет и запосјели Горње Поље.

Дванаести корпус је већ био у рејону Невесиња, на одмору, а 6 личка дивизија у покрету преко Вољујка ка Санџаку.

Јединице 3 дивизије су предузеле, прошле ноћи, запланирани напад, који није могао да почне тачно у одређено вријеме, али је донио жељене резултате. Рано овога дана све бригаде су достигле одређене линије.

Једино је 7 бригада наишла на јак отпор непријатеља на Крнову. Четнички „гвоздени“ пук био је сасвим изненађен и расуо се под силовитим налетом бораца 7 бригаде. У првом налету четници су пружили јак отпор, мислећи да је наш напад демонстративног ка-

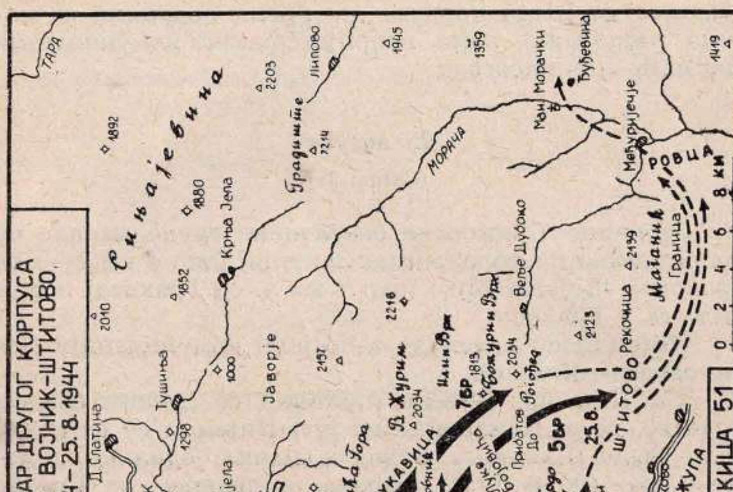

рактера, али су касније били принуђени да предузму огорчену одбрану, јер им је запријетило потпуно уништење. Но, ни таква им одбрана није помогла: „Гвоздени“ пук је, као војничка формација, био уништен.

Са командантом, „војводом" Павлом успјело је да побјегне само неколико четника.

Четници су претрпјели сљедеће губитке: 350 мртвих, 300 заробљених и већи број рањених. Од заробљених се јавило 130 за наше бригаде. Они су се смијали јадима четника и били задовољни што су успјели да живи дођу у наше руке. Одмах послије ступања у нашу војску постали су махом одлични борци, говорећи да им није чудно што су у четничким редовима били слаби јунаци. Овога пута је од четника заплијењено: 11 митраљеза, 16 пушкомитраљеза, 3 тешка и 2 лака бацача, 70 коња и много пушака и муниције.

Пета пролетерска и 9 црногорска ударна бригада нијесу наишле на непријатеља.

Пошто су све бригаде углавном још у првој половини дана избиле на одређену линију, наређен је покрет за сљедећи дан:

— 5 пролетерској правцем Штитово—Рекочица—Маганичко Поље—Пољана—Граница—Међуриječје—Манастир Морачки—Ђуђевина (бригада је са два батаљона већ избила на линију Штитово— Пиперска Локва, а са два друга батаљона на линију Розин Врх —Боровник—М. и В. Журим, као заштитница дивизије);

— 7 бригади правцем Штитово—Ровца;

— 9 бригади правцем за 7 бригадом.

Свим бригадама је наређено да се крећу највећом брзином.

Пренос коморе олакшан је великим бројем коња заплијењених од четника.

Обавјештајна служба 3 дивизије и Штаба 2 корпуса је, на основу још увијек недовољно провјерених података, закључила да су у овој непријатељској офанзиви учествовале сљедеће непријатељске снаге: 117 ловачка дивизија, два пука једне алписке дивизије, један батаљон дивизије „Принц Еуген" и 1.500 четника. Овим снагама садејствовали су дијелови једне моторизоване дивизије из Санџака и 1.500 Бугара.[6]

---

[6] Као што се види, ово су били скоро сасвим нетачни подаци. Ми смо у почетку видјели да се главна снага непријатеља који је вршио ову офанзиву састојала од 1 њемачке планинске дивизије.

26 август

(Скица 52)

ВШ је обавијестио депешом:

„Потпуно се слажемо са општим планом. Послије пробоја потребно је снаге деконцентрисати и не дозволити да их непријатељ пред собом гони. Свакако непријатељске снаге на пролазу. Послије тога треба брзо узети ситуацију у своје руке. Важно је да продрете до аеродрома. Ђоко преко Пиве прешао Тару. Лекић је у Херцеговини.“

Примијећено је да непријатељ довлачи појачања на сектор Приморске оперативне групе. У Никшић је довлачио некакав материјал, а око Требиња је вршио мобилизацију коња.

Овога дана је непријатељ пошао у напад на јединице Приморске оперативне групе (2 далматинску пролетерску бригаду) од Требиња, с. Клобука (око 15 км и. од Требиња) и Грахова. Напад је одбијен.

Трећа дивизија, на чијем је челу била 5 пролетерска, прешла је р. Морачу и избила на линију с. Црквине (око 6 км ј—з од Колашина)—с. Равни, разбивши успут мање четничке групе, од којих су се најдрскије браниле у Манастиру Морачком. Овдје их је већина убијена, а свега су се два четника спасла бјекством. Сви четници, као и сам народ коме су они, не зна се по који пут, пјевали пјесму о нашем уништењу, били су изненађени овако брзим повратком наших јединица. Наш повратак је много допринио коначном учвршћивању наших снага и народне власти у Црној Гори. Све јединице 3 дивизије вратиле су се са повећаним бројним стањем, и поред губитака које су претрпјеле у борбама од 12 августа наовамо. Али је зато бројно стање збјегова, који су се већ дохватили својих села, било мање. Оних који су се колебали није више било. Снаге су биле потпуно издиференциране. Мањина је остала на непријатељској страни.

Шеста личка дивизија, која је вршила покрет преко Волујка за Санџак, била је западно од Пљеваља. Упоређујући њен и правац 3 дивизије са правцем наступања главних непријатељских снага које су учествовале у овој офанзиви на нас, видимо да су се наше снаге разишле испред непријатеља лијево и десно

па му склизнуле низ бокове, остављајући му празнину да у њу удара. Ово је било изражено још више и тиме што је 6 бригада извукла своје снаге испред непријатеља, а Штаб 2 корпуса је наредио Приморској оперативној групи да, у случају проласка непријатеља комуникацијом Никшић — Билећа, уопште не спречава фронтално тај покрет. На тај начин је непријатељ био потпуно изманеврован и остао збуњен тако да је читав овај дан стајао у рејону Шавник — Крново, гдје су му биле прикупљене главне снаге.

Због развоја ситуације у Румунији и Бугарској и због присуства наших јачих снага у Србији, а друге су такорећи већ на путу за тамо, биле су угрожене непријатељске комуникације у Србији, услијед чега су ове у Санџаку и Црној Гори добијале све већи значај. Та околност наметала је снагама НОВЈ у Црној Гори и Санџаку врло тешке задатке. Но, из ове тек завршене непријатељске офанзиве извучена су добра искуства, особито по питању фронталног вођења боја. Стога ће 2 корпус настојати, у даљим борбама, да избјегава фронталне борбе, а нарочито фронталну одбрану.

УПАД 3 ДИВИЗИЈЕ У ДОЛИНУ ТАРЕ

(Скица 52)

27 август

На сектору Приморске оперативне групе овога дана није било важнијих догађаја. Примијећено је да се непријатељ креће од Шавника према Никшићу. Тај правац су извиђале јединице 6 бригаде. За извиђање и чишћење рејона Пиве до Шавника Штаб корпуса је формирао посебну групу у јачини око 300 бораца.

Трећа дивизија је прошла челом овога дана Колашин и избила на линију Марково Брдо — Башање Брдо—Шљивовица—Скрбуша (заселак у долини истоимене рјечице ј—и од Колашина) и на тај начин захватила широк мостобран на десној обали Таре. Седма и 9 бригада су биле у покрету за 5 пролетерском која се налазила на челу дивизије. До мрака је Тару прешла и 7 бригада. Према подацима добијеним од становни-

штва, у Беранама, Андријевици и Матешеву није било јачих непријатељских снага. То је допринијело да се Штаб 3 дивизије одлучи за даљи покрет бригада према долини Лима.

28 август

На сектору Приморске оперативне групе непријатељ је био углавном неактиван.

Непријатељске снаге које су биле у офанзиви повлачиле су се са својих достигнутих линија према Шавнику, Жабљаку и Никшићу. Њихове намјере нијесу биле познате, али се види да су одустале од даље офанзиве, пошто су и саме увидјеле да су их наше снаге изманевровале. Претпостављало се да ће се главнина ових непријатељских снага извући према Санџаку, иако је Штаб Приморске оперативне групе извијестио да располаже са неким подацима о томе да ће ове непријатељске снаге проћи комуникацијом Никшић — Билећа.

На правцу продирања 3 дивизије њене су снаге овога дана заузеле нешто шири распоред. Пета пролетерска бригада се углавном одмарала на линији достигнутој претходног дана и извиђала према Беранама и Андријевици. Седма бригада се оријентисала према Матешеву, пошто се утврдило да тамо има јачих непријатељских снага. Девета бригада је посјела Горње и Доње Вучје, Марково Брдо и Ровачко Требаљево.

Штаб 7 бригаде, оријентишући бригаду према Матешеву, дао је батаљонима сљедеће задатке:

— 2 и 4 батаљон, под командом замјеника команданта бригаде, да неутралишу Нијемце у Матешеву на тај начин што ће порушити дрвени мост на путу Матешево — Баре, као и сам пут на свим погодним мјестима, што важи и за пут Матешево — Јабука. Поред тога, батаљони треба да постављају засједе дуж комуникације Матешево — Трешњевик.

— 3 батаљон да до свануһа 29 августа избије у рејон Врањештице и затвори тај правац;

— 1 батаљон да, до истог времена, избије на Суву Гору са задатком да затвори правац Лиса—Сува Гора.[7]

---

[7] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 57 од 28. 8. 1944 у 20 ч.; 46/1, 759.

Сљедећих неколико дана прошло је у постепеном учвршћивању јединица 3 дивизије у њиховим рејонима, а тако исто и осталих јединица 2 корпуса.

Од Штаба 1 пролетерске дивизије, која је зашла дубоко за Групом дивизија, дошао је извјештај да су непријатељске снаге, које су учествовале у офанзиви на јединице 2 корпуса, скренуле према Западној Морави.

Специјална извиђачка група, коју је формирао Штаб 2 корпуса, неуморно је претресала терен Дурмитора, Пиве и Шавника. Ова група је извијестила да се непријатељ повукао. У вези са овим, Штаб Приморске оперативне групе је наредио 6 бригади да ослободи Горње Поље. Шеста бригада је овај задатак извршила ноћу 31 августа/1 септембра. Том приликом је убијено: 71 Нијемац и италијански фашист, 2 официра, 11 четника са 1 командиром, а заробљено 5 Нијемаца. Заплијењено је: 2 тешка и 4 лака бацача, 2 митраљеза, 5 „шараца“ и друго.

ПРОДОР У ДОЛИНУ ЛИМА

(Скица 52)

Трећа дивизија је 29 августа избила са 5 пролетерском бригадом на линију Коњско Брдо (око 1 км сјев. од Андријевице) — Лубнице — Кури Куће, а са 7 бригадом је напала Матешево (без успјеха), док је код 9 бригаде стање остало непромијењено. 30 августа је 5 пролетерска ослободила Беране и очистила десну обалу Лима све до Врбице и Турјака. Девета бригада је и даље била на одмору и служила као резерва дивизије и, с друге стране, као спона између дивизије и Сињајевине. Седма бригада је још једанпут покушала да заузме Матешево, али и овога пута без успјеха.

Према прикупљеним подацима, непријатељ је за вријеме своје офанзиве имао на сектору 3 дивизије више стотина мртвих и већи број рањених. Сопствени губици су били: 63 мртва, 95 рањених и неколико несталих. Једна група са замјеником команданта 3 батаљона 5 пролетерске бригаде била је отсјечена још 12 августа, али је успјела да се читава пробије кроз непријатељске редове и споји са својом јединицом.

Посљедњег дана августа дијелови 5 пролетерске бригаде ослободили су Андријевицу и продужили на-

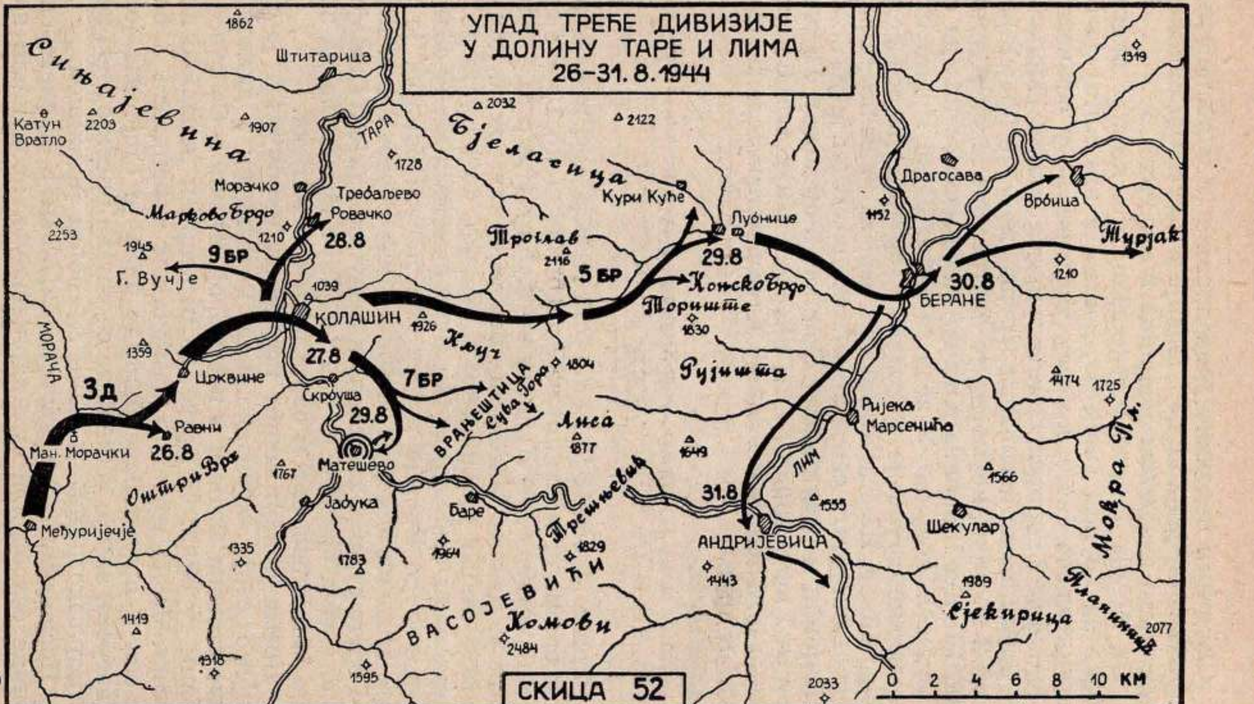
УПАД ТРЕЋЕ ДИВИЗИЈЕ
У ДОЛИНУ ТАРЕ И ЛИМА
26-31.8.1944
Сињајевина
Бјеласица
Штитарица
Катун Вратло
Морачко
Требаљево
Ровачко
Марково Брдо
Г. Вучје
9 БР
28.8
КОЛАШИН
27.8
Црквине
3 Д
Равни
26.8
Ман. Морачки
Међуријечје
Оштри Врх
Скроуша
29.8
Матешево
Јабука
7 БР
ВРАЊЕШТИЦА
Сува Гора
Кључ
Троглав
5 БР
Кури Куће
Лубнице
29.8
Коњско Брдо
Гориште
Рујишта
Лиса
Бaре
Трешњевик
ВАСОЈЕВИЋИ
Комови
31.8
АНДРИЈЕВИЦА
ЛИМ
Ријека Марсенића
БЕРАНЕ
30.8
Драгосава
Врбица
Турјак
Мокра Пл.
Шекулар
Сјекирица
Планинице
ТАРА
МОРАЧА
0 2 4 6 8 10 КМ
СКИЦА 52

ступање даље уз Лим. Седма бригада није ни при трећем покушају успјела да заузме Матешево, а 9 бригада је и даље била на својим старим положајима. Својим избијањем у долину Лима 3 дивизија је, може се рећи, извршила задатак који је пред њу постављен у рејону Брезне. Тачно 20 дана послије почетка непријатељске офанзиве на ту исту дивизију и послије 11 дана најупорнијих одбранбених бојева и повлачења пред надмоћнијим непријатељем, она је успјела да избије, безмало, на линију са које је почела одбрану 12 августа. За ово вријеме непријатељ је претрпио, у крајњој линији, много веће губитке. Слободна територија у Црној Гори понова је ослобођена и на њој је успостављена народна власт. Непријатељ је у овој офанзиви имао тактички па чак и извјестан оперативни успјех (пробојем на Чакору). Али су, на крају крајева, сви ти његови успјеси били привремени. Коначан исход ишао је у прилог наших снага чији су успјеси одјекнули у народу као велика побједа.

И у овим борбама је 3 дивизија показала чудо од издржљивости и борбености. Њен борачки састав је положио још један тежак ратни испит, који је био тим већи што је главнина тога састава била релативно млада у борбама. То се односи на 7 и 9 бригаду. У овим борбама су те двије бригаде заслужиле, поред ранијих својих заслуга у тешким окршајима, да се ставе у ред најбољих бригада наше војске.

КРАТАК ОСВРТ НА ДЕЈСТВА ОД ЧАКОРА ДО ДУРМИТОРА

(Скица 53)

Узимајући у обзир карактер земљишта, бројни однос снага, дубину бојишта и ширину фронта која је била врло велика, чак и за наше прилике у којима смо ратовали и за нашу тактику, може се рећи да су наше снаге савладале непријатеља у врло тешким условима. Густина посиједања фронта била је таква да она није могла дати скоро никакву јачину нашој одбрани (једна дивизија на линији Бјелопавлићи — Пипери — Кучи — Чакор — Турјак). Читави отсјеци су били потпуно откривени, нарочито на десном крилу дивизије, а било је и таквих који су контролисани само оком. Главни дио

снага дивизије и бригада посиједао је положаје на најопаснијим правцима (положаји су били више бочно него фронтално у односу на правац) при чему је ипак дубина борбеног поретка морала бити мала, те је сваки покушај непријатеља од Космета било преко Чакора, било преко Рожаја, омогућавао брз продор у дубину нашег распореда. Вјеровало се да ће непријатељ, имајући у виду овакву нашу одбрану, тежити да прије изласка на Сињајевину набаци наше јединице на тежак терен према албанској граници.[8] Захваљујући присебности наших штабова, непријатељу није пошло за руком да оствари оно што је био планирао. Једино је успио да 3 дивизији наметне фронталну борбу, која јој је у конкретној ситуацији најмање одговарала, јер је била растегнута на широком фронту, а бројно и по наоружању далеко слабија од нападача. Непријатељ је направио дубок продор на њеном најосјетљивијем правцу, услијед чега је са 5 пролетерском и 9 ударном бригадом морала да успостави фронт ради заустављања непријатеља. У почетку ове непријатељске офанзиве та наша дивизија је морала да прими фронталну одбрану још и због тога што су Нијемци свим силама настојали да јој не дозволе да им се отргне из додира, јер су знали да ће у том случају запасти у ситуацију у којој ће их наше јединице понова нападати из позадине и са бокова. Усто се и 1 брдска њемачка дивизија прилијепила за њен борбени поредак те ју је ова морала најупорније задржавати док се сама не среди.

Трећа дивизија је ипак успјела да се већ други дан среди и да дејствује под јединственом командом свога штаба, који је са 5 пролетерском и 9 ударном бригадом постепено прешао у маневарску одбрану на тешком планинском земљишту. Дивизија је одбранбене бојеве примала на унапријед одређеним линијама у дубини маневарске просторије, што показује да је руковођење бојем било чврсто у рукама њеног Штаба. У самој динамици операције нијесмо успјели одузети иницијативу непријатељу у његовим нападним акцијама, али је и у тактичком и у оперативном погледу 3 дивизија задржала иницијативу и слободу цјелисход-

[8] Тако је процијенио Штаб 3 дивизије на почетку офанзиве, а из непријатељских докумената смо видјели да им је циљ био да наше јединице набаце на масив Дурмитора.

ног одлучивања у онoликој мјери, колико јој је било нужно да себи обезбиједи отклањање пораза и створи услове вишем командовању за доношење одлуке за противдејства.

Послије изванредне маневарске, дивизија је прешла у отсудну одбрану за обезбјеђење аеродрома у рејону Брезне, са кога су подигнути наши рањеници. Послије тога она је прешла у противнапад.

Одољевајући непријатељској офанзиви „Рибецал", Штаб 3 дивизије је, по одобрењу Штаба 2 корпуса, морао да донесе одлуку за привремено напуштање слободне територије јер је поставио себи задатак да сачува дивизију као цјелину, а непријатељу да нанесе што веће губитке. Не може се олако прећи ни преко моралне, политичке и војничке обавезе 3 дивизије да сачува десетине хиљада избјеглица, које су бјежале испред непријатељског огња и ножа, те ту обавезу и овдје треба истаћи.

Да би извршио ове задатке, Штаб дивизије је од првог дана водио рачуна о томе да му не изостане која јединица дубоко у распореду нападача, него да се увијек нађе на таквој линији, која дозвољава и међусобно садејство јединица и слободу маневра и одлучивања. У том циљу су предузете мјере да се фронт постепено сузи. То смо могли запазити и по томе што је, одмах у почетку непријатељске офанзиве, Штаб дивизије наредио 7 бригади да десно крило дивизије извуче до такве надморске висине, са које ће се непријатељу онемогућити да долином Мораче зађе дубље у нашу позадину. Ова тежња се испољавала током читаве одбране која је добила маневарски карактер. Мислимо да ова одбрана претставља лијеп примјер вођења маневарске одбране ограниченим снагама на широком фронту.

Овдје се за браниоца показало као врло корисно да се, при напуштању појединих положаја (обично крајем дана), остављају мање снаге на оним тачкама за које је непријатељ морао претпоставити да ћемо их бранити. Тако је, организујући напад сјутрадан, непријатељ ударао „у празно". За ово је, међу осталима, најљепши примјер наше напуштање Колашина у моменту када га непријатељ није био још непосредно угрозио. Други примјер је извлачење преко ноћи наших снага из Липова на Вратло. Овакви наши поступци су

знатно умањивали темпо непријатељског наступања, а исто се дешавало и при противнападима који су извођени ноћу, јер је идућег дана непријатељ морао понова да крвари за те исте положаје. Међутим, наше га снаге нијесу на њима чекале, сем са мањим одјељењима, док су главне снаге извлачене на нове прихватне положаје.

Кад је од вишег штаба наређивано да се поједини положаји морају држати по сваку цијену (евакуација наших рањених и изнемоглих другова) јединице се нијесу дале помаћи с мјеста.

При осврту на дејства 3 дивизије у овој офанзиви, не треба изгубити из вида ни то шта значи јединствено схватање ситуације од стране претпостављених и потчињених команданата и штабова. Ми смо током излагања видјели да је тактичка веза између 5 пролетерске и 7 ударне бригаде ухваћена тек седми дан непријатељске офанзиве, а то значи тек када је дивизија била потпуно ван опасности да може бити разбијена. У овоме је велику улогу одиграо сам Штаб 3 дивизије, који је над том везом бдио дан и ноћ и преко себе везао, у оперативном смислу, штабове ове двије бригаде.

Примјер маневарске одбране 3 дивизије за борбу на планинском земљишту служи као користан образац стваралачког командовања. Сам, пак, маневар око Војника треба гледати као примјер како се може извршити и остварити замисао вишег штаба. Поред тога, баш овај маневар око Војника открива и широке могућности маневра на планинском земљишту, и то у условима борбе са надмоћнијим непријатељем.

У наређењу Штаба 3 дивизије од 1 септембра каже се:

> „Овлађивањем Колашином, Беранама и Андријевицом, наша дивизија избила је на маневарску просторију на коју смо били оријентисани. Наш задатак је на њој да што више можемо проширимо слободну територију. Поред тога, треба настојати да одморимо и нахранимо наше јединице. Док се ситуација више не расвијетли, све јединице и дивизија као таква морају бити окупљене и компактне за сваки евентуални задатак. Ми се нећемо, моментално, упуштати у тешке фронталне борбе, које би нас довеле до тога да замарамо војску, добијамо губитке и да се не можемо извући из контакта са непријатељем. То ипак не значи да нећемо ударати тамо гдје буде потребно у циљу разбијања и уништења четнич-

ких банди, као и ометања нормалног комуницирања окупаторских снага комуникацијама преко наше слободне територије...“[9]

Дакле, Штаб 3 дивизије увиђа пропусте и слабости из претходних борби и одмах извлачи искуства.

Командант ове дивизије дао је овај општи закључак о исходу борби од 12 августа до поновног избијања дивизије у долину Лима:

„Изненађење које је непријатељ постигао у зору 12. VIII. 1944 год. код наше V бригаде може благодарити само мањкавој организацији извиђачке службе и недостатку средстава за извиђање, а у првом реду недостатку авијације код наше дивизије.

Током операције у више махова се осјетио недостатак техничких средстава за везу, којих нијесмо имали у довољној количини. Услијед овога долазило је чешће до тога да се рад појединих група (бригада) није могао довести у потпуни склад. Да је било довољно средстава за везу, успјеси би надмашили много резултате који су овом акцијом постигнути.

Ова операција може послужити као поучан примјер за групно посиједање важних тачака са малим снагама, а према непријатељу који је био надмоћнији бројно и снабдјевен свим техничким средствима, са извјежбаним трупама и потпомогнут јаком артиљеријом и авијацијом.

Ток ове операције може такође послужити као класичан примјер еластичне одбране, јер су сви напади и дјелимични успјеси непријатеља остали без нарочите експлоатације истих, пошто му је одмах створена нова баријера коју је морао поново савладати.

Само на тај начин се успјело са сразмјерно слабим и неопремљеним снагама задржати многоструко надмоћнији непријатељ за тако дуго вријеме.

Ток ове операције служи нам, осим тога, и као примјер активне одбране са пуном примјеном брзих маневара у циљу почесног тучења непријатеља — као што је био случај са разбијањем четника на Крновском Пољу.

У погледу вишег као и нижег руководства може да се истакне да је у раду појединаца било много смишљености и корисне иницијативе, а борци су били на висини модерног индивидуалног ратника, који се може супротставити и најбоље и најмодерније опремљеној војсци.

Разлози за ово леже у високој морално-политичкој свијести наше војске, а напосе у борбеном духу и издржљивости нашега народа.“[10]

---

[9] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 45 од 1. 9. 1944; 8/2, 754.

[10] 4/12, 754.

Шта је највише недостајало Штабу корпуса и Штабу 3 дивизије за вријеме ових тешких одбранбених борби? Очевидно, правилан закључак о циљу и плановима непријатељске офанзиве. И овога пута је обавјештајна служба подбацила, иако је у једном моменту открила 1 брдску њемачку дивизију. То ипак није могло бити довољно да би наши штабови правилно прозрели непријатељске планове и циљ ове његове офанзиве. Заведени обавјештењима из Метохије да се дуж комуникације од Косовске Митровице преко Пећи до Дечана прикупља неколико дивизија, и Штаб корпуса и Штаб 3 дивизије добили су утисак да се спрема офанзива са тога правца са много већим снагама него што је то уствари било. Ово, разумије се, није могло остати без утицаја на одговарајуће оперативне идеје Штаба 2 корпуса. Силина удара 1 брдске њемачке дивизије из Метохије није дозволила ни Штабу корпуса ни Штабу 3 дивизије да повјерују у претјераност поменутих извјештаја о прикупљању неколико дивизија на линији Дечани — Пећ — Косовска Митровица. И касније, чак и послије противудара 3 дивизије, није се могло дознати које су све непријатељске јединице и са којим снагама учествовале у потискивању ове дивизије.

На бојишту, пак, гдје се доносе одлуке на основу конкретне ситуације, сви су штабови показали изванредну зрелост, хладнокрвност и иницијативу. Детаљи за ово могу се наћи у изложеном о акцији „Рибецал". Међутим, овдје, као и у многим другим приликама, велику празнину чини недостатак непријатељске документације, која би допринијела потпуној и критичкој анализи ове операције и онемогућила једностраност закључака, доношених и донијетих скоро искључиво на основу наше сопствене документације. Недостатак детаља је и овдје ублажен документима о оперативној замисли и идеји маневра непријатеља, на основу чега се може освјетљавати и наш и рад непријатеља, упоређујући планове и циљеве једних и других.

НОВ РАСПОРЕД 3 ДИВИЗИЈЕ

(Скица 54)

Штаб 3 дивизије поставио је 1 септембра својим бригадама овакве задатке:

— 5 пролетерска бригада се поставља у рејоне: с. Дапсице — с. Бабино — два батаљона; Заостро — један батаљон; Буче — један батаљон. Задатак: затварање праваца од Чакора, Рожаја, Сјенице и Бијелог Поља, обраћајући истовремено пажњу и на четнике Павла Ђуришића, које је успио да прикупи у рејону Мојковца и Шаховића.

— 7 црногорска ударна бригада, у току 2 септембра, заузима распоред: један батаљон — Трешњевик, а три батаљона на линији Сјеножета — Трепча. Задатак бригаде: одржавање чврсте везе са 5 пролетерском и 9 бригадом, нарочито са овом другом, са којом мора садејствовати у случају да непријатељ покуша да се из Матешева пробије у дубину дивизиске просторије. Даље, са батаљонима са линије Сјеножета — Трепча контролише с. Коњухе и Комове и извиђа рејон Врмоша, Плава и Гусиња.

— 9 црногорска ударна бригада заузима распоред: један батаљон — Требаљево, са задатком затварања правца од Мојковца и извиђања Сињајевине и Липова; један батаљон — Поље Смајилагића (и. од Колашина), са задатком извиђања Бјеласице и одржавања чврсте везе са батаљоном ОЗН-е у рејону Мораче; два батаљона — Планиница (код Матешева) — Врањештица, са задатком затварања правца Подгорица — Матешево — Колашин.

— Интендантура дивизије — с. Долац (з. од Берана).

— Штаб дивизије — с. Долац.

Наређено је да по један батаљон ОЗН-е буде у рејонима Бјелопавлића, Пипера, Мораче, Шавника и Андријевице. Дијеловима бригада који су најближи појединим од ових рејона односно батаљона, стављено је у задатак да са њима одржавају најтјешњу везу.[11]

У моменту издавања овога наређења, у Штабу 3 дивизије се о непријатељу знало само толико да Матешево држе јаче њемачке снаге, док се према Прекобрђу налазе четници. Дуж комуникације Матешево — Подгорица такође су откривене непријатељске снаге. Из тога се закључило да непријатељ намјерава да држи Матешево у циљу заштите ове комуникације која ће му

[11] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 45 од 1. 9. 1944; 8/2, 754.

послужити за покрете из Метохије за Црну Гору или долином Лима и Таре према Санџаку.

2 септембра је на нашу страну прешао командант 3 пука албанске војске, која је била под командом Косовског комитета, и изјавио да се у рејону Пећи још увијек налази једна њемачка дивизија.[12]

Ова изјава је поткријепила претпоставку Штаба 3 дивизије да ће непријатељ упорно бранити Матешево које је отада на своме правцу добило сличну улогу какву има гарнизон Никшић на правцу Подгорица — Никшић — Билећа. Тако су ова два непријатељска клина умногоме реметила цјеловитост наше слободне територије што је, уосталом, и био циљ непријатеља, који ова два гарнизона није држао само ради комуникација на којима се они налазе, него и ради тога да би за њих везао снаге и повремено из њих правио испаде.

Мостови у близини Подгорице (на Смоковцу и у Биочу) били су оправљени, што опет значи да је непријатељ рачунао на комуникацију Матешево — Подгорица.

Када су јединице 3 дивизије, крајем августа, изненада продрле преко Мораче ка Колашину, у Матешеву се налазила свега једна чета Нијемаца и нешто четника. Непријатељ, који је у том моменту био у Колашину, уплашио се и повукао у Матешево. У Беранама је такође било мало Нијемаца и четника. И одавде су Нијемци побјегли. За вријеме док су 1 брдска њемачка дивизија и остале непријатељске снаге наступале према Дурмитору, у долинама Таре и Лима остали су били дијелови 181 њемачке дивизије, који су у овој офанзиви наступали од Подгорице ка Матешеву, и она група исто из 181 дивизије, која је још маја мјесеца била послата у Санџак. Сви су се ови дијелови 181 дивизије прикупили у Матешеву и ту организовали одбрану. Ту се, заправо, нашао скоро читав 363 пук ове дивизије, који је имао задатак да брани Матешево и комуникацију од Матешева до Подгорице.

Послије сусрета на Дурмитору, 1 брдска и 7 СС дивизија „Принц Еуген" задржале су се кратко вријеме у том рејону. По њемачкој оцјени, акција им је успјела само просторно, док циљ није постигнут. Командант

---

[12] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. сл. од 3. 9. 1944; 11/8, 754.

2 оклопне армије, у својој посљератној изјави, скоро се вајка: „Јаче борбе само у почетку, потом непријатељ узмиче стално и вјешто“. Команданту 2 оклопне армије наређено је 27 августа да 1 брдску и 7 СС дивизију „Принц Еуген“, као и 92 мотобригаду и дијелове јединице „Бранденбург“ (од којих су скоро све учествовале у офанзиви), упути на Источни фронт, који се све више приближавао.[13]

*

Почетком септембра Хитлер је наредио евакуацију Егејског Приморја и Јужног Балкана, са тежњом да организује нови дио Источног фронта на западним границама Румуније и Бугарске. Отада је задатак снага НОВЈ у Црној Гори, Санџаку и на Приморју био све важнији и сложенији. Покрет њемачких снага са југа требало је спречавати и наносити им што веће губитке. Дејства наших јединица у јужном дијелу наше земље и у Приморју допринијела су везивању њемачких снага, одређених за тај нови источни фронт.

Двадесетпрви њемачки армиски корпус изашао је 11 септембра из састава 2 оклопне армије и припао Групи армија „Е“, али је и даље остао на просторији Црне Горе и Албаније. Тиме је Група армија „Е“ примила и задатак одбране јадранске обале. Фронт 21 армиског корпуса остао је и даље окренут према Јадранском Мору. Дивизија „Скендербег“, која је улазила у састав овог корпуса, и која је концем јула разбијена у изворном дијелу Лима, сада се састојала само из оно мало њемачког људства, које је служило као основа дивизије, иначе попуњене Шиптарима. Пошто ова дивизија није била више способна ни за какве тешке задатке, стављено јој је у задатак да обезбјеђује комуникације у позадини корпуса, у Метохији. Њемачка команда је сматрала да 21 армиски корпус неће бити у стању да изврши задатак који му је повјерен, али није било снага да се овај корпус ојача. У њему су и даље биле 181 и 297 дивизија, из којих је један комбиновани пук, још раније, био упућен за Београд, гдје није ни стигао.

---

[13] Арх. ВИИ.

*

Извиђачка група 2 корпуса, о којој смо већ раније говорили и чија је јачина била око 300 бораца, разбила је 1 септембра остатке Ђуришићевих четника који су се прикупљали у рејону с. Пошћења и с. Годијељи, као и у Шаранцима и Језерима (Шавник — Жабљак). Дан касније извиђачка група је ослободила Жабљак и Негобуђе од четника који су се ту били прикупили послије разбијања непријатељске офанзиве у току августа.

Да би се имала у својим рукама и ситуација у Старој Црној Гори, Штаб 2 корпуса је формирао поново Ударну групу батаљона за дејства на тој просторији. У ову Групу су ушли: један батаљон 6 бригаде, Извиђачки батаљон корпуса (ово је онај Извиђачко-ударни батаљон), Никшићки и Ловћенски батаљон. Задатак Ударне групе батаљона је био: разбијање четника партизанским дејствима; мобилизација људства за регуларне јединице итд. Рејон дејства: Стара Црна Гора до Котора и Бара.

Истовремено је Штаб Приморске оперативне групе формирао другу ударну групу батаљона у чијем су саставу била два батаљона 2 далматинске пролетерске бригаде. Она је била упућена према Дубровнику са задатком да дејствује на комуникацији јужно од Попова Поља.

Шеста црногорска бригада је добила задатак да врши притисак на гарнизон у Никшићу (на комуникацији Никшић — Даниловград налазиле су се јаче немачке снаге из састава 181 дивизије).

Код четника је настала деморализација, иако је „војвода“ Павле трчкарао од једне групице до друге и обећавао да ће партизани ускоро пропасти. За посљедњих неколико дана, тј. првих дана септембра, изашло је из Никшићког гарнизона и предало се нашим јединицама око 150 четника. Међутим, четничке главешине су се још увијек надале побједи својих господара, па су предузимале и нове нападе на наше снаге.

11

ДЕЈСТВА 3 ДИВИЗИЈЕ У ДОЛИНАМА ТАРЕ И ЛИМА 4—17 СЕПТЕМБРА

(Скица 54)

Дијелови 3 црногорске дивизије извиђали су дубоко према Плаву, Гусињу и Мурини, али тамо нијесу открили никакве непријатељске снаге. Међутим, у позадини дивизије су се, 3 септембра, појавили четници на Бјеласици, долазећи од Бијелог Поља. Због тога је 5 пролетерска морала да пребаци из долине Лима 2 и 4 батаљон у правцу Бјеласице, са циљем да разбију ове четнике. Овога дана је 9 бригада установила да је једна колона, јачине око 600 четника, дошла у Мојковац; друга колона, јачине око 800, да је однекуд избила у Горње Липово, а једна колона од 150 четника у рејон Матешева, гдје се повезала са Нијемцима. Покрет четника од Бијелог Поља 9 бригада није примијетила.[1] Појава ових четничких колона могла је да значи само да се опет припрема офанзива. Распоред 5 пролетерске овога дана био је: 1 батаљон — Полице; 2 батаљон — Црни Врх — Кури Куће; 3 батаљон — Заостро; 4 батаљон — Дапсице.[2]

ОДБРАНБЕНЕ БОРБЕ 4—7 СЕПТЕМБРА

(Скица 54)

Одмах идућег дана, 4 септембра, почео је општи напад Нијемаца и четника. То је био почетак нових борби 3 дивизије. Под заштитом магле, четници су

[1] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[2] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 9. 1944; 7/3, 758.

пошли у напад на 9 бригаду тачно у 3 часа, са четири правца: Мојковац — Ровачко Требаљево; Липово — Колашин; Матешево — Врањештица и Матешево — Планиница; Бијело Поље — Бјеласица — Кључ. У оваквој ситуацији је Штаб 9 бригаде донио одлуку да један батаљон избаци на Кључ, са циљем да обезбиједи позадину бригаде и извлачење неборачких дијелова из Колашина, а са по једним батаљоном да задржи колоне од Мојковца, Липова и од Матешева. Благодарећи необавијештености четника о тачном распореду бригаде, њихове су колоне у самом почетку упале међу батаљоне 9 бригаде. Борба је трајала 6 часова, али четници нијесу постигли никакав успјех. Прелом у ситуацији настао је тек послије подне. Четничка колона, која је нападала Кључ, била је врло дрска те се батаљон 9 бригаде није могао одржати. С друге стране, пошли су у напад и Нијемци из Матешева. Девета бригада је морала да напусти Колашин.

У току овога дана четници су имали 50 мртвих и 80 рањених. Губици 9 бригаде су били: 11 мртвих и 24 рањена.[3]

Девета бригада је замркла на линији Троглав — Раскрсница — Патковица — Околишта, а 2 и 4 батаљон 5 пролетерске на линији Кордељ — Троглав.

Сљедећи дан, 5 септембар, прошао је скоро сав у прегруписавању непријатеља. Тек око 18 часова, стварно кад се томе нико није надао, непријатељ је прешао у напад, тежећи да се пробије преко Лисе (триг. 1877) и Патковице, али је овај напад одбијен. У овоме нападу четници су имали 23 мртва, док су губици 9 бригаде били 2 мртва и 2 рањена.[4]

На основу овакве ситуације, Штаб 3 дивизије је донио одлуку да се изврши противнапад који ће почети 6 септембра у 3 часа.

По тој одлуци 2 и 4 батаљон 5 пролетерске бригаде нападају непријатеља правцем Троглав — Баковићи, са зоном ширења десно: Огорела Глава — Растоци — Сушац (к 1180), а лијево: Поточка Гора (к 1725) — Мушовића Ријека — Башање Брдо — с. Бабљак. По овлађивању линијом с. Бабљак — с. Баковићи, један

[3] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[4] Исто.

батаљон је требало поставити у Војковиће, са задатком да извиђа и затвара правац Липово — Сињајевина, а други у Ровачко Требаљево, са задатком да извиђа и затвара правац од Мојковца. Основни задатак оба батаљона био је затварање правца Мојковац — Колашин. Друга два батаљона 5 бригаде остала су у рејону Заостро — Полице, са задатком затварања и извиђања правца Бијело Поље — Беране и прилаза Бјеласици од Равне Реке.[5] Девета црногорска ударна бригада добила је задатак да овлада Врањештицом и Планиницом и напада комуникацијом Матешево — Колашин са циљем да изолује ова два мјеста и угрози Колашин са истока и југа, што, уз садејство батаљона 5 пролетерске бригаде, треба да доведе до ослобођења Колашина. Овлађивање Врањештицом и Планиницом постављало се као најважније за 9 бригаду, јер би се тиме затворио правац непријатељског надирања из Матешева. У случају да напад успије, 9 бригада треба да заузме своје старе положаје у рејону Матешева и Колашина. Полазни положај за напад Троглав — Патковица — Лиса бригада је требала да одржи током 5 септембра.

Седма црногорска ударна бригада, са батаљоном (1) са Трешњевика, има да потпомаже напад 9 бригаде на тај начин што двије чете овог батаљона упућује у напад комуникацијом према Матешеву, с тим да се по извршеном задатку опет врате на Трешњевик. Остала три батаљона 7 бригаде заузимају овај распоред: један — с. Дапсице; један — Ријека Марсенића; један — Трешњево — Слатина. Задатак ова три батаљона јесте да контролишу обале Лима и затварају правац Мурина — Андријевица.

У случају да овај напад не успије, било је предвиђено да се 9 бригада главним снагама постави на линију Лиса — Патковица — Јеленик — Троглав, а са мањим дијеловима на линију Раскрсница — Равни

---

[5] Штаб 5 бригаде је направио сљедећи план за напад:

— 2 батаљон напада правцем Троглав—Кордељ—Катун Мелаја—Растоци—Ровачко Требаљево (Облутак);

— 4 батаљон напада правцем Троглав—Струг—Мушовића Ријека—Бојишта—Радигојна—Марково Брдо;

— за затварање правца од Бијелог Поља, Берана, одређени су 1 и 3 батаљон (Штаб 5 бригаде, О. бр. сл. од 5. 9. 1944 у 14.35 ч.; 11/2, 758).

Кључ — с. Сува Гора, док су батаљони 5 бригаде имали да се повуку у рејон Кури Куће — Главац.[6]

У моменту издавања овог наређења, непријатељ је цијењен, на свим правцима, на око 3.000 војника: Нијемаца, четника и италијанских фашиста. Поред тога, располагало се са неким обавјештењима да од Подгорице стижу извјесна појачања у Матешево.

Овога дана је Штаб Приморске оперативне групе депешом извијестио Штаб корпуса да су три њемачке дивизије у Албанији спремне за покрет према Црној Гори и даље према Требињу.[7]

Предвиђени напад је закаснио и почео пред саму зору. Борба се водила прса у прса, нарочито на отсјеку 9 бригаде, која је успјела да у прво вријеме одбаци непријатеља са положаја Змијиница — Јеленик (11 км с—и од Матешева) и дјелимично са других положаја. Међутим, непријатељ је увео у бој резерве или наново пристигла појачања и одбио дијелове 9 бригаде са ових положаја. У даљем противнападу непријатељ је успио да овлада Трешњевиком и да јаче испољи своје дејство према Раскрсници. Иначе су положаји наших јединица, сем Трешњевика, остали онакви какви су били претходног дана. Губици непријатеља само пред 9 бригадом били су: 53 мртва и више рањених, а сопствени губици: 4 мртва и 21 рањен.[8]

У вези са развојем догађаја у долинама Таре и Лима, Штаб 2 корпуса је наредио Штабу 3 дивизије да маневрује на просторији Бијело Поље — Андријевица, јер у Санџаку није било јачих непријатељских снага. Заправо, тамо су биле само мање четничке групе, али без Нијемаца. Штаб корпуса је даље наредио да се слободна територија не држи круто, већ да се маневрише брзо и разбијају све непријатељске концентрације још у самом почетку. У другом наређењу, од 6 септембра, када је 3 дивизија извршила неуспјели противнапад, Штаб корпуса је наредио дивизији да, ако не може разбити непријатеља, пребаци једну своју бригаду на лијеву обалу Таре на отсјеку од Липова до р. Штита-

[6] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 46 од 5. 9. 1944 у 10 ч.; 48/1, 759.

[7] Ово обавјештење није било тачно, као ни многа друга ове врсте, али их морамо наводити због тога што она нијесу била без утицаја на поједине одлуке наших штабова.

[8] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

рице (10 км сјев. од Колашина). Ова би бригада нападала саобраћај у долини Таре и служила као прихват осталих снага 3 дивизије.

Овакво је наређење Штаб корпуса послао након процјене новонастале ситуације и закључио да окупатор настоји по сваку цијену да задржи у својим рукама комуникације у долинама Лима и Таре, јер су му саобраћајне артерије у долини Ибра и Мораве биле угрожене развојем догађаја у Србији. Комуникације преко Црне Горе имале су у таквој ситуацији велику важност за непријатеља, јер се њима може упутити на море и на сјевер према Сарајеву.

И поред тога што се 3 дивизија моментано нашла у незгодној ситуацији, општа ратна ситуација је била таква да се већ морало рачунати и на посљедњи војнички и политички обрачун са окупатором и његовим слугама на овом простору. Због тога су предузете мјере за што масовнију мобилизацију и за стварање што већег броја партизанских јединица, које касније треба да уђу у састав наших регуларних јединица. У оваквој ситуацији су лаке партизанске јединице биле потребне још и због тога што су четници опет почели да се у мањим групицама појављују свуда по нашој слободној територији, рачунајући да тако могу најбоље сачувати своје снаге, а нама нанијети највише штете.

Овога дана је Штаб 2 корпуса извијестио ВШ да је од неких њемачких заробљеника дознао састав, јачину и распоред 181 њемачке дивизије. Ово су, вјероватно, били први тачни подаци о овој дивизији са којима је располагао Штаб корпуса. У изјави ових заробљеника каже се, између осталог, да је од разних јединица 181 њемачке дивизије формиран батаљон „Брандштетер", који је 3 августа преузео обезбјеђење Никшићког гарнизона.[9]

У току 7 септембра непријатељ је са појачаним снагама наваљивао на 9 бригаду, која је свој положај одржала све до 16.30 часова, када је непријатељ успио, уводећи у борбу свјеже снаге, да овлада положајима Змијиница и Јеленик. На основу овакве ситуације, Штаб бригаде је донио одлуку да батаљоне извуче на линију Преки Смет (14 км с—з од Андријевице) —

---

[9] Штаб 2 корпуса, Пов. бр. сл. од 6. 9. 1944; 8/2, 393.

Локва — Турија. У току овога дана непријатељ је на отсјеку 9 бригаде имао 20 мртвих и већи број рањених, а 9 бригада је имала 3 рањена.[10]

ПРОТИВНАПАД 3 ДИВИЗИЈЕ НОЋУ 7/8 И ПОГОРШАЊЕ СИТУАЦИЈЕ У ТОКУ 8 СЕПТЕМБРА

(Скица 55)

Штаб 3 дивизије је, на основу развоја ситуације и наређења примљених од Штаба корпуса, донио одлуку да покуша са још једним противнападом па, ако ни овај не успије, да се дивизија извуче према Санџаку. У том циљу је издата и заповијест по којој 5 пролетерска бригада са два (2 и 4) своја батаљона, који се налазе на линији Троглав — Пешића Језеро, напада непријатеља на Раскрсници и Кордељу, са задатком да га разбије и збаци у долину Таре.

Од рада ова два батаљона Штаб дивизије је очекивао много. Прво, успјешним рјешењем њиховог задатка, макар и у случају да друге нападне јединице и не успију, створили би се услови снагама дивизије за извлачење према Санџаку. Друго, разбијањем непријатеља на овим положајима олакшао би се рад осталим јединицама које треба да учествују у нападу.

Батаљон 5 пролетерске (1) који се налазио у с. Бабино требао је да изврши покрет за Бјеласицу и повеже се са батаљонима који се већ тамо налазе и са замјеником команданта бригаде који обједињује команду над овим батаљонима.

Батаљон (3) исте бригаде, који се налази у с. Заостро, имао је да остане и даље на истим положајима са задатком да што дубље извиђа правац према Равној Реци.

Девета бригада је, по овој заповијести, добила задатак да напада непријатеља на положајима: Бач, Меова Гора, Раскрснице, масирајући снаге тако да могу извршити пробој непријатељске одбране уз тијесно садејство батаљона 5 пролетерске бригаде. Мањим дијеловима она је имала да напада у правцу Лисе.

Задатак 7 бригаде био је да са два батаљона потпомаже напад батаљона 5 пролетерске и 9 бригаде напа-

[10] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

дајући на отсјек Лиса — Трешњевик. Један батаљон ове бригаде остаје и даље у рејону Ријеке Марсенића, а један у рејону Дапсица.

Почетак напада предвиђен је за 22 часа. Штаб дивизије имао је да буде у с. Пешца.[11]

Овдје је вриједно напоменути да је Штаб дивизије, подвлачећи у заповиjести да ће се дивизија, у случају неуспјеха, повлачити према Санџаку, саопштио и своју одлуку за даљи рад. Припрема за ово извлачење већ се била испољила у издавању задатка 1 батаљону 5 пролетерске бригаде који је, баш на основу оваквог схватања ситуације од стране Штаба бригаде, добио детаљна упутства, иако то није био наредио Штаб дивизије. Овај батаљон је од Штаба своје бригаде добио наређење да, по доласку у Кури Куће, одмах крене ка Шишком Језеру гдје ће посјести к 1789 (пл. Шишко), а једним дијелом Мокро Поље (к 1969). Са ових положаја батаљон је требао да шаље извиђачка одјељења у правцу Бјелојевића (ј. од Мојковца) и Раките (10 км сјев. од пл. Шишко) скрећући притом нарочиту пажњу на пут који води од Мајстеровине.

Ни овај противнапад није успио. Читав дан, 8 септембра, водила се жестока борба. Пета пролетерска је одржала положај Троглав — Зекова Главица — Бјеласица (према Црној Глави).

На отсјеку 9 бригаде непријатељ је овладао Змијиницом и Лисом, а на отсјеку 7 бригаде се колона од 400 Нијемаца пробила преко Трешњевика у Андријевицу.

Овиме се ситуација умногоме погоршала.

ПОВЛАЧЕЊЕ У САНЏАК

(Скица 55)

Непријатељ је почео да стеже обруч око Берана и Бјеласице. Штаб дивизије је донио одлуку да приступи извлачењу дивизије према Санџаку. У том циљу је депешом наредио 5 бригади да избије у рејон Равне Реке и да пресијече комуникацију Мојковац — Бијело Поље.

---

[11] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 47 од 7. 9. 1944; 10/2, 754.

Током дана је непријатељ заузео Троглав и Турију (триг. 1850).

Пета пролетерска је одмах кренула према Равној Реци правцем Пешића Језеро — Бјеласица — Мајстеровина — Ракита — Бојиште. На овом правцу су се кретали 1, 2 и 4 батаљон, који су, пошто су прочистили Бјеласицу, овладали Мајстеровином, Ракитом и Бојиштем. Трећи батаљон се са неборачким дијеловима бригаде кретао правцем Заостро — Фемића Крш — Острељ.[12]

Претходне ноћи је 7 бригада прегруписала своје снаге и заузела сљедећи распоред:

— 1 батаљон је посио положај на линији Турија—Коњско Брдо;

— 3 батаљон је заузео положаје изнад Виницке, од Лима преко Виницке, к 760 и к 1359;

— 4 батаљон је био са двије чете у Ржаници, а са једном четом у Ријеци Марсенића;

— 2 батаљон је остао на старим положајима.[13]

Подаци о непријатељу у Санџаку, које је добијао Штаб 3 дивизије, били су доста нејасни па чак и противурјечни. Због тога је Штаб дивизије морао да буде веома опрезан у додјељивању задатака 5 пролетерској бригади, са којом је био принуђен да отвара излаз на сјевер од Бјеласице — ако ни због чега другог, а оно бар да би за њом повео 7 и 9 бригаду преко Мојковца на Сињајевину, како би изманеврвовао непријатеља који је надирао у долину Лима. Слободније доношење одлуке за дејства 5 пролетерске у Јужном Санџаку омео је извјештај Штаба 3 батаљона ове бригаде, по коме непријатељ има јаче снаге у Бијелом Пољу, Шаховићима и у Мојковцу. Пошто је ова линија претстављала непосредну опасност и баријеру за шири маневар мањих снага, нарочито у моменту онако тешке ситуације на фронту код Берана, Штаб 3 дивизије је наредио Штабу 5 пролетерске да се прикупи у рејону Прилоге—Фемића Крш—Затон—Мајстеровина (5—8 км ј. и ј—з од Бијелог Поља).[14]

Овај распоред изгледа више дефанзиван него офанзиван, што је потпуно оправдано, ако се има у виду

[12] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 9. 1944; 7/3, 758.

[13] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 62 од 28. 9. 1944; 50/1, 759.

[14] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. сл. од 10. 9. 1944; 10/4, 754.

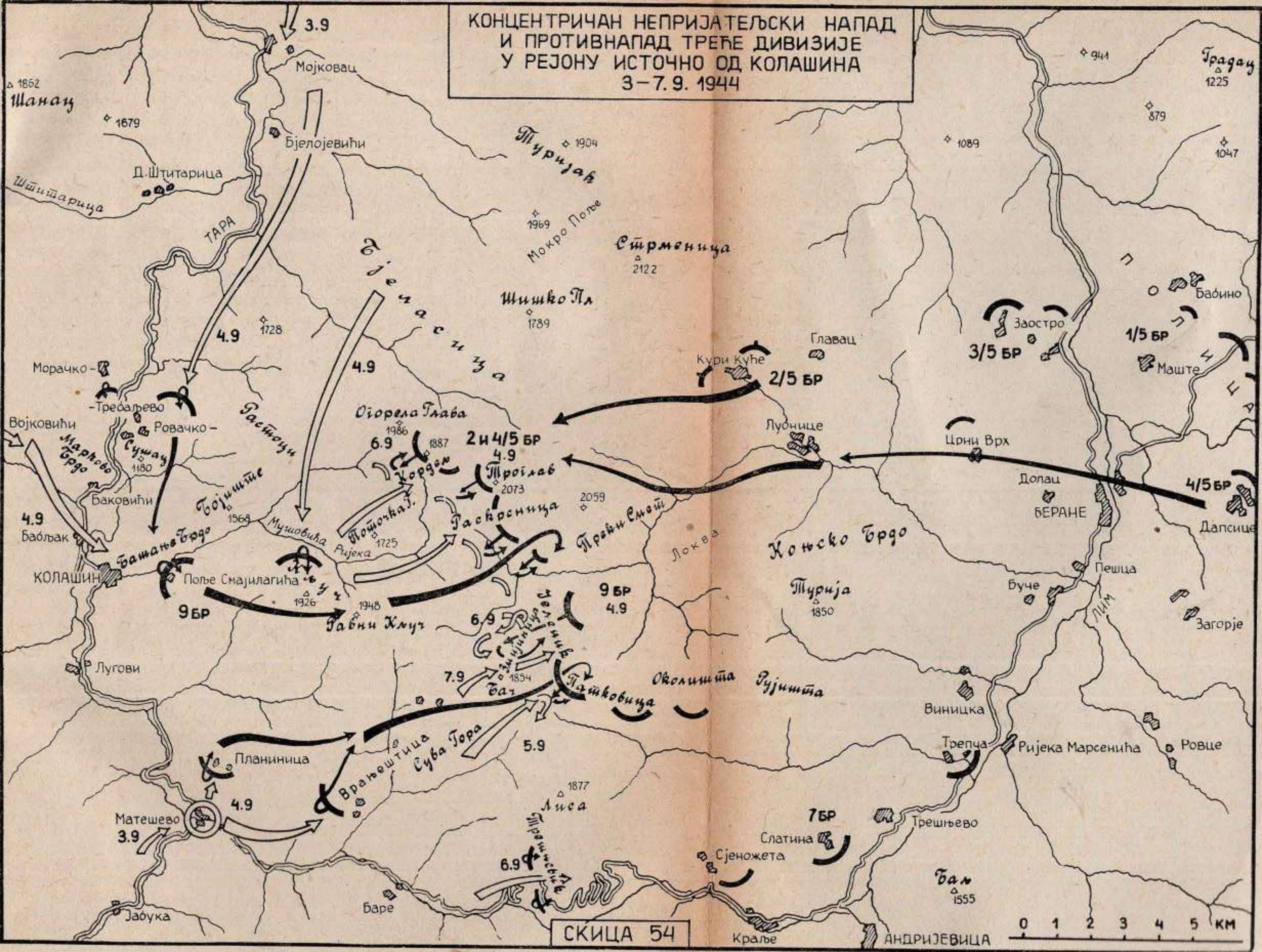
КОНЦЕНТРИЧАН НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАД
И ПРОТИВНАПАД ТРЕЋЕ ДИВИЗИЈЕ
У РЕЈОНУ ИСТОЧНО ОД КОЛАШИНА
3–7. 9. 1944
Мојковац
Бјелојевићи
Д. Штитарица
Штитарица
Шанац
ТАРА
Турјак
Мокро Поље
Стрменица
Шишко Пл.
Бјеласица
Растоци
Морачко
Требаљево
Ровачко
Војковићи
Марково Брдо
Сушац
Баковићи
Бојиште
Баљак
Колашин
Лугови
Огорела Глава
Кордељ
Тројлав
2 и 4/5 БР
2/5 БР
3/5 БР
1/5 БР
4/5 БР
9 БР
7 БР
Раскрсница
Превији Смет
Потошчка Г.
Мушовића Ријека
Поље Смајилагића
Кључ
Равни Кључ
Локва
Коњско Брдо
Турија
Кури Куће
Главац
Лушнице
Црни Врх
Долац
Беране
Заостро
Бабино
Маште
Дапсице
Полица
Пешца
Буче
Загорје
Лим
Виницка
Трепча
Ријека Марсенића
Ровце
Тршњево
Слатина
Сјеножета
Бан
Краље
Андријевица
Околишта
Рујишта
Патковица
Бач
Сува Гора
Врањештица
Планиница
Матешево
Лиса
Баре
Јабука
СКИЦА 54
КМ

да су поменути гарнизони непријатеља пред њом били тако јаки, а могло се претпоставити да су те снаге ту и по плану за окружење 3 дивизије. Штаб 3 дивизије није само претпостављао већ је и закључио да је то чињеница, те је 5 пролетерској наредио: „Са те просторије бригада треба да омогући извлачење дивизије из обухвата који непријатељ предузима."[15]

Пета пролетерска је по радиограмском наређењу Штаба дивизије била прикупљена на одређеној просторији 9 септембра изјутра,[16] а иза тога је услиједило и писмено објашњење опште ситуације у којој се налазе снаге дивизије и формулисање задатка 5 пролетерске бригаде. Око 8 часова је Штаб бригаде упутио Штабу дивизије извјештај о извршењу наређења. Тај извјештај је стигао у Штаб 3 дивизије једновремено са радиограмом Штаба 2 корпуса, у коме је стајало да су двије њемачке дивизије већ у покрету преко Албаније за Црну Гору. У вези са тим, Штаб корпуса је дао 3 дивизији директиву да не дозволи да је непријатељ окружи на ускoj маневарској просторији или да је пребаци на десну обалу Лима у Бихор и Пештер.[17]

Поменути радиограм није бацио ново свјетло на ситуацију 3 дивизије, али је учврстио Штаб дивизије у његовој првобитној намјери и одлуци да са 5 пролетерском продре у рејон Бијелог Поља. Због тога је упутио Штабу бригаде ново наређење у коме је дао овакво објашњење:

„... На основу података о ситуацији око нас од прије два дана, које смо добили од Вас и Ваших батаљона и сходно општем задатку који има ова дивизија, ми смо наредили концентрацију Ваше бригаде у области Бијелог Поља, да би нам Ваша бригада послужила као прихват у ма којој ситуацији, која би могла искрснути и да истовремено раздвоји црногорске четничке снаге од евентуалног груписања и притиска санџачких четничких група. С друге стране, наш основни правац кретања и дјеловања, у случају повлачења из Васојевића, био је и остаје Јужни Санџак, као добра маневарска просторија и као гранична област са Црном Гором. Из ових разлога Ваше смјештање у тој области нужно је, корисно и правилно без обзира на снагу гарнизона у Санџаку. Наше

[15] Исто.

[16] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 9. 1944; 7/3, 758.

[17] Штаб 3 дивизије, Пов. бр. сл. од 9. 9. 1944; 10/4, 754.

двије бригаде дјеловаће на Бјеласици у циљу разбијања четничких група и овлађивања Колашином уколико се то буде могло, а истовремено чуваће аеродром који нам је необично важан. Посљедњи подаци о кретању непријатеља говоре о могућности продирања њемачких путујућих дивизија и долином Лима и комуникацијом Колашин—Мојковац. На овим позицијама гдје смо сада ми имамо услове да маневарски дјелујемо и у циљу нападања на непријатеља и у циљу склањања пред јачим снагама. Наше дејство на Бјеласици срачунато је на борбу против четничких групација, а уколико би јаче снаге Нијемаца потпомогле ове, ми би ту просторију неизоставно напустили, јер је незгодна за маневровање. Ово излажемо ради тога да би Вам била јасна наша основна линија да, уколико се ради о четничким групама које желе успоставу власти, исте онемогућимо, односно растјерамо, или уколико би непријатељ хтио да нас било којим путем обухвати, Вашим постављењем у ту област, себи створимо излаз.

Из овога јасно проистиче и Ваш главни задатак: одржати јединицу на окупу и њом растјеривати све четничке групе у тој области, рушити комуникације и прикупљати што боље податке о кретању и позицијама непријатеља у области Санџака... Уколико непријатеља не би било у Мојковцу и ако би у области Колашин—Бјеласица били четници и италијански фашисти, ми би Вашу бригаду оријентисали правцем Мојковац—Колашин ради леђног удара на непријатеља који нас напада на правцу Берана...

Бијело Поље нема за нас нарочите важности. Но, уколико би га могли узети без много тешкоћа, то би требали урадити...“[18]

Колику тешкоћу претставља за један Штаб немање података о непријатељу у моменту када тај непријатељ, својим дејствима, пријети окружењем, видимо и из ове директиве Штаба 3 дивизије 5 бригади. Кад се немању тачних података прикључе још и онакви о неком броју дивизија у непосредној близини, оријентација постаје још несигурнија, праве се претпоставке о непријатељском плану који не постоји. То неминовно замагљује јасне погледе на стварну ситуацију; скучава слободу правилног одлучивања; кида мирноћу командовања и успорава адекватно реаговање. Но, све ово, уопштено или повезано са овим конкретним примјером, не може скренути пажњу са идеје маневра Штаба 3 дивизије, а затим и са његове директиве

[18] Штаб 3 дивизије, Стр. пов. бр. сл. од 10. 9. 1944; 11/2, 754.

5 пролетерској бригади и самоиницијативе ове бригаде за благовремено стварање услова за остварење замисли Штаба дивизије.

У моменту када је одбрана 9 бригаде, ојачана са два батаљона 5 пролетерске бригаде, постала не само лабилна него и неодржива, Штаб 3 дивизије уочио је опасност од окружења. На ово се могло помишљати због продора непријатеља у Андријевицу и његове оријентације комуникацијом ка Беранама, одакле би имао могућност да се повеже са својим дијеловима код Бијелог Поља. Окружењем би се могло сматрати и потискивање 3 дивизије на десну обалу Лима, јер су од Чакора, Рожаја и Пештера непрестано нападале албанске квислиншке снаге. У таквој ситуацији је Штаб 3 дивизије тражио излаз према Санџаку — потпуно правилно, а за отварање пута упутио је најбољу бригаду — и ово сасвим правилно. Благодарећи томе што је своју замисао повјерио Штабу 5 пролетерске бригаде, Штаб дивизије је ту бригаду, индиректно, осамостаљивао за најкориснија дејства. Штаб 5 пролетерске брзо је ово схватио, те је иницијативно пробио пут за Санџак, још прије издатог наређења Штаба дивизије. Ово је изванредан примјер истовјетног схватања конкретне ситуације, одговорности и командовања.

Истога дана кад је Штаб дивизије издао цитирану директиву, стигли су извјештаји да су снаге непријатеља у Санџаку много мање. У Бијелом Пољу је било 250—300 припадника муслиманске милиције, 60 четника и свега 4 Нијемца. На основу ових података Штаб 5 пролетерске је упутио два батаљона правцем Мајсторовина—Крушево—Церово—Бијело Поље, а један правцем Затон—Обров—Бијело Поље. Овај батаљон (4) је овладао Бијелим Пољем, нанијевши непријатељу губитке од 4 мртва. Батаљон није имао губитака.[19]

10 септембра је непријатељ овладао свим доминантним положајима изнад Берана, али је 5 пролетерска већ била у Бијелом Пољу. Врата за Санџак су била благовремено отворена.

Касно увече, Штаб дивизије је издао наређење 7 и 9 бригади да се одмах извуку из додира са непријатељем и крену низ Лим, 9 бригада лијевом, а 7 бригада

---

[19] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 9. 1944; 7/3, 758.

десном обалом, са задатком да се прикупе: 7 бригада у рејону Затона, а 9 бригада у рејону Мајстеровина—Јабучна. Извлачење свих снага, сем 9 бригаде, извршено је благовремено. Девета бригада је морала да одбије јаке непријатељске нападе и да борбом отвори себи пут за повлачење у правцу одређене просторије. Борба је била врло тешка и са великим губицима и на једној и на другој страни. Четници су имали 67 мртвих и већи број рањених, а 9 бригада 22 мртва и 34 рањена. Заплијењено је: 8 пушкомитраљеза, 10.000 метака, 15 коња и батаљонска кухиња са једнодневним батаљонским оброком хране.[20]

ПРИПРЕМЕ 3 ДИВИЗИЈЕ ЗА ПРОТИВДЕЈСТВА

(Скица 56)

Тек идућег дана, 11 септембра, када је већ свануло, непријатељ је извршио напад на положаје око Берана, мислећи да их још увијек држе наше снаге. Међутим, наших јединица тамо већ није било. Четници су ушли у град као руља, весели што их нико није дочекао ватром. Кад су се мало освијестили, утврдили су да наших снага нема нигдје у близини, па су се једним дијелом упутили низ Лим. Јединице 3 дивизије су у томе моменту биле далеко низ Лим. Девета бригада је у покрету разбила једну јачу четничку групу на Превијанском Брду (око 9 км ј—и од Бијелог Поља — на лијевој обали Лима).

Крајем дана главнина дивизије је била у рејону Бијелог Поља, а Штаб дивизије је издао заповијест за нов распоред бригада.

Пета пролетерска бригада је одмах упућена ка Мојковцу у рејон Жари — Цер — Улошевина, са задатком да обезбиједи дивизију од евентуалног непријатељског удара са тога правца и да се „у моменту потребе“ нађе на лијевој обали Таре, куда ће се оријентисати и читава дивизија, ако је непријатељ угрози у Јужном Санџаку. При покрету ка Мојковцу бригада је имала да очисти Шаховиће и да се повеже са теренским партизанским батаљоном у том рејону. По

---

[20] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

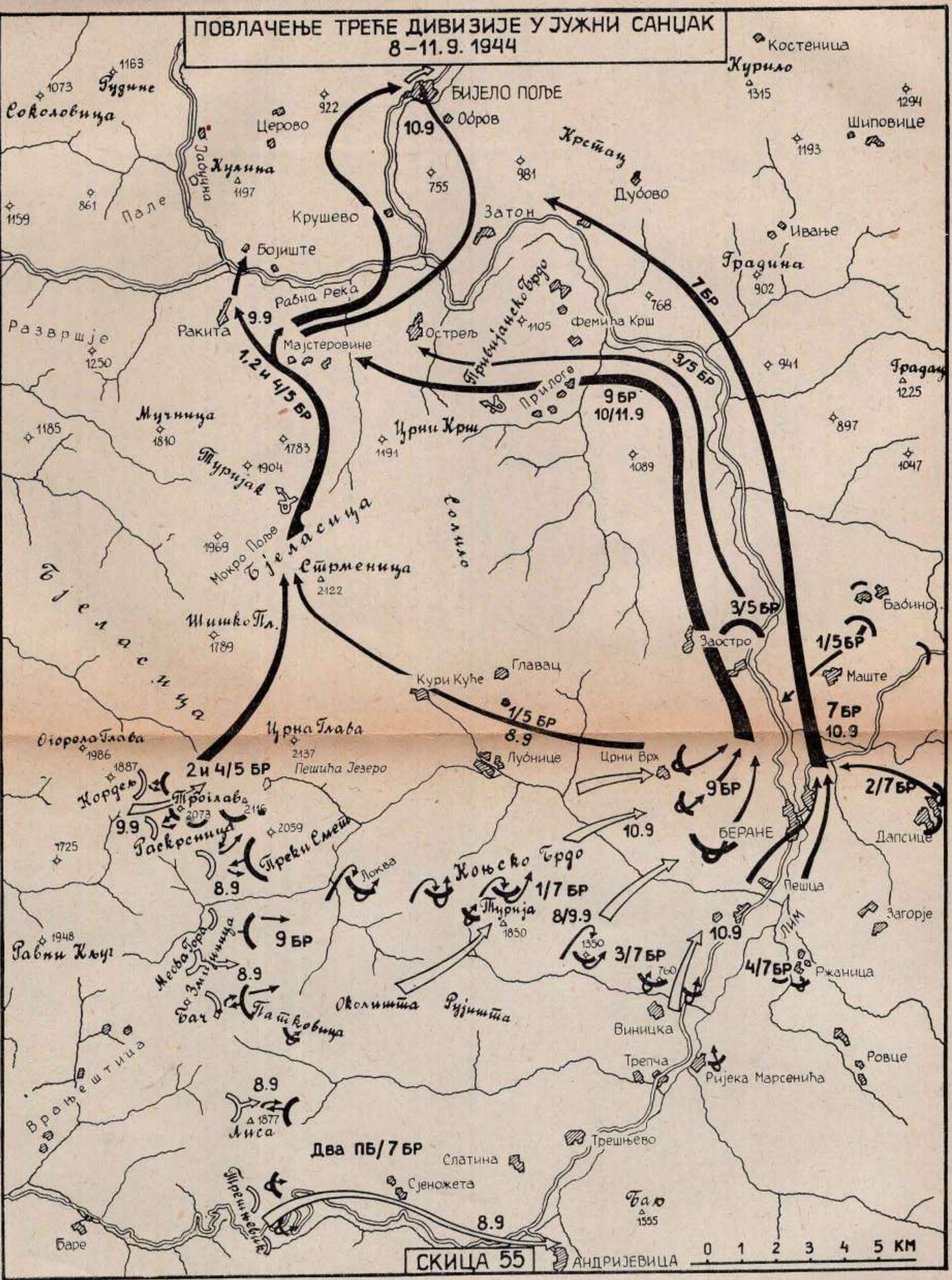

ПОВЛАЧЕЊЕ ТРЕЋЕ ДИВИЗИЈЕ У ЈУЖНИ САНЏАК 8–11.9.1944

СКИЦА 55

доласку у одређени рејон она има да заузме Мојковац ако за то постоје услови. Посебан задатак бригаде је био да најхитније прикупи тачне податке о томе да ли је непријатељ поправио комуникацију Матешево—Колашин, да ли има непријатељских снага у Липову, о јачини непријатеља у Колашину, као и о свему ономе што би требало да се о томе правцу зна у случају да дође до тога да се дивизија тамо оријентише. У случају да 5 пролетерска заузме Мојковац, има да минира мост на Тари, али да га не руши без посебног наређења.

Седма црногорска ударна бригада распоређена је у рејон Бијелог Поља (Обров—Поткрајце—Црно Брдо—Бања Село), са задатком да са батаљоном у Оброву контролише десну обалу Лима од Затона до р. Бистрице, а батаљони из Поткрајца и са Црног Брда да затварају правце од Бродарева и Лисе Планине (између р. Лима и р. Љубовије). Један батаљон је задржан у Бања Селу као бригадна резерва.

Девета црногорска ударна бригада има, по овој заповијести, да се прикупи у рејону Јабучна (7 км ј—з од Бијелог Поља у долини Равне Реке)—с. Бојиште—с. Ракита—с. Крушево, са задатком да затвори правце од Берана, Бјеласице и Мојковца ка Равној Реци—Шаховићима и ка Бијелом Пољу, с тим да нарочиту пажњу обрати на Бјеласицу и долину Лима.

Бригаде су добиле задатак да руше све комуникације на својим правцима.

Штаб дивизије је остао у Бијелом Пољу.[21]

Иако су 7 и 9 бригада добиле дефанзивне задатке, не може се рећи да су и намјере дивизије биле такве. То нарочито важи кад се упореди задатак 5 пролетерске са већ изложеном намјером Штаба 3 дивизије да изврши „леђни удар“ на непријатеља у долини Лима. Ову намјеру не може сакрити ни задатак 5 пролетерске да са лијеве обале Таре прихвати дивизију и изведе на Сињајевину у случају да је непријатељ угрози у Јужном Санџаку.

По подацима који су у међувремену прикупљени, непријатељ је у Шаховићима и Мојковцу био слаб. На тај начин није било никаквих спољних сметњи бригадама да почну заузимати распоред по горњој заповијести Штаба 3 дивизије.

[21] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 48 од 12. 9. 1944; 12/2, 754.

Штаб 5 пролетерске бригаде наредио је батаљонима покрет у духу дивизиске заповијести. Први батаљон се већ налазио у рејону Скок—к 1122, око 6 км с—и од Мојковца, са задатком да затвори правац Мојковац—Бијело Поље и Мојковац—Шаховићи. Сада је тај батаљон добио и задатак да одмах упути јака извиђачка одјељења преко с. Лепешнице, у правцу Слатко Брдо (3 км сјев. од Мојковца)—Улошевина, која ће прикупити детаљне податке о непријатељу у долини Таре од Мојковца до Колашина. Други батаљон је још раније добио задатак да крене правцем Бијело Поље—Пале—Жари, а овом заповијешћу му се наређује да посједне положај к 1159—к 1018 (4—5 км сјев. од Мојковца) према с. Лепенцу, у циљу што успјешнијег затварања правца од Мојковца за Бијело Поље и Шаховиће. Овиме су, као што смо видјели, само допуњени задаци 1 и 2 батаљону 5 пролетерске бригаде.

Трећи и 4 батаљон су били још у близини Бијелог Поља те су добили наређење за покрет. Трећи је имао да из рејона с. Недакуси (сјев. од Бијелог Поља), крене преко Бијелог Поља, правцем Церово—с. Јабучна—с. Тустово—с. Жаљево—Обод (6 км ј—з од Шаховића), гдје ће ухватити везу лијево са 2 батаљоном и десно са теренским партизанским батаљоном негдје у рејону Шаховића. Задатак батаљона је био да разбије четнике на своме правцу кретања, а по избијању у рејон Обода да предузме извиђање на правцу с. Барице—Пљевља. Иначе, он ће служити као заштита болнице и резерва бригаде. Четврти батаљон је имао да врши покрет правцем Расово (с—и од Бијелог Поља)—Бијело Поље, уз р. Љешницу—с. Окладе—Шаховићи—с. Потрк—с. Обод—Цер (к 1578), са задатком да очисти од четника терен у зони кретања, у шта се подразумијевало и заузимање Шаховића, а послије да се прикупи у рејону Цера. Из овог рејона батаљон је имао да предузме извиђање ка р. Тари у правцу с. Д. и Г. Поља, а посебну пажњу да обрати на сјевер правцем с. Прошћење—с. Барице—Пљевља.

Штаб 5 пролетерске бригаде је упозорио батаљоне да успјешно извршавање њихових задатака „омогућава правилну и брзу оријентацију Штаба дивизије".[22]

[22] Штаб 5 пролетерске бригаде, Бр. 168 од 12. 9. 1944 у 12 ч.; 14/2, 758.

Распоред батаљона 5 пролетерске бригаде је био такав да је искључивао сваку двосмисленост у погледу њених намјера према Мојковцу.

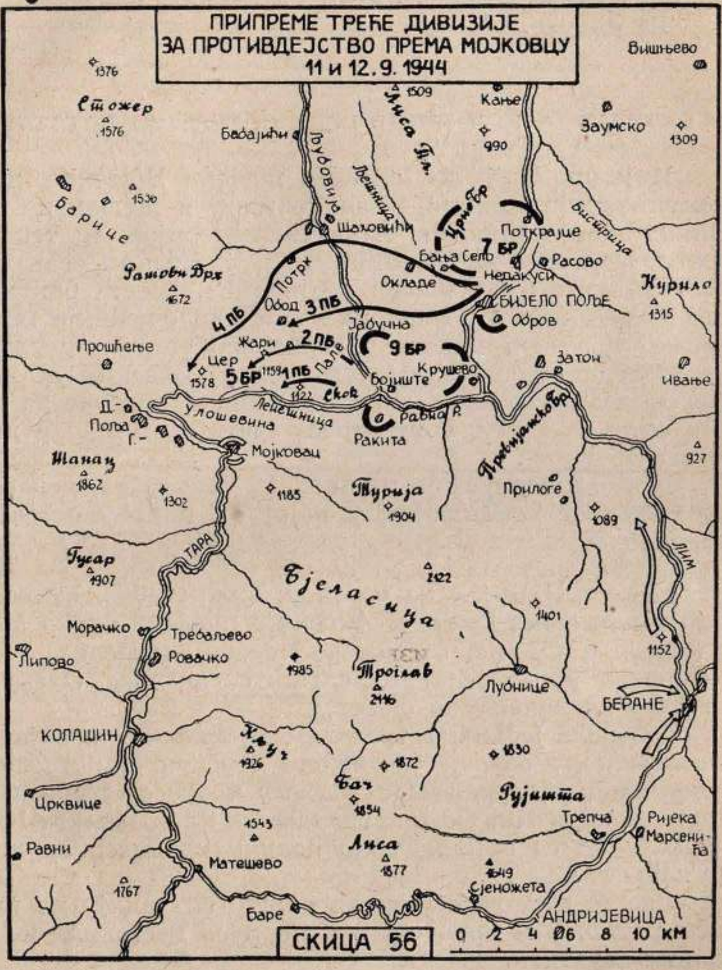

Седма црногорска ударна бригада је остала у рејону Обров—Поткрајце—Црно Брдо—Бања Село, а 9 бригада у рејону Крушево — Јабучна — Бојиште — Ракита. Ове двије бригаде су имале да се што боље

одморе. Први задатак дивизије, као што смо већ видјели, јесте заузимање Мојковца. Мојковац треба да послужи као веза 3 дивизије са Сињајевином или као полазна тачка за напад на непријатеља, из чијега се додира дивизија извукла.

СИТУАЦИЈА КОД ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

Нијемци су јачим снагама посјели Богетиће, дио комуникације Никшић—Даниловград, и почели да из Никшићког гарнизона извлаче материјал и тешка оруђа. Појачање на Богетићима је услиједило, свакако, због заштите извлачења из Никшића. Шеста бригада је ово осјетила и почела да врши још снажнији притисак на ову комуникацију. Наша обавјештајна служба је, изгледа, стално насиједала непријатељским дезинформацијама. И ових дана је добила податке да из Албаније за Црну Гору крећу четири њемачке дивизије.[23]

Штаб 2 корпуса је примио, 11 септембра, депешу од Врховног команданта, у којој се, између осталог, каже:

„Положај Нијемаца у земљи врло тежак. Њихове снаге које се из Грчке и Албаније повлаче преко Македоније и Србије, дјелимично дезорганизоване. Због разорених пруга углавном служе се цестама. Очекује се даље повлачење ка сјеверу.

Од свих јединица тражим максимално развијање иницијативе и офанзивног полета, све јаче уништавање комуникација, заузимање важних чворова, градова и других упоришта. Од Вас тражим да не дозволите Нијемцима да се организовано повуку и изнесу оружје из наше земље“.[24]

Ова је депеша објаснила општу ситуацију на нашем ратишту и пред снаге 2 корпуса поставила конкретне задатке.

---

[23] Ако би се сабрале све оне дивизије које су по подацима наше обавјештајне службе прошле кроз Црну Гору од почетка 1944 године до ових дана, било би их врло много. Међутим, ти подаци претежно нијесу одговарали стварности.

[24] Књига депеша штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

Нашим јединицама су масовно прилазили нови борци, тако да их је за посљедњих 15 дана мобилисано преко 1.000. Поново су формирани одреди: Дурмиторски, Комски, Никшићки, Зетски и Ловћенски. Поред тога, почеле су и припреме за формирање нових бригада.

ОСЛОБОЂЕЊЕ МОЈКОВЦА И ОДЛУКА ЗА НАПАД НА КОЛАШИН И БЕРАНЕ

(Скица 57)

13 септембра је 5 пролетерска бригада са три батаљона напала Мојковац, у коме је било 3—400 четника, 50 италијанских фашиста и нешто Нијемаца. Непријатељ је у првом налету био разбијен, а Мојковац ослобођен. Непријатељ је имао 15 мртвих, 12 рањених и 7 заробљених. Пета пролетерска није имала губитака.[25]

Истог дана је Штаб 3 дивизије донио одлуку да разбије непријатеља у рејону Колашин—Бјеласица—Беране—Андријевица. У уводном дијелу заповијести за овај напад Штаб дивизије је изнио читаву депешу Врховног команданта, из које је узет раније наведени цитат.

План Штаба дивизије за претстојећи напад био је овакав:

— 5 пролетерска бригада, која је овладала Мојковцем, прикупља се током дана у рејону Мојковац—Штитарице, а сљедећег дана, 14 септембра, упућује два батаљона правцем Мојковац—Бјелојевићи—Врагодо—Шишко Језеро—Троглав—Раскрсница, тако да челом избију на Троглав најдаље до 20 часова истог дана. Са Троглава се батаљони упућују правцем Раскрсница—Клисура и посиједају положај Кључ (триг. 1926)—к 1455— к 1490—Јабланово Брдо (к 1543). Са ове линије обезбјеђују лијеви бок бригаде и потпомажу њен напад на Колашин. По овлађивању Колашином ова два батаљона нападају Матешево, ако се тамо још буде налазио непријатељ и ако Штаб бригаде, који ће се налазити са ова два батаљона, оцијени да је напад на

[25] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 9. 1944; 7/3, 758.

Матешево користан. У случају да ослободе Матешево, један од њих остаје на положајима изнад Матешева са јужне стране комуникације Трешњевик—Матешево, а други се упућује према Лиси.

Друга два батаљона ове бригаде полазе, током 14 септембра, на Колашин тако да, у моменту одређеном за почетак напада, буду у с. Дријенак и на Башањем Брду, одакле имају напасти непријатеља у Колашину. По овлађивању Колашином један од ових батаљона посиједа положаје око Колашина, а други се упућује преко Планинице и Врањештице за Трешњевик. У случају да у Матешеву буду Нијемци, батаљони ће настојати да овај гарнизон изолују, и то са батаљонима који нападају од Троглава, и да га држе у блокади до ослобођења Колашина, а за даљи рад ће благовремено издати наређење Штаб дивизије.

Ради осигурања своје позадине, 5 пролетерска ће оставити потребне јединице.[26]

— 7 црногорска ударна бригада креће 14 септембра ка линији Кури Куће—Главац тако да на ову избије истога дана до 20 часова. Са ове линије напада непријатеља у Беранама, протежући своје десно крило на Градину (к 1010). Правац главног удара је на Беране. Десно крило бригаде, које треба да избије на Градину, има задатак да пресијече отступницу непријатеља из Берана према Андријевици.

— 9 црногорска ударна бригада креће из свога рејона у току 14 септембра десном обалом Лима ка с. Бабино (6 км с—и од Берана), тежећи да до момента почетка напада постави своје батаљоне на линију Тивран (триг. 1161)—Јасиковац (триг. 736)—Буковац (триг. 972)—Главица (к 908)—с. Ријека Марсенића. За продужење свог лијевог крила може користити батаљоне ОЗН-е, који се налазе на томе правцу. Задатак бригаде је да, избијањем на одређене положаје, потпуно окружи непријатеља са десне обале Лима и тако га, у садејству са 7 бригадом, подвргне уништавању у рејону Берана. Бригади је скренута нарочита пажња на обезбјеђење

[26] Интересантна је сљедећа напомена у заповијести Штаба дивизије: „Напад на Колашин извршити послије тачно прикупљених података и по свестраној процјени ситуације, тј. под претпоставком да се Колашин може заузети“.

свог лијевог бока приликом наступања и позадине при заузимању положаја које је заповијест предвидјела.

Почетак напада је био предвиђен тачно за 4 часа 15 септембра.

Штаб и позадински дијелови дивизије имали су да се крећу уз Лим, углавном комуникацијом Бијело Поље—Беране.[27]

На основу ове заповијести Штаб 5 бригаде је поставио задатке својим батаљонима за напад на Колашин. Први батаљон је имао да крене правцем Бјелојевићи—Врагодо—Шишко Језеро—Зекова Глава —Троглав—Клисура—Јабланово Брдо—Матешево са задатком да изврши напад и на Матешево. Трећи батаљон врши покрет правцем Подбишће—Бјелојевићи—Ланишта—Јарчева Страна (на Бјеласици)—Троглав, гдје се повезује са 1 батаљоном и одатле координира рад са њим. Команду над ова два батаљона обједињује начелник Штаба бригаде. Други батаљон је имао да дејствује правцем Велики Препран—Сјерогоште—Лукачко Брдо —Морачко Требаљево—к 1452—Којковићи—Плана—Блатина — Дријенак — Бабљак — к 1110 — к 1141. Овај батаљон напада Колашин с југа преко Владоша и Дуловине, прекидајући комуникацију која води од Матешева. Предвиђено је да једна чета овог батаљона напада правцем Бабљак—Колашин. Четврти батаљон се креће правцем Доња Штитарица—Велики Препран—Сјерогоште—комуникација за Колашин—Требаљево—Марково Брдо—Башање Брдо. По доласку у Сјерогоште имао је двије своје чете да пребаци на десну обалу Таре и упути правцем Стрелац—Облутак—Ровачко Требаљево—Сушац—с. Радигојна—Башање Брдо—Поље Смаилагића—Шљивовица, гдје су требале да се повежу са лијевом колоном.[28]

Комуникација Мојковац—Колашин одређена је за кретање Штаба бригаде.

Напад је имао да почне у 22 часа.[29]

---

[27] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 42 од 13. 9. 1944; 55/1, 759.

[28] Пребацивање ове двије чете на десну обалу Таре Штаб бригаде је вршио зато што би присуство непријатеља на тој обали умногоме ометало покрет и дејство јединица које се крећу лијевом обалом. Основни задатак овог батаљона је био да нападне Колашин правцем Башање Брдо—Колашин.

[29] Штаб 5 пролетерске бригаде, Оп. бр. 170 од 14. 9. 1944 у 9 ч.; 15/2, 758.

План Штаба 5 пролетерске бригаде садржи углавном основну замисао Штаба дивизије. Идеја маневра је изражена у обухвату Колашина и са источне и западне стране, при чему десна колона пресијеца комуникацију Матешево—Колашин јужно од Колашина, чиме се тежи да се прекине отступница непријатељу из гарнизона. Лијева колона треба да изврши дубок продор непролазним земљиштем од Мојковца преко Бјеласице, са задатком да брзо избије у рејон Матешева које, у крајњој линији, треба и да заузме. Ова колона обухвата у широком луку не само Колашин, него и његов шири рејон са источне стране, чиме га одваја од наслона на Беране, а у вези са планом Штаба 7 бригаде, која главним снагама напада Беране за западне стране и онемогућава садејство непријатељских гарнизона у Колашину и Беранама.

Штаб 7 бригаде поставио је својим батаљонима овакве задатке:

— 1 батаљон се креће правцем Обров—Затон—Фемића Крш—Прилоге—Заград—Лубнице, гдје сачекује 3 батаљон и пропушта га испред себе, а затим овлађује Коњским Брдом и положајем Соко (к 1422)—Пакљене и спушта се преко с. Буче у с. Лужац, док се са једним дијелом задржава на Каленици, одакле се оријентише према аеродрому. Задатак батаљона је да разбије непријатељске снаге на које при покрету наиђе, и то што брже, како не би закаснио за почетак општег напада. У том циљу дужан је да потпомогне и 2 батаљон.

— 3 батаљон се креће за 1 батаљоном до избијања на Лубнице, а одатле се пребацује на Турију, уништава непријатеља на овом положају, ако га тамо буде, а затим, преко Југовине и Буча, спушта се на Градину, чиме пресијеца комуникацију Беране—Андријевица и одатле врши притисак на Беране. Задатак батаљона је и да ухвати везу са батаљоном ОЗН-е или батаљоном 9 бригаде, који треба да избије у рејон Ријеке Марсенића, на супротној обали Лима, чиме се тежи затварању круга око Берана. У случају да се ова веза не ухвати, 3 батаљон 7 бригаде треба да остави једну чету у Виницки.

— 2 батаљон се креће правцем Поткрајце — Бијело Поље—Обров—Затон—Брзава—Прилоге—Ријиште

—Горње Заостро—Црни Врх, којим треба да овлада, а затим да продужи правцем манастир Ђурђеви Ступови—Долац, успостављајући везу са сусједним батаљоном у рејону Каленице, са чијим дијеловима треба да сарађује при наступању на аеродром.

— 4 батаљон се креће правцем Бања Село—Бијело Поље—Обров—Затон—Заостро (друмом)—Велиђа и напада непријатеља преко с. Беране и манастира Ђурђеви Ступови до Лима, тежећи да успостави тактичку везу са 9 бригадом.

Штаб бригаде имао је да се креће на правцу 2 и 4 батаљона, а почетак напада предвиђен је за 4 часа 15 септембра.[30]

Основна замисао Штаба 7 бригаде за ликвидацију непријатеља у Беранама проистиче углавном из плана Штаба 3 дивизије. Као десна нападна колона, 7 бригада образује западни крак клијешта која обухватају Беране. Источни крак сачињава 9 црногорска бригада. Значи, 9 и 7 бригада обухватају Беране по истој идеји маневра по којој сама 5 пролетерска обухвата Колашин. Важно је напоменути да је између 7 и 9 бригаде предвиђена веза ради потпуног затварања круга око Берана, јужно од овога гарнизона, у рејону Ријеке Марсенића, односно Градине.

По плану напада 9 црногорске бригаде: 4 батаљон се креће правцем Градина (3 км ј—и од Бијелог Поља)—Силица (9 км сјев. од Берана)—Иванов Брег (3 км и. од Силице), гдје се зауставља као стална лијева побочница бригаде; 2 батаљон се креће за 4 батаљоном са задатком да овлада положајем Тивран—Јејевица, а одатле да изврши напад на Беране; 3 батаљон се креће истим правцем са задатком да овлада положајем Буковац—Главица, одакле треба да успостави везу са батаљоном ОЗН-е, који је већ добио задатак да буде у рејону Ријеке Марсенића; 1 батаљон се креће са Штабом бригаде, као бригадна резерва.

Напад је имао да почне 15 септембра у 4 часа.[31]

Као што се види, сви су штабови бригада поступили углавном по заповијести Штаба 3 дивизије. Једино Штаб 5 бригаде није прихватио почетак напада како је био предвиђен овом заповијешћу, јер је вје-

[30] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 67 од 14. 9. 1944; 54/1, 759.
[31] Штаб 9 бригаде, Оп. бр. 44 од 14. 9. 1944; 4/1, 760.

роватно схватио да његова бригада напада потпуно самостално. Међутим, требало је да Штаб бригаде размисли како ће се напад његове бригаде на Колашин одразити на непријатеља у рејону Берана, на који ће напад 7 и 9 бригаде почети тек 6 часова послије почетка напада 5 пролетерске. Неће ли ранији напад на Колашин упозорити непријатеља у долини Лима да се припрема општи напад?

Општим плановима за напад, како ономе Штаба дивизије тако и плановима штабова бригаде, не би се имало шта примијетити сем што наше јединице нијесу могле рачунати на изненађење, јер је непријатељ био упутио за 3 дивизијом своје мање снаге, које су тачно знале гдје су се њене јединице задржале. Због тога се и десило да је напад отпочео већ 14 септембра, тј. када су јединице 7 бригаде из рејона Бијелог Поља тек кренуле у одређеном правцу.

Карактеристично је да Штаб дивизије у својој заповијести каже да нема података о положајима и распореду непријатеља, што се може сматрати као приличан недостатак, који је морао да утиче на правилност закључака и одлуке. Благодарећи штабовима бригада, који су умјели да се прилагоде таквој ситуацији, овај недостатак није дошао до изражаја.

Предвиђени напад је у потпуности успио. Непријатељ је ипак био изненађен. У незадрживом налету свих бригада непријатељ је био страховито потучен.

Седма бригада је извршила покрет из рејона Бијелог Поља (одмах за њом ишао је Штаб дивизије) 14 септембра послије подне и наишла на четнике, који су били посјели положаје за одбрану на лијевој обали Лима у сјеверозападном и сјеверном подножју Привијанског Брда до Крша Фемића, а мањим дијеловима на десној обали у рејону Затона. Јачина четника није установљена, али је 7 бригада морала више од једног часа да води борбу, форсирајући Лим, док их није одбацила.[32] Четници су се разбјегли главнином у двије

---

[32] Овим је бригада започела напад на Беране читавих 12 часова прије момента одређеног за почетак напада. Логично би било очекивати да ће овиме бити компромитован главни напад не само на Беране него и на Колашин. Међутим, то се није десило. Борци 7 бригаде су буквално распршили четнике и тако их гонили да су у рејон Берана стигли једновремено, а неки дијелови 7 бригаде чак и прије четника.

колоне: једна правцем Рујишта—Беране, а друга за Лубнице (з. од Берана), док се један дио дао у бјекство уз Бјеласицу. Седма бригада је наставила гоњење и ноћу при чему је на јачи и организованији отпор наишла на линији Равна Градина (5 км ј. од Крша Фемића)—Дренове Главице (3 км и. од Равне Градине). Главну одбрану је непријатељ дао са линије Соко (5 км з. од Берана)—М. Кржуље—Шестаревац. Седма бригада га је и ту разбила, те је овај отступио у правцу Буча и Берана. Колона која је отступала ка с. Буче побацала је оружје. На правцу Кури Куће—Лубнице—Коњско Брдо—Турија, што значи на десном боку 7 бригаде, није било четника.[33]

Девета бригада је кренула из рејона Бијелог Поља једновремено са 7 бригадом и на свом правцу није наишла на отпор непријатеља.

Тако су 7 и 9 бригада, прва под борбом, подишле Беранама.

Пета пролетерска је подишла спољној одбрани Колашина без борбе.

Главни напад на Колашин и Беране почео је, углавном, у одређено вријеме, наравно, уз изложене претходне борбе 7 бригаде на њеном правцу.

Батаљони 5 пролетерске су пошли у напад по изложеном плану Штаба бригаде. Јачина непријатеља у Колашину била је: 100 Нијемаца и 500—600 четника и италијанских фашиста. Батаљони који су се кретали долином Таре наилазили су на мањи отпор све док нијесу избили на линију Дријенак—Бабљак—Башање Брдо, гдје је непријатељ био доста упоран, тако да је борба трајала читаву ноћ. Батаљони 5 пролетерске су вршили јуриш за јуришем, али их је непријатељ одбијао. Ипак је 4 батаљон успио да још у току ноћи овлада источним и сјеверним дијелом Башањег Брда, а 2 батаљон је овладао Бабљаком, прешао Тару и избио на ивицу Колашина. Непријатељ је имао 10 мртвих и 15 рањених, а 5 пролетерска бригада 1 мртвог и 2 рањена.

Први и 3 батаљон су током ноћи избили на линију Кључ—Шљивовица—Мујића Речине.

15 септембра изјутра наставила се борба која је трајала читав дан. Тек око 18 часова су 2 и 4 батаљон,

[33] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 68 од 16. 9. 1944; 12/3, 759.

у садејству са 1 батаљоном, ослободили Колашин, из кога је непријатељ успио да се извуче према Матешеву.

У борби за Колашин непријатељу су нанијети сљедећи губици: 40 мртвих (претежно Нијемаца), већи број рањених и 4 заробљена. Губици 5 пролетерске су били: 5 мртвих и 12 рањених.[34] У овим борбама се истакао 4 батаљон нарочито у нападу на Бијело Поље и Колашин.[35]

НЕУСПЈЕШАН НАПАД НА МАТЕШЕВО

Развијајући успјех и даље, 5 пролетерска је, 16 септембра, са три батаљона напала Матешево, гдје је било око 200 Нијемаца и нешто четника са 2 топа и више бацача. Послије упорне борбе батаљони 5 пролетерске су успјели да овладају извјесним положајима, али Матешево нијесу могли заузети.

Док су ови батаљони нападали Матешево, на Кључ је, повлачећи се од Берана, избила једна група од око 250 четника и напала 5 пролетерску из позадине. Мањи дијелови 5 пролетерске су се брзо обрачунали са овом групом и одбацили је према Бјеласици. Четници су имали 3 мртва и више рањених. Заплијењено је: 1 митраљез, 1 пушкомитраљез, нешто муниције и 6 коња. Наше јединице нијесу имале губитака.[36]

Ноћу је организован понован напад на Матешево. У току овог напада вршено је неколико јуриша. Борба је вођена углавном ручним бомбама, али је непријатељ био веома упоран. Ни овај напад није успио. Непријатељ је имао око 12 мртвих и више од толико рањених, а 5 пролетерска је имала 2 мртва и 12 рањених.[37]

---

[34] У периоду од 1—15 септембра 5 пролетерска је непријатељу нанијела губитке: 89 мртвих (Нијемаца и четника), преко 120 рањених и 11 заробљених. Сопствени губици су били: 9 мртвих и 20 рањених.

[35] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 9. 1944; 7/3, 758.

[36] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 9. 1944; 8/3, 758.

[37] Исто.

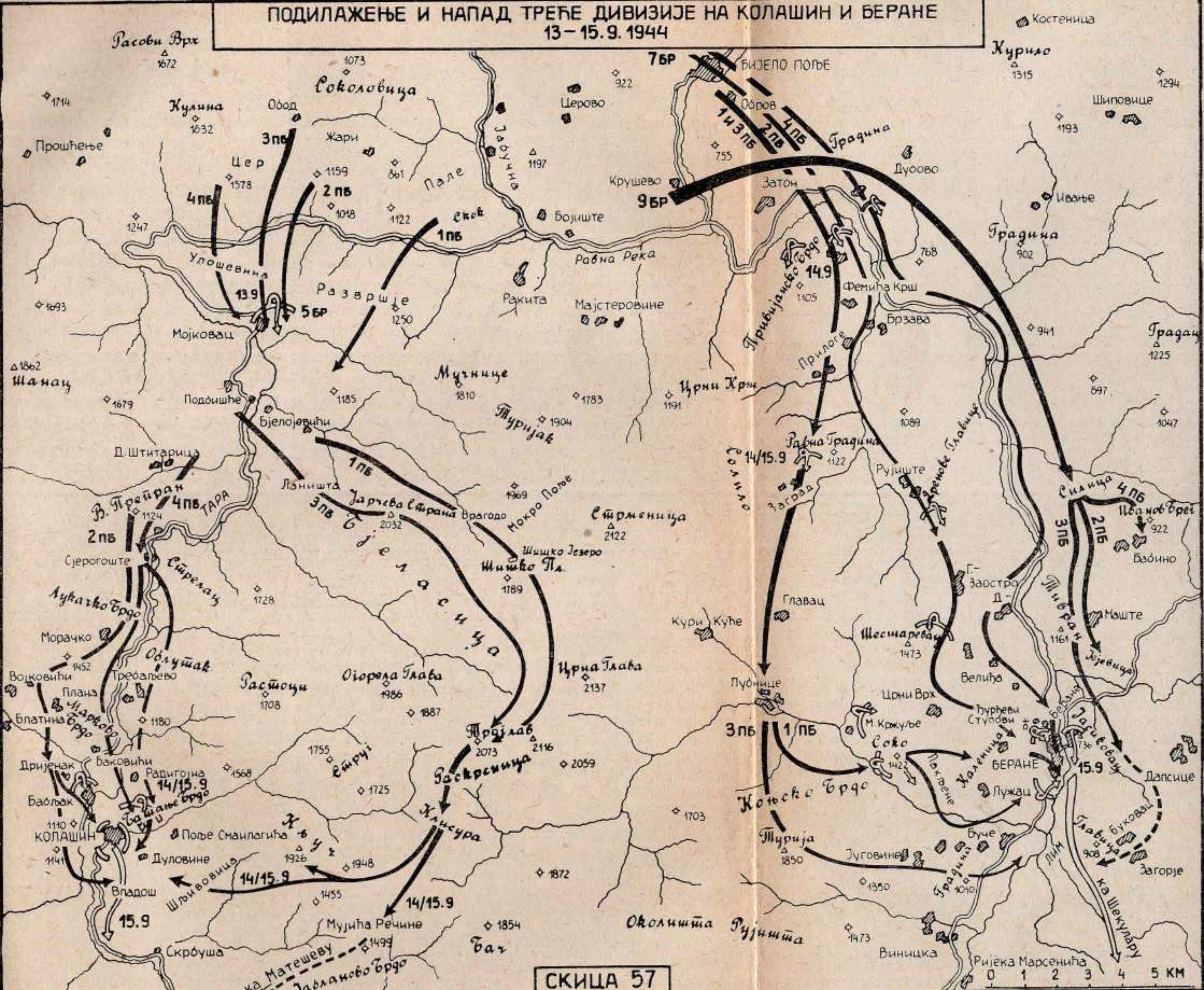

ПОДИЛАЖЕЊЕ И НАПАД ТРЕЋЕ ДИВИЗИЈЕ НА КОЛАШИН И БЕРАНЕ
13 – 15. 9. 1944

СКИЦА 57

КОНАЧНО ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕРАНА

(Скица 57)

Једновремено са нападом 5 пролетерске на Колашин, 7 и 9 бригада су нападале Беране.

Седма бригада је, избијајући на комуникацију Беране—Андријевица својим десним крилом, почела да стеже свој дио обруча око вароши, али батаљони 9 бригаде нијесу успјели да на вријеме и како је било планирано обухвате Беране са десне обале Лима те су се четници извукли у правцу Шекулара (10 км ј. од Берана). Дијелови 9 бригаде су успјели да избију само до Јасиковца (1 км с—и од Берана).

Штаб 3 дивизије се ноћу кретао комуникацијом уз Лим и у путу је добио извјештај да је 7 бригада ослободила Беране. Међутим, овај извјештај није био тачан; наше јединице су нешто доцније ушле у Беране и ослободиле га. Тако је дошло до тога да је Штаб дивизије ушао у варош још док су батаљони 7 бригаде водили борбу на прилазима вароши са запада и југозапада. Прошавши кроз варош главном улицом и избијајући на њен јужни крај, Штаб дивизије се сукобио са руљом четника која је бјежала испред батаљона 7 бригаде и сваљивала се са аеродрома у Лим. Штаб дивизије их је са неколико курира тукао машинкама са кратког отстојања.

Са четницима је у Беранама било и нешто Нијемаца.

Губици четника и Нијемаца су били велики. Тако су од 14 септембра до заузимања Берана имали само од 7 бригаде 155 мртвих, 15 заробљених и велики број рањених, од којих су један дио Нијемци евакуисали за Подгорицу, а други је остао прикривен на терену. Заплијењено је, између осталог: 9 митраљеза „Бреда", 4 тешка бацача, 1 лаки бацач, четничка архива, 50 коња, 25.000 метака. Губици 7 бригаде су били: 3 мртва и 13 рањених. Поред 7 бригаде, непријатељу су нанијели губитке и 3 и 4 батаљон ОЗН-е: 27 мртвих, 4 рањена и 3 заробљена.[38]

И овај се маневар 3 дивизије завршио успјехом. Ослобођени су Колашин и Беране. Непријатељ је

---

[38] Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 68 од 16. 9. 1944; 12/3, 759.

укупно имао 304 мртва, а број рањених није установљен. Убијено је 48 Нијемаца. Јединице ове дивизије су, између осталог, заплијениле: 3 противтенковска топа, 7 тешких и 4 лака бацача, 10 митраљеза и 11 пушкомитраљеза.

Наши губици су били: 12 мртвих и 37 рањених.

Главнина непријатељских снага били су четници. Ово је био уједно и посљедњи већи окршај са четницима у Црној Гори. Они су овдје претрпјели посљедњи велики пораз, након којега се нијесу више могли прикупити нити повратити к себи. Нагло сурвавање окупатора у пропаст неминовно је за собом вукло и четнике. Они су у завршној фази борбе за ослобођење Црне Горе имали улогу разних помоћних снага за лакше извлачење окупатора.

Ово ослобођење Берана је било коначно. Непријатељ неће више улазити у долину Лима. Ослобођена је и Андријевица. Ни у њу неће више ступити непријатељска нога. Остало је још једино Матешево. Ту су се браниле јаке снаге Нијемаца, италијанских фашиста и четника. Знајући за нашу тактику, непријатељ није бранио само Матешево него и све оне отсјеке комуникације Матешево—Вјетарник преко којих бисмо могли да нападнемо и отсијечемо Матешево од Подгорице. Упорност непријатељске одбране у Матешеву принудила је наше јединице да одустану од даљих напада. Бранилац, који се неколико пута успјешно бранио, стекао је извјесно повјерење у самога себе и за сваки нови напад припремио извјесне новости у одбрани, свакако на бази искустава из ранијих напада. Овакво држање непријатеља у Матешеву још више је потврђивало претпоставку наших штабова да окупатор рачуна на ову комуникацију за извлачење својих јединица или са Космета за Црну Гору или обратно, као и на извлачење према Санџаку.

Бројно стање 3 дивизије на дан 14 септембра било је:

— 5 пролетерска бригада: по списку 958, на лицу 818;

— 7 бригада: по списку 1.046, на лицу 884;

— 9 бригада: по списку 729, на лицу 667;

Свега: по списку 2.733, на лицу 2.369.

12

ПОРАСТ ВАЖНОСТИ ПРИМОРСКОГ СЕКТОРА И ДЕЈСТВА 3 ДИВИЗИЈЕ ОД 17 СЕПТЕМБРА — 10 ОКТОБРА

ВШ није био задовољан радом Приморске оперативне групе на остварењу њених првобитних задатака. То се види из једне његове депеше у којој је речено да „треба продирати ка Боки, Конављима и Дубровнику". У њој је нарочито истакнута важност сектора Дубровника и активирања хрватских маса. „Због тога смо ми раније формирали Приморску групу, која је имала задатак да активира цио тај сектор од Дубровника преко Боке до Улциња. Како видимо, на том је мало урађено", каже се у тој депеши.[1]

Послије ове депеше, заправо, формиране су од стране Штаба 2 ударног корпуса и Штаба Приморске оперативне групе оне ударне групе батаљона, о којима смо већ раније говорили, за дејства у поменутим рејонима. Сада се форсира рад у том правцу. Ослобођење Чева, које је постигла новоформирана 10 црногорска бригада, олакшало је рад. Али се са тим радом ипак ишло доста споро, услијед чега је друг Тито упутио Штабу 2 корпуса депешу, коју је овај примио 15 септембра и у којој, између осталога, стоји:

„*Више пута дао сам Вам директиву да продирете у Црногорско и Херцеговачко приморје и да га активизирате. Ни до данас то нијесте урадили. Четничке банде нашле су уточиште баш на томе сектору. Тако тим приморским каналима разне мисије хватају везе*

[1] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

са четницима и усташама и другим реакционарним елементима. Сада се Нијемци извлаче из тога приморја, а власт предају четницима и усташама, а Ви немате снаге да их растјерате. Како видите, све ово може имати штетних посљедица. Наређујем: 1.— Да одмах упутите потребне јединице које ће за нас успоставити ситуацију у приморју. 2.— Да одмах спријечите сваки штетан рад свим страним мисијама на томе приморју, а забраните дјелатност и кретање свим оним мисијама и групама које немају писмену дозволу од В. Ш. Установите чиме се баве те мисије и групе... За све ово лично одговарате. У приморје упутите Приморску групу са 2 далматинском...“[2]

*

У свом излагању смо пратили рад Приморске оперативне групе од њеног формирања. У том времену смо углавном стално понављали оно „без промјене“. Друг Тито је то правилно уочио. Но, овдје није у питању слаба активност Приморске оперативне групе западно од Никшића, већ чињеница да она досада није успјела да продре дубље у приморски појас. Најозбиљнији разлог за ово је оштро реаговање непријатеља на сваки покушај Групе да продре дубље, јер је Приморје било за Нијемце веома важно. Због тога је најдубљи продор Групе досада био до комуникације Подгорица—Цетиње (на југ) и до Зубаца (на запад). На другој страни су јединице Приморске оперативне групе биле стално у борбама и имале одличних успјеха у рејону Никшић—Чево—Грахово. Због сталне ангажованости на тој просторији стварно би се могао добити утисак да је Група запоставила свој главни задатак за који она, објективно, није ни имала довољно снага.

Међутим, Врховни командант је благовремено увидио важност Приморја за нас и унапријед предузео мјере да парира рад и настојања непријатеља[3] на томе подручју. И, као што видимо, у томе се није преварио.

---

[2] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

[3] Видјећи своју пропаст, четници и усташе су се почели хватати за „морску пјену“. И једни и други су очекивали спас са мора од разних мисија и илегалних група, које је међународна реакција упућивала за интересе југословенске реакције,

*

Послије цитиране депеше друга Тита о пропустима Приморске оперативне групе, можемо лакше уочити од коликог је значаја било њено формирање и у чему је била суштина њених задатака. Ти задаци нијесу били чисто војнички — оперативни, него војно-политички. Задатак Приморске оперативне групе је био дио општег задатка 2 ударног корпуса.

Будност Партије и друга Тита према чистоти наше Армије и уопште нашег Народноослободилачког покрета; будност према чистоти наше Народне револуције у моменту јасног диференцирања снага при крају рата, види се и из једне депеше друга Тита, која је у Штаб корпуса стигла свега четири дана послије прве. Ова депеша гласи:

„*У посљедње вријеме разне савезничке мисије настоје да се повежу са четницима, усташама и другим реакционарним елементима. Наређујем: 1.— Забранити рад и кретање свим савезничким групама које немају писмену дозволу од В. Ш. и о томе извијестити. 2.— Мисије могу бити само код главних штабова и корпуса, а никако код дивизија и других јединица. 3.— Никакве обиласке наших јединица и установа нити стварање посебних канала не дозвољавам... Лично одговарате за ово и поднесите извјештај послије извршене контроле.*“[4]

Међународна реакција је била свјесна великог преображаја наше земље у овоме рату и јасно назирала губитак свога терена у будућој народној Југославији, коју у својој крви стварају њени народи под руководством КПЈ. Због тога је она ткала разне конце под моралним покрићем договора фифти-фифти. Наша Партија и друг Тито нијесу имали ни воље ни склоности да изневјере народ који је већ три године сагарао у пламену Народноослободилачког рата и Народне револуције. Револуционарном одлучношћу и правилним оцјењивањем ситуације унутрашње и спољне, друг Тито је, као Врховни командант наше Ослободилачке

која је, пак, у току читавог рата била под окриљем непријатеља наше слободе и самосталности. У те непријатеље се може укључити и Совјетски Савез који се никако није могао одрећи симпатија према краљу Петру-„Перици“ и његовој краљевској улози у издајству наше земље и наших народа.

[4] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

војске, знао гдје и када треба примијенити главни удар.

*

Половином септембра Нијемци су се почели прикупљати дуж разних комуникациских праваца ради потпуног повлачења из Грчке и Албаније. Развој рата је налагао да се њемачке снаге прикупљају за одбрану Њемачке. Иницијатива наших снага у читавој земљи убрзавала је процес отступања окупатора. С друге стране, то је условљавало масовни пораст наших јединица. И друг Тито, депешом од 13 септембра, наређује:

„Због масовног прилива нових бораца дајем сљедеће начелно упутство за формирање јединица: 1.— Новим борцима попуњавати старе дивизије тако да нарасту на шест до осам хиљада. 2.— Гдје се попуне горње цифре или гдје због теренских или војно-политичких разлога треба формирати нове дивизије, онда за скелет тих дивизија треба узимати старе прекаљене јединице. У старјешински кадар узимати првенствено из старих јединица. 3.— Обратите велику пажњу специјалним јединицама: артиљерији, јединицама за везу, инжињериским четама, тенковским јединицама, аутојединицама, коњичким ескадронима.“[5]

Упоредо са нашим успјесима у Црној Гори и уопште у читавој земљи, нарастале су и јединице НОВЈ и на Космету. И тамо су формиране бригаде које су активно нападале непријатељске колоне које су се из Албаније преко Призрена извлачиле ка комуникацији Скопље—Косовска Митровица. Почело се остваривати садејство јединица 2 корпуса са нашим снагама на Космету. Поред тога, постојала је и веза са албанским народноослободилачким јединицама.

Од наших су јединица у Санџаку дејствовале једино партизанске јединице, које нијесу биле бројно толико јаке да би могле контролисати широк терен. Четници, који су се, послије разбијања на разним секторима, прикупљали по Санџаку, почели су, у отсуству наших јачих снага, да подижу главу, услијед чега се осјећала потреба да се у Санџак упути једна регуларна

---

[5] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

јединица. Штаб 2 корпуса је предложио Врховном штабу да то буде једна бригада 37 санџачке дивизије.

*

Двадесет девета дивизија је ослободила Невесиње и њене бригаде су гониле непријатеља у правцу Мостара, Калиновика и Зеленгоре.

У Никшићу је било нешто Нијемаца са 3 тенка, али се примијетило да се непријатељ постепено извлачи из гарнизона под заштитом својих снага дуж комуникације Никшић—Даниловград. Према расположивим подацима, у Штабу 2 корпуса и у осталим штабовима у Црној Гори владало је мишљење да непријатељ има намјеру да евакуише Црну Гору, повлачећи своје трупе преко Албаније, Призрена и Космета даље према сјеверу. Ово је донекле посредно потврђивало и извлачење Нијемаца из Никшића и Санџака (касније ћемо видјети да су Нијемци нешто слично и рачунали и да су због тога направили неколико грубих оперативних грешака које ће их коштати доста скупо).

ДЕЈСТВА 3 ДИВИЗИЈЕ У ДОЛИНАМА ТАРЕ И ЛИМА 17—20 СЕПТЕМБРА

Послије разбијања четника и Нијемаца у рејону Колашина и Берана, у току 14, 15 и 16 септембра, 9 бригада је 17 септембра ушла у Андријевицу, а дијелови 7 бригаде су овладали Трешњевиком. Због задржавања непријатеља у Матешеву, Штаб 3 дивизије је наредио 5 пролетерској бригади да тамо оријентише три своја батаљона, а 7 бригади да према Матешеву упути два батаљона.[6] Батаљони 7 бригаде нијесу могли стићи 17 септембра за једновремени напад на Матешево са батаљонима 5 пролетерске, па је напад одложен за 18 септембар.

Штаб 5 пролетерске овако је замислио тај напад:

— 3 батаљон дејствује лијево од линије Букова Пољана — До Аџића, пресијеца комуникацију Матешево—Андријевица и напада Матешево са јужне стране, у тежњи да својим лијевим крилом избије на косе према засеоку Лази;

— 1 батаљон напада правцем Букова Пољана—Планиница—к 1246—Матешево, остављајући једну чету у резерви;

[6] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 50 од 18. 9. 1944; 14/2, 754.

— 4 батаљон напада правцем Црна Пољана—к 1038, са једном четом, а са двије прелази на лијеву обалу ријеке Таре, тежећи да што прије пресијече комуникацију Матешево—Јабука, хватајући десно везу са теренским батаљоном, који је на правцу Црквина—Јасен—Јабука;

— почетак напада у 18 часова.[7]

Међутим, ни овога пута батаљони 7 бригаде нијесу могли да стигну на вријеме. 18 септембра су избили тек у рејон с. Баре. Тако ни овај напад на Матешево није успио.

19 септембра је био припремљен напад одређених батаљона 7 и 5 бригаде, али ни овога пута батаљони 7 бригаде нијесу благовремено узели учешћа у њему. Ни 20 септембра, кад су једновремено напали сви батаљони и кад је напад био врло јак и није био уперен само непосредно на Матешево, већ и на његову позадину, тј. на Јабуку и Јасен, напад није имао успјеха. Послије овога је Штаб 3 дивизије донио одлуку, коју смо већ споменули, да се одустане од даљих напада на Матешево, а Штаб 2 корпуса је сугерирао да се с једне и друге стране напада само комуникација Матешево—Вјетарник како би се непријатељ тако принудио на повлачење из Матешева.

Пета бригада је 20 септембра заузела овакав распоред: 1 батаљон у рејону Колашина, а 2, 3 и 4 батаљон на линији Врањештица — Плананица — Скрбуша (заселак 3½ км с—з од Матешева)—Равни.[8]

У овом је међувремену обавјештајна служба 3 дивизије дошла до података да су у Рожају непријатељске снаге врло мале, услијед чега се у Штабу дивизије родила идеја да се Рожај ослободи.

ОСЛОБОЂЕЊЕ НИКШИЋА И ФОРМИРАЊЕ 10 БРИГАДЕ

Шеста бригада је 18 септембра ослободила Никшић. Тако је Приморској оперативној групи успјело да скине са дневног реда овај гарнизон око којега је пролила много крви. Ово је била трећа варош у Црној

---

[7] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 18. 9. 1944; 16/2, 758.

[8] Релације 5 пролетерске бригаде од 5—30. 9. 1944; 8/3, 758.

(Д. Гаговић)

Шеста црногорска ударна бригада у ослобођеном Никшићу 1944

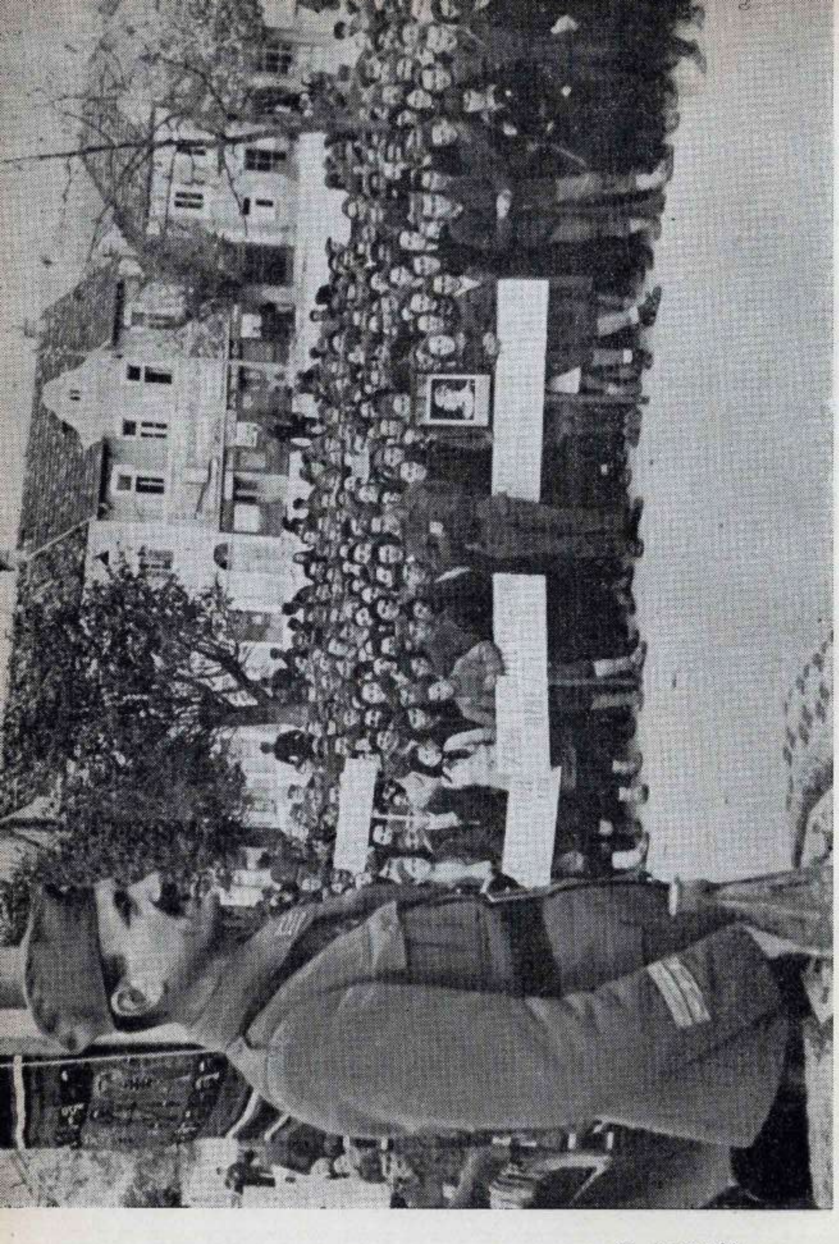

(Д. Гаговић)

Радоје Дакић-Брко, комесар 2 ударног корпуса, говори народу у ослобођеном Никшићу 1944

Гори која је дочекала коначно ослобођење (Беране, Андријевица, Никшић).

По ослобођењу Никшића 5 бригада је прешла у гоњење непријатеља према Даниловграду.

Овога дана је саопштена одлука о формирању *10 црногорске ударне бригаде* од људства Извиђачког батаљона 2 корпуса, 1 батаљона Никшићког одреда, Цеклинско-љуботињског батаљона, Ловћенске чете и нових бораца који су изашли из Цетиња. Ове јединице, које су дошле у састав 10 бригаде, имале су овога дана[9] сљедећи распоред:

— 1 батаљон у рејону Станисељићи—Градац—Парци (8 км с—и од Ријеке Црнојевића);

— 2 батаљон у рејону Корнет (10 км ј—з од Подгорице)—Гола Страна;

— 3 батаљон на путу из Љуботина за Љешанску Нахију;

— 4 батаљон на путу од Ловћена за Љешанску Нахију;

— 5 батаљон на комуникацији Чево—Даниловград.

Послије ослобођења Никшића повукла се 20 септембра и њемачка посада из Чева. Једна чета 5 батаљона 10 бригаде успјела је да отсијече једну групу од 25 Нијемаца и да их уништи. У вези са ослобођењем Никшића и ситуацијом која је иза тога наступила, новоформирана 10 бригада је добила задатак да овлада десном обалом р. Сушице (извире западно од Даниловграда) и да пресијече и контролише комуникацију Цетиње—Подгорица. Заповијешћу Штаба бригаде од 20 септембра наређено је да 3 батаљон 6 бригаде (који је био привремено под командом Штаба 10 бригаде) и 2 батаљон 10 бригаде овладају положајима на десној обали р. Сушице; 1 и 3 батаљон 10 бригаде имали су да пресијеку комуникацију Цетиње—Подгорица у рејону Кокоти—Ријека Црнојевића; 5 батаљон да посједне Чево, а 4 батаљон с. Ресну и с. Уба (11 км с—з од Цетиња) и затвори правац Цетиње—Чево.

Све ове задатке требало је извршити ноћу 20/21 септембра.

---

[9] По историјату 10 бригаде Никшић је ослобођен 19 септембра и тога дана је бригада имала наведени распоред (историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ).

Те ноћи су успјели да изврше задатак 3 батаљон 6 бригаде и 2 батаљон 10 бригаде, заузимајући положаје према Косовом Лугу и Даниловграду. Четници су имали 5 мртвих и више рањених, а наши 2 рањена у 2 батаљону 10 бригаде. Први и 3 батаљон 10 бригаде нијесу успјели да овладају одређеним отсјеком комуникације Цетиње—Подгорица него су се повукли на полазне положаје.

У ово вријеме су се почели прикупљати четници у Грахову и околини, тако да је на комуникацији Грахово—Рисан било око 1.500 четника и око 1.200 Нијемаца. У вези са оваквом ситуацијом, 10 бригада је добила задатак да своја дејства управи према тој комуникацији. У току 22, 23, 24 и 25 септембра бригада је посјела ова мјеста: с. Ресна (7 км ј—з од Чева), Бата (16 км ј—и од Грахова), Горњи и Доњи Извор (с—з од Бате), Трешњево, упућујући извиђачка одјељења у правцима Леденице, Грковца, Драгаља и Грахова. На положајима је према Даниловграду остао 1 батаљон 5 пролетерске бригаде, а положаје дуж комуникације Подгорица—Цетиње примиле су јединице Ловћенског одреда.[10]

Новоформирана 10 бригада положила је заклетву 26 септембра у Трешњеву, гдје су били прикупљени сви њени батаљони.[11]

Послије ослобођења Никшића, Штаб Приморске оперативне групе је оријентисао своје главне снаге према Приморском сектору: Дубровник, Бока Которска, Улцињ.

Ослобођење Никшића је важна прекретница за даљи развој дејстава наших снага у Црној Гори и Санџаку, јер се тиме ослобађају наше снаге које је овај гарнизон везао за себе и за комуникацију Никшић—Даниловград. Сада се слободније могло дејствовати и према југу и западу. Приморска оперативна група, ојачана са још једном (новом 10 црногорском) бригадом, могла је сада да се посвети свом основном задатку.

---

[10] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[11] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ. (Међутим, генерал-мајор Бошко Ђуричковић, тадашњи комесар Приморске оперативне групе, тврди да је 10 бригада положила заклетву 25 септембра.)

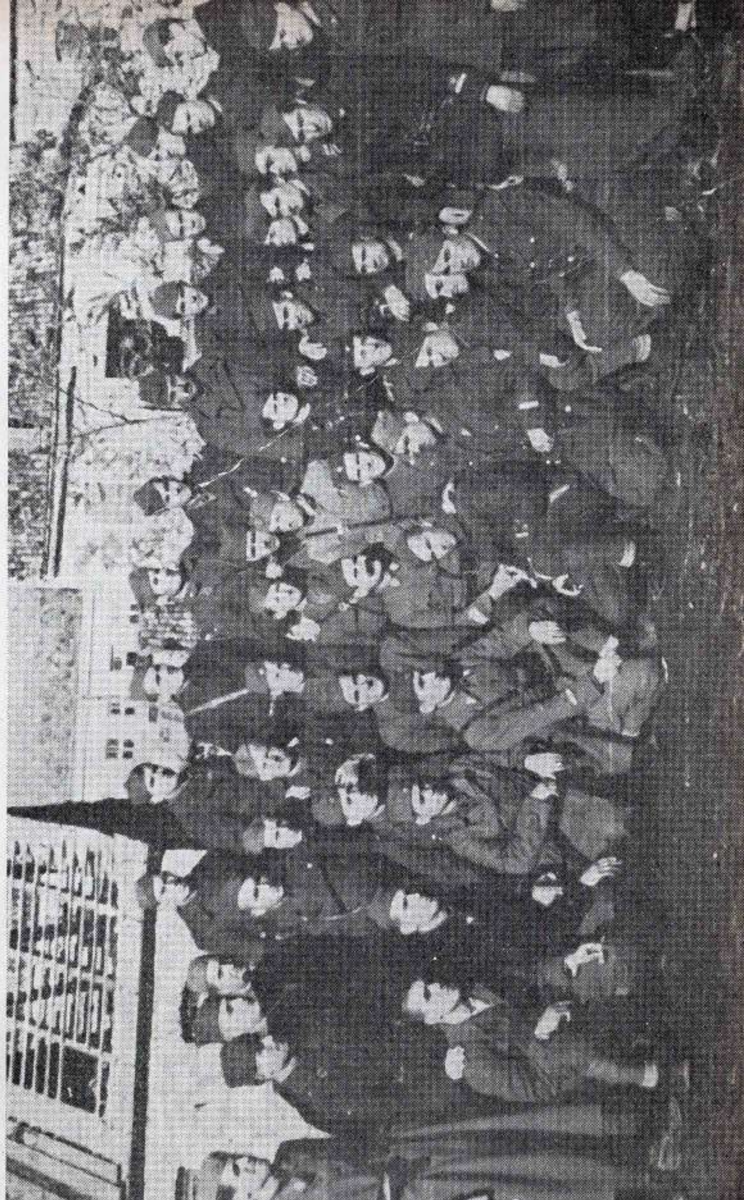

Слушаоци официрског курса при 2 ударном корпусу у ослобођеном Никшићу 1944

Успјеси 29 херцеговачке дивизије су јој потпуно обезбиједили десно крило, бок и позадину. Избијање ове групе на море постало је нужно и остварљиво.

ОДЛУКА И ПЛАН ЗА ДАЉА ДЕЈСТВА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

(Скица 58)

Штаб Приморске оперативне групе издао је 24 септембра директиву својим јединицама за предузимање офанзивних дејстава ка мору. По тој директиви:

1. Штаб *2 пролетерске далматинске бригаде* формира од три своја и групе бокељских батаљона двије колоне:

а) *десну* (три батаљона 2 пролетерске далматинске бригаде) која управља своја дејства у правцу Зубаца, са задатком да сву зону до тога мјеста и читав његов рејон очисти од четника, повезујући се и ослањајући се десно на јединице 29 херцеговачке дивизије, а лијево на групу бокељских батаљона; овој колони се ставља у задатак и да темељито поруши комуникацију Требиње—Мрцине;

б) *лијева колона* (група бокељских батаљона) се оријентише према рејону с. Драгаљ (ј. од Грахова), са задатком да тај рејон и све до њега очисти од непријатеља. Она има да поруши комуникацију Грахово—Црквице у циљу што успјешнијег изоловања непријатељског гарнизона у Грахову од сусједних гарнизона. Десно се ослања на групу батаљона 2 далматинске и са њом координира дејства, а лијево са 10 црногорском бригадом.

Команда над обје ове колоне је у рукама Штаба 2 далматинске бригаде (по усменој директиви коју је командант бригаде добио у Штабу Приморске оперативне групе).

2. *Десета црногорска бригада*, са четири батаљона, прикупља се у рејону Трешњево—Извори (и. од комуникације Грахово—Драгаљ) одакле, послије хитних припрема, отпочиње са офанзивним дејствима у правцу Драгаља, Грковца и Црквица. Задатак: ликвидирати непријатељска упоришта на тој просторији. За обезбјеђење од непријатељске интервенције из гарнизона у Грахову и Рисну има да у току напада пресијече комуникацију

Грахово—Леденице, као и да координира рад на правцу Драгаља са групом бокељских батаљона. Пети батаљон ове бригаде има одмах да се упути у рејон с. Трешњево—с. Тоспуде, са задатком да врши што јачи притисак на гарнизон у Грахову, обухватајући га са југа и истока. Детаљна упутства за рад бригаде и објашњење идеје маневра Штаба Приморске оперативне групе бригади ће дати усмено политички комесар групе.

3. *Шеста бригада*, са два батаљона, затвара правце Даниловград—Никшић и Даниловград—Чево. Да би овај задатак батаљони што успјешније извршили, морају заузети најпогодније положаје за активна дејства на непријатеља око и у Даниловграду. За ове задатке се може користити Никшићки партизански одред, батаљони ОЗН-е са тога терена и Зетски партизански одред, који се ставља под команду Штаба бригаде а, у случају потребе, он се има довести у рејон Слапа (11 км с—з од Даниловграда). Бригади се ставља у задатак да темељито поруши комуникацију Даниловград—Никшић и будно прати све промјене код непријатеља у Даниловграду како би се благовремено открила његова евентуална намјера да се извуче ка Подгорици. Да би се непријатељу, у случају да предузме извлачење, спријечило уништење или одвлачење материјала, треба упасти што прије у гарнизон. Предвиђено је да се на правцу Даниловград—Подгорица дејствује на партизански начин, ослањајући се на јединице Ловћенског партизанског одреда, западно од комуникације Даниловград—Подгорица. (И ова мјера је срачуната на онемогућавање уредног извлачења непријатеља из Даниловграда, а треба јој додати још и рушење комуникације на тој релацији.)

Један батаљон бригада има хитно упутити у рејон Загоре (око 7 км сјев. од Грахова) да са тога правца врши притисак на гарнизон у Грахову и затвори правац Грахово—Никшић, рушећи комуникације између Грахова и Осјеченице. Овај батаљон детаљна упутства за свој рад добија од Штаба Приморске оперативне групе, са којим се мора одмах повезати, а такође и са 5 батаљоном 10 бригаде и групом бокељских батаљона.

Један батаљон бригада упућује јужно од Даниловграда (Љешанска Нахија) и потчињава га команданту Ловћенског партизанског одреда.

4. *Ловћенски партизански одред*, са једним батаљоном 6 бригаде, развија дејства на подручју Љешанске, Ријечке и Црмничке Нахије и даље до Петровца и Бара (дакле, од р. Зете на југозапад до Јадранског Мора). Задаци: попуњавати старе и формирати нове је-

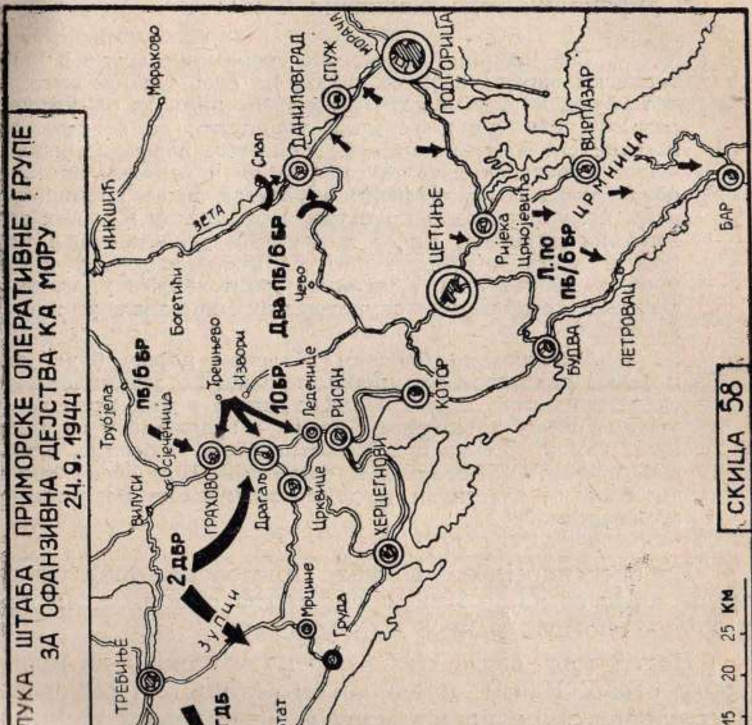

динице; детаљно рушити све комуникације на означеној просторији и партизанским дејствима „спречавати или бар отежавати" непријатељу повлачење поменутим комуникацијама, укључујући ту и ону поред мора.

5. *Група батаљона*, која је још раније упућена у правцу Дубровника, дејствује у рејону Дубровника, и то прикупљеније него досада, са задатком да ремети и кида непријатељски саобраћај и мобилише нове борце за 2 пролетерску далматинску бригаду. Ова се група батаљона ослања на 29 херцеговачку дивизију.

У директиви стоји дословно и ово:

„...Све јединице Приморске оперативне групе и партизански одреди, који се налазе на оперативном сектору ове Групе, морају настати свим средствима да се потпуно разбију четничка и усташка упоришта; да се детаљно поруше све комуникације и онемогући нормално извлачење окупаторских снага са оружјем и спремом из ових области; да се не дозволи окупатору даље коришћење ових комуникација и приступити уништењу његових заштитних дијелова; да се потпомогне успостављање народне власти и изврши потпуна мобилизација људства у циљу јачања наших јединица и што бржег уништења остатака отсјечених окупаторских дијелова у нашој земљи...“

„...Уколико на бликском обалском појасу буде још и јачих окупаторских упоришта, онда ће јединице, које су оријентисане према обали, вршити ноћне препаде и упаде у циљу ликвидације истих, а задржавати се у зонама тих упоришта према постигнутим успјесима, односно, према могућностима и ситуацији. При овоме треба бити веома еластичан и дејствовати више покретом и маневарски...“[12]

Из овог наређења Штаба Приморске оперативне групе види се да је Приморска група одлучила да надокнади оно што раније није урадила.

Поред тога, овдје треба скренути пажњу на једну другу ствар. Наиме, продирањем јединица Приморске оперативне групе према мору и прекидањем комуникација на приморском сектору, почиње оперативно окружење 21 њемачког армиског корпуса који се, као што смо видјели, налазио на просторији Црне Горе и Албаније.

Група далматинских батаљона, у покрету према Дубровнику, разбила је једну јачу четничку групу у близини Попова Поља и повезала се са Дубровачким и Конављанским партизанским одредом.

---

[12] Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 86 од 24. 9. 1944 у 16 ч.; 2/1, 397.

С обзиром на нову ситуацију, Штаб 3 дивизије издао је 21 септембра наређење за прегруписање снага дивизије. По овом наређењу бригаде су требале да заузму распоред: 5 пролетерска бригада — Врањештица—Планиница—Равни—Колашин; 7 бригада — Трешњевик—Андријевица—Беране—Црни Врх; 9 бригада је била предвиђена за покрет према Рожају, те јој је наређено да се прикупи у рејону Петника, источно од Берана.

Међутим, идућег дана је непријатељ из Матешева предузео насилно извиђање према Трешњевику и наше су се мање јединице сукобиле са њим у рејону с. Баре. Примијећени су покрети непријатеља и од Вјетарника према Матешеву, као и неки мањи дијелови према Комовима. Све је ово утицало на то да 9 бригада не крене за Рожај.

Штаб корпуса је размишљао и о повлачењу Нијемаца из Црне Горе и дошао до закључка да су им за то постојала два правца: главни — Подгорица—Скадар—Урошевац и помоћни — Подгорица—Матешево—долина Лима.

С друге стране, на сектору Санџака, јужно од Пљеваља, прикупљала се једна већа група љотићеваца, која је успјела да одбије нападе једног нашег партизанског батаљона. Отсуство наших јачих снага у Санџаку ишло је, уопште, на руку четницима.

У вези с тим, Штаб 2 корпуса је наредио 3 дивизији да једну своју бригаду упути у Санџак, гдје треба да дође и једна санџачка бригада. Због овога је Штаб дивизије морао издати друго наређење за распоред својих јединица. По том наређењу је 5 пролетерска бригада имала, још у току 26 септембра, да се групише на линији Колашин—Планиница (непосредно сјев. од Матешева)—Врањештица—Трешњевик, са задатком да блокира Матешево са сјевера и истока, затварајући му правце Андријевица—Матешево и Колашин—Матешево, при чему треба да координира дејства свога десног крила са батаљоном ОЗН-е који се налази на лијевој обали Таре, западно од Матешева. У случају јачег не-

пријатељског надирања, задатак бригаде би био према заповијести Штаба 3 дивизије од 22 септембра.[13]

Седма бригада имала се, до свануħа 27 септембра, прикупити у рејону Беране—Штитари (сјев. од Берана), а одатле истога јутра извршити покрет долином р. Лима низводно у правцу Бијелог Поља. Бригади је стављено у задатак да формира двије колоне, па једном да заузме Бијело Поље, а другом Шаховиħе, затим да формира Бјелопољски партизански одред и да му дâ потребне политичке и војничке сугестије и учврсти га на просторији Шаховиħи—Бијело Поље—Бродарево. За даље дејство бригади је остављена самосталност у одлучивању. Она је имала да дејствује по „унапријед одређеном плану" (Штаба бригаде) у троуглу Пљевља—Бијело Поље—Пријепоље.

Деветој бригади је наређено да, у току 26 септембра, заузме распоред на десној обали Лима, од Андријевице до Берана, са задатком да извиђа и контролише ту обалу, а у рејону јужно од Андријевице и лијеву обалу, одржавајуħи тијесну везу са лијевим крилом 5 пролетерске на Трешњевику. Један батаљон је имала да постави у рејон Црног Врха (4 км с—з од Берана), са задатком да извиђа Бјеласицу и долину Лима низводно.

Штаб 3 дивизије са приштапским јединицама и установама имао је да буде у Беранама.[14]

На основу овог наређења Штаба дивизије, 5 пролетерска је веħ идуħег дана заузела сљедеħи распоред:

— 1 и 2 батаљон на линији к 1038 (2 км с—з од Матешева) — Планиница — Букова Пољана — Врањештица—Стражарица (10 км и. од Матешева);

— 3 батаљон — Трешњевик;

— 4 батаљон — Колашин, са једном четом на Мојковцу.[15]

[13] Тај раније издати задатак 5 бригаде био је: „У случају да би непријатељ из правца Матешева предузео наново покрет према нама... Ваша бригада ħе дејствовати са своје просторије на непријатеља у његов фронт — у почетку — а касније у његов бок и леђа. То значи, да се у таквом моменту бригада неħе оријентисати ка масиву Бјеласице и главнини дивизије, веħ ħе се ослонити на позиције на лијевој обали Таре..." (Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 51 од 22. 9. 1944; 15/2, 754).

[14] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 53 од 26. 9. 1944; 16/2, 754.

[15] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 9. 1944; 8/3, 758.

Штаб 9 бригаде је наредио да се батаљони распореде:

— 1 батаљон у рејону Андријевице, са задатком контроле и затварања правца од Врмоша и Мурине, повезујући се са батаљоном 5 бригаде на Трешњевику;

— 2 батаљон на Црном Врху, гдје смјењује батаљон 7 бригаде;

— 4 батаљон у рејону Ријеке Марсенића са задатком да затвара правац од Калудре и Шекулара и чисти тај рејон од четника;

— 3 батаљон у рејону с. Дапсице, одакле треба да се повеже са Муслиманским партизанским батаљоном у рејону Врбица—Трпези;

Штаб бригаде требао је да буде у Харемима.[16]

Седма бригада је 27 септембра ушла у Бијело Поље без отпора.

На сектору 3 дивизије није иначе било никаквих промјена за посљедња три дана, сем горњег прегруписавања. Непријатељ је и даље упорно држао Матешево, али га наше јединице нијесу више нападале.

ОСЛОБОЂЕЊЕ РОЖАЈА

Пошто су обавјештајни подаци и даље говорили да у Рожају нема јачих непријатељских снага, а у долини Таре и Лима нијесу очекивани неки нарочито важни догађаји, Штаб 3 дивизије је одлучио да у напад на Рожај упути 9 бригаду (три батаљона). Бригада је, 28 септембра, пошла на извршење задатка са оваквим планом за напад:

— 4 батаљон напада непријатеља на Кацуберу (12 км и. од Берана), затим ту оставља једну чету, како би ангажовала непријатеља и скренула му пажњу са наших јединица које нападају Турјак са сјевера, а главним снагама дејствује правцем Ђунеровићи—с. Богај—с. Ибарац, тежећи да што прије избије на Адемово Брдо и обухвати Рожај са југоистока, како би се онемогућила отступница непријатељу према Пећи. Батаљон полази у напад у 22 часа 28 септембра.

— 3 батаљон креће правцем с. Драгосава—с. Врбица—Турјак, а послије овлађивања Турјаком проду-

[16] Девета бригада, О. бр. 45 од 26. 9. 1944 у 11 ч.; 5/1, 760.

жава правцем с. Калаче—с. Нурковићи—Станови—Рожај. Напад на Турјак почиње 29 септембра у 5 часова, када 4 батаљон отпочиње напад на Кацубер. Са 3 батаљоном се креће командант и комесар бригаде.

— 2 батаљон креће у колони за 3 батаљоном до с. Трпези, одакле ће, у случају потребе, учествовати у нападу заједно са 3 батаљоном, или ће продужити у правцу Грахова да затвори правац Рожај—Тутин (око 20 км с—и од Рожаја).

— Топовско се одјељење креће за 3 батаљоном.

— Муслимански партизански батаљон се користи као добар познавалац терена.[17]

Јачина непријатеља у Рожају била је око 1.200 припадника муслиманске милиције и 15 Нијемаца. До 8 часова, 29 септембра, 9 бригада је ослободила Рожај. Непријатељ је имао 47 мртвих и више рањених. Заплијењено је: 2 тешка бацача, 3 митраљеза, 5 пушкомитраљеза, 30 пушака, 500.000 метака, 1.500 граната за тешки бацач, 20 сандука бомби за лаки бацач, магацин хране и дувана, 30 коња и друго. Губици 9 бригаде су били: 1 мртав и 2 рањена.[18]

По извршењу задатка Штаб бригаде је распоредио своја три батаљона око Рожаја у циљу обезбјеђења од изненадног непријатељског напада. Други батаљон је затварао правац Пећ—Рожај, посиједајући положај (били су израђени бункери) на десној обали Ибарца, 1 км ј—и од варошице. Трећи батаљон је остао у Рожају као бригадна резерва, са задатком да извиђа у правцу Тутина, да се повеже са теренским Муслиманским партизанским батаљоном у Бијелој Цркви и да патролира варошицом и по најближој околини; 1 батаљон у с. Калаче—Нурковићи, са задатком контролисања тога рејона.[19]

НАПАД 10 БРИГАДЕ НА КОМУНИКАЦИЈУ ГРАХОВО — РИСАН

Десета црногорска бригада је 27 септембра добила задатак да овлада комуникацијом Грахово—Рисан. Ову

[17] Штаб 9 бригаде, О. бр. 47 од 28. 9. 1944 у 13.30 ч.; 6/1, 760.

[18] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[19] Штаб 9 бригаде, О. бр. сл. од 30. 9. 1944 у 18 ч.; 7/1, 760.

су комуникацију били посјели Нијемци, а положаје изнад ње држали су четници. Бригада је предузела напад 27 септембра у 24 часа и то:

— 5 батаљон правцем Тоспуде — В. Кличевац (к 990)—Вардар (к 972)—Висока Главица (к 755), са задатком да дејствује према Грахову;

— 3 батаљон правцем Тоспуде—Штедин (к 913) са задатком да пресијече комуникацију Грахово—Драгаљ и да се постави према једном и другом непријатељском упоришту;

— 2 батаљон правцем Трешњевски Долови—Бјелош, са задатком да овлада Каблима, Буковицом и Црним Нуглима;

— 1 батаљон правцем Пиштети—Марков До—Вели Врх (триг. 1277), са задатком да пресијече комуникацију између Маркова Дола и Луга и постави двије чете према Грковцу, а једну према Драгаљу;

— 4 батаљон у бригадној резерви у Пиштетима (3 км с—и од Грахова).

Послије краће борбе бригада је овладала свим положајима изнад комуникације, испресијецала саму комуникацију и сатјерала непријатеља у његова упоришта: Црквице, Грковац, Драгаљ и Грахово.

У току 29 септембра једна њемачка јединица, јачине око 200 војника, покушала је да се пробије из Леденица у Грахово, али ју је, послије 4 часа борбе, одбио 1 батаљон 10 бригаде. Идућег дана је око 100 четника покушало да одбаци 5 батаљон 6 бригаде са положаја Кличевац—Вардар, али су и они били одбијени. Увиђајући свој тежак положај, нашим јединицама се предало 80 четника.[20]

Тако је завршен и септембар, мјесец[21] који је нашим снагама у Црној Гори донио велике војничке и политичке побједе.

Четници су сада највише одлазили према мору, јер им се чинило да су наше снаге тамо мале. Међутим, у читавом Приморју за наше се јединице јављао велики број добровољаца. Тамо су постојале мање партизанске јединице, које нијесу биле довољно војнички

---

[20] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[21] Бројно стање 5 пролетерске 30 септембра: 738 другова и 126 другарица. (2/5, 758.)

јаке да предузимају озбиљније акције, али је њихов политички утицај био врло јак.

Крајем септембра су јединице Приморске оперативне групе блокирале Грахово и предузеле дејства према Црквицама, гдје је непријатељ био принуђен да пређе у одбрану. Али, због изненадног продора четника и зеленаша Крста Поповића у Љешанску Нахију, повучени су (1, 3 и 4 батаљон 10 бригаде) 1 октобра на Изворе с тим да се употријебе противу ових банди. На комуникацији Грахово—Рисан задржани су 2 и 5 батаљон, што значи два крилна батаљона. Нијемци су уочили одвлачење снага 10 бригаде са поменуте комуникације па су, 3 октобра, у сарадњи са четницима и уз подршку артиљерије са ватрених положаја из реjона Грахова и с. Драгаља, извршили напад на Вардар и Кличевац, које је држао 5 батаљон. Послије трочасовне борбе овај се батаљон морао повући на Пиштета чиме је непријатељу била отворена комуникација Грахово—Рисан. Непријатељски губици у овој борби били су: 3 мртва и 4 рањена, а наши 3 рањена.[22]

ОСЛОБОЂЕЊЕ БИЛЕЋЕ И ТРЕБИЊА

(Скица 59)

Према неким подацима са којима је располагао ВШ, постојало је вјеровање да ће се њемачке снаге из Приморја и Црне Горе, конкретно 181 њемачка дивизија, повући преко Албаније за Космет и даље. Ово се обавјештење понављало неколико пута и из разних извора. Вјеровало се да ће у том случају Нијемци покушати да позади себе оставе четнике, са којима би могли евентуално да остану и мањи њемачки дијелови. На бази тога претпостављено је да непријатељ вјероватно настоји да се од Рисна пробије у Грахово, које је било изоловано пресијецањем комуникације Рисан—Грахово, да би извео своје снаге из тога гарнизона.

На другој страни, једна јача њемачко-четничка колона покушавала је да се од Подгорице пробије ка Цетињу, а непријатељ је у Даниловграду стајао збуњен или се кајао што је напустио Никшић. Због

[22] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

тога је вршио неке испаде према самом Никшићу, али су му сви ови покушаји били на свим правцима одбијени и нанијети му велики губици. Поред тога су јединице Приморске оперативне групе разбиле и једну непријатељску колону која је извршила покрет од Требиња са намјером да се пробије према Кравици (5 км с—и од Требиња). Том приликом су, поред осталих губитака у људству и материјалу, наше јединице уништиле један непријатељски тенк.

Ноћу 2/3 октобра су јединице 29 дивизије заузеле Билећу. Ослобођењем Билеће проширена је слободна зона дејства свих наших јединица у Црној Гори и Боки. Приморска оперативна група приступила је прикупљању снага за освајање непријатељских упоришта Грахова и Црквице. Но, прије но што ће приступити извршењу тога задатка, 2 далматинска пролетерска бригада је, послије борбе од 24 часа, упала у Требиње. Непријатељ је покушао да се извуче према Дубровнику, али су га дочекале јединице 29 дивизије и потпуно га уништиле. Требиње је било потпуно ослобођено у 19 часова 5 октобра. Послије ослобођења Требиња проширена је слободна зона дејства Приморске оперативне групе: 2 далматинска се оријентисала на правац Граб—Мрцине—Конавље; новоформирана 1 бокељска бригада на правац Врбање—Црквице, а 6 бригада је, са три батаљона, блокирала Грахово са источне, сјеверне и западне стране.

На дан ослобођења Требиња, 5 октобра, формирана је *1 бокељска бригада* на Коњском (11 км ј. од Требиња).

На другој страни, непријатељ је врло чврсто држао комуникацију Цетиње—Ријека Црнојевића—Подгорица—Матешево и Подгорица—Даниловград.

ОСЛОБОЂЕЊЕ МАТЕШЕВА

(Скица 59)

Седма бригада је ушла 1 октобра у Пљевља, заједно са 3 санџачком бригадом која је ослободила Пријепоље.[23]

[23] Због присуства 3 санџачке бригаде у Санџаку, Штаб 3 дивизије тражио је од корпуса да се 7 бригада врати у састав

У Санџаку су 3 санџачка и 7 црногорска бригада, послије ослобођења Пљеваља, наставиле са разбијањем четника дубље према Дрини.

На сектору Рожаја непријатељ је концентричним нападом од Пећи, Тутина и са других праваца принудио 9 бригаду да се 4 октобра повуче и 5 октобра избије у рејон Ријека Марсенића—Дапсице—Будимље, на десној обали Лима. Да не би дошло до повлачења 9 бригаде из рејона Рожаја, Штаб 3 дивизије је неколико пута молио Штаб корпуса да се дозволи повратак 7 бригаде у састав дивизије, поткрепљујући своју молбу још и тиме што су у Санџак стигле и друге јединице 37 дивизије. Али Штаб корпуса ово ипак није дозволио. Међутим, љутња Штаба дивизије због задржавања 7 бригаде у Санџаку спласнула је 7 октобра изјутра, када непријатеља није више било у Матешеву. Наиме, прије свануућа овога јутра, непријатељ се неопажено извукао из Матешева у правцу Јабуке и даље уз Тару. Због овога је Штаб 5 бригаде издао батаљонима наређење за гоњење непријатеља. Први и 2 батаљон одмах су прешли у гоњење правцем Матешево—Јасен—Јабука—Хан Гаранчића—Лијева Ријека; 4 батаљон, који је 5 октобра смијенио 3 батаљон на Трешњевику, пошао је у гоњење правцем Трешњевик—Веруша—Лијева Ријека. Тежња ових батаљона је била да ухвате контакт са непријатељем. У међувремену је Штаб 3 дивизије наредио да три батаљона 5 пролетерске избију у Биоче. У току 8 октобра батаљони су наставили покрет без додира са непријатељем, сем 4 батаљона који је разбио мање четничке групице на своме правцу кретања. Први и 2 батаљон су се кретали правцем Лијева Ријека—Вјетарник—Биоче, а 4 батаљон правцем Лијева Ријека—Брскут—Стравче—Лијешта (низ Куче). (Овога дана је 5 пролетерска ухватила везу са Зетским одредом.) Нијемци су за собом порушили све објекте на комуникацији Матешево—Подгорица. Сљедећег дана (9 октобра), сва три батаљона 5 пролетерске спустила су се под борбом низ Куче, на линију Врбица—Сјеница—Златица. На Кокарицку Гору напао је

своје дивизије, али се Штаб корпуса с тим није сложио. Услијед тога је 7 бригада остала још у Санџаку, али је ми на томе правцу нећемо пратити све док се понова не појави у саставу 3 дивизије.

4 батаљон и успио да заузме неке положаје, нанијевши непријатељу губитке: 5 мртвих и 2 рањена, док је батаљон имао 2 мртва и 6 рањених. У току 10 октобра су батаљони 5 пролетерске, на правцу Подгорице, заузели сљедећи распоред:

— 1 батаљон — Цварин—Златица;
— 2 батаљон — Сјенице;
— 4 батаљон — Медун—Врбица.[24]

Општа слика ситуације на оперативном подручју 2 корпуса, укључујући Приморску оперативну групу, изгледа послије ослобођења Матешева овако: ослобођењем Билеће и Требиња (уз успјехе Херцеговачке дивизије) олакшава се Приморској оперативној групи да избије на море, а то уствари значи прекидање приморске комуникације, коју би непријатељ евентуално користио за извлачење снага из Албаније. Ослобођењем, пак, Никшића, Матешева, Братоножића и скоро читаве просторије Куча, непријатељ је сатјеран у долину Зете, одакле је могао да дише још једино на отвор према Скадру, јер му онај према Цетињу није увијек био чист. Долина Таре је била слободна, а долина Лима такође, јер су ослобођени Пљевља и Пријепоље, а узводно од ових мјеста није било непријатеља.

Повлачење непријатеља из Матешева и његови даљи покрети од Подгорице потпуно су потврдили обавјештења и претпоставке наших штабова да Нијемци имају намјеру да се извлаче преко Албаније. Међутим, ово ће их повлачење из Матешева коштати великих жртава. Сличну грешку су Нијемци направили напуштањем Никшића.

*

Немамо ништа против ових и оваквих непријатељских грешака, али нам оне могу послужити као добра опомена да никада не треба пренагљивати са одлукама. Конкретно, никада не треба рачунати да је један или други правац сигуран (нарочито за извлачење сопствених угрожених снага) ако се то заиста не утврди. Нијемци су овога пута поступили обратно. Они ће због тога морати касније да се туку читав мјесец дана за оба ова правца — преко Никшића и преко Матешева.

---

[24] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 10. 1944; 9/3, 758.

Пошто је ВШ располагао са обавјештењима да ће се Нијемци извлачити из Црне Горе и Албаније преко Космета па одатле преко Санџака или долином Ибра, он је наредио депешом Штабу 2 корпуса:

„*За нас је врло важно држање Лимске долине, нарочито сектора Рудо—Прибој—Пријепоље—Пљевља. Скрените пажњу XXXVII дивизији да овом сектору посвети пажњу. Исто тако важно је очистити сектор Чајниче—Горажде—Јахорина и тамо створити упоришта, не дозвољавајући четничким бандама да се тамо прикупљају. Ово треба урадити у заједници са XXXVII дивизијом која је то и предложила. Затим треба продирати ка Источном Санџаку и вршити мобилизацију. Уколико заузмете Сјеницу утолико ће Вам положај у Санџаку бити сигурнији.*

Ови задаци не смију омести Вашу активност у Херцеговачко-црногорском приморју...“[25]

Ова је депеша стигла у Штаб 2 корпуса 6 октобра.

ПОНОВНИ НАПАД 10 БРИГАДЕ НА КОМУНИКАЦИЈУ ГРАХОВО—РИСАН

(Скица 59)

На основу заповијести Штаба Приморске оперативне групе, 10 бригада је, ноћу 7/8 октобра, извршила понова напад на непријатеља дуж комуникације Грахово—Рисан, и то:

— 1 батаљон је заузео положај на линији Вршаник (к 1062)—Марков До—Вели Врх, са задатком да дејствује према Грковцу;

— 2 батаљон је напао правцем Бјелош—Црни Нуглиј—Луг, са задатком да пресијече комуникацију у рејону Луга и избије на Брачанско Брдо (к 979), одакле да усмјери даље дејство у правцу Драгаља;

— 3 батаљон је заузео полазни положај на линији Штедин—Умац—к 723—Грандовина, са задатком да са двије чете напада у правцу касарне у Драгаљу, а са једном према Грахову;

— 5 батаљон се са Кличевца и Вардара оријентисао према Грахову;

---

[25] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

— 4 батаљон се, под заштитом 1 и 2 батаљона, пребацио преко комуникације Грахово—Рисан, са задатком да дејствује према Црквицама.

Послије краће борбе, непријатељске снаге су се повукле са комуникације у Грахово и Драгаљ, претрпивши губитке: 8 мртвих и више рањених, док су наши губици били 1 мртав и 4 рањена.

Послије овог успјеха наређено је да се комуникација Грахово—Рисан упорно брани, а да се непријатељска упоришта Грковац, касарна у Драгаљу, кривошиска касарна и Грахово опсједну са свих страна, испољавајући дејство према Кривошијама, сем 4 батаљона, коме је наређено да дејствује у правцу Црквица. Четници су се повукли на линију Црквице—Дврсник—Грахово, а Нијемци у Грахово и кривошиску касарну (Драгаљ).

У току 8 октобра је 1 батаљон 10 бригаде пребацио једну своју чету на Голи Врх (триг. 1308), и. од Леденица, и ова је окружила непријатеља на њој. Истога дана је 2 батаљон овладао Брачанским Брдом, засеоком Бојанић и пресјекао комуникацију Драгаљ—Црквице, окруживши на тај начин кривошиску касарну, а са једном четом посио комуникацију Драгаљ—Леденице у рејону Луга. Трећи батаљон је одбио два четничка напада од Дврсника (3 км ј—з од Грахова) и на Штедин (к 813), док се 5 батаљон морао повући са Кличевца. Њиме су овладали четници (око 400 људи) и Нијемци, који су нападали од Грахова. Непријатељ је имао 5 мртвих и више рањених, а ми 2 мртва и 3 рањена.

Десета бригада је наставила рад и 9 октобра. Овога дана је њен 1 батаљон овладао Јанковим Селом и окренуо фронт према Дврснику и Под Хану; 3 батаљон је овладао Кулином и дио снага оријентисао ка Дврснику, а дио на Под Хан; 5 батаљон је овладао поново В. Кличевцем и оријентисао се према Грахову; 4 батаљон се пребацио у заселак Бојанић са правцем дејства према Црквицама. Непријатељ је овога дана имао 3 мртва и више рањених, а ми 4 рањена.[26]

У току 10 октобра стигла је у Штаб 2 корпуса депеша од Врховног команданта, која гласи:

„Да би се спријечило бјекство њемачких трупа којима је отсјечена отступница преко Београда, наређујем

[26] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

да на Вашем сектору порушите што солидније све комуникације које из Албаније, Метохије и Србије воде преко Ваше територије ка западу у Босну и Далмацију. Са рушењем одмах отпочети и ангажовати становништво. Ту долазе комуникације:

1.— Вишеградска пруга и пут. Треба настати да се што прије поруши мост у Вишеграду.

2.— Путеви који воде од Нове Вароши, Сјенице и Бијелога Поља долином Лима преко Рудог, Вардишта. Ове комуникације треба да руше јединице XXXVII дивизије, која је под Вашом командом. Она је заузела Ужичку Пожегу, Рудо и Чајниче.

3.— Путеви од Пријепоља и Бијелога Поља преко Пљеваља у Горажде. Мост у Горажду треба солидно порушити и што прије.

4.— Пут који од Чакора води ка Беранама и Матешеву.

5.— Путеви који од Подгорице воде ка Никшићу и Цетињу.

6.— Пут преко Црногорског Приморја.

7.— Издајте наређење XXIX дивизији да што боље руши комуникације од Фоче ка Калиновику и Сарајеву, од Невесиња ка Калиновику, а нарочито оне путеве у Херцеговачком Приморју.

8.— Будно пратите покрете њемачких трупа према Санџаку и о томе извјештавајте. Путеве рушите по цијелој дужини и у случају непријатељског повлачења поставите дубинске отпоре ради што дужег успоравања непријатеља.“[27]

Истога дана је дошла и сљедећа депеша од Врховног команданта:

„*1.— Понављамо Вам да је Нијемцима онемогућено свако извлачење из Србије на сјевер. Њима остаје једина могућност да се од Краљева пробију ка Вишеграду и из Метохије преко Санџака ка Сарајеву. Наређујем Вам да у духу већ издате Вам директиве мобилишете све становништво и све снаге те да разарате комуникације којима би Нијемци покушали да се пробију и избјегну катастрофу у Србији и на југу.*

2.— Јединице XXIX дивизије и дио Приморске групе упутите да заузму Дубровник. Овој групи садеј-

[27] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

ствоваће двије бригаде XXVI дивизије које ће са Пељешца бити упућене преко Стона ка сјеверо-истоку.“[28]

Из ове двије депеше Врховног команданта види се његова идеја да се не само онемогући или успори непријатељско извлачење према сјеверу, већ да се тај непријатељ и добрим дијелом окружи, што јасно провијава из директиве да се затвори Санџак, пошто је Србија већ затворена, као и да се заузме Дубровник, чиме се пресијецају комуникације у приморском сектору.

До дана доласка ове двије посљедње депеше, 2 далматинска пролетерска бригада је развила живу активност према Дубровнику. Прва бокељска и 10 црногорска бригада налазиле су се на сектору Херцегнови—Црквице—Бока Которска. У том рејону је 10 бригада овладала комуникацијом Црквице—Грахово, а 1 бокељска ослободила Црквице. Шеста бригада је вршила сталан притисак на непријатеља у Даниловграду, али Нијемци нијесу одавали утисак по коме би се могло закључити да намјеравају извлачење из тога гарнизона. Напротив, примијећено је да Нијемци ојачавају Даниловград, јер је посљедњих дана стигло нешто пјешадије и 3 тенка. У Подгорицу је такође стигло појачање. Наше су снаге стекле утисак да је непријатељ у таквој нервози да је тешко закључити шта му значи који покрет.

Један батаљон 6 бригаде, са неким дијеловима Ловћенског одреда, пребацио се преко комуникације Цетиње — Ријека Црнојевића у рејон Љуботина и Црмнице.

(10 октобра је из састава 21 њемачког армиског корпуса изашла једна пуковска група састава: 1 батаљон 359 пука 181 дивизије, 2 батаљон 522 пука 297 дивизије, и 1 дивизион 222 артиљериског пука 181 дивизије са 1, 2 и 3 батеријом. Ова група је упућена за Урошевац, одакле је требало да се упути према Краљеву и Београду.)

Прва бокељска бригада је заузела 11 октобра непријатељско упориште Мрцине, у западној Боки.

Четници су се почели прикупљати у рејону Крња Јела—Јабуковац, ј—з од Грахова, са намјером да се

---

[28] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

пробију према Боки. Њихова је претходница (око 400 војника) напала 2 и 4 батаљон 10 бригаде у Јанковом Селу као и положаје дуж комуникације Драгаљ—Црквице. Међутим, четници су били одбачени, а 2 батаљон је прешао у гоњење и овладао Двpсником, Крњом Јелом и Јабуковцем. У то вријеме је 3 батаљон овладао Високом Главицом. Избијањем на поменуте положаје 2 батаљон 10 бригаде повезао се са 3 батаљоном 6 бригаде на Бојањем Брду и тако затворио обруч око Грахова. Четврти батаљон је окружио кривошиску касарну. Четници су се повукли према Грахову и Бијелој Гори. Међутим, Нијемци су одмах реаговали на окружење Грахова и истога дана, једном колоном, јачине око 200 војника и уз подршку артиљерије, напали на положаје 1 батаљона 10 бригаде, али их је овај одбио, нанијевши им губитке од 4 мртва и 8 рањених. Идућег дана, 12 октобра, Нијемци су обновили овај покушај, али опет без успјеха и уз губитке од 3 мртва и 7 рањених. Наши губици су били: 1 мртав и 1 рањен.[29]

*

У Санџаку се 7 бригада оријентисала према Сјеници, а 12 октобра је избила у рејон Бродарева, док је идућег дана, без једног батаљона и у садејству са јединицама 37 дивизије, сатјерала непријатеља у Сјеницу. У току 14 октобра су 7 бригада и јединице 37 дивизије напале непријатеља у Сјеници и, до зоре 15 октобра, ослободили је.

*

На основу посљедњих директива Врховног команданта све су јединице предузеле мјере за рушење комуникација и заузимање погодних положаја на оним комуникацијама које су имале оперативни значај за непријатеља. Штаб 3 дивизије је истурио 1 и 2 батаљон 9 бригаде на Чакор, са задатком да руше комуникацију. Тамо је затим упућен (16 октобра) и 4 батаљон ове бригаде, док је 3 остао у рејону Полице. На Чакору је био и Штаб

[29] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

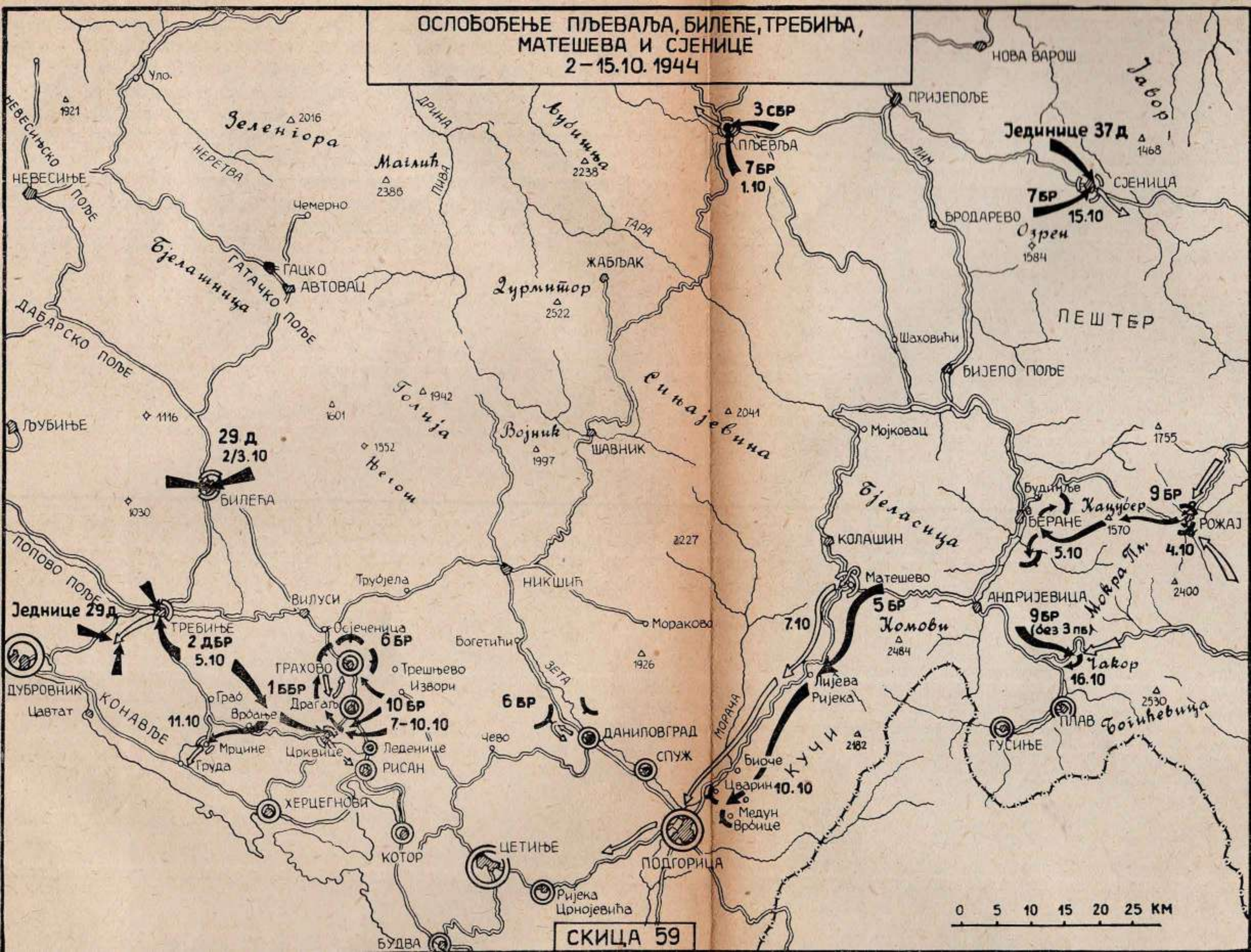
ОСЛОБОЂЕЊЕ ПЉЕВАЉА, БИЛЕЋЕ, ТРЕБИЊА, МАТЕШЕВА И СЈЕНИЦЕ
2–15.10. 1944
НОВА ВАРОШ
Јавор
ПРИЈЕПОЉЕ
3 СБР
ПЉЕВЉА
7 БР
1.10
Јединице 37 д
1468
СЈЕНИЦА
7 БР
15.10
ЛИМ
БРОДАРЕВО
Озрен
1584
Уло.
1921
НЕВЕСИЊСКО
Зеленгора
2016
НЕРЕТВА
ДРИНА
Љубишња
2238
НЕВЕСИЊЕ
ПОЉЕ
Маглић
2386
ПИВА
Чемерно
ТАРА
Бјелашница
ГАЦКО
ГАТАЧКО
АВТОВАЦ
ЖАБЉАК
Дурмитор
2522
ПОЉЕ
ДАБАРСКО ПОЉЕ
ПЕШТЕР
Шаховићи
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Голија
1942
1601
Синајевина
2041
ЉУБИЊЕ
1116
29 Д
2/3.10
1552
Војник
1997
ШАВНИК
Мојковац
1755
Његош
БИЛЕЋА
1030
Бјеласица
Будимље
9 БР
Хајдучер
БЕРАНЕ
1570
РОЖАЈ
4.10
КОЛАШИН
5.10
2227
ПОПОВО ПОЉЕ
Трубјела
НИКШИЋ
Матешево
Мокра Пл.
ВИЛУСИ
АНДРИЈЕВИЦА
2400
Једнице 29 д
ТРЕБИЊЕ
Осјеченица
Мораково
5 БР
Комови
2484
7.10
9 БР
(без 3 пб)
2 ДБР
5.10
6 БР
Богетићи
1926
ГРАХОВО
Трешњево
Чакор
16.10
1 ББР
Извори
ЗЕТА
Лијева Ријека
ДУБРОВНИК
Граб
Драгаљ
10 БР
7–10.10
6 БР
МОРАЧА
2530
Цавтат
КОНАВЉЕ
Врбање
ДАНИЛОВГРАД
ПЛАВ
Богићевица
11.10
Мрцине
Црквице
Леденице
Чево
КУЧИ
2182
ГУСИЊЕ
Груда
РИСАН
СПУЖ
Биоче
Цварин
10.10
ХЕРЦЕГНОВИ
Медун
Врбице
КОТОР
ЦЕТИЊЕ
ПОДГОРИЦА
Ријека Црнојевића
0 5 10 15 20 25 КМ
БУДВА
СКИЦА 59

бригаде.[30] Батаљони на Чакору имали су задатак и да прочисте терен око Плава, јер су неке банде нападале наше позадинске установе у том рејону. На батаљоне 9 бригаде на Чакору напао је непријатељ од Пећи и борба је трајала читав дан. На крају су, услијед јаког непријатељског притиска надмоћнијим снагама и хладноће и недостатка хране, батаљони 9 бригаде били принуђени да се повуку и спусте у подножје Чакора, до Велике. На Чакору, а нарочито с оне стране врха, борци 9 бригаде су наилазили на минска поља, која је непријатељ ту поставио вјероватно још крајем јула и почетком августа.

[30] Штаб 9 бригаде, О. бр. 49 од 16. 10. 1944; 9/1, 760.

13

ОПЕРАТИВНО ОКРУЖЕЊЕ 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА

ИЗБИЈАЊЕ ЈЕДИНИЦА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ НА МОРЕ

(Скица 60)

Размах снага Приморске оперативне групе у правцу мора постајао је све јачи и скоро сваког дана су њене јединице заузимале понеко непријатељско упориште на том сектору. У току 15 октобра, поред тога што су јединице 9 црногорске бригаде разбиле непријатеља на Дврснику (ј. од Грахова), 2 далматинска и 1 бокељска бригада заузеле су Суторину, Плочице, Груду, Комоје и Ћилипе, а у току 17 октобра су јединице 2 далматинске пролетерске бригаде ослободиле и Цавтат. Тако је окупатор у Црногорском и Херцеговачком приморју запао у заиста незавидан положај. Он је губио упоришта, а није био у могућности да их преда четницима у руке. С друге стране, Нијемци су палили магацине и бараке на Цетињу и у Подгорици. Али им ово у Дубровнику није пошло за руком. Јединице 29 дивизије и 2 пролетерске далматинске бригаде су, 18 октобра, послије 48 часова борбе, ослободиле Дубровник. Тиме су ликвидиране све наде реакције и њених заштитника у земљи и иностранству да ће се десити нешто „треће". Слобода је, на врховима цијеви јуначких бораца наше Народне револуције, продрла преко крви и меса у срце Далмације.

У Старој Црној Гори је група батаљона 6 бригаде и Ловћенског одреда ослободила, 12 октобра, Вирпазар.

Гарнизон у Грахову је био у опсади и очекивао спас од интервенције мањих и већих непријатељских колона, које су у неколико махова покушавале да га деблокирају. Међутим, оне су сваки пут наишле на јак отпор наших јединица и тако им се сваки покушај претварао у велики неуспјех.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ГРАХОВА

(Скица 60)

Борба за Грахово је и овога пута била врло тешка. Јуриши на гарнизон трајали су још од 16 октобра, када је издата заповијест 6 и 10 бригади за напад.

По плану 10 бригаде, 2 батаљон је имао да напада правцем Јабуковац — Умци (положаји непосредно код Грахова), са основним задатком да овлада Умцима, гдје је била непријатељска артиљерија; 3 батаљон је требао да напада уз комуникацију Драгаљ — Грахово; 5 батаљон са с—и правцем Кобрина—Дервиш(нема их на карти). Од 6 бригаде је учествовао само њен 3 батаљон, који је нападао уз комуникацију Вилуси — Грахово.

Према подацима са којима се располагало уочи напада, у гарнизону је било око 140 Нијемаца и 300 четника. На Малом и Великом Умцу (положаји непосредно код Грахова) налазила су се три реда бункера. Читава варош је била опасана бодљикавом жицом.

Послије артиљериске припреме, коју је извела једна наша батерија 75 мм, јединице су пошле у напад у 19 часова, али су се послије трочасовне борбе морале повући на полазне положаје, јер је непријатељ, као и увијек кад смо нападали Грахово, дао врло јак отпор. Наше су јединице имале 3 мртва и 11 рањених, док непријатељски губици нијесу познати.

Напад на Грахово је обновљен 17 октобра са 2 и 5 батаљоном 10 бригаде и 3 батаљоном 6 бригаде. Непријатељ је дао јачи отпор него 16 октобра и наше су се јединице опет морале повући на полазне положаје, уз губитке од 1 мртвог и 4 рањена.

Штаб 10 бригаде је стао на становиште да се Грахово не може заузети без артиљерије па је наредио да

се одустане од даљег напада док се не изврше боље припреме, али с тим да се гарнизон по сваку цијену држи у блокади.

Међутим, Нијемци нијесу мировали. У току 18 октобра је њих око 200, подржано артиљеријом са Леденица и Боке, извршило напад на 1 батаљон 10 бригаде и овладало положајима Голи Врх (триг. 1308) и Вели Врх (триг. 1277), одбацивши 1 батаљон на положај Вршаник — Прчина Греда (к 1128) и овладавши на тај начин комуникацијом до Луга и Брачанског Брда. Избијањем на ове положаје Нијемци су угрозили 4 батаљон 10 бригаде на положајима око кривошиске касарне. Међутим, интервенцијом једне чете овога батаљона, 4 батаљон се повезао са дијеловима 1 батаљона на Злој Греди. У исто вријеме је 3 батаљон 10 бригаде упутио двије чете као појачање 1 и 4 батаљону и зауставио непријатељско напредовање.

Непријатељски губици су овога дана били: 10 мртвих и око 15 рањених, а наши 1 мртав и 7 рањених.

Идућег дана, 19 октобра, Нијемци су извршили напад на положаје 4 батаљона, на Брачан, са циљем да потпуно овладају Брачанским Брдом, а све, наравно, у циљу извлачења њемачке посаде из кривошиске касарне и пробијања комуникацијом према Рисну.

Четврти батаљон 10 бригаде је, са двије чете, извршио противнапад и на јуриш заузео Брачанско Брдо, прешавши послије у гоњење у правцу Леденица. Двије чете 3 батаљона извршиле су противнапад дуж комуникације Драгаљ — Леденице, а једна чета 1 батаљона преко засеока Марков До и тако одбациле непријатеља, који је наступао комуникацијом од засеока Грковац. На тај су се начин батаљони вратили на своје раније положаје. Непријатељ је имао више мртвих и рањених, а наши губици су били 9 мртвих и 13 рањених.

У току 20 и 21 октобра непријатељ је употпуњавао одбрану Грахова.

Десета бригада је добила појачање од двије батерије топова 75 мм и већ од 16 часова, 21 октобра, ова артиљерија и минобацачи почели су да врло прецизно туку непријатељска утврђења на Малом и Великом Умцу, чиме су били потпуно неутралисани непријатељска артиљерија и минобацачи. Непријатеља је ово прилично збунило те је постао и нервозан, што се дало

закључити из његових сталних покрета. Наше су јединице извршиле јуриш и послије свега једног часа борбе заузеле Грахово, изгубивши 2 мртва и 6 рањених, док је непријатељ имао преко 100 мртвих (од којих 60 Нијемаца) и 70 заробљених. Заплијењено је: 2 топа 75 мм, 2 тешка бацача, 15 митраљеза и пушкомитраљеза, 40.000 метака, 400 разних граната за топове и бацаче и много другог ратног материјала.

Један дио Нијемаца и четника успио је да се извуче прије почетка напада у правцу Кривошија и према Бијелој Гори (11 км ј—з од Грахова), али су их тамо дочекале наше јединице које нијесу учествовале у нападу и уништиле их. Тако је преостала још само кривошиска касарна у Драгаљу. Због тога је у току ноћи из Грахова пребачена једна батерија која је у свануће 22 октобра почела да дејствује на ову касарну. Касарна је послије једночасовне артиљериске ватре и напада јединица 3 и 4 батаљона 10 бригаде пала у наше руке, а да нијесмо изгубили ниједног човјека, док је непријатељ имао 30 мртвих Нијемаца. Заплијењено је 2 топа, 4 „шарца“ и око 20.000 метака.[1]

Тако је ослобођено Грахово које смо нападали много пута без успјеха. Одлучујућу улогу у заузимању Грахова одиграла је артиљерија, коју раније нијесмо употребљавали у нападима. Она је постигла најбољи ефекат непосредним гађањем са малих отстојања.

Ослобођење Грахова има важан оперативни значај у окружавању 21 њемачког армиског корпуса. Наша је побједа на Грахову затворила томе корпусу врата за извлачење на сјеверозапад. Послије ове побједе четници нијесу више пружили ниједну значајнију борбу.

ПРИПРЕМЕ ЗА НАПАД НА ЦЕТИЊЕ

(Скица 60)

Послије ослобођења Грахова, 10 црногорска бригада је добила задатак да се пребаци на комуникацију Котор — Цетиње и у рејон Цетиња. Бригада је ово извршила током 22, 23, 24 и 25 октобра. 25 октобра налазила се у овим мјестима: Ресна, Уба (Ћеклићка), Гневи До (2,5 км

[1] Све по историјату 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

сјев. од Цетиња). На комуникацији Грахово — Рисан, према Грковцу и Леденицама, остао је 3 батаљон 6 бригаде. Долазак 10 бригаде у овај распоред услиједио је као логична посљедица сазријевања услова за ослобођење Цетиња.

На сектору Подгорица — Даниловград није се могло установити шта непријатељ ради ни шта намјерава. Његове мање и веће колоне кретале су се час према Албанији, час од Албаније. Непријатељ је појачао положаје око свих гарнизона. Међутим, гарнизон на Цетињу је постајао све угроженији са свих страна.

Штаб 3 дивизије је 21 октобра наредио 5 пролетерској бригади да један свој батаљон пребаци из Куча у Бјелопавлиће (у Павковиће — подручје у долини Зете око 7 км узводно од Даниловграда), ради сталније и јаче везе са јединицама Приморске оперативне групе, конкретно 6 црногорске бригаде.

СИТУАЦИЈА У ДОЛИНИ ЛИМА И У САНЏАКУ

(Скица 60)

У долини Лима је 9 бригада, 16 октобра, заузела Плав и понова овладала Чакором, рушећи комуникацију од Бјелухе.

Пошто је опет добио податке да је непријатељ у рејону Рожаја и у самом Рожају слаб, Штаб 3 дивизије је одлучио да понова ослободи Рожај, пошто је ситуација на правцу Пећ—Чакор била повољна. Одлучено је да и овога пута 9 бригада напада са три батаљона, па јој је 21 октобра наређено да те батаљоне прикупи у рејону Полица (и. од Берана). 22 октобра је Штаб бригаде издао заповијест за напад на Рожај. Штаб 3 дивизије је хтио да овим нападом разбије непријатеља не дозвољавајући му да ту одржава своје упориште, а поновним заузимањем Рожаја створи наслон 7 бригади. Ово је било потребно нарочито због тога што су се разбијене Недићеве и Дражине снаге при повлачењу из Србије прикупљале у Источном Санџаку па би им и Рожај, који је некако ван домашаја свих тих саобраћајних артерија, могао послужити као мјесто гдје ће се колико-толико осјетити сигурним.

Овај други напад на Рожај Штаб 9 бригаде је овако замислио:

— 4 батаљон, пошто се прикупи у рејону Полица, креће правцем Дапсице—жанд. ст. Ђаково—с. Богај—заселак Колено—Ибарац, са задатком да се неопажено пробије преко Ибарца и што прије овлада Адемовим Брдом, посиједајући мост на Црној Ријеци, и тако онемогући извлачење непријатеља на томе правцу. Батаљон није требао да прелази на десну обалу Црне Ријеке све до потпуне ликвидације Рожаја. У рејон Адемова Брда требао је да избије 23 октобра до 6 часова. Са собом је имао да понесе један резервни оброк хране.

— 3 батаљон креће правцем с. Будимље—Дине—с. Врбица—Мали Врх—Турјак—Калаче—Нурковићи—Рожај, са задатком да на свом правцу кретања ликвидира све непријатељске снаге у рејону Мали Врх—Турјак—Нурковићи, а затим да фронтално нападне Рожај.

— 2 батаљон креће правцем Дине—Трпези—Гуснице (7 км с—з од Рожаја) — Грахово, тежећи да што прије избије на комуникацију Рожај—Бијела Црква и затвори правац Тутин—Рожај. На путу Рожај—Бијела Црква уништава све мостове, а по ликвидацији Рожаја поставља се на линију Грахово—Бијела Црква.

— 1 батаљон — бригадна резерва — креће за 3 батаљоном, обезбјеђујући позадину бригаде од изненадних напада непријатељских мањих групица, а по овлађивању Рожајем успоставља у вароши ред и стражу код магацина и важнијих објеката.

Предвиђено је да батаљони пођу у напад тачно у 18 часова 22 октобра.

Штаб бригаде имао је да се креће на челу 1 батаљона.[2]

Овог пута је Рожај бранило преко 2.000 непријатељских војника, али га нијесу могли одбранити. Рожај је пао и по други пут у руке 9 бригаде. Непријатељ је имао 75 само мртвих, док је 9 бригада имала 1 мртвог и три рањена.

Ситуација се код 7 бригаде на отсјеку Сјенице нагло измијенила. Непријатељ је, 22 октобра, снагама од 5.000 Нијемаца, недићеваца, муслиманске милиције и четника Драже Михаиловића напао са разних праваца на њу и јединице 37 дивизије у рејону Сјенице, успјевши да овлада Штављем (10 км и. од Сјенице) и Великом Лисом. Пред пад мрака непријатељ је био разбијен и одбачен противнападом наших јединица.

---

[2] Штаб 9 бригаде, О. бр. 43 од 22. 10. 1944; 10/1, 760.

ПОЈАВА НЕПРИЈАТЕЉА НА САНЏАЧКОЈ КОМУНИКАЦИЈИ И СИТУАЦИЈА КОД ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ И У ДОЛИНИ ЗЕТЕ

(Скица 60)

Док је 9 бригада подилазила Рожају и ослобађала га, два батаљона 7 бригаде су очистила Пештер до линије Брађак — с. Рамошево, 23 км ј—и од Сјенице, а друга два батаљона исте бригаде избила су на линију с. Камешница — с. Житниће — Смиљевац — с. Штаваљ. Идућег дана је непријатељ јаким снагама и уз подршку тенкова ушао у Сјеницу. Јачина непријатеља је процијењена на око 15.000 војника. Два батаљона 7 бригаде морала су да се повуку на положаје Црни Врх, Требињац (нема их на карти, иначе су у рејону на 7 км ј—з од Сјенице). Друга два батаљона очистила су рејон Коштам Поље — с. Точилово. Продор непријатеља у Сјеницу био је очевидан знак да он намјерава туда да извлачи своје снаге. Ипак треба напоменути да је у овој непријатељској колони било доста четника, који су, заједно са својим господарима, тражили спас у бјекству. Одмах по заузећу Сјенице непријатељ је наставио покрет према Пријепољу, не ширећи се даље од комуникације. Седма бригада је била принуђена да се повуче још дубље.

На 9 бригаду је непријатељ напао 28 октобра и она се повукла на полазне положаје. То је допринијело да непријатељ нападне и на 7 бригаду, због чега се и ова повукла. Ова је бригада запала у врло тежак положај још и због тога што је непријатељски дио мјесног становништва нападао из позадине. Тако је 1 батаљон 7 бригаде био окружен и једва успио да се пробије, претрпјевши том приликом губитке од 9 мртвих, 16 рањених и 7 несталих. Сљедећег дана је 7 бригада била у рејонима с. Требиње (7 км ј—з од Сјенице), с. Расно (18 км ј—и од Сјенице), с. Глоговик (15 км ј—и од Расног). Да се не би задржавала дубоко у непријатељском распореду и да би избјегла евентуални покушај непријатеља да је окружи јачим снагама, бригада се 31 октобра повукла на линију: Годијево (заселак 13 км ј—и од Бијелог Поља) — с. Врх — с. Црвско — с. Вишњево.

*

За ово вријеме су јединице Приморске оперативне групе и батаљон 5 бригаде, који је из Куча пребачен

у Бјелопавлиће, вршили сталан притисак на Даниловград, предузимајући и неке организованије нападе, који нијесу донијели никаквих значајних резултата. Ради ојачања сектора Подгорице, 5 пролетерска је на тај сектор довела и 3 батаљон из рејона Колашина.

Пета пролетерска је, 1 новембра, била у овом распореду:

— 1 батаљон: Калезићи, Градац, Бобичићи, са задатком да затвори правац који води од Даниловграда за Никшић;

— 2 и 4 батаљон на лијевој обали Мораче у рејону Цварин — Сјенице — Доњи Медун — Рашовићи, са задатком да затвори правац од Подгорице и Албаније;

— 3 батаљон у бригадној резерви у рејону Биоче — Мрке.[3]

ДАЉА ДЕЈСТВА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

(Скица 60)

Цетињски гарнизон је непријатељ држао веома чврсто. И то је био знак који је код наших штабова учврстио вјеровање да ће се Нијемци извлачити преко Црне Горе.

Паралелно са успјесима наших јединица у Црној Гори, Херцеговини и Далмацији, НОВ на Космету је вршила јаке нападе на непријатеља и наносила му осјетне губитке. Но, и поред тога је његов правац повлачења кроз Метохију био угрожен. Међутим, Нијемци су на њега свакако рачунали.

У Албанији је био 21 њемачки армиски корпус. У извјештајима са Космета јављало се да непријатељ оријентише неке своје снаге и са правца Призрена за Албанију, а то значи да су снаге из Албаније упућене на отступницу преко Црне Горе.

Наши штабови у Црној Гори стали су на становиште да ће непријатељ покушати извлачење преко Никшића, а као други правац је оцијењен Подгорица — Вјетарник — Матешево.

У међувремену су јединице Приморске оперативне групе у Црногорском Приморју низале успјех за успје-

[3] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 11. 1944; 10/3, 758.

хом. Десета црногорска бригада је 21 октобра ликвидирала непријатељско упориште Драгаљ, а други дијелови Приморске оперативне групе и 10 херцеговачка бригада су вршили притисак у правцу Херцегновог и Боке Которске. Већ 28 октобра је 10 херцеговачка бригада ослободила Херцегнови, док су истовремено јединице Приморске оперативне групе заузеле Морињ (у Морињском Заливу Боке). До краја октобра су на томе сектору јединице Приморске оперативне групе ослободиле: Савину, Зеленику, Маунац, Оштру (посљедња два мјеста налазе се између Зеленике и На Кобиље), На Кобиље, Пераст, Ораховац, а на правцу Котор — Цетиње: Крстац и Његуше, и тако потпуно овладале овом комуникацијом. Међутим, 10 црногорска бригада није успјела да ослободи Цетиње. Први напад на овај град је 10 бригада извршила 27 октобра ноћу и послије 3 часа борбе, њени су се батаљони морали повући на полазне положаје, не постигавши никакав успјех, сем што је 2 батаљон овладао Шпадијерским Врхом, утврђеном тачком изнад самога града. Непријатељ је имао 3 мртва и 7 рањених, а 10 бригада 3 рањена.

Идућег дана, 28 октобра, Нијемци и четници, уз подршку артиљерије, извршили су напад на Шпадијерски Врх и понова овладали њиме. Непријатељ је хтио да овај успјех искористи и покушао је даљим нападом да се пробије комуникацијом Цетиње — Котор. Међутим, у овоме га је спријечио 2 батаљон 10 бригаде и одбацио у Цетиње. Овога истог дана су 4 и 5 батаљон ове бригаде поново напали непријатеља на Његушима, Крсцу, Буковици (к 1212) и Чекању. Пети батаљон је успио да овлада непријатељским положајима на Његушима и Крсцу, а 4-ти је био принуђен да се повуче у Шавник (ј. од Буковице). У рејону Дубовика, на комуникацији Цетиње — Котор, заузео је положаје 3 батаљон са двије чете, док је са једном четом држао положаје према Буковици и Чекању. Непријатељ је овога дана имао 3 мртва и 8 рањених, а батаљони 10 бригаде 3 мртва и 6 рањених.[4]

---

[4] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

Док су наше јединице шириле свој успјех у Приморју, спајајући га са дубином ослобођене територије, окупатор је довлачио јаке снаге у Подгорицу и Даниловград. Наши штабови нијесу тих дана знали да се ту ради о прикупљању снага 21 њемачког корпуса, који је добио задатак да се извлачи преко Црне Горе. Штаб овога корпуса је стигао у рејон Скадра 28 октобра, а Штаб 181 њемачке дивизије стигао је у Подгорицу. Једновремено са овим извучене су из Албаније и све јединице 181 дивизије. Позади Штаба 21 корпуса остала је 297 њемачка дивизија. Остаци дивизије „Скендербег" били су на Космету, а њени су дијелови учествовали у потискивању 9 бригаде из рејона Рожаја.

Нијемцима је много сметао прекид комуникације Цетиње — Котор, али нијесу имали снага да ову комуникацију ослободе. 29 октобра су Нијемци очекивали појачање да би предузели напад на наше снаге на тој комуникацији. Међутим, Штаб Приморске групе је још раније упозорио штабове бригада да ће непријатељ свакако покушати пробијање преко територије Групе, савјетујући им да буду будни и упорни у спречавању непријатеља да оствари своју замисао.

Пред крај октобра је њемачка Врховна команда наредила Групи армије „Е" да се повуче иза Дрине. У вези са овим је Штабу 21 армиског корпуса наређено да прихвати групу „Штојерер", која је била формирана као заштитница 91 армиског корпуса у Македонији. Састав ове групе је био око 9 тврђавских батаљона, формираних у пуковске групе под командом штабова тврђавских бригада. У групу је ушло и неколико батерија тврђавске артиљерије, оспособљених за покрет. Група „Штојерер" је од Битоља скренула преко Охрида и Струге у Албанију и нашла се у улози заштитнице 21 корпуса. По укључивању ове групе у свој састав, 21 корпус је имао да евакуише Јужну Албанију до линије Љеш — Тетово, а затим да се задржи у Сјеверној Албанији све док се заштитница корпуса не извуче са Косова Поља.

Извлачење Групе „Е" на сјевер било је скопчано са великим тешкоћама, које су бивале све теже услијед испречавања наших снага на свим правцима њеног

покрета. Нарочито тешка ситуација је била код 21 корпуса, који је био потпуно одвојен од главних снага Групе „Е". Чак је и његово снабдијевање било остављено њему на рјешавање.

По избијању њемачких заштитиница на линију Љеш — Тетово, корпус је добио задатак да се заустави и постави тако како ће најбоље обезбиједити комуникацију Скадар — Призрен — Урошевац, све док његова заштитница не прође кроз Урошевац. Овом комуникацијом ће у састав корпуса доћи и колона састава: четири батаљона ваздухопловаца (пјешке), један противавионски дивизион и око 1.000 моторних возила. Ово је сматрано као надокнада 21 корпусу за ону пуковску групу из састава 181 и 297 дивизије која је раније упућена из Албаније.

Група „Е" је намјеравала да се 21 корпус пробије преко Никшића и Билеће у Гацко, гдје би ушао у састав Јадранског фронта. Да би се пробијање корпуса на овом правцу олакшало, стављено је у задатак њемачким снагама у рејону Гацког да изврше продор према Билећи и прихвате тај корпус.

Међутим, постојала је још једна одлука за правац извлачења 21 корпуса. У својој посљератној изјави начелник Оперативног одјељења Штаба Групе „Е" објаснио је ситуацију овога корпуса овако: за Врховну команду оружаних снага је, при доношењу одлуке о правцу извлачења 21 корпуса, пресудна била бојазан од англоамеричког искрцавања, за које су Савезници имали у Италији довољно и снага и средстава. Савезнички десант, наступање Црвене армије са истока и нападе НОВЈ са свих страна, могли су довести до уништавања Групе „Е". Врховна команда је сугерирала Групи „Е" да се 21 корпус извуче напоредо са извлачењем снага из Македоније, и то преко Призрена за Урошевац. Командант Групе „Е" није прихватио ту сугестију, јер је довођење снага тога корпуса на једну једину комуникацију, којом су се повлачиле све снаге са југа, у долину Ибра, сматрао опасним. У тежњи да скрати маршевски поредак, Штаб Групе је чак и одвајао поједине колоне и скретао их у Албанију, прикључујући их 21 корпусу. С друге стране, тај корпус је био остављен у Албанији још и због тога да би послужио као наслон, ако се Групи „Е" прекине отступница правцем Скопље — Приштина

— Косовска Митровица. Будући развој догађаја је изложио 21 корпус великом ризику.[5]

Једно вријеме се мислило да се 21 корпус упути поред морске обале, али су га наши брзи продори ка мору и брзо ширење успјеха дуж обале према југу и сјеверу принудили да покуша пробијање према Никшићу, иако се једно вријеме врло грчевито борио за пробијање дуж обале.

Борба јединица 2 корпуса НОВЈ са окруженим 21 њемачким армиским корпусом трајаће скоро пуна два мјесеца.

ДАЉИ ПРИТИСАК НА ЦЕТИЊЕ

(Скица 60)

Ноћу 29/30 октобра 4 и 5 батаљон 10 бригаде напали су Нијемце на Чекању и Буковици, а једна чета 3 батаљона на Дубовику, док је 2 батаљон вршио препад на гарнизон у Цетињу, у циљу олакшања ситуације код других батаљона. Напад батаљона 10 бригаде није успио јер је одбрана била врло упорна. Борци 10 бригаде су наишли на жичане препреке и нагазне мине и притом су имали 6 мртвих и 15 рањених. Батаљони су се повукли на полазне положаје. Из 10 бригаде је овога дана упућен Штабу 2 корпуса 5 батаљон, а његове положаје су преузели 4 батаљон 10 бригаде и један батаљон 1 бокељске бригаде.

У току 31 октобра Нијемци су покушали да успоставе везу комуникацијом Цетиње — Подгорица и Цетиње — Котор, али су наше јединице успјеле да то спријече. Правцем Цетиње — Подгорица покушавала је пробој колона јачине 150 војника уз подршку артиљерије и 3 тенка. Двије чете 2 батаљона 10 бригаде вратиле су ову колону у Цетиње, нанијевши јој губитке од 15 мртвих и више рањених, уз сопствене губитке од свега 2 рањена.

Њемачка посада са Буковице и из Чекања повукла се под заштитом ноћи, кише и магле и дошла у Буковик. Увиђајући опасност која је све више угрожавала посаду у Дубовику, гдје су дошле још и посаде са Буковице и из Чекања, гдје су све биле окружене, Нијемци су пре-

---

[5] Арх. ВИИ.

дузели мјере да све ове снаге извуку. 3 новембра су ради деблокирања Дубовика пошле са Цетиња двије колоне у два правца. Једна је нападала уз комуникацију Цетиње — Котор, а друга правцем Умци (с—з од Цетиња) — Суви До — Клачаник[6] у тежњи да заобиђе десно крило 10 бригаде и да нападом из позадине разбије наш обруч око Дубовика. На првом правцу се, на Сандином Врху, налазила једна чета 2 батаљона 10 бригаде и она је послије борбе од 3 часа одбила Нијемце. На другом правцу су Нијемци овладали Клачаником, али је 3 батаљон извршио противнапад и одбацио их до Сувог Дола. Четврти батаљон је хитно доведен из рејона Чекање — Буковица и постављен на положаје Клачаник — Горнић, одакле је одмах извршио напад на Нијемце на Сувом Долу. Са тог положаја их је одбацио на положај код с. Умци. За ово вријеме је 2 батаљон вршио демонстративни притисак на непосредну одбрану града. Губици непријатеља овога дана су били: 21 мртав и 25 рањених, а наши: 1 мртав и 4 рањена.

Послије неуспјелог дневног покушаја да деблокирају Дубовик, Нијемци су искористили наредну ноћ и извукли главне снаге из обруча 3 батаљона, пробијајући се ка Цетињу. Мање дијелове ове посаде осјетиле су засједе 2 батаљона на Сандином Врху и Тоцилу и убиле 15 Нијемаца.[7]

Заузимањем Дубовика јединице Приморске оперативне групе чврсто су стале на комуникацију Цетиње — Котор, чиме је онемогућена интервенција непријатеља од Котора, а тиме су нашим јединицама створени повољнији услови за дејства према Цетињу.

Наше јединице су пресјекле и комуникацију Цетиње — Ријека Црнојевића, што је још више погоршало ситуацију непријатеља на Цетињу. За дејства на комуникацији Цетиње — Ријека Црнојевића, Штаб Приморске оперативне групе је наредио да се батаљон 6 бригаде, који је раније ушао у састав групе батаљона за дејства у Црмници, пребаци на сјевер од ове комуникације и да је стално угрожава.

Током 3 новембра дијелови 2 далматинске бригаде дејствовали су према Рисну и контролисали обалу од

---

[6] Суви До и Клачаник нијесу уцртани на карти 1:100.000, а налазе се у непосредној близини с. Горнић и Умци.

[7] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

Дубровника до Рисна. Прва бокељска бригада је блокирала непријатељске гарнизоне Леденице и Грковац, а једним дијелом снага је угрожавала непријатељска упоришта Горажду (к 444) и Тројицу (к 228) код Котора.

У долини Зете су остале јединице 6 бригаде и вршиле сталан притисак на Даниловград.

НАПАД 5 БРИГАДЕ НА ЧЕТНИКЕ У С. КОЋИ

На сектору Биоче — Кучи, 5 пролетерска бригада је још раније добила податке да непријатељ припрема напад од Подгорице у правцу Куча. На основу овога је Штаб бригаде донио одлуку да прије почетка непријатељског напада овлада албанским селом Коћи (13 км с—и од Подгорице — четничко упориште) у циљу обезбјеђења свог лијевог бока од напада са албанске територије. То је била правилна а и смјела одлука, јер су се за извршење овог задатка морали повући батаљони који су блокирали Подгорицу, и то у ситуацији када је непријатељ из тога гарнизона сваког тренутка могао да предузме напад.

У духу овакве своје одлуке, Штаб бригаде је наредио да се 3 батаљон са десногa крила, сем једне чете која је била на десној обали Мораче, извуче и упути у напад на с. Коћи правцем Биоче — Убли — Орахово — Подград — Коћи. Штабу овог батаљона била је потчињена и једна чета 3 батаљона Зетског ПО.

Четврти батаљон је имао да отпочне напад са двије чете, и то једном правцем Лијешта—Дучићи—Крсник — Коћи, а другом правцем Медун — Илијин Врх (к 884) — Кодра Гијат (к 942) — Коћи. Једну своју чету оставља на линији с. Врбица — Фундина за одбрану од Подгорице.

Другом батаљону стављено је у задатак да извиђањем јачим извиђачким патролама и осматрањем потпомогне дејство 4 батаљона.

Трећи батаљон Зетског ПО (без једне чете) имао је да дејствује правцем Лијешта — Дучићи — Коћи у заједници са четом 4 батаљона ове бригаде.

Почетак напада је био предвиђен за 5 часова 3 новембра.[8]

[8] Штаб 5 пролетерске бригаде, Пов. бр. 190 од 2. 11. 1944 у 10.40 ч.; 19/2, 758.

Први батаљон бригаде, као што већ знамо, био је далеко на сјеверозападу у изворном дијелу р. Зете.

Штаб 5 бригаде, као што видимо, планира напад главнине бригаде на с. Кофи у моменту када јој је најглавнији задатак био да спријечи непријатељу продирање од Подгорице уз Куче или комуникацијом Подгорица — Вјетарник. Но, не треба губити из вида да се Штаб на ову акцију одлучио баш ради што успјешнијег извршења основног задатка, јер би непријатељ својим дејством из рејона с. Кофи, у моменту фронталног напада непријатеља (од Подгорице), могао довести у питање стабилност одбране бригаде на правцу Подгорица — Кучи и Подгорица — Вјетарник.

Напад по овом плану отпочео је 3 новембра у 5 часова и трајао је читав дан. Задатак је био извршен, али су киша и магла омогућиле четницима да се извуку, остављајући на бојишту 12 мртвих. Губици 5 бригаде су били: 3 мртва и 2 рањена. Послије извршеног задатка, батаљони су се, око 19 часова, повукли на своје првобитне положаје.[9]

Код 7 и 9 бригаде није било промјена, сем што је 9 бригада морала да упути на Чакор 2 своја батаљона ради ојачања теренских јединица на томе правцу, јер је из Метохије јављено да је једна непријатељска колона, јачине око 700 војника, пошла од Пећи према Чакору.

ДЕЈСТВА 4—6 НОВЕМБРА

Овај дан је прошао углавном без значајних промјена. Јединице Приморске оперативне групе вршиле су сталан притисак на непријатељска упоришта. Комуникација Котор — Цетиње рушена је систематски, пошто овој нашој групи још није било јасно куда непријатељ мисли да се извлачи. Поједини извјештаји су говорили да се непријатељ повлачи чак и од Подгорице према Цетињу.

На 4 батаљон 5 бригаде у Кучима напале су албанске фашистичке банде и борба је трајала читав дан. Пред сам мрак ове банде су повеле преговоре за обустављање ватре, признајући да су направиле грешку,

[9] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 11. 1944; 10/3, 758.

што су и овога пута прекршиле већ неколико пута дату обавезу да неће нападати наше јединице. У овој борби непријатељ је имао 15 мртвих и више рањених.[10]

Овога дана је дивизији „Скендербег" упућено у Пећ 600 морнара као попуна. Група „Штојерер" стигла је у Стругу.

Током 5 новембра наше снаге су наставиле са мјестимичним напредовањем на свим секторима, но не са неким нарочитим успјесима. Штаб 3 дивизије је намјеравао да 9 бригаду упути ка 7 бригади, тј. дубље у Пештер и према Тутину, ради напада на непријатељске колоне које су се повлачиле санџачком комуникацијом, али се, због обавјештења Штаба корпуса да је око 700 Нијемаца пошло од Пећи према Чакору, од тога одустало и дошло је до упућивања већ поменута два батаљона 9 бригаде на Чакор. Овога пута је Штабу 9 бригаде наређено да два батаљона упути у рејон Андријевице ради сигурнијег затварања правца од Чакора, који су иначе затварали 1 италијанска бригада, дијелови Комског одреда и један мали мјештански муслимански партизански батаљон.[11]

Пета пролетерска бригада, у циљу припремања за одбијање непријатељског напада који се очекивао од Подгорице, заузела је овога дана сљедећи распоред:

— 1 батаљон, као и раније, за везу са 6 бригадом на линији Калезићи (заселак 4,5 км сјев. од Даниловграда) — Градац (3 км сјев. од Даниловграда) — Бобичићи (Бјелопавлићи);

— 3 батаљон, из бригадне резерве, на положајима: Стијена (6 км и. од Спужа), Завала, Горњи Рогами;

— 2 батаљон: Цварин — Сјеница — Доњи Медун;

— 4 батаљон: Рашовићи (једна чета) — Лијешта — Убли.[12]

На сектору Цетиња, одмах послије извлачења Нијемаца из Дубовика, Штаб 10 бригаде је издао наређење да се до зоре 6 новембра овлада свим доминантним положајима у непосредној близини града. Послије двочасовне борбе, 2 батаљон је успио да овлада Шпади-

---

[10] Исто.

[11] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 55 од 5. 11. 1944; 20/2, 754.

[12] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 11. 1944; 10/3, 758.

јерским Врхом, док 3 и 4 батаљон нијесу имали успјеха. Непријатељ је имао 6 мртвих, док наше јединице нијесу имале губитака.[13]

(Штаб 297 њемачке дивизије дошао је у рејон Скадра.)

6 новембра се осјетило да се тежиште догађаја све више преноси у рејон Подгорица — Цетиње. На другој страни, она непријатељска колона од 700 војника, која је била пошла од Пећи према Чакору, успјела је да, послије жестоке двочасовне борбе са Комским партизанским одредом, овлада Чакором.

Послије притиска 10 бригаде на Цетиње, ноћу 5/6 новембра, Нијемци су рано изјутра 6 новембра, у садејству са четницима и уз артиљериску подршку, извршили напад на 2 батаљон 10 бригаде и, послије 3 часа борбе, повратили положај Шпадијерски Врх, уз сопствене губитке од 7 мртвих и 11 рањених. Губици 2 батаљона су били: 3 мртва и 1 рањен.[14]

НАПАД НА ЦЕТИЊЕ

(Скица 60)

Штаб 10 бригаде је донио одлуку да 6 новембра увече нападне Цетиње.

За напад је издата заповијест у којој су постављени детаљни задаци батаљонима.

По тој заповијести:

— 1 батаљон се прикупља, у току дана, у рејону Дубовика и напада Његошевом улицом од Бајица на Балшића Пазар, расијецајући град на два дијела. Граница десно до Ловћенске улице и затвора, којим правцем упућује двије чете. Граница лијеве до Централе, избијајући на почетак Улице Баја Пивљанина. Овим међупростором дејствује једном четом. На правцу напада батаљона налазе се сљедеће непријатељске утврђене тачке: нова гимназија, одмах на почетку града, за коју се сматра да није припремљена за одбрану; италијанска легација одмах позади гимназије, код које се налази тешки бацач, а можда и 1 топ. Према подацима са којима се располаже, око ове тачке направљена је ограда од жице, а постоји и опасност да је наелектрисана. Поред овога, ту су и два бункера. На правцу наступања батаљона најјаче је утврђена зграда Хипотекарне банке. По избијању на Балшића Пазар, батаљон, са

[13] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.
[14] Исто.

једном четом, продужава напад Његошевом улицом према „Гранд хотелу", а са двије чете напада дуж Улице Баја Пивљанина, са тежњом да избије на угао ове и Вилсонове улице, одакле један вод развија према кафани „Корзо" и „Палацу" а са четом и једним водом напада непосредно зграду бивше бановине.

— 2 батаљон се прикупља у рејону Шпадијерски Врх — Доњи Крај, одакле прелази у напад основним правцем Електрична централа — зграда бившег штаба дивизије — Улица Баја Пивљанина до Балшића Пазара. Зона ширења лијево: црква (капелица), друм који води за Ријеку Црнојевића до „Даниловe болнице". На правцу напада батаљона налазе се нека јача непријатељска утврђења, а код саме капелице постоји један тешки бацач и један топ. По овлађивању „Даниловом болницом" батаљон развија напад од болнице према парку.

— 1 батаљон 6 бригаде прикупља се у рејону Гневи До — Шпадијерски Врх и напада основним правцем: Доњи Крај — касарне — официрски станови. По ликвидацији официрских станова напада блок кућа према Ријеци Црнојевића.

— 4 батаљон се прикупља у рејону с. Умци, одакле напада основним правцем друмом који води од Бјелоша према затвору, избијајући у Његошеву улицу код зграде Црногорске банке. Зона ширења десно: преко поменуте цесте, куда ће наступати двије чете, које нападају преко сточне пијаце на прве положаје у рејону Орлова Крша, а, по овлађивању овим, нападају на зграду затвора и избијају на Балшића Пазар. Прије овога, батаљон треба да ликвидира затвор у Богдановом крају. По избијању на Балшића Пазар прикупити снаге у рејону Зетског дома и напасти на двор краља Николе, дворски парк, стару гимназију и зграду у којој је раније живио бан Зетске бановине, а у којој се, према обавјештајним подацима, налази стан команданта 181 њемачке дивизије, Кајпера. Ова зграда је јако утврђена, а по овлађивању њоме, погодно је напасти „Гранд хотел".

— 3 батаљон се прикупља у рејону Дубовика и током дана долази иза положаја 4 батаљона у рејон Шкрке, одакле напада на Орлов Крш. Ово је најистакнутија и природно најјача тачка у рејону Цетиња, па се батаљону скреће пажња да мора дати све од себе да је што прије освоји. По избијању на Орлов Крш батаљон се задржава на њему све док други батаљони не избију на линију Орлов Крш — Зетски дом — Балшића Пазар, а послије овога 3 батаљон напада Манастир, стару богословију, дворски парк, јабучке куће, Учитељску школу и зграду бановине. Ако непријатељ буде имао јаче снаге на Груди и у Доњем Пољу, 3 батаљон ће на тај правац оријентисати једну своју чету.

— 6 батаљон 1 бокељске бригаде прикупља се у рејону с. Дубовика, а задатак ће добити касније.

— Артиљерија се поставља у рејону с. Дубовика.

Штаб бригаде имао је да буде код артиљерије.

Почетак напада предвиђен за 20 часова 6 новембра.

На крају заповијести за напад Штаб бригаде је дао посебну напомену штабовима батаљона:

„Наша бригада по први пут напада град те скренути пажњу борцима и руководиоцима о начину вођења уличних борби. Противколске пушке одредити да се крећу цестом постављајући се на раскрсницама. Са пушкама морају ићи бомбаши или носиоци бензинских флаша, уколико који батаљон успије да их створи. Нарочито људству треба подвући да се што мање или никако не креће цестом једино користећи кунету,[15] ћошкове од зграда, саме зграде, дворишта и поједине ограде које им могу служити као заклони. Такође скренути им пажњу да се не гомилају, да се што мање задржавају приликом ликвидирања појединих зграда, као и у нападу бити са што мање вике. Из непријатељских упоришта узимати потребно оружје и муницију. С обзиром да би непријатељ могао извршити противнапад, то ће батаљони одређивати групе аутоматских оруђа које ће се кретати улицом, посиједајући раскрснице и поједина непријатељска упоришта...“[16]

Напад је био врло жесток али није крунисан ослобођењем Цетиња, јер се непријатељ врло упорно бранио. Већина батаљона је ипак имала успјеха. Други батаљон 10 бригаде и 1 батаљон 6 бригаде у првом налету су овладали Шпадијерским Врхом, Црном Гредом и продрли у прве куће града, а 3 батаљон 10 бригаде је овладао Орловим Кршем и такође продро у прве куће града, док су 1 и 4 батаљон успјели да овладају само неким положајима, гдје их је непријатељ, уз подршку тенкова, принудио да прилегну. Борба је трајала 6 часова. Због неуспјеха 1 и 4 батаљона, батаљони који су имали добрих успјеха морали су се повући на положаје изнад града. Непријатељ је имао 40 мртвих Нијемаца и 12 четника, а ми 11 мртвих и 9 рањених.[17]

Батаљонима је, послије повлачења, наређено да се припреме за сљедећи напад. Наређено је да сваки Штаб батаљона изради план за заузимање оних тачака које у прошлом нападу нијесу успјели да заузму.

По мишљењу Штаба 10 бригаде, напад није успио због несналажљивости руководећег кадра, који се није придржавао упутстава Штаба бригаде, него је дозволио да се јединице сувише задржавају на појединим тачкама.[18] Ипак је напад донио извјестан успјех. Заузет је

[15] Каналић поред друма.

[16] Штаб 10 бригаде, Стр. пов. бр. 20 од 6. 11. 1944. — Арх. ВИИ.

[17] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[18] Штаб 10 бригаде, Бр. сл. од 7. 11. 1944. — Арх. ВИИ.

Орлов Крш, који доминира градом и служи као добар полазни положај за сљедећи напад на Цетиње.

На неуспјех, због сувишног задржавања јединице на освојеним тачкама, наишли смо и раније, при одбрани мостобрана у рејону Бијелог Поља, гдје је једна чета 7 бригаде, пребирајући заплијењени материјал, упропастила сав успјех који су дотада били постигли батаљони ове бригаде. Сличних случајева имали смо чак и приликом пробијања на Сутјесци. За старјешину је битно да у оваквим моментима не испусти јединицу из руку, иначе се игра са постигнутим успјехом.

7 новембра су наше јединице прославиле са народом велику Октобарску револуцију. Славили смо је у најтежим данима нашег Народноослободилачког рата, кличући вођама ове и наше Револуције.

Наше снаге у Приморју имале су тешку борбу са једном непријатељском колоном која је продирала од Котора у помоћ снагама у Рисну. Ова је колона задржана у рејону Ораховца.

РАСПОРЕД 5 ПРОЛЕТЕРСКЕ НА ЗНАКЕ ДА ЋЕ СЕ 21 ЊЕМАЧКИ КОРПУС ПОВЛАЧИТИ ПРЕКО НИКШИЋА

(Скица 60)

У долини Зете, према Даниловграду, непријатељ је довлачио нове снаге из Подгорице и Албаније, у чему су наши штабови видјели знаке непријатељске намјере за извлачење према Никшићу. Да би у таквој ситуацији 5 пролетерска бригада најкорисније дејствовала, Штаб бригаде је наредио да се заузме овакав распоред:

— 1 батаљон остаје и даље на лијевој обали Зете (на лијевом крилу 6 бригаде) и под командом Штаба 6 бригаде;

— 2 батаљон је такође остао на старим положајима у рејону Златице и Дољана, с тим да своје прихватне положаје организује на линији Цварин — Сјенице;

— 3 батаљон се пребацује на десну обалу Мораче и распоређује једну чету у Стијени, једну у с. Горње Рогами, а једну у рејон Биоча, гдје је био и Штаб бригаде;

— 4 батаљон на линији Врбица — Медун — Лијешта;

— 3 батаљон Зетског одреда на линији Орахово — Подград;

— бригадна болница у Лијевој Ријеци.

Штаб 5 пролетерске је очекивао да ће непријатељ, и при намјери да се пробија према Никшићу, покушати да демонстративно, са циљем завараваља наших снага, изврши напад и према Биочу.

Бројно стање 5 пролетерске бригаде ових дана је било:

По списку другова . . .	1.244,	другарица	120
У расходу „ . . .	107,	„	19
На лицу „ . . .	1.137,	„	101[19]

Од овог броја било је 296 чланова и 40 кандидата КПЈ, а чланова СКОЈ-а 230.[20]

Руководство НОБ из Метохије обавијестило је ових дана депешом да непријатељ из рејона Пећи отступа према Ђаковици. На основу тога се закључило да је непријатељ одустао од правца Чакора, са којег су претходне ноћи одбачени његови дијелови.

У Санџаку је непријатељ настојао да се пробије из Пријепоља у Пљевља, а идућег дана му је то и пошло за руком.

РАЗВОЈ СИТУАЦИЈЕ ДО 12 НОВЕМБРА

У току 8 новембра су дијелови 2 далматинске бригаде водили жестоку борбу са оном непријатељском колоном која се од Котора пробијала према Рисну, а у рејону Цетиња су Нијемци убацили у борбу четнике ради олакшања ситуације код сопствених трупа.

Са Космета су упућена два батаљона наших снага правцем ка Плаву за везу и садејство са јединицама 3 дивизије.

9 новембра је непријатељ и даље привлачио снаге у долину Зете, а појачавао је и своје посаде на комуникацији Подгорица — Ријека Црнојевића.

Јединице Приморске оперативне групе су вршиле сталне нападе на непријатеља.

---

[19] ВИИ 4/5, 758.

[20] Арх. ВИИ.

Два батаљона наших јединица са Космета избила су у рејон Плава и повезала се са јединицама 9 бригаде.

У рејон Гусиња су избила два батаљона 9 бригаде.

Прва бокељска бригада заузела је 12 новембра Грковац.

У долини Зете непријатељ се већ припремио за покушај продора према Никшићу и почео да врши мање извиђачке акције, као и нападе у циљу освајања повољнијих положаја за прелазак у општи напад ради пробоја.

У Санџаку је непријатељ успио да потпуно овлада комуникацијом Сјеница — Пљевља.

Пук, у који је раније претворена „Скендербег" дивизија, изашао је 10 новембра из састава 21 њемачког корпуса. Тога дана су корпусне заштитнице стигле у Елбасан.

За наступајуће борбе јединица 2 корпуса услиједиће и садејства јединица албанске НОВ, која је нарастала и јачала и под непосредним утицајем присуства јединица 2 корпуса из којег су у Албанију упућени и наши стручњаци као први војни инструктори.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ЦЕТИЊА

(Скица 60)

Цетиње је ослободила 10 црногорска бригада 13 новембра, послије 24 часа жестоке борбе, у којој је освајана кућа по кућа.[21] Губици непријатеља су били: 78 мртвих Нијемаца, 20 италијанских фашиста и 12 четника. Заробљено је 40 италијанских фашиста. Заплијењено је: 3 топа, 3 лака и 2 тешка бацача, 5 „шараца", 20 моторних возила, 140 бицикла и друго. Уништена су 2 тенка. Непријатељ се извлачио према Ријеци Црнојевића дуж комуникације, а гонио га је 1 батаљон који је у рејону Белведера отсјекао њемачко заштитно одјељење у јачини од 34 Нијемца и потпуно га уништио, уз сопствене губитке од 1 мртвог и 1 рањеног. Уништењем овог одјељења завршена је борба за Цетиње, која је започета 27 октобра. У овим борбама је погинуо велики

[21] Напад је извршен по плану донијетом за претходни, неуспјели, напад.

број Нијемаца, италијанских фашиста и четника, а много их је и рањено. Заробљен је 41 италијански фашист. Наши губици су били: 25 мртвих и 46 рањених. У 10 бригаду је дошло 500 нових бораца.

Послије ослобођења Цетиња, 1 батаљон је продужио гоњење непријатеља према Ријеци Црнојевића; 3 батаљон је чистио терен према Будви и на томе правцу наишао на непријатеља у Брајићима; 2 и 4 батаљон су остали као посада у граду.[22]

[22] Релације 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

ИЗБИЈАЊЕ ЈЕДИНИЦА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ НА МОРЕ. ОСЛОБОЂЕЊЕ ГРАХОВА И ЦЕТИЊА. ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА САНЏАЧКОМ КОМУНИКАЦИЈОМ.
– ДЕЈСТВА 15.10 – 13.11. 1944 –
ОСЛОБОЂЕЊЕ ЦЕТИЊА 13.11.1944
СКИЦА 60
21 К
Јединице 29 д и 2 дБР
181 д
НЕВЕСИЊЕ
ГАЦКО
АВТОВАЦ
ЖАБЉАК
ШАВНИК
БИЛЕЋА
НИКШИЋ
ТРЕБИЊЕ
ВИЛУСИ
ГРАХОВО
ДУБРОВНИК
Цавтат
Ћилипи
Груда
ХЕРЦЕГНОВИ
РИСАН
КОТОР
ЦЕТИЊЕ
БУДВА
ВИРПАЗАР
БАР
СКАДАР
ПОДГОРИЦА
ДАНИЛОВГРАД
СПУЖ
КОЛАШИН
ПЉЕВЉА
ПРИЈЕПОЉЕ
НОВА ВАРОШ
СЈЕНИЦА
БРОДАРЕВО
БИЈЕЛО ПОЉЕ
БЕРАНЕ
РОЖАЈ
ТУТИН
АНДРИЈЕВИЦА
ПЕЋ
ПЛАВ
ГУСИЊЕ
ПЕШТЕР
КОНАВЉЕ
КУЧИ
Зеленгора
Маглић
Дурмитор
Сињајевина
Бјеласица
Комови
Чакор
Озрен
Хајла
Мокра Пл.
Бољевића
Јавор
Црни Врх
0 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 КМ
0 1 2 3 4 5 КМ

14

БОРБЕ СА 21 ЊЕМАЧКИМ КОРПУСОМ ПРИ ЊЕГОВОМ ПРОБИЈАЊУ ИЗ ОКРУЖЕЊА

ОДЛУКА 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА ЗА ПРОБОЈ ИЗ ОКРУЖЕЊА

(Скица 61)

Према оцјени Штаба 10 бригаде, одбрана Цетиња није имала карактер одлучности, која би могла наговијестити настојање непријатеља да овај гарнизон задржи по сваку цијену. Према томе, није могло бити више сумње у то да ће непријатељ настојати да се пробије према Никшићу. Међутим, он је био одлучио да до 14 новембра започне бој за пробој у два правца: долином Зете према Никшићу и уз јадранску обалу до Леденице, одакле је намјеравао да скрене за Грахово и даље према Никшићу, како би олакшао пробој главних снага корпуса из долине Зете. Ово је новији моменат, који раније нијесмо напоменули. Нијемци су још увијек рачунали да ће једновременим наступањем уз обалу и долином Зете успјети да извуку своје снаге према Гацком. Ово је била и коначна одлука за пробијање 21 корпуса на сјевер преко Црне Горе.

Задатак за пробијање према Никшићу добила је 181 дивизија са ојачањима и придатим јединицама са којима је образовала „Ангрифс групу“.

Лијева колона корпуса добила је као појачање дијелове 523 пука 297 дивизије на челу са командантом

тога пука. Ово појачање стигло је у Котор камионима од Скадра. У то вријеме се у Боки Которској налазио 334 пук 181 дивизије у сљедећем распореду: Штаб пука са 13 и 14 четом у Котору, 1 батаљон у Рисну, 2 батаљон у Леденицама, три батаљона 222 артиљериског пука у Перасту и два италијанска батаљона у Перасту и Ораховцу. Сада је било јасно зашто је непријатељ онако упорно настојао да се из Котора пробије према Леденицама.

ПОКУШАЈИ НЕПРИЈАТЕЉА ДА СЕ ПРОБИЈЕ ПРЕМА НИКШИЋУ 14—18 НОВЕМБРА

(Скица 61)

Напад непријатеља према Никшићу отпочео је 14 новембра у 4 часа. Према подацима из непријатељских извора, у напад је пошао 363 пук 181 дивизије са једним батаљоном 222 артиљериског пука те дивизије. Десно од комуникације нападао је 2 батаљон, а лијево 1 батаљон 363 пука. Нијемци су истога дана процијенили да се напад „заглавио". Они су мислили да је наша одбрана на том правцу много слабија. Међутим, када је 6 бригада са својих положаја дала одлучан отпор, Нијемци су били принуђени да се, уз велике сопствене губитке, задрже и одустану од даљег напада источно од комуникације, па су 2 батаљон 363 пука пребацили западно од комуникације, чиме су појачали удар свог лијевог крила и ту имали мало успјеха, овладавши Ржиштем. На десно крило су упућене јединице тврђавских и ваздухопловних батаљона. Овакве јединице су уведене и на крајње лијево крило групе за пробој.

Заштитнице 21 њемачког корпуса биле су овога дана у рејону Тиране.

Шеста бригада, сламањем првог налета Нијемаца на правцу Никшића, као и читавим својим држањем у одбрани тога правца, одиграла је пресудну улогу у осујећивању непријатељске намјере да се извуче преко Никшића. Дејства 6 бригаде спадају у ред најљепших подвига наших бригада у току овога рата, кад је била у питању одлучна одбрана.

Истога дана кад је непријатељ предузео напад за пробој из долине Зете, наше јединице су ослободиле

Ријеку Црнојевића. Пред њима су се повлачиле непријатељске јединице које су браниле Цетиње: 2 батаљон, 13 и 14 чета 359 пука (ова група је почетком новембра била упућена из Албаније као појачање гарнизону на Цетињу), Допунски батаљон 181 дивизије и 86 батаљон црних кошуља.

Непријатељ је 15 новембра предузео понова жесток напад на јединице 6 бригаде на правцу Никшића. Његов најжешћи напад био је усмјерен на положаје код Плана и Лазаревог Крста (5 км ј. од Даниловграда), које је 6 бригада одржала и одбацила непријатеља, нанијевши му губитке од 52 мртва.

Паралелно са овим успјехом 6 бригаде, друге јединице Приморске оперативне групе — 2 далматинска пролетерска и 1 бокељска бригада — нанијеле су велике губитке непријатељу у рејону Рисна и Леденице.

Непријатељ је при нападу на положаје 6 бригаде напао и на 1 батаљон 5 пролетерске бригаде, који се налазио на линији Калезићи — Градац — Бобичићи. Батаљон је био принуђен да се повуче ка с. Јовановићи и с. Винићи.[1]

Борба у долини Зете нарастала је све више. Непријатељ је довлачио нове снаге и све снажније нападао. Шеста бригада је и даље непоколебљиво одбијала све његове нападе. 16 новембра, послије снажне артиљериске припреме, Нијемци су лијевом обалом Зете пошли у напад на положаје 1 батаљона 5 пролетерске бригаде и на дијелове 6 бригаде. Борба је трајала читав дан и непријатељ је успио да потисне наше јединице, и поред тога што су оне вршиле сталне противнападе. Међутим, посљедњим противнападом су 1 батаљон 5 пролетерске и дијелови 6 бригаде успјели да непријатеља задрже. Само на отсјеку 1 батаљона 5 пролетерске непријатељ је у повлачењу оставио 11 мртвих, док је успио да одвуче преко 30 мртвих и 70 рањених. Губици батаљона су били 2 мртва и 4 рањена.[2]

У току сљедећег дана, 17 новембра, непријатељ је успио да овлада засеоцима Сретња и Ковачки Долови,

---

[1] Услијед придоласка нових бораца, 5 пролетерској бригади је тих дана недостајало још 200 пушака и 30 пушкомитраљеза. (Релације 5 бригаде од 1—15. 11. 1944; 10/3, 758.)

[2] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

али су га 1 батаљон 5 пролетерске, дијелови 6 бригаде и батаљон Зетског ПО у силовитом противнападу одбацили са линије Сретња—Ковачки Долови тако да су наше јединице заузеле Калезице, Долове и Јеленак. Непријатељ је том приликом имао 94 мртва; само на отсјеку 1 батаљона 5 пролетерске Нијемци су оставили 33 мртва и 5 заробљених, а батаљон је имао 2 мртва и 3 рањена. Међутим, непријатељ је успио да у међувремену овлада Великом Загредом, коју је бранио један батаљон Никшићког ПО. Дијелови 6 бригаде ојачали су овај батаљон, извршили противнапад и одбацили непријатеља, чији су губици само у мртвима износили 74 војника.

Овога дана су јединице 21 корпуса напустиле Тирану и Призрен, а Штаб корпуса је почео припреме за покрет ка Подгорици.

Једновремено са успјешном одбраном у долини Зете, јединице Приморске оперативне групе, тј. два батаљона 1 бокељске бригаде и два 2 далматинске пролетерске, ослободиле су 18 новембра Леденице. Од читаве непријатељске посаде у овом гарнизону успио је да се извуче свега један старији водник, који је извијестио команданта 334 пука 181 њемачке дивизије да је изгубљена читава посада заједно са цјелокупним наоружањем и опремом. Ово је био 2 батаљон 334 пука 181 њемачке дивизије.

Тек послије овог пораза, Штаб 21 корпуса је одустао од даљег напада тим правцем у циљу пробијања према Грахову.

Послије уништења његових снага у Леденицама, Штаб 21 корпуса је наредио извлачење својих снага из Боке Которске. Међутим, како је Цетиње, као што смо већ видјели, било давно ослобођено, извлачење ових њемачких снага извршено је обалом до Скадра. Једино је онај дио 523 пука 297 дивизије, који је у Боку Которску дошао као појачање, био хитно пребачен камионима из Бара у Даниловград. Остале снаге су се извлачиле пјешке, а у Скадар су избиле почетком децембра и одатле се упутиле у Подгорицу, гдје су стигле 3 децембра. У Подгорици је 334 пук 181 дивизије, због губитака у Леденицама, преформиран у свега један батаљон. Бројно стање преформираног пука било је око 550 војника. 4 децембра је овај батаљон упућен у Биоче.

Ађутант тога батаљона — пука одређен је за официра за везу са четницима.

Десета црногорска бригада, у наступању од Ријеке Црнојевића, избила је 17 новембра са 1 батаљоном на положаје према Леперићу (к 422) и Црној Главици, гдје су се налазили Нијемци. Овога дана је 1 батаљон извршио демонстративан напад на те Нијемце. Трећи батаљон ове бригаде, на правцу Будве, и даље је био у рејону Брајића (село 6 км с—и од Будве), док су 2 и 4 батаљон, правцем Цетиње — Чево — Загарач, избили на десну обалу Зете и смијенили 1 и 2 батаљон 6 бригаде на линији Велика Загреда — Мала Загреда — источне падине Малог Гарча — Гропа — Коравац — с. Плана — Сађевац (триг. 301). Десно од њих биле су јединице Зетског одреда, а лијево јединице 6 бригаде. Касније, 18 новембра, 3 батаљон 10 бригаде извршио је покрет правцем Цетиње — Чево — Загарач.

РАЗВОЈ ДОГАЂАЈА НА ОСТАЛИМ СЕКТОРИМА 14—18 НОВЕМБРА
(Скица 61)

На сектору 3 дивизије у Кучима и у долини Лима, у току 14 новембра, није било промјена. Због овога је Штаб дивизије наредио 9 бригади да своја два батаљона из рејона Гусиња и Плава доведе у састав бригаде источно од Берана. Намјера Штаба дивизије је била да 9 бригаду примакне Седмој како би се у Источном Санџаку створила јача група ради напада на непријатеља који се повлачи комуникацијом Сјеница — Пријепоље.

Због повољне ситуације у долини Лима и због тежње да 9 повеже са 7 бригадом, Штаб 3 дивизије је наредио 9 бригади да, и по трећи пут, заузме Рожај.[3]

16 новембра је 9 бригада извршила овај задатак. Тако је Рожај за ово кратко вријеме по трећи пут пао у њене руке. Послије овлађивања Рожајем, 9 бригада је наставила са чишћењем околине. У вези са њеним успјехом створене су могућности да се 7 бригада покрене из рејона Бијелог Поља на исток, ради заједничких дејстава са 9 бригадом. Због тога је 7 бригада добила

[3] Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 56 од 15. 11. 1944; 22/2, 754.

ПОКУШАЈИ 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА
ДА СЕ ПРОБИЈЕ ПРЕМА НИКШИЋУ
14—18. 11. 1944
Јединице 37д
18.11
ПЉЕВЉА
ПРИЈЕПОЉЕ
СЈЕНИЦА
БРОДАРЕВО
ПЕШТЕР
7БР
БИЈЕЛО ПОЉЕ
ТУТИН
ЖАБЉАК
Дурмитор
Пива
Бајово Поље
Голија
ШАВНИК
Синајевина
Тара
Бјеласица
Лим
КОЛАШИН
Матешево
РОЖАЈ
9БР
НИКШИЋ
Прекорница
АНДРИЈЕВИЦА
ПЕЋ
ГРАХОВО
1 БР и 2 ДБР
18.11
Леденице
6 БР
1/5 БР
Лијева Ријека
ДАНИЛОВГРАД
ГУСИЊЕ
РИСАН
Бioче
5БР
КОТОР
ЦЕТИЊЕ
Лешанска
ПОДГОРИЦА
10 БР
Ријека Црнојевића
Кокоти
ЂАКОВИЦА
БУДВА
ВИРПАЗАР
БАР
СКАДАР
0 10 20 30 КМ
СКИЦА 61
БОРБЕ У РЕЈОНУ ДАНИЛОВГРАДА
14—18. 11. 1944
Загорак
Винићи
Боров До
1/5 БР
Јовановићи
Калезићи
Сретења
Ковачки Долови
14.11
Ржиште
Зета
Градац
15.11
17.11
Пажићи
363 пп
Јеленак
6 БР
Загреда
ДАНИЛОВГРАД
Мартинићи
Загарач
15.11
2 и 4/10 БР
17.11
Лазарев Крст
Плана
СПУЖ
0 2 4 6 8 10 КМ

задатак да врши притисак на комуникацију Тутин — Нови Пазар и да у погодном моменту ослободи Нови Пазар. Девета бригада се оријентисала према Тутину са тежњом да ухвати везу са јединицама НОВЈ на Космету, које су тих дана ослободиле Пећ.

У Санџаку су јединице 37 дивизије, 18 новембра, заузеле Пљевља.

ПРЕНОШЕЊЕ ТЕЖИШТА НЕПРИЈАТЕЉСКОГ ПРОБОЈА СА ПРАВЦА ПРЕМА НИКШИЋУ НА ПРАВАЦ ПРЕМА БИОЧУ — ДЕЈСТВА 19—23 НОВЕМБРА

(Скица 62)

1) Ситуација код непријатеља

Прошло је пуних пет дана безуспјешних покушаја 21 њемачког корпуса да се из окружења пробије према Никшићу куда је, по замисли и одлуци, био управио главни удар. Његов је помоћни удар, преко Котора ка Леденицама, као што смо видјели, пропао. Како су наше јединице на том правцу потискивале непријатељске снаге, то их је команда 21 корпуса све више збијала ка Подгорици. Дио снага овога корпуса, које су се налазиле у Албанији, збио се такође према Подгорици, носећи на леђима албанске НО јединице. Стезање обруча око 21 корпуса било је све јаче. Ослобођењем Пећи и Пљеваља, с једне стране, и помицањем фронта из Далмације и Херцеговине даље на сјевер и сјеверозапад, с друге, удаљавао се и наслон тога корпуса на остале њемачке снаге. Његова перспектива је била врло магловита. Његови дијелови у долини Зете, гдје нијесу имали никаквих јачих положаја, изузев Вељег Брда, практично су били потчињени доминацији јединица 2 корпуса, гдје подразумијевамо и Приморску оперативну групу. У тако незавидну ситуацију је 21 њемачки корпус довео и своје дијелове из Албаније. Корпус није могао добити помоћ ни од њемачких јединица које су се налазиле ван обруча. Према истоку таквих снага није било, а сјевероисточно су биле најближе у Пријепољу — око 100 км ваздушне линије од Даниловграда. На сјеверу их није било јужно од Дрине, а на сјеверозападу,

само до Билеће, од које су Нијемци били много даље, има од Даниловграда око 65 км ваздушне линије. Ако се има у виду још и то да је сав овај терен на поменутим правцима тешко пролазан, а и контролисан од стране наших снага и да је просторија коју је корпус држао била врло малог пречника, те није било могућности за маневар, очигледно је да је ситуација окруженог 21 њемачког корпуса била врло тешка, ако не и безизлазна.

Кад имамо пред очима просторију на којој је извршено оперативно окружење и тактичко стезање овог њемачког корпуса, не можемо прећи преко значајне улоге коју су при овоме одиграли море и Проклетије, као и друге планине на граници Албаније. Склоп земљишта у оваквим приликама нуди и пријатељство и угрожава својим непријатељством. Вјештина је командовања да се оно прво искористи. Због тога треба примити као корисну поуку настојање друга Тита да Приморска оперативна група што прије избије на море.

2) Ситуација код наших снага

На правцу непријатељског главног удара за пробој из окружења и даље је била 6 бригада, чији је фронт доласком 10 бригаде знатно скраћен. Обје ове бригаде су биле, углавном, на десној обали Зете. На лијевој, пак, обали, низ Бјелопавлиће, преко Пипера, Братоножића и Куча до границе Албаније, била је развучена 5 пролетерска бригада. У Приморју су остале 1 бокељска и 2 далматинска бригада, а на десној обали Лима су биле 9 и 7 бригада. Тако је 3 дивизија била везана за два фронта. Упоређујући распоред и јачину наших и непријатељских снага, као и обострану ситуацију уопште, намеће нам се, сасвим оправдано, питање да ли ће овакав наш обруч моћи да издржи силину удара изнутра којом располаже непријатељ. Чињенице нам помажу да на ово питање одговоримо са сумњом. Но, најправилнији одговор треба очекивати од даљег развоја ситуације.

(Д. Гаговић)

Противтенковац 7 црногорске бригаде крајем 1944

(Д. Гаговић)

Дотур муниције у долини Зете новембра 1944

ћенског одреда, напао је 19 новембра непријатеља на Лепериђу и Црној Главици и, послије трочасовне борбе, успио да овлада овим положајима, нанијевши непријатељу губитке од 12 мртвих и 20 рањених, а сам је имао 1 рањеног. Први батаљон је прешао у гоњење према Подгорици и избио на линију Лијешње — Подстрана, хватајући везу лијево са јединицама Зетског одреда у Папратници и, десно, са јединицама Ловћенског одреда на Зверинцу (к 255). Непријатељ се задржао на линији с. Кокоти — Пардус (к 241) — с. Штеци, претрпјевши губитке још од 8 мртвих.[5]

5) Предострожност Штаба 2 корпуса

Због тешког пробијања непријатеља према Никшићу и слабих изгледа да ће у томе уопште успјети, Штаб 2 корпуса је закључио, још 18 новембра, да би Нијемци могли покушати пробој и на правцу Биоча. Увиђајући да је на томе правцу фронт 5 пролетерске бригаде веома растресито посједнут (због опште ширине њенога фронта), Штаб 2 корпуса је наредио 3 дивизији, 18 новембра, да 9 бригаду држи прикупљену, како би могла да се пребаци у рејон Подгорица — Матешево, у случају да непријатељ одлучи да се пробија према Биочу.

Штаб 2 корпуса саопштио је 20 новембра депешом Штабу 3 дивизије своје мишљење да 9 бригаду треба пребацити на сектор Биоче — Кучи, што значи на садашње положаје 5 пролетерске бригаде, јер ову посљедњу мисли да рокира уз долину Зете на линију Даниловград — Острог. Штаб корпуса је сматрао да би се овим створио јак обруч око непријатељских снага у рејону Подгорица — Даниловград, и да би се непријатељ могао подврћи уништавању у том рејону. Он је мислио да се на досадашњој просторији 9 бригаде остави Комски ПО, који би се наслонио на 7 бригаду, а да се командно мјесто Штаба 3 дивизије пребаци у Лијеву Ријеку. Штаб корпуса је, већ 22 новембра, наредио да се по горњој депеши поступи.

Овим наређењем Штаб корпуса мијења донекле суштину своје претпоставке о вјероватноћи неприја-

---

[5] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

тељског пробијања преко Биоча. Наиме, на правац Биоча дошла би 9 бригада, чији су квалитети били испод квалитета 5 пролетерске. Самим тим је Штаб 2 корпуса отступио од своје првобитне претпоставке да би непријатељ могао покушати пробој према Биочу, иначе не би слабио одбрану на томе правцу. Вјероватно је при доношењу овакве одлуке утицало на Штаб корпуса извјесно побољшање положаја 21 њемачког корпуса на правцу Никшића.

Штаб 3 дивизије је схватио смисао упућивања 9 бригаде на положаје 5 пролетерске, али је остао на становишту да ће непријатељ покушати пробијање преко Биоча и Вјетарника па је, у вези с тим, упутио око 2.000 кг експлозива у Биоче за рушење моста на Морачи, као и за рушење комуникације Биоче—Матешево.

Ноћу 20/21 новембра обновили су своје нападе 2, 3 и 4 батаљон 10 бригаде на десној обали Зете. Успјеха је имао само 3 батаљон који је збацио непријатеља са дијела положаја код Велике Загреде. Идуће ноћи, 21/22 новембра, 1 батаљон ове бригаде, у садејству са дијеловима Ловћенског и Зетског одреда и уз подршку једне батерије брдских топова, вршио је напад на непријатељске положаје Кокоти и Штеци и успио да одбаци непријатеља са тих положаја. Међутим, непријатељу су из Подгорице придошла појачања у тенковима и наше су се јединице морале повући на полазне положаје, претрпјевши губитке од 2 мртва и 6 рањених.[6]

6) Ослобођење Боке Которске

У међувремену су јединице Приморске оперативне групе на сектору Боке Которске овладале Рисном, Перастом, Ораховцем, Котором, Прчњем, Столивом, Лепетанима и Тивтом и наставиле напредовање према Будви, куда се непријатељ убрзано повлачио.

7) Увођење нових непријатељских јединица у борбу

Због неуспјеха у продирању према Никшићу непријатељ је уводио у бој нове јединице. Тако су, поред оних

[6] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

које смо већ споменули, уведене и ове: 222 противтенковски ловачки батаљон, група „Штојерер" састављена од људства 1017 и 964 тврђавске бригаде, 3 батаљон 999 моторизованог артиљериског пука, једна јединица састављена од људства фелдкомандантуре, крајскомандантуре и мјесних командантура, ваздухопловно људство, формирано у посебне јединице, један артиљериски батаљон састављен од обалских батерија и друге јединице.

8) Криза код 21 њемачког корпуса и промјена правца пробоја

Штаб 21 корпуса је дошао у Подгорицу 20 новембра. Заштитнице корпуса у Албанији приближавале су се Скадру, а оне од Ријеке Црнојевића држале су чврсто положаје у рејону с. Кокоти.

По доласку у Подгорицу командант корпуса је увидио да је пробој ка Никшићу неостварљив. О томе је извијестио команданта Групе „Е", који се већ налазио у Сарајеву. Командант Групе „Е" му је наредио да се предузму напади у правцу Биоча са циљем стварања услова за пробој тим правцем, јер је већ било наређено ужурбано извлачење из Албаније. За напад према Биочу одређени су 1 батаљон 523 пука 297 дивизије и 222 допунски батаљон 181 дивизије, с тим да напад отпочну 22 новембра.

Командант Групе армија „Е", који се, ваљда, осјећао кривцем за овакво дубоко изостајање 21 корпуса, што је, као што смо раније видјели, сам на своју руку одлучио, долетио је 22 новембра авионом из Сарајева у Подгорицу. Ту, на лицу мјеста, саслушавши реферат команданта корпуса и стичући убјеђење, на основу личне процјене ситуације, да се према Никшићу не може извршити успјешан пробој, одлучио је и наредио да се корпус пробија правцем Биоче—Матешево—Колашин—Мојковац, а одатле према Пљевљима или Бијелом Пољу. Ово је у исто вријеме и први пут да су Нијемци овај правац уопште узели у обзир за повлачење. Командант Групе „Е" и командант корпуса слагали су се раније у томе да је овај правац врло тежак, нарочито због земљишта, које пружа веома повољне услове за дејства браниоца. На одлуку команданта Групе „Е" утицало

је и то што су наше снаге на Вјетарнику и у долини Таре биле ослабљене. С друге стране, давно је већ пропао покушај пробијања уз обалу, а снаге Јадранског фронта нијесу више биле код Гацког него код Невесиња. Према томе, са те стране се помоћ није могла очекивати. Да би се олакшао пробој преко Биоча и Вјетарника, командант Групе „Е“ је наредио 22 њемачкој дивизији, која се била извукла у рејон Пријепоља, да својим дејством према Бијелом Пољу и Мојковцу олакша извлачење корпуса прије но што би наше снаге успјеле да се доведу са других сектора на тај правац, а 181 дивизији да свој напад у долини Зете појачава како би за тај правац везала што више наших снага.

9) **Удар 21 њемачког корпуса на правац Биоча**

Наши штабови нијесу знали за ову одлуку команданта Групе „Е“.

У току 22 новембра непријатељ је наставио са жестоким нападима у правцу Никшића, али и овога дана без успјеха. Напротив, наше јединице су га одбациле са линије Мала Загреда — Ржиште — Матковићи. Међутим, у 6 часова су Нијемци, у јачини око 2.000 војника, уз подршку артиљерије и тенкова, напали рејон одбране 3 (Рогами — Вежешник — Завала) и 2 батаљона (Смоковац — Златица) 5 бригаде. Послије 6 часова борбе Нијемци су успјели да овладају Смоковцем, Златицом и Вежешником, претрпјевши губитке од 35 мртвих и више рањених, док су батаљони 5 пролетерске имали 4 мртва и 6 рањених.[7]

Вежешник је био кључна тачка за даље продирање према Биочу, а браниле су га мале снаге 5 пролетерске, растегнуте на широком фронту од Бјелопавлића преко Пипера и Куча до албанске границе. Истина на овој су се линији налазиле и неке јединице Зетског одреда, али све то није сачињавало онакву одбрану какву је требало имати за осигурање од пробијања непријатеља из окружења.

Једновремено са овим нападима на правцу Биоча, непријатељ је појачао притисак дуж комуникације Да-

[7] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

ниловград — Никшић. Штаб 2 корпуса је још увијек стајао на становишту да непријатељ није промијенио правац главног пробоја те је сматрао да је нужно пребацивање 9 бригаде по његовој ранијој одлуци. Због тога је наредио 3 дивизији да је одмах доведе на сектор 5 пролетерске, а ову да рокира према Бјелопавлићима. Међутим, да би ситуација била још сложенија, Штаб 3 дивизије је наредио 9 бригади да баш тога дана, 22 новембра, заузме Тутин у Источном Санџаку.

Депешу Штаба 2 корпуса, којом је овај саопштио своју замисао онако како смо то већ изложили, примио је Штаб 3 дивизије тек 22 новембра увече, а депешу којом се предвиђало да се 9 бригада упути одмах, Штаб дивизије је примио касније.

На основу свега овога, Штаб дивизије је закључио да ће 9 бригада закаснити и, друго, да ће ангажовање 7 и 9 бригаде далеко у Санџаку умногоме допринијети извлачењу окружених непријатељских снага. Девета бригада ће стићи да рјешава тактичке задатке, али је, у оперативном смислу, изгубљен моменат када је она требала да буде на сектору Подгорице. Међутим, 7 бригада ће добро доћи на сектору Санџака, због оног наређења 22 њемачкој дивизији да дејствује од Пријепоља према Мојковцу. Да је 9 бригада била на сектору Подгорице, непријатељ не би донио тако лако одлуку за извлачење преко Вјетарника.

Схватајући хитност покрета 9 бригаде за Биоче, Штаб 3 дивизије, и не знајући да је Штаб корпуса упутио већ и депешу за извршење тога задатка, одлучио је да 9 бригади нареди одустајање од напада на Тутин, али јој наређење у том смислу није могао предати јер је бригада била у покрету и није се јавила читав дан. У току ноћи она је ослободила Тутин (организацију овога напада изложићемо доцније) и тек је у 13 часова 23 новембра добила наређење Штаба дивизије да крене за Биоче.[8]

Међутим, у рејону Биоча и Куча непријатељ је овога дана и даље напредовао, те је 5 пролетерска заузела распоред: 2 батаљон — Рађи (Рађеси) — Купусци — Цварин, дејствујући више у бок непријатеља; 4 батаљон — Медун — Сјеничке Косе — Купусци; 3 бата-

[8] Штаб 9 бригаде, 23. 11. 1944 у 13 ч.; 14/1, 760.

ПРЕНОШЕЊЕ ТЕЖИШТА НЕПРИЈАТЕЉСКОГ ПРОБОЈА
СА ПРАВЦА ПРЕМА НИКШИЋУ НА ПРАВАЦ ПРЕМА БИОЧУ
-ДЕЈСТВА 19 — 23. 11. 1944-
ФОЧА
ПРИЈЕПОЉЕ
ПЉЕВЉА
22 ПД
СЈЕНИЦА
РАШКА
БРОДАРЕВО
ЖАБЉАК
НОВИ ПАЗАР
ПЕШТЕР
7БР
Бајово Поље
БИЈЕЛО ПОЉЕ
ТУТИН
23.11
22/23.11
ШАВНИК
Мојковац
КОЛАШИН
БЕРАНЕ
РОЖАЈ
9БР
КОС. МИТРОВИЦА
Матешево
НИКШИЋ
АНДРИЈЕВИЦА
ПЕЋ
Лијева Ријека
2 ДБР
1 ББР
6БР
1/3 БР
ДАНИЛОВГРАД
Биоче
23.11
РИСАН
181 ПД
5 БР
ГУСИЊЕ
10БР
ЦЕТИЊЕ
ПОДГОРИЦА
ЂАКОВИЦА
КОТОР
21 К
БУДВА
23.11
ВИРПАЗАР
АЛБАНИЈА
ПРИЗРЕН
18.11
БАР
СКАДАР
20.11
20.11
ЉЕШ
18.11
18.11
ДЕБАР
ДРАЧ
0 10 20 30 40 50 60 КМ

СКИЦА 62

љон Зетског одреда, који је био под командом 5 бригаде, постављен је према албанској граници; 3 батаљон — Стијена — Завала — Горње Мрке; 1 батаљон и даље на лијевом крилу 6 бригаде. Губици непријатеља на правцу 5 пролетерске бригаде износили су овога дана 30 мртвих и 50 рањених, а сопствени 2 мртва и 5 рањених.[9]

Према Никшићу, непријатељ је испољио најјачи напад на правцу Фрутка и Обадовог Бријега. Ноћу 22/23 новембра сви батаљони 10 бригаде, у заједници са дијеловима Ловћенског и Зетског одреда, на читавом фронту од Кокота до Велике Загреде, прешли су у напад. Борба је трајала око 8 часова, али без успјеха за наше јединице, које су имале 8 мртвих и 11 рањених, док је непријатељ имао 50 мртвих и више рањених.[10]

Поред мора су се ужурбано извлачили непријатељски дијелови према Бару.

Због пребацивања 9 бригаде на сектор Подгорице, 7 бригади је наређено да се рокира према Рожају. Због тога је Штаб бригаде, 23 новембра у 12 часова, наредио покрет батаљона с тим да у рејон Рожаја избију у току ноћи 23/24 новембра.[11] Намјера Штаба 3 дивизије је била да и ову бригаду приближи више окруженом непријатељу у долини Зете, па јој је у том духу наређено да од Рожаја настави марш ка Беранама.

10. Организација напада 9 бригаде на Тутин

Организујући напад који је изведен на Тутин 22 новембра, Штаб 9 бригаде је одлучио да претходно ликвидира непријатеља дуж комуникације Рожај — Тутин, па онда да нападне и ослободи Тутин.

У том циљу Штаб бригаде је поставио овакве задатке батаљонима:

— 2 батаљон са једном својом четом и по једном из 1 батаљона и Тутинског партизанског одреда, заузима Буковицу (око 11 км сјев. од Рожаја), гдје се задржава до проласка 1 батаљона и гдје, до 14 часова 22 новембра, треба да прикупи све своје остале дијелове. Када прикупи све јединице у томе

[9] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

[10] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[11] Штаб 7 бригаде, К. оп. бр. 78 од 23. 11. 1944 у 12 ч.; 1/2, 759.

рејону, батаљон ће поћи у напад на жандармериску станицу у засеоку Вуча (6 км ј-и од Буковице). „Ликвидацију овог упоришта", каже се у заповијести Штаба 9 бригаде, „извршити тачно у 17 часова истога дана". Послије заузимања Вуче, 2 батаљон се упућује преко Годова (4 км с-и од Вуче) у рејон с. Попе (2 км с-и од Годова) одакле дејствује преко Дуљебе и Врујца и обухвата Тутин са истока и сјевероистока. Почетак напада на Тутин у 6 часова 23 новембра.

— 3 батаљон полази из Рожаја у 8 часова 22 новембра правцем Рожај—Бишево (8 км с-и од Рожаја)—Црнокрпе. Једном четом врши демонстративан напад на жандармериску станицу у Вучи у циљу везивања непријатеља за себе, како би 2 батаљон са сјевера лакше постигао свој циљ. Заједничку минобацачку припрему напада на жандармериску станицу у Вучи извршиће минобацачи — свега по један — 2 и 3 батаљона у времену од 16 до 16.30 часова, испаљујући по 7 мина сваки. Са једним водом порушити мостове у Клисури, источно од Црнокрпе. По заузимању Вуче од стране 2 батаљона, 3 батаљон продужава покрет правцем Црнокрпе—Вуча—Годово, гдје организује напад на Тутин, и то са по једном стрељачком и митраљеском четом правцем Годово—Детане—Вељепоље с тим да нападне Тутин са запада, хватајући везу са 1 батаљоном, а са осталим снагама напада у продужењу општег правца. Почетак напада на Тутин едновремено са 2 батаљоном.

— 1 батаљон има задатак да прво овлада рејоном Качара—Буковица—Брезовица—Долово (4—6 км с—з и сјев. од Црнокрпе), а затим да продужи до у рејон Радуше (5 км з. од Тутина), гдје се прикупити и одморити. Напад на Тутин извршити једновремено са 2 и 3 батаљоном, са сјеверозапада, основним правцем сјев. од тачака Бујковићи, Борово Брдо, Лукавица, садејствујући и 3 батаљону при нападу на непријатељско утврђење Градац, које се налази источно од Тутина.[12]

Напад на Тутин, овако организован, извршен је и Тутин је, као што смо већ рекли, ослобођен ноћу 22/23 новембра.

ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА НА ПРАВЦУ БИОЧА И БОРБЕ 24—27 НОВЕМБРА

(Скица 63)

Да би се спријечило надирање непријатеља према Биочу, које је он успио да заузме, као и да би се сачували бољи одбранбени положаји до пристизања 9 бригаде, 5 пролетерска је 24 новембра извршила противнапад. Њен 3 батаљон је у свануће на јуриш повратио Вежешник.

[12] Штаб 9 бригаде, Оп. бр. 52 од 22. 11. 1944 у 3 ч.; 13/1, 760.

Једна чета 2 батаљона је пребачена током дана из Куча преко Мале Ријеке да затвори правац Биоче — Вјетарник, а касније, током ноћи, тамо је пребачен и читав овај батаљон.

Губици непријатеља овога дана на правцу Биоча износили су 30 мртвих и много више рањених, док су губици 5 пролетерске износили свега 3 рањена. Овакву несразмјеру у губицима Штаб 5 бригаде је објашњавао тиме што је непријатељ нападао колонама па је тако био већи и бољи циљ нашим аутоматским оруђима.[13]

Ситуација на правцу Биоча измијенила се 24 новембра увече. Из једног писменог наређења Штаба 5 пролетерске бригаде Штабу 3 батаљона, издатог у 18.20 часова, види се да су Нијемци успјели да избију на положаје изнад Косора и до споменика изнад Биоча, као и да су се 2 и 4 батаљон налазили на линији Мала Ријека — Косор — Медун. Непријатељ је у рејону Биоча предвече добио појачање, те је једну чету упутио у правцу Косора. Из поменутог наређења се види још и то да су Нијемци у гуменим чамцима форсирали Морачу у рејону Биоча. Овим форсирањем они су умањили ефекат заузимања Вежешника од стране 3 батаљона 5 пролетерске, и то утолико прије што су у јужно подножје Вежешника довезли појачања од 8 камиона војника. Држање Вежешника од стране 3 батаљона, под овим условима, морало је бити временски врло ограничено. То је благовремено схватио Штаб 5 пролетерске те је том свом батаљону издао директиву да се, у случају јачег непријатељског притиска, извлачи уз десну обалу Мораче, водећи нарочито рачуна о свом лијевом крилу и боку — да непријатељ не би батаљон отсјекао од бригаде.

Увиђајући да су му снаге на комуникацији Биоче —Вјетарник, послије њемачког форсирања Мораче, исувише мале, Штаб 5 пролетерске је наредио 2 батаљону у Кучима да на ову комуникацију пребаци двије своје чете. На крају поменутог наређења Штаба 5 пролетерске бригаде каже се:

> „...Непријатељске намјере нијесу нам још јасне, да ли ће се кренути у овом правцу према Колашину или је ово само неки испад ради стварања ширег полазног

---

[13] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

положаја за општи правац према Никшићу. То Вам дајемо тако опширан задатак али исти не можемо до танчина прецизирати. Зато ће Штаб батаљона водити рачуна о општем задатку бригаде.

Чувајте људство и муницију, јер са истом у довољној мјери не располажемо, бар за ово неколико дана, а послато је за муницију која ће у току ова два три дана стићи из Берана..."[14]

Из овог наређења Штаба 5 бригаде види се да се још увијек двоумило у погледу намјера непријатеља према Вјетарнику.

*

Албанске народноослободилачке јединице су нападале непријатеља на правцу Скадар — Подгорица, а јединице 3 дивизије настојале су да са њима ухвате везу и ускладе дејства.

*

Рано изјутра, 25 новембра, Нијемци су извршили напад на 3 батаљон 5 пролетерске бригаде, који је био дан раније повратио Вежешник, и послије 6 часова борбе, они су успјели да га одбаце, уз сопствене губитке од 35 мртвих и већег броја рањених.

Ноћу 24/25 новембра, Нијемци су се у рејону Биоча пребацили преко Мораче у гуменим чамцима, те је 2 батаљон 5 бригаде морао водити тешке борбе на комуникацији Биоче — Вјетарник.

Четврти батаљон је успио да одржи своје положаје у рејону Раће.

Други и 4 батаљон нанијели су овога дана Нијемцима губитке од 40 мртвих и већег броја рањених.

Одмах по освајању Вежешника и Биоча Нијемци су почели да довлаче материјал за израду моста на Морачи у Биочу.[15]

25 новембра увече 9 бригада је на путу од Тутина стигла у Беране. Штаб 3 дивизије је саопштио депешом Штабу 2 корпуса своју намјеру да, у случају непри-

---

[14] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 24. 11. 1944 у 18.20 ч.; 2/3, 758.

[15] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

јатељског продора према Вјетарнику, на томе правцу употријеби и 7 бригаду, с тим да Штаб корпуса тражи долазак наших јединица са Космета у рејон Рожаја и Тутина. У маршу од Берана 9 бригада је 26 новембра избила у рејон Матешево — Јабука, а 7 бригада је стигла у рејон Рожаја.

Овога дана је непријатељ покушао да се пробије од Биоча према Клопоту али је био одбијен. На том правцу је 2 батаљон 5 пролетерске бригаде држао Клопот. У Кучима је и даље био 4 батаљон 5 пролетерске са 3 батаљоном Зетског одреда, док је 3 батаљон те бригаде био на положају Стијена — Завала, пошто је изгубио положаје у рејону Горње Мрке — Вежешник.

Напад непријатеља од Биоча према Вјетарнику није био потхрањен свјежим снагама, јер су Нијемци вјероватно чекали да буде готов мост на Морачи.[16]

Гомилање материјала за подизање моста у Биочу и придолазак нових њемачких снага на овај правац, јасно су говорили о томе да непријатељ мијења правац пробоја. Он је ту своју намјеру покушавао да маскира одржавањем притиска према Никшићу. У Биочу је почео рад на подизању моста (три смјене дневно), али је јака киша ометала рад, а ометала је и борбена дејства како једне тако и друге стране.

Штаб 3 дивизије је назирао шта ће бити касније па је 27 новембра предложио Штабу 2 корпуса да се батаљон 5 пролетерске бригаде, који је био под командом Штаба 6 бригаде, рокира према Биочу.

Девета бригада је овога дана избила на Вјетарник, а 7 бригада је још увијек била у рејону Рожаја.

Непријатељ је на сектору Биоча још јаче нападао, али није у освајању нових положаја постигао неке значајне успјехе. Ипак је поправио своју ситуацију на томе правцу, јер је успио да направи понтонски мост на Морачи и тако створи могућност за брзо пребацивање својих дијелова на лијеву обалу. Нијемци су извршили јак напад на 3 батаљон 5 пролетерске бригаде, на десној обали Мораче, али су противнападом овога батаљона одбијени, претрпјевши губитке од 15 мртвих и 20 рањених, док је 3 батаљон имао 4 мртва и 2 рањена.[17]

---

[16] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

[17] Исто.

У Кучима није било јачих борби.

На основу директива Штаба корпуса, Штаб 3 дивизије је наредио 5 и 9 бригади да координирају рад и, у вези са тим, да се три батаљона 9 бригаде упуте низ Куче, а 4 батаљон да остане у резерви у рејону Лијеве Ријеке.

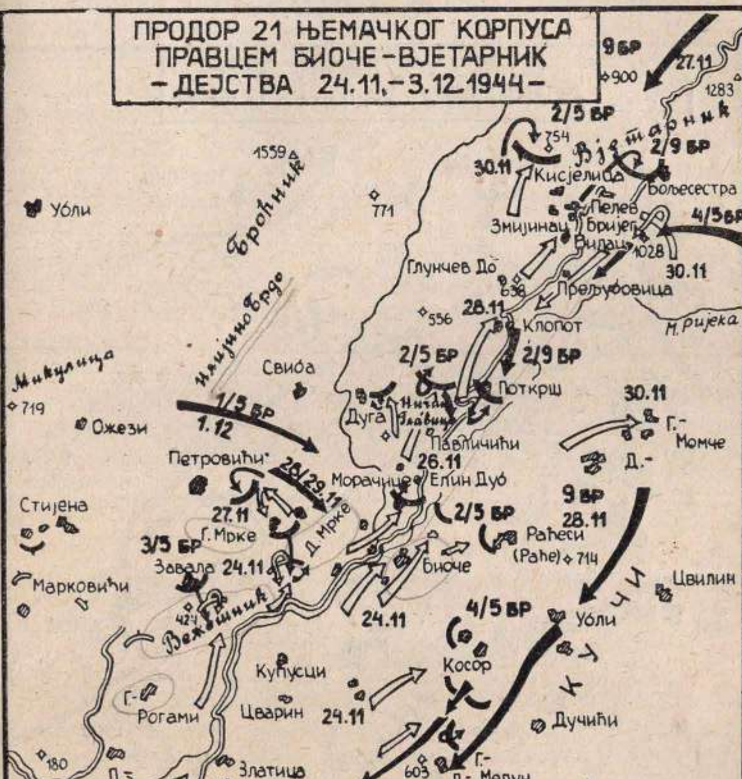

Из овакве одлуке избија јасна тежња Штаба дивизије да одбрану на овоме правцу ојача гушћим распоредом јединица, па чак и да створи резерву позади тежишта одбране. Три батаљона 9 бригаде упућена су

низ Куче због тога да би се 5 пролетерска прикупила ка тежишту одбране.[18]

БОРБЕ У ДОЛИНИ ЗЕТЕ 24—27 НОВЕМБРА

(Скица 64)

Шеста црногорска бригада успјешно је извршавала свој задатак — сламање непријатељског покушаја да

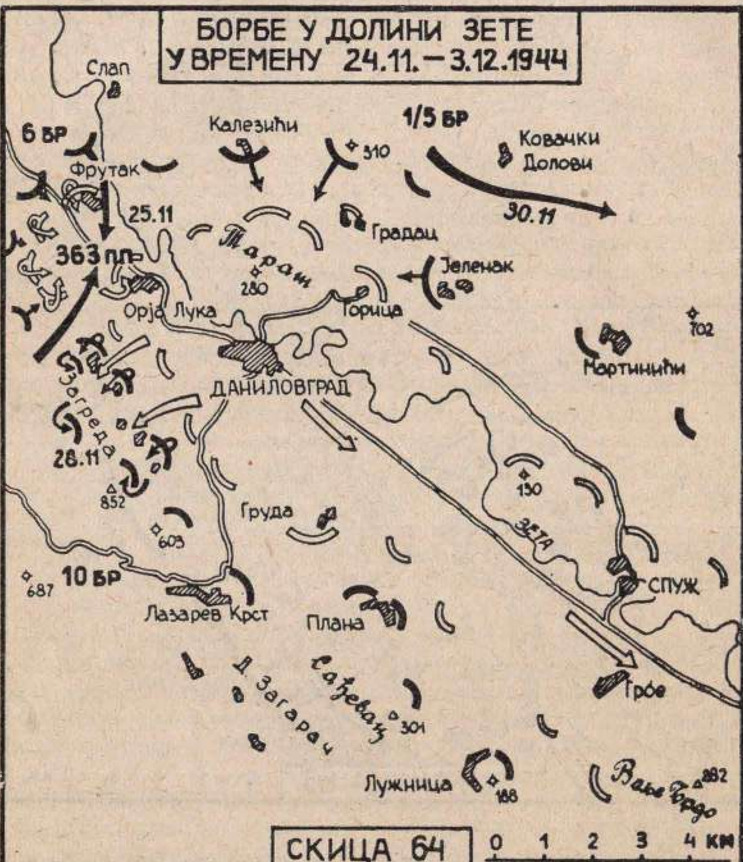

[18] Можда је највећи недостатак јединица 2 корпуса баш у томе што су борбама са 21 њемачким корпусом дале карактер одбране, макар она била донекле и активна.

се пробије ка Никшићу. На њеном лијевом крилу налазио се 1 батаљон 5 пролетерске бригаде.

Бројно стање бригаде износило је тих дана око 1.300. Од тога је било чланова КПЈ 270, а кандидата 35. Чланова СКОЈ-а било је 320. Значи да је сваки други борац у бригади био или члан и кандидат КПЈ или члан СКОЈ-а. То је у 6 бригади више доприниjело успјешном извршавању њеног задатка него да је била наоружана најмодернијим наоружањем.

Наше су јединице 25 новембра окружиле 363 пук 181 њемачке дивизије на положајима гдје је био прешао у одбрану, сјеверозападно од Даниловграда, и потпуно га разбиле. Овај пук је претрпио огромне губитке. Погинуо је и сам командант пука, а његов 2 батаљон је био потпуно уништен. Остаци пука су заузели одбранбене положаје у рејону Орје Луке, да би се неколико дана доцније пребацили на друм Ријека Црнојевића — Подгорица, а одатле на мостобран у с. Рогами.

Силина напада непријатеља према Никшићу није више расла као првих дана. Рекло би се да је непријатељ постепено прелазио у одбрану.

Дијелови 6 и 1 батаљон 5 бригаде извршили су напад на непријатељске положаје Тараш и Горицу, изненадили Нијемце и нанијели им губитке од 50 мртвих и рањених.[19]

ПРОТИВНАПАДИ НАШИХ ЈЕДИНИЦА НА СЕКТОРУ БИОЧА И КУЧА

(Скица 63)

Њемачки напади на правцу Никшића видно су већ малаксали, иако су Нијемци, током 28 новембра, успјели да овладају Великом Загредом на сектору 10 црногорске бригаде (види скицу 64). Осјећало се да су њемачке снаге тамо мање. Међутим, на правцу Вјетарника непријатељ је стално нападао, иако је у току 28 новембра био нешто мање активан. Ту су неактивност искористиле јединице 5 пролетерске и 9 бригаде па су припремиле напад за сљедећу ноћ.

[19] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

Штаб корпуса је овог дана наредио да се шест топова из рејона Боана упути на Вјетарник, као ојачање јединицама 3 дивизије.

План за заједнички противнапад батаљона 5 пролетерске и 9 бригаде, припремљен 28 новембра, био је овакав:

— 2 батаљон 5 бригаде напада једном својом четом лијевом обалом Мораче, поред Дуге и засеока Морачице право на мост на Морачи у тежњи да угрози отступницу непријатеља преко тога моста. Друге двије чете нападају на коту 492, а по овлађивању овом, једна се оријентише гребеном према Биочу, док она друга остаје на к 492.

— 2 батаљон 9 бригаде напада општим правцем Поткрш — Ничин Главица — Павличићи — Елин Дуб и даље према Биочу. На овоме правцу нападају двије чете, од којих једна има задатак да потпомогне чету 2 батаљона 5 бригаде при овлађивању Црквицама. Једну чету овај батаљон задржава у резерви на линији Ничин Главице.

Оба ова батаљона постављају све своје бацаче на ватрене положаје у рејону Ничин Главице, а противколске пушке упућују дуж комуникације.

— 3 батаљон 5 бригаде напада правцем Петровићи — Зграђе (око 2 км сјев. од Биоча) — Биоче, са свега двије чете које, по избијању на положаје изнад Биоча, нападају правцем Доње Мрке — Вежешник. 3 чета напада непосредно на Вежешник.

Противнапад је имао да почне тачно у 22 часа.[20]

Задатак 3 батаљона 5 бригаде био је врло важан, јер без Вежешника у својим рукама Нијемци не би могли успјешно извршити пробој обруча дуж комуникације Подгорица — Биоче — Вјетарник. Међутим, 3 батаљон је претстављао бројно врло слабу снагу у односу на непријатеља кога је имао пред собом. Пропуст је био са наше стране у томе што није уочена права важност Вежешника и што нијесу ангажоване наше јаче снаге. Али, према чињеничном стању, ни раније ни 28 новембра за то нијесмо имали јачих снага. Истина, на томе је правцу била 3 дивизија, али је на источном и сјевероисточном дијелу лука нашег обруча око 21 њемачког кор-

---

[20] Штаб 5 пролетерске бригаде, 28. 11. 1944 у 10 ч.; 22/2, 758

пуса била само 5 пролетерска црногорска бригада, и то без једног батаљона, и неке партизанске јединице. Двије бригаде (7 и 9) су биле далеко преко Лима. Девета бригада је касно стигла на сектор 5 пролетерске, а ова ослабљена, растегнута у великом луку Вежешником до албанске границе, и поред мушке борбе, није могла осујетити пробој Нијемаца у рејону Биоча.

Противнапад батаљона 5 пролетерске и 9 бригаде, који је извршен по раније изнијетом плану, имао је сљедеће резултате: 3 батаљон 5 пролетерске је у првом налету сатјерао Нијемце у Биоче, али су се они касније прибрали и извршили противнапад. Читаву ноћ су се ређали противнапади Нијемаца и 3 батаљона. Послије борбе, на бојишту је нађено мртвих: 2 официра, 3 подофицира и 20 њемачких војника, док је 3 батаљон имао 6 мртвих и 10 рањених.

На комуникацији Биоче — Вјетарник борба је такође трајала читаву ноћ, али није донијела промјену положаја. Непријатељ је на правцу 2 батаљона 5 пролетерске имао 30 мртвих и 50 рањених, док су губици 2 батаљона били 5 мртвих и 9 рањених.

Батаљони 9 и 5 бригаде, у Кучима, сусрели су се у ноћи са Нијемцима, који су такође били пошли у напад. Развила се борба прса у прса. Наши су успјели да потисну Нијемце, нанијевши им губитке од 20 мртвих и више рањених, а 4 батаљон 5 пролетерске имао је 5 рањених.[21]

Наши су прешли у гоњење и заузели Сјеницу, Сјеничке Косе и Доњи Медун. Међутим, у рејону с. Клопота, на правцу Биоче — Вјетарник, непријатељ је појачао напад и 28 новембра изјутра овладао с. Клопотом. На отсјеку дејства 9 бригаде непријатељ је имао 120 мртвих и велики број рањених, а бригада је имала 22 мртва и 34 рањена.[22]

Покрет 7 и 9 бригаде из Санџака непријатељ је оцијенио као реакцију на његову намјеру да се пробије ка Вјетарнику. Нијемци су вјеровали и у то да на правац Биоче — Матешево повлачимо и снаге из долине Зете. Услијед тога је одлучио да координира и

[21] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

[22] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

убрза дејства 297 дивизије у рејону Биоча и 22 дивизије код Пријепоља.

Због јасне ситуације на правцу Биоча, Штаб 3 дивизије, радиограмом од 29 новембра, наредио је Штабу 7 бригаде да два своја батаљона усиљеним маршем упути за Беране одакле треба да се упуте на Вјетарник.[23]

За овај задатак је Штаб 7 бригаде одредио 2 и 3 батаљон, којима је, 29 новембра у 18 часова, наредио да ноћу 29/30 новембра припреме храну за сљедећи дан и 30 новембра у 8 часова изврше покрет у правцу Берана, под командом замјеника команданта бригаде. Остала два батаљона 7 бригаде остала су у рејону Рожаја.[24]

Поред наређења Штабу 7 бригаде, издато је наређење и 4 батаљону 5 бригаде, који је послије скорашње прегрупације био остао са батаљонима 9 бригаде у Кучима, да хитно дође на Вјетарник.

За вријеме борби овога дана на сектору Вјетарника, Нијемци су на правцу Никшића нападали само ради везивања наших снага.

*

Јединице 1 бокељске бригаде и Ловћенског одреда ослободиле су 28 новембра Улцињ. Непријатељ је извукао своје снаге преко југословенско-албанске границе. На тај начин је ослобођена цијела Црна Гора, осим долине Зете и доњег тока Мораче. Али, наша се пажња још увијек није могла сасвим ослободити од Приморског сектора, иако тамо није више пријетила опасност од Нијемаца, већ од других војно-политичких смицалица, које су произилазиле из разних потајних рачуница домаће и стране реакције.

ПОЈАВА 22 ЊЕМАЧКЕ ДИВИЗИЈЕ ОД ПРИЈЕПОЉА

Јединице 37 дивизије водиле су 29 новембра читав дан врло тешку борбу са непријатељем у рејону Савиног Лакта. Међутим, није се имало података о томе да је 22 њемачка дивизија упућена уз Лим да прихвати 21 њемачки корпус.

У току 30 новембра 22 њемачка дивизија се озбиљно ангажовала према Бродареву.

---

[23] Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

[24] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 79 од 29.11. 1944 у 18 ч.; 2/2, 759.

Овога дана је Штаб 2 корпуса наредио депешом 3 дивизији да предузме све за онемогућавање извлачења Нијемаца из рејона Подгорице, а 1 батаљону 5 пролетерске, који је био под командом Штаба 6 бригаде, да се упути у састав своје бригаде.[25]

За све ово вријеме заштитнице 21 њемачког корпуса водиле су борбу око Скадра.

БОРБА ЗА КОТУ 1028 НА ПРАВЦУ БИОЧЕ—ВЈЕТАРНИК

(Скица 63)

Ноћу 29/30 новембра Нијемци су из рејона Биоча вршили напад долином Мале Ријеке између 5 и 9 бригаде по веома слабо пролазном земљишту. Овај очајнички подухват Нијемаца није имао успјеха, јер су наше јединице ипак биле на свом мјесту, више из старе предострожности, него ради неке стварне потребе да се тај правац солидније затвара. Напад непријатеља је био усмјерен на к 1028 (3 км с—и од с. Клопота). У овој борби непријатељ је само на сектору 5 бригаде имао преко 100 мртвих, док је бригада имала 15 мртвих и 29 рањених.[26]

Борба се наставила и 30 новембра. Нарочито тешку борбу водио је овога дана 2 батаљон 9 бригаде чији су губици били 22 мртва и 42 рањена, док је непријатељ имао 90 мртвих.[27] Послије подне пристигао је 4 батаљон 5 пролетерске, који је претходног дана био позван из Куча да дође на Вјетарник. О раду овога батаљона тога дана довољно је ако цитирамо оно што је Штаб 3 дивизије написао у својој депеши Штабу корпуса:

> „Четврти батаљон V пролетерске оправдао је своју прву похвалу. Предлажемо га за другу. Прошле ноћи борио се у Кучима. Данас домаршовао на Вјетарник, а пред сами мрак уништио групу од 150 Нијемаца код к 1028 и тиме много поправио изгледе за наш вечерашњи рад. Групу Нијемаца бранили су брђани и противколци, хаубице и бацачи. Дао је јуриш, како каже Штаб V пролетерске, који је био ријетак у борбама и саме V пролетерске бригаде".[28]

---

[25] Књига депеша 3 дивизије; 4/1, 755.

[26] Исто.

[27] Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

[28] Књига депеша Штаба 3 дивизије; 4/1а, 755.

Борба за к 1028 спада у ред најтежих борби које је један батаљон 5 пролетерске водио у својој ратној историји. Борба је била на кратком отстојању гдје су се могли употријебити само пиштољ или бомба, без којих су наши борци врло брзо остали, јер су их имали у сасвим малом броју.

Ево како је Штаб 5 пролетерске укратко описао напад 4 батаљона:

„Четврти батаљон напао је непријатеља на к 1028 и у силном налету, који је трајао свега 30 минута, разбио читави батаљон Нијемаца и збацио га до Клопота. У овом окршају имао је 2 мртва и 12 рањених другова, док је непријатељ оставио на бојишту 72 мртва, међу којима и команданта дотичног батаљона — мајора, још једног официра и једног љекара. Заробљено је 5 Нијемаца, а рањеника по нашој оцјени и по исказу заробљеника било је око 50. Заплијењено је 8 „шараца", 10 машинских пушака, 40 пушака, 5 парабелума, 1 радиостаница, већа количина муниције и друге ратне спреме".[29]

И 2 батаљон 5 пролетерске, једновремено са 4 батаљоном ове и 2 батаљоном 9 бригаде, водио је тешку борбу за к 754 (4 км сјев. од Клопота), али је био принуђен на повлачење, при чему је имао 3 мртва и 5 рањених, док је непријатељ имао 15 мртвих и више рањених.[30]

УПУЋИВАЊЕ 7 БРИГАДЕ ПРОТИВ 22 ЊЕМАЧКЕ ДИВИЗИЈЕ

Док се овај бој стишавао у рејону к 1028, а непријатељ се повлачио на полазне положаје, дошао је извјештај да се један непријатељски батаљон пробио од Пријепоља до Бродарева. Јасно је било да се ради о интервенцији непријатеља за помоћ 21 корпусу, али се још није могло оцијенити колико је јак тај непријатељ. Због тога је наређено 3 дивизији да два батаљона 7 бригаде убрзано крену за Бијело Поље.[31] На тај начин су

[29] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

[30] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—30. 11. 1944; 11/3, 758.

[31] Књига депеша Штаба 3 дивизије; 4/1, 755.

два батаљона 7 бригаде, који су већ били у покрету из Рожаја за Беране, били преоријентисани на Бијело Поље. Покрет ових батаљона био је убрзан, али је и непријатељ од Бродарева ишао врло брзо. Кад су Нијемци, 1 децембра, упали у Бијело Поље, батаљони 7 бригаде су избили на Обров и у Равну Реку. Наређено је одмах да на овај сектор дођу и остала два батаљона 7 бригаде која су остала у рејону Рожаја.

ОДВОЂЕЊЕ СНАГА 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА СА ПРАВЦА НИКШИЋА НА ПРАВАЦ БИОЧА

(Скица 63)

У рејону Биоче — Вјетарник примијећено је да непријатељ довлачи снаге које је скинуо са фронта у долини Зете као и да је пребацио тенкове преко Мораче. Захваљујући подршци тенкова његово је напредовање према Вјетарнику проширено. Истовремено су се у рејону Биоча прикупљале јаке непријатељске снаге. Немајући простора да се развију, Нијемци су убацивали у бој јединицу по јединицу. Поред тога, они су вршили и ноћне нападе. Тако су и ноћу 30 новембра/1 децембра предузели јак напад, али су наше јединице успјеле да га одбију.

Непријатељ је био активан и у Кучима, али само толико да би олакшао напредовање својих снага на главном правцу. Ипак је успио да овлада селом Горње Момче.

Нијемци су, као што видимо, нападали и ноћу, нашта су наше јединице одговарале противнападима. Тако су се по хладним децембарским ноћима, на камењару Вјетарника, сусријетали непријатељски напади са противнападима наших јединица.

ПРОТИВНАПАДИ 5 И 9 БРИГАДЕ 1 И 2 ДЕЦЕМБРА У РЕЈОНУ ПЕЛЕВА БРИЈЕГА

(Скица 63)

Преко дана 1 децембра, док се још водила борба за одбијање непријатељских јуриша, штабови 5 про-

летерске[32] и 9 бригаде одлучили су да изврше противнапад по паду мрака. Други батаљон 5 пролетерске, са двије чете, нападао је правцем с. Кисјелица — Мали и Велики Грабовник, док је једна чета била у резерви на полазним положајима батаљона. Први батаљон 9 бригаде нападао је правцем Пелев Бријег — Змијинац, са тежњом да избије на пошумљену коту изнад с. Клопота, а својим лијевим крилом захватао је с. Вилац и Глунчев До. И он је оставио резерву јачине једне чете. Четврти батаљон 5 пролетерске нападао је преко Прељубовице, дуж друма преко Клопота, захватајући десним крилом коту на сјеверозападном дијелу Прељубовице изнад саме комуникације. У резерви му је остала једна чета. Противколске пушке биле су у стрељачком строју дуж комуникације. Напад је почео у 17.30 часова[33], и имао је успјеха. Непријатељ је предузео противмјере и, предзору 2 децембра, успио је да потисне наше јединице са положаја којима су биле овладале. Губици непријатеља су били 30 мртвих и више од толико рањених, а губици 5 пролетерске 4 мртва и 16 рањених.

Једновремено са овим противнападом, извршили су напад и 1 и 3 батаљон 5 пролетерске на десној обали Мораче и потисли непријатеља према Биочу. Његови губици на томе сектору били су 15 мртвих и 15 рањених, а наши 4 мртва и 2 рањена.[34]

2 децембра су Нијемци увели у бој пет батаљона и четнике. Развио се крвав бој, који је трајао читав дан и који је био испуњен јуришима и противјуришима. Нијемци нијесу успјели ни стопу да напредују, иако су имали снажну подршку артиљерије и тенкова. Непријатељ је и овдје имао велики број мртвих и рањених, док су јединице 5 пролетерске имале 17 мртвих и 28 рањених.[35]

Напади непријатеља према Никшићу су ослабили и његове су снаге сада дејствовале само толико да би за себе привезале наше јединице. Са тога правца су Ни-

---

[32] Бројно стање 5 пролетерске на дан 3 децембра било је: 1.188 другова и 111 другарица, од чега је било на лицу 1.033 друга и 91 другарица. (5/5, 758.)

[33] Штаб 5 пролетерске, Оп. бр. 221 од 1. 12. 1944 у 15.30 ч.; 23/2, 758.

[34] Релације 5 пролетерске од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

[35] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

јемци, под маском тих тобожњих напада, извлачили снаге и доводили према Вјетарнику.

*

Батаљони 7 бригаде (2 и 3) који су избили у рејон Равна Река — Обров успјели су да одбаце непријатељску колону која је покушала да прошири свој успјех од Бијелог Поља према југу. Међутим, Нијемци су касније одбацили њен 2 батаљон са положаја сјеверно од линије Туријак — Мучница.[36]

Друга два батаљона (1 и 4) ове бригаде са Штабом бригаде прошла су кроз Беране 2 децембра изјутра.

*

С обзиром на овакав развој ситуације, Штаб 3 дивизије поново је молио Штаб корпуса да дозволи пребацивање 1 и 3 батаљона 5 бригаде са десне на лијеву обалу Мораче. Штаб дивизије је већ уочио изванредно тешке околности под којима је дивизија морала да води борбу са снагама непријатеља које су се пробиле од Подгорице као и онима које су дејствовале од Бијелог Поља из позадине главног фронта дивизије. Са тога правца је врло упорно продирала 22 њемачка дивизија, тако да је 7 бригада имала велике и тешке борбе док је није зауставила. У току 3 децембра 7 бригада је успјела, благодарећи пристизању 1 и 4 батаљона, да још једном осујети покушај 22 њемачке дивизије да се од Бијелог Поља пробије на југ. Међутим, Нијемци су успјели да овладају Обровом, на десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља.

ПЛАН 7 БРИГАДЕ ЗА ЗАТВАРАЊЕ ДОЛИНЕ ЛИМА И ПРАВЦА БИЈЕЛО ПОЉЕ—МОЈКОВАЦ

У вези са продирањем 22 њемачке дивизије уз Лим, Штаб 2 корпуса је наредио да 7 бригада затвори правце и према Беранама и према Мојковцу. Овакав је задатак још више отежао положај ове бригаде, јер је била принуђена да заузме врло широк фронт који је пресјечен Лимом и морао да буде врло ријетко посједнут.

---

[36] Штаб 7 бригаде, К. оп. бр. 82 од 3. 12. 1944; 5/2, 759.

Штаб 7 бригаде је, 30 новембра, наредио 1 и 4 батаљону да чврсто држе положаје на линији Бјеласица — Превијанско Брдо — Ћафа — Лим, са задатком да не дозволе пробој непријатеља на томе правцу, као ни провлачење мањих непријатељских дијелова. Први батаљон имао је да контролише и обалу Лима и преко њега да одржава везу са 3 батаљоном који се налази у рејону с. Затон.

Трећем батаљону је стављено у задатак да спусти једну чету до самог Лима која ће контролисати десну обалу и повезати се са 1 батаљоном, док је другом батаљону, који се налазио на правцу Мојковца, наређено да, у случају непријатељског пробоја, сруши мост на Тари, а послије да се оријентише према Бјеласици и повеже са штабом своје бригаде.

Као што се види, распоред 7 бригаде је био исувише растресит да би могао са сигурношћу затворити бар један правац, акамоли два.

Пада у очи да Штаб 7 бригаде са три батаљона посиједа положаје у рејону Равне Реке, а један (2) батаљон упућује чак у рејон Мојковца. Из постављања оваквог задатка 2 батаљону јасно избија тежња да се мост на Тари држи у рукама. На овакво рјешење навела су Штаб бригаде два разлога: а) у оваквој ситуацији може се десити да мост посједну четници, како би га неоштећеног предали Нијемцима и б) у случају продора непријатеља кроз наше положаје у Равној Реци, његове моторизоване снаге избиле би на мост много прије наших пјешадиских јединица.

Други батаљон је првобитно требао да посједне положај на Туријаку, али је Штаб овог батаљона извијестио да је на тим положајима немогуће остати због велике хладноће.[37]

РАЗВОЈ СИТУАЦИЈЕ НА СЕКТОРУ БИОЧА

На правцу Вјетарника непријатељ је стално убацивао у бој снаге из дубине и потискивао наше јединице.

На сектору Куча су јединице 9 црногорске бригаде, 1/2 децембра, ухватиле везу са 6 бригадом 2 дивизије

[37] Штаб 7 бригаде, Бр. 83 од 13. 12. 1944; 7/2, 759.

НОВ Албаније[38], која је наступала за Нијемцима од Скадра и која је по одобрењу нашег Врховног команданта упућена да садејствује нашим јединицама. Нешто касније на тај правац је упућена још једна албанска дивизија. Но, рад ових дивизија није дошао до изражаја у том периоду борбе, због врло тешког терена на коме су се оне нашле, а још више због велике хладноће и слабе материјалне обезбијеђености ових јединица. Ово се нарочито огледало у слабој позадинској служби и снабдијевању храном и муницијом.

У долини Зете непријатељ није испољавао већу активност.

---

[38] Штаб 9 бригаде, Бр. сл. од 2. 12. 1944 у 10 ч.; 1/2, 760.

15

ПРОБОЈ 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА ПРАВЦЕМ БИОЧЕ — МАТЕШЕВО — МОЈКОВАЦ

ГУБЉЕЊЕ ВЈЕТАРНИКА И КРАТАК ПОГЛЕД НА НОВОНАСТАЛУ СИТУАЦИЈУ

(Скица 65 и 66)

4 децембра је ситуација постала нешто сложенија. Послије врло жестоке борбе, непријатељ је успио да у току ноћи овлада доминантним тачкама на Вјетарнику. Штаб 5 пролетерске донио је одлуку да повуче јединице на линију Птич — Кркор — Душке.

На отсјеку 5 пролетерске Нијемци су имали 20 мртвих и 30 рањених.[1]

Овлађујући Вјетарником, 21 њемачки корпус је пробио обруч наших снага.

У новонасталој ситуацији Нијемци су у долини Зете још увијек имали јаке снаге. Маневрујући тим снагама они су успјешно кочили надирање наших јединица дуж комуникације Ријека Црнојевића — Подгорица. Држање наших снага у долини Зете било је више дефанзивно него офанзивно, те су Нијемци могли паметнијим радом скинути снаге са тога дијела фронта и пребацити на правац пробоја. Нашег притиска са сјевера, на долину Зете, на Вежешник и Бioче, није било, а дејствима уз Куче Нијемци су успјешно везивали

[1] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

наше снаге далеко на југ од Вјетарника, те тако ни оне нијесу могле благовремено избити пред групу 21 њемачког корпуса која се пробијала преко Вјетарника и имала само да склизне у долину Таре. Пред том групом није сада било наших јачих снага.

Пробијање 22 њемачке дивизије до Мојковца неодољиво је вукло Нијемце ка што бржем коришћењу празнина у долини Таре, како би се избјегли уништавајући бочни удари наших снага у тој долини, ако би се ове благовремено сјетиле да изврше маневар из долине Зете ка долини Таре. А од ове могућности Нијемци су морали стално да стријепе, јер је њихов план био потпуно јасан. Све су ово, досада, углавном, позитивни закључци за непријатеља. Међутим, има и негативних.

Упад у долину Таре ипак је носио собом велике опасности за непријатеља. Ова долина је уска, а стране су јој стрме, пошумљене, испресијецане, те су сваког часа могле бити затрпане снијегом, заједно са комуникацијом. Велика дубина колоне (други поредак се не може примијенити) на оваквом путу стварала је непријатељу дуге и осјетљиве бокове. Даље, Нијемцима је Вјетарник био врло болна тачка. Ако би се он посио и чврсто држао, корпус би био пресјечен на два дијела. У том случају би било сасвим илузорно тражити излаз кршевитим Кучима. А Вјетарник је било лакше изгубити него освојити.

Општи изгледи, дакле, нијесу за Нијемце били најружичастији.

С друге стране, наше снаге у Црној Гори нијесу сада имале других фронтова сем овога, јер је непријатељ потпуно открио своју одлуку и план. Његово освајање Вјетарника, у вези са пробијањем 22 дивизије у долину Таре, није могло имати никакво двосмислено значење, нарочито кад му је пропао покушај пробоја према Никшићу и уз море. Ми смо, међутим, имали у долини Зете три бригаде: 1 бокељска и 6 и 10 црногорска, а на сектору Вјетарника су биле 5 пролетерска (без два батаљона) и 9 бригада, док је у рејону Мојковца 7 бригада успјешно извршавала свој задатак.

У долини Зете нијесу биле нужне оволике снаге. Брзим прегруписањем и смјеном могли смо ослободити двије бригаде и пребацити их у долину Таре, гдје је требало прегруписати 5 пролетерску и 9 бригаду. Тамо

су за четири бригаде постојали одлични изгледи. Овоме треба додати и присуство албанских јединица у Кучима.

Наш успјех је зависио само од одлучности и умјешности у борби за преотимање иницијативе из руку непријатеља.

РЕАГОВАЊЕ НАШИХ ЈЕДИНИЦА

(Скица 65 и 66)

Кад је непријатељ овладао Вјетарником, јединице 9 бригаде су биле дубоко у Кучима, па им је наређено да се извуку према Брскуту, а албанској дивизији је претходно предложено да прими положај наше бригаде.

Због овакве ситуације, Штаб бригаде је издао, 5 децембра у 2.10 часова, наређење 2 батаљону да изврши покрет правцем Веруша — Лопате — Ками и да са двије чете посједне положаје јужно и источно од с. Ками, а једну чету и митраљеску чету да упути у с. Лопате[2], да би се на тај начин садејствовало у спречавању даљег пробијања Нијемаца.

Батаљоне (1 и 3) 5 бригаде у Пиперима смијениле су јединице Приморске оперативне групе (6 и 10 бригаде), па су по паду мрака 5 децембра кренули правцем Ријека Пиперска — Међуријечје — Црквине — Колашин.[3]

На правцу Бијелог Поља јединице 22 њемачке дивизије овладале су Затоном и на гуменим чамцима форсирале Лим код Крша Фемића. Пошто је ово претстављало успјех на правцу Берана, повјеровало се да ће се непријатељ пробијати према Беранама и отуда се везати са снагама 21 њемачког армиског корпуса. Ово није ни најмање било повољно за наше јединице, јер су у Беранама биле све позадинске установе 3 дивизије, међу којима и дивизиска болница са великим бројем рањеника. Поред тога, код Берана је био и наш аеродром те се и за њега требало бринути.

---

[2] Штаб 9 бригаде, Бр. сл. од 5. 12. 1944 у 2.10 ч.; 19/1, 760.

[3] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

Она ранија молба Штаба 3 дивизије рјешавала се, ево, тек сада, што је свакако касно.

Овога дана је 3 санџачка бригада водила борбу са дијеловима 22 њемачке дивизије на положају Савин Лакат — Камена Гора.

У долини Зете непријатељ је напустио положаје у рејону Фрутка и неке на лијевој обали.

Због могућности да непријатељ продре уз Лим према Беранама, Штаб 3 дивизије је наредио да се сви позадински дијелови из рејона Берана пребаце у Андријевицу 5 децембра, што је по паду мрака и урађено. Највише је посла било око рањеника. У Андријевицу се, пак, све ово пребацивало због тога што је Метохија већ била слободна, а непријатељ је сасвим јасно испољио план пробоја према Санџаку, па, ако би и пошао преко Трешњевика, сви би се ови неборачки дијелови могли повући још даље уз Лим према Плаву и Гусињу.

Док су се ове позадинске јединице пребацивале за Андријевицу, јединице 22 њемачке дивизије су овладале Градином код Оброва, Остређом и Равном Реком. Други батаљон 7 бригаде, који је затварао правац ка Мојковцу, заноћио је на положајима Улошевина — Развршје — Медено Гувно. Пред мрак је примијећена и једна њемачка колона правцем Бијело Поље — Лознице — Расово (и. и с—и од Бијелог Поља).

Јединице 3 санџачке бригаде овладале су, током овога дана, положајима Оштра Стена и Јасен (триг. 1271) код Бродарева, али ово није умањило оштрицу непријатељског клина преко Равне Реке.

Штаб 7 бригаде је јавио депешом:

> „Читаву ноћ смо водили борбу са непријатељем. Непр. је успио да заузме Остређ, Р. Ријеку, Мушин Крш и све косе изнад Затона. Непријатељ је јак, има моторизацију и коњицу. Непријатељу смо нанијели велике губитке. Борба се водила прса у прса, само су радиле бомбе. Сада се налазимо са два бат. Бјеласица, Превија, Превијанско Брдо... Један бат. у правцу Мојковца, а онај на десној обали Лима још не знамо његових положаја. Непр. располаже са тешком артиљеријом и коњицом. Од правца Пештера нико се није појавио.“[4]

Чело 21 корпуса било је, 5 децембра увече, већ у Лијевој Ријеци.[5]

---

[4] Књига депеша Штаба 3 дивизије; 4/1, 755.

[5] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

Тако су јединице 9 бригаде остале још дубље у позадини непријатеља, у Брскуту, те им је наређено да траже хитну смјену од јединица албанске дивизије. У вези са овим, Штаб 9 бригаде је наредио да 2 батаљон дође сјев. од Лијеве Ријеке, са главнином на линију к 1300 — 1322, а са мањим дијеловима да посједне положај источно од комуникације, с тим да лијево крило наслони на 4 батаљон; да 4 батаљон посједне положај на западним падинама Планинице, тако да једну чету спусти дубље ка Лијевој Ријеци како би ова бочном ватром олакшала извршавање задатака 2 батаљону. У случају надирања јачих снага непријатеља, батаљон је имао да отступа источном страном комуникације Лијева Ријека — Матешево; 3 батаљон „кретаће се упоредо са 4 батаљоном и потпомагати га у организовању положаја за одбрану" — што је, бар за нас данас, прилично нејасан задатак; 1 батаљон је упућен у рејон Хан Гаранчића, вјероватно као бригадна резерва, јер ће у томе рејону бити и Штаб бригаде.[6]

Из распореда батаљона види се да је Штаб 9 бригаде тежио да са доминантних положаја и у садејству са батаљонима 5 пролетерске задржи пробојни клин 21 њемачког корпуса, обухватајући га и са бокова.

СКИДАЊЕ 6 БРИГАДЕ С ФРОНТА И ДЕЈСТВА У ТОКУ 6 И 7 ДЕЦЕМБРА

(Скица 65 и 66)

Пошто је ситуација у долини Зете постала сасвим јасна, а јединице Приморске оперативне групе нијесу више ангажоване онако како су то биле при покушајима непријатеља да се пробије према Никшићу, наређено је да 1 бокељска смијени 10 црногорску бригаду, а ова да смијени 6 црногорску која је добила задатак да се прикупи у рејону Богетића, одакле ће бити употријебљена према потребама. Овдје се радило о 1, 2 и 4 батаљону док је 3 затварао правце Вежешник — Пипери и Биоче — Пипери.[7]

Смјена јединица извршена је у току 5 и 6 децембра. 10 бригада је смијенила 6 бригаду на линији Ржишта —

---

[6] Штаб 9 бригаде, Бр. сл. од 5. 12. 1944 у 19 ч.; 18/1, 760.
[7] Штаб 6 бригаде, П. бр. сл. од 5. 12 1944; 23/2 754.

Обадов Бријег — Фрутак — Слап — Јовановићи — Слатина, а 1 бокељска је преузела положаје 10 бригаде. Непријатељ је држао Велику Загреду, Орју Луку, Курило, Велету, Тараш и Горицу.[8]

Шеста бригада је извучена са намјером да се пребаци у рејон Колашина. Тако је јављено депешом Штабу 7 бригаде, који у своме наређењу потчињеним батаљонима наводи још и то да је од стране ВШ наређено нашим јединицама које су заузеле Нови Пазар да оријентишу своје дијелове у правцу Бијелог Поља, ради дејства у лијеви бок 22 њемачке дивизије.[9]

Штаб 7 бригаде је наредио 1 и 4 батаљону да чврсто држе положаје од Бјеласице преко Превијанског Брда и Ћафе до Лима и да не дозволе непријатељу пробој на том сектору; 3 батаљон је имао да контролише обалу Лима, а 2 да у случају потребе сруши мост у Мојковцу.[10]

Вријеме се нагло почело погоршавати тако да је температура осјетно спала. Када се зна да су се на овоме правцу већ мјесец дана водиле најтеже борбе које нијесу дозвољавале нити одмор нити исхрану јединица онако како би то и просјечно требало, а о спавању и да не говоримо, лако је замислити са каквим се све тешкоћама носило то људство и поред борбе са непријатељем.

Непријатељ је 6 децембра напредовао од Лијеве Ријеке до потока Увача (Пил. Марића).

Из Брскута су се извукли сви батаљони 9 бригаде, сем једног. Но, прије овога, ситуација је била прилично критична. Наиме, када је непријатељ овладао Рашковим Гувном и с. Лопате, два батаљона 9 бригаде била су још дубоко према Брскуту, а пред непријатељем су били само 2 и 4 батаљон 5 пролетерске бригаде. Други батаљон 9 бригаде, који је био добио задатак да посједне к 1300 и к 1322, закаснио је. У моменту кад су Нијемци ушли у Лопате, он се налазио у рејону Веруше са обје стране комуникације (к 1322 — 1214). Правац Лопате — Вељи Ивани (к 1214) — Тузи остао је потпуно неконтролисан, иако је био врло важан.

Штаб дивизије је наредио да се у моменту избијања непријатеља у рејон Матешева све снаге дивизије, односно 5 и 9 бригаде, морају наћи на десној обали Таре,

---

[8] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.
[9] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 48 од 5. 12. 1944; 23/2, 754.
[10] Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 48 од 5. 12. 1944.; 23/2, 754.

са задатком да ни по коју цијену не дозволе непријатељу да овлада Трешњевиком.

У вези са оваквом ситуацијом, Штаб 5 пролетерске је наредио 4 батаљону да затвори правац Лопате — Хан Гаранчића — Тузи, и да се лијево повеже са јединицама 9 бригаде, а 2-ги да тежи да се што чвршће веже са 4 батаљоном и затвори правац Лопате — Вељи Ивани — Тузи, са задатком да не дозволи непријатељу да се пробије на том правцу и између њега и 4 батаљона. У случају да непријатељ не испољи дејство на ове батаљоне, 4 батаљон је имао задатак да се активно ангажује на главној комуникацији, успоравајући напредовање непријатеља, како би се тиме створило потребно вријеме батаљонима 9 бригаде да се извуку у висину Веруше и затворе комуникацију.[11]

Батаљони 9 бригаде су избили у висину 5 пролетерске 6 децембра око 10 часова.[12]

Два батаљона (1 и 3) 5 пролетерске, која су се налазила у Пиперима, стигла су у Колашин па је 1-ви упућен за Матешево, а 3-ћи за Мојковац.

У долини Зете су наше јединице вршиле притисак на непријатеља, али нијесу успјеле да га одбаце са његових положаја.

Штаб корпуса је извијестио депешом 3 дивизију да два батаљона 6 бригаде треба да стигну у рејон Колашина до 7 децембра увече.

На отсјеку 7 бригаде непријатељ је, око 18 часова, овладао Превијанским Брдом, као и Жарском косом (код с. Жари — 10 км ј—з од Бијелог Поља). И на овоме правцу и на правцу Вјетарник — Матешево водиле су се огорчене борбе, највише прса у прса.

На сектору 3 санџачке бригаде су снаге 22 њемачке дивизије повратиле Јасен и Оштру Стену, а борба се цио дан водила на линији Бродарево — Камена Гора (15 км с—з од Бродарева) — Савин Лакат.

---

[11] Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 5. 12. 1944; 24/2, 758.

[12] Књига депеша Штаба 3 дивизије; 4/1, 754.

ДЕЈСТВА 7 И 8 ДЕЦЕМБРА И УПУЋИВАЊЕ 6 БРИГАДЕ У РЕЈОН МОЈКОВЦА

(Скица 65 и 66)

Пред мрак 7 децембра чело 21 њемачког корпуса избило је у Пајков Вир послије тешке борбе.

По овлађивању Вјетарником непријатељу је било много лакше наступати, јер наше јединице нијесу више имале топографски јаких положаја какви су били на Вјетарнику. Само због тога је непријатељ имао свакога дана успјеха, иако отпор наших снага није скоро ништа попустио.

Други батаљон 5 пролетерске бригаде одржао је овога дана положаје на линији Пајков Вир (5 км ј—з од Матешева) — Марковића Лаз, а 1 батаљон, који је претходног дана стигао из Пипера преко Колашина у Матешево, постављен је на линију Јабука — Островица (триг. 1767). Четврти батаљон је повучен у Матешево ради краткої предаха. По паду мрака је 1 батаљон преузео положај 2 батаљона. Штаб бригаде је био у Јабуци. Инжињериски вод рушио је објекте на комуникацији.[13]

Штаб 2 корпуса је овога дана одлучио да 6 бригаду пребаци из долине Зете у рејон Мојковца, ради ојачања одбране на томе сектору.

Са албанским јединицама, на сектору Куча, није било још никакве корисне ни тактичке ни оперативне везе. Оне су се кретале тешким и непознатим тереном по врло лошем времену, хладноћи и магли.

На отсјеку 7 бригаде су снаге 22 њемачке дивизије све јаче надирале према Мојковцу. Због тога је издато наређење 3 батаљону 5 бригаде, који је већ био упућен ка Мојковцу, да посједне положаје на лијевој обали Таре, а 2 батаљону 7 бригаде да се наслони на Бјеласицу. Наређено је да се мост на Тари сруши.

Двадесет друга њемачка дивизија није чинила никакав покушај да се уз Лим пробија према Беранама, услијед чега су наши штабови закључили да на том правцу неће више ништа ни предузимати. Штаб 7 бригаде је наредио овога дана своме 2 батаљону да, у заједници са 3 батаљоном 5 бригаде, и даље остане у рејону Мојковца. Два ба-

[13] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

ПРОБОЈ 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА ПРЕКО ВЈЕТАРНИКА
И ПРОДОР 22 ЊЕМАЧКЕ ДИВИЗИЈЕ ДО МОЈКОВЦА
4 – 10. 12. 1944
ПРИЈЕПОЉЕ
ПЉЕВЉА
Камена Гора
3 СБР
БРОДАРЕВО
Јасен
Озрен
ЖАБЉАК
ТАРА
Дурмитор
Шаховићи
22 ПД
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Затон
3/7 БР
Синајевина
Војник
ШАВНИК
Мојковац
7 БР
Бразава
Два ПБ/6 БР
3/5 БР
Бјеласица
КОЛАШИН
БЕРАНЕ
Црквине
1/5 БР
Матешево
НИКШИЋ
Међуријечје
Мораково
АНДРИЈЕВИЦА
Пајков Вир
Комови
Богетићи
6 БР
Прекорница
МОРАЧА
ЗЕТА
2 и 4/5 БР
Лијева Ријека
10 БР
1 и 3/5 БР
Вјетарник
Жијово Пл.
ДАНИЛОВГРАД
3/6 БР
ПЛАВ
ГУСИЊЕ
Кучи
Биоче
СПУЖ
1 БР
Плана
21 К
9 БР
ПОДГОРИЦА
СКИЦА 65
0 5 10 15 20 КМ

таљона 7 бригаде са командантом бригаде налазила су се на положајима изнад с. Прилоге и с. Брзаве, а један батаљон изнад с. Дубова (7 км ј—и од Бијелог Поља). Другом батаљону је наређено да, у случају потребе, извуче своје снаге према Бјеласици са задатком да спријечи Нијемцима ширење на томе правцу, десном обалом Таре. Први, 3 и 4 батаљон 7 бригаде имали су, у борбама са 22 њемачком дивизијом, до 7 децембра, 30 мртвих и 60 рањених.[14]

Сјеверно од 7 бригаде је 3 санџачка и даље стално водила борбу.

По наређењу Штаба 3 дивизије, 3 батаљон 5 бригаде, који је био прешао на десну обалу Таре у рејону Мојковца, повратио се 8 децембра на лијеву обалу, срушио позади себе мост на Тари, и заузео положај на линији с. Подбишће — Боровњачки Крш — с. Горња Поља, са задатком да спријечи непријатељу форсирање Таре. Нијемци су покушали прелаз, али су били одбијени уз губитке од 8 мртвих и 12 рањених.[15]

На правцу Матешева Нијемци су имали ограничене успјехе.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ДАНИЛОВГРАДА И ДЕЈСТВА 9 И 10 ДЕЦЕМБРА

(Скица 65 и 66)

По избијању непријатеља на Вјетарник, 10 бригада је добила задатак да своја два батаљона оријентише лијевом обалом Зете правцем с. Марковићи — с. Радећа. Тамо су упућени 3 и 5 батаљон. Пошто је већ било сасвим очевидно да се непријатељ извлачи према долини Таре, наше снаге су предузеле рашчишћавање комуникације Никшић — Даниловград ради привлачења артиљерије за напад на овај гарнизон и даље према Подгорици.

Ноћу 8/9 децембра су Даниловград напале јединице 10 црногорске и 1 бокељске бригаде, али су због кише и магле изгубиле додир са непријатељем који је ово искористио и извукао се у правцу Подгорице. 9 децем-

---

[14] Штаб 7 бригаде, К. оп. бр. 80 од 7. 12. 1944 у 14 ч.; 3/3, 759.

[15] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

бра изјутра су јединице ове двије наше бригаде ушле у Даниловград и прешле у гоњење непријатеља. Првом батаљону 10 бригаде пошло је за руком да пресијече отступницу једном њемачком заштитном одјељењу, јачине 29 војника, и да га уништи.

Непријатељ се задржао на линији Спуж — Височица (триг. 153).

Десета бригада је избила са 1 и 2 батаљоном на линију Јастреб — Косић наслањајући се десно на 1 бокељску бригаду, док је њен 4 батаљон избио на линију Доње Село — Мартинићи, наслањајући се на 3 и 5 батаљон.[16]

Током 9 децембра је чело 21 њемачког корпуса продрло низ Тару до Јабуке, али није успјело да уђе у Матешево. Наше јединице су извршиле противнапад у циљу обухвата непријатељских снага које су се биле највише истакле и њиховог отсијецања од главнине, али услијед мећаве и непроходног земљишта, као и слабе повезаности, овај противнапад није успио.[17]

Два батаљона 6 бригаде су била на путу из долине Зете на лијеву обалу Таре у рејону Мојковца, гдје је Нијемцима пропао још један покушај да форсирају Тару. У рејону Равне Реке снаге 22 њемачке дивизије углавном су мировале дуж комуникације, држећи Превијанску Косу.

На правцу Вјетарник — Матешево су предњи дијелови 21 њемачког корпуса избили ноћу 9/10 децембра у Јасен. Идућег дана је пао снијег и стегла још већа хладноћа. Одмах послије свануће, 10 децембра, Штаб 5 пролетерске бригаде је наредио 1 батаљону да изврши противнапад. Послије тешке борбе, овај је батаљон повратио Јасен, нанијевши Нијемцима губитке од 12 мртвих и преко 20 рањених, а сам је имао 2 мртва и 4 рањена. Други батаљон ове бригаде се одмарао у рејону Бошковића Пилане (5 км с—з од Матешева), а једна његова чета је држала Островицу, док је 4 батаљон држао положаје на линији с. Планиница — Букова Пољана и бункере сјев. од Матешева.[18]

---

[16] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[17] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

[18] Релације 5 пролетерске бригаде од 1—15. 12. 1944; 12/3, 758.

(Војни музеј ЈНА)

Пребацивање 6 црногорске ударне бригаде из долине Зете у долину Таре — децембра 1944

(Војни музеј ЈНА)

(Д. Гаговић)

Борци 5 црногорске пролетерске бригаде јуришају на непријатеља у рејону Вјетарника новембра 1944

НАШИ ПРОТИВНАПАДИ У ДОЛИНИ ТАРЕ 10 ДЕЦЕМБРА И ДЕЈСТВА НА ОСТАЛИМ СЕКТОРИМА

(Скица 65 и 66)

Пошто су наше јединице, послије непријатељског пробоја преко Вјетарника, углавном прешле у одбрану, Штаб 3 дивизије, да би преузео иницијативу и нанио непријатељу што више жртава, наредио је општи противнапад. Почетак противнапада предвиђен је за 10 децембар у 10 часова. На основу тог наређења штабови бригада су донијели одлуке за дејства бригада.

Штаб 5 пролетерске поставио је овакве задатке батаљонима:

— 1 батаљон настоји да током 9 децембра одржи положај Островица — Караданске Стране — Јасен — Заглина и да тај положај држи у току идућег дана до почетка напада.

— 2 батаљон, током 9 и ноћи 9/10 децембра, врши припреме за покрет правцем Црна Пољана — Островица, одакле прелази у напад на непријатеља у рејону Марковића Лаз (к 1400) — Јабука. Услијед непроходности терена батаљону се наређује да напада само са стрељачким четама, а да митраљеску чету остави на к 1058 и к 1246 (рејон засеока Црна Пољана), док бацаче, са бацачким одјељењем 4 батаљона, оставља на положајима у рејону Планинице, са задатком да, уколико буду имали домет, дејствује на рејон Јасен — Јабука, а ако не буду имали домет, онда их пребацити у рејон Лази — Јасен.

— 4 батаљон остаје на досадашњим положајима, а по потреби посиједа положаје на јужном дијелу Планинице.

Батерији топова стављено је у задатак да врши артиљериску припрему која је имала да траје 20 минута.

Штаб бригаде био је у Скрбуши (4 км од Матешева на путу за Колашин).

Противнапад је имао да почне у 10 часова 10 децембра.[19]

По плану Штаба 9 бригаде:

— 2 батаљон напада правцем Котич (триг. 1783) — Расоја — на непријатеља у рејону Пилана Крушчића и

[19] Штаб 5 пролетерске бригаде, Бр. сл. од 9. 12. 1944 у 14.45 ч.; 25/2, 758.

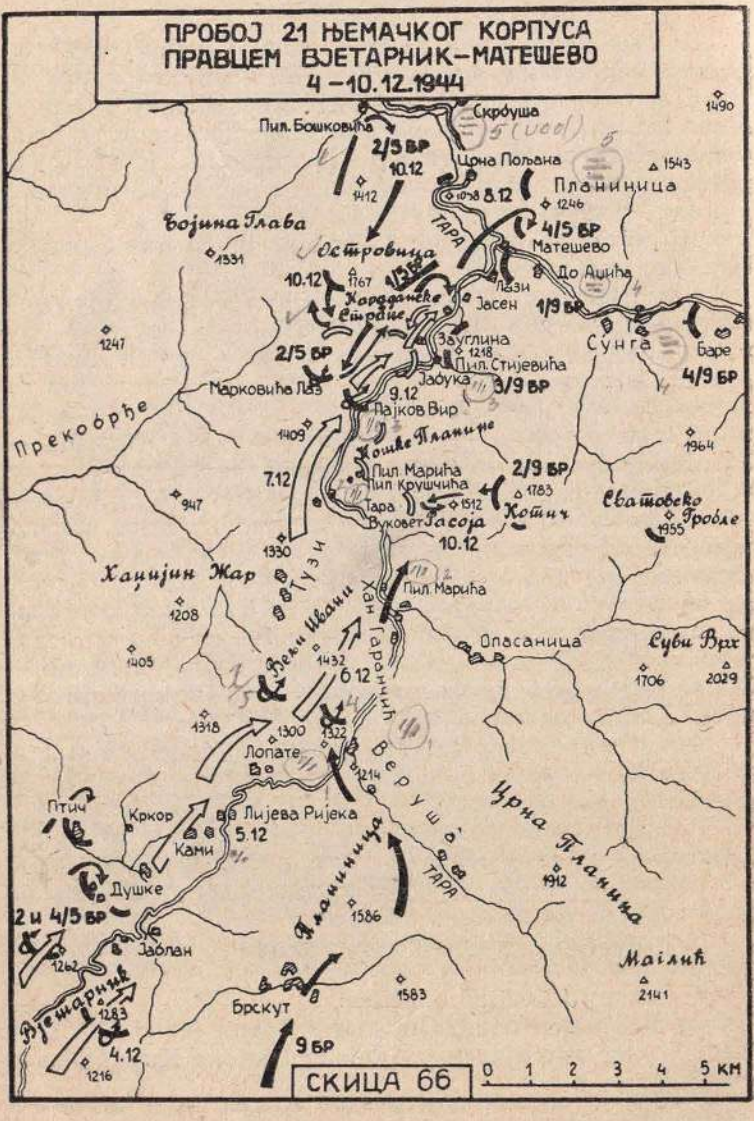
ПРОБОЈ 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА ПРАВЦЕМ ВЈЕТАРНИК–МАТЕШЕВО 4–10.12.1944
Скробуша
Пил. Бошковића
2/5 БР
10.12
Црна Пољана
Планиница
8.12
4/5 БР
Матешево
До Ацића
Бојина Глава
Островица
Лази
Јасен
1/9 БР
Кораћанске Стране
Зауглина
Пил. Стијевића
Сунга
Баре
4/9 БР
2/5 БР
Марковића Лаз
Јабука
3/9 БР
9.12
Пајков Вир
Прекобрђе
Кошке Планине
Пил. Марића
Пил. Крушчића
2/9 БР
7.12
Тара
Вуковет
Гасоја
Котич
10.12
Сватовско Гробље
Хаџијин Жар
Тузи
Ђеки Ивани
Хан Гаранчић
Пил. Марића
Опасаница
Суви Врх
6.12
Лопате
Веруша
Црна Планина
Птич
Кркор
Лијева Ријека
Ками
5.12
Душке
2 и 4/5 БР
Јаблан
Планиница
ТАРА
Маганик
Вјетарник
Брскут
4.12
9 БР
СКИЦА 66
0 1 2 3 4 5 КМ

Тара Вуковет, остављајући једну своју чету на линији Сватовско Гробље (к 1955) — Котич (триг. 1783), са задатком да затвара прилазе од Опасанице. Бацач и митраљезе поставља на Расоју (к 1512).

— 3 батаљон, ако му успије да током 9 децембра одржи своје положаје, напада непријатеља у рејону Јабука — Пајков Вир и Кошке Плани, а у случају да га непријатељ потисне са садашњих положаја, треба да га нападне на положају Јасен — Зауглина — Пилана Стијевића — Јабука — Пајков Вир.

— 1 батаљон, са двије стрељачке и митраљеском четом, посиједа бункере јужно од Матешева и служи као прихват батаљону који напада непријатеља на линији Јабука — Пајков Вир — Кошке Плани, а једну чету даје 3 батаљону као појачање.

— 4 батаљон у рејону с. Баре као бригадна резерва.

— бацачи 1, 3 и 4 батаљона потпомажу напад својих батаљона из рејона к 1218.

Штаб бригаде се налазио у засеоку До Аџића.

Противнапад је имао да почне у 9 часова.[20]

Одређени дан за напад (10 децембар) освануо је врло ружан: у киши и снијегу. Из 9 бригаде је промрзло 4, а утопило се 3 борца. Резултати јуче запланираног противнапада нијесу већ и због самог таквог времена могли да буду велики, а да и не говоримо о утицају неупоредивог односа снага. Непријатељ је одбио овај противнапад, иако уз велике губитке, али није успио да се пробије ка Матешеву.

На Мојковцу су дијелови 22 њемачке дивизије опет покушали да форсирају Тару и опет претрпјели губитке па одустали. На основу наређења Штаба 3 дивизије од истога дана, Штаб 7 бригаде је наредио своме 2 батаљону да и даље остане на положајима Букова Глава (к 1265) — Туријак (к 1904) и активно дејствује у бок непријатеља у рејону Мојковца, садејствујући тако 3 батаљону 5 пролетерске бригаде, као и батаљонима 6 бригаде, који су се већ налазили у рејону Поља и спречавали Нијемцима пријелаз преко Таре на томе правцу. На отсјеку Бјеласица — Брзава — Дубово, гдје су били остали батаљони 7 бригаде, Нијемци су за посљедња два дана били потпуно пасивни.[21]

---

[20] Штаб 9 бригаде, О. бр. 53 од 9. 12. 1944 у 14 ч.; 11/1, 760.
[21] Штаб 7 бригаде, К. оп. бр. 81 од 10. 12. 1944; 4/2, 759.

У долини Зете су се борбе водиле око Спужа и Вељег Брда. Трећи и 5 батаљон 10 бригаде избили су на положаје Стијена Пиперска — Радећа — Петровићи — р. Морача. Четврти батаљон је, у садејству са неким дијеловима Зетског одреда, овладао извјесним положајима, али се морао повући. Непријатељ је овдје имао 30 мртвих и 16 рањених.[22]

НОВЕ ОДЛУКЕ ШТАБА 2 УДАРНОГ КОРПУСА

(Скица 67)

Штаб 2 корпуса је наредио, депешом бр. 93 од 10 децембра, Штабу 3 дивизије да прегрупише своје јединице и избјегава „даљњу фронталну упорност", а да напада у циљу отсијецања и уништавања зачеља непријатељских колона.[23] Овим наређењем је пружена још већа могућност 21 њемачком корпусу да се извуче из нашег обруча. Данас нам се то чини недовољно објашњено, као што су нам, уосталом, и многи поступци у борби са окруженим 21 њемачким корпусом, према документима које смо нашли, недовољно јасни. У сваком случају, крајњи исход борбе Другог ударног корпуса са 21 њемачким корпусом, као и читав ток те борбе, чекају објективну историску оцјену, која би могла да оправда извлачење окружених Нијемаца.[24]

Чело 21 њемачког корпуса се 11 децембра пробило до Матешева и одатле упутило извиђачке дијелове према Трешњевику и Колашину. Према Трешњевику су ти дијелови упућени, свакако, само ради заваравања наших снага, јер му не би било цјелисходно да преко Трешњевика иде у долину Лима, када је 22 њемачка дивизија избила на Тару код Мојковца. Истина, четници су, на

[22] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[23] Књига депеша Штаба 3 дивизије; 4/1, 755.

[24] Морам овдје напоменути двије ствари: Прво: овој борби придајем нарочити значај са гледишта оперативно-тактичких искустава која она пружа. Друго: можда ме овдје спутава још свјеже гледање на ову борбу из перспективе Штаба 3 дивизије, што ми никако не доминира закључцима, али ми ни расположива документа не могу пружити неку ширу перспективу. Међутим, тежња ми је била да на ову операцију не гледам ни из перспективе 3 дивизије ни Штаба 2 корпуса више него што сам то објективно или субјективно морао.

челу са Павлом Ђуришићем, молили Нијемце да пођу преко Берана. Ваљда су хтјели да спале и оно што нијесу раније успјели или да на неки начин још једном преваре народ у долини Лима, који је већ био пресит четника, њихове власти и силе.

*

Присуство јединица 2 корпуса у Црној Гори, а нарочито у Васојевићима и Кучима, у завршним борбама за ослобођење Црне Горе па и читаве наше земље, одиграло је ону улогу коју су оне имале да одиграју према замисли и плану ВШ. Народ се листом дигао уз наше јединице и чврсто уз њих пригрлио — да га већ нико није могао од нас отргнути. У наше су јединице током читаве 1944 године долазиле све новије и новије масе бораца. Непријатељ није имао више никаквог ни политичког ни војничког ослонца у томе народу.

Никада нећу заборавити ону кишну ноћ 11/12 децембра. Киша је падала као из кабла. Ноћ црна и хладна. Изазвао ме стражар. Преда мном, мало испред прага, стајао је под пљуском дјечак од својих 12 година, а можда је био и млађи, сав мокар. Од црвеног, фарбаног сукна у његовој капи, испод црне деравије, текла је црвена течност низ дјечакове образе и грло, као да је заклан:

— Јеси ли ти начелник? — питао ме је. — Ја сам довео чету.

Морао сам да се зачудим. Какву чету да доведе ово дијете!

Питао сам га какву чету. Он ми је одговорио да је довео чету пионира из Краља да са њом преноси муницију на положај. Наиме, за све ово вријеме борбе са непријатељем, који се пробијао од Подгорице, непрегледне масе народа преносиле су у дугим колонама муницију на леђима са аеродрома у Беранама. Овај дјечак је довео своју чету пионира да и они помогну. Рекао сам малишану да је ноћ и киша, да се не види ништа и нека он своју чету склони негдје у сувоту гдје има ватре; ето, нека уђу код наше пратеће чете, па ће сјутра кад сване, добити муницију. Дјечак ми је одлучно и са призвуком љутине одговорио:

— А како не смета ни мрак ни киша онима тамо — на положају? Ми хоћемо одмах да носимо муницију.

Док сјутра сване, ми можемо бити с оне стране Трешњевика.

Није било друге него да попустим. Један курир Штаба дивизије одвео је чету пионира из Краља у магацин муниције и сваки је малишан добио по једну гранату да носи на положај. Стварно, идућег дана су се ове гранате распрскавале по непријатељу у долини Таре.

Народ у Васојевићима је, иако је тај крај сматран за најјачу четничку тврђаву у Црној Гори, и раније био уз нас, али су непријатељска пропаганда и кољачки метод убјеђивања у исправност издајничке работе успјели да га застраше и обману, те су нам Васојевићи једно вријеме били неприступачни. Међутим, чим су наше јединице тамо чвршће закорачиле, народ им се придружио у борби против оних који су му, између осталих звјерстава, набијали ракље на врат. Због тога није јасно зашто је војвода издајника Павле Ђуришић хтио да још једном сврати своје господаре у долину Лима! Шта је он очекивао од народа који је већ давно био пљунуо и на Павла и на његов рад?

РАД ЈЕДИНИЦА ПО НОВОЈ ОДЛУЦИ КОРПУСА

На основу поменуте депеше Штаба корпуса, Штаб 3 дивизије је донио одлуку да своје јединице повеже дуж бока непријатељске колоне од Матешева до Мојковца, десном обалом Таре. Због тога је наредио да се батаљон 5 бригаде, са лијеве обале, у рејону Мојковца, пребаци на десну и наслони на лијево крило 7 бригаде, које је било на Бјеласици и бранило прилазе Бјелојевићима, куда је непријатељ неколико пута покушавао да заобилазним путем ослободи прелаз преко Таре у рејону Мојковца. На другој страни, Штаб дивизије је предложио да 6 бригада посједне положаје од Колашина до Мојковца, лијевом обалом Таре. Замисао је била да се непријатељ напада у оба бока са циљем да му се наносе губици, и када се осјети да наилази његово зачеље — да се отсјече и уништи.

У долини Таре биле су се прикупиле читава 5 пролетерска, 6 и 9 бригада. Поред тога, једна албанска ди-

визија већ је пристизала из Куча и Брскута на десни бок непријатељске колоне.

Оваква ситуација наводи на помисао да је непријатеља требало подврћи уништавању макар и ту, у уској долини Таре. Међутим, директива Штаба корпуса је предвиђала само оно што смо из ње сазнали. Оваква је директива вјероватно издата у циљу очувања наших јединица од даљих напора и губитака, јер ни једно ни друго није већ било тако мало.

ОПРЕЗНОСТ НИЈЕМАЦА

(Скица 67)

Напуштањем Даниловграда и држањем својих заштитних дијелова на линији Кокоти (8 км ј—з од Подгорице) — Веље Брдо — Спуж, а истуривши чело даље од Матешева, непријатељ је издужио своје снаге и тако учинио осјетљивим своје бокове. Услијед тога су те његове снаге биле много слабије него што су биле онако прикупљене у рејону Подгорице и у долини Зете. Двадесетпрви њемачки корпус је сада био много мање способан за одбрану него раније за напад. Међутим, наше снаге су биле много упорније баш кад је непријатељ био најјачи. Долина Таре и Вјетарник, па онда Подгорица и рејон до Спужа, све је то једна дугачка, али врло уска просторија која би непријатеља могла да гута под одлучним ударцима наших снага. Због тога би пребацивање још једне бригаде из састава Приморске оперативне групе, онда када је пребачена 6 бригада у долину Таре, брзим покретом преко Сињајевине, било од одлучујућег значаја, али само под условом да се та бригада ангажује у офанзивним задацима. Ми бисмо на тај начин могли да у долини Таре имамо довољно јаке снаге које би успјеле да непријатеља испрекидају. Према изјави неких заробљеника, непријатељ је баш тих дана био деморалисан и није му много требало па да се преда. У ово, свакако, не треба вјеровати, јер је 21 корпус знао да му је 22 њемачка дивизија дошла пред нос, али се ипак могло рачунати са деморализацијом људства.

Иако су наше јединице показале невиђену чврстину и упорност у затварању правца према Никшићу и Вјетарнику, ипак због тога не треба да заборавимо ни на

оне наше пропусте који су ишли на руку непријатељу да се извуче према Мојковцу и даље на сјевер. Успјех наших јединица на правцу Никшића, као и почетни успјех на правцу Вјетарника били су, очевидно, знатно умањени резултатом борбе у долини Таре, тј. спајањем 21 корпуса и 22 дивизије.

Нијемци нијесу били сигурни да ће се извући ни када су дошли до Матешева, а нијесу смјели да буду савим сигурни ни када је 21 корпус челом избио у Мојковац. То се види и по томе што је 22 дивизија 11 децембра појачала своја дејства на правцу Пљеваља, свакако ради растерећења на сектору Мојковца. Тога дана се једна непријатељска колона, јачине 700 војника, пробила до Бродарева ка комуникацији Коврен — Пљевља и избила на исту у рејону Матаруге — Коврен (20 км с—з од Бијелог Поља). Међутим, она је била враћена према Комаранима.

На сектору Биоче — Матешево и Бијело Поље — Мојковац јединице 3 дивизије нанијеле су, до 11 децембра, непријатељу губитке од преко 1.000 мртвих и два пута толико рањених. Наши губици су за то исто вријеме износили 155 мртвих и 318 рањених.

У току 12 децембра најистуреније снаге 21 корпуса задржале су се у рејону Матешева не предузимајући ништа сем насилног извиђања према Колашину и Трешњевику.

Штаб 5 пролетерске бригаде наредио је овога дана 1 батаљону да посједне положај Планиница — Трунића До, са задатком да напада комуникацију Матешево — Колашин и затвори правац према Планиници и Падежу. Неборачки дијелови батаљона имали су да буду у Мујића Речинама, а 4 батаљону постављен је задатак да посједне дио Планинице и Букову Пољану са јужним дијелом Врањештице и напада непријатеља у бок спречавајући његове евентуалне покрете из Матешева према Планиници и Врањештици. Батаљону је наређено да повуче своја одјељења из бункера изнад Матешева, а митраљезе да постави у рејон Јаблановог Брда. Позадински дијелови овог батаљона имали су да буду у сјевероисточном дијелу Врањештице. 2 батаљон је имао да дође у Суву Гору, као резерва, с тим да са једном својом четом контролише корито р. Врањештице, а у случају јачег непријатељског надирања овај би се ба-

(Д. Гаговић)

Из јуриша на непријатеља у рејону Колашина децембра 1944

(Војни музеј ЈНА)

Детаљ из борби у рејону Колашина децембра 1944

таљон ангажовао на линији Врањештица — Веље Брдо.[25]

Јединице 37 дивизије су, 12 децембра, успоставиле у рејону Новог Пазара везу са јединицама са Космета.

Сљедећег дана је непријатељ био врло активан на правцу Матешево — Трешњевик, али је морао да одустане од даљег напада, јер је тамо наишао на врло јак отпор јединица 3 дивизије, које су још раније добиле задатак да непријатељу не дозволе пробој према Трешњевику.

На сектору 7 бригаде, у рејону Мојковца, непријатељ је изгубио сваку вољу за даљим форсирањем Таре, али је на лијевој обали Лима овладао положајима Мучница и Туријак, на којима се није дуго задржао, јер су га одатле збациле јединице 7 бригаде. Седмој бригади је наређено да се њен 2 батаљон постави на линију Шишко Планина — Кури Куће и да одатле мањим извиђачким дијеловима контролише правац ка Мојковцу.

Трећи батаљон 5 пролетерске је, из рејона Мојковца, стигао у састав своје бригаде, пошто је на његове положаје у рејону Мојковца била већ стигла 6 бригада. Тако је десно крило 5 пролетерске било на Кључу.

Заштитнице 21 корпуса су се врло упорно браниле у долини Зете на линији Кокоти — Веље Брдо — Спуж, док се његово чело никако није могло пробити од Матешева. Ово би могло да иде у прилог наше раније оцјене да је непријатељ у долини Таре био врло несигуран, нарочито када је осјетио да 22 њемачка дивизија не успјева да форсира Тару у рејону Мојковца.

ВРАЋАЊЕ ДВА БАТАЉОНА 10-ТЕ НА ПРИМОРЈЕ И ДВА БАТАЉОНА 6 БРИГАДЕ У КУЧЕ

У току 13 децембра су 1 и 2 батаљон 10 црногорске бригаде добили задатак да се пребаце у Црногорско Приморје, у рејон Игало — Петровићи, као посадне јединице. Ови су батаљони истога дана напустили своје положаје и кренули у одређеном правцу.[26]

[25] Штаб 5 пролетерске бригаде, Бр. сл. од 12. 12. 1944 у 20.50 ч.; 26/2, 758.

[26] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

13 децембра је Штаб 9 бригаде издао батаљонима заповијест са којом је бригаду подијелио на два дијела, тако да је један задржао на правцу Матешево — Трешњевик, а други упутио на Подгорицу — беспутним и снијегом завијаним тереном источно од комуникације Матешево — Подгорица, уз десни бок снага 21 њемачког корпуса.

Прије но што се упознамо са задацима батаљона 9 бригаде, вриједно је задржати се мало на уводном дијелу заповијести штаба ове бригаде. Наиме, ту наилазимо на одраз раније поменуте депеше Штаба 2 корпуса:

> „Више од двадесет дана Трећа ударна дивизија води тешке и упорне борбе са непријатељем, који покушава да се пробије из Црне Горе у правцу Санџака. Поред свих настојања да непријатеља онемогући у његовој намјери, ипак по цијену великих жртава по њега, непријатељ је успио да се пробије до Матешева. Ово пробијање условила је појава њемачке колоне од правца Пријепоље—Бијело Поље—Мојковац. Појава ове колоне и исцрпљеност наших јединица у тешким борбама по врло рђавим елементарним непогодама, натјерало нас је да одустанемо од фронталне борбе и да се поставимо у бок непријатеља уништавајући поједине његове дијелове..."[27]

Највјероватније је да је овакво објашњење ситуације Штаб 9 бригаде учинио на основу тумачења које је дао Штаб 3 дивизије у некој својој заповијести, са којом овдје не располажемо. Да је ова претпоставка тачна види се и по томе што је Штаб 9 бригаде саопштио својим батаљонима распоред и задатке 5 пролетерске и 6 и 7 ударне бригаде. Пошто не располажемо са одговарајућом заповијешћу Штаба 3 дивизије, а нужно је знати задатке тих бригада, износимо их у интерпретацији Штаба 9 бригаде, по којој:

— 5 бригада треба да посједне линију Кључ — Мујића Речине — Јабланово Брдо са задатком да врши нападе у десни бок колоне 21 њемачког корпуса који се пробијао низ Тару;

— 6 бригада да заузме положај на лијевој обали р. Таре, углавном низводно од Колашина, на линији Црквина — Липово — Штитарица — Поља са задатком сличним задатку 5 пролетерске бригаде на супротној обали;

---

[27] Историјат 9 бригаде. — Арх. ВИИ.

— 7 бригада остаје на положајима између Таре и Лима, растегнута низ десни бок непријатеља од Мојковца до Равне Реке, са задатком сличним онима прве двије бригаде.

Интересантна је подјела 9 бригаде на два дијела, а нарочито одвођење њена два батаљона на сектор Подгорице. Ово је вјероватно била надокнада за скидање батаљона 10 црногорске бригаде са тог фронта.

Задаци батаљона 9 бригаде су били:

— 2 батаљона: да смијени, до 15 часова 14 децембра, јединице 4 батаљона, са задатком да не дозволи продирање непријатеља правцем Матешево — Трешњевик;

— 3 батаљона: да остане на истим положајима, са задатком као и 2 батаљон;

— 1 и 4 батаљона: да се, у току 14 децембра, прикупе код Штаба бригаде у рејону Хана Дрндарског (8 км по комуникацији и. од Матешева), а одатле ће 15 децембра у 7 часова предузети покрет правцем Трешњевик — Цмилица (2,5 км ј. од Трешњевика — Штавна — Жиљско Брдо — Варда — Катун Царино — Сумор — Курлај — Козељ — Катун Бушат — Мокро (изворни дио Таре) — Загон — Горње Стравче (8 км ј—з од Мокрог).

Најнижа тачка коју ови батаљони треба да савладају уморни, по снијегу, вијавици и ниској температури јесте к 1782, ј. од Жиљског Брда, а највиша к 1981 (Козељ). Задатак ова два батаљона је издат усмено члановима Штаба бригаде који су са њима пошли на овај пут, али о томе задатку немамо података.

Челне јединице 21 њемачког корпуса покушале су и 14 децембра да се пробију према Трешњевику али и овога пута без успјеха. Међутим, овога пута је непријатељ свој главни напад усмјерио на Планиницу, којом је овладао, и тако открио праву намјеру да се пробија према Колашину. Непријатељ је овладао и Островицом на лијевој обали Таре, а на правцу Колашина пробио се до Црне Пољане.

Сви покушаји 22 њемачке дивизије у рејону Мојковца да овлада извјесним положајима према Бјеласици, остали су без успјеха.

Дијелови Зетског ПО у заједници са албанским јединицама ослободили су Тузи, на комуникацији Скадар — Подгорица, и наставили са нападима према Подгорици.

Чело 21 њемачког корпуса је продрло у Колашин 15 децембра, али је интересантно да није смањило нападе према Трешњевику. Тиме је тај корпус хтио да веже наше снаге на своме десном боку како би се лакше пробијао низ Тару.

У Санџаку није било промјена, сем што су у рејон Сјенице избиле јединице 22 српске дивизије и ухватиле везу са јединицама 37 дивизије. Њихов заједнички правац дејства је био Сјеница — Пријепоље.

У току 16 децембра је чело 21 њемачког корпуса напало јединице 6 бригаде које су држале положаје на лијевој обали Таре у рејону Колашина, и то Бабљак и Марково Брдо. На правцу Трешњевика ослабио је непријатељски напад, а у рејону Матешева су се прикупљале јаче њемачке снаге и четници.

Распоред 5 пролетерске бригаде овога дана је био:

— 1 батаљон — с. Изласци — Мујића Речине;

— 4 батаљон — Јабланово Брдо;

— 2 батаљон — Доња Врањештица — к 1162;

— 3 батаљон у резерви у рејону Гњилог Потока.

Задатак бригаде је био: затварање правца Матешево — Трешњевик и дејство у десни бок Нијемаца на правцу Матешево — Колашин.[28] На лијевом крилу 5 бригаде држали су положаје 2 и 3 батаљон 9 бригаде.

ОСЛОБОЂЕЊЕ СПУЖА И ДЕЈСТВА НА ОСТАЛИМ СЕКТОРИМА 16 И 17 ДЕЦЕМБРА

(Скица 67)

У току 16 децембра 4 батаљон 10 бригаде овладао је Височицом (код Спужа), на лијевој обали Зете, при чему је непријатељ имао 18 мртвих. Једновремено са овим су јединице 1 бокељске бригаде избиле на Веље Брдо, у долини Зете, а други њени дијелови су, у заједници са јединицама Ловћенског и Зетског одреда, заузели Кокоте (8 км ј—з од Подгорице) и Љешкопоље. Тиме је био угрожен Спуж који је послије краће борбе ослобођен. Трећи и 5 батаљон 10 бригаде напали су непријатељски положај Церовице — Вуковићи — Ве-

[28] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—31. 12. 1944; 13/3, 758.

жешник — Мрке.[29] На бојишту је непријатељ овога дана, на сектору 10 бригаде, оставио преко 100 мртвих.

Од 16 децембра се непријатељу у долини Таре јако журило. Он је 17 децембра овладао Марковим Брдом и наставио пробијање према Мојковцу, иако на сектору 7 бригаде није било промјена. На сектору 37 дивизије једна непријатељска колона успјела је да се пробије од Бродарева до с. Драшковине (11 км ј—з од Бродарева).

У рејону Матешева Нијемци нијесу испољили никакву нарочиту активност према 5 и 9 бригади. Батаљони 5 пролетерске су вршили притисак на непријатеља на отсјеку Планиница — Матешево и нанијели му губитке од 6 мртвих и 8 рањених, док су они имали 1 мртвог и 1 рањеног.[30]

На сектору Подгорице су јединице Приморске оперативне групе и партизански одреди овладали Казновицом и продрли у предграђе Подгорице још за дана. Тај успјех су постигли 4 батаљон 10 бригаде и једна чета 3 батаљона исте бригаде, гонећи непријатеља лијевом обалом Зете, док су 5 батаљон и двије чете 3 батаљона овладали појединим доминантним тачкама на положајима: Церовица, Вуковићи, Мрке. Губици непријатеља су били: 38 мртвих и 20 рањених.

Батаљони (1 и 4) 9 бригаде, на путу од Трешњевика за Куче, избили су у рејон Орахова (Кучи). Јединице албанске НОВ налазиле су се на линији Убли — Кржања — Брскут — Веруша — Опасаница и током дана водиле жестоку борбу на комуникацији Биоче — Матешево у рејону Веруше.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ПОДГОРИЦЕ

(Скица 67)

На сектору Подгорице је 18 децембар прошао углавном у припремама за посљедњи налет на ову варош. Ноћу 18/19 децембра су 1 бокељска бригада и јединице Ловћенског и Зетског одреда успјеле да се пребаце преко Мораче и да започну борбу у самом граду. Ове

[29] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

[30] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—31. 12. 1944; 13/3, 758.

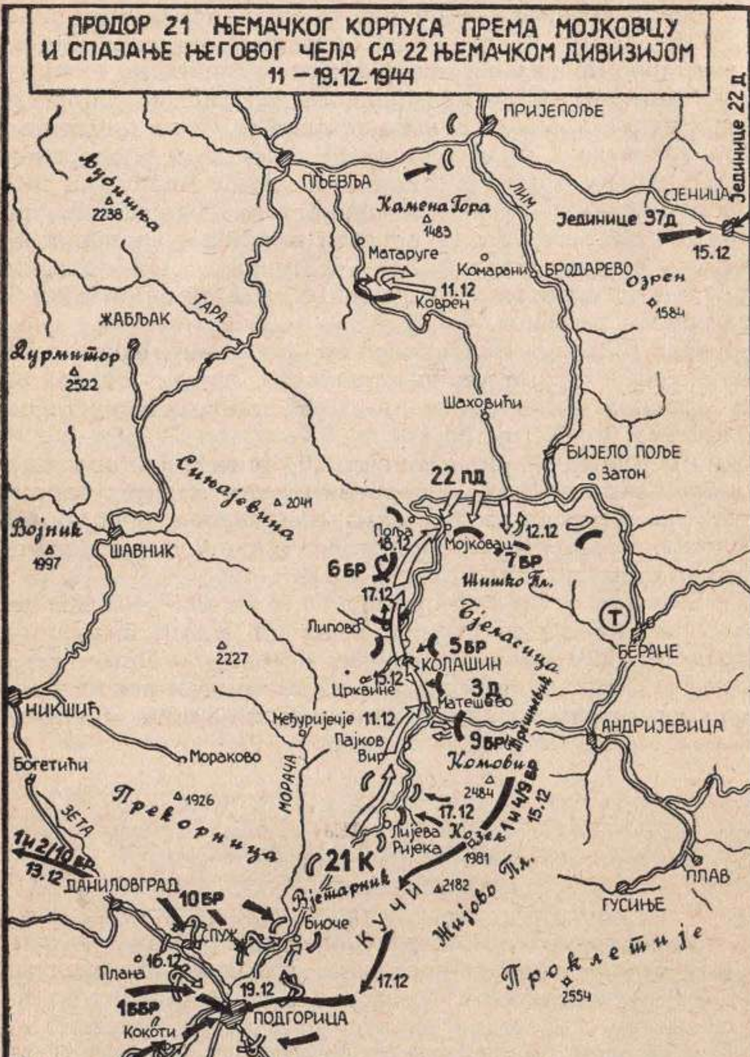
ПРОДОР 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА ПРЕМА МОЈКОВЦУ И СПАЈАЊЕ ЊЕГОВОГ ЧЕЛА СА 22 ЊЕМАЧКОМ ДИВИЗИЈОМ
11 – 19.12.1944
ПРИЈЕПОЉЕ
Јединице 22 д
ПЉЕВЉА
Камена Гора
1483
ЛИМ
СЈЕНИЦА
Јединице 97д
15.12
Љубишња
2238
Матаруге
Комарани
БРОДАРЕВО
Озрен
1584
11.12
Коврен
ТАРА
ЖАБЉАК
Дурмитор
2522
Шаховићи
Сињајевина
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Затон
22 пд
2041
Војник
1997
ШАВНИК
Поља
18.12
Мојковац
12.12
6 БР
7 БР
Ђишко Пл.
17.12
Липово
Бјеласица
2227
5 БР
КОЛАШИН
БЕРАНЕ
15.12
Црквине
3 д
Матешево
НИКШИЋ
Међуријечје
11.12
Пајков Вир
АНДРИЈЕВИЦА
9 БР
Трешњевик
Мораково
Боготићи
Комови
2484
ЗЕТА
МОРАЧА
17.12
Прекорница
1926
Лијева Ријека
Козеѓ
1 и 4/9 БР
15.12
1981
1 и 2/10 БР
13.12
21 К
Вјетарник
2182
ДАНИЛОВГРАД
10 БР
КУЧИ
Жијово Пл.
ПЛАВ
ГУСИЊЕ
Биоче
СПУЖ
Проклетије
16.12
Плана
19.12
17.12
2554
1 БР
ПОДГОРИЦА
Кокоти
Тузи
РИЈЕКА ЦРНОЈЕВИЋА
СКИЦА 67
0 5 10 15 20 25 КМ

исте ноћи, око 23 часа, ушли су са правца Куча у Подгорицу 1 и 4 батаљон 9 бригаде. Идућег дана, 19 децембра, ослобођена је до темеља срушена Подгорица.

Трећи, 4 и 5 батаљон 10 бригаде предузели су, 19 децембра, напад и на непријатељске положаје Г. Мрке — Вежешник — Рогами, и на мост у Смоковцу и скоро успјели да овладају овим положајем. У току 20 децембра, око 11 часова, 3 батаљон 10 бригаде освојио је Вежешник и одбацио непријатеља према Биочу. Са Вежешника је дијелом снага садејствовао 5 батаљону при заузимању с. Д. Мрке. Четврти батаљон је прешао на лијеву обалу Мораче.

У овој су борби батаљони 10 бригаде нанијели непријатељу велике губитке и заробили 40 његових војника. Заплијењено је: 1 противтенковски топ, 10 митраљеза, 1 тешки бацач, 2 пушкомитраљеза, 50 пушака, 4 камиона и друго. Наши губици су били: 1 мртав и 3 рањена.

Избијањем у рејон Биоча, 10 бригада је завршила свој кратак али јуначки борбени пут на коме је, у садејству са осталим јединицама Приморске оперативне групе и 3 црногорске ударне дивизије, донијела слободу Црној Гори од Котора до Мораче.

Послије овога, 10 бригада[31] је добила задатак да своја три батаљона (пошто је два већ раније била упутила у Црногорско Приморје), пребаци у Црмницу и Крајину, са задатком да очисти ту просторију од преосталих четничких група. Отада она није више учествовала у гоњењу 21 њемачког корпуса.[32]

ЗАВРШНА ДЕЈСТВА

(Скица 67 и 68)

У рејону Мојковца се, 18 децембра, спојило чело 21 њемачког корпуса са 22 дивизијом. На тај начин је непријатељ, послије дуге борбе у окружењу, успио да обезбиједи коначно извлачење из нашег обруча.

---

[31] Од свога формирања до 31 децембра 1944 године ова бригада је нанијела огромне губитке непријатељу и заплијенила велику количину разне опреме. (Види документ: Штаб 10 бригаде, Пов. бр. 98 од 10. 6.; 3/11, 398.)

[32] Историјат 10 бригаде. — Арх. ВИИ.

И поред уважавања свих оних војно-политичких обавеза које је 2 корпус имао према Приморском сектору, 21 њемачки корпус је могао да прође много горе, ако не и да буде потпуно уништен, само да су наши штабови, особито Штаб корпуса, на вријеме правилно процијенили ситуацију и благовремено извршили прегруписање снага са циљем преношења тежишта одбране — кад се већ читава наша борба са окруженим 21 њемачким корпусом развијала поглавито у духу одбране — из долине Зете у долину Таре. Ово је требало урадити бар када је већ било јасно да се непријатељ одлучио за пробијање ка долини Таре. Могло се учинити нешто више и од стране наших јединица из рејона Сјенице, бар посљедњих дана, прије него што је 22 њемачка дивизија успјела да прихвати 21 корпус на Мојковцу.

На комуникацији Подгорица — Колашин непријатељ је уништио сва своја тежа возила, а позади себе је дигао у ваздух и најмањи мост.

Штаб 2 корпуса је наредио 6 бригади да се пребаци на десну обалу Таре и да дејствује од Коврена у правцу Мојковца и Бијелог Поља. Непријатељска колона, која је 17 децембра била успјела да се пробије од Бродарева у рејон Драшковина — Лековина, на комуникацији Мојковац — Пљевља, одбачена је у току дана.

Дејство албанских јединица на комуникацији Вјетарник — Матешево било је врло ефикасно у рејону Лијеве Ријеке, гдје су ове јединице неколико пута прекидале непријатељски саобраћај и ометале његово уредно повлачење.

У вези са задатком 6 бригаде да пређе на десну обалу Таре, Штаб корпуса је наредио да њене положаје, на лијевој обали ове ријеке, прими 1 бокељска бригада.

Распоред јединица у Црној Гори на дан 20 децембра био је сљедећи:

— Приморска оперативна група, без 10 бригаде, која је добила задатак да се пребаци у Црногорско Приморје, налазила се западно од комуникације Биоче — Матешево — Колашин — Мојковац;

— 6 албанска дивизија источно од комуникације Лијева Ријека — Матешево;

— 3 црногорска дивизија источно од комуникације Матешево — Колашин — Мојковац — Бијело Поље.

(Д. Гаговић)

Једна улица Подгорице крајем 1944. На слици група бораца 1 бокељске бригаде

(Д. Гаговић)

Прва бокељска бригада прелази преко порушеног
моста на Морачи код Подгорице крајем 1944

Даље на сјевер, на десној обали Лима, била је 5 албанска дивизија на отсјеку Бијело Поље — Бродарево, а још сјеверније од ове 22 српска дивизија на линији Јадовник — Пријепоље — Бистрица. Даље на сјевер биле су неке јединице 37 дивизије.

По писменом извјештају Штаба 22 српске дивизије, од 20 децембра, ова дивизија је са свим својим снагама била упућена основним правцем Сјеница — Бродарево и ка Бијелом Пољу. Она је имала намјеру да 22 децембра нападне непријатељске снаге на десној обали Лима, а послије и на само Бијело Поље. У вези са овим је Штаб 22 дивизије предложио Штабу 3 дивизије да се њени дијелови пребаце са десне на лијеву обалу и отуда садејствују. Штаб 22 српске дивизије је затим извијестио да је својој 10 бригади наредио да својим лијевим крилом избије на Лим у рејон Затона (ј. од Бијелог Поља).[33]

Непријатељ је наставио ужурбано извлачење из долине Таре.

У току 21 децембра је 7 црногорска бригада ухватила везу са 22 српском дивизијом, па јој је Штаб 3 дивизије наредио да своје батаљоне, који су јој се налазили на десној обали Лима, повуче на лијеву обалу.

Штаб 5 бригаде је наредио свим батаљонима да 21 децембра пређу у напад. Први батаљон је напао на Шљивовицу (к 1370) — Трунића До — Скрбушу. Непријатељ је био изненађен и одбачен са к 1370 и дијела Трунића Дола. Послије краћег времена Нијемци су предузели противнапад и повратили изгубљене положаје.

Губици непријатеља у овој борби са 1 батаљоном 5 бригаде били су: 17 мртвих и 30 рањених, док је 1 батаљон имао 3 рањена.

Четврти батаљон је напао Планиницу и успио да овлада појединим тачкама, али је морао да их напусти.

Губици непријатеља су били: 7 мртвих и 10 рањених, а наши 1 мртав и 4 рањена.

Други батаљон је напао непријатеља на отсјеку Сунга — к 1102 — к 1698. Борба је трајала читав дан. Батаљон је успио да овлада к 1698 гдје су Нијемци

[33] Штаб 22 српске дивизије, Стр. пов. бр. 80, од 20. 12. 1944; 14/4, 754.

имали 18 мртвих и 20 рањених, а 11 четника је заробљено. Ми смо имали 2 мртва и 10 рањених.[34]

Заштитнице 21 њемачког корпуса на правцу Биоче — Матешево заноћиле су 21 децембра на линији Клопот — Раћи (Рађеси) — Косор.

На овим положајима се непријатељска заштитница задржала и 22 децембра, јер су бочни напади наших јединица дуж цијеле непријатељске колоне умногоме отежавали његово извлачење и наносили му велике губитке. Напуштени терен је био покривен богатим ратним трофејима и великим бројем мртвих непријатељских војника.

Први и 4 батаљон 9 бригаде су, 23 децембра, потисли непријатељску заштитницу из рејона Клопота, овладали овим селом и продужили гоњење према Пелевом Бријегу, којим су овладали 25 децембра, када су се два батаљона 1 бокељске бригаде пребацила са сектора Вјетарника на правац Црквине — Липово.

За ово вријеме је постојала врло слаба веза између јединица 3 дивизије, на десној обали и јединица Приморске оперативне групе, на лијевој обали Таре према Мојковцу. Бочне нападе су изводиле све јединице онако како су сматрале за потребно без нужног садејства са сусједним јединицама.

Током 25 децембра су 1 и 4 батаљон 9 бригаде овладали и Вјетарником, а ноћу 25/26 децембра ослободили су Лијеву Ријеку и избили у с. Лопате.

У току 25 децембра је Штаб 5 пролетерске бригаде израдио план за напад на непријатеља у циљу отсијецања његове заштитнице. По томе плану су 3 батаљон 5 пролетерске и 3 батаљон 9 бригаде имали да врше покрет правцем Баре — Кукино Брдо — Котич — Тара Вуковет, и нападају непријатеља на отсјеку Пајков Вир — Тара Вуковет у циљу отсијецања непријатељских дијелова од његове главнине. Почетак напада је предвиђен за 26 децембар у 14 часова.

Нападу ових батаљона имала су да садејствују и два батаљона 1 бокељске бригаде са правца Тузи — Марковића Лаз.

Батаљони су, по овоме плану, могли да поведу само стрељачке чете са лаким бацачима и противтенковским

---

[34] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—31. 12. 1944; 13/3, 758.

пушкама и, по могућности, по један тешки бацач и један митраљез на сваки батаљон.

Други батаљон 9 бригаде је имао да нападне на к 1102 и к 1598. За овај напад батаљон је имао да поведе митраљеску чету и бацачко одјељење 3 батаљона 9 бригаде. Напад је требао да почне 26 децембра у 18 часова, послије артиљериске припреме од 20 минута. По овлађивању поменутим котама, батаљон треба да развије успјех према комуникацији, постављајући јаче обезбјеђење на заузетим положајима.

Четврти батаљон 5 пролетерске, истовремено са 2 батаљоном 9 бригаде, имао је да напада на отсјек Скрбуша — к 1246, а 1 батаљон 5 бригаде, са двије своје чете, да крене десном обалом Скрбуше и нападне непријатеља у рејону Скрбуша — Трунића До, а са трећом четом да нападне на с. Изласци и Шљивовицу.

Другом батаљону 5 пролетерске наређено је да са једном четом посједне Јабланово Брдо, преузимајући положаје 4 батаљона, а остале дијелове да прикупи у Доњој Врањештици на десној обали Врањештице, и служи као бригадна резерва.[35]

Овај напад је успио утолико што су наше јединице нанијеле непријатељу доста велике губитке, али отсијецање његових заштитница није остварено. Први батаљон је овладао дијелом непријатељских положаја, али је био понова одбачен. Нијемци су овдје имали 25 мртвих и око 35 рањених, а 1 батаљон 3 мртва и 5 рањених. Четврти батаљон је био избио на комуникацију Матешево — Скрбуша, али је непријатељ интервенисао од Колашина и одбацио га са комуникације. Нијемци су имали 15 мртвих и око 30 рањених, а наши 5 мртвих и 14 рањених. Трећи батаљон 5 пролетерске и 3 батаљон 9 бригаде су, беспутном планином, по великој хладноћи и мећави, уз неколико смрзавања, стигли у одређено вријеме, извршили напад и овладали комуникацијом на отсјеку Увач — Пајков Вир.[36]

У даљем гоњењу, 27 децембра, 1 и 4 батаљон 9 бригаде избили су у рејон Увач — Псоглава (к 1335), послије жестоке борбе у којој су се повезали са

---

[35] Штаб 5 пролетерске бригаде, О. бр. 41 од 25. 12. 1944 у 21 ч.; 27/2, 758.

[36] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—31. 12. 1944; 13/3, 758.

3 батаљоном 5 пролетерске и 3 батаљоном 9 бригаде. Том приликом су 3 батаљон 5 пролетерске и 3 батаљон 9 бригаде имали 30 промрзлих.

Јабуку и неке положаје у рејону Матешева, на линији Планиница — Изласци, заузеле су наше јединице 28 децембра. Овога дана, предзору, 5 пролетерска је извршила општи напад. У овоме нападу је најтежу борбу водио и највеће губитке непријатељу нанио 1 батаљон. Он га је напао на положају у с. Шљивовици и брзим обухватом и снажним налетом потпуно изненадио и збунио, употријебивши ручне бомбе. Борба је продужена по дану. Нијемци су били одбачени са својих положаја оставивши 163 мртва и рањена, међу којима и 5 официра, а заробљен је 41 Нијемац. Наши губици су били: 5 мртвих, међу којима и командир 1 чете 1 батаљона Војо Косић, и 7 рањених. Нијемци су, уз јаку подршку артиљерије, извршили противнапад и повратили изгубљене положаје, уз нове жртве од 20 мртвих и 40 рањених.[37]

Заштитница 21 њемачког корпуса била је у мрак, 28 децембра, у Матешеву, па је Штаб 5 пролетерске издао заповијест батаљонима за општи напад, који је предвиђен за послије пола ноћи. Међутим, непријатељска заштитница се повукла из Матешева. Због тога је план за напад нешто измијењен те је напад извршен у 3 часа 29 децембра. Први батаљон је напао непријатеља на отсјеку Изласци — Шљивовица. Борба се развијала преко читавог дана и пренијела се на сљедећу ноћ, када је непријатељ одбачен и 1 батаљон прешао у гоњење правцем Шљивовица — Поље Смаилагића — Дрпе — Башање Брдо. Непријатељ је оставио на бојишту 12 мртвих.

Четврти батаљон је нападао правцем Смрчје — к 1295 и у тешкој борби од неколико часова збацио Нијемце са к 1295 и у садејству са осталим батаљонима прешао у гоњење према Колашину. Нијемци су на к 1295 оставили 18 мртвих, а ми смо имали 1 мртвог и 8 рањених.

Други батаљон је нападао правцем Јабланово Брдо — Планиница — Падеж — Скрбуша — Трунића До, присиливши Нијемце да у Скрбуши оставе неколико

[37] Релација 5 пролетерске бригаде од 15—31. 12. 1944; 13/3, 758.

исправних камиона и топова. У рејону Лугови — Трунића До, непријатељ је дао огорчен отпор, који наши борци нијесу могли сломити током читавог дана. Тек предвече су Нијемци отступили, претрпјевши губитке од 40 мртвих, 80 рањених, а заробљено је 11 италијанских фашиста.

Ослобођењем Колашина у 22 часа завршена је борба која је почела у 3 часа.

Непријатељ је за собом порушио мост на Тари. Јединице 3 дивизије су, услијед преморености и хладноће, прекинули даље гоњење. Непријатељ је и у Колашину, као и на читавом путу од Подгорице до Колашина, оставио огроман ратни материјал.[38]

Штаб 2 корпуса је наредио 29 децембра да се албанске јединице одморе у рејону Лијева Ријека — Јабука, а да се 9 црногорска бригада пребаци на лијеву обалу Таре у рејон Црквина — Липово, због тога што је 1 бокељској бригади наређено да се упути за 6 црногорском бригадом у Санџак.

Број промрзлих у јединицама 3 дивизије растао је из дана у дан.

Послије ових дугих и тешких борби, чији је крај већ пред нама, Штаб 2 корпуса је наредио дивизији да врши припреме за претстојеће задатке, јер ће она учествовати у гоњењу непријатеља даље према Сарајеву.

Посљедњих часова задњег дана 1944 године наше су јединице одбациле и посљедњег непријатељског војника преко Таре у рејону Мојковца. Тиме је била ослобођена цијела Црна Гора. Тим поводом је Штаб 2 корпуса послао сљедећу депешу Врховном команданту:

> **„Борци, подофицири, официри и политички руководиоци II ударног корпуса честитају свом Врховном команданту, народном хероју, маршалу Југославије Ј. Брозу-Титу нову 1945 годину.**
>
> **У протеклој години извојевали смо слободу у Црној Гори и Боки и великом дијелу Херцеговине и Санџака.**
>
> **Спремни смо да у новој години наставимо борбу за потпуно ослобођење свих народа, за коначно уништење непријатеља и за извршење свих задатака који буду постављени пред нас.**

---

[38] Релације 5 пролетерске бригаде од 15—31. 12. 1944; 13/3, 758.

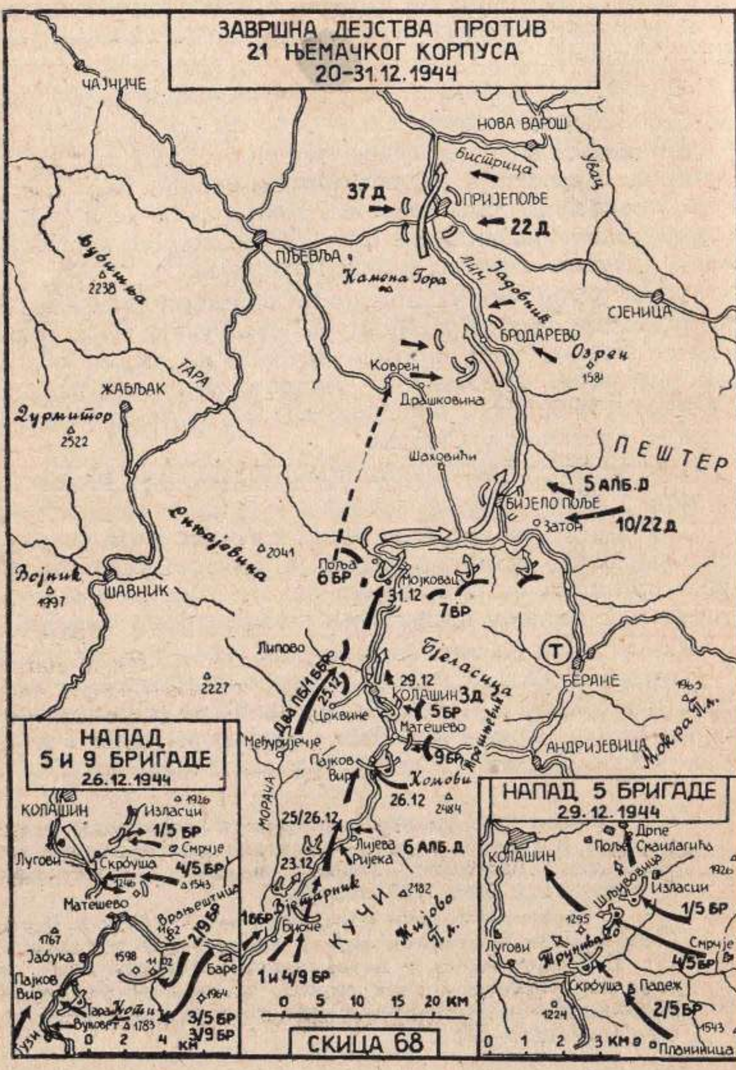

ЗАВРШНА ДЕЈСТВА ПРОТИВ
21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА
20–31.12.1944
ЧАЈНИЧЕ
НОВА ВАРОШ
ПРИЈЕПОЉЕ
37 Д
22 Д
ПЉЕВЉА
Камена Гора
СЈЕНИЦА
БРОДАРЕВО
Озрен
Коврен
Драшковина
ЖАБЉАК
Дурмитор
2522
ТАРА
Шаховићи
ПЕШТЕР
5 АЛБ. Д
БИЈЕЛО ПОЉЕ
Затон
10/22 Д
Пола
6 БР
Мојковац
31.12
7 БР
Војник
ШАВНИК
Липово
Бјеласица
БЕРАНЕ
29.12
КОЛАШИН
3 Д
5 БР
Црквине
Матешево
Међуријечје
Пајков Вир
9 БР
Комови
АНДРИЈЕВИЦА
26.12
25/26.12
6 АЛБ. Д
23.12
Вјетарник
КУЧИ
Биоче
1 и 4/9 БР
0 5 10 15 20 КМ
СКИЦА 68
НАПАД
5 и 9 БРИГАДЕ
26.12.1944
Изласци
1/5 БР
Смрчје
Лугови
Скрбуша
4/5 БР
Врањештица
2/9 БР
Јабука
Баре
3/5 БР
3/9 БР
Вуковрт
0 2 4 КМ
НАПАД 5 БРИГАДЕ
29.12.1944
Дрпе
Поље
Скаилагића
Трмњавица
Падеж
2/5 БР
Планиница
0 1 2 3 КМ

Живио наш велики Маршал, за славу и побједу Народноослободилачке војске, за срећу народа Југославије.“[39]

*

У двомјесечним борбама са окруженим непријатељским снагама у Црној Гори, наше су јединице заплијениле:

топова	41
бацача	35
митраљеза и пушкомитраљеза	376
пушака	3.000
пиштоља	126
метака	3,000.000
ручних бомби	4.700
тромблонских бомби	2.100
мина за бацаче	3.000
радиостаница	15
аутомобила	72 итд.

Уништено је:

тенкова	5
моторних возила	569
топова	16
митраљеза	19 и др.

*

Почетком 1945 године су снаге 2 корпуса, послије прикупљања и сређивања, упућене из Црне Горе у гоњење непријатеља основним правцем Пљевља — Фоча — Сарајево.

ОСВРТ НА ДЕЈСТВА ПРИ ПРОБОЈУ ИЗ ОКРУЖЕЊА 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА

(Скица 69)

За правилну оцјену рада наших јединица које су окружиле 21 њемачки армиски корпус потребна је посебна студија, са проучавањем обимније историске грађе од ове са којом смо ми располагали. Из располо-

[39] Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

живих докумената може се стећи основна слика борбе наших снага против тог њемачког корпуса, али ако се многи моменти који се не могу видјети из ових докумената не расвијетле од стране оних који су у догађајима учествовали и који их боље познају, може се доћи до неправилног суда о нашем успјеху, односно неуспјеху, у овој борби. Једино остају непобитни огроман борбени елан, издржљивост, жилавост и јунаштво које су јединице показале у двомјесечним даноноћним борбама.

Ову борбу, почев од окружења њемачког корпуса па до његовог извлачења долином Таре, можемо подијелити у три фазе.

Прва фаза обухвата вријеме од ослобођења Никшића, Матешева и избијања снага Приморске оперативне групе на море до 14 новембра, када је окружени непријатељ отпочео са покушајима да се пробије у правцу Никшића.

Ова фаза је текла потпуно нормално.

Пошто су му прекинуле све комуникације и оперативне везе на сјевер и сјеверозапад, наше снаге су почеле збијати непријатеља према југу и југоистоку. Са југа су га потискивале, дубоко из Албаније, снаге НОВА. На сјевероистоку и истоку, ослобођењем Метохије и природним склопом Проклетија, прекинуте су му везе са Групом армија „Е“.

Раду наших јединица у овој фази критика не може наћи неке теже замјерке, иако дејства 7 и 9 бригаде на десној обали Лима нијесу била у складу са општим принципима борбе са окруженим непријатељем, што ипак не значи да на ово гледамо шаблонски.

Друга фаза обухвата вријеме од 14 новембра до одлуке Штаба 21 њемачког корпуса да се пробије правцем Подгорица — Матешево — Мојковац.

У овој фази најмаркантније мјесто заузима сјајна одбрана 6 црногорске бригаде, која је својим одлучним и присебним држањем сломила напоре непријатеља на правцу његовог главног пробоја. У овој фази појачаван је обруч на десној обали Зете онако како су пристизале наше јединице из Црногорског Приморја, док се на лијевој обали ове ријеке и Мораче ништа стварно није поправило.

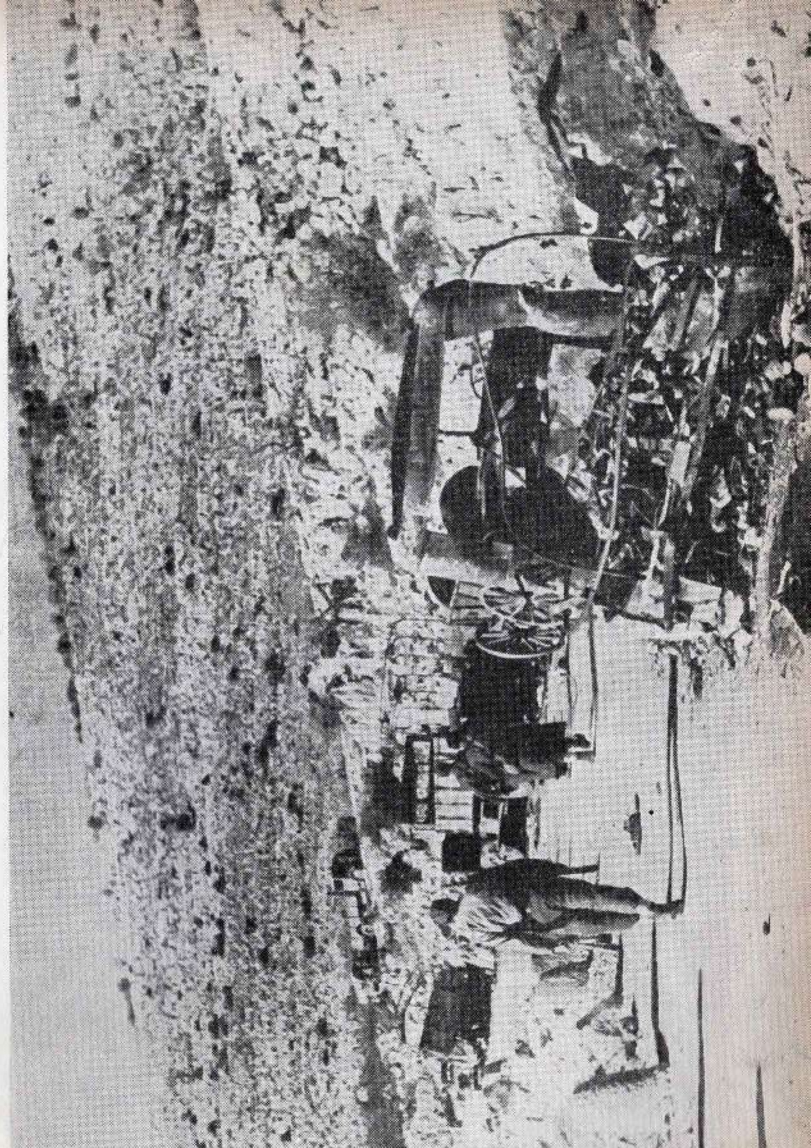

(Војни музеј ЈНА)

Дио уништене технике 21 њемачког корпуса на путу Биоче—Матешево крајем 1944

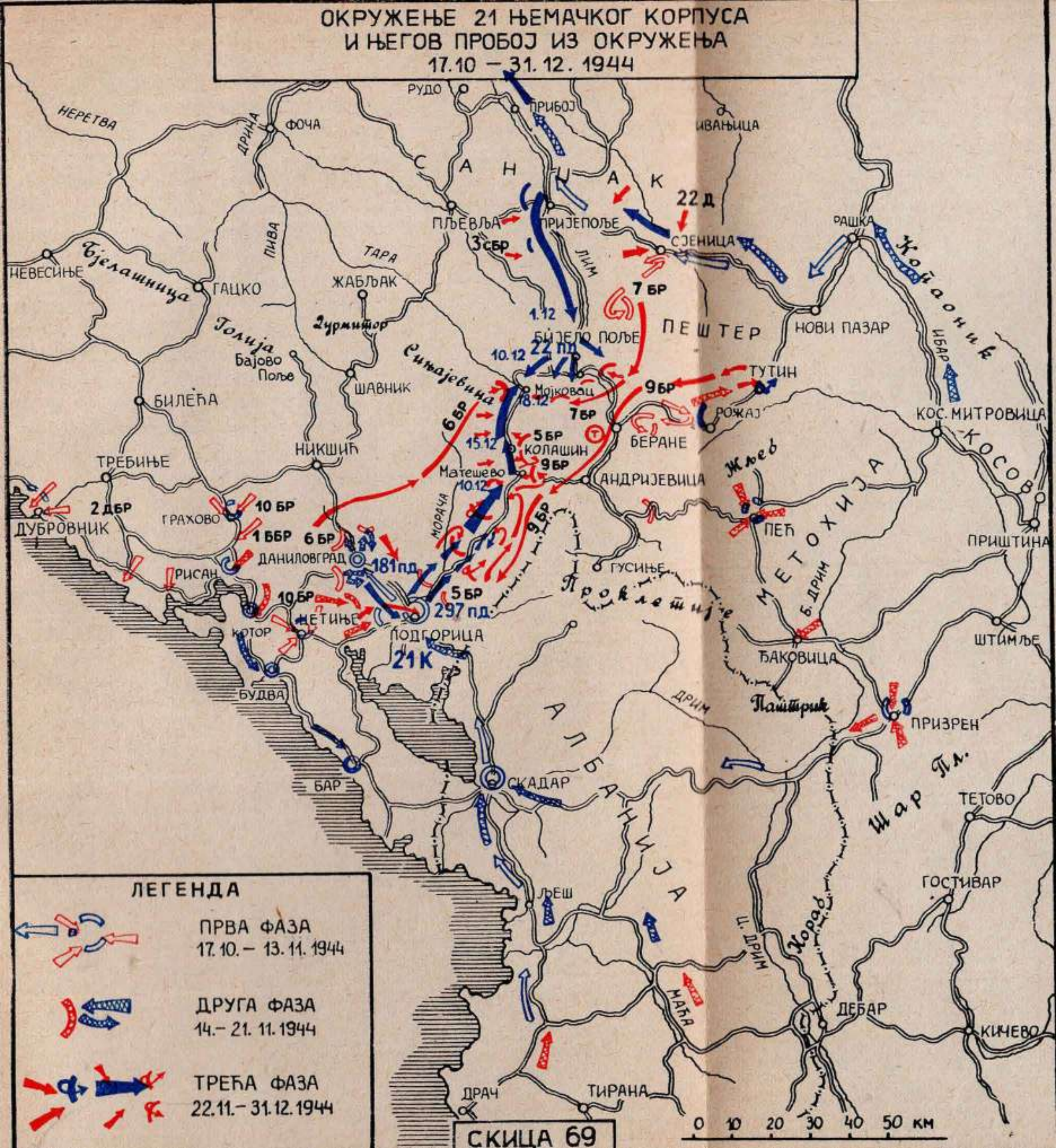

ОКРУЖЕЊЕ 21 ЊЕМАЧКОГ КОРПУСА И ЊЕГОВ ПРОБОЈ ИЗ ОКРУЖЕЊА 17.10 – 31. 12. 1944

СКИЦА 69

Трећа фаза почиње преоријентисавањем непријатеља за пробој правцем Биоче — Вјетарник и траје до краја његовог извлачења.

У овој фази је, изгледа, основно оно што је Штаб 2 корпуса, као што смо то већ видјели, вјеровао, да непријатељ није одустајао од правца Никшића све док није овладао Вјетарником. Међутим, такво увјерење Штаба не може се ослањати на одлуке њемачког командовања, јер је оно своју 22 дивизију скренуло од Пријепоља на Мојковац. Овакво гледање Штаба 2 ударног корпуса довело је до неефикасног и неблаговременог маневра наших снага из долине Зете на правац Подгорица — Матешево. Изгледа да је таква процјена ситуације Штаба 2 корпуса много снажније спутала нужан маневар него потреба за слободним резервама због војно-политичке ситуације у Црногорском Приморју, јер се стварна потреба, као што смо видјели, за употребу тих резерви, указала тек онда када су у Црногорско Приморје послати први батаљони 10 црногорске бригаде.

1 јануара 1945 године су снаге 2 корпуса стајале пред потпуно и часно извршеним свим задацима, које им је, прије годину и по дана, поставио Врховни командант.

КРАТАК ОСВРТ НА ДЕЈСТВА И ЈОШ НЕКА ИСКУСТВА

1

КРАТАК ОСВРТ НА ДЕЈСТВА 2 КОРПУСА У ЦРНОЈ ГОРИ

Дејства, која је у току године и по дана, успјешно изводио 2 ударни корпус на територији Црне Горе и Санџака имају, бесумње, и стратегиски значај. Сама ова територија, по својој величини, претставља широку просторију преко које иду комуникације преко потребне непријатељу, поготову кад се има у виду тешка општа ситуација, у којој се налазио. С друге стране, та се просторија налази у дубини непријатељског распореда те дејства 2 корпуса на њој и са ње претстављају јаку кочницу за слободу непријатељских дејстава. Нашим држањем Црне Горе и Санџака угрожавају се два важна правца за непријатеља: онај уз море и онај долином Ибра. Под околностима присуства наших снага у Црној Гори и Санџаку непријатељ није имао могућности слободног оперативног маневра ни у случају савезничког десанта на обалама Јадранског Мора ни у случају да његове снаге буду принуђене на повлачење из Грчке, Македоније и Албаније. А претстојала је очигледна опасност и од једног и од другог.

Ако се још сјетимо какве је задатке корпус добио и одакле је пошао на извршење тих задатака, увидјећемо да је ово паметно смишљена операција не само за оне услове него и за услове „регуларног" рата који, најмање данас, може да такву операцију искључи. Напротив, он ће је вјероватно и наметати, нарочито кад је у

питању планински терен и присуство освајачких снага у сопственој земљи.

Операције типа ове 2 корпуса могу се сматрати као потпуно савремене и заслужују сваку пажњу. Ова операција уноси у опште карактеристике операција много новога. Јасно је да ми њу не можемо мјерити аршином норми из замаха операција са Источног или Западног фронта.

За нас је овдје важно да је операција успјешно изведена и да је сасвим остварила замисао Врховног команданта у конкретно вријеме и под конкретним условима. Она „мирише" на партизанско ратовање, али улива и потпуно повјерење да би се могла и данас остварити под околностима савременог рата.

Операција 2 корпуса је трајала од половине августа 1943 до 1 јануара 1945 године. А ако је гледамо кроз оно како је планирана, онда је трајала до краја јула 1944 године, јер је тада био онај „погодан моменат" за пробој у Србију.

Овом је операцијом 2 корпус образовао један нови фронт на нашем ратишту. Он је на својој операциској просторији створио нове јединице. Из његовог језгра нарасле су двије дивизије и Приморска оперативна група, ранга дивизије, које су зракасто од центра шириле своја дејства и слободну територију. Корпус је имао и привремене формације јачине три батаљона до двије бригаде. Интересантна је она група од три батаљона која је дејствовала у Црмници. Она се, заправо, звала Ударна група батаљона, али је имала јасан оперативни задатак. Примјер формирања ове групе свједочи о томе да је командовање 2 корпуса врло брзо анализирало и правилно примијенило сасвим свјеже искуство самога корпуса.

Дио снага 2 корпуса имао је и један неуспјех у долини Зете. То је она операција којој је био циљ да ликвидира непријатељски клин, који је почињао од Подгорице, а завршавао се гарнизоном у Никшићу. Клин је, као што смо видјели, ишао долином Зете, а сачињавали су га непријатељски утврђени гарнизони: Спуж, Даниловград, Никшић, и утврђени непријатељски положаји дуж комуникације Подгорица—Никшић. Овај клин је био велика сметња за дејства снага 2 корпуса

према западу и наметала се потреба да се ликвидира. Он је обезбјеђивао непријатељу комуникације: Скадар — Подгорица — Цетиње; Вирпазар — Ријека Црнојевића — Цетиње и комуникације западно од ове, а у исто вријеме је омогућавао брзо успостављање везе између Никшића и Требиња. Снаге 2 корпуса су морале да овај клин заобилазе и да због њега држе фронт и са једне и са друге његове стране, што је гутало велике снаге, а оне су биле нужне за друге задатке, јер се корпус руководио тиме да ће се најтеже бранити ако буде у одбрани. Поред ових разлога за ликвидацију клина дуж долине Зете, у великој мјери је одлучивало и то што је долина Зете врло плодна, те је све намирнице одвлачио непријатељ. — Предузета акција није успјела. Узрок неуспјеха био је неправилан прорачун времена за стизање јединица на полазне положаје и захтјев да се једновремено нападну сви непријатељски положаји.

Послије оне основне операције (продор у Црну Гору и Санџак и освајање територије у овим областима), 2 корпус је извео двије веома крупне.

Прва је она којој је био циљ стварање услова за пробој Оперативне групе дивизија у Србију. Она је трајала три мјесеца и била је испуњена огорченим борбама за одржавање концентрациске просторије Групе и основице са које ће она поћи у пробој за Србију. Борбе за ово одвијале су се по широком луку Требиње — Цетиње — Подгорица — Чакор — Рожај — Бијело Поље — Пљевља.

Друга операција је изведена у циљу окружења 21 њемачког корпуса у рејону Подгорица — Даниловград. За ово окружење требало је благовремено процијенити ситуацију у којој се тај корпус налазио у Албанији и Црној Гори у моменту када су Нијемци морали да се повлаче из Македоније, а нијесу смјели открити свој дугачки лијеви бок, због опасности од десанта са Јадранског Мора. Пошто је Црна Гора била толико времена, сем неколико гарнизона, стално у нашим рукама, а њемачке заштитнице су се извлачиле Качаником, снаге 2 корпуса су избиле на Јадранско Море јужно од Дубровника и рашириле се обалом према југу и сјеверу. Тако је 21 њемачки корпус био окружен.

Други корпус је својим дејствима остварио постављени циљ, овладао је операциским објектом и створио

услове за даља дејства. Он је чврсто стао на непријатељске операциске правце и најахао непријатељској одбрани јадранске обале на леђа. Он је омео па и тукао непријатељске снаге које су имале задатак да га ликвидирају или да преко њега угрозе наше главне снаге. Операције 2 корпуса, развијане на његовој и са његове операциске просторије, носе у себи одлучност, упорност, еластичност маневра и вјештину командовања, а то су оне исте особине које треба да има и „савремена" операција.

У продору 2 ударног корпуса у Црну Гору видимо еклатантан примјер дејства једне, за данашње појмове не многе велике, оперативне групације на сасвим одвојеном правцу и на сасвим самосталном задатку. Извођена под овим и извјесним специфичним условима, ова су дејства веома богата разноврсним борбеним активностима и, кад је ријеч о уопштавању наших искустава из НОР-а, њиховом се проучавању мора поклонити посебна пажња.

2

ЈОШ НЕКА ИСКУСТВА

Чинећи у току излагања кратке осврте на поједине догађаје, нека искуства нијесмо могли заокруглити прије него што се завршило са излагањем цијеле материје, а толико су поучна да их је нужно, макар и у најгрубљим потезима, истаћи. Покушаћемо да их дамо у уопштеном облику.

БОРБА СА ОКРУЖЕНИМ ЈАЧИМ НЕПРИЈАТЕЉСКИМ СНАГАМА

У условима рата против окупатора који је принуђен да се брани не само од напада са копна него и од десанта са мора, као што је био случај са окупатором у нашој земљи, посебан значај добија приморски дио ратишта. Непријатељ је тада принуђен да организује одбрану дуж морске обале, и то са јачим снагама, јер је поморски десант данас веома усавршен. У оваквој ситуацији се показало као ефикасно набацити на леђа тих непријатељских снага у одбрани јаче самосталне оперативне групе, које ће их угрожавати из позадине, нападајући комуникације и чворишта који су од оперативног значаја за непријатеља. Такав непријатељ није тада у стању да противдејствује јачим снагама, јер не смије да слаби одбрану на обали. С друге стране, потребе дотура и евакуације присиљавају га да поједине комуникације одржава под својом контролом и да

транспорте спроводи са јачим осигурањем[1], што такође слаби његове снаге којима би противдејствовао.

У овим условима може да дође и до окружења јачих непријатељских групација, као што је био случај са 21 њемачким армиским корпусом у рејону Подгорица — Даниловград. Примјер окружења овога корпуса говори са каквом будношћу и опрезом треба рачунати при евентуалној нашој одбрани обале Јадранског Мора. Случај 21 њемачког армиског корпуса поучан је било да организујемо одбрану обале Јадранског Мора, било да такву одбрану треба да уништимо.

У борби за окружење треба, прије свега, уочити правце које непријатељ може користити за извлачење, као и тачке за које се нарочито бори да би спријечио то окружење. На основу тога треба предузети мјере да се сопствене снаге нађу на мјестима са којих могу благовремено затворити уочене правце и овладати објектима који ће гарантовати стабилност обруча и послужити као погодни ослонци за даље нападе у циљу уништавања непријатеља. Двадесет први њемачки корпус довело је, добрим дијелом, у окружење то што је дозволио да му отмемо Никшић и Матешево, а он остао у Албанији и приморском дијелу Црне Горе, кад су већ наше снаге биле избиле на Јадранско Море јужно од Дубровника и кад је Космет био пред ослобођењем. Но, ми ту ситуацију нијесмо искористили до краја. О томе смо нешто већ рекли.

У борбу са окруженим непријатељем треба улазити с том претпоставком да ће он чинити најогорченије напоре да се ослободи обруча, нарочито ако се ради о окружењу већих снага. А на успјех у овој борби можемо рачунати само ако за све вријеме одржимо иницијативу у својим рукама. Други услов је да се има довољно снага, а трећи — правилно командовање, које ће бити у стању не само да руководи потчињеним снагама, већ и да правилно цијени ситуацију код непријатеља и правилно тумачи његове поступке у појединим фазама операције за уништење његових окружених снага. Субјективни елементи могу притом да играју одлучујућу улогу.

---

[1] Такве колоне треба уништавати на отвореним дијеловима пута и на најпогоднијим мјестима.

Непријатељска већа окружена групација на широј просторији има могућности избора најподеснијег правца пробијања[2]. Најприје ће тежити да се пробије ка својим главним снагама најкраћим правцем користећи притом и друге. Да би му се ово онемогућило, потребно је те правце упорно и активно бранити. Не дозволити непријатељу да буде стално у нападу ради пробијања, него га нашим противнападима присилити да се брани.

Ако непријатељ жели да се пробије долином и да из ње изиђе, наше снаге се морају поставити што ниже, како појединачни локални успјеси непријатеља не би за собом повукли и пробијање. Притом нашим снагама треба да остане још неколико узастопних положаја згодних за одбрану и припреме противнапада. Пракса је показала да је најважније сломити први, организовани непријатељски налет, који је обично најјачи и најопаснији.[3] Међутим, покушаји непријатеља да се пробије са широке, окружене просторије издуженог облика, не могу ни имати толику силину, поготову ако су снаге ограничене. Вршити пробој са једним пуком кад се ради о окруженом корпусу, и то одоздо навише, претставља врло неозбиљан потхват, до кога се долази на основу потцјењивања окружавајућих снага. То се никада не смије десити ономе ко хоће да се пробије из окружења. Ако то, ипак, учини непријатељ кога окружавамо, он ће нам тиме учинити услугу која опет није никаква услуга ако је не уочимо и не искористимо.

Покушај непријатеља да се пробије треба одмах сломити противнападима и нападима, нанијети му губитке и за себе извојевати иницијативу. По сламању непријатељског покушаја за пробој треба вршити нападе на што више разних праваца како му се не би дозволило да снаге масира на једном или два правца. Добро је отсијецати мање непријатељске снаге и уништавати их. Међутим, за ово треба имати довољно снага. Авијација треба да нам притом укаже свестрану подршку, као и уопште при уништавању окружених непријатељских снага.

---

[2] Тих праваца, међутим, нема много за избор на земљишту какво је оно на коме је био окружен 21 њемачки корпус.

[3] И једно и друго недвосмислено потврђују линију положаја и упорност 6 црногорске бригаде при затварању главног правца извлачења 21 њемачког корпуса.

Када непријатељ осјети да се не може пробити на првобитно изабраном правцу, покушаће да то учини на неком другом, и то са другим снагама. На првом правцу он не само што неће смањити јачину напада, него ће настојати да је одржи, како би нас обмануо. То је одлучујући моменат. Ако дозволимо да непријатељ искористи за пробој правац гдје су наше снаге најслабије, чему ће он и тежити, можемо сматрати да му је пробој успио. Као посљедњу могућност, ако нема другог излаза, непријатељ ће тражити да се пробије правцем који је, с обзиром на карактер земљишта, за њега најнеповољнији. Због тога треба да рачунамо и на такве правце, а нарочито ако њима води нека комуникација која је непријатељу потребна за извлачење технике.

Почетак пробијања на другом правцу може се, будним праћењем развоја операције, осјетити за кратко вријеме. Стога је потребно вршити одговарајуће прегруписање наших снага на ону страну гдје је покушај откривен. Ако то нијесмо учинили благовремено па се непријатељ пробио, потребно је предузети мјере да се наше снаге распореде дуж комуникације којом ће се он издужити, па га ту нападати, сјецкати му колону на мање дијелове и уништавати га. За ово су најповољнији услови ако се непријатељ повлачи уским и дугим долинама, без могућности за ширење устрану. Да бисмо у овоме имали боље резултате, морамо своје снаге постављати са обје стране комуникације и предузимати концентричне ударе, који морају бити добро припремљени и са довољно снага, јер ће их непријатељ очекивати па ће бити спреман да их одбије, нарочито ако осјети да смо извршили прегруписање.

Борба са окруженим јачим непријатељским снагама може да траје врло дуго. Изгледа да је то ствар која би најмање ишла у прилог непријатељу у окружењу. У искуству 2 корпуса, међутим, више је од тога имао користи баш тај окружени непријатељ, јер је то вријеме користио да правилно процијени наше снаге, распоред, намјере и да правилно уочи слаба мјеста у нашем обручу и, поред свега тога, да своје напоре за пробијање координира са њемачким снагама које су биле ван окружења.

Показало се да је, поред свега онога што смо већ рекли, најгоре ако непријатељу дозволимо да се у окру-

жењу држи компактно, пошто ће тако имати увијек довољно снага да негдје пробије. Даље, велики недостатак борбе са окруженим непријатељем јесте некоришћење оних погодности које пружа земљиште. Другим ријечима, земљиште треба користити до највеће мјере. Чим је непријатељ окружен, одмах треба предузети систематско рушење комуникација и мостова на њима на свим правцима. Ово рушење мора бити такво да непријатеља може стварно укочити и онда када је успио да нагризе или донекле пробије наш обруч. Ако се не може вршити рушење комуникација, што је ређи случај на планинском земљишту, потребно је на њих наваљивати дрвеће и камење, а ово је могуће и врло лако изводљиво, нарочито у шумовитим и карстним предјелима. На каменитом земљишту је могуће за најкраће вријеме и мобилишући мјесно становништво направити просто зидове, па чак и већа утврђења. Свега овога је недостајало нашим јединицама на правцу Подгорица — Матешево — Мојковац, куда се пробио 21 њемачки корпус, послије неуспјелог покушаја да се пробије уз морску обалу (помоћни правац) и из долине Зете према Никшићу (првобитни главни правац). Ако је било рушења, она су била исувише незнатна према могућностима које је за ово пружао каменити терен Вјетарника и уска долина Таре. Из наших грешака из борби са окруженим 21 њемачким армиским корпусом могу се извући велике поуке за овакве операције.

ОДБРАНА СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Борба на слободној територији за њену одбрану и одржање уствари је борба у окружењу, иако око ње не постоји континуелан непријатељски обруч. Такви услови намећу дејства по унутрашњим правцима. Слободна територија се може одбранити само активним дејствима. Но, увијек се мора водити рачуна о томе да се сачува жива сила, па и по цијену привременог напуштања земљишта.

Као посљедица продора сличних ономе 2 корпуса у Црну Гору и Санџак, а можда и у условима такозваног регуларног рата или стабилизованог фронта, јавља се одбрана слободне територије као логичан и неминован

задатак. Видјели смо већ да снаге које продиру у дубину непријатељске територије са задатком да тамо развијају своја дејства, морају имати просторију, као базу за снабдијевање и попуну и као основицу са које ће упућивати своје ударе по непријатељу.

Већа оперативна група која се дуже задржава на одређеној просторији мора да буде спремна за најљуће борбе, јер ће непријатељ предузети све да је уништи или потисне. Ако је непријатељ у стању да одвоји толико снага са којима може предузети нападе за потискивање или уништавање групе, најцјелисходније је дејствовати маневрујући на широкој просторији. Ако непријатељ нема снага за овакве нападе, он ће покушавати да широким, застрашујућим потезима и муњевитим продорима на појединим правцима унесе пометњу и дезорганизацију у редове групе.[4] Ако нам је у оваквим ситуацијама обавјештајна служба слаба, ако немамо преглед ситуације и ако нам бар приближно нијесу јасне непријатељске могућности, онда он може и да успије. Обавјештајна служба је та која треба не само да олакша ситуацију групе, него и да јој омогући успјешно одбијање непријатељских напада. Та служба мора бити потпуно дорасла свом задатку, јер се показало да непријатељ врло лукаво припрема операције ове врсте, услијед чега треба са сигурношћу одбацити оно што непријатељ подмеће као дезинформацију. Показало се и то да ми у овом нијесмо били најјачи.

Дрским продором на једном правцу непријатељ је успијевао да привуче нашу пажњу и наше снаге. Кад је то постигао, он се брзо извлачио и хитро пребацио на други правац да и тамо исто то уради. То непријатељ никад не престаје да ради. Искуство нам говори да је једна, не баш велика, непријатељска маневарска група у стању да таквим методом за дуже вријеме принуди нашу групу на одбрану, чак и фронталну.

За нас је у таквој ситуацији најважније благовремено уочити непријатељску тактику и предузети све мјере да се његова маневарска група отсијече, окружи и уништи. Овакве маневарске групе непријатељ формира

---

[4] У прилог овога говоре скоро сви покушаји непријатеља да овлада нашом слободном територијом у Црној Гори и Санџаку у временском периоду који ова књига обухвата.

обично у недостатку јачих снага, са којима би могао да предузме озбиљније операције против наше групе. Такве групе непријатељ формира од расположивих снага разних јединица, ставља их под засебну команду и обично их везује за комуникације, јер им се тако обезбјеђује могућност за маневровање. Рад тих маневарских група врло је брз и дрзак. Продорне су и не обазиру се на губитке. У искуствима 2 корпуса изразит примјер за ово јесте маневарска група од неколико батаљона из састава 7 СС дивизије, коју је непријатељ формирао да узнемирава Оперативну групу дивизија, одређену за продор у Србију. Док су се ове дивизије налазиле у долинама Таре и Лима, непријатељ није имао довољно снага да би благовремено предузео офанзиву ширег замаха па се задовољавао тиме да Групу узнемирава на овај начин и тако добије у времену, које му је било потребно да доведе једну планинску дивизију за удар на нашу Оперативну групу уочи самог њеног покрета. Непријатељска маневарска група правила је брзе и дрске продоре на правцима: Пљевља — Жабљак; Пријепоље — Бијело Поље; Сјеница — Бијело Поље; Пештер — Беране. Обавјештајна служба 2 корпуса није могла да одгонетне благовремено јачину, састав и прави задатак непријатељске групе, па је због тога ова успијевала да доста ремети планско извођење припреме наших дивизија одређених за продор у Србију.

Важно је уочити да овакве маневре непријатељ припрема врло бучно, ради застрашивања, док оне из првог случаја, када има довољно снага, он и припрема и почиње потпуно тајно и удара изненада.

Непријатељ ће редовно тежити да нашу оперативну групу набаци на што ужи маневарски простор или на своје јаке и утврђене гарнизоне. Због тога он операцију планира тако да ти гарнизони остају потпуно мирни, само да би нас обмануо како бисмо се са те стране осјетили обезбијеђеним и предузели извлачење баш према тим гарнизонима, који ће се у таквим случајевима активирати.[5] Овакву замисао непријатеља треба на вријеме прозрети и не дозволити му да постигне оно што жели. Оперативна група треба да се извлачи на такав терен, на који не може доћи непријатељска техника. Тамо се треба прегруписати, извршити противудар на

[5] Непријатељска акција „Рибецал", напримјер.

најслабије непријатељске снаге и дрско продирати у дубину. Често се непријатељска намјера тешко уочава у почетку његове операције, нарочито ако се оперативна група налази на просторији којом се укршта више комуникација. Да би се открило коју ће од тих комуникација непријатељ употријебити за наступање главних снага, потребно је лукаво и непримјетно одвући своје снаге са оне комуникације која, по својој процјени, има највише повољних особина за остварење непријатељских намјера. Ако се непријатељске главне снаге издуже баш том комуникацијом, значи да му је откривен план и идеја маневра. Ако непријатељ не покаже интерес за ту комуникацију, онда му се намјера индиректно открива. И у једном и у другом случају треба тежити да се извуку главне снаге оперативне групе испод удара главних непријатељских снага и да се прегрупишу и доведу на оне правце одакле ће моћи да ударе у бок и позадину главних непријатељских снага.[6]

Ако се наша оперативна група извлачи неком важном комуникацијом или правцем који сијече овакву комуникацију, потребно је благовремено упутити одговарајуће снаге у циљу обезбјеђења од дејства из непријатељских гарнизона који се налазе на таквим комуникацијама.

Друго, што у оваквој ситуацији треба одмах предузети, јесте формирање маневарских групица које ће се остављати разбацане по просторији која се привремено напушта, ради узнемиравања непријатеља док му наступање није још сломљено и ради олакшања нашег поновног продирања на ту просторију, у моменту када прелазимо у противудар.

Ако непријатељ успије да нам наметне фронталну борбу па нас фронтално и потискује, нужно је постепено скраћивати фронт у интересу држања јединице у руци и лакшег остваривања противудара. Скраћивањем фронта и његовим помјерањем на повољније земљиште, навлачи се и непријатељ да своје главне снаге оријентише за нама. Цјелисходно је у овим условима прекинути контакт своје главнине са непријатељем па се, користећи земљишне погодности, са њом забацити и

---

[6] Штаб 3 дивизије је, у непријатељској акцији „Рибецал", намјерно отворио слободан пролаз Нијемцима комуникацијом Матешево—Подгорица.

продријети низ један или други бок непријатеља у правцу просторије са које се група повукла. (Види маневар 3 црногорске ударне дивизије у августу 1944 године када је за 11 дана постепеног извлачења снага испод удара непријатеља, 3 црногорска ударна дивизија успјела да фронт скрати на свега 3—4 километра сјеверозападно од Шавника; да се извуче из контакта са непријатељем и да маневром око планине Војника са његове западне стране пробије непријатељски борбени поредак у рејону Крнова и да брзим продирањем низ лијеви бок непријатеља, за свега неколико дана, потпуно очувана чак и бројно нарасла, избије на своје старе положаје.)

Ово пробијање и продирање поново на стару просторију може да буде низ један или низ оба бока непријатеља, што зависи од јачине наших снага, погодности земљишта и непријатељског распореда.

Послије пробоја важно је јединице деконцентрисати и не дозволити непријатељу да их поново нападне на уској просторији.

Одбрана слободне територије мора бити одлучна, то јест слободна територија се мора сачувати. Но, ово не значи да се њено тле мора бранити по принципу — ни стопе земљишта непријатељу, јер је то неизводљиво. И овдје је успјех одбране у њеној активности — маневру. Привремени губитак слободне територије може се увијек поправити, ако је сачувана жива сила. За нас, конкретно, то је најважније. Зато никада нијесмо ишли нити треба да идемо, за тим да у оваквим случајевима остављамо поједине јединице у окружењу.

Друг Тито, у депеши Штабу 2 корпуса од 12 јануара 1944 године, каже: *„Тактика самосталних оперативних група, дубински распоређених, показала се правилна. Тако су се избјегли и ти фронтови и омогућило забацити за леђа непријатељу и наношење нових губитака"*.

У тежњи да ликвидира слободну територију наших јаких инфилтрираних снага, непријатељ ће често предузимати крупније оперативне подухвате слободним резервама, трупама са мање важнијих сектора или одузимањем појединих дијелова из ближих и даљих гарнизона. Он ће за овакве подухвате ангажовати по једну или више дивизија, и то махом са кружне операциске основице. Благодарећи оскудној мрежи комуникација

у планинским предјелима, ове ће снаге бити принуђене да оперишу дуж оних које постоје и то ће им бити редовно правци главних удара. Ријетко када ове операције имају циљ само да заузму слободну територију. Оне се, заправо, увијек планирају за уништење наших снага на њој, а ријетко само за њихово потискивање. Обично непријатељ планира да наше снаге окружи на тешко пролазном земљишту. Ако упоредимо гломазност једне савремене војске са лакоћом противничких снага које су у непријатељској територији створиле слободна подручја, биће нам јасно што су баш такви планови нереални (ово нијесу показале само борбе о којима у овој књизи говоримо).

Да би се сачувала жива сила треба на вријеме откривати непријатељске замке и маневровати са јединицама у циљу одлагања рјешења све до оног момента који нам гарантује успјех. За ово је основно извући сопствене снаге испод удара непријатеља, за шта постоје многе могућности. Основне сопствене снаге се концентрично прикупљају на правце извлачења, често и не остављајући ништа на боковима непријатеља, и тако отступају под заштитом заштитница, и увлаче непријатеља у уске клисуре; изводе га на висока подручја, а све то по цијену његових великих жртава. Благодарећи чињеници да за овакве потхвате непријатељ обично нема расположивих резерви, његове снаге се исцрпљују, удаљавају од база и малаксавају или застају по достизању одређених линија. То су критични моменти за непријатеља. Ако их откријемо благовремено они ће нам пружити одличне услове. Тада ћемо прикупљене сопствене снаге увести у противудар и разбити главну непријатељску групацију.

Ако непријатељ има јаке слободне резерве или је на то принуђен, због опасног мјеста наше слободне територије у датом моменту, он ће упутити више јачих група, најчешће по двије. За нас су најопасније двије ако долазе из супротних праваца са циљем да се кретањем једне ка другој сретну при затварању обруча око нас на неком масиву и уопште тешко пролазном терену. И за овакве је ситуације препоручљиво поступати, пред обје непријатељске групације, онако као што смо изнијели у борби са једном, али само под условом да сопствено командовање има јасну идеју маневра. А то је,

у оваквим случајевима: трошити непријатеља маневарском одбраном па му, у погодној ситуацији, муњевито и лепезасто истргнути наше снаге испред његових клинова, забацити му их на бокове и у позадину и предузети противофанзиву за повраћај изгубљеног дијела или читаве слободне територије.

НЕШТО ИЗ ТАКТИКЕ

За годину и по дана борби 2 корпуса у Црној Гори ми смо често имали прилике да видимо једноличне поступке непријатеља те смо у оваквим случајевима унапријед знали шта значи његова појава на овом или оном правцу, било у позадини или пред фронтом. Према томе смо се управљали и никада се нијесмо преварили. Непријатељ је, пак, са своје стране, често тачно уочавао са колико снага бранимо поједине правце и шта ћемо предузимати даље, ако нас са тих праваца или тачака успије да потисне. То је доводило до тога да смо се и ми и непријатељ сналазили као по утврђеним правилима за игру шаха и све се састојало у томе ко ће успјети да се дуже одржи на положајима или ко ће се прије пробити на овом или оном правцу. Послије тих критичних момената развијало се све у духу сваке претходне борбе и завршавало оним што се могло унапријед одредити. То би се могло назвати неком врстом вјечитог шаха, који нам на планинском земљишту не смије да буде ни циљ ни резултат. Према томе, на оваквом се земљишту морају сачувати основна начела борбе, а тактички поступци да се подешавају према приликама, па, ако је потребно, и да се мијењају. То су наша искуства итекако потврдила.

У борбама о којима је ријеч ми смо послије дужег периода осјетили да непријатељ против нас примјењује нашу тактику. И то му је више пута успијевало. Чак је убацивао мање диверзантске групе у нашу позадину. Не може се рећи да нам то није задавало доста брига. С друге стране, ово нас опомиње на то да никада не смијемо дозволити непријатељу да нам у позадини вршља диверзантским групама.

Све у свему, тактичка дејства се никада не смију свести на скучена и крута понашања на бојном пољу,

нити се претворити у шаблон, јер то може само да користи непријатељу. За проналажење нових форми једне те исте садржине потребно је, свакако, много проницљивости и вјештине. Ми од наших команданата имамо право да то тражимо и морамо тражити.

Ако се узме као правило да се претежно напада ноћу, у свануће или у току дана, онда то није ништа друго него тапкање у оквирима шаблона које може да има само наведене посљедице. Када је непријатељ навикнут да очекује нападе у одређено вријеме, он има могућности да се припреми за маневар којим ће нас изненадити.

Ми смо ноћна дејства у извесним периодима рата били толико усталили да су прелазила у шаблон. У ноћним нападима смо скоро редовно имали и успјеха. Међутим, када нас је, наприкјер, једне вечери непријатељ напао ноћу на положају Обров[7], наше снаге су се просто разбјежале. Ми смо за нападе ноћу били, како се то каже, печени, али за ноћну одбрану врло неискусни. Закључак: потребно је још за вријеме мира посветити највећу пажњу систематизовању нападних дејстава ноћу, а особито обучити нашег борца и старјешину да се ноћу морају држати положаји исто тако присебно као што се држе дању све док се не нареди њихово напуштање.

Дисциплина боја је врло важна ствар и старјешине је морају будно чувати. Када јединица постигне успјех на овој или оној линији, у овој или оној ситуацији, не смије се схватити да је њен задатак завршен прије но што се непријатељ не уништи, јер он увијек има скривених могућности да изврши противнапад. У борбама 2 корпуса ми смо у неколико махова претрпјели велики неуспјех па чак и жртве, а тако исто и проиграли успјех који смо већ имали, само због тога што су понеки батаљони или чете нашли за потребно да се задрже код заплијењене опреме или хране да је дијеле или томе слично. Непријатељ то редовно искоришћује за своје сређивање и вршење противнапада.

---

[7] Непосредно јужно од Бијелог Поља. То се десило и уочи губљења тог отсјека Лимског мостобрана.

а) **О нападу**

Наша искуства из борби у Црној Гори и Санџаку 1943—1944 године потврђују познато правило да се непријатељска жива сила може разбити или уништити једино нападом. На планинском земљишту, на каквом су ове борбе и вођене, ово правило има посебан значај.

Напад треба да буде скоро сталан вид борбе на планинском земљишту. Повод за напад треба тражити у свакој непријатељској радњи. И одбрану треба претварати у напад, и то што прије — то боље.

Услови за нападна дејства на планинском земљишту су у највише случајева повољни.

Напад на планинском земљишту има посебну физиономију. Његова организација захтијева нарочите мјере. Испресијецано, покривено и са специјалним ћудима планинско земљиште захтијева много детаља при планирању напада; много посебних и, само за такве прилике одговарајућих поступака и у припремама и у динамици боја. Све те специфичности ломе, скрећу устрану „нормалан" ток припрема и „нормалан" развој боја. При свему томе, као велику олакшицу и нарочиту погодност треба сматрати извјежбаност, вичност трупе и старјешинског кадра за нападна дејства на планинском земљишту. Трупа која је дуже времена ангажована у бојевима на планини стиче велика искуства. Она се у дугој пракси чисто сроди са планином и постиже пуно познавање особина њеног земљишта. С друге стране, таква трупа, послије дугог бављења на планини, врло је несналажљива и несигурна у равници. За ово имамо много доказа из борби 2 корпуса. Чим се указала прилика да се његове јединице боре на Пештеру или на другим висоравнима, оне су ту биле испод својих могућности, слабије су умјеле да организују и изврше напад, а посебно да се бране.

За напад на планини та извјежбаност трупа има нарочит значај због користи које оне могу донијети. Међутим, та специјализација трупа за планинско земљиште крије у себи и велике штете, о којима се мора озбиљно водити рачуна. Ми не бисмо смјели дозволити да имамо брдских јединица које се не умију борити у равници нити пољских које се не могу или не умију борити на планинском земљишту.

Прво, што из искуства 2 корпуса у вези са нападом избија на површину, јесте то да за напад скоро редовно има врло мало времена. Изгледа да ће то бити случај и у будућем рату. То кратко вријеме за припрему упрошћује процес припремних мјера и даје им карактер оперативности која захтијева сналажљивост и самоиницијативу старјешина. У процесу организације напада најчешће је заповијест долазила послије већ извршених припрема, које су започете и извршене на основу усменог наређења претпостављених старјешина. Ово не значи да се такво искуство може пресадити потпуно у савремене услове наших јединица, али ипак значи да се из њега има шта научити, а у сваком случају, бар она оперативност коју не смију да укоче никакви шаблони.

Процес доношења, заправо рађања, одлуке јесте и мора да буде, ако је уопште временски и просторно то могуће, плод заједничких напора претпостављеног са потчињеним командантима.

Ако нема услова за савјетовање са потчињеним штабовима, њихова помоћ ипак не смије да буде искључена. У пракси 2 корпуса имамо сјајних примјера гдје Штаб корпуса радио-депешама тражи мишљење потчињених штабова дивизија, нарочито кад треба донијети неку важну одлуку. Ни на овај начин није потиснут углед и одлучујућа ријеч команданта. Напротив, они су тиме само добили.

Ако се заповијести за напад издају без савјетовања, онда оне не могу претстављати строгу обавезу, већ само директиву која не дозвољава отступање од главног циља и суштине замисли. Таква заповијест побуђује на размишљање, на тражење најпогоднијих и најефикаснијих метода за напад.

Широк фронт на планинском земљишту не дозвољава команданту корпуса, дивизије, па често ни пука, да има тачан преглед ситуације код потчињених јединица. Ситуација на фронту има тенденцију сталног мијењања. Промјене могу најбоље уочити оне старјешине које су најближе фронту. Због тога није искључено да се, у условима свестраног удубљивања потчињених команданата у ситуацију, понови и она депеша Штаба 3 црногорске ударне дивизије Штабу 2 корпуса:

„Ви сте издали наређење не познавајући ситуацију код нас и распоред наших снага..."

У таквим условима десиће се још чешће да потчињени командант измијени нешто у организацији напада, на основу бољег познавања конкретне ситуације. Наши штабови су били тога свјесни па су у својим заповијестима потчињеним штабовима чак и побуђивали потчињене команданте да напад организују и на други начин, ако на основу своје процјене ситуације дођу до закључка да ће напад боље успјети. Нижи штабови су то редовно и користили. Све је ово врло поучно и врло корисно искуство, које се у пракси наше Армије не смије запостављати него чак учвршћивати, изграђивати и правилно каналисати, јер то једновремено и побуђује на стваралаштво, а потчињене команданте и обавезује на то.

Ако командовање хоће да заиста паметно и конструктивно организује и руководи бојем, оно, прије свега, не смије да буде круто и, друго, не смије да замишља како нико од потчињених не зна и не умије да направи ништа паметније него оно што му се одозго нареди. Командовати се мора еластично. Не смије се ни за тренутак спутавати иницијатива потчињених старјешина, него увијек, када то ситуација дозвољава, прво од њих тражити мишљење па тек онда доносити коначну одлуку. Овдје се не мисли само на тражење мишљења од потчињених у самом штабу, него на мишљења потчињених команданата. Ако се не може имати лични контакт, што ће бити врло чест случај на планинском земљишту, онда радио-путем или преко курира тражити мишљења и сугестије. Ми смо у нашој ратној пракси имали случајева гдје се чак и Врховни командант често обраћао потчињеним штабовима за мишљења и сугестије па се чак и љутио ако ти нижи штабови нијесу достављали своје приједлоге, мишљења и сугестије. Иницијатива нижих старјешина била је и остаје велика залога побједе. Њу не само што треба поштовати и цијенити него се она мора његовати и потстицати. Општа политичка свијест код једне револуционарне армије чини моћну полугу и дисциплине и јединственог схватања важности општег циља дотичног рата па, према томе, и посебних циљева једне операције или боја. Ситуацију ће ријешити до максимума у своју корист

само онај командант који до крајности зна да искористи стваралачку снагу читаве своје јединице, а нарочито сналажљивост и иницијативу потчињеног командног кадра.

б) **О одбрани**

Други корпус, као и све наше снаге, изводио је одбрану у посебним условима. Но и поред тога, ова одбрана има много карактеристика које су типичне за одбрану на планинском земљишту уопште. Суштина одбране 2 корпуса је била специјална, а отуда је и имала одговарајућу форму.

У току излагања смо се срели са нападним колонама. У одбрани се сриjетамо са једном другом формом организације командовања, која је дошла као посљедица несразмјерно широких фронтова у односу на расположиве снаге.

Одбранбени фронтови, чак и најмањих јединица били су врло широки. У интересу боље одбране и лакшег командовања они су дијељени на отсјеке, којима су командовали специјално формирани штабови, јер је било немогуће ефикасно командовати, рецимо, штабу дивизије на великом фронту, који она брани. Отсјеци су били формирани према топографском склопу земљишта, његовој тактичкој важности и значају у оперативном смислу. По искуствима 2 корпуса, команду над отсјеком треба повјерити штабу јединице која тај отсјек брани, или формирати посебан штаб уколико се на отсјеку налази више јединица истога ранга (напримјер, неколико батаљона из разних бригада — пукова). Ови су штабови одговорни за одбрану дотичних рејона и затварање праваца који у те рејоне изводе. Овај метод командовања дао је одличне резултате. Штабови отсјека или сектора имају широку самосталност у одлучивању, што им је и потребно, јер на широком фронту планинског земљишта везе нијесу најсигурнија гаранција за благовремено обезбјеђење интервенције штаба дивизије и виших штабова. Штабови отсјека су дужни: да стоје у најчвршћој међусобној вези; да се обавјештавају о новостима пред фронтом и на фронту; да се договарају о заједничким дејствима, о којима извјештавају претпо-

стављени штаб; да заједнички дају приједлоге и сугестије претпостављеном штабу и да не испусте ниједну повољну прилику за извођење акције која би могла да донесе општу корист одбрани.

У надлежност штаба отсјека може да уђе затварање и два правца, напримјер, затварање излаза из Липова на Сињајевину и из Мораче на Јаворје. Али, седло на Дурмитору обично се давало у задатак само штабу једног отсјека, наравно, заједно са положајима десно и лијево, које је нужно држати исто тако чврсто, како непријатељ не би успио да бочним нападима онемогући непосредну одбрану седла.

Разумије се, ово није све што би се могло рећи о одбрани на основу материјала који је овдје о њој изнијет. Једно је ипак сигурно, а то је да за одбрану на планинском земљишту никад нема довољно снага. Из те чињенице избија потреба за вјештином, које у одбрани јединица 2 корпуса има доста.

Ако бисмо хтјели да истакнемо оно што одбрану на планинском земљишту чини солидном, могли бисмо рећи да су то ови квалитети: морал трупе, активност и маневар.

САДРЖАЈ

5

Стр.

6

7

8

9

ГОДИНА

1944

1

2

3

4

Стр.

11

12

13

Стр.

КРАТАК ОСВРТ НА ДЕЈСТВА И ЈОШ НЕКА ИСКУСТВА

1

2

Технички уредник
Мајор СЛОБОДАН МИТИЋ

*

Коректори
РУЖИЦА ИВАНОВИЋ
и
РУЖИЦА ЈАНКОВИЋ

*

Дато у штампу августа 1954 године
Штампање завршено маја 1955 године
Тираж 3.000

Цена 700 динара